

BUDAPESTI CORVINUS EGYETEM
TÁJÉPÍTÉSZETI ÉS TÁJÖKOLÓGIAI
DOKTORI ISKOLA

Eplényi Anna

KALOTASZEG TÁJKARAKTER-ELEMZÉSE

– Doktori értekezés –

Témavezető: Prof. Dr. Fatsar Kristóf
Társ-témavezető: Dr. Báthoryné Nagy Ildikó Réka

Budapest, 2012

**A doktori iskola
megnevezése:**

Budapesti Corvinus Egyetem
Tájépítészeti és Tájökológiai Doktori Iskola

tudományága:

Agrárműszaki

vezetője:

Csemez Attila, DSc
egyetemi tanár
BUDAPESTI CORVINUS EGYETEM, Tájépítészeti Kar,
Tájtervezési és Területfejlesztési Tanszék

Témavezető:

Fatsar Krisóf, PhD
tanszékvezető egyetemi tanár
BUDAPESTI CORVINUS EGYETEM, Tájépítészeti Kar,
Kertművészeti Tanszék

A jelölt a Budapesti Corvinus Egyetem Doktori Szabályzatában előírt valamennyi feltételnek eleget tett, az értekezés műhelyvitájában elhangzott észrevételeket és javaslatokat az értekezés átdolgozásakor figyelembe vette, azért az értekezés nyilvános vitára bocsátható.

Az iskolavezető jóváhagyása
Csemez Attila

A témavezető jóváhagyása
Fatsar Krisztof

A Budapesti Corvinus Egyetem Élettudományi Területi Doktori Tanácsának 2012. november 27.-i határozatában a nyilvános vita lefolytatására az alábbi bíráló Bizottságot jelölt ki:

BÍRÁLÓ BIZOTTSÁG

Elnöke:

Csemez Attila, DSc

Tagjai:

Füleky György, DSc

Fekete Albert, PhD

Molnár Zsolt, PhD

Herczeg Ágnes, CSc

Dömötör Tamás, PhD

Opponensek

Illyés Zsuzsanna, CSc

Karancsi Zoltán, PhD

Titkár

G. Tar Imola, PhD

TARTALOM

I.	BEVEZETÉS	7
I.1.	Témaválasztás	7
I.2.	A tudományos kutatás célkitűzése	8
I.3.	A vizsgált terület lehatárolása	9
I.4.	Szakirodalmi áttekintés	11
I.4.1.	Kalotaszegi szakirodalom	11
I.4.2.	Egyéb kalotaszegi források	15
I.4.3.	A tájkarakter-elemzés szakirodalmi áttekintése	16
I.4.3.1.	Teleki és körének tájindividuum-fogalma	
I.4.3.2.	A tájtörténeti-megközelítésű tájkarakter-elemzés	
I.4.3.3.	A tájtervezői-megközelítésű tájkarakter-elemzés	
I.4.3.4.	A tájkarakter-elemzés tájesztétikai megközelítései	
I.4.3.5.	A történeti tájkarakterrel, tájkarakter-elemzéssel rokon hazai kutatások	
I.5.	A kutatás felépítése, módszere, kapcsolódó fogalmak	25
I.6.	Kalotaszeg regionális kapcsolatainak és téri tagozódásának történeti áttekintése	30
I.6.1.	A római kor úthálózata, védmű-rendszerei (III-V. sz.)	
I.6.2.	Középkori, kora újkori térháló: uradalmi, vásározási kapcsolatok (X-XVI. sz.)	
I.6.3.	Postautak, fogadók; térháló a vasútépítést megelőzően (XVIII - XIX. sz.)	
I.6.4.	A vasútépítés és az iparosítás hatása a térségben (XIX-XX. sz.)	
I.6.5.	Jelenkor: a motorizáció, szuburbanizáció és az autópálya tájalakítása (XXI. sz.)	
II.	FELSZÍN-MORFOLÓGIAI ÉS TÉRÉLMÉNY-ALAPÚ TÁJKARAKTER-ELEMZÉS	35
II.1.	A kalotaszegi térélmények és terepalakulatok leíró vizsgálata	35
II.1.a.	Geológiai-, geomorfológia és a felszínmozgalmasság szerepe a tájképben	37
II.1.b.	Vízgyűjtők, völgytagoltság tájképi jellemzői	45
II. 2.	A felszínmorfológiai tér-típusok megállapítása és leírása	50
II. 3.	A térélményen alapuló tájkarakter-zónák lehatárolása és tájesztétikai megközelítése	52
II.3.1.	A tájkarakter-zónák lehatárolási kérdései Kalotaszegen és környékén	52
II.3.2.	A tájkarakter-zónák tájesztétikai leírásának saját szempontjai	54
II.3.3.	Grafikai szemléltetés, terepmodell-látványrajzok	56
II.4.	Kalotaszeg és környékének 13 tájkarakter-zónája és azok jellemzése	57
II.4.1.	Bánffyhungyadi-medence – Bhm	
II.4.2.	Felszegi havasalja – Fh	
II.4.3.	Felszegi felföld – Ff	
II.4.4.	Kapusi völgy – K	
II.4.5.	Havasi falvak – H	
II.4.6.	Havasi völgyek – Hv	
II.4.7.	Tordaszentlászlói vidék - To	
II.4.8.	Alszegei szőlősfalvak – Asz	
II.4.9.	Váralmási völgyek – Vv	
II.4.10.	Alszegei barnakőszénvidék – Ab	
II.4.11.	Nádas-menti völgy – Nmv	
II.4.12.	Bács-Berendi terület – Bb	

III. TÁJKARAKTER-JEGYEK ÉS TÁJKARAKTER-MINTÁZATOK ELEMZÉSE	74
III.1. A fejezet módszertani bemutatása	74
III. 1.1. A tájkarakter-jegyek meghatározása	74
III. 1.2. Az egyes tájkarakter-jegyek vizsgálati módszere	75
III. 1.3. A statisztikai elemzések és a térképes ábrázolás nehézségei	76
III. 1.4. A tájkarakter-jegyek jelentőségére rávilágító tájértékelési módszer leírása	77
III.2. Természetes erdők tájértékelése, és a telepített erdők tájmintázatai és típusai	81
III.2.1. Az erdőborítottság statisztikai különbségei megyei viszonylatban	
III.2.2. A Kalotaszeg határoló „erdőszegély” éles és töredékes jellege	
III.2.3. Az erdő mintázatának tájtörténeti jellemzői és eloszlása a zónákban	
III.2.4. A mesterséges fenyőtelepítések megjelenési formái	
III.2.5. Az erdők tájkarakterben betöltött jelentősége, morfológiai sémaraajzok	
III.3. Szántók tájértékelése és az agroteraszok tájmintázatai és típusai	87
III.3.1. Az felszín teraszolásának eredete, története a szakirodalomban	
III.3.2. Az agroteraszok, szántási lépcsők, barázdák eredete Kalotaszegen	
III.3.3. A kalotaszegi szántási teraszok terepkövetése és szegélyhatásai	
III.3.4. A kalotaszegi szántási teraszok morfológiai csoportosítása	
III.3.5. Az agroteraszok kalotaszegi eloszlása, szegélyhelyzetei , morfológiai sémaraajzok	
III.3.6. A szántóföldek statisztikai tájértékelése, azok téri eloszlása zónánként	
III.3.7. Az agroteraszok tájkarakter-elemzésben betöltött szerepének összefoglalása	
III.4. Legeltetés, bivalytartás tájértékelése és a fás legelők tájmintázatai	95
III.4.1. Bivalytartás tájtörténeti vonatkozása, tájértékelése és térbeli eloszlása	
III.4.2. A kosarazó juhászat táji vonatkozásai, tájértékelése és térbeli eloszlása	
III.4.3. A fás legelők tájtörténete és annak változás-dinamikái	
III.4.4. A fás legelők téri megoszlása, mintázata a tájkarakter-zónákban	
III.5. Kertek és gyümölcsösök tájértékelése és az ültetvények tájmintázatai	99
III.5.1. Hagyományos gyümölcsösök megjelenései a falu-, és tájszerkezetben	
III.5.2. Ültetvények, új gyümölcsfa-telepítések a faluhatárban	
III.5.3. A statisztikai tájértékelése és téri eloszlása a zónákban	
III.6. A szőlőterületek tájtörténete, tájmintázata és tájértékelése	103
III.6.1. A szőlőterületek tájtörténete, mintázata	
III.6.2. A statisztikai tájértékelés és téri eloszlása a tájkarakter-zónákban	
III.7. A nádasok tájtörténeti szerepe és mai előfordulása a tájkarakterben	105
III.8. A településszerkezet és a falukép tájkaraktert befolyásoló szerepe	106
III.8.1. A település-típusok bemutatása, jellemzése és azok mintázati jellemzői	
III.8.2. A népi ornamentika jellege és kisugárzása a környékre	
III.9. A templomtornyok és látványkapcsolataik tájkarakterre ható szerepe	108
III.10. A bányászati tájsebek, eróziós jelenségek tájkaraktert befolyásoló szerepe	109
III.10.1. Bányák és bányászati tájsebek, kőfejtők téri tagozódása	
III.10.2. Talajok, eróziós jelenségek táji mintázata, téri eloszlása	
III.10.3. Az iparosodás és a szuburbanizáció hatása a tájkarakterre	

IV. A TÁJKARAKTER-ELEMZÉSEK EREDMÉNYEI, ÖSSZEVETÉSEK, KÖVETKEZTETÉSEK	113
IV. 1. A felszínmorfológiai- és térélmény-alapú tájkarakter-elemzés eredményei és összefüggései a térségi tagozódással, zónákkal	113
IV.2. A tájkarakter-jegyek jelentőségére rávilágító tájértékelési módszer hiányosságai	115
IV.3. A tájkarakter-jegyek jelentőségére rávilágító tájértékelési módszer összefoglalása, tájkarakter-zónákra vetített konklúziói a „kalotaszegiesség” tükrében	115
IV.4. A tájkarakter-elemzés két megközelítésnek összehasonlítása: előnyei, hátrányai	120
IV.5. A tájkaraktert meghatározó tájkarakter-jegyek prioritási sorrendje Kalotaszegen	120
IV.6. A tájkarakter-jegyek és tájkarakter-mintázatok konklúziói és az agroteraszok kiemelt jelentősége Kalotaszegen	122
IV.7. Kalotaszeg egységességének ill. tagoltságának megállapítása jellemző tér-élményei, tájkarakter-jegyei, tájkarakter –mintázatainak összevetésével	123
IV.8. A tájkarakter-zónák tagozódásának összevetése a társadalmi, néprajzi tájegységekkel, népművészeti jellemzőivel	125
IV.9. Az általam definiált Kalotaszeg, mint „Táj” és annak egyes tájkarakter-zónái	128
V. ÖSSZEFOGLALÁS	129
 KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS	 131
 IRODALOM	 132
 ÁBRAJEGYZÉK	 143
TÁBLAJEGYZÉK	144
MELLÉKLET JEGYZÉKE	145
MELLÉKLET	146
 STATISZTIKAI SZÁMÍTÁSOK TÁBLÁZATAI (14 LAP)	 190
ÖSSZEFOGLALÓ TÁBLÁZAT (KÜLÖN CSATOLVA)	
DVD-MELLÉKLET AZ EREDETI ARCHÍV TÉRKÉPEKKEL (KÜLÖN CSATOLVA)	

... KALOTASZEG...

„Talán még Erdélynek sincs még egy olyan vidéke, ahol a táj és a benne lakó nép művészete, hegy, völgy, növényzet és az általuk meghatározott építkezés oly tökéletes összhangot alkotna, annyira hasonló, egymásra utaló, egymás nélkül elképzelhetetlen lenne, mint éppen a Kalotaszegen.”

Balogh Ilona, 1935.

... TÁJKARAKTER-ELEMZÉSE...

„Minden táj akkor születik meg, amikor a benne együtt létező földrajzi tények egymással való kapcsolatai úgy alakulnak, hogy egyéniesítő erővel választják el a szomszédos területektől. ... A táj fogalmának lényeges jegye az is, hogy az ember felismerje a földfelszín azon darabjának egyéniségét. A táj tehát kétszer születik. Először a Teremtő kezéből, mint természeti táj, másodszor az ember értelméből, amikor külön egyéniségének lakossága által való felismerése folytán külön nevet kap.”

Fodor Ferenc, 1938.

I. BEVEZETÉS

I.1. Témaválasztás

Kalotaszeg az Erdélyi-medence néprajzi tájegysége, a magyar kulturális örökség egyik emblemikus vidéke, amely a XIX. sz.-i nemzeti identitás-, és hagyományos motívumkincs-keresés felfedezése során került a néprajz és képzőművészet célkeresztjébe. A kimagaslóan igényes tárgyi-, és szellemi kultúrájáról ismert tájegység tudományos kutatása közel 130 éves múltra tekint vissza, így mára az egyik legjobban dokumentált erdélyi tájegységünk. A népzenei, néptánc-kutatások mellett, alapos nyelvészeti, szociológiai, etnikai, földrajzi, agrártörténeti, botanikai, helytörténeti és művészettörténeti kutatások is rendelkezésünkre állnak. Ez a tény éppen annyira segíti e kutatás sikerét, mint amennyire megnehezíti azt: hiszen a tájépítéssel szintetizáló szemlélete mindezeket alapul kell vegye, miközben ebből a szerteágazó ismeretanyagból a tájra-, tájképre-, tájkarakterre releváns új eredményeket, téziseket kell megfogalmazzon.

Kós Károly által tervezett, és róla elnevezett Ének-zenetagozatos Általános Iskolában kezdtem tanulmányaimat, ahol az épített környezet nagy hatással volt esztétikai értékrendemre.¹ Iskolai rendezvényeken rendszeresen előkerült a kalotaszegi polihisztor élettörténete, munkássága és otthona, a sztánai Varjúvár. A későbbiekben ebből a lelkesedésből vettem részt a Hagyományőrző Sztánai Farsangi Mulatságokon, majd 2002-ben csatlakoztam a tájépítészekből szerveződött „Sztánai Műhely” által képviselt táji-értékmentő ideológiához és felmérő táborokhoz. Nyári kalákák során kezdtem terepszemle-szerűen bejárni Kalotaszeg falvait. 2004-ben a Kertész Táncegylet néptánc-oktatójaként Magyarvalkón, majd később Inaktelkén segítettük hagyományőrző programok létrejöttét.

Tájépítésmérnöki és rajztanári végzettségem, környezetpszichológia, tájesztétikai és tájtervezői ismereteim, grafikai készségeim, autodidakta módon elsajátított népművészeti és néptáncos jártasságom, és mindezen túl 10 éves helyismeretem ad lehetőséget e tájépítészeti, helytörténeti és néprajzi szintetizáló munka megírására [1.§. melléklet]. A BCE Tájépítészeti és Tájökológiai Doktori Iskola keretében –témaváltás után–, 2009 óta foglalkozom részletesen e kutatási területtel. A Kertművészeti Tsz. anyagi támogatásával, pályázatok, csereprogramok keretében nyertem lehetőséget arra, hogy hallgatókat és vendégoktatókat vigyek a mintaterületre helyszínelések és tájesztétikai, tájtörténeti felvételezések céljából. Az évek alatt nemcsak a „Kalotaszegként” számon tartott 40-45, zömében magyar települést jártam be, hanem sok román faluban és a peremvidéken is jártam, éppen azért, hogy tágabb kontextusban vizsgálhassam kutatási témám. Több, visszatérő táji mozzanat irányította a figyelmemet a táj karakterességére, azok téri határvonalaira és tagozódására. A helyszínelések és adatgyűjtések alkalmával az etnikai, és néprajzi ismereteimet háttérbe szorítva

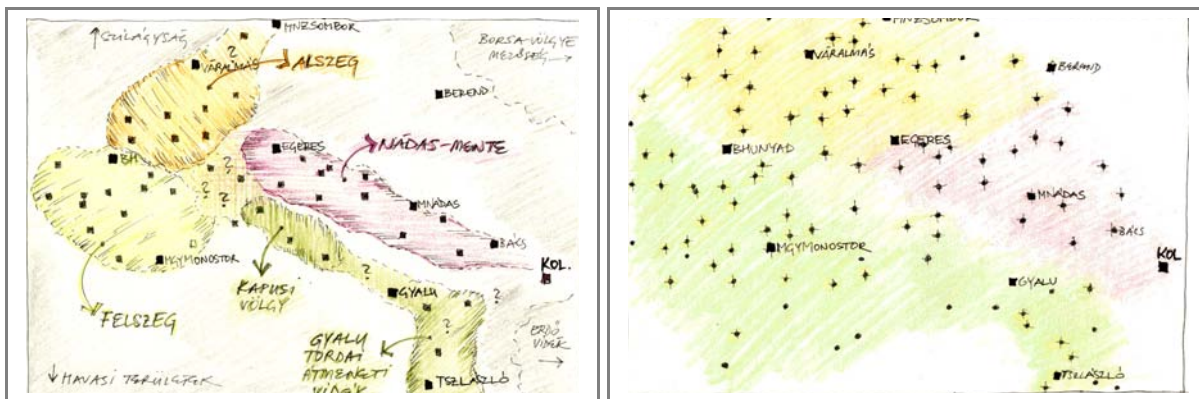
---

¹ Kós Károly Ének-zenetagozatos Általános Iskolától ballagáskor kapott Érdeméremem (1995) és a Sztánai Műhely számára tervezett bronzplakett (2003) – egy életre jelképes útravalómmá váltak.

próbáltam valóban „csak” a tájra, tájképre, táji karakterekre és tájhasználati jellemzőkre fókuszálni. Eredeti célom a történeti földrajz, történeti ökológia, gazdaságtörténet, régészet, helytörténet és helynévkutatás eredményeinek komplex, szintetizáló jellegű tájtörténeti összefoglaló megírása volt. Mivel ez monografikusnak-bizonyult, módszertani szempontból tovább szűkítettem a témakört a tájban fellelhető egyediségek kérdéskörére. A kutatás során nehézséget okozott a rendelkezésre álló adatbázisok kora, jellege, mintavétele, valamint a jelenkori román adatbázisok korlátozott hozzáférhetősége és a nyelvi korlátok.

I.2. A tudományos kutatás célkitűzése

Kutatásom célja, hogy a táj karakteressége szempontjából vizsgáljam meg a létező néprajzi tájegységet, Kalotaszeget és annak tágabb környezetét. *A kutatás alapkérdései, hogy „Tájépítészeti szempontból vajon igazolható-e a néprajzi-etnográfiai Kalotaszeg, mint Táj?” ill. „Milyen viszonyban van a néprajzi tájegység a tájépítészeti módszerekkel elemzett tájegységgel, és annak bemutatott tájkaraktereivel?”* Nyomatékosítandó, hogy a köztudatban létező „egységes Kalotaszeg” –amely az öt körülvevő román vidékkel szemben általánosan igen karakteres és hagyományos magyar népművészeti értékekkel bíró egység–, valójában 4-5 kisebb, egymástól társadalmi kapcsolataiban, és kulturális kohézióját tekintve szeparált „szeg”-re oszlik: 1. Felszeg, 2. Alszeg, 3. Nádas-mente, 4-5. Kapusi-völgy és Gyalu- Tordaszentlászlói átmenet (egyes források utóbbiakat összevonják) [1. ábra].

1. ábra: Kalotaszeg fekvése és a néprajzi szempontból közismert tájegységei azokkal a magyar falvakkal, ahol mélyebb néprajzi, etnográfiai kutatások készültek (kb. 45 falu)

2. ábra: Az általam vizsgált falvak (kb. 120 falu) és kereszttel az általam helyszínelte falvak

Ez a belső megosztottság tovább tagolta és finomította kutatási célomat. Így merül fel még alapkérdésként, hogy „Milyen geomorfológia térélmények; milyen tájkarakter-tájmintázatok; milyen (főként XIX-XX.sz.-i) történeti és aktuális tájkaraktert-befolyásoló folyamatok teszik tipikussá és megkülönböztethetővé Kalotaszeg vidékét? Ezek milyen tájkarakter-zónákra bontják a tágabb térséget, és hogyan lehet ezen területeket tájesztétikai-tájképi szempontból jellemezni?” Ez a kérdés

tulajdonképpen a „*Kalotaszegi Táj*” tájépítészeti szempontú definiálásához, mint egységet képező Táj létezésének bizonyításához vagy elvetéséhez vezethet, ill. annak feltárásához, hogy Kalotaszeg és tágabb térségének meghatározásra kerülő tájkarakter-zónáinak hasonlóságai és különbségei milyen viszonyban (illeszkedésben, átfedésben vagy éppen ellentmondásban) állnak néprajzi tagoltságával. A vizsgálathoz a tájkarakter-elemzést két-irányból közelítem meg (térélményen, ill. tájmintázati jegyeken alapuló módszerrel), melyek eredményeit végül összevetem.

I.3. A vizsgált terület lehatárolása

Kalotaszeg határvidéke három másik néprajzi tájegységgel alkot laza kapcsolatot: É-, ÉNy-felé Szilágysággal, DK-felé a Torda-Aranyos vidékével, K-, ÉK-felé áttételesen a Szamos-menti hátsággal, a Borsa Völgyével, és a Mezőség Ny-i szélével. Határait K és D-felé a több száz éve románok által lakott hegyvidékek adják (Vlegyésza, Béles, Gyalui-hegység; ma Apuseni-Mt.). 1920-ig szinte teljes területe Kolozs Vármegyéhez tartozott, ma $\frac{3}{4}$ -e Kolozs és $\frac{1}{4}$ -e Szilágymegye közigazgatási területére esik. Kalotaszeg „magja” közel 40 magyar és 20 román települést számlál, hagyományos tájegységközpontja az egykori mezőváros, Bánffyhunrad, de Gyalu, Egeres és Kolozsvár is nagy vonzerővel bírnak. Tágabb értelemben vett K-Ny-i kiterjedése Sebesvártól-Kolozsvárig 60km; ÉD-i kiterjedése Középlaktól-Kiskalotáig 50km, K-en csak 30km, azaz összesen közel 2500km².

A táj szimbolikus tartalommal is bíró, belső magaslati pontja a 737m magas Rieszeg-tető, amely a legfontosabb vízválasztó és egyben a négy kisebb tájegység, az egykori járások csatlakozópontja: Felszeg, Bánffyhunradtól D-re eső, magasan fekvő terület a Kalota- és Kőrös vízgyűjtőjén erős havasalji kapcsolattal; Alszeg, Hunyadtól É-ra, mélyebb, védett fekvésben az Almás-patak oldalvölgyeiben; Nádas-mente, a Rieszeg-tetőtől ÉK-re, a Nádas-patak K-Ny-i hosszanti völgyében Kolozsvár felé; Kapus-Gyalu vidéke, a vízválasztótól DK-re, a Gyalui-hegyvidék É-i peremén Kolozsvár felé. Ehhez a négy térséghez a déli, Tordaszentlászló környéki Fenes- és Hesdát-patak-menti területeket is sokan hozzákapcsolják. Ezen tájegységek pontos lehatárolása, peremvidékének megállapítása folytonos kutatások témái voltak.

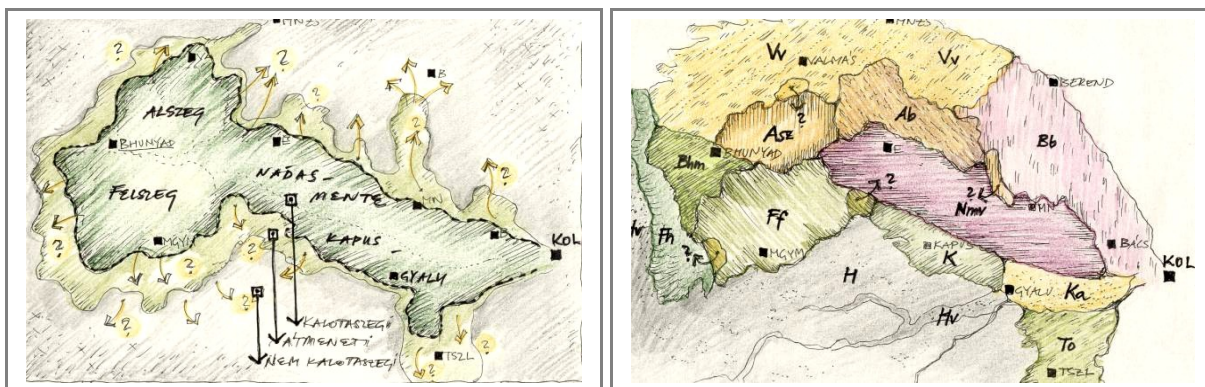
A helyszínelés során „kalotaszegiként nyilvántartott”² 40-45 települést vizsgáltam meg alaposan, 101 faluban tudtam végezni terepbejárást [2. ábra] [1. tábla], de az adatsorokból végzett statisztikai elemzésben 116, egymással határos (Kolozs, Szilágymegye és Torda-Aranyos megyei) település övezetére bővítettem a vizsgált területet. A falvak körül minden olyan további települést bevettem a vizsgálatba, amelynek valaha felmerült kalotaszegies-, vagy akár szegély-volta, hogy az átmeneti jelenségeket finomabban lehessen meghatározni. Az összefoglaló táblázat első része az eddigi kutatások/kutatók lehatárolásait, besorolási-egységeit tartalmazza.

---

² A különböző néprajzi, földrajzi besorolások más-más számokat említene (lásd az Összefoglaló Táblázatot).

Ebben tüntettem fel az általam vizsgált 116 települést és a saját munkám eredményeként majd meghatározásra kerülő „kalotaszegies tájkarakterű falvaimat”. A kalotaszegieség megállapításához két megközelítést vettem fel. Az első szerint [3. ábra]: ha Kalotaszeget „egészként, egy tájegységként” tekintem, akkor annak szegélyhelyzeteit, határsávját kell, keressem. Ez esetben a területet mag-szerűen, gyűrűsen körbevéve: „*Kalotaszegies- Átmeneti- Nem kalotaszegi*” zónákra kéne osztani. A tájkarakter szempontjából ez azt feltételezi, hogy a zöld, belső zóna koherens és egyöntetű; és az átmeneti zóna is egységesen különbözik a belső ill. külső területektől. Bár sok földrajzi, néprajzi lehatárolás éppen egy ilyen „éles határvonalat” keres, én csak részben alkalmaztam ezt a megközelítést, mert nem tükrözte volna a finomabb, belső eltéréseket.³ A második megközelítés [4. ábra] a vizsgált 116 falu vidékét 13 kisebb tájkarakter-zónára osztja a térélményeik alapján (II. fejezet), aminek jellemző azután tájkarakter-jegyeit és mintázatait a III. fejezet jellemzi részletesen. Ez a zónás lehatárolás lehetőséget ad a belső koherenciák és diverzitások feltárására, a tájkarakter-zónák jellemzőinek mélyebb, részletesebb kifejtésére.

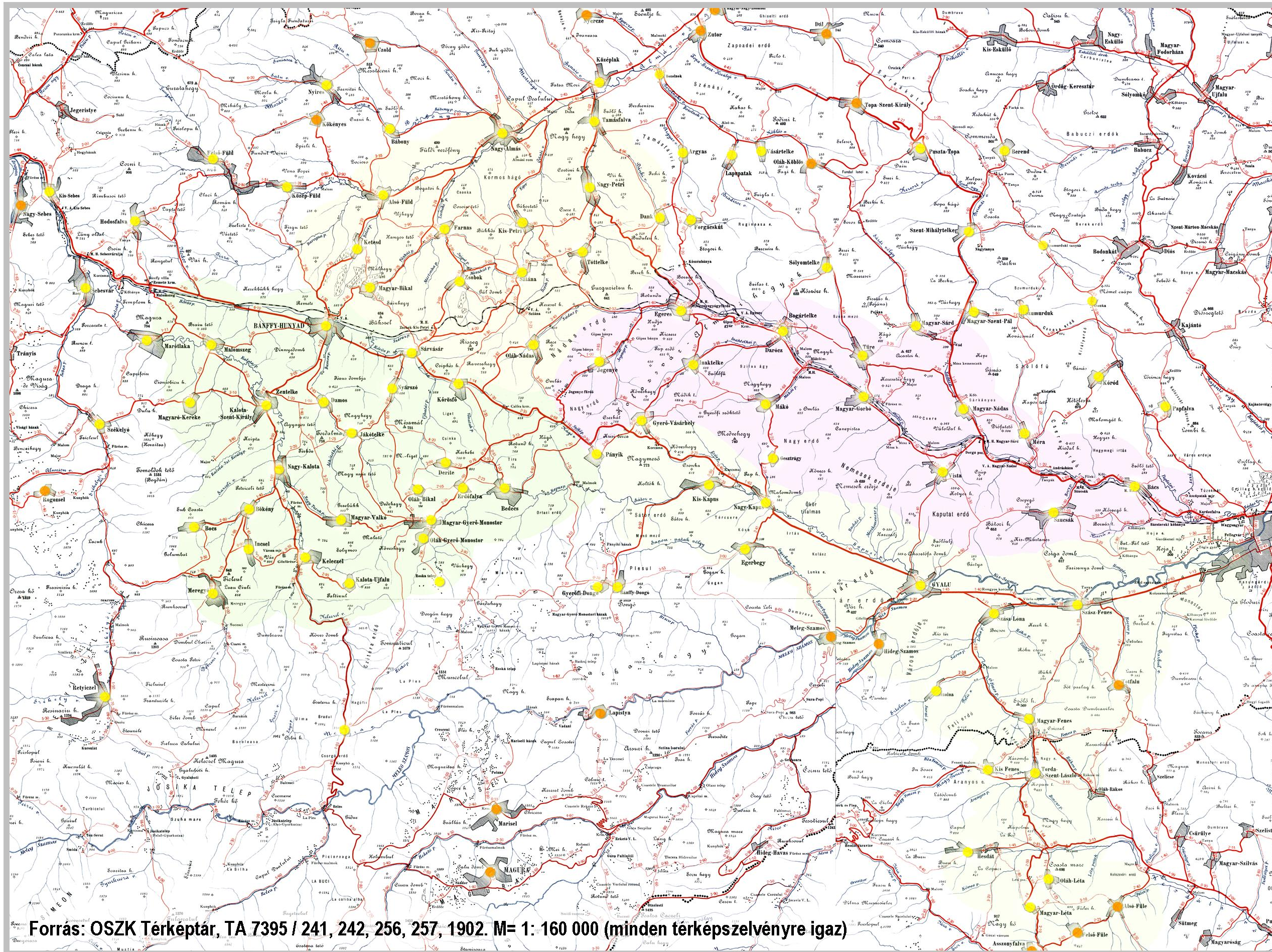

3. ábra: A gyűrűs lehatárolás sémája: „Kalotaszegies- Átmeneti- Nem kalotaszegi” övezetek

4. ábra: A zónás-lehatárolás sémája; egymással érintkező, nem átfedő egységek belső karakterjegyeit vizsgálja

³ Bizonyos tájkarakter-mintázatokban mégis kimutatható lesz egyfajta egységes kalotaszegi-kohézió (lásd a III. fejezetet).

Sárga: vizsgáltba vont, helyszíneli települések terepbejárással
 Narancssárga: vizsgálatba vont, de nem helyszíneli települések

ZÖLD = Felszeg
 LILA = Nádas-mente

SÁRGÁ: Alszeg
 VILÁGOSZÖLD: Átmeneti vidék

I.4. Szakirodalmi áttekintés

A szakirodalmi áttekintés három alfejeztre bomlik: Először (I.4.1.) a kalotaszegi szakirodalmi összefoglalókat, (szekunder-) forrásokat mutatom be tematikus bontásban. Másodszor (I.4.2.) az általam feltárt, eddig fel nem dolgozott térképes, statisztikai és fényképes (primer-) forrásokat, azok lelőhelyét veszem sorra. Harmadszor (I.4.3.) pedig a tájkarakter-elemzés és tájlesztétikai leírás módszereit, eddigi nemzetközi és hazai eredményeit tekintem át.

I.4.1. Kalotaszegi szakirodalom

Általános összefoglalók: A XVIII. sz. második feléből származnak azok a közép-európai útleírások, amelyek az első áttekintések a térségről. Tucatnyit tanulmányozva megállapítható, hogy Kalotaszeg területe ekkor nem tartozott az utazók kiemelt érdeklődési körébe: sem politikai, sem „turisztikai”, sem gazdasági súlypontot nem jelentett. A Pestről induló útvonalak Szatmárnémeti vagy Arad-Temesvár felől közelítették meg a dél-erdélyi szász vidéket és a Székelyföldet. Az utazók Kolozsvárig eljutnak ugyan, de a Hunyadi-medence leírásával csak későbbi földtani kutatók foglalkoznak részletesen. A szisztematikus országleírások már tartalmazzák a településneveket, etnikai-vallási hovatartozást, a nagybirtokosok, nemesi családok nevét és kiemelkedő ásványi kincseit.

Legkorábbi helytörténeti összefoglaló Téglási Ercsei József, tordai erdőmérnöktől jelent meg 1842-ben „Kalotaszeg rövid leírása” címmel, aki földrajzi, helytörténeti és néprajzi ismereteit határbejárásokkal szerezte. Néhány állítása szakmai vitát eredményezett személye és Merei Graza György, hunyadi adóíró között.⁴ Ezen cikkek értékes tájrajzi jelzőket, általános táji hangulatképeket festenek Felszegről és Alszegegről. (Akkor csak e két vidéket sorolták ide.) Alapos és szisztematikus kutatást végzett még, a fiatalon elhunyt földrajz- és néprajztudós Jankó János a „Kalotaszeg magyar népe” c. könyvében.⁵ A 200 oldalas, szakmailag jól felépített, képeket nem közlő munka releváns ismereteket nyújt tájtörténeti - tájmorfológiai szempontból: A „*Topographiai elnevezések*” c. fejezet tartalmazza a dűlőnevek tipologizálását, formai elemzését és a mezőgazdasági táj változásából levonható következtetéseket (pl. a szőlő-felhagyását klimatikus okai). Malonyai Dezső 1907-ben megjelent emblemikus „A magyarság néprajza - Kalotaszeg” c. első kötete⁶ a vidék tárgyi néprajzával, díszítőművészetével foglalkozik. Szertelen ornamentika-gyűjteményét sokat kritizálta a néprajzi szakma, mégis a tájegység hírnevét e könyvnek köszönheti. A szövegtörzset tagoló ceruzarajzok, akvarellek jó dokumentumai a századforduló tájának, noha pontos helyszínüket általában nem ismerjük. A XX. sz.-ban azután bőségesen jelentek meg a különböző résztémaköröket feldolgozó publikációk, melyeket a néprajzi diszciplína fogott egybe. 1989-ben jelent meg Várady – Borbély két

⁴ Téglás Ercsei József: Kalotaszeg vázolata és Merei Graza György: Kalotaszeg. Kijavítás és pótlék e' vidék vázolatához. A cikkeket újraközli Hála, 2007. pp. 15-60.

⁵ Jankó, 1982.

⁶ Malonyai, 1907.

kötetes népszerűsítő összefoglalója, majd Kút völgyi Mihály fényképalbuma,⁷ amelyek tájképeik miatt bizonyultak hasznos forrásnak. A Erdélyi Kárpát Egyesület kiadványa⁸ és az Erfatur Kalotaszeg térképe helyismeretre alapozott természeti kincsekre és gyakorlati kulturális, turisztikai értékekre felhívó összefoglalók. Végül, bár társadalomtudományi, etnikai, néprajzi és művészettörténeti alapokra épít, mégis aktuálisan a legfontosabb szintetizáló, általános összefoglaló: Balogh Balázs és Fülemile Ágnes: „Társadalom, tájszerkezet, identitás Kalotaszegen” című munkája⁹. A kalotaszegi kistájak határát és térszerveződését a magyar etnikum társadalmi kapcsolatrendszerei-, házassági kapcsolatai- és presztízs-viszonyai alapján vizsgálja, így a román, mára románosodó határvidék kisebb szerepet kap. Külön fejezet foglalkozik a terület középkori birtokviszonyaival és művészettörténeti emlékeivel és a XX. sz-i magyar-román etnikai feszültségekkel. A címben szereplő „tájszerkezet” a táj-építéstudományban használt fogalomtól eltérően, inkább társadalmi térháló jelentéstartalommal bír.

Földrajz – geológia: Német geológusoktól származnak az első földtani helyleírások,¹⁰ amelyek az ásványok feltérképezésre irányultak. Fichtel és Lebrecht részletesen taglalja a kolozsvári kerület helyszíneit kiemelve Bács, Gyalu, Kiskapus, Magyargyerőmonostor, Zentelke és Magyarvalkó közeiteinek leírását. A XIX. sz második felében, párhuzamosan az erdélyi-magyar geológia fejlődésével Hauer minden körzetet részletesen bemutat. Erdély harmadkori üledékeivel és a 75000-es geológia térképek leírásával Koch Antal, az anyaggyerőhelyek, bányák országos összeírásával Schafarzik Ferenc foglalkozott.¹¹ Kalotaszeg „laikusok számára is közérthető” geológia összefoglalóját¹² Miháltz István, majd Tulogdy János közölte a század közepén, Pávay Elek és Szádeczky Károly Gyula földtani kutatásaira alapozva. Szakmai cikkek sora található a Magyar Orvosok és Természetvizsgálók Vándorgyűléseinek jegyzőkönyveiben, Orvos-, és Természettudományi Értesítőben, a Földtani Közlönyben és a Múzeumi Füzetek című folyóiratok számaiban is. Az Erdélyi Kárpát Egyesület, természetjáró és helytörténeti önszervező társadalmi csoport „Erdély” című lapjában szintén sok, igényes grafikával illusztrált ismeretterjesztő cikk jelent meg. Hála József néprajzkutató és geológus a Vistán mutatja be a Nádas-menti népi kőfejtés és kőfaragóipar interdiszciplináris kapcsolatát.¹³

Történelem – régészet – helytörténet: A terület római kori emlékeivel, észak-nyugat Dácia történelmével a XIX. sz. végén Ferenczi István, Torma Károly, Buday Árpád, majd román régészek és Wanner tájrégészeti disszertációja is foglalkozik. Kolozs megye történeti földrajzának általános árpád-kori összefoglalása Györffy Györgytől, XV. sz-i összefoglalása Csánki Dezsőtől származik. Mindkét

⁷ Várady – Borbély, 1989. és Kút völgyi, 2005.

⁸ Ajtai – Fogarasi – Váradi, é.n.

⁹ Balogh – Fülemile, 2004.

¹⁰ Fichtel, 1780., Lebrecht, 1804.; Marienburg, 1813.; Benigni, 1827.; Hauer – Stache, 1863.

¹¹ Koch, 1874, 1884, 1894, 1900.; Koch – Hofmann, 1889., Schafarzik, 1904.

¹² Miháltz, 1926a, 1926b., Tulogdy, 1930, 1943, 1944.; Pávay, 1871.; Szádeczky, 1897a, 1897b, 1900.

¹³ Hála, 1995.

munka „Kolozs megyei” fejezete a levéltári összeírásokra, tizedjegyzékekre alapozva sorolja fel a települések, lakosok rendszerét.¹⁴ A megye kialakulásával, birtokrendszerével foglalkozik a történész Balázs Éva akinek szemléltetési módszerét átemelve Fülemile Ágnes¹⁵ is térképvázlatokon vizualizálva foglalja össze a középkori Kalotaszeg térstruktúráját. A levéltári iratokból Szabó T. Attila¹⁶ gyűjtette össze a XVII-XX. sz.-i tájtörténeti adatokat tartalmazó helyneveket, alapvetően nyelvészeti céllal. Az utóbbi években néhány településről részletes helytörténeti kutatás készült.¹⁷

Mezőgazdaság – botanika: A tájhasználat és a mezőgazdaság alapvető forrásai a helynevek, dűlőnevek, mezőgazdasági statisztikák, térképek és helyszíni bejárások. A már említett *Kalotaszeg helynevei* című gyűjtés a helytörténet és az egyedi tájértékek tükrében kitűnő forrás.¹⁸ A történeti területhasználat összeírásában átfogó munka a 1820-as Czikáry-féle Urbéri Összeírás (Conscriptio Czirákyana, MOL F52), amelyet átiratban Takács közöl.¹⁹ Mindkettő a falu határának jellegét, legfontosabb elemeit írja le a földminőségre, malmokra, vásárhelyekre és a földesúri szolgáltatásokra vonatkozólag előre megadott kérdéssorra válaszolva. Szintén átfogó, országos jellegű a „Pesty Frigyes-féle Helységnévtári” gyűjtés 1864-ből,²⁰ amely során helyi tanítók és egyházi személyek küldték el levélben különböző alaposággal megírt helytörténeti határleírásaikat. A tájtörténet további forrása az „Erdélyi Gazdasági Egylet Évtárája” című periodika (1854-1867) és az „Erdélyi Gazda, Köz- és Mezőgazdasági hetilap” (1869-1945), amely azonban csak néhány cikkében foglalkozik kalotaszegi gazdakörökkel, rendezvényekkel. A visszacsatolás utáni időszak alapos helyismereti összefoglalója Solty: „Kalotaszeg mezőgazdasága”²¹ sajnálatosan hivatkozásokat nem tartalmaz. A cikk több, az Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesület (továbbiakban EMGE) Kolozs megyei kirendeltsége által szervezett kultúrmérnöki munkára hivatkozik. Mivel az EMGE-iratok évek óta rendezésre várnak a megyei levéltárban, azok nem kutathatók. A kutatás alapjaiban támaszkodik a néprajzkutató, ifj. Kós Károly 1944-es „Népi földművelés Kalotaszegen” c. disszertációjára, amely a mezőgazdasági művelés, állattartás, a gazdálkodás teljes munkaszervezését és annak tárgyi néprajzi vonatkozását mutatja be. Növényföldrajzi témában alapkutatás Szabó Attila és Péntek János: „Ember és növényvilág – Kalotaszeg növényzete és népi növényismerete” c. könyve.²² Az 1980-as évekből való munka tartalmazza a jellegzetes növénytársulások típusait és leírását; az egyes gyógynövények etnobotanikai

¹⁴ Györffy, 1963-87.; Csánki, 1912, 1913.

¹⁵ Balázs É., 1939. és Balogh – Fülemile, 2004.

¹⁶ Szabó T. A., 1934, 1940, 1942.

¹⁷ Ketesd és Körösfő: Sebestyén, 1996, 2007; K.szentkirály: Balogh-Fülemile, 2001.; Szucság: Antalné Szép I. 2007.

¹⁸ A települések különböző korú, szűkebb-bővebb levéltári adatai nehezen összevethetőek. A ~30 000 helynévhez csak területhasználat tartozik, így helyszíni „térképiesítése” embert próbáló feladat. Az 1941-es térképvázlatok csak pontszerűen ábrázolják a dűlőket, így nehéz következtetni azok téri kiterjedésére, melyre Szabó T. is rávilágít: „a térképvázlatok készítésekor csak a népiség-, település- és helynévtörténet érdekeit tarthattuk szem előtt és a földrajzi kutatás alapos térképezési készségét kívánó feladatainak megoldására nem vállalkozhattunk.” in: Szabó T. A. 1944., p. XVIII.

¹⁹ Takács, 2006.

²⁰ Magyar Nemzeti Múzeum, kéziratár, Fol. Hung. 1114.sz. XXII.; teljes terjedelemben közli Szabó T. A. 1942.

²¹ Solty, 1944.

²² Péntek J– Szabó A., 1985.

szerepét és a házikertek dísznövényeit. Az utóbb említett két alap kutatás egyike sem fektet azonban hangsúlyt a mélyebb térképészeti elemzésekre, tájváltozási tendenciákra, a „modern” táji beavatkozásokra (udvar-kertek, mesterségesen telepített gyümölcsösök, erózió-védő fenyvesek, bányászati tevékenység) ill. ennek vizuális, tájlesztetiki megközelítésekre.

Műemlékek – népi építészet: A középkori fatornyos-templomépítészet virágzása után, Kós Károly sztánai letelepedésével maga is új építészeti jelentőséget adott Kalotaszegnek. Műemlékeivel²³ elsőként Kőváry László történész foglalkozott, majd átfogóan, művészettörténeti mélységben levéltári kutatásokra támaszkodva Kelemen Lajos, később Kabai Béla, Bíró József. B. Nagy Margit a kastélyok és udvarházak terén végzett mélyebb kutatásokat Erdély-szerte, de Kalotaszegről csak kevés emléket érinti, mert a századforduló „másod-, és harmadrangú” kúria-épületeire, kisebb udvarházaira, nyaralóira, kevesebb figyelmet fordított (Gorbó, Zsobok, Kiskapus, Magyarókerke, Nádasszentmihály, Magyarsárd). Szinte Gábor és Balogh Ilona levéltári adatokkal és helyszíneléssel tanulmányozta a magyar és román népi fatemplomokat.²⁴ A vidék népi építészetével²⁵ már a XIX. sz. végén a földrajz-néprajzkutató, Bátty Zsigmond foglalkozott, aki terepszemléi során egyben Felszeg és Alszeg első fotódokumentációját készítette el. Tudományos mélységű, levéltári forrásokon alapul Miklósi-Sikes Csaba: „A kalotaszegi falvak népi építészetéről” c. tanulmánya és adattára. Furu Árpád építész „Kalotaszeg népi építésze” c. új könyve igényes képanyagával és a falvak település-, és telekszerkezetének leírásával mutat be új ismereteket a témában.

Néprajz – folklór – népművészet: A lehatárolásához felhasználok az eddigi néprajzi kutatások téri kiterjedésre vonatkozó eredményeit. E témakörök tekintetében áttekintést ad a „Kalotaszeg bibliográfiája.”²⁶ Pávai István „Erdély a magyar néprajz-, népzene- és a néptánc kutatás tájsemléletében” c. összefoglalója²⁷ a tájegység téri helyzetével, kistájaival foglalkozik, amelyet a táji jellemzőkkel lehet párhuzamba állítani. Mivel kutatásomnak nem célja a néprajzi szakterületek áttekintése, csak az e téren publikálók témakörét mutatom be a teljesség igénye nélkül: *Kalotaszeg viseletek:* Faragó J., Nagy J., Vámszer G., ifj. Kós K., Palotay G., Gönyey S., Fülöp H., Tötszegi T.; *Népszokások, népdalok:* Almási I., Démény P., Orosz K., Vasas S., Salamon I., Fejős Z.; *Néptánc:* Martin Gy., Pesovár E., Karácsony Z.; *Népzene:* Pávai I.; *Nyelvészet- nyelvjárás:* Szabó T. A., Árvay J., Péntek J., Gálffy M., Gergely P., Lakó E.

²³ Kőváry, 1892; Kelemen 1943, 1944, 1975; Kabai B., 1973., Bíró, 1943,

²⁴ Szinte, 1913; Balogh I., 1935; Herepei – Szabó T. A. 1939., Miklósi-Sikes, 1999.

²⁵ Bátty, 1907., Miklósi-Sikes, 1999.; Furu, 2007.

²⁶ Ercsei, 2001.

²⁷ Pávai, 2006.

I.4.2. Egyéb kalotaszegi források

Statisztikák: Az 1897-es Országos Mezőgazdasági Statisztika egy a művelési-ágakra, és részletesen a gyümölcs-, és állat-állományára vonatkozó településsoros összeírás.²⁸ 1910-ben már árnyaltabban, 8 minőségi kategóriába sorolva földrészletekkel, adókatégoriákkal vették számba a települések művelési ágait. E két adatsor képezi statisztikai elemzéseim alapját. A századfordulós három Gazdacímtár²⁹ a 100 kataszteri holdnál nagyobb földbirtokosok jegyzékét, birtok-összetételét, bérllőit mutatja, melyből a kalotaszegi falvak nagy-, és közepes birtok-struktúrájára következtethetünk.

Térképes források: A katonai felmérések térképei adják helyszíni kutatásom alapját, melyeket mélyrehatóan tanulmányoztam (noha teljes terjedelemben nincsenek befűzve). A harmadik, néhány évenként reambulált, 1:75 000-res szelvények általában naprakész infrastrukturális változásait is szemügyre vettem. Észak-Erdély visszacsatolásakor készült egy javított 1:50 000-es, színes térkép-sorozat, de ez sajnos nem tartalmazza Kalotaszeg, Romániánál maradt déli részét. 1941-ből hiányosan rendelkezésre áll egy magas repülésű katonai légifelvétel-sorozat, mely inkább Alszeg és Felszeget örökítette meg.³⁰ 1970 körül a román közigazgatás légifelvételek alapján készítette el 1:5000-es topográfiai (csak szintvonalas) és területhasználati (csak művelési ágakat elkülönítő) szelvényeit, amelyek a Kolozs és Szilágy megyei földhivataloknál érhetőek el. A raszteres szelvények jó forrásai a tájhasználatnak, az agroteraszok szerkezetének, azonban költséges beszerzésük és a Kalotaszeget lefedő közel 500db ~6km²-es szelvény feldolgozhatatlan adatmennyiség. Tájkarakter-elemzési munkához azonban jó léptékű az Erfatur 1:70000-es Kalotaszeg turistatérképe és a Googleearth adatbázisa. A tájtörténeti vizsgálatban az OSZK Térképtárának XVII-XVIII. sz.-i anyagait és a MOL Kéziratok térképeit használtam fel, valamint a XIX. sz. vármegyetérképeit és az OMM áttekintő posta-, és távolságmutató térképeit. A speciális vasúti szaktérképek (MÁV-Tervtár) és a XIX. sz. második feléből származó hiányos helyszíni kataszteri térképek is tartalmaztak értékes tájtörténeti részleteket.

Fényképes források: Sajnálatos módon a korai időszak főként műemlékeket, nagyvárosokat; a néprajzi kutatások épületeket, tárgyakat, viseleteket, szokásokat örökítettek meg, és a nyílt tájkép, a művelés látványa nem volt elsődleges téma. A Néprajzi Múzeum fotótárának 3000 fényképét és diasorozatát átnézve csak 70 db. tartalmazott táji háttér-részleteket (Bátky Zs., Györffy Gy., Erdődi M., Tagán S., Szabó K., Szöllősy K., Gergely P., Erdélyi Z., Hofer T., Földes L., Vámszer G.). Korai képeivel (~1870) Veress Ferenc kolozsvári és D. Galloway angol fotóművész, majd Balogh Ernő, kolozsvári geológus emelkedik ki (ezek a Képkönyvtár honlapon érhetőek el). A Kriza János Néprajzi Társaság honlapján, zömében a XX.sz. második feléből való képei digitálisan érhetőek el.

²⁸ Mezőgazdaság Stat., 1897, Kataszteri, 1914a és 1914b

²⁹ Baross, 1893.; Gazdacímtár, 1897.; Gazdacímtár, 1900. – eltérő felvételi szempontjai miatt nehezen összevethetőek.

³⁰ Hadtörténeti térképtár: (5270, 5271), légifotók: 661588- 66177, 1941. V. 24.

I.4.3. A tájkarakter-elemzés szakirodalmi áttekintése

I.4.3.1. Teleki és körének tájindividuum-fogalma

A hazai földrajzi tájszemléletben először Teleki Pálnál jelent meg a tájkarakter-elemzés kérdése: „A tájak tipikus karaktere körül jegesedik ki a földrajzi leírás egész feladata ... a táj individualitásának kidomborítása, mint tájaknak egymás közötti összehasonlítása, a tipikus különbségek, de a tipikus hasonlóságok keresése is.”³¹ A XX. sz. első felének (Humboldt, Hettner, Schlüter, Hellpach), holisztikus emberföldrajzi megközelítésében Teleki és köre hangsúlyozta, hogy minél több jelenséget és faktort hozzá kell kapcsolni a „Táj Életéhez”. Dékány összefoglalójában³² a földrajzi szemlélet céljaként a „szigulárisat” keresi, a Földön egyedülálló „földrajzi individuumot”, amely a tájat a „helyi különbségek komplexumaként” definiálja. Bár Teleki elveti az osztályozó feladatot (helyette a tájalkotó elemek szimbiózisát nézi), mégis kiemeli, hogy „minél kisebb egy terület, annál erősebb az individualitása; minél nagyobb, annál kevesebb”. Tanítványa, Fodor Ferenc is ezt a „*tájéletrajzi*” megközelítést támogatja, amelyben a „karakteresség” fontosságát húzza alá: „Minden táj akkor születik meg, amikor a benne együtt létező földrajzi tények egymással való kapcsolatai úgy alakulnak, hogy egyéniesítő erővel választják el a szomszédos területektől. (...) A táj fogalmának lényeges jegye az is, hogy az ember felismerje a földfelszín azon darabjának egyéniségét. A táj tehát kétszer születik. Először a Teremtő kezéből, mint természeti táj, másodszer az ember értelméből, amikor külön egyéniségének lakossága által való felismerése folytán külön nevet kap.”³³

Ez a háború előtti korszak egyértelműen komplex tájszemléletet tükrözött, ugyanakkor a „karaktert” csak sejteti. Nem állít fel kategóriákat, mintázattípusokat, szempontokat, és nem is kívánt minden vidéket osztályozni, hanem –a néprajzi szemlélettel párhuzamosan–, csak egyes vidékek átlagostól jobban eltérő karakterességét emelte ki. Ez a megközelítés kutatásomban is további kérdéseket vetett fel: Minden terület lefedhető egy tájkarakterrel, vagy léteznek jellegtelen tájakkal szemben erős individuumú vidékek? Mi az a természetes egység/méret, ahol a tájkaraktert relevánsan megállapítva összetartozó, egyéni, koherens zóna alakítható ki?

A háború után e holisztikus szemléleten úrrá lett a tudományosabb, rendszerelvű, analitikus leírás, és a „*tájéletrajzi*”- megközelítés ismételten, csak külföldi hatásra, az elmúlt húsz évben lett ismét népszerű: *Nemzeti Parkok – Történeti tájak – Európai Kultúrtájak – Világörökségi Tájak – Tájegyezmények – Tájidentitási antropológiai megközelítések* hatására került újra előtérbe. Ma, a korábban már külföldön kidolgozott módszereket ültetjük át a hazai gyakorlatba. E kutatás néprajzi vetülete, a népművészeti és a táji szempontok összekapcsolása sajátos igényeket támaszt a módszerrel

³¹ Teleki, 1917. p. 192.

³² Dékány, 1918. pp. 9-13.

³³ Fodor, 1938. pp. 142-143.

szemben, ezért a külföldi tájkarakter-elemzési módszerekből csak részleteket, elemeket tudtam adaptálni kutatási céljaimhoz.

Tájépítészeti- tájtervezői szakterületünkön a ma legáltalánosabb definíció Swanwicktól származik: „A tájkarakter, egy adott tájrészlet mintázata, jellege, amely különböző összetevők egyedien jellegzetes kombinációjából jön létre, azaz más tájrészletektől jól elkülöníthető egyedi megjelenése van.” Ezt okozhatja hagyományos növénytakarója, geomorfológiai alakzatai, történeti művelési módja, birtokviszonyai, speciális nyersanyagai vagy gazdasági hasznosítása. „A tájkarakter-elemzés, olyan strukturált megközelítés, amely az egyes tájak, tájrészletek egyediségét és annak értékeit határozza meg.”³⁴ Kutatásomban én is ezt a megközelítést és értelmezést alkalmazom. Az angol szakirodalomban két irányzat dominál: az egyik a tájak régészeti jelentősége, történetisége alapján (*örökségvédelmi - múltorientált*), a másik a tájtervezői, tájrendezői (*beavatkozási - jövőorientált*) célok alapján alakítja ki fogalmait, módszereit.

I.4.3.2. A tájtörténeti-megközelítésű tájkarakter-elemzés

(HLC= Historic Landscape Characterisation) [2.§. melléklet]

Egy 1994-es irányelv³⁵ kimondja: minden táj, ha különböző mértékben is, de régészeti és történelmi képződmény, és értéke éppen a komplexitásában, regionális diverzitásában és megkülönböztetett helyi jellegében van. Az Egyesült Királyság területén egy régészek-köré szerveződő csoport (Rippon – Fairclough köre) a tájak történeti dimenzióit, történeti fejlődésének korszakait helyezi előtérbe alapvetően régészeti leletekre, feltárásokra alapozva. A ma funkcionáló táj történeti elemeire mutat rá, amelyek átalakulva ma is használatban vannak (pl.: vadaskertek-, telekhatárok, régi utak), vagy eredeti szerepüket elvesztve reliktumként maradtak meg a táj felszínén. Ez az irányzat az idősíkok komplexitásának jelentőségét hangsúlyozza, és célja, hogy minden tájrészletről kimondja kialakulásának időpontját, használati formáját. Éppen ezért kritikus a tájak „csupán” természeti értékei- vagy vizuális szépsége alapján történő értékelésével szemben.³⁶ E karakter-elemzés a helytörténetből, tájrégészetből és történeti földrajzból fejlődött ki, de ez nem csupán egy technika, hanem inkább megközelítési mód, amely a tájkarakter korszakonkénti téri variációit írja le és annak régészeti-történeti dokumentumait integrálja. A módszer a nyilvánosan is elérhető régészeti topográfiákra és az évenként újra felvett, 25 000-es történeti kataszteri (OS) térképekre támaszkodik. A karakterezés alapját a pontokból, elemekből, parcellákból építkező történeti tájmintázatainak (*historic landscape pattern*)

³⁴ Eredeti szöveg: Landscape character, which is the pattern that arises from particular combinations of the different components, can provide a sense of place to our surroundings. Landscape Character Assessment is a characterisation process, involving identifying, mapping, classifying and describing landscape character, and a process of making judgements based on landscape character to inform a range of different decisions. in: Swanwick, 2002. p.3.

³⁵ Eredeti szöveg: The whole of the landscape, to varying degrees (...) is an archaeological and historic artefact (...) much of its value lies in its complexity, regional diversity and local distinctiveness – Irányelv: PPG 15, Planning in the Historic Environment, in: Swanwick, 2002. p. 4.

³⁶ Fairclough – Rippon, 2002., és Rippon, 2004.

egymásra vetítése adja. Mivel az *angol táj* valóban rendelkezik ezekkel az erős vizuálisan jól nyomon követhető határoló-vonalakkal, szövetekkel,³⁷ így az elemzések általában látványosan szemléltethető grafikai mintázatot, rajzolatot adnak. A módszer hiányossága, hogy a térképezés sematikus-logikai rendszere elnyomja a tájak látványának, sziluett-vonalainak szerepét.

Adaptálás. Jelen kutatásban ennek a módszernek csak részei adaptálhatók. Mivel Kalotaszeg nem rendelkezik különböző történeti korokból fennmaradt jelentős és mintázatként (*landscape pattern*) definiálható útvonal-, telek- vagy határstruktúrával, így a Rippon-féle teljes módszertan nem átemelhető a jelen kutatásba, csak az erősebb alaktani jellemzőkkel bíró kalotaszegi művelési módok, visszatérő táji ritmusok kihangsúlyozhatók. (Ezek a III. fejezetben részletesen kifejtésre kerülnek.) Romániából sajnos nem állnak rendelkezésre olyan széleskörű régészeti adatbázisok és topográfiaiak, amelyekre egy történeti tájkarakter-elemzést alapozni lehetne. Így csak a *tájrégészeti-jellegű* terepszemléim során elsajátított, a tájtörténeti emlékek, a tájértékek, a reliktum-tájak felismerésére vonatkozó készséget tudtam alkalmazni.

I.4.3.3. A tájtervezői-megközelítésű tájkarakter-elemzés

(LCA= Landscape Character Assesment) [3.§. melléklet]

A másik irányzat tájtervezői, területfejlesztői, tájvédelmi irányból közelít a tájak mai képéhez. E tájkarakter-elemzés célja nem az, hogy ellenálljon a tájat befolyásoló változásoknak, hanem inkább eszköz a döntéshozók számára abban, hogy milyen jellegű a táj mai arca, hogyan alakult ki az az állapot, és feltételezhetően hogyan fog változni a jövőben.³⁸ A módszer megalapozója C. Swanwick, a Sheffieldi Egyetem tájépítész-oktatója. A módszer több léptékben is alkalmazható: nemzeti, regionális szinten (~1:250 000: nagytájak, régiók), megyei, kistérségi szinten (~1:50/25 000: finomabb tájformák, borítottság, mintázat) és helyi, lokális szinten (~1:10 000: uradalmak, birtoktestek, falvak). Minden elemzés alapját a tájkarakter-típusok (*Landscape Character TYPE*) és tájkarakter-területek (*Landscape Character AREA*)³⁹ elkülönítése és besorolási rendszere adja az adott tájrészleten. Többnyire „fentről-lefelé” („*top-down approach*” = *a nagyobb területi egységből a kisebb területi egység felé haladva*) osztja be a tájat típusokba, azok területére, majd azok típusaiba és azok területeire. Az elméletben egyszerűnek tűnő kategorizálás a vizsgálati területen elvégezve rávilágított a módszer hiányosságaira (lásd a II.3.1. fejezetet).

³⁷ Bronzkori-, kelta-, római-, kora és későközépkori telek és útvonal rendszerek adják; majd a XVIII.sz.-i zárt legelők (enclosure) grafikus mintázata (méret, arány, határvonalak, mozaikosság) településrendszerek adják.

³⁸ LCA (Landscape Character Assesment) is not a tool designed to resist changes ... Rather it is an aid to decision-making - a tool to help understand what the landscape is like today, how it came to be like that, and how it may change in the future. Its role is to help ensure that change and development doesn't undermine whatever is characteristic or valued about any particular landscape, and that ways of improving the character of a place can be considered. in: Swanwick, 2002. p.6.

³⁹ Egy adott tájkarakter típushoz a táj jellegét tekintve egyneműnek tekinthető részletei tartoznak: területi szempontból tehát számos előfordulása lehet. A tájkarakter terület ezzel szemben egy adott tájkarakter típus meghatározott földrajzi egységhez kötődő, egyedi előfordulása, amely ezáltal önálló földrajzi megnevezéssel is azonosítható. in: Kabai, 2010. p. 100. (Swanwick alapján)

A módszer első része egy értékítéletektől mentes tájkarakter-elemzési/jellemzési folyamat (*1.- Landscape Characterisation*). Ez komplex, objektív módon nézi a térséget szakirodalmi, térképes és történeti kutatás nyomán (*DESK study*); az alapkutatások (talajtan, geológia, erdőborítottság, stb.) térképeit használja fel, de azokból csupán „szemügyre-vételezéssel” kezdi kialakítani a hasonló térségeket, amelyeket később a helyszínen tesztel. Ezután vizuális, észlelési tapasztalatokra, érzékszervi- hangulati benyomásokra épülő szubjektív terepbejárást tesz. Az itt kiválasztott helyszínekre és onnan feltáruló látványpontokra alapozza a tájleírást (*FIELD survey*). Tájépítészként hangsúlyt fektet a fényképezést felülíró grafikai reprezentációra; és a helyszíni tájélményekre alapozott tájészttétikai kritériumokra,⁴⁰ amelyben nagy szerepet kap a felvételező személy szubjektív értékítélete (szisztematizálva v. teljesen szabadon rögzítve). Tájleíró témakörei rövid szempontokat tartalmaznak 8 témában: (1) egyensúly és arány; (2) lépték; (3) zártág; (4) textúra; (5) színhatások; (6) diverzitás; (7) egységesség és (8) formavilág. Felvételezési adatlapján a megjelölt témák skáláinak előre determinált (4-5 fokozatú jelzős) kifejezései közül lehet csak választani. Kiemeli, hogy bővített melléknévlista tartozzon a látványrajzok elemzéséhez, hogy a leírás hangsúlyozza a speciális táji jegyeket, valamint, hogy a személyes-leírások kiemelt módon befolyásoló tényezők lehetnek (e.g. a tervezők döntési folyamataiban). Véleményem szerint Swanwick kategóriái nagyon általánosak; regionális viszonylatban megfelelő ugyan, de melléknév-állománya pl. egy konkrét dombvidéki szőlőműveléssel foglalkozó tájrészlet belső individualitásának leírásához már nem elég érzékletes.

A módszer második része a beavatkozást előkészítő értékelési/javaslati folyamat (*2-Making judgements*). A táj jellemzőit-, állapotát-, változását-, valamint a változással szembeni érzékenységet-tájépítészeti irányelvek segítségével fordítja le a gyakorlati cselekvés nyelvére. Tájkarakter-elemzési konklúziói útmutatóként szolgálnak, hogy az adott tájrészletben hogyan végezhető el bizonyos típusú beruházás vagy tájhasználat-váltás a kedvezőtlen hatások minimalizálása mellett, az előnyök kiaknázásával. Másrészt rámutat azokra a tájalakítási, tájhasznosítási lehetőségekre, amelyekkel az adott táj karaktere megőrizhető, gazdagítható vagy helyreállítható.⁴¹ A hazai gyakorlatban Konkoly-Gyúró Éva kutatásai állnak közel e módszerhez (lásd a I.4.3.5. fejezetet).

Adaptálás: E dolgozat nem kíván fejlesztési/rendezési javaslatokat adni, így a Swanwick-féle módszer csupán első része hasznosul. Mivel a jelent kutatási módszer inkább „belülről-kifelé” keresi a hasonlóságokat, és nem célja Kalotaszeg kárpát-medencei viszonylatban való besorolása és hasonló tájkarakter-területek és típusok felállítása. Így szűkebben értelmezhető Kalotaszeg vidékének „típus >

⁴⁰ „Visual Assessment Criteria és Perception: Other aspects of landscape perception may be more subjective and responses to them might be more personal and coloured by the experience of the individual. Such factors include a sense of wildness, sense of security, the quality of light and perceptions of beauty or scenic attractiveness. There are also some factors that can be perceived or experienced by senses other than sight, such as noisiness or tranquillity and exposure to the elements. Judgements about all these, and other relevant perceptions, need to be incorporated into surveys in a transparent way, acknowledging the extent of subjectivity that is involved. Both checklists and written descriptions can be used to record responses in the field.”, in: Swanwick, 2002. p.34.

⁴¹ Kabai, 2010. p.101.

terület > típus > terület” lépcsős besorolása is. A tájkarakter-elemzéshez azonban átemelésre került a zónák lehatárolásának, megnevezésének, leírásának, grafikai ábrázolásának módszere.

I.4.3.4. A tájkarakter-elemzés tájesztétikai megközelítései [4.§. melléklet]

A térbeliségre és látványokra alapozott tájesztétikai leírás alapvetően a szemlélő egyéni benyomásait, percepcióit, tájérzékelését és tájészlelési megfigyeléseit veszi alapul a leírásában, amely majd a dolgozat II. fejezetében jelenik meg, és amelynek fontosságát már Swanwick is kiemeli. A tájak esztétikai leírásával több, mint 100 éve foglalkoznak esztéták, filozófusok, környezet-pszichológusok,⁴² de a hazai tájépítészeti diszciplínában eddig kevés szó esett ilyen jellemzésről.⁴³ A Magyarvalkón végzett *Tájesztétikai és Tájköltészeti Műhely* során⁴⁴ különböző érzékszervi-, észlelési-, fenomenológiai gyakorlatokkal írtunk le több tájrészletet, amely a látványból fakadó alaktani jellemzőkre és az azokból származó spontán asszociációkra, testi/lelki hatásokra, hangulatokra, érzelmekre helyezte a hangsúlyt. A fent már említett Swanwick-féle, 8-témás leírás mellett, az alábbiakban további módszereket mutatok be:

Az asszociatív tájészlelés⁴⁵ lényege, hogy egy adott látványra való 10-15 perces elcsendesedés, ráhangolódás után spontán szavakat, asszociációkat, benyomásokat rögzítenek a résztvevők. Ebben a tájjal való aktív kommunikációban a külső/belső tájrészletek összeolvadnak és a létrejövő táji benyomások adják az elemzés alapját. Kontemplatív módon, a táj egységes, ránk gyakorolt hatását hagyjuk érvényesülni, amely alapvetően tudat alatti emlékeket, gondolatokat, asszociációkat hoz felszínre és nem objektív szakmai elemzésből fakad. A szubjektív résztvevői vélemények összevetése során a leggyakoribb fogalmak kiemelésével a tájjellemzés objektívabbá tehető. Az elemzés jelentősége, hogy éppen olyan minőségek, fogalmak társulhatnak a látványhoz, amelyek „szigorú szakmai” szempontból nem feltétlenül jutottak volna az elemző eszébe.

A Riccabona-Frohmann-féle elemzés⁴⁶ is kiemeli a tájak esztétikai értékelése során a szubjektumban rejlő „belső tájak” befolyásoló és visszatükröző szerepét, amelyben a formáknak, színeknek, érzékszervei hatásoknak, közérzetnek, szépségnek és vitalitásnak is nagy szerepe van. Az elemzés hat minőségi kritériumot vizsgál: A látvány (1) egyediségét, specialitását, megismételhetetlenségét, azaz az élettér identitásának potenciáját. (2) Diverzitását, sokféleségét, azaz a tájalkotó elemek gazdagságát és komplexitását, amelynek van egy kellemes, optimális szintje a

⁴² Részletesen nem idézett, de tájesztétikával foglalkozó kutatók: G. Simmel, W. Hellpach, D. Cosgrove, J. Bouaroussa, J. Appleton, F. Schafranski, Y. Tuan, G. Böhme, Y. Saito, S. Daniels, R.S. Ulrich, J.F. Wohlwill.

⁴³ Jómagam 2005 óta foglalkozom a környezetpszichológiával, amelynek táji kérdéseit 4 éve oktatom is a BME – Környezeti Kommunikáció MA képzésben, így e megközelítés beemelését fontosnak tartottam.

⁴⁴ A műhelyt a bécsi Universität für Bodenkultur, Tájépítészeti Karának professzora, Erwin Frohmann és jómagam vezettük 30 magyar, osztrák és lengyel hallgató részvételével 2009-ben. In: Eplényi-Frohmann, 2011. pp. 62-66.

⁴⁵ Frohmann, 2009. pp.3-4. A módszert 2004-óta több tájesztétikai és környezetpszichológia műhely során jómagam is alkalmaztam, és szakmai lebonyolítással nagyon hasznos eredményeket hoz.

⁴⁶ „Daß das, was draußen in der Landschaft oder in meiner Umgebung wahrgenommen, geschieht oder gestaltet wird, in enger Resonanz mit meiner/unserer inneren Landschaft steht“ (Riccabona, S.) in: Frohmann, 2009. pp.6-7.

kaotikusság elérése előtt. (3) Harmóniatartalmát, amely minimum két elem, elem-együttes, ill. a részek és az egész között létrejövő egyensúlyi állapot, az összehangoltság mértéke. (4) Természetességét, ami nemcsak a természet(közel)i elemek arányában érhető tetten, hanem a szukcessziós folyamatokban, az organikus és spontán formák könnyedségében. (5) Szimbólumtartalmát, amelyben a táj mélyebb jelentéstartalmakat, belső képeket is hordoz. (6) Téri kiterjedését, amely térrendszerek és térrészek élményein, látvány ható-távolságán, dinamikáján alapul.

Wöbse tájesztétikai elemző módszere⁴⁷ a tájrészletek beágyazottságát, a nagyobb tájképhez való viszonyát és annak karakterét írja le funkcionális-jelzős szerkezetekkel: központi kérdése, hogy milyen alakzatok, alapelemek és növényzet-típusok alkotják a látványt, azok milyen szín- és formahatásokkal, téri viszonyokkal írhatóak le és milyen táji archetípusokat keltenek a nézőben.

A Kaplan házaspár látvány-értékelő és téri-preferenciákat vizsgáló kutatásai⁴⁸ négy, azóta dogmává vált fogalmat vezettek be a '90-es években: Környezetünket, az abból „kinyert” információk alapján értjük meg (*information processing theory*), és azok által tájékozódunk benne biztonsággal (*understandig*). Ezt a (1) koherencia (*coherence*), a dolgok közötti szervezett összefüggés és az (2) olvashatóság/kiismerhetőség (*legibility*) segíti. A másik emberi ösztön, a felfedezés-vágy vagy kíváncsiság az új dolgok után (*exploration*), amelyet pedig a látványok (3) komplexitása (*complexity*), az elemek összetettségének gazdagsága, kontraszthatásai és a (4) misztikusság (*mystery*), figyelem-, izgalom-felkeltés segíti. Környezeti döntéseinket, választásainkat e szempontok tudat alatti mérlegelésével hozzuk meg.

Ode (et al.) szintetizáló cikkében a tájak vizuális karakterjegyeinek indikátorait⁴⁹ keresi környezetpszichológiai, humángéográfiai és tájesztétikai háttérkutatásokra és teóriákra alapozva. Ezek alapján kilenc témát állít fel. (1) komplexitás, amely a táji attribútumok eloszlását, téri szerveződését (szegélyhatását, heterogenitását és aggregációját), és az azok közötti méret-alak-, és kontraszt-variációkat vizsgálja; (2) koherencia, ami a víz jelenlétét és a vegetáció mintázatát, ismétlődését nézi; (3) zavartság, bolygató elemek, látványok; (4) ápoltság, a gondozottság esztétikája a különböző fenntartási módokkal az emberi kéz nyomaival; (5) képiesség ereje, amely a látvány különleges, ikonszerű, egyedi elemeit és fókuszpontjait tartja lényegesnek ahhoz, hogy a kép bevésődjön a szemléelőbe; (6) látványok léptéke, a nyitott és zárt/eltakart körzetek arányával, jellegével; (7) természetesség mértéke, amely a természetes vegetáció és annak szukcesszióját, a mintázati fraktálóságot és a víz jelenlétét vizsgálja; (8) történetiség jele, amely a kulturális elemek sűrűsége és dominanciája mellett a tájhasználat történeti mintázataiban is felismerhető; (9) efemeritás, a tájban megjelenő időérzet, az időjárás és az évszakok, vízfelületek pillanatnyiségének tükre. Az egyes témakörökhöz 4 forrás-típust rendel (tájképek; ortofotók; térinformatikai felszínborítottsági adatok;

⁴⁷ Wöbse, 2002. pp. 241-275.

⁴⁸ Kaplan & Kaplan,

⁴⁹ Ode et al., 2008. pp. 89-117.

terepszemlék), majd számszerűsíthető indikátorokat definiál azok alapján (pl. felszínborítottsági típusok száma/ látvány; tájalkotó elemek száma/ látvány, heterogenitási ill. szegélysűrűségi indexek, kulturális elemek sűrűsége/ területesség). Véleményem szerint a módszer környezetpszichológiai háttere alapos, de az indikátorok a valóságban nem minden esetben számszerűsíthetőek, így elegendőnek tűnik, ha a témaköröket csak szövegesen írjuk le.

Adaptálás: A fenti módszerek gyakorlati alkalmazásainak⁵⁰ köszönhetően arra a következtetésre jutottam, hogy segítségükkel érzékletes, finom és szakmailag is alapos kvalitatív eredményt kapható, amely sokszor egybecsengve a kvantitatív értékelésekkel. Mivel a fenti kategóriák között van fogalmi átfedés, azért azokat összevonva, csoportosítva állítottam össze az ezen kutatás során használt tájlesztítikai megközelítés hét szempontját (lásd a II.3.2. fejezet).

I.4.3.5. A történeti tájkarakterrel, tájkarakter-elemzéssel rokon hazai kutatások

Multidiszciplináris tájtörténeti célú kutatások közel 20 éve folynak hazánkban, amelyet a két-évente megrendezésre kerülő „*A táj változása a Kárpát-medencében – Tájtörténeti Konferenciák*” tanulmánykötetei gyűjtenek egybe Fülek György szervezésében. A több száz szerző általában kisebb esettanulmányt, mintaterületen végzett felmérést közöl – mégis állandó impulzust adva a tájtörténeti szakmának. Megállapítható, hogy a térképészeti és régészeti szakma ásatásai, terepbejárásai és alapos helyszíni kutatásai adják a legjelentősebb szakmai hátteret, ugyanakkor egyre több további (botanikai, talajtani, néprajzi) műhely kollégája is csatlakozik e tájtörténeti érdeklődéshez.

A hagyományos „kultúrtájakra”, paraszti tájhasználatra, határ-menti tájakra vonatkozólag (főként Gyimesi-völgy terén) Ilyés Zoltán közöl részletes kutatásokat. Ilyés Zsuzsa az egyedi tájértékek kataszterezésével és történeti térképek vizsgálatával foglalkozik. Klímátörténettel és az angol tájrégészeti módszerek átemelésével foglalkozik Kiss Andrea a SZTE-n. Egyre több tájtörténeti kutatás történik a műemlékvédelem szakterületéről (Fatsar Kristóf, Belényesi Károly, Fekete J. Csaba, Firnigl Anett, Kékedi Andrea) és a történész műhelyekből (Laszlovsky József, Szabó Péter). Fekete Albert erdélyi tájtörténeti kérdésekkel és történeti kastélykertekkel foglalkozik. Makkai Gergely az erdélyi Mezőség történeti középkori tógazdálkodását vizsgálta nagyon tág, általános alapinformációkból építkezve, inkább tájökölógiai megközelítéssel, kevés vizuális forrással.

A számos szakembertől származó, helyhez-kötött alapos esettanulmányok ellenére máig hiányzik egy, a *tájtörténészek* számára készült átfogó-, metodikai összefoglaló. Jelen munka célja azonban nemcsak tájtörténeti jellegű, hanem tájképi, tájlesztítikai is egyben. A hazai szakirodalom vizsgálata során megállapítható, hogy a tájkarakter-elemzés csak csekély mértékben terjedt el,

⁵⁰ A módszereket a Budai Arborétum Környezetpszichológia vizsgálata során, a BME-Környezeti kommunikációs képzése keretében; A BCE - Környezetpszichológia alkalmazása a tájépítészetben című szabadon választott tantárgy keretében, valamint a Magyarvalkói terepszemle és Tájköltészet - Tájéletrajzi műhelyhét során alkalmaztam. Bővebben lásd: Eplényi – Frohmann, 2007., Eplényi – Frohmann, 2011., Eplényi, 2012a.

ugyanakkor ezen kutatás megközelítése és szemlélete már több, a hazai tájakkal- foglalkozó műhely munkájában megjelent.

A *tájértékelés* témakörében Csemez Attila⁵¹ kutatásai már az 1980-as években részletesen foglalkoztak azokkal a paraméterekkel, amelyekkel tájlátványok minőségileg leírhatóak: felszínmozgalmasság, tagoltság, relief-különbségek, szegélyhatások, stb. A témakörökhöz számszerűsíthető faktorokat rendelve ezek célja a tájak adottságainak objektivizálása volt. Így, az összehasonlíthatóság megteremtésével lehetővé vált egyfajta –általában védelmi-, fejlesztési-, turisztikai célú – tájértékelés. Jelen kutatásban az egyes témaköröket, mint leíró faktorokat ugyan felhasználok, számszerűsítésüket azonban csak az agrotárszok szegélyhatásánál teszem meg.

Karancsi Zoltán tájföldrajzi-, tájképi-, tájesztétikai szemléletű kutatásai kvalitatív megközelítésűek. Nem célja az összehasonlítás, sokkal inkább a tájak percepcióira alapozott képesség, képszerűség és annak kultúrtörténeti, identitásképző vonatkozása a fontos.⁵² Ez az irány párhuzamos azokkal az egyre erősödő nemzetközi tendenciákkal, amelyekben a történeti földrajz, az esztétika és a tájkötődés területeit ötvözi. Drexler Dóra „Táj és tájértelmezés” c. összefoglaló kötete ebből a szempontból hiánypótló fordítás és rendszerezés a hazai tájszemlélet kultúrtörténeti vonatkozásainak beépítésével is. A BCE Tájvédelmi és Tájrehabilitációs Tanszék kollégái foglalkoznak karakterezési kérdésekkel. A települési tájkarakter-elemzés⁵³ a település domborzati viszonyokkal való összefüggéseit vizsgálta, megállapítva, hogy bár vízrajzilag csak néhány–, felszínformák tekintetében nagyon sok (20 karakteresen eltérő) altípusba sorolhatóak a településhelyek, amelyek egyúttal a tájkarakter fontos jellemzői. A mezőgazdasági tájkarakter vizsgálata⁵⁴ a telek és táblastruktúrák szerkezeti-, és a termesztett kultúrák funkcionális szempontjai tekintetében mutatnak lényeges jellegzetességeket a tájkaraktert illetően. Kabai Róbert foglalkozik továbbá a skót és angol tájkarakter-elemzési szakirodalom hazai meghonosításával.⁵⁵

A jelen kutatáshoz a soproni műhelyt vezető Konkoly-Gyúró Éva Fertő-Hansági tájkarakter-elemzési munkája áll a legközelebb [5.§. melléklet]. Az ő megfogalmazásában a táj és a tájkarakter nem csupán a fizikai valóság, hanem annak szubjektív interpretálása is egyben: „a tájkarakter a különböző alkotóelemek kombinációjából létrejövő együttes mintázat, amely a hely egyedi szellemét megjeleníti. ... A tájkarakter elemzés a jelleg, az egyediség és az értékek azonosításnak strukturált megközelítését adja, s mint ilyen, a tájvizsgálat alkalmas módszere.”⁵⁶ Ő is Swanwick szemléletéből

⁵¹ Csemez, 1996. pp. 234-244.

⁵² Karancsi, 2002.

⁵³ Csima – Módosné, 2010. pp. 201-210.

⁵⁴ Dublinszki-Boda, 2010. pp. 211-219.

⁵⁵ Kabai R. 2010. pp. 97-109.

⁵⁶ A táj az ember és a hely közötti kapcsolat kifejezője, mindennapi életünk kerete, környezete. ... Környezetünk különböző természeti és kulturális, társadalmi-gazdasági elemeinek kölcsönhatásából alakul ki a táj. Az emberi érzékelés és felfogás révén válik el a földből a táj. Ez nem pusztán egy látvány érzékelését jelenti, hanem azt a teljes szellemi befogadási folyamatot, amely révén érzékszerveinkkel felfogjuk, megismerjük környezetünket, létközegünket és mindazon benyomásokat, emlékeket és asszociációkat, amelyek felidéződnek tudatunkban. in: Konkoly-Gyúró et al, 2010. p. 9.

indul ki. Elemzése „három tájjellemző hierarchikus rendszerén alapul: (1) a domborzat (geomorfológia és hidrológia); (2) az emberi hatás mértéke (tájhasználat heterogenitása a természeti tájtól az urbánusig) és (3) a felszínborítási dominancia (alapvető látványtípusok).” Mindhárom attribútumot digitális térképeken minőségi fokozatokra osztja (max. 10 db kategóriába); majd ezeket térinformatikailag összevetve 63 típust („tájmozaikot”) állapít meg (a kb. 2600 km²-es területen). Ezt a 63 mozaikot „helyszíni és szakértői megítélés alapján,”⁵⁷ egyszerűsítve 13 tájkarakter-típusba sorolja be. Megállapítható tehát, hogy a helyszínelés eredménye itt nem egy konkrét, földrajzi terület lesz (vagy tájkarakter-zóna, ahogy saját munkámban), hanem tájkarakter-típusok tipológiai leírása. Ezek a létrejött típusok legszorosabb illeszkedést a (3. számú) felszínborítási dominancia térképével mutatnak, ami alátámasztja a vizualitás jelentőségét a végső típus-megállapításban. A típusok bemutatása fénykép/rajz/látvány-orientált, habár számos esetben elsiklik a részletes alaktani-esztétikai elemzés felett és helyette a (pontszerű-) turisztikai látnivalókat emeli be, amely a típusosságtól a területiség-felé tereli az elemzést. Összességében a munka jó előfutára a tájak komplex tájjellemzőinek leírásában és megítélésében.

---

⁵⁷ Konkoly-Gyúró tanulmánya nem tér ki részletesen arra, hogy mit ért e kifejezésen.

I.5. A kutatás felépítése, módszere, kapcsolódó fogalmak

5. ábra: A kutatás módszertani folyamatábrája és tagolása

A bevezetőben definiált alapvető kutatási kérdések, hogy „Tájépítészeti szempontból igazolható-e a néprajzi-etnográfiai Kalotaszeg, mint „Táj”? Illetve, hogy milyen viszonyban van a néprajzi tájegység a tájépítészeti módszerekkel elemzett tájegységgel, annak bemutatott tájkaraktereivel?” A kérdések megválaszolásához két irányból kaptam inspirációt: egyrészt a kirándulások, terepszemlék, tájészlelési gyakorlatok élményéből (amelyek a II. fejezet háttérét adják); másrészt az archív források, régi fényképek, térképek, adatközlők, helytörténeti érdekességek tapasztalatiból (melyek pedig a III. fejezet szemléletét adják).

A II. fejezet a 8 éves helyszínelés térképeit, és a látványok tájészlelési leírásait rendszerezi. Alapvetően a felszín-morfológiai-térkép köré szerveződik a fejezet. A téri viszonyokat a (II.1.a) geológia (és geomorfológia) és (II.1.b) vízrajzi szakirodalmi kutatásokból és a helyszíni térképekből állítottam össze. Az elemzés végig azok alaktani megjelenésére, a vidékek karakterességére, egyedi jellegzetességeire fókuszál. E kettőből alakítom ki egyszerű felszín-morfológiai tér-típus-rajzaimat, amelyek a vidék legjellemzőbb térképeit summázzák. Lényegében ezekre és a Swanwick-féle terület/típus egységeire támaszkodva soroltam be a vizsgált 120 falu vidékét 13 tájkarakter-területbe (zónába). A tájészlelési szakirodalom alapján állítottam össze saját tájleíró-esztétikai szempontjaimat (7 szempont); amelyeket modellrajzokkal illusztráltam, így mutatva be minden zóna aktuális arculati jellemzőit, „látható” és „átélhető” tájkarakter-jegyeit.

A III. fejezet kiindulásként tekint a már meghatározott zónákra. A terepszemléimen megfigyelt táji sejtéseimet alapul véve vizsgáltam 9 további tájkarakter-jegyet, amelyek visszatérő mintázattal, jellegzetes és ismétlődő alaktani ritmussal rendelkeznek: *erdőeloszlás, szántók aránya, agroteraszok alaktana, legelők- bivalyok aránya, fás legelők mintázata, kertek aránya és ültetvények térhálói, szőlőterületek történeti aránya és jellegzetes mintái, településszerkezeti típusok, templomtornyok táji dimenziói, és végül a bányászat-, kőfejtés-, eróziós jelenségek téri eloszlása*. Ezekhez szakirodalomi háttér tanulmányokat, történeti térképeket és archív forrásokat kerestem, hogy a történeti dimenziót is integrálni tudjam a munkába. Alapos (azaz településsoros) mezőgazdasági statisztikák a XIX. sz. fordulójáról álltak rendelkezésre. Ezek lehetőséget adtak egy egyszerű területhasználati tájértékelésre és téri eloszlásának ábrázolására 6 szempont alapján. Összességében a III. fejezet egyfajta történeti tájkarakter-elemzésnek tekinthető: múlt-orientált, forrásközpontú, síkszerű és mintázati-szemléletet tükröz.

A szintetizáló IV. fejezet összeveti a két tájkarakter-elemzési megközelítést és összegzi azok eredményeit, módszertani hibáit, konklúzióit. Ezt összefoglaló ábrákon, táblázatokban ill. szöveges formában teszi meg: - összehasonlítja a II.- és III. fejezet vizsgálati módszereit és konklúziót a mintázatok, tájkarakter-jegyeket és zónákat illetően; - vizsgálja a tájkarakter-zónák közötti hasonlóságokat, különbségeket, azok belső kohézióját, erősségének, jellegzetességének mértékében; - keresi a jellemzően Kalotaszeget definiáló tájkarakter-jegyek prioritási sorrendjét, a kalotaszegi egységességet és széttagoltságot igazoló tájkarakter-elemzési megállapításokat.

Rajzok, ábrák, táblák, mellékletek hivatkozási rendszere:

A dolgozat kiemelten fontos részét képezi a vizsgált táj vizuális megjelenítése, amely úgy célszerű, hogy folyamatosan a szöveg mellett halad. Az évek alatt felgyűlt közel ezer archív és helyszíneli képnek csak egy nagyon csekély kivonata tudott bekerülni a dokumentumba.

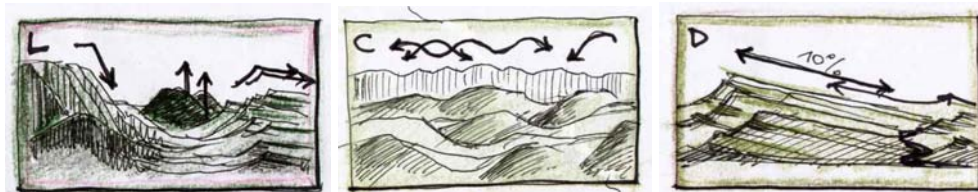
A szövegtörzs tartalmaz szövegközi tájkarakter-zónákat bemutató MODELLRAJZOKAT és ÁBRÁKAT [1. ábra] (főként folyamatábrák, térképvázlatok, valamint összerendezett szöveges táblázatok). Szintén a szöveget kísérik a színes TÁBLÁK [1. tábla], amelyek egy-egy témakörhöz kapcsolódó összerendezett képes oldalak az oldal alján azok leírásával, megnevezésével. A MELLÉKLET [1.§. melléklet] tájtörténeti, tájkarakter-elemzési szempontból fontos, de a szöveg gördülékeny olvasását megnehezítő részleteket, elsődleges forrásokat tartalmazza, amelyhez adott esetben, a témához kapcsolódó archív és jelenkori képek is csatlakoznak. A külön nem jelzett fényképeket, képeket, rajzokat mind a szerző készítette.

Kapcsolódó fogalmak

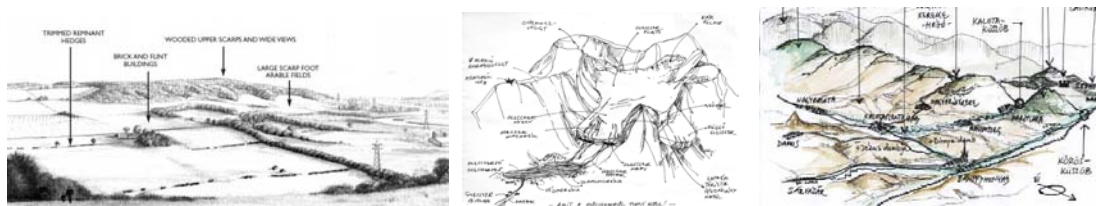
- **Kalotaszeg:** az a 40-45 faluból álló néprajzi tájegység, amelyet az eddigi szakirodalom zömében Felszeg, Alszeg, Nádas-mente és Kapus-vidék egységeként definiált.
- **Kalotaszeg tágabb környezete:** az általam vizsgálatba vont Kalotaszegnél lényegesen nagyobb terület, amely 116 települést vizsgál.
- **Tájkarakter:** A tájkarakter, egy adott tájrészlet mintázata, jellege, komplex-térélménye, amely különböző összetevők egyedien jellegzetes kombinációjából jön létre, azaz más tájrészletektől jól elkülöníthető egyedi megjelenése (individualitása) van (Swanwick). A tájkarakter a különböző alkotóelemek kombinációjából létrejövő együttes mintázat, amely a hely egyedi szellemét megjeleníti (Konkoly-Gyúró).

- **Tájkarakter-elemzés:** A tájkarakter elemzés a jelleg, az egyediség és az értékek azonosításnak strukturált megközelítését adja (Konkoly-Gyúró); ez egyben olyan megközelítés, amely az egyes tájak, tájrészletek egyediségét (tájkarakterét) és annak értékeit (paramétereit, jellemzőit) határozza meg valamilyen céllal (Swanwick). Ez lehet az adott táj régészeti/történeti-védelmi megközelítésű, de lehet fejlesztés/beavatkozás-orientált is. Jelen esetben a tájak karakterességét, azok néprajzi térszerkezetének tükrében vizsgálom.
- **Tájesztétikai szempontú leírás:** A tájak esztétikai jellegét, alaktani-, formai jegyeit személyes oldalról megközelítő leírás, amely szubjektív észleléseket, meglátásokat, akár szabad asszociációkat is tartalmaz (lásd részletesen az I.4.3.4. fejezetet).
- **Tértípusok (tértípus-rajzok):** A geológiai-, domborzati jellemzők és a völgystruktúrák formai összegzéséből kialakult táji léptékű térformák alaktani-típusai. A tájrészletek geomorfológiai dinamikáját (nyilakkal és szövegesen) leíró és (séma-) rajzban megjelenítő helyi típusok meghatározása. A *terek* itt nagy léptékű, tágabb térrendszereket jelentenek (saját fogalom).

- **Térélmény-elemzés:** A tájkarakter-elemzés azon része, amely zömében a domborzati hatások okozta élményeket vizsgálja különösen tekintettel a felszíni formák geomorfológiai jegyeire és a völgyek ki-, átlátási viszonyaira; általában a terepi helyszínelés során. Ez a szempont nem veszi figyelembe a felszínborítást, a művelési módokat, a szimbólumokat, ellenben nagy hangsúlyt fektet a szubjektív benyomásokra, a terepen átélt térérzetekre (Riccabona, Ode et al).
- **Modellrajzok:** Az egyes tájkarakter-zónákat felülről, egy magaslati pontból bemutató háromdimenziós rajz, amely az adott zóna felszínmorfológiáját, látványkapcsolatait, tájkarakter-jegyeit, fókuszpontjait és egyéb, történeti tájkarakter szempontjából fontos részleteket tartalmazza. Swanwick ezeket fénykép alapján készíti, én egy elképzelt magaslati pontból, így nem annyira a valós látványt reprezentálja, hanem tájkarakter-zóna átfogó képét rekonstruálja.

- **Tájkarakter típus:** a táj jellegét tekintve *egyneműnek* tekinthető részletek, azaz hasonló jellegű táji egység, amely a különböző léptékekben más és más mélységű hasonlóságokat mutat (pl. lehet hegyvidék – dombvidék, vagy völgyek mélyebb ártere – völgyek öntéspadja) [9. ábra] [3.§. melléklet]
- **Tájkarakter terület:** egy adott tájkarakter típus meghatározott földrajzi egységhez kötődő, egyedi előfordulása, amely ezáltal önálló földrajzi megnevezéssel is azonosítható; a tájkarakter-elemzés léptékének függvényében különböző mélységű lehet (pl. Erdélyi Szigethegység, vagy Nádas-menti völgy, vagy Inaktelki Hasznosi-völgy) [9. ábra] [3.§. melléklet]
- **Tájkarakter zóna (röviden: zóna):** általam bevezetett fogalom, amelyet Swanwick hierarchikus besorolása nyomán vezettem le. Ezek alapvetően tájkarakter-területnek felel meg, azaz konkrét helyszíni megnevezéssel bírnak, azonban ebben az elemzésben nem cél sem ezek további típus-, sem területi bontása. A zóna alapvetően (domborzati) térélmények alapján kerül kijelölésre, homogén-hasonló megjelenésű tájrészletek tartoznak ide, amelyek körbezárt, folytonos határvonallal rendelkeznek, egymással összeérnek, és nem fedik egymást. Ez az általában 7-15 falu területét lefedő vidék kijelölésében utalhat/összefüggésben áll a vidék néprajzi tagozódásával, így alkalmas a kitűzött kutatási cél vizsgálatára. [9. ábra]
- **Tájkarakter-jegy:** A tájkarakter-elemzés egy kiemelten jelentős eleme, amely az adott tájban nagyobb hangsúllyal látható, azaz azt a tájkaraktert lényegesen befolyásoló, módosító karakteres elem. Ezek téri, formai, alaktani, vagy statisztikai- megjelenései külön-külön részletes elemzés tárgyát kell képezzék, mivel azok segíthetik egy-egy tájkarakter-zóna lehatárolását. Ezek azonban

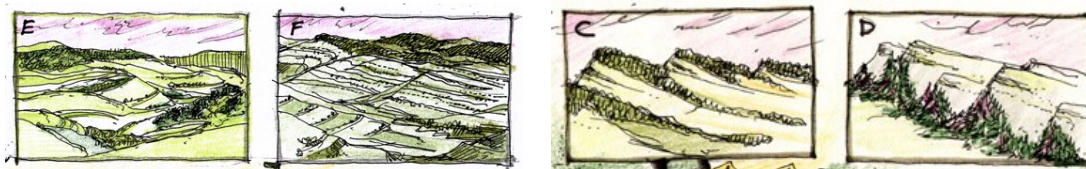

nem csupán mintázatok lehetnek, hanem más erős vizualitással rendelkező elemek is. Pl.: mezaplatók előfordulása, templomtornyok látványdominanciája, fás legelők, erdőszegélyek, szőlőterületek, bivalytartás (Landscape characteristics– Swanwick)

- **Tájkarakter-mintázat:** Olyan egyedi alakzatokkal, alaprajzi mintázattal (grafikával, rajzolattal) rendelkező természeti adottság vagy tájhasználati forma, ami egyfajta „szövetet” ad a terepfelszínen. Ez sokszor csak légifotó alapján térképezhető, mert kis léptékét a térképek nem jelölik. A minta eloszlása, kiterjedése is jelezheti a zónák határát. Pl.: mezőgazdasági parcellák alakjai, kőfalakkal elválasztott legelők, rászteres ültetvények, agroteraszok rendszere (Landscape pattern – Rippon).

- **Sémaraajz:** egyes tájkarakter-mintázatok domborzattal, felszínmorfológiával összefüggő téri kitettségének kis rajza, amely kiemeli és hangsúlyozza annak tipikus megjelenését. Látványrajz nélkül ez a karakter-jegyet nem lehet szemléletesen ábrázolni.

- **Tájkarakter-mintázatok jelentőségére rávilágító tájértékelés:** A vizsgált területre jellemző tájkarakter-jegyeket tükröző településsoros tájhasználati (mezőgazdasági) adatsorokból súlyozással létrehozott érték, amelyet a települések közigazgatási alapterületére visszavetítve látható vált azok téri eloszlása, jelentősége. Végző célja egy „kalotaszegiességet-tükrözö” tájértékelési pontszám létrehozása volt (részletesen lásd a III.1.4. fejezetben) (saját módszer).

I.6. Kalotaszeg regionális kapcsolatainak

és téri tagozódásának történeti áttekintése

Kalotaszeg és tágabb környezetének alapvető helytörténetéhez és térszerkezeti kapcsolatainak megismeréséhez fontos a regionális kapcsolatrendszerek, út-, és infrastrukturális viszonyok bemutatása. A kutatás tájtörténeti jellegéből adódóan nemcsak a jelenlegi állapotokat, hanem azok tájtörténeti fejlődését is áttekintem.⁵⁸ A vizsgálatban történeti térképeket, régészeti topográfiákat, helytörténeti adatokat vettem össze, hogy egyes korszakok tagozódásai, téri súlypontjai láthatóvá váljanak. Ebben egyrészt sok „pontoszerű” objektum (vár, kastély, templom, kolostor, fogadó) kerül bemutatásra, amely a későbbi tájkarakter-elemzésben nem bír szereppel, de az azok között létrejövő kapcsolatrendszer (út, vasút, postaút) a tájkarakter-zónák (és határvonalaik) megállapításában többször szerepet kap. A felszínmorfológiai-, tájszerkezeti-, tájkarakter-váltások és a pontoszerű tájértékek, történelmi szereppel bíró reliktum tájelemek közötti kapcsolattal, melyet „tájkapuként” neveztem korábbi vizsgálataim foglalkoznak.⁵⁹

I.6.1. A római kor úthálózata, védmű-rendszerei (III-V. sz)

Dacia tartománya a III. sz. elején terjeszkedett Kolozsvártól Ny-felé, így útvonal vezetett innen Ny-ra a Nádas-, majd Almás-völgyében a Meszes-kapuig (Porolissum), ahonnan az alacsonyabban fekvő és jól megközelíthető Meszes őrtorony-rendszere indult,⁶⁰ amely később évszázadokig Erdély és a Királyi Magyarország határát is jelölte [2. tábla - A]. A Vlegyásán nem találtak őrtorony-nyomokat, így minden bizonnyal az egyik legépebb táborhely, a Sebesvári (Resculum)⁶¹ és az azóta eltűnt Kissebesi castrum⁶² megközelítése a Szilágyság felől történhetett.⁶³ Felszeg térsége kevésbé lehetett lakott, és kevesebb tájalakításon ment át. Szórványos töredékek ugyan vannak, de Wanner bizonyítja,⁶⁴ hogy a melegebb, védettebb völgyekben meghúzódó villák/farmok a 400m-es szintvonal alatt jellemzőek. A Napoca-Porolissum útvonal nagy jelentőségű volt: a Bácsstoroki-bánya mellett, Méra-Nádas-Magyarsárdon át vezetett, ahol őrtornyok felügyelték. A sárdi római út szintén egyenletesen emelkedő, mai napig kövezett, jól járható a vízvázalstól, onnan Oláhköblös-Vásártelke-Zutor irányban egy szintén tágas völgyön át éri el az Almás-mentét, amelynek további állomásai

⁵⁸ Eplényi, 2011a. pp. 59-74., Eplényi, 2012b.- in press.

⁵⁹ Eplényi 2008, pp. 34-43.

⁶⁰ Buday, 1912. pp.99-106. és König, 2001. 1416. számú rajz.

⁶¹ A táborhely a Sebes-, és Körös-patak összefolyása közötti, attól csak 15m-rel magasabban fekvő padon található sáncolt téglány formájával (~205x120m), 4 kapujával, merőleges útjaival, központi épületeivel kiemelt tájtörténeti emlék-együttes. Alacsony fekvése ellenére kilátási viszonyai megdöbbentően jók a Riszeg-tető, a Sebes-patak és a Körös-völgyei irányába.

⁶² Torma feltételezett castruma Jósika Sámuel (Kissebesi Gránitkőbánya Rt. tulajdonosának) háza mellett lehetett az állomásnál induló 'Valea Varadestilor'-ban. in: Torma, 1880. pp. 41-53.

⁶³ Egy Váralmásán talált km-kő szerint onnan 24,5 km távolságra volt a Castrum, amely a Füldek-Hodos jól járható, tágas völgyének útvonalával egybeesik, in: Ferenczi, 1992. pp.52-55.; Ferenci szerint Körösfő- Ordományos határrészében talált pénzék római postaállomásra utalnak (de az E60-as út római eredete nem igazolt). in: Sebestyén, 2007. p.9.

⁶⁴ Wanner, 2010. pp. 280-286.

(Optatiana, Largiana, Certia) főútvonalként szolgáltak egykor és ma is a Szilágyság felé. A Nádas-mente és a Kis-Szamos szélvédett, meleg oldalvölgyei körül több őrtorony és villa⁶⁵ alapját megtalálták, ami arra utal, hogy ez a terület kőbányaival, gazdasági egységeivel igen sűrűn lakott volt és Napoca vonzáskörzetéhez tartozott. Ehhez a térséghez kapcsolódott még a gyalui platón lévő sáncolt táborhely (a mai vártól Ny-ra), amely a kolozsvári agglomeráció Ny-i lezárása és a sebesvári völgy szoros határkomplexumához hasonlóan a „havas” felé kulcs-pozíciót jelzett.

I.6.2. Középkori, kora újkori térháló: uradalmi, vásározási kapcsolatok (X-XVI. sz.)

A szláv időszakból megmaradt néhány földvár az első oklevelek már nem említik, noha azok fontos megfigyelőpontok voltak: ilyen a magyarbikali elliptikusan körbesáncolt 'Farkasvár', a dülönevekből ismert hunyadi 'Várhegy-földvár'; a XV. sz.-ban elpusztult szászfenesi „Leányvár” és a Bedecsi Vár, amely a Lonka-patak szűk völgyének bejáratában álló sziklafalas, romos maradvány. Várhegyként említik még a Monostori mezaplatót is, amelynek kiszögellő elliptikus hegyformáját emberi kéz hatásának vélhették, ugyanakkor a vár léte igencsak kétséges. Tovább élnek a korban a római őrtornyok pontjai is Vár/Őrhegy néven, ami azt követően négy nagy várral egészül ki (Sebesvár, Almási vár, Gyalu és Léta vára).

Az Árpád-korban a terület két megyére oszlott a Körösfői – Kapus/Szamosi Hágó vízválasztó dombvonulata mentén (Ny-ról Bihar, K-ról Kolozs)⁶⁶; Kis-, és Nagy-'KAPUS' környékén volt a gyeplő határsáv 'kapuja'.⁶⁷ [2. tábla - B] A térség K-Ny-i kettős osztást tovább erősítette a sebesvár Felszeget, és váralmási váruradalom Alszeget irányító szerepe és a K-i medencék kolozsmonostori apátságához és a gyalui várbirtokhoz tartozó irányítása. Tordaszentlászló környéke a létai Géczy várhoz tartozott.⁶⁸ A tatárjárás az első településrendszerben jelentős pusztítást végzett,⁶⁹ de a XIII-XV. sz. a művészettörténeti emlékek, a kőfaragás színvonala és jelentősége alapján virágkorszaknak⁷⁰ számít Kalotaszeg történetében: ennek egyik központja kolozsvári kisugárással Nádas-mente volt kis, apszisos-egyterű kőtemplomaival (Sárd, Vista, Daróc); másik központja Magyargyerőmonostor-Magyarvalkó magas kerített erdőtemplomainak és kolostorainak környéke. Míg az első egykori római alapokra helyezett, jobb infrastruktúrájú tájat és nagyvárosi kapcsolatokat „örökölt”; addig az utóbbi havasalji zóna a felgyorsuló erdőkielést, a vízi-ipart, a kőfejtést és a mezőgazdaság lehetőségeit kellett összehangolnia – így nagyobb tájváltozáson esett át, mert az új templomkörzetek építése és kolostorok

⁶⁵ Őrtorony állt a magyargorbói Kereszt-hegyen, a szucsági Csiga-dombon (Macedonica nevű?), és Szentpál felett is. Villák jegyzéke: <http://arheologie.ulbsibiu.ro/publicatii/bibliotheca/popa/repertoriu%20a.htm>- 2012.10.30.

⁶⁶ Györffy, 1987.

⁶⁷ Balázs É., 1939. p.13.

⁶⁸ Balogh-Fülemile, 2004. 12-13-as térképek.

⁶⁹ A Szabó T. A. felsorolásán túl a lakosok is több „új pusztásodott” helyszínt is említettek nekem: pl. a Zsobok-Sztána közötti útkanyarulattól nem messze; Jákótelkétől K-re a Mész Márton alatt, Mákói Medvehegy felé futó oldalvölgye mentén.

⁷⁰ Balogh-Fülemile, 2004. p.194.

fenntartása komoly nyersanyagigényeket támasztott: pl. a Lonka-patak stabil, havasi vízhozama energiát biztosított a (kőfaragó, köszörű, fűrész, őrlő, ványoló-) malmokhoz.

Az 1600-as évek elején Basta csapatai feldűlják Hunyad környékét, az Almás- és Nádas-mentét is, és további kisebb falvak is elpusztultak.⁷¹ Ez szintén településszerkezeti átrendeződést hoz a térség életében: a megritkult, de stabilizálódott falvakat jobbágyait nemesi családok birtokolják.⁷² Az ezekhez tartozó kúriák, udvarházak, majorok, gazdasági egységek alig maradtak fent, így ma a vidék kastély-kúriaépítészete nem olyan sűrűségű és jelentőségű, mint a Székelyföldön vagy a Maros-mentén. A XV. sz. végére a legtöbb felszegi, ma szintiszta román település kezd elrománosodni; hajózható víziutak és minőségi országutak hiányában Kalotaszeg erdélyi relációban jelentőségét veszti. Eközben a nemesi erdőtagok kiélését a román hegylábi falvak végzik a földesuraik számára; akik falukörnyékek speciális, egyedi természet adta táji, gazdasági potenciáljait jól ismerték és azt messzemenőig kihasználták adóikkal, járandóságaikkal.⁷³

Az 1820-as Cziráky-féle összeírás közli⁷⁴ a falvak vásárolási célpontjait, így azok térhálós rögzítésével láthatóvá válnak a XVIII.sz.-ban kialakult távszerkezeti kapcsolatok [2. tábla - C], [6.§. melléklet]. A térség belső fókuszpontjai közül Hunyad bírt a legnagyobb jelentőséggel nemcsak Alszeg és Felszeg irányából, hanem Nádas-mente felől is; ehhez hasonló „emporalis” vonzerejű a kolozsvári, k.-monostori vásár is és a kolozsaknai sókamra, amelyet szinte mindegyik településről egy nap alatt meg lehetett közelíteni. A térhálót vizsgálva erős korreláció mutatkozik Kalotaszeg szegélye, és azon falvak között, akik Hunyadra járnak vásárra.⁷⁵ Belső vásáros-helyek voltak még szinte az összes falu számára: Monostor, Gyalu, Almás és Zsombor (Egerest egyik forrás sem említi). Kalotaszeg belső megosztottsága itt is jól kirajzolódik. A felszegi havasalji falvak rendszeresen jártak Nagyváradra, (Feketető, Élesd), Abrudbányára és Topánfalvára marhavásárra, amelyek a hegyen át légvonalban is 60km-re estek (!): menet fa és zsindeleyszállítással, jövet gabonával kerestek pénzt; ugyanakkor Kolozsvárra már nem járta. Az Almás-menti térség 'sokadalmas' helyei a Szilágyság felé eső Drág, Vajdaháza, Zsombor, Zilah, Kraszna és Zsibó volt. A Nádas-mente ÉK-i falvai azonban dominánsan említik a Vajdaháza, Drág mellett a Szamos-völgye és a Mezőség vásáros helyeit: Borsát, Zsukot, Bonchidát, Szamosújvárt, Dést, Egerbegyet, de természetesen elsőként Kolozsvárt és Gyalut. Összefoglalva, a vásározás jól tükrözi a térségi kapcsolatokat mind befelé (Hunyad), mind a jelentős peremfalvak felé (Gyalu, Zsombor), és az olyan külső célpontok felé is, amelyeket már egy másik regionális tájegységhez való tartozásra utalnak.

⁷¹ Pusztásodott falvak: Himtelke, Vársza, Nyírszeg, Remete, Csinkó, Ordományos, Eperjes, Hontelke, Gorbóffő, Vataháza, Saság, Soma, Szentiván. In: Szabó T. A. 1942., p.XIX. és Balogh-Fülemile, 2004. 11. térkép

⁷² Bánffy, Gyerőffi, Radó, Kemény, Kabos, Valkai, Kendeffy, Sombori, Tholdalagi, Csáky, stb.

⁷³ Pl.: Ilyen táji adottságokhoz köthető adók voltak: mogyorófa-karó ~, hal ~, rák ~. in. Szabó T. A. 1940. p.21.

⁷⁴ Átiratban közli a teljes szöveget Takács, 2006.

⁷⁵ pl. Kajántó, Fejérd, Apahida, Magyarfenes települései már nem említik Hunyadot, mint vásározóhelyet.

I.6.3. Postautak, fogadók; térháló a vasútépítést megelőzően (XVIII - XIX. sz.)

A XVIII-XIX.sz.-i regionális útvonalak jelentőségének megállapításában már gazdagabb térképes források állnak rendelkezésre. Bár tudjuk, hogy létezett egy „romantikus látképű”⁷⁶ út a mai E60-as út helyén, ennek jelentősége vitatott, hiszen az árnyas, hágós szerpentin télen hóban és jégben nehezen volt járható, és a Sebes-Körös hirtelen árvizei a csucsai szakaszt is könnyen járhatatlanná teheték. A kiegyenlített klímájú szilágysági kapcsolat megbízhatóbb utat jelölt ki Zilah (Debrecen) és Kolozsvár között: Hídalmás-Dál/Topahágó-Berend-Kóród-Papfalva vonalon. Ezzel párhuzamosan, Kajántó-Bodonkút felé is indult egy út Kolozsvárról, ami nagyjából Berendnél kapcsolódott az előbbivel.⁷⁷ Ez a lapályos vidék fontos országutak találkozási pontjában feküdt, így környékén sok megálló, fogadó, tanya és majorság fejlődött jelentőssé, ezért mindenképpen a 'tágabb Kalotaszeg' egyik határ-pontjaként kell tekintsük. A szilágysági út mellett, még egy kisebb jelentőségű, eldugott belső postaút⁷⁸ is kialakult a Csucsá-Almásnyíres-Bábonny-Várlamas-Kispetri-Bogártelke-Türe-Mérbács vonalon Kolozsvárig. Az út a Nádas-patak árvizes-lapályos területét elkerülve, annak É-i oldalán húzódott (a Bogártelke feletti 'Postaréti' is ennek emlékét őrzi) [2. tábla - D].

I.6.4. A vasútépítés és az iparosítás hatása a térségben (XIX-XX. sz.)

A vasútépítés gyökeres változást hozott a térségben. Elhomályosította az azelőtti szilágysági kapcsolatrendszer és helyette egy frissebb, élőbb Nagyváradon át Budapesttel és Kolozsvárral való összeköttetést eredményezett. Ez a beavatkozás megerősítette a csucsá-sebesvári völgy infrastruktúra-folyosó szerepét. Remeténél komoly vasúti/katonai kitérő és fogadó/kocsma komplexum alakult ki a Bánffy-vadászházzal. Hunyad vásáros szerepe ugyan megmaradt, de a vasútvonal a zsobok-sztánai térszintemelkedést legyőzve merőben új kapcsolatot nyitott Alszeg és Nádas-mente között. A sztánai alagút és állomás, vasúti kitérőjével, állandó megállópontjával fontos infrastrukturális, majd turisztikai ponttá fejlődik. Legjelentősebb volt a vasút hatása a Nádas-völgyében, ahol a falvakat gyorsabb megközelítéssel, gazdaságilag is szorosan Kolozsvár felé fordította. A munkálatokhoz tartozó patakszabályozás a völgyi szekérutat is stabilizálta az árvizek ellen. Ekkor tűnik el a Dál-Berend-Kóród postaút és helyét a Topaszentkirályi-hágó és a Nádas-menti vasút felé lerövidítő sárdi út veszi át. Az 1911-es keskeny-nyomtávú kisvasút Kelecel-környékének fakitermelését Hunyadhoz kapcsolta, és a sebesvári megállóból a Vlegyésza-ormaira induló turistajelzések is ezt a hegyalji hangulatot erősítették. Az új vasúti közlekedés ellenére a falvak közötti kapcsolatteremtés legrövidebb módja még mindig a szekérrel való közlekedés, ezért a faluhatárokat keresztbe-kasul szabták a dűlőutak [7.§. melléklet]. A javuló infrastrukturális körülmények miatt az külföldi utazók és néprajzkutatók is egyre nagyobb figyelmet fordítottak Kalotaszegre, amely a századfordulón már az „ősi magyar népművészeti

⁷⁶ Schmidl, 1835. p.283.

⁷⁷ Schema, 1761.

⁷⁸ Schmidl, 1835. p.284., A postautat a Lipszky-féle postatérkép is jelöli, de az első katonai felmérés nem tünteti fel.

formakincset” és „hagyományos népi kultúrát” kutatók számára „zarándokhellyé” vált. Ennek az „imázsnak” a széleskörű elterjesztését segítette Gyarmati Zsigáné háziipari termékeket népszerűsítő missziója, és a pesti világkiállítás Kalotaszegi háza. Mindezen népszerűsítés az addig szeparáltabb tájegységek „egységesebb” Kalotaszeg-képét vezették be a közéletbe, noha az akkor még szegregált társadalmi szerkezetet, rokoni kapcsolatokat és eltérő motívumkincseket tartalmazott [2. tábla - E].

I.6.5. Jelenkor: a motorizáció, szuburbanizáció és az autópálya tájalkítása (XXI.sz.)

A XX. sz. alapvető változását a motorizáció elterjedésével járó úthierarchia kialakulása hozza, amely a helyi lakosság számára csak az elmúlt húsz évben vett át dominánsabb szerepet.⁷⁹ 1970 körül erdészeti célú új út épült ki Magyargorbó és Nagykapus között, ahol azelőtt nem volt kapcsolat, így a Nádas-mentéről is könnyebbé vált megközelíteni Kapus- és Tordaszentlászló környékét. Új térszerkezeti dimenziót fog eredményezni a bővülő autópálya is Gyalu-Vista-Topaszentkirály között. A megépült gyalui-csomópont egyértelműsítette Gyalu és Kolozsvár agglomerációs összeolvadását. Míg az új útjavítások (Bábony, Farnas, Forgácskút) segítenek a kis falvak felzárkózásában és némiképp csökkentik az elvándorlási kedvet. Eközben az E60-as nemzetközi műút személy-, és kamionforgalma drasztikusan növekszik, ami döbbenetes tájképi változásokat eredményez az utak melletti szolgáltató-szektorban, raktározásban, szuburbanizációban. A terepviszonyok miatt az út bővítésére nincs lehetőség, így még évtizedekig rombolja az út-menti falvak környezeti állapotát (Kissebes, Hunyad, Sárvasár, Körösfő, Gyalu), ezért e vidék számára égető lenne a tehermentesítés felgyorsítása az egykori történelmi, szilágysági útvonalakkal [2. tábla - F].

Összességében megállapítható, hogy a regionális kapcsolatok ütoerei a táj története során többször is áthelyeződtek; ugyanakkor a folyóvölgyek útvonalai szerepüket sok esetben megtartották. A tájtörténeti vizsgálat rávilágít arra, hogy Kalotaszeg természeti tagoltsága többször is visszaköszön regionális-térszerkezeti kapcsolataiban, gazdaságtörténeti tagolódásában. A tájkarakter-zónák hasonlóságának és különbségének elemzése során még visszatérek ezekre a térségi összefüggésére. A tájegységek-, tájtípusok-, tájkarakter-zónák- szerkezeti határvonalain megjelenhetnek olyan reliktum tájelemek, amelyek kulturális jelentéstartalommal teltek meg egyedi tájértékké válva vagy csak egy adott korszakban, vagy egyre komplexebbé növe századokon át. Ezek az őrtornyok, táborhelyek, várak, vasútállomások nemcsak önmagukban kultúrtörténeti-, régészeti-, műemléki-emlékek, hanem összefüggésben állhatnak tájkarakter-változásokkal, eltérő adottságú- kilátású tájakkal, amelyek között stratégia szereppel bírnak.

⁷⁹ Az autós közlekedéssel egyes jól járható utak falvakat összekötő szerepe megnőtt (pl.: Zsobok és Hunyad között); míg más, egykor hagyományosan közeli falvak kapcsolata autós út hiányában megszakadt (pl.: Sztána < Kispetri, Inaktelke < Győrővásárhely). Bár motorizáció növekszik, a középkorúak regionális kapcsolattartásában még a vasút dominál.

II. FELSZÍN-MORFOLÓGIAI- ÉS TÉRÉLMÉNY-ALAPÚ **TÁJKARAKTER-ELEMZÉS**

II.1. A kalotaszegi térélmények és terepalakulatok leíró vizsgálata

A disszertáció II. fejezete a tájban észlelhető és megélhető domborzati hatások keltette térélmények alapján vizsgálja Kalotaszeget és annak tágabb környékét [6. ábra]. A vidék domborzati arculatának leírásával és grafikai ábrázolásával ragadja meg a tájban tükröződő karakterjegyeket. Ehhez elengedhetetlenül szükséges a geológiai adottságok áttekintése, a felszínmorfológiai jellemzők háttérismerete, amelyhez szorosan hozzá kell tartozzon egy jelen-orientált terepbejárás és annak összes szubjektív élménye. Ez egyrészt a tömegek, térformák három dimenziós kiterjedésének vizsgálatából kell álljon, és az adott helyszínen átélt élmények tájlesztítikai leírásából. Ez az erősen vizuális megközelítés rajzi illusztrációkat és kvalitatív bemutatást kíván, amely a tájépítészet komplex egyesítő szemléletét hangsúlyozza ki. Az elemzés végig az egyes tájrészletek hasonló térformáit, ismétlődő alaktani jegyeit, és visszatérő látványrelációt keresi.

II. FEJEZET <> III. FEJEZET
JELEN ORIENTÁLT <> TÖRTÉNETISÉG-ORIENTÁLT
HÁROMDIMENZIÓS TÉRÉLMÉNY <> TÉRKÉPES (pont-vonal-haló-folt) MINTÁZATOK
TÉRBELISÉG, TÖMEG <> SÍKSZERŰSÉG, ELOSZLÁS
TEREPSZEMLE ALAPJÁN (field study) <> FORRÁSKUTATÁS (desk-study)
SZUBJEKTÍV, NEM SZÁMSZERŰSÍTHETŐ ÉSZLELÉS <> OBJEKTÍV ADATSOROK, TÁJÉRTÉKELÉS
TÁJESTÉTIKAI MEGKÖZELÍTÉS <> TÁJTÖRTÉNETI MEGKÖZELÍTÉS

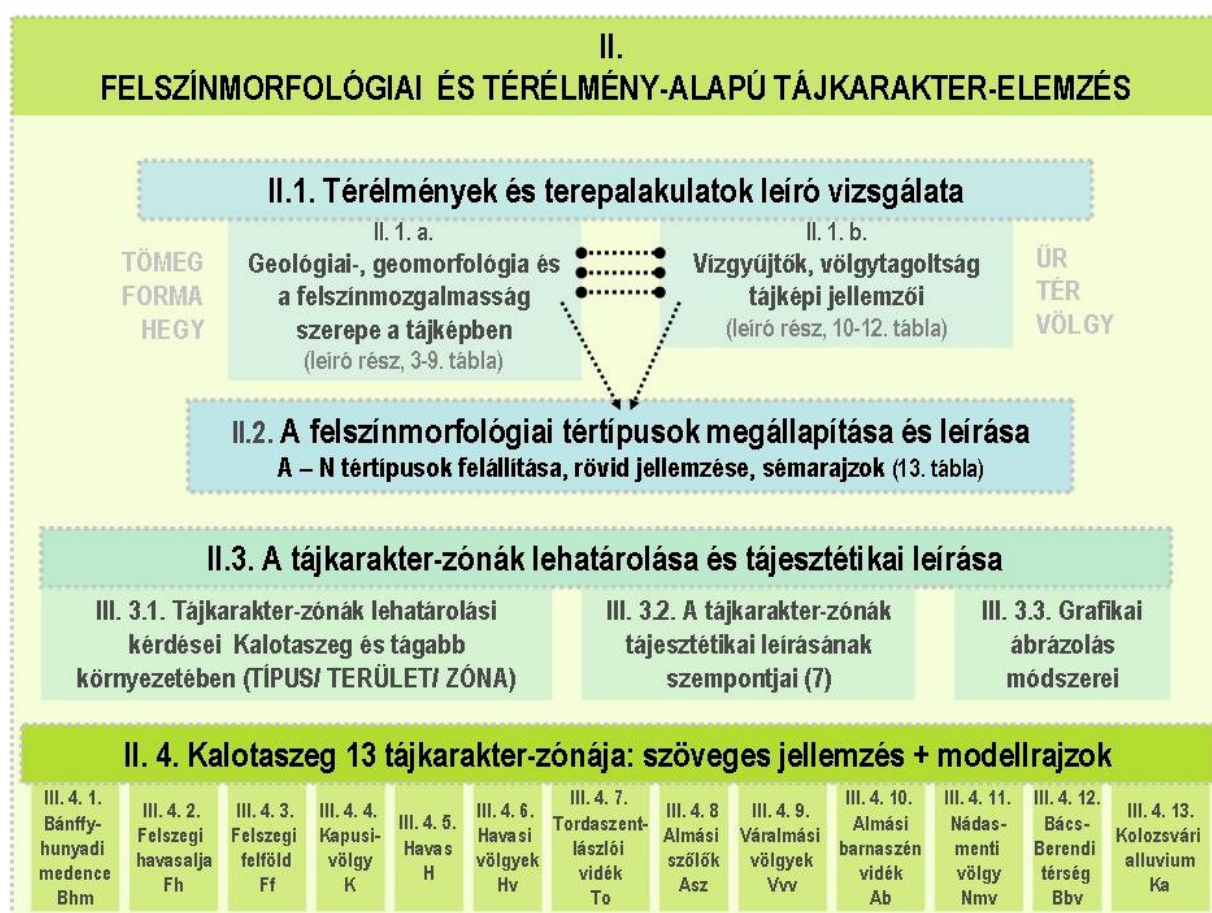
6. ábra: A II. és III. fejezet megközelítésének összehasonlítása

A térélmény-alapú tájkarakter-elemzés témakörének kialakításához a történeti táj-leírásokban, geológiai szakirodalmakban megjelent kalotaszegiességre utaló jellemzésekből indultam ki, mint pl.: meghatározó Kalotaszegen a Vlegyésza és Meszes magas-hegységek látványa; a tenger-szerűen hullámzó terepfelszín, a keskeny, szűk oldalvölgyek nagy völgytagoltsága, az üledékes hegyformációk változatos felszínmorfológiája, a szöktetők mészkőpadjai.

Ebből következően a fejezet [7. ábra] célja megvizsgálni az anyag (*II.1.a. = felszín, tömeg, hegyvonalatok és dombok*) és az azok között keletkező űr (*II.1.b. = légüresség, völgyrendszerek*) viszonyát és egymásba fonódó szoros kapcsolatát, illetve ezek formai-alaktani jellemzőit az egyes tájrészletek tekintetében. E két ellentétes, de egymással szorosan összefüggő témakörből következik a szintetizáló fejezet (II.2.), amely a legfontosabb felszínmorfológiai tértípusokat (A-N) mutatja be kis sémarajzokkal, rövid jellemzéssel.

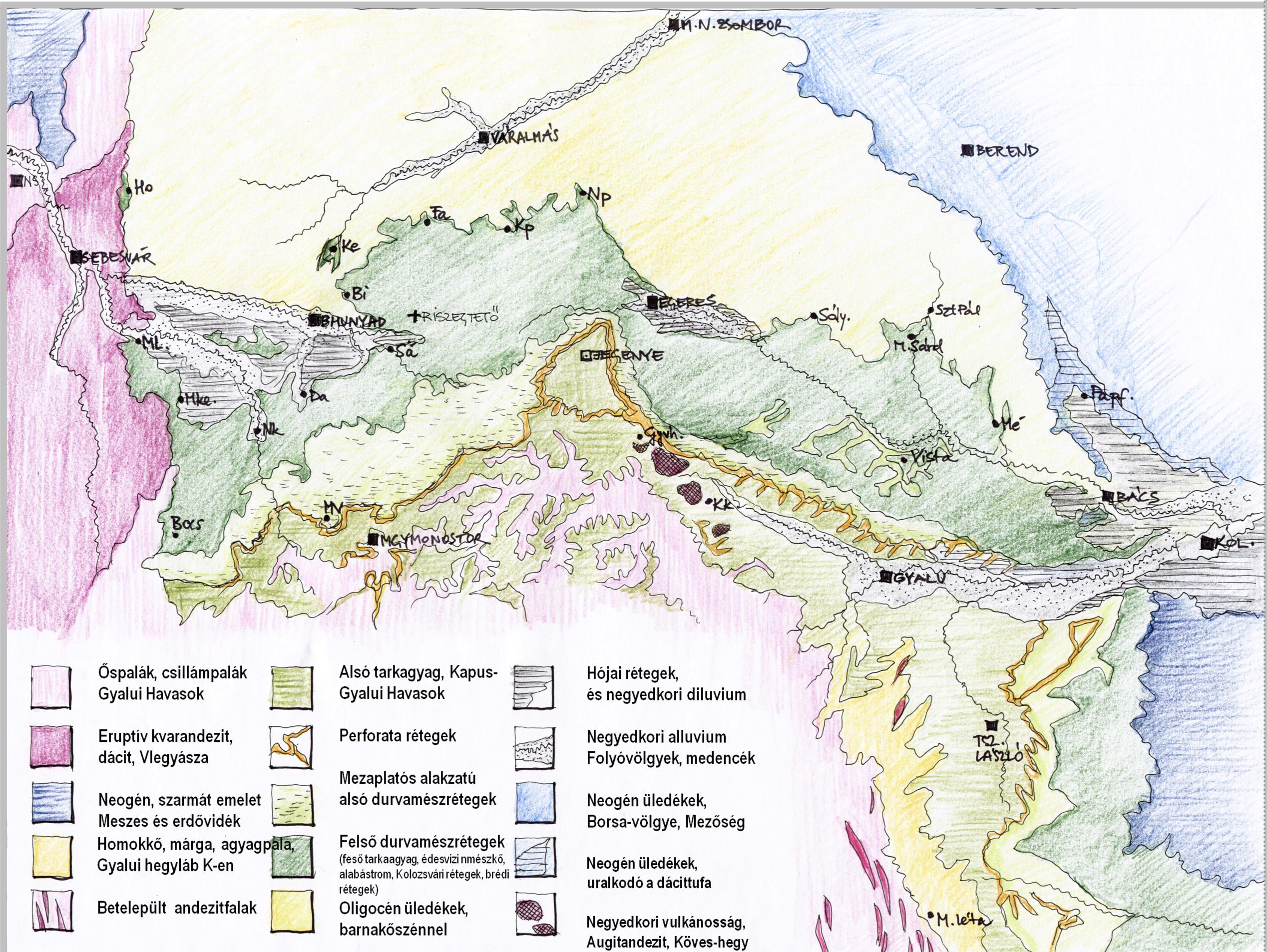
A fejezet harmadik részében (II.3.) Swanwick terület//típus besorolásának áttüztetését teszem a vizsgált területre levezetve. Ebben a felülről lefelé haladó rendszerezésben kijelölöm a tájkarakter-zóna fogalmát és elemzési szintjét, amely a további tájkarakter-vizsgálathoz megfelelő léptéket ad.

A geológiai alaptérképek, tértípusok, helyszínelés és regionális térhálókapsolatrendszer alapján a vizsgált 116 település vidékét 13 tájkarakter-zónákba sorolom be. Ezeket a bevezetőben bemutatott tájesztétikai-leírásokra alapozott, általam kialakított tájesztétikai leírási-szemponatok szerint jellemzem (7db). A kvalitatív leírásokhoz háromdimenziós, terepasztal-szerű modellrajzok csatlakoznak, hogy a zóna karakteressége hitelesen, valóban téri dimenziójába legyen bemutatva.

7. ábra: A térélmény és felszín-morfológiai tájkarakter elemzés folyamatábrája

A Koch-által felvett szelvények egyszerűsített térkép vázlata (OSZK, TK 7628, 7622, 7147, 7122). Az eredeti geológia térképeket lásd a DVD-mellékleten.

II.1.a. Geológia-, geomorfológia

és a felszínmozgalmasság szerepe a tájképben

Az alábbi fejezet a tájszerkezetet alapvetően meghatározó geológiai, geomorfológiai adottságokat mutatja be földtörténeti sorrendben, amely nélkülözhetetlen a látványkapcsolatok, a téri tagozódás vizsgálatához és egyben rávilágít arra, hogy milyen nagymértékben determinálják a domborzat alakitási jellemzői a tájkaraktert az erdők által alig borított felszínen. A kalotaszegi táj képét alapvetően az öreg, gránitmagú Gyalu Havasok, az eruptív Vlegyásza- és kapcsolódó hegyvonulata, a Meszes, a belső dombságok eocén-, oligocén-kori üledékes rétegeinek gazdag formakincse és végül az újkori vulkánosság és jelenkori alluviális folyamatok határozzák meg. Az eredeti geológia térképeket a DVD-mellékleten találhatók, azok általam egyszerűsített verziója a táblán. [3. tábla].

A Gyalui Havasok geomorfológiája és tájképben betöltött szerepe [4. tábla]

A Kalotaszeg DK-i részén kb. 1200m-ig kiemelkedő különféle kristályos ősközetekből álló, igen széles, lapos hegyhát K-Ny-i irányban húzódik a Meleg-Szamos völgyétől a Vlegyásza tömegéig, sok mély, keskeny, meredek lejtőjű völgygel szabdalva.⁸⁰ Mivel az újkorban megemelkedett a teljes rög, a csapadék dús területbe a Lonka-, az Egerbegyi-, a Roska-patak és a Hideg-, Meleg-Szamos völgyei ekkor vájták bele mélyen magukat, így mint jellegzetes megifjodott tönkhegység áll ma előttünk.⁸¹ A hosszú idő alatt lepusztult röghegység teteje hatalmas tökéletlen síkfelületet mutat, amelynek platóján fekszenek a tipikus széttelepült legeltető, fakitermelő román hegyi telepek. A Gyalui-Havasok fennsíkja csak „tompán” járul hozzá Kalotaszeg geomorfológiai sziluettjéhez; nem kelti a „a monumentális, sziluett-formáló” hegyvonulat-hatását, mint a Vlegyásza. Erdőfalva, Bedecs és Pányik határában nem „ránehezedező völgyfal”-képét, hanem tölcészerű kis völgyeket elnyelő háttérrel ad: pl. Bedecs K-i határában a falut szinte „beszívja” a Lonka-patak tölcésére, erős geomorfológiai hatást keltve. Itt találhatóak egy korai vár maradványai is [8.§. melléklet]. A bevágódott keskeny és szűk völgy folytatása is árnyas, hideg, szurdok-hatású (Pányiki-szoros), és a túlsó, kiskapusi ’kijáratnál’ is egyértelmű geomorfológia kaput hozva létre: itt a sötét csillámpalás meredek sziklafalak néznek szembe a lankás mészkő-kopárokkal. Ezt a környéket jellemzi a vörhenyes színű finomleves agyagcsillámpala, amelyre a Nagykapusi Vasgyár települt a ’70-es években. A Hideg-Szamos és a Jára-Aranyos-völgye felé felbukkanó egyre gyakoribb arany-előfordulás,⁸² már egy másik geológiai tájegységet jelez, amely Kalotaszeget sehol nem jellemzi.

⁸⁰ Ajtai – Fogarasi – Váradi, é.n., p. 7.

⁸¹ Tulogdy, 1944. p. 113.

⁸² Kürthy – Koch, 1876. pp. 165-175.

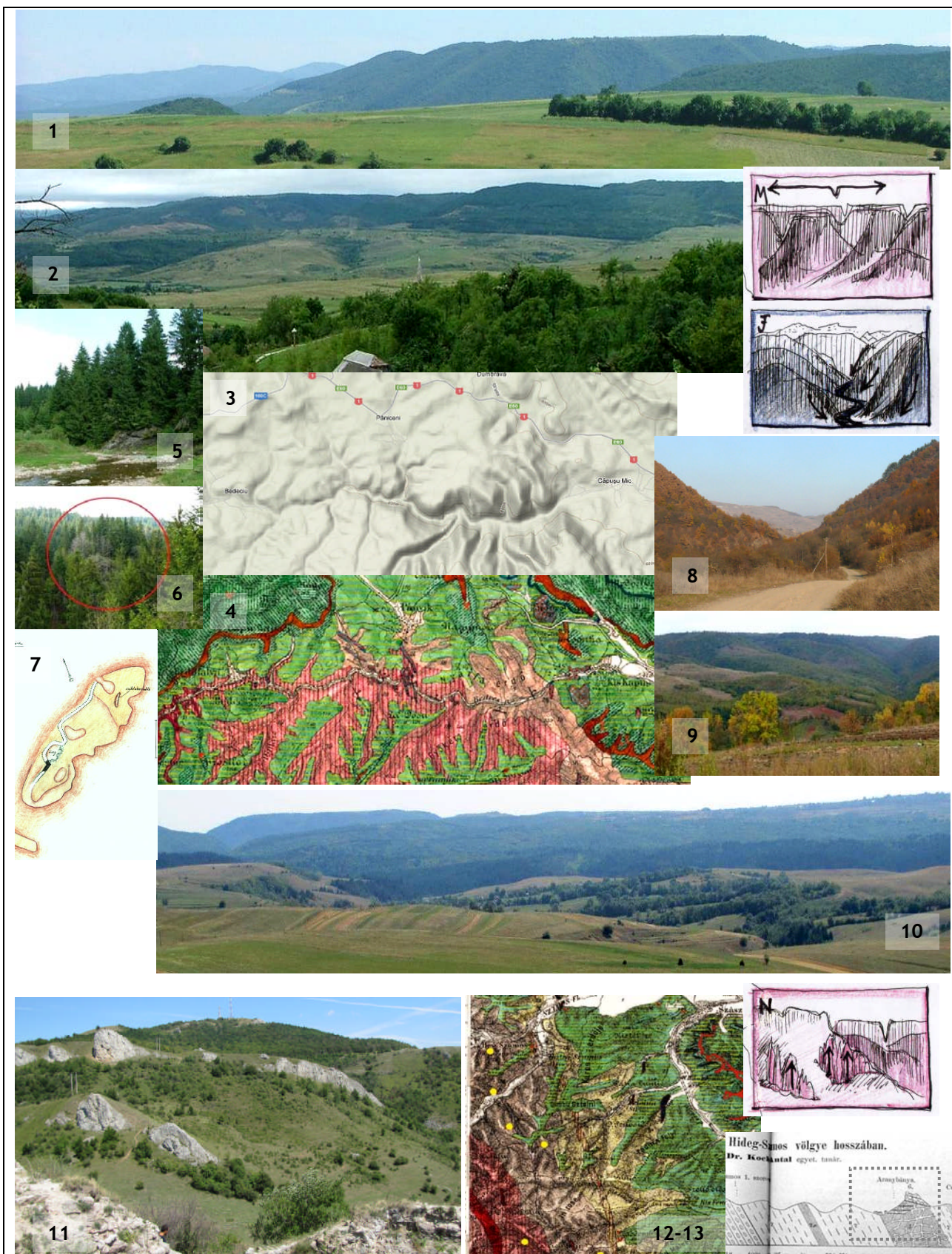
Az ősmasszívum K-n Gyaluig tart, ahol a Meleg-, és Hideg-Szamos torkolata okoz tájszerkezeti váltást a hegyvonulat és a Kolozsvári sík medence tájkaraktere között. A tordaszentlászlói völgy oldal-völgyeiben meghúzódó falvak (Isztolna, Kisfenes, Hasadát) hegyfelőli oldalán fontos és sokkal erősebb sziluett-jellegű térfalat képez e hegység. DK-felé nemcsak a Tordai-hasadék látványa tűnik fel a távolban, hanem a vidékre jellemző függőleges mészkőfalak vad karaktere is. A magyarlétai Géczy vár merész sziklafalú környéke más –Kalotaszegtől határozottan különböző–, geomorfológiát mutat, így a Vár fontos határpont a Tordát -környékező táj felé.

Miháltz⁸³ megállapítja, hogy a hegyvidék körösfő-pányiki, magasabban fekvő vízvásztó területe nem csupán a két ellenkező irányú folyórendszer (Körös és Kapus) hátráló forrásvidéke között fennmaradt eróziós „sziget”, hanem megemelkedése a Gyalui Havasok szerves tartozékaként tektonikai mozgással jött létre. A pleisztocénban általánosan tapasztalható medencesüllyedések alkalmával a szomszédos medencékhez képest a Gyalui Havasokkal együtt magasabbra emelkedett és akkor kaphatta mai boltozatos tektonikáját. Az É-i gránitnyúlvány alulról támasztva feltűnően befolyásolta az arra addigra már lerakódott eocén üledékes rétegek fekvését és dőlését a Kalotaszegi vízvásztó körül. A rétegek: ettől K-re ÉK-nek dőlnek, É-ra lévő É felé, Ny-ra fekvők pedig kissé ÉNy-ra dőlnek, ezek látványa a tájkarakter jellemzők között domináns különbségeket eredményez.

Összefoglalva a Gyalu Havasok egy magashegységi lepusztult rögfennsík, mélyen tagolt szűk völgyekkel. Sziluett-formái és átfolyó mély völgyeinek helyzete félhold alakban tájszerkezetileg magához kapcsolja Magyargyerőmonostor, Erdőfalva, Bedecs, Pányik, Gyerővásárhely, Kiskapus, Nagykapus és Egerbegy falvait. A hegység lassan emelkedő és egyre szűkülő Meleg- és Hideg-Szamos völgyei geomorfológiailag Gyalu, Kolozsvár felé orientálnak, és Kalotaszegre alig vannak hatással. A Fenesi-völgy Ny-i oldalán azonban fontos, markáns látványhatároló a vonulat. Az itt megjelenő függőleges sziklafalak már egy másik tájegység képére jellemzők.

---

⁸³ Miháltz, 1926. p. 153.

4. TÁBLA: A GYALUI HAVASOK ÉS A TORDASZENTLÁSZLÓI TERÜLET GEOMORFOLÓGIÁJA

1. Gyalui Havasok lepusztult, fennsík-jellegű, platószerű tönkje a Gyerővásárhely felől, balra a Köves-hegy teteje. 2. A tönk Gesztrágy faluból a templommal. 3-4. A Lonka-patak völgyének felszínmorfológiája és geológiája (Koch-OSZK, TM 7628 –azután végig), amelyen látható a patak erős bevágódása és egyre magasodó völgyfalai. 5-7. A Lonka-patak Bedecsi „bejárata”, ahol dominál a csillámpala látványja és ebben a völgyoszoróban áll a Bedecsi középkori vár (König, 2001.) 8-9. A Kapus-patak völgytorkolata Kiskapusnál a völgy felől: háttérben a Medve-, Köves hegy; az itteni Nagykapus-Egerbegyi jellegzetesen vasoxid tartalmú talaj. 10. A Bedecsi völgszáj Körösfői vízválasztóról. 11. A Magyarlétai Géczy várnál feltűnő függőleges sziklafalak. 11-12. A Tordaszentlászlói vidék geológiája, aranybányák tárnái a Hideg-Szamos völgyében (Kürthy-Koch, 1876, p. 173)

Kalotaszeg Ny-i oldalán, a Kréta időszakban É-D irányú, felületig ható mély törés keletkezett a szilárd kőre. A kifolyó láva változó vastagságban takarta be az ősi kristályos palákat. A környéket uraló hatalmas vulkanikus masszívum felszíne nem több meredek falú kis kúp, hanem egy, hosszan elnyúló, enyhén hullámzó, 1600-1800 m-es fennsík. Ez a dácit tömb átnyúlik az E60-as út É-i oldalára is Hodos felé, így a már 200 éve működő kőfejtők ma mindkét irányban megfigyelhetők (Kissebes, Marótlaka, Hodos). Ebbe a megszilárdult lávatömbbe vágódott be a negyedkorszakban az É-D irányú Sebes-patak,⁸⁴ amely elkülönítette és kiemelte az É-D irányú Kőhegy-Tomoldok-tető elő-vonulatát⁸⁵ a nagy eruptív tömbtől és így az a Vlegyásza előhegységévé vált. Az előhegység közeli képének sziluettje jellegzetes tájélményt ad a Bánffyhungyadi-medencében. A Vlegyásza völgyei a gyaluihoz hasonló szerkezetűek: V-alakúak, keskenyek, mélyek, árnyasak, kanyargósak és vízben bővelkedők.⁸⁶

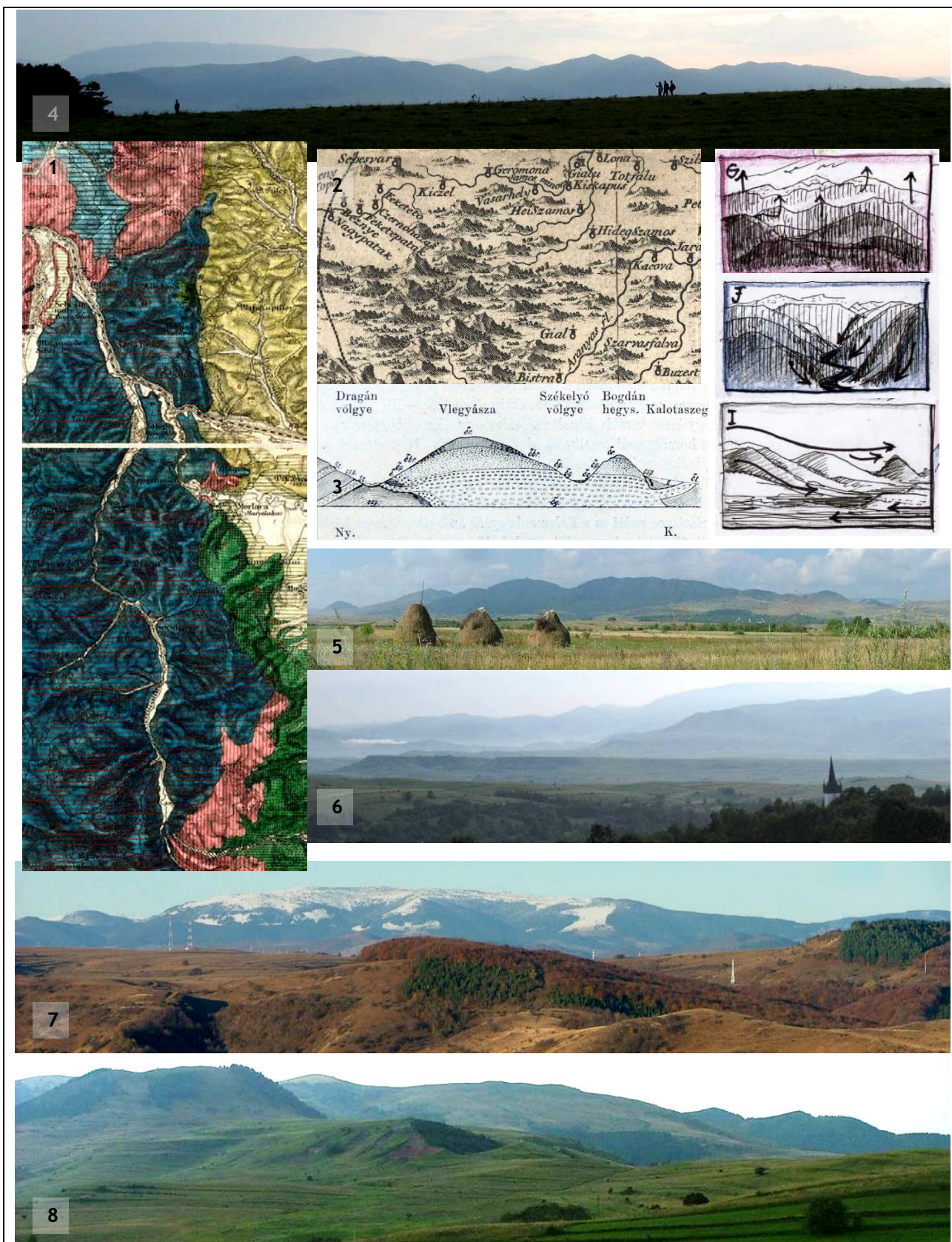
A hegyvonulaton három különleges pontot tudunk megjelölni, amelyeknek jellegzetes geomorfológia helyzetük van és mintegy *kaput nyitnak* Kalotaszeg felé. A legészakibb Marótlakánál, a Kalota-patak áttörésének szűk küszöbje, amely a lefolyási viszonyokat is lényegesen befolyásolja. A második, ettől D-re a Székelyjő-Magyarókerke közötti dombtetői hágón lévő nyereg. A harmadik pedig Méregjő település sajátos összetett téri helyzete: a falut a kalotaszegi-medencétől egy kisebb tető (Dl. Tiglaú) választja el, így a falu képe már nem része a medence látványának, ugyanakkor táji alakzatokban még rokon jegyeket mutat Kalotaszeggel. A település éppen a Kalota/Méregjő vízválasztó oldalában ül meg, völgykatlana Ny-ra, a Méregjő felé, egy tölcseírszerű völgybe „szívja be” a kalotaszegi tájszövetet, ez tulajdonképpen a valós geomorfológia határ.

Összefoglalva a Vlegyásza vonulata sokkal erőteljesebb, mint a Gyalui Havasoké; vulkáni jellege dominánsabban hat az egész Hunyadi-medence tájképére. Látványa Felszegen és Alszegen, a vízválasztó, meghatározó, ettől K-re, a Nádas-mentén már csak a magasabban fekvő pontokról látszik. Ez egy fontos vizuális különbség a két vidék tájkarakterében, amely a térélmény szempontjából megkérdőjelezi Kalotaszeg egységességét. Az előhegysége tompítja a 'masszívum' látványát, ugyanakkor e leválasztott, hirtelen emelkedő vonulat közelebb is hozza a hegység érzetét, így egymás mögött egy „kétrétegű” sziluett jön létre a Kalotaszegi-medence felől, amelyek különbözően reagálnak az időjárási jelenségekre. A Vlegyásza a Felszegi táj irodalmában, néprajzában és mindennapjaiban is kitüntetett szereppel bír [10-11.§. melléklet].

⁸⁴ Felső folyásait Székelyjő, Henc- majd Méregjő-pataknak nevezik, a „jó” a régi magyar nyelvben vizet jelentett.

⁸⁵ Így nevezi Tulogdy ezt az előhegységet, amelyet más, korábbi források Kalota-hegységnek mondtak. Az előhegység magaslatai É-ről: Vf. Runcului, Ogasul Botului, Fata Lupului, Vf Bogdanului = Tömöldök csúcs, Vf. Chicera, Dl Gomulbat, Dl Tiglaú, Ruginoasa és végül a déli szegletpontban a Magura Calatele.

⁸⁶ Koch-Hofmann, 1889. p. 5.

5. TÁBLA: A VLEGYÁSZÁ GEOMORFOLÓGIÁJA, TÁJKÉPI SZEREPE

1. A Vlegyásza geológia térképe Koch Bánffyhungyadi szelvényén. 2. A Gyalu -Vlegyásza hegynyulatot ábrázoló 1708-as térkép (HTT, B IX a 491) 3. Egy K-NY-i geológia metszet (Koch, 1900, p. 278.) 4. A világos háttérű Vlegyásza, az előtérben a Tomoldok-Bogdán-előhegység sötétebb képe (Magyarvalkó, E. Frohmann) 5-6. Az előhegység képe a Bánffyhungyadi-medence és Magyarvalkói Tunya felől: jól kivehető a síkság és a hirtelen emelkedő hegynyulat éles váltása és a hatalmas „bölény”-hegynyulat (Jékely). 7. A már októberben havas csúcsok, amelyek a Nádas-mentének csak kiszögellő magaslatairól látszódnak (Inaktelke – Győröffy-szöglet) 8. A Felszezi havasajla tája, Méregjő környéke, ahol a vulkáni hegynyulatok és a mészkő-platók találkoznak

A Meszes-hegység geomorfológiája és tájképben betöltött szerepe [6.a. tábla]

A Meszes-hegység az Erdélyi Szigethegység É-i tagja. 60 km hosszú, átlagosan csak 3-5 km széles, a környező dombságból bércként kiemelkedő, 500-700 m magas gerince geomorfológiailag egységes: haránt irányú törésekkel tagolt, É-felé fokozatosan lejt. Szemben a Vlegyásza „síkságból” kiemelkedő képével, a Meszes hegyoldalai az alszegi, erősen tagolt dombvidékből alig emelkednek ki, így sziluettje csak a magaslati pontokról érvényesül (Ketesdi-, Bikali-, Zsoboki-tető, Sztánai állomás, Egeres-Nagypetri tető). Kelet felé lefutó völgyei ismétlődő alakzatúak: egymással párhuzamos, ÉNy-DK-i irányú, 10-15 km-es hosszú, egyenes, széles völgyfenekű, egyenletesen emelkedő folyóvölgyek (Füldi-, Bábonyi-, Czoldi, Nyercei-völgy). Az Erdélyi-medence ÉK-i dombságában kiemelkedő örhegyeit a rómaiak fontos határvédelmi céllal használták.⁸⁷ Az alszegi táj képe, karaktere rokonságot mutat már a Szilágyság felé tartó Almás-Egregy-völgyekkel. Ezen a területen egy geomorfológiai fordulópont kapott tájtörténeti jelentőséget: az Almásnyíres feletti D. Fondacului hegy melletti hágótető, ahol a régi Postaút vonala vezetett, erdőórházzal, vadászházzal, fogadóval Csucsá felé.

Összefoglalva a Meszes a Vlegyeszánál szelídebb, a dombságból alig kiemelkedő, ezáltal alacsonyabb, kevésbé uralkodó hegyvonulatként jelenik meg. Látványa meghatározó a magasabb Felszegi vízválasztóról, valamint az Alszegi-medence perem-magaslatai felől; párhuzamos, hosszú völgyei nyitott, tágas karakterűek. A Meszesnek nincsenek magashegységi szórt telepei, sem különleges turisztikai jelentőségű pontjai.

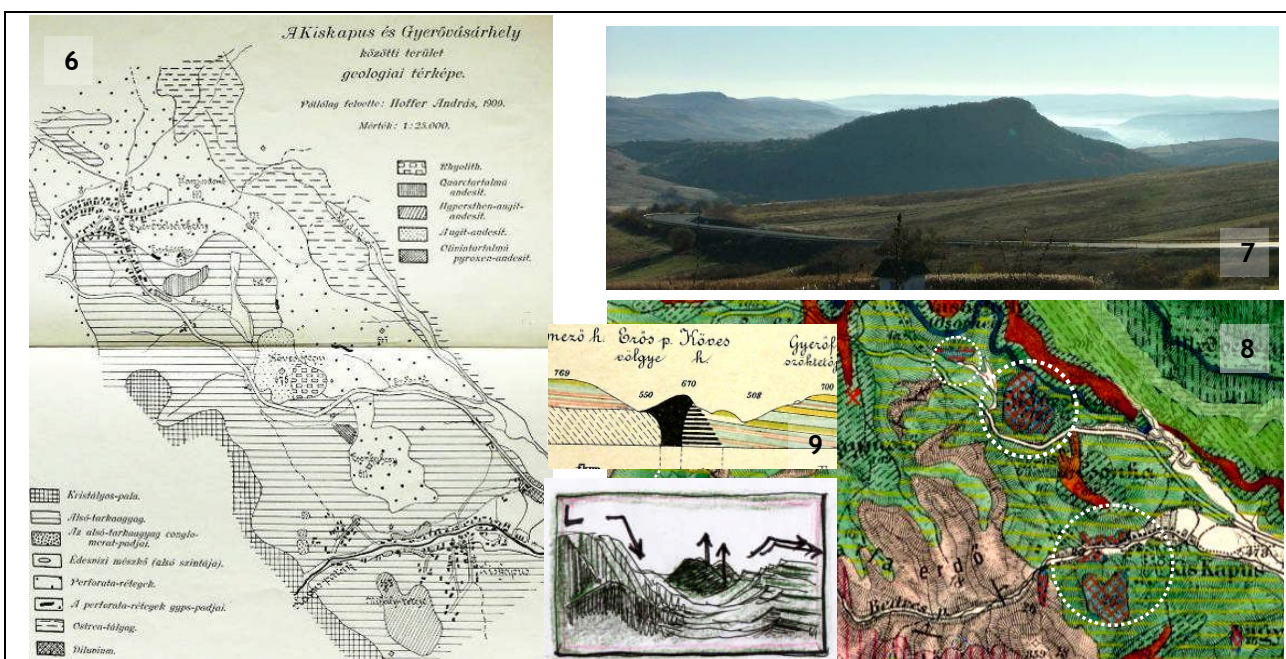
⁸⁷ Ferenczi 1992., p. 54.

6.a. TÁBLA: A MESZES GEOMORFOLÓGIÁJA

1. Kilátás a Meszestre a Riszeg-tető oldalából a zsoboki állomás feletti területről (Zsigmond Gy.) 2-3. A hegység sziluettjei az Egeres-Nagypetri útról és Bánffyhunyad felől. 4-5. A Sesbesvár – Kissebeshez tartozó őrtoronyrendszer a Meszes déli részén (König, 2001. nr. 1416.) és Buday Árpád őrtorony-helyszínelése az 1900-as évek elején (Buday, 1912. 5., 6. kép)

6.b. TÁBLA: ÚJKORI VULKÁNOSSÁG

6. A Gyalu-hegység újkori megemelkedése közben töréspont alakult ki és ott vulkáni riolit, andezit került a felszínre kialakítva a Köves-hegy messziről feltűnő kúpját, amelyet erős-hágó kísér (Hoffer, 1909.) 7. A Köves-hegy látványos kúpja. 8-9. A vulkánosság a Győrővásárhely-Kiskapus közötti Köves-hegy környezetében (kék-vörös straff) és Koch-metszetén (Koch, 1894, II. melléklet)

A Kalotaszeget szegélyező hegyvonulatok mellett a táj belső térélményeit a harmadkori, eocén üledékek rétegrendjének jellege és formakincse adja. A Koch által Kolozsvári-szegélyhegységnek nevezett, lényegében Kolozs megye Ny-i részét borító dombvidék közép magas (400-800m) vonulatának tájképi jelentőségét alábecsüli az, aki csak a térkép szintvonalait vizsgálja, mivel a hullámzó dombvidék egyedi geomorfológia tulajdonságai nagyban hozzájárulnak a különböző karakterű tájlátványokhoz.

E dombvidék kialakulása földtanilag alapvetően három részre osztható. A kb. 60 millió évvel ezelőtti trópusi klíma lehordta a hordalékot a hegyvonulatokról, majd azok a sivatagi éghajlat alatt vöröses rétegekké álltak össze (1-alsó tarkaagyag). Ezután a terület megsüllyedt és tenger öntötte el (2-alsó durvamész), majd kiemelkedve ismét szárazra került, később pedig újra megsüllyedt (3-felső durvamész). A bonyolult rétegrend időbeli és területi kifejtése szükséges a geomorfológia alakzatok létrejöttének és az ehhez kapcsolható kőfejtési hagyományok megértéséhez.

1- Alsó tarkaagyag rétegek:

A Gyalui Havasoktól É és Ny-felé haladva a kristályos hegység mély völgyekkel szabdalta, de a völgyek között egyenletesen és simán domborodó hegyhátainak formái lassú fokozattal mennek át a medence üledéksorozatának legrégebbi tagjának, az alsó tarkaagyag területének hegyformáiba. Míg a kristályos hegységben a völgyek meredek és mélyek, itt a csökkenő magasság és a kőzet kisebb ellenálló képessége miatt a völgyoldalak szelídebbek. Az alsó tarkaagyag kb. 100m vastag agyagos réteg, kőületmentes, amelyben 1-2m-es kavics-konglomerát betelepülések is láthatóak. A padoknak kis távolságon belül való kiékelődése miatt mégis homogén anyagból álló eróziós hegyek hatását keltik, az ettől É-ra elhelyezkedő perforata formációkhoz képest.⁸⁸ Ez az alsó tarkaagyag vékony lepelként borítja Kelecel, Kalotaújfalu, Bedecs, Pányik és Kapus, Gyalu környékét (Kapulat-vonulat déli lábát); az elmosatásnak inkább ellenállt, mint az agyag, de ezen havasok lakói ritkás szénán kívül mást nemigen termelnek.⁸⁹ Erre a nummulites perforatáról elnevezett rétegek sorozata következik. Ez mindenütt meredek, éles peremként húzódik végig a völgyek oldalán, sőt helyenként lapos hegytetőket is alkot (Kelecel, Magyarvalkó, Erdőfalva, Jegenye, Gyerővásárhely, Nagykapus).⁹⁰ Magyargyerőmonostor, Kelecel, Incel vidéken a gipsz helyett dús mészkőszerű konglomerát pad található, amelyből a vidék lakói malomköveket készítenek.

Feltűnő és egyedülálló Jegenye geológiai helyzete: amelyet kétszer öntött el a tengervíz, így gyűrűsen kettős tarka agyagra települt perforata és gipsz üledékrétege veszi körül.⁹¹ A jó minőségű

⁸⁸ Miháltz, 1926. pp. 146-147.

⁸⁹ Koch – Hofmann, 1889, p. 15.

⁹⁰ Miháltz, 1926. p.147.

⁹¹ Szádeczky, 1900. p.43.

gipsz miatt, közel 200 éve folyamatosan nyílnak meg és kerülnek felhagyásra a bányák: egykor csak mikrodomborzati változásokat okozva, a mai kitermelés ütemében már dinamikus tájképi átalakulásokat eredményeznek.⁹²

2- Alsó durvamészki rétegek:

Az alsó tarkaagyagra települtek a sokkal jellegzetesebb tájképi karakterjegyeket adó alsó durvamész rétegek: ezeknek alsó része nagyon laza agyagos márga, 40-50m vastagságban, tetején 8-10m vastag kemény, erős mészkőlezárással. Felszeg Ny-i területén és a Nádas-mentén ebből állnak azok a hegytetők, amelyek feltűnően laposak, egyenesek vagy gyengén (2-4%) É-nak dőlnek. Ezek a tipikus *mezák* (=tanúhegy jellegű sziklaplatós táblahegy): peremük mindenütt meredek, sok helyen majdnem függőleges, a mészkőpad-alatti puha tállyog pedig mindig homorú lejtővel jelenik meg alatta, mindenütt apróbb-nagyobb suvadásokkal tarkázva.⁹³ Eltérő alakjuk ellenére hasonló keletkezésű a 3 kúp alakú hegy is (damosi Tordalma, magyarvalkói Kis- és Nagy Malató), amelyek kisméretű csúcsát szintén ez a kemény, ellenálló mészkőkupak képezi. Különleges hegyalakzati viszonyairól a mezaplatók már messziről felismerhetőek és követhetőek [12.§. melléklet]. Szokatlan formaviláguk és geológiai jelentőségük már a XVIII. sz.-ban felhívta magára német geológusok figyelmét, akik Magyarvalkó környékét különlegesen szép vidékként írják le. E réteg jellemzően horizontális-platós kiemelkedései Felszegen és a vízvázastó környékén sokszor előfordulnak,⁹⁴ ezáltal alapvetően meghatározva e vidék tájkarakterét.

A durvamész-padoknak a felszínen levő terjedelmes táblái kitűnően gyűjtik a vizet, amely rétegforrások alakjában mélyebb helyeken ismét a felszínre tör. A Kőrös és Nádas bő forrásai is ennek köszönhetik létüket. A Kőrös forrásainál különösen is látható, hogy a víz a durvamészbe messze benyúló csatornákat mosott ki, aminek következtében a hegyhátakon tölcser alakú mélyedések keletkeztek.⁹⁵ A durvamész-perem egészen Kolozsvárig a Nádék-, majd Kapus-patak É-i oldalán látható kiszögellések alsóbb részében folytatódik, végig ÉK-i irányba dőlve. Gyalunál a várostól É-ra lévő lejtőket alkotják, ahol szerkezetük jól szemügyre vehető, de Szászfenesnél a Szamos felszíne alá merülnek és végleg eltűnnek. A Kapulat és a Nemesek Erdeje gerincén túl a Nádas-völgyében Magyarorbó, Vista, Magyaránás környékén látványosan, újra nagy területen felszínre bukkan.

⁹² Jegenye Székelyföldről idetelepített lakossága, Kalotaszegtől eltérően katolikus felekezeti hovatartozása, társadalmi és házassági kapcsolatokban is endogám izoláltsága érdekes metaforikus párhuzamba állítható „körbezárt” földtani adottságával.

⁹³ Miháltz, 1926. p.148.

⁹⁴ Mezaplatók: Méregjő-Incel (Dl. Ciulii), Kiskalota (Dl. Cetati), Magyarvalkó (Sulyom, Tunya, Déde-hegy, Tér-tető), M.Gy.Monstor (Várhegy), Erdőfalva (Dl. Ardeovei), Deréte (Dl. Hangaului, Nyíres), Bedecs felett (Hágó és Hágó tető) és az K.Nádas-Jegenye közötti fennsík. Az egykori bányászat nyithatta meg az Oláhbikált különleges sziklafalként körbevevő katlant (Dl. Bicii, Farkasliget), amely dominál a tájban.

⁹⁵ Koch-Hofmann, 1889. p.18., Ennek az érdekes geológia jelenségnek tájtörténeti folyamánya több, visszatérő helyi népmonda, miszerint korpát szórtak a dombtetőre „feneketlen tóba”, és azt a völgyben lévő forrás v. tó dobott felszínre; ill. nagy esők idején szinte felszökött a víz az alacsonyabb forrásnál. E kis vízgyűjtő dolinákat bivalyfürdető tavaknak is használták (pl. az inaktelki Lügeten).

3- Felső tarkaagyag és durvamész-kő rétegek:

A fent említett rétegek minden irányban (Ny, É, K) dőlve tűnnek el a rájuk következő felső tarkaagyag rétegek alá. Ez a zömmel vöröses árnyalatú, kőüveget nem tartalmazó réteg, a Nádas-völgyének déli oldalán figyelhető meg pl. András-házánál. Ezen jelenik meg az édesvízi mészkőből és felső durvamész-kőből álló ismét ellenálló rétegsor, amely az alszegi és nádas-menti (szög)tetőket adja. Az eddig tárgyalt rétegek közül e felső durvamész-kő található a legnagyobb területen, de mivel ez az agyaggal váltakozó mészkőrétegekből áll, és nem is olyan vastag, mint az alsó durvamészpad (2), ezért nem mutat olyan merész, meredek, éles mezaperemeket. Csak É-on, ahol az Almás mellékvízei vágódtak bele mélyebben e rétegekbe, ott találunk néhány meredekebb formát.⁹⁶ Az alacsonyabb térszínnek miatt ezek a kiszögellések nem észlelhetők távolról, de mégis jelentősek a szűk alszegi völgyekből feltáruuló térképekben.⁹⁷

Az eocén üledékek által meghatározott terület (sötétzöld szín) 8-10km-es félhold alakban öleli körbe a Gyalui Havasok felszín alatti É-i nyúlványát. Zömében Felszeg DK-i dombvidékét, Alszeg magasabban fekvő falvait, a vízvásztó kiemelkedését adja és K-felé a Kapus és Nádas-patak közötti látványos vízvásztó bérce vonulatot képezi. E területre jellemzőek a magas reliefenergiájú, mozgalmas, meredek és aránylag magasan kiálló, mezaplatós karakterű, konkáv-oldalú és kúpos eróziós hegyek, a világos színű kiékelődések és a köves-kopáros partfalak. A régi dűlőnevek a kőfejtés kitüntetett történeti szerepét támasztják alá ezen az eocén rétegen, és a térképekről tudjuk, hogy a XIX. sz. kőbányái is mind ezen a területen voltak; ami magával hozta a mészkő településképben való hagyományos megjelenését is. Ebből jól látható, hogy a geológiai adottság markáns, hosszantartó hatással van a környék életmódjára. Ez az eocén rétegsor minden tájegység területén megjelenik, így egész Kalotaszeget jellemzi, egységesíti. Eltérő mikrodomborzati alakzatai azonban Felszeg, Alszeg és Nádas-mentének is más-más arculatot adnak. Felszegen az alsó tarkaagyag és a vízszintes mezaplatós durvamész-kő dominál, míg Alszegen és Nádas-mentén a ferde felső agyag és durvamész-kő rétegek. Ez utóbbi kettőnél a földtani szerkezet nagyon erős korrelációt mutat a tájkarakter-zóna határával, és a kőfejtésre is alapozott magyar falvak kiterjedésével.

⁹⁶ Miháltz, 1926. p. 148.

⁹⁷ „Nyárszó mellett a Mész-márt hegyen 6m-es telepeit kis kőbányában fejtik. A mészkő vastagsága változó, legnagyobb kifejlődésük Alszeg környékén 6-12 m vastagságban fordul elő. (Zsobok peremén, a Kispetire futó Sztánai-patak mellett, a Farnasi-patak mellett, Tóttelke peremén és Nagypetri felé) Zsobokon a Gál domb DNy-i meredek oldalán fejtik a tarka-eres-foltos változatát, dísz tárgyakat esztérgálnak belőle amely „Zsoboki alabástrom” néven vált ismertté. A Nádas-folyó jobb-lejtőire emelkedik, mindenütt messze elhúzódo, széles hátú hegylaposakat alkotva (Gyerőfi-szöktető – Medve-hegy – Köves-hegy vonalában).” In: Koch-Hofmann, 1889, p. 19-20.

Harmadkori oligocén és neogén üledékek geomorfológiája, tájképi szerepe [9.a/b. tábla]

A harmadkori oligocén üledékek összefüggő nagy területet borítanak Alszezen.⁹⁸ A puha, homokos, agyagos Aquitaniai rétegek nem rendelkeznek sajátos ismétlődő hegyformákkal, sem erős, fejtésre alkalmas kőzetekkel, azáltal tájkarakter-képző ereje messze elmarad az eocén rétegektől. Általánosan jellemző rájuk a barnakőszén előfordulás, a gyakori felszíni kibukkanás.⁹⁹ A barnaszenet Egeres (Körtvélyes-oldal), Argyas, Forgácskút vidékén 1870-óta fejtették kezdetleges bányákban, amelyekre komoly ipari beruházások, telepek, falurészek épültek. A legfiatalabb, neogén üledékek csak Kolozsvár környékén és attól K-re jellemzőek a Bácsai, Kóródi rétegekben, ezek adják a Mezőséget, a Szamos-menti hátságot és az Erdővidéket meghatározó porhanyós, eróziós sebekre a kalotaszeginél sokkal érzékenyebb alapkövet is. A neogén üledéksor már Kalotaszeg egyik területét sem jellemzi, megjelenése egyértelműen más tájegységekhez köthető.

Újkori vulkánosság nyomai: a Köves-hegy szerepe a tájképben [6.b. tábla]

Az üledékes rétegekkel együtt, a Gyalui Havasok É-i törésvonalán, fiatal vulkáni tevékenység során került a felszínre a gyerővásárhely-kiskapusi erupció, amelyek ha alárendelt tömegben is, de sajátos, jellegzetes alakban jelennek meg. A kúp K-i tömzsét riolit, Ny-i kúpját „fekete bazaltra” hasonlító augit-andezit adja, ezeket a kőzeteket két kisebb bányában fejtették.¹⁰⁰ A geomorfológiai emelkedő (5km alatt 250m-t emelkedik a felszín) a főúton erős kaptatót okoz; ennek a középkor óta tájtörténeti nyomai is vannak fogadók formájában. A Köves-hegy kettős kúpjának képe messze feltűnik a Kapus völgyének Ny-i végpontjában és „impozáns háttérül szolgál e kis területnek.”¹⁰¹ Ez az alaktanilag is kontrasztos formáció kiemelkedik, elkülönül a mészkőüledékek vidékéből.

Jelenkori üledékek: diluvium, alluvium [9.c. tábla]

A földtörténet legfiatalabb diluvium és alluvium üledékei borítják a dombok legfelső rétegeit és a széles völgyeket. A diluviumok Hunyad és Egeres környékén vastagabb homokos kavicsos agyagból álló rétegek, amelyekben már mamutcsontok is találhatóak. Tájképi jelentőségük abban áll, hogy e két tágas medencében lapos, tompa domb-formájú átmenetet teremtenek a völgyek síksága és a magasabb dombvidék képe között. Közettörmelékekből és iszapból álló jelenkori üledékek borítják a széles völgyeket: a Kalota-mentét Nagykalotától egészen a Marótlaki-szorosig; a Nádas-patak völgyét; valamint az Almás-patak mellékvölgyeit. Ez utóbbiak széles, karakteresen lapos síkokat képeznek már azok felső folyásán is a Meszesről érkező nagyobb vízhozam miatt is.

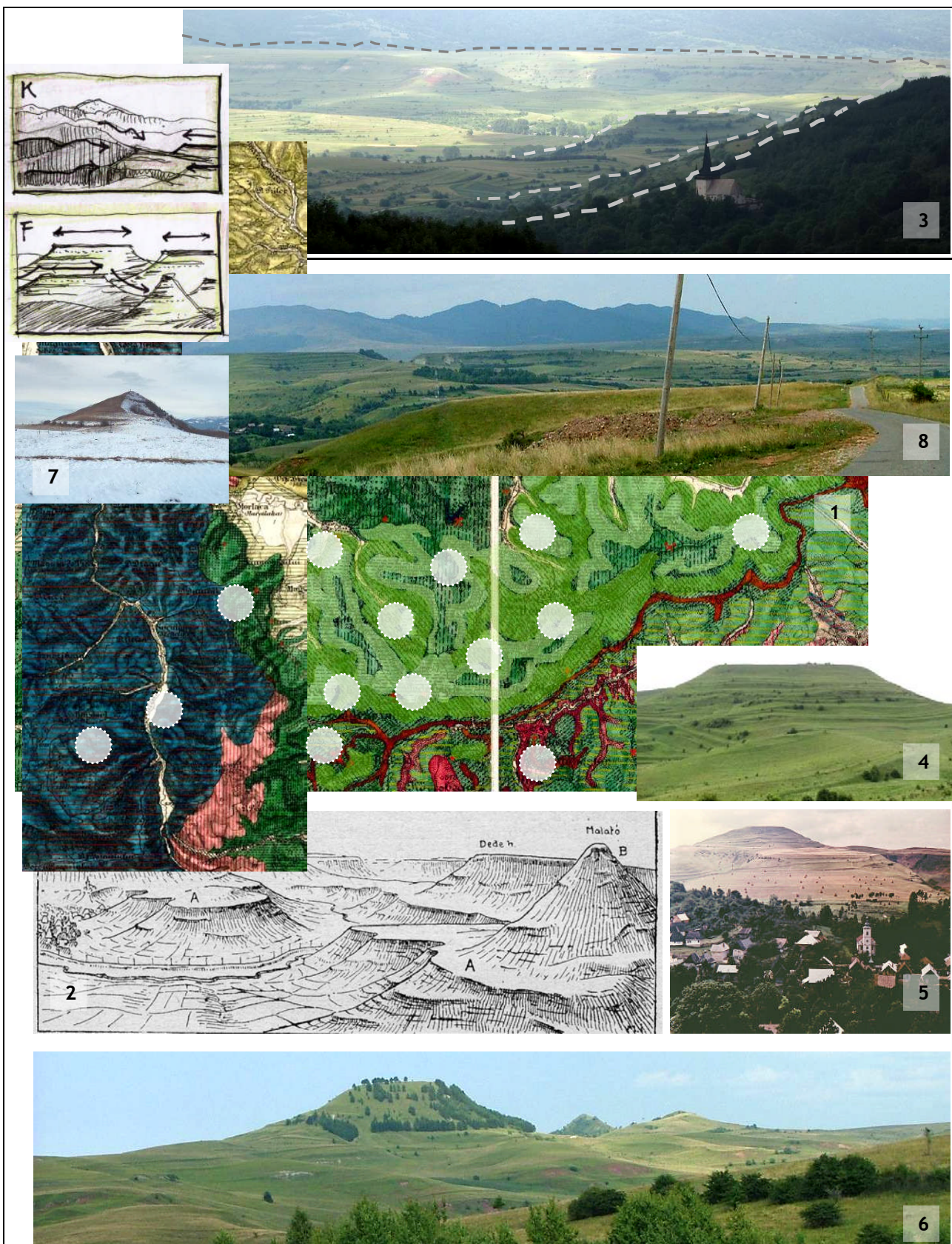
⁹⁸ Dank-Sólyomtelke-Türe-Bács területén, majd K-re Zutor, Topa-hágón át Berend, Méra, Papfalva, Bács területéig

⁹⁹ Koch-Hofmann, 1889., pp.21-22. Forgácskút környékén három vékony barnakőszéntelep található, de azok legvastagabbika sem éri el az 1m-t, további keskeny barnakőszéntelepek találhatóak a Zsombori rétegekben Pusztaszentmihály és Zutor között és Oláhköblősnél, amelyeket felületes műveléssel fel is tártak, de csekély vastagsága miatt a műveléssel hamar fölthagytak, Koch-Hofmann, 1889, p. 22.

¹⁰⁰ Koch-Hofmann, 1889., pp.26-29.

¹⁰¹ Hoffer, 1909, p. 5

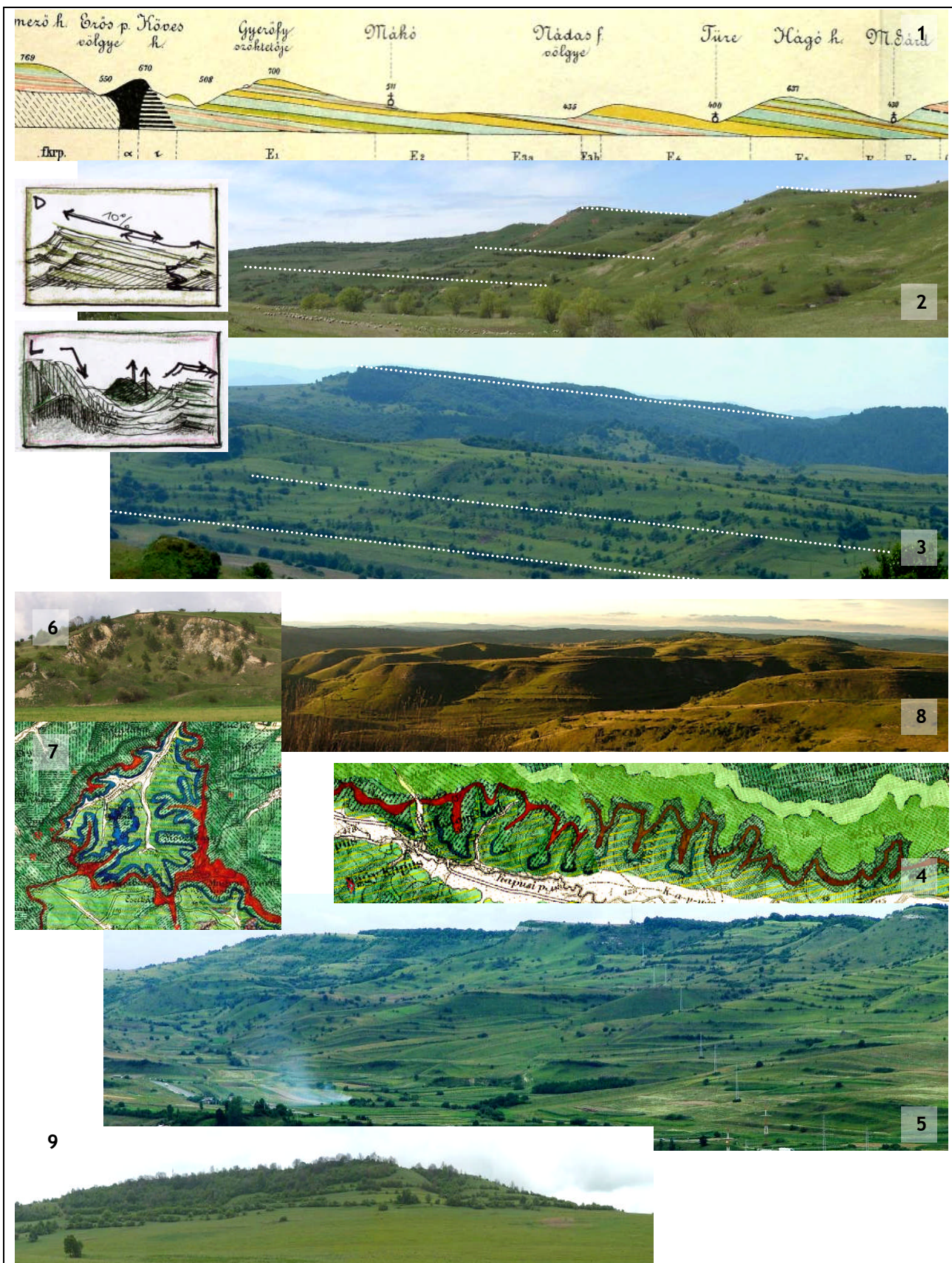

7. TÁBLA: EOCÉN ÜLEDÉKEK – A FELSZEGI ALSÓ DURVAMÉSZRÉTEGEK GEOMORFOLÓGIÁJA

1. A felszegi tájkarakert leginkább meghatározó alsó durvamész rétegek kiterjedése, amelyek a konkáv mezaplatókat adják: Méregjő (DI. Ciulii), Kiskalota (DI. Cetati), M.Valkó (Sulyom, Tunya, Déde-hegy, Tér-tető), M.Gy.Monostor (Várhegy), Erdőfalva (DI. Ardeovei), Deréte (DI. Hanguului, Nyíres), Bedecs felett (Hágó és Hágó tető). 2. Miháltz (1926, p. 145) rajza a kalotaszegi vízválasztó vidék jellegzetes tájképéről (A= mélyebben fekvő perforata rétegsor felső mészkőpadja, B= az alsó durvamészkőpaddal borított meztetők. 3. Magyarvalkó fekvése a konkáv alsó durvamész-platók között. 4-5. A vízszintes mezák két példája: Déde-hegy és a Sulyom. 6. Panorámakép a Kalotaujfalui határból. 7. A jellegzetesen kúpos-hegytípus: a Valkói „akasztófahegy”, azaz a Malató. 8. A Bogdán-előhegység képe Kalotaujfalu felől, ahol már az eocén mészkő vízszintes, platós formációi rátelepülnek az alsó tarkaagyagra.

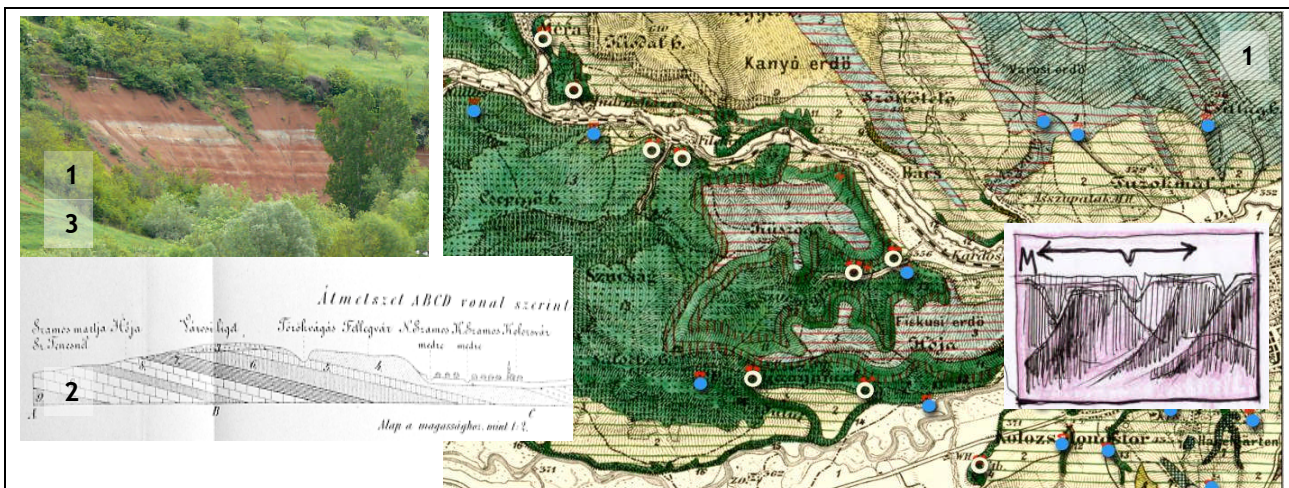

8. TÁBLA: EOCÉN ÜLEDÉKEK – A NÁDAS-MENTI FELSŐ DURVAMÉSZRÉTEGEK GEOMORFOLÓGIÁJA

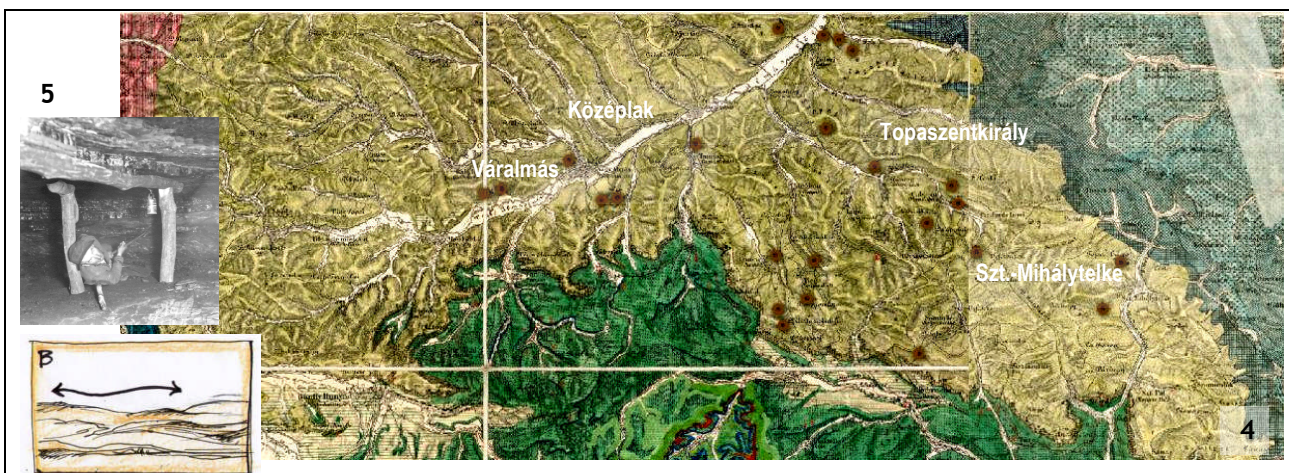
1. A Koch-féle metszet jól szemlélteti az alsó- és felső eocén rétegek ferde réteges szerkezetét, amelyek a felszínen is dominálnak: Nádasmentén tipikus 10° dőlésben (Koch, 1894, II. melléklet) 2-3. A rétegek vetődése (D-É) a Magyargorbó – Nagykapusi útról: La Bagara oldal és a jegenyei határban. 4.-5. Gyerővásárhely – Kiskapus – Gyalu vonal délre néző domboldalain jól megfigyelhetők a teraszszintek: középen az alsó durvamész szint (amely Felszegen még tetőképző, itt már alábukott), és az arra települt felső tarkaagyag és durvamész-szintek, legfelül a fehéren kivillanó édesvízi peremmel: Gyerőffy-szt., Medve-hegy, Straja, Köves-hegy; ezek geológia térképe látványosan mutatja az „áj”-okat. 6.-7. A Jegenyei kettős perforata réteggel körbevett völgy és egy mára fásodott régi köfajtője. 8. Nagy felszínmozgalmasság, erős tagoltság Jegenye környékén. 9. A középső területének legmagasabb pontja (Riszeg-tető: 748m), egyben vízválasztója is ehhez a réteghez tartozik.

9.a TÁBLA: EOCÉN - RÉTEGEK ELTŰNÉSE KOLÓZSVÁR KÖRNEKÉN, NEOGÉN RÉTEGEK GEOMORFOLÓGIÁJA

1-2. Az eocén kori üledékek Kolozsvártól Ny-ra, a Bácsi-torok – Hója tetőn végleg az oligocén és neogén rétegek alá buknak le – azaz Mezőség irányában már nem jelennek meg: ezek kitűnő vízgyűjtők, amelyek a környék jó forrásait (kék) adják és jó kőfejtőkkel is bír (fehér kör); ezt mutatja a metszet is (Koch, 1874., 1. mell.) 3. A réteg egyik utolsó kibukkanása Andrásfőzánál.

9.b. TÁBLA: HARMADKORI OLICOCÉN RÉTEGEK GEOMORFOLÓGIÁJA

4. Oligocén réteg (sárga árnyalat) borítja a Meszes keleti lábát és a teljes Almás-menti oldal-völgyeket egészen Topaszentkirály – Szentmihálytelkén át Kolozsvárig. Ez a réteg barnaköszén-kibukkanásokban bővelkedik (barna pont), amelynek központja a Dank–Forgácskút–Argyas térsége. K-en, Berendnél a Borsa-völgyét és a Mezőséget is borító puhább, neogén üledékek tűnnek fel (kék), ezek egyetlen kalotaszegi településre sem jellemzőek. 5. Barnaköszénréteg kifejtése (Balogh Ernő, 1935., Képkönyvtár 19108_22205)

9.c. TÁBLA: ÚJKORI ÜLEDÉKEK: DILUVIUM, ALLUVIUM

6-7. Jelenkori diluviális (fehér-zöld csíkos) hordalékok és alluviális medencék (fehér tűpöttös) a Hunyadi és az Egeresi-medencében.
8-9. A medencék széles, nyitott tág völgyeket képeznek, amelyek karakteresen eltérnek

II.1.b. Vízgyűjtők, völgytagoltság tájképi jellemzői

Míg az előző fejezet a kiemelkedések, az *agyag* tájkarakterjegyeit elemezte, ez a fejezet a táj tagoltságának mély-formációira, *szabad tereire és az űrök* jellemzőit veszi számba. Kalotaszeg vízrajzát, vízgyűjtőit és völgystruktúráit alapvetően a geológia adottságai határozzák meg, mégis célszerű a hidrogeográfiát elválasztva tárgyalni, mert az nagy hatással van a mikrodomborzati, talajtani jellemzőkre és a vízzel kapcsolatba hozható ipari tájhasználatra is. A terület legfontosabb vízgyűjtői Ny-felé a Kalota és a Körös; É-felé az Almás, K-felé a Nádas-, Kapus-patak, délen a Fenes-, Hesdát-patakok amelyek mind a Kis-Szamosba ömlenek. E vízgyűjtők organikus egységekre osztják a tájat, amely a közigazgatási járásokat is meghatározta a vármegye-rendszer idején.

A vízgyűjtők szerkezeti tagolódása, lefolyási viszonyai [10-12. tábla]

A kalotaszegi nagy vízválasztó, a Pányik-Körösői tető K-i oldalán ered a Nádik-ér, a Kapus, és a Nádas-patak, amely Kis-Szamosként Kolozsváron és Désen át, ÉNy-nak visszakanyarodva, hosszú 200km-es, de csekély esésű út megtétele után érkezik Zsibó mellé (Turbuca, 189m), ahol egyesül az Almás vizével. Az Almás vize ugyanennek a vízválasztónak É-i oldaláról ered és ugyanazt az esést mindössze egy rövid, 65km-es út alatt éri el, így a patakmeder a nagy meredeksége miatt a Bánffyhunyadi-tól É-ra fekvő Almás forrásvidékén hirtelen, mélyebbre vágódott hátra. Ezért Alszeg nemcsak alacsonyabb fekvésű, hanem mivel puhább kőzetten fekszik, erősen tagolt terület is, sok mély, nagy esésű völgygel és éppen a gyors hátrálás miatt erősebb kimosódások, eróziók jellemzik. Ez egy hirtelen mélyülő felső-szakaszú erodált vízgyűjtőterület. A Firza- és Dorogna-patak mellékága tekintélyes hátráló eróziójával a *'közeli jövőben'* lefejezéssel fenyegeti a Köröst, hogy *'azután rövidesen'* egész Felszeg vízrendszerét magához ragadja. A bevágódás üteme egy emberöltő alatt is szembetűnő.¹⁰² Az eróziót különösen gyorsította a Hunyadi-tól Ny-ra fekvő Remete-vidék talajmegkötő erdeinek kiirtása 1930 körül.¹⁰³

A mélyre vágódott Alszeggel szemben a Bánffyhunyadi-medence rosszul víztelenített magas medence. Ez a terület már az eocén korban mélyedés volt, amit a vastagodó üledékrétegek is alátámasztanak. Az Ős-Kalota/Ős-Körös ekkor még K-felé folyt, amit a Kolozsvár környékén talált, Vlegyászából származó eruptív görgetegek is bizonyítanak. A Ny-felé tartó Sebes-patak forrásvidéke ekkor még Kissebes környékén volt. A vízgyűjtők megváltozásának oka a Gyalui Havasok É-i területének kiemelkedése volt, amely lapos boltozattal létrehozta a kalotaszegi fővízválasztót, majd ezután a Kalota és Körös vize Ny-felé folyt, a Szamos rovására.¹⁰⁴ További bizonyíték a Kalota-Körös obszekvens völgyi¹⁰⁵ helyzetére, hogy miután a Körös és a Kalota elhagyja saját meredekebb vízgyűjtő katlanát, mindketten esésüket veszítik, és széles allúviumokat raknak le. A Kalota szeszélyes

¹⁰² Helyszíni vizsgálataim is alátámasztották a gyors bevágódást: a sztánai Berek-patak völgyén álló egykori malomárók vízkivételi pontján közel 50 év alatt –amióta a malmot felhagyták–, 2m mélyen vágódott be a patak.

¹⁰³ Miháltz, 1926. pp.150-153.

¹⁰⁴ Cholnoky, 1918. p.257.

kanyargásokkal halad a medencén végig, s kanyarulatai annál szélesebbek, minél jobban közeledik a Vlegyásza-lába felé. Ez a marótlaki Kalota-küszöb¹⁰⁶ és a Remeténél lévő Körös-küszöb is egyfajta „duzzasztógát” szerepét veszi át és ezért is zsombékosodott el mindkét patak ártere az e feletti szakaszokon. A dácit hegységbe való bevágódásuk kezdetétől (kb. Sebesvár) ismét meredekebbé válik esésük Nagyvárad felé haladva.

A fő vízfolyások felszínmorfológiai és tájtörténeti leírása:

A **Kalota-patak** a Kelecel feletti Calatele-Padure erdőben, több mély völgy összefolyásából keletkezik: gyors lefolyású, hideg vizű patak, amely a terület névadója is egyben.¹⁰⁷ Ettől Ny-ra egy dombpár (Dl. Ciulii-Dl. Tiglau) elválasztja a Méregjő vizeitől, amely mély eséssel tart a Székelyjő (=Henc patak, = Sebes-patak) felé egy erős bevágódású „V” alakú völgyben. Állandó bő vízhozammal 'lármásan csavarogva, és igen jó lisztelő malmait gazdagon locsolva vág Sebesváranak, amelyen alól a Körösbe szakad.'¹⁰⁸ A Kalota-patak Kelecel és Nagykalota közötti stabil és erős esése kedvezett a vízimalmok elhelyezésének. Már a Kolozsvári Konvent több malmot említ e völgyben.¹⁰⁹ Az első katonai felmérés óta jelölt 15-20 malom láncolata komoly vízszabályozási szervezettséget tükrözött és egyben meghatározta a Kalota felső folyásának gazdasági jellegét is [13.§. melléklet]. Ezek lisztelő, ványoló¹¹⁰ és fűrészmalomok voltak, amelyek a havas nyersanyagot dolgozták fel. A havasalji kalotaszegiek számára ezek a folyóvizek elsősorban energiaforrást, de emellett szállítási lehetőséget is jelentettek Várad felé. A malmokat nemcsak a terep esése, de a kiegyenlített hegyi esők és talajvizek is megbízhatóan táplálták, így „minden időben eleget örölhettek”. Tájtörténetileg és tájszerkezetileg egyértelműen kirajzolódik a vízszabályozással összefüggő havasalji életforma amely Sebesvár-Méregjő-Nagykalota-Kelecel környékét jellemezte egészen a XVI. sz.-tól. Noha malmok minden bő víz mellett akadnak, Kalotaszeg más tájait nem jellemzik ilyen sűrűségben. A 2001-es, majd 2009-es kalotai árvíz komoly károkat okozott, így 2011-ben vízrendezési munkálatok indultak meg: betonterméskő falakkal szabályozták a partokat Kelecelen, Nagykalotán és Kalotaszentkirályon (itt még vész-víztározó is lesz). Ugyanakkor a marótlaki Kalota-küszöb környezetében nem történtek munkálatok, így a hirtelen elvezetett csapadékvíz ott továbbra is torlódást fog okozni. A Kalota alsó folyását nyugodt, zsombékos, lapályos környezet jellemzi, fűzesekkel, nedves láprétekkel övezve. A

¹⁰⁵ A korábbi lefolyás irányával ellentétes irányú keresztvölgy. Úgy keletkezik, hogy a hegységvonulat csapadékos oldalán a völgyfők erőteljesebben hátravágódnak és elhódítják a szárazabb lejtőoldal felső völgyszakaszait.

¹⁰⁶ Szabó A., 1985. p.27.

¹⁰⁷ Neve szláv eredetre vall (calata), amelynek jelentése hideg, hasító víz.

¹⁰⁸ Merei Gracza György, 1842., in: Hála, 2006. p.30.

¹⁰⁹ Kelecel (1477), Székelyjő (1486), Méregjő (1499) Oláhkalota (1526) és Vársza (1552).

¹¹⁰ A havasokon a vidék kedvelt haszonállatának, a juhnak gyapjából condraposztót készítettek. A gyapjúsövet tömörítést a ványolómalmok (kallómalmok) végezték. – Sebestyén, 2011. p. 165.

völgy látványa szélesen elterülő: a Dinnye-domb és a Tomoldok előhegység magaslatai közötti legnagyobb szélessége 8km, ezáltal Kalotaszeg egyik legtágasabb térfelületén, amelynek extrovertáltsága vizuálisan Marótlaka-Magyarókerke-Nagykalotáig ér.

Kalotaszeg másik vízgyűjtője, a **Körös**. A patakot jelentéktelen vízhozama ellenére erős helyi identitással ruházta fel a néphagyomány. A mára elszomorító állapotban lévő Körös"Fő"-i befoglalás a Hágó oldalának legmagasabb forrása, de vízhozamáért többedmagával, az egész Körös-fő feletti katlan és a bővizű Csinkó (=Újhatár)-patak oldalvölgyeinek forrásai is felelnek.¹¹¹ Az 1941-es felmérés közel 20 forrást jelöl e 25 km²-es gyűjtőben, amely Sárvasárnál már olyan stabil vízhozamot adott, hogy azon malmot állítottak. Ezekből kiemelten fontos a Csinkói-völgy közel 5km-es hossza, amelyen 4 (!) malom kapott helyet.¹¹² Ezután a Körös felveszi a Nyárszai-, Damosi-patakokat, végül a Hodos-felől jövő rövid vízfolyást, így ezt a hegyszegélyi települést optikailag is Felszeghez kapcsolja. A tágas völgy két magaslat közötti fesztávolság 2km, amely É-i oldalán meredekebb, D-i laposabb formájú.

Az **Almás vizének** szerkezete sokkal összetettebb, mint a fent említett patakoké. Az alacsonyabb fekvés és gyorsabb bevágódó hátrálás oka és egyben előremozdítója az alapkőzet csekély ellenálló-képessége. A vízhozamról a Meszes erdőtlen keleti lejtőinek (40km²) vizét begyűjtő Föld-patak gondoskodik, és ő veszi fel a Firza, Doroga-mellék-ágakat is, amelyek a Köröst szegélyező dombok alámosásáért felelnek. A patak stabil hozamán és jó esésén „Három-Földön” a Cziráky-összeírás már 13 malmot említ. Az Almás-patak és a Bábonypatak szerkezetében hasonlít a Föld-patakhöz: mind tökéletesen egyenletes esésűek és alsó részükön széles (600-800m), lapos, alluviális völgyfeneket képeznek, amely Kalotaszeg más területeire egyáltalán nem jellemző. A látvány horizontális, széles nádasokkal, és lapályokkal borított, kiegyenlített és egyáltalán nem mozgalmas felszín, mivel a patak irányváltoztatások nélkül, egyenesen halad.¹¹³ Ettől É-ra több hasonló párhuzamos hosszú bal-parti völgy következik.¹¹⁴ Az Almás jobb-parti mellékfolyói Bikal, Sztána, Tóttelke eocén rétegei közül erednek, és mindenhol bő vizű források táplálják. Ezzel szemben az ettől É-ra eredő danki, argyasi, köblösi, almásdéli völgyek a sokkal forrásszegényesebb oligocén rétegekből lényegesen kevesebb vizet nyernek, így ott malmot alig találunk. A zsobok-farnasi völgyben 7, a sztána-kispetriben 7, a tóttelke-tamási 5 malom működött. Ezek a völgyek szűkek, tagoltak,

¹¹¹ Tévesen állapítja meg Merei, hogy a Körös Bedecs határa felé lejtene, ugyanakkor helyesen észleli, hogy bővebb vizet hoz a Csinkó-Derite-Oláhbikali ág vízgyűjtője, mint maga a körösfői forrás, így valóban e területet is forrásvidéknek tekinthető. A nagy katlan esőzések idején a szűk medrében „mint békétlen vérek az apai ház szűk falai között oly sokad magával, gyakran felduzzadva, és drága réteinken temérdek kárt okozva, bűnös emberként, kígyózva csavarog a marótlaki csúp alá.” in: Hála, 2007. p.30.

¹¹² Egykori települése (1276: Terra Chynko in: Szabó T., 1941. p. 33.) valószínűleg a tatárjáráskor pusztult el, de jó hidrológiai adottságai miatt funkcionálisan malomvölgyként újult meg (a lisztelő-malmoknak romjai mai is látszanak).

¹¹³ Ebben egyedül Bábonypatak helyzete kivételes, mert kissé összeszűkül a völgy és erős kanyart vesz a patak, ezáltal változatosabb (azaz „kalotaszegiesebb”) téve a látványt. Érdemes összevetni ezt a ténnyel, hogy a környéken Bábonypatak az egyetlen még magyarnak megmaradt kis település.

¹¹⁴ Czold-p., Gúnya-p., Mesterágy-p., Béna-völgy, Nyerce-p., Bercse-p.

vonalevezetésükben is változatosak, ezért teljesen eltérnek a bal-parti mellékvölgyektől. A terület tájkarakter jellemzőit összefoglalva az Almás-menti Alszeg két völgytípusba sorolható: bal-parton nyitott, tág alluviális völgyek a két magaslat között már 4km-es távolsággal, míg jobb-parton nagy reliefenergiájú, mozgalmas dombok közötti meredek, kanyargós, éles bevágódott völgy-alakzatok sorakoznak. Alsófüld-Váralmástól Középlakon át a főfolyás mentén, a terület egyértelműen az első csoportba sorolható, így ez éles tájkarakter-váltást jelent.

A K-i tájegységnek nevet adó **Nádas-patak** a Kőrösfői-hágó, Ravasz-hegy É-i oldalából, sok forrásból ered. Kalotánádas¹¹⁵ meredek, szűk, mély völgyi helyzete is tükrözi ezt a völgyfői bevágódást. A kis vízhozamú NyÉNy-KDK irányú fővölgy egyenletes esése alkalmassá tette a vasútvonal elhelyezésére is. Bács és Szucság között, a Füleki-malomnál a felső durvamézőkőben szűkebb völgy-szoros alakult ki, ami fontos tájszerkezeti fordulópont. A vízgyűjtő mentén kétféle jellegű tájat (tájkaraktert) különböztethetünk meg a térélmények alapján: (1) A kanyargósan fonódó fővölgyből (50-100m-es völgyfenékkal és max. 1km-es légvonalbeli távolsággal a dombtetők között), amelynek É-i oldala erodált, köves, meredek; D-i oldala ellenkezőleg, lankásan ereszkedő. (2) Valamint ehhez két oldalt lazán kapcsolódó, zártabb oldal-völgyek sorából. A jobb oldali (déli) mellékvölgyekben, a völgytengelytől és egymástól nagyjából egyenlő távolságra jellegzetes kis eróziós völgyfő-katlanok sorakoznak több település fészkeként; míg a bal-oldali, meredekebb, kisebb völgykatlanokban kevesebb falu alakult ki.¹¹⁶ A Nádas-folyásán 15 nagyobb, stabil jövedelmű malom volt,¹¹⁷ és még Forgácskút-, Nádaszentmihály-, Pusztatopáról is 'lejárta a Nádasra örölni'. A Kolozsvár felé egyre rövidebb és vízszegényebb völgyfőkatlanokban a malmok száma is csökkenő tendenciát mutat.¹¹⁸ A víz természetes medrét először a vasútépítés szabályozta (~1870), amikor az időszakos vízfolyásokat csatornába terelték, valamint Méra és Bács között több folyókanyarulatot átvágtak.¹¹⁹ Majd az 1896-os gorbói földcsuszamlás¹²⁰ után a Nádas-túlsó partjára vezették át a vasútvonalat két nagy híddal, ami szintén módosította a patak-, és a malomárkok szerkezetét. A visszacsatolás után a Kolozsvári M. Kir. Kultúrmérnöki Hivatal 'a víz romboló munkájának megszüntetésére' vízrendezési terveket és munkálatokat indított meg, de megvalósulásuk bizonytalan a

¹¹⁵ Kalotánádas néven kívül a Nádas-mentén semmilyen formában nem fordul elő a „kalota” hely-, vagy víznév, ami Felszegtől való erős különállását is tükrözi. Nevében rejlő Kalota újabb keletű (1913), és inkább a vízvázlatzó területre és mai körösfői járáshoz való tartozására utal; a helyiek a Nádas vagy Oláhnádas elnevezést használják.

¹¹⁶ Kalotánádas, Jegénye, Inaktelke, Mákófalva, Vista és Szucság, ill. Türe és Méra, in: Szabó A., 1985., p.29.

¹¹⁷ Az 1950-es évekig fennálló Nádas malmok (~) felfelé a folyásán: Szucsági ~, Andrásnézi ~, Kis-Mérai ~, Magyarnádas ~ Vistához közel, két ~ Vistában, az Árváthídi ~ Vista és Gorbó határán, Gorbói ~ a vasútállomásnál, Kis- és Nagy Türe ~ Gorbó felett, Mákói ~ a vasútállomásnál, Bogártelken és Egeres faluban két-két ~. Néhányat a falutól távoli tanyaként ma is laknak (Jegénye-Egeres közötti és Vistai ~). Ezeken kívül az első. katonai felmérés és a Cziráky-összeírás még további malmokat is említ, de azok állapota nagyon megsérült, ma már alig fellelhető.

¹¹⁸ A legfelső, kalotánádas völgyben 2 malom, a jegényeiben 2, az inaktelki Hasznos-patak bő forrása miatt a völgyben 4, végül a Mákói völgy Nádas torkolatánál 1 malom működött.

¹¹⁹ A vasúti pályatest és a Nádas vízrendezési, kultúrmérnöki munkái jól tanulmányozhatóak az igényes korabeli helyszínrajzokon. (A nagyváradi-kolozsvári Vonal helyszínrajza, MÁV Tervtár, I. II. 3. fond)

¹²⁰ Szabó A., 1985. p.29.

levéltári anyagok kutathatóságának hiányában. Összességében a Nádas koherens, összetartozó völgyegység, amelynek „gerince” a sok helyen nádasokkal szegélyezett vizes folyóvölgy, amelyet a régi szekérutak elkerültek, de a vasút stabilizációjával, majd az autót kiépülésével fontos tájszerkezeti üttöérré vált. Vizuális egysége nemcsak a tájkarakterbe nyilvánul meg, hanem a vidék néprajzi, társadalmi egységességében is.

A **Lonka-, majd Kapus-patak** egyrészt a Magyarvaskő feletti Malató-kúp K-i felén, másrészt a Felsőgyerőmonostor feletti Várhegytől ered és 25 km-es hosszában Felszeg K-i vizeit összegyűjtve, Bedecs után belevágódik a Gyalui Havasok É-i nyúlványaiba és a „Pányiki-szoros” nevű szakasza után Kiskapusnál ér ki a hegyből, ahol már tetemes vízzé dagad és nem ritkán árvízzel fenyegeti a falut.¹²¹ A Lonka-patak folyásán még 1940 körül is 15 (zömében fűrész-) malom működött. Kiskapus dűlőnevei között is sok víznevet találunk,¹²² és a 4 malom összehangolt árok-gátrendszere ma is átjárja a falut.¹²³ Vízrajzilag tehát a település környezete a felszegi, havasi patakok alaktani jegyeivel mutat rokonságot: mély bevágódású, gyors, bő vízhozamú, nagyeesű patak, amely árnyas, hűs hegyalji hangulatot ad a tájnak. Bár Egerbegy és vizei a Meleg-Szamos felé tartanak, mégis völgykarakterében hasonló képet mutat Kiskapussal. Nagykapustól-Kolozsvárig jellemzőek az „áj”-nevű térszíni formák.¹²⁴ Ezek a mészkő-pad teraszpárkányába bevágódott ÉK-DNy-i, egymással párhuzamos, ritmikusan ismétlődő rövid, de meredek, kis időszakos vízfolyások, melyek látványos és megkülönböztető karaktert adnak a völgy dél-felé néző oldalának.

A Pádis-fennsík lefolyástalan vidékén dolinákban eltűnő csapadék a fennsík K-i oldalán a Meleg-Szamos kis oldalágaiban bukkan fel. A közel 100km-es patak Gyalu felett egyesül a Hideg-Szamossal, majd felveszi a **Kapus- és Fenes-patakot** és **Kis-Szamos** néven érkezik Kolozsvárra. A századfordulón a fakitermelő, fafeldolgozó fűrészüzemek ipari jellege dominált a Felszeggel kapcsolatban álló Josikafalván (Béles) és Gyalui völgyszakaszban is, majd az 1970-es években négy völgyzárógátas tározó és erőmű¹²⁵ jelentősen megváltoztatva a völgy már akkor sem természetes képét. A folyóvölgy nem tartozik szervesen Kalotaszeg térelményéhez, de annak gazdasági hátteret ad.

¹²¹ „Kapus-pataka a határ erdei közt „Lonka” néven jöve le Monostorról, ez még több károkat szokott okozni áradásaival a lakosoknak, szárazság idején ki is szokott veszni, de a homok alól néhol ilyenkor is felbukkan.”... ill. „a két Kapus határát folya át, áradásai teméntelen károkat okoznak” in: Szabó T. A., 1942., p. 165 és p. 173.

¹²² „Medve-patak (~), Bődök~, Kapus~, Rétifolyam, Esztára~, Kis~, Cserajji~, Malom ~a, Tóji ~, Sátor~, Simon~a, Határ~, Szappam~a, Lonka, Bodos~, Hótkapus~a, Szelepes~a, Bánya~a – Szabó T. A., 1942, pp. 173-179.

¹²³ Fersőmalom (~), Fogadós~, Ferkő~ és az Úr~. A földkisajátításig a falu legnagyobb birtokosáé, Bíró Györgyé volt, akiről a falu legnagyobb belsőségét a Palotát nevezték el, amelyen a malom is áll. In: Szabó T. A., 1942. p.179.

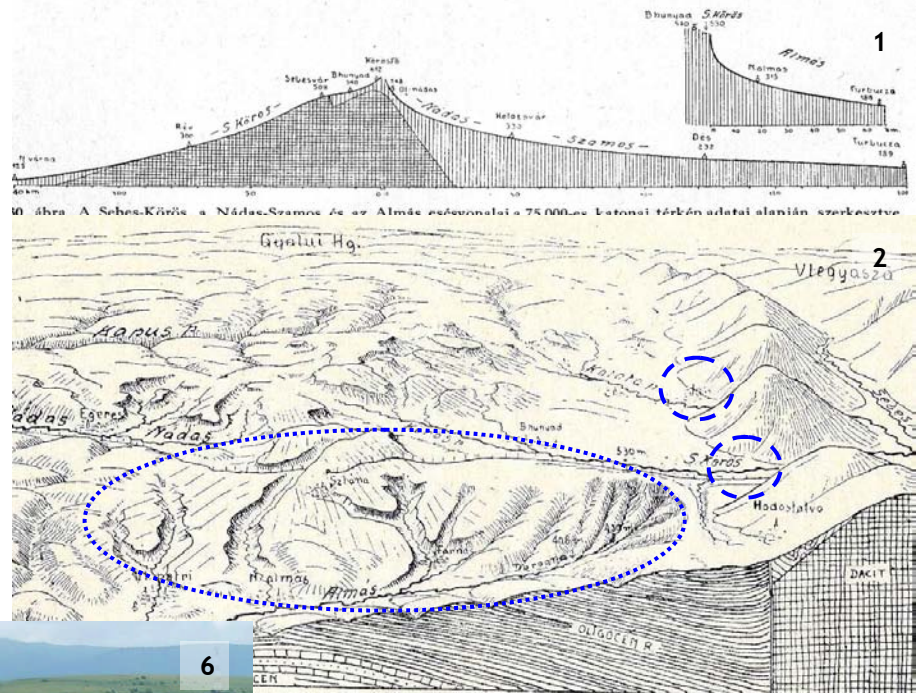
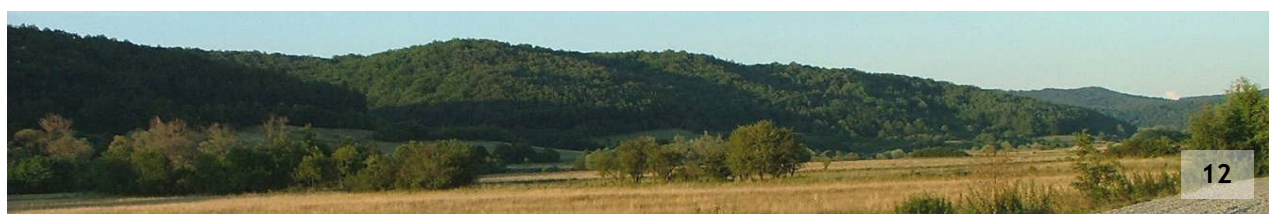
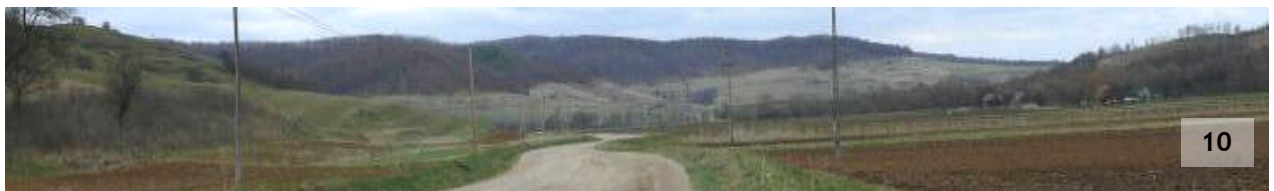
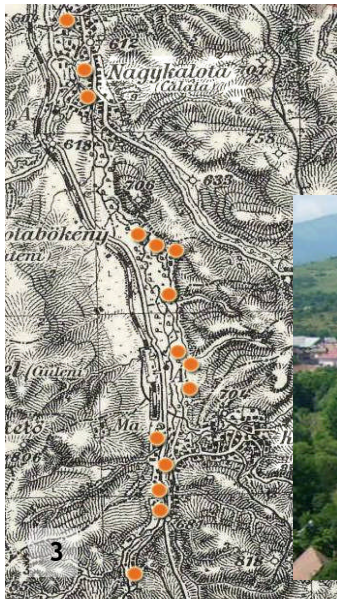
¹²⁴ Áj völgyet jelent és a finnugor eredetű aj~áj köznevünkkel függ össze, amelynek jelentése: 'rovátka, bevágás, vágása, völgyelése vagy általában szája, nyílása valaminek'. in: Árvay, 1943. p. 15. Nagykapustól a Hója-tetőig közel 25 aj látható: Mátésáj, Kenderáj, Kiskenderáj, Harcsáj, Murkosáj, Szőlőáj – de az első katonai felmérésen olvasható még: Benedekáj, Hidosáj, Vistaáj is.

¹²⁵ Gyalui tó, Meleg-Szamosi tó, Tarnicai tó, Bélesi tó.

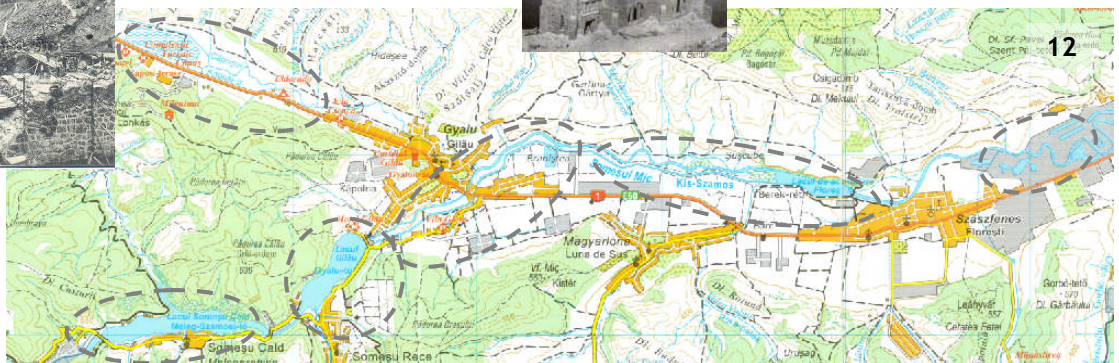
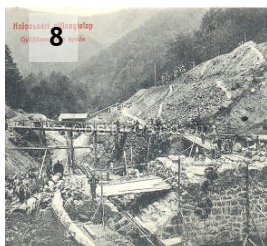
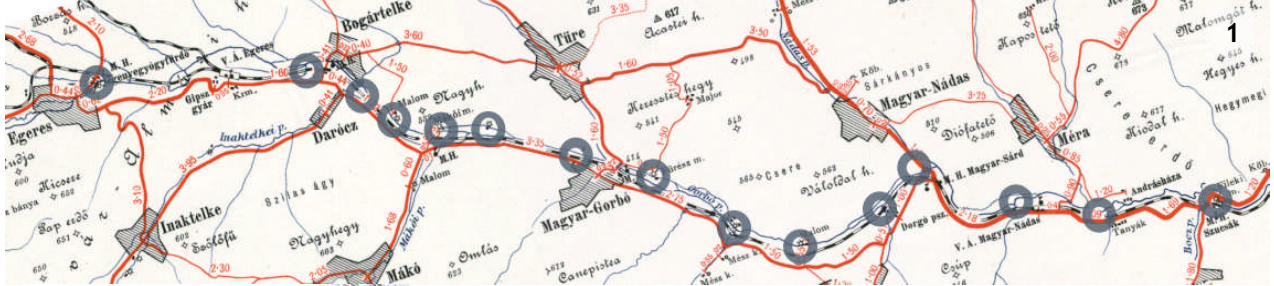

11. TÁBLA: VÍZFOLYÁSOK ÉS VÖLGYTAGOLTSÁG MORFOLÓGIÁJA – I.

1. Völgyek lefolyását elemző metszet: Ny-ra a Körös görbéje (jól látszik esésének megnövekedése Sebesvár után); K/É-ra a Szamos (lapos) és kimosódásokat okozó Almás (meredeken hátravágódó) lejtési íve Turbuczáig (Miháltz, 1926a, p. 147). 2. Kalotaszeg és határoló területeinek tömbszelvénye: az előtérben látszik az Almás meredek, erodált oldalvölgy-rendszere, jobbra pedig a Körös-áttörés Remeténél és a Kalota-áttörés Marótlakánál (u.o.) 3-5. A Kalota felső folyása Kelecen – Nagykálota között a malmokkal (~15) és két megmaradt épülettel: Keleczel és Valkói malom. 6-9. A Kalota áradása 2009-ben Magyarvalkónál és az azóta történt folyószabályozások: Méregjő, Nagykálota, Kalotaszentrkirály. 10-12: Az Almás három oldalvölgyének hasonló, lapos tág szerkezete: Földi-völgy, Lapupataki-völgy, Bábonyi-völgy.

12. TÁBLA: VÍZFOLYÁSOK ÉS VÖLGYTAGOLTSÁG MORFOLÓGIÁJA – II.

1. A Nádas-patak vizes völgyében 15 nagyobb malom üzemelt Eger és Szucság között (zömük ~1950-ig), amely összehangolt vízszabályozást kívánt miközben gazdasági potenciált is adott a völgynek (OSZK, TA_7395). 2-5. A Türei Kis-, a Sztánai-, a Mákófalvi-, és a Nagy Türei malom megmaradt elemei, romjai 6. A Nádas-völgyének látképe jobb oldalon egy régi malomárokcal. 7-9. A Hideg-Szamos XIX. sz.-i ipari létesítményei: gőzfűrés-üzemek, villanytelep (Gyula), fatelepek (Jósikafalva) – ezek megváltoztatták a völgy képét, miközben gazdasági hátteret adtak Kalotaszegnek. 10-11. A Jósikafalvát és a Vasvári emlék kápolnát elárasztó Bélesi-víztározó 12. Komplex vízszabályozás a Szamoson a XX. sz. második felében: völgyzáró gátak, folyószabályozás, halastavak.

II. 2. A felszínmorfológiai tértípusok megállapítása és leírása

Helyszíni terepbejárásaim során tett megfigyeléseimet a geológiai-földtani szakirodalommal összevetve megállapítottam, hogy Kalotaszegen és környékén a tájkarakter szempontjából több domborzat-alaktani típust lehet elkülöníteni, amelyek eltérő térélménnyel rendelkeznek. Bár önmagában, a geológiai térképekkel nem lehet térélményt rekonstruálni (ezért nem fekszenek majd össze egymással pontosan a geológia-térkép és a tértípus-térkép határoló vonalai), mégis megértve a földtani folyamatokat és azok következményeit, kirajzolódik az a geológiai adottságokra épülő gazdag felszínmorfológiai struktúra, amely egy mélyebb tájkarakter-jellemzés és tájesztétikai leírás alapját adja meg. Ezek meghatározásában az alábbi kérdéseimre figyeltem:

Mennyire meghatározó a tájképben az egyes magas-hegységek látványa? Ezek közeliak, vagy távoliak-, tompa-fennsík jellegűek vagy erőteljesen felfelé törekvők? A hegyvonulat mellett érvényesül-e dombvidéki hullámszerű forma? Milyen a dombság térbeli helyzete: nyitott v. tágas, zárt v. szurdok jellegű? Vannak-e platók, vízszintes fennsíkok vagy egy-irányba dülő vetődések, ritmikusan ismétlődő, visszatérő alakzatok? Vannak-e sziklás, meredek, függőleges falak? Milyen mozgásdinamikával lehet kifejezni a felszíni alakzatokat? Jellemzik-e egyedi színek e képződményeket? Milyen a völgyek térüressége, kapcsolatrendszere? Hol, milyen arányban jellemzőek a folyómenti síkságok a tájban? Mekkora szerepe van a nyitott vízfelületeknek?

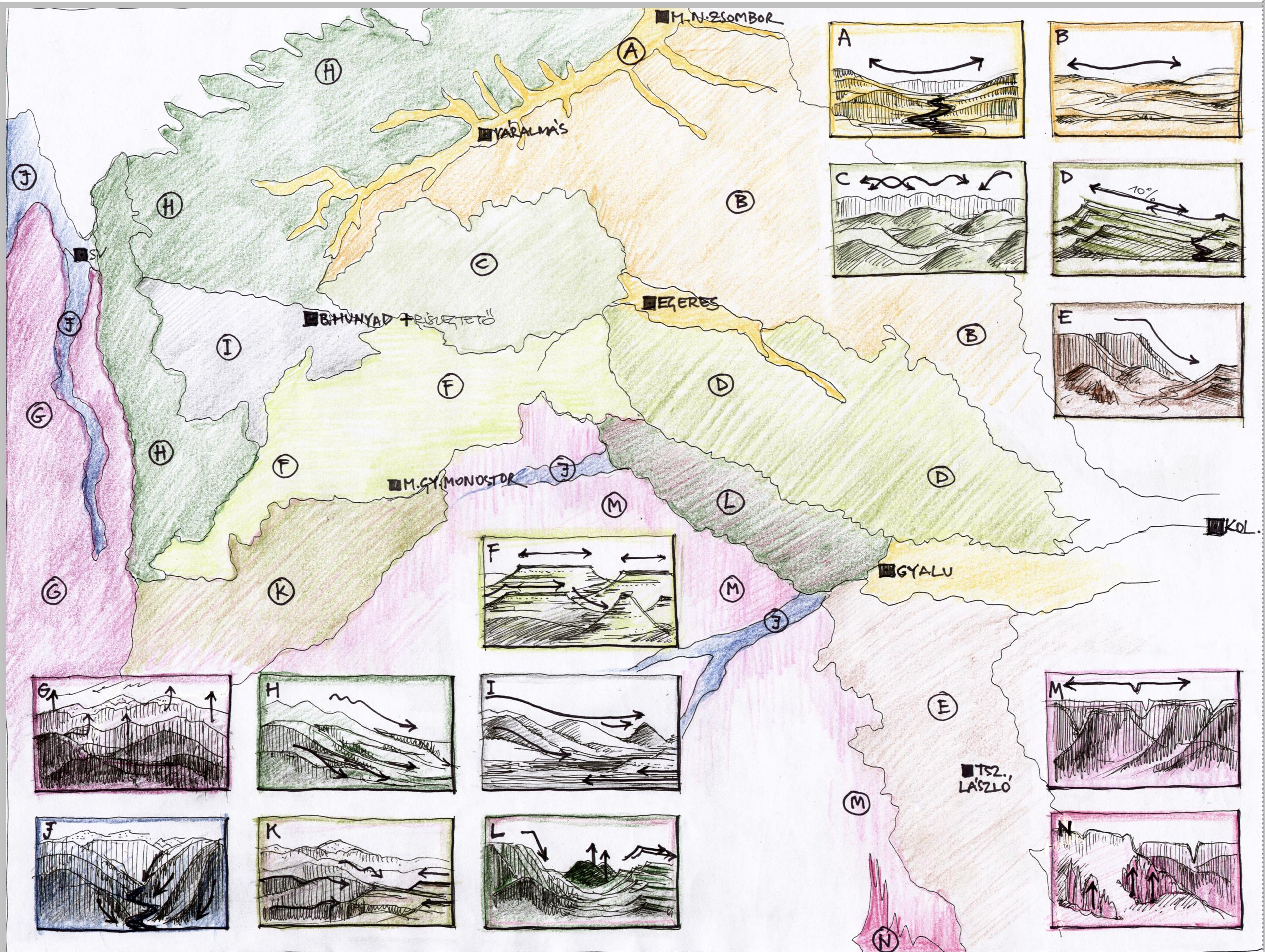
A fenti kérdések alapján jól elkülöníthetőek voltak erős domborzati karakterekkel rendelkező térélmények, míg más vidékek jellegtelenebbeknek mutatkoztak. Annak érdekében, hogy az egész általam vizsgált területet lefedjem a térélmények, térformák alapján TÉRTÍPUSOKAT különböztettem meg. A TÉRTÍPUS geológiai-, domborzati jellemzők és a völgystruktúrák formai összegzéséből kialakult táji léptékű térformák alaktan-típusa. A tájrészletek felszínmorfológiai dinamikáját (nyilakkal és szövegesen) leírva és sémarajzban megjelenítve alkalmasnak találtam a helyi tájkarakter-típusok meghatározására. Ez egy alapvetően helyszínelésből, terepbejárásból eredő megállapítás, amely csak a „csupasz domborzat” okozta alaktani jegyekre utal. A típusokat sémarajzokkal szemléltettem és rövid-tömör összefoglalóval láttam el [8. ábra], [13. tábla].

A: Almás- és oldalvölgyei (Füld, Bábon, Lapupatak, stb.): oligocén kori puha mészkő és újkori diluvium; nyitott, szétterülő tág, alluviális völgy, ártér, alacsony felszínmozgalmasság, lankás domboldalak, nagy átlátások, Meszes alig érvényesül.
B: Bács-berendi átmeneti terület: oligocén kori puha mészkő, barnakőszén-kibúvások, nagyon lankás, határozott ismétlődő hegyforma nélküli dombok.
C: Alszei felső-durvamész formáció: változatos formájú, meredek falú, mély bevágódású völgyek, sok eróziós völgykatlan, a Meszes képe e magasabb felszínről jobban érvényesül.
D: Nádas-mente: felső durvamész-rétegek, aszimmetrikusan, kb 10%-osan ÉK-felé megdőlvé, mészsztirtei kiszögelléseket adnak egyrészt a Kapusi vízvásztón, másrészt a Nádas É-i oldalán, a Nádasról D-re a rétegek megdőlt oldalára látunk rá, nagy lapos platókat képezve.
E: Tordaszentlászlói környék: alsó tarkaagyag, homokkő és agyagpala; a Gyalui-Havasok impozáns sziluettét ad, erőteljesen a dombvidék felé magasodik, ugyanakkor a K-i oldalon megjelennek a Kapusi-völgyhöz hasonló kiszögellő mészapadok, de nem alkotnak erős, ritmikus vizuális hatást.
F: Felszei mezaplatós vidék: alsó durvamész-rétegek, amelyek visszatérően ismétlődő, konkáv oldalú mezaplatókat képeznek, tetejükön erős, fehér mészkőszirtekkel, jó ellenálló-képessége miatt nem alakultak ki hosszú völgyek, hanem tagolt, elágazó rendszerű mozgalmas völgyfalakat képez, igen változatos térrelményekkel.
G: Vlegyása: eruptív kőzetű, a vulkanikusság felfelé törekvő dinamikáját megőrző magashegységi vonulat, monumentális erejű, de Tomoldok előhegység és az időjárási körülmények miatt sokszor takarásban marad.
H: A Vlegyása és a Meszes K-re lefutó hegyláb terület: dacit, andezit, és mészhegység hasonló szerkezetű magaslatról, végül alluviális völgybe érkező szerkezetűek, lágyan dinamikus, hullámozó alakzatúak.
I: Bánffyhunyadi-medence: újkori diluvium és alluviális terület, sík, tág, teknőszerűen nyitott belső árterekkel, felszínmozgalmasság szinte elhanyagolható, de térrelményében a Tomoldok előhegység lefutó oldala és a távoli Vlegyása is igen meghatározó.
J: Havasi mélyen bevágódott völgyek: a kemény csillámpalákba és a vulkanikus kőzetbe, V-keresztmetszettel, mélyen bevágódott szűk völgyek, árnyas hatással, de bőséges, állandó vízhozammal.
K: A Felszei havasaja: a Gyalui gránittömbre ráfutó alsó tarkaagyag-padok, amelyek eróziós hegyek hatását adják, erős alaktani jellegzetességek nélkül, ugyanakkor már rákúsznak az első alsó mészapadok vízszintes platói is.
L: Kapusi völgy: a Gyalui Havasok meredek É-i oldala és a Nádas-menti szöktetők közötti árnyasabb, szűkebb völgy, amelynek völgyfőjében a Köves-hegy képez különleges lezáró formát újkori, pontszerű vulkáni kettős kúpjával.
M: Gyalui Havasok: ősi csillámpala, gránit-tömb, amelynek pányiki vízvásztója utólagosan megemelkedett terület, majd a lepusztult egyenetlen fennsíkba patakjai mélyen vágják bele magukat, oldalai meredeken tagolatlanul futnak le a Kapus-Szamos felé.
N: Magyarléta környéke: a Gyalui havasok erőteljes látványa mellett megjelennek a függőleges andezit-falak és a Tordai környéket jellemző mészkőhasadékok, az alsó és felső mészkőpadoknak nincs alaktani ritmusa, visszatérő eleme.

8. ábra: A felszínmorfológiai tértípusokat jellemző táblázat

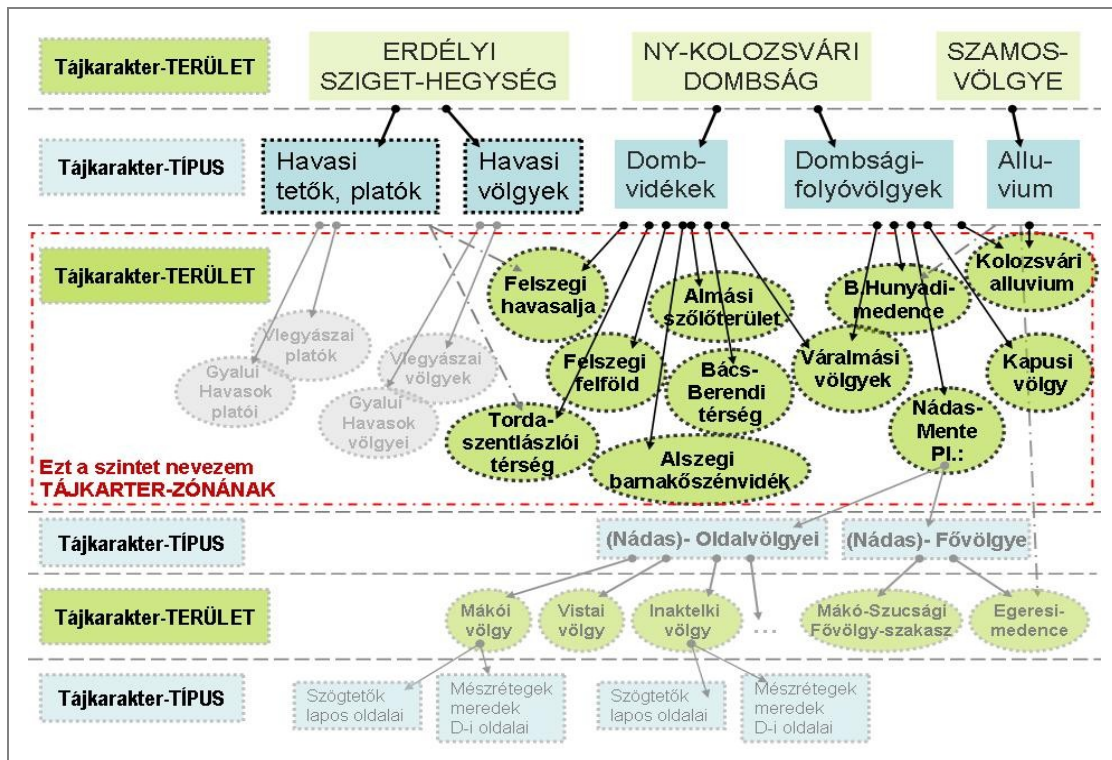
A felszínmorfológiai tértípus-rajzok leírását lásd a szövegben (II.2. fejezet)

II. 3. A tájkarakter-zónák lehatárolása és azok tájlesztétikai szempontú leírása

II. 3. 1. A tájkarakter-zónák lehatárolási kérdései Kalotaszegen és környékén

A tájkarakter-elemzés egyik kulcskérdése olyan egységek lehatárolása, amelyek rendelkeznek közös tájkarakter-jellemzőkkel, egyediek és a környező tájrészletektől is jól elkülönülnek. A Swanwick-által kidolgozott hierarchikus metodika nagy tájegységekből szűkít a kisebb területi egységek felé. Ezt a „zoomoló” módszert az általam vizsgált területen is levezettem [9. ábra].

9. ábra: A tájkarakter-típusok, tájkarakter-területek és tájkarakter-zónák hierarchikus kapcsolata a Swanwick-féle módszer alkalmazása a vizsgált területre

A vizsgált vidék az Erdélyi Sziget-hegység, a Kolozsvártól Ny-ra elterülő vízvásztó dombság és a Szamos-völgyének tájkarakter-területébe tartozik. Ezek domborzati szempontból még –túl általános–, tájkarakter-típusokba bonthatóak (pl.: hegyvidéki plató, dombvidék, völgy).

Ezek újabb, tájkarakter-területi alegységei –amit én tájkarakter-zónáknak neveztem el–, már ideális léptéket adnak a tájkarakter elemzéshez. Ezek olyan körbezárt, egymással érintkező, koherens jellemzőkkel bíró tájkarakter-területek, amelyek összefüggést mutatnak néprajzi tájegységekkel, így a kitűzött kutatási célnak léptékében megfelelnek. Bár ezek al-típusokba és azok al-területeire lehetnének tagolhatók, jelen kutatásban további bontásuk nem indokolt. E lépték tájkarakter-elemzésre ideális voltát bizonyítja, hogy ha ezeket tovább osztjuk (pl.: inaktelki- és mákói- 'Nádas-menti oldalvölgyek'), akkor olyan kis terület-egységeket kapunk, amelyek egymással szinte teljesen hasonló, ismétlődő típus-

jegyekkel bírnak (pl.: mindkettőnek egyforma „szögletes lapos oldala” és „meredek D-i oldal” típusból áll). Ez a jelenség újra csak az egy-tájkarakter-zónába való összetartozásukat nyomatékosítja.

A besorolás rávilágított arra is, hogy az általános típus-kategóriák meghatározása alatti szinteken, olyan átmeneti zónák jöhetnek létre, amelyek mindkét tájkarakter-típus jellemzőit magukon viselhetik (ezeket szaggatott nyilak jelzik; pl.: a Felszegei havasalja egyszerre a hegyvidék-típus alsó pereme, és a dombság-típus felső szegélye). Az is kiderült, hogy egy zóna önmaga is alkothat egy típust és egyben egy területet adott vizsgálati kontextusba (pl.: Szamos-mente-területe csak alluvium-típusba esik, ami csak a Kolozsvár- alluvium zónáját foglalja magába; de erre látunk példát Swanwick 6.2-es, ill. 6.3-es ábráin is – 3.§. melléklet). Ez mutatja, hogy nem feltétlenül szükséges egy zóna további bontása, ha az önmagában is koherens egész. A típus // terület kevésbé konzekvens alkalmazására mutat rá Swanwick, amikor kistérségi vizsgálati szinten a területhasználati foltok kiterjedése alapján további tájkarakter-típusra való bontást végez (pl.: *erdő*, *ligetes erdő*, *legelő*, stb.), majd pontosan ugyanezeket a foltokat, mint újabb területeket is elnevezi (pl.: Inaktelki *erdő*, Mákói *ligetes erdő*). Ebből látható a típusok és területek közötti átfedések rendezetlensége.

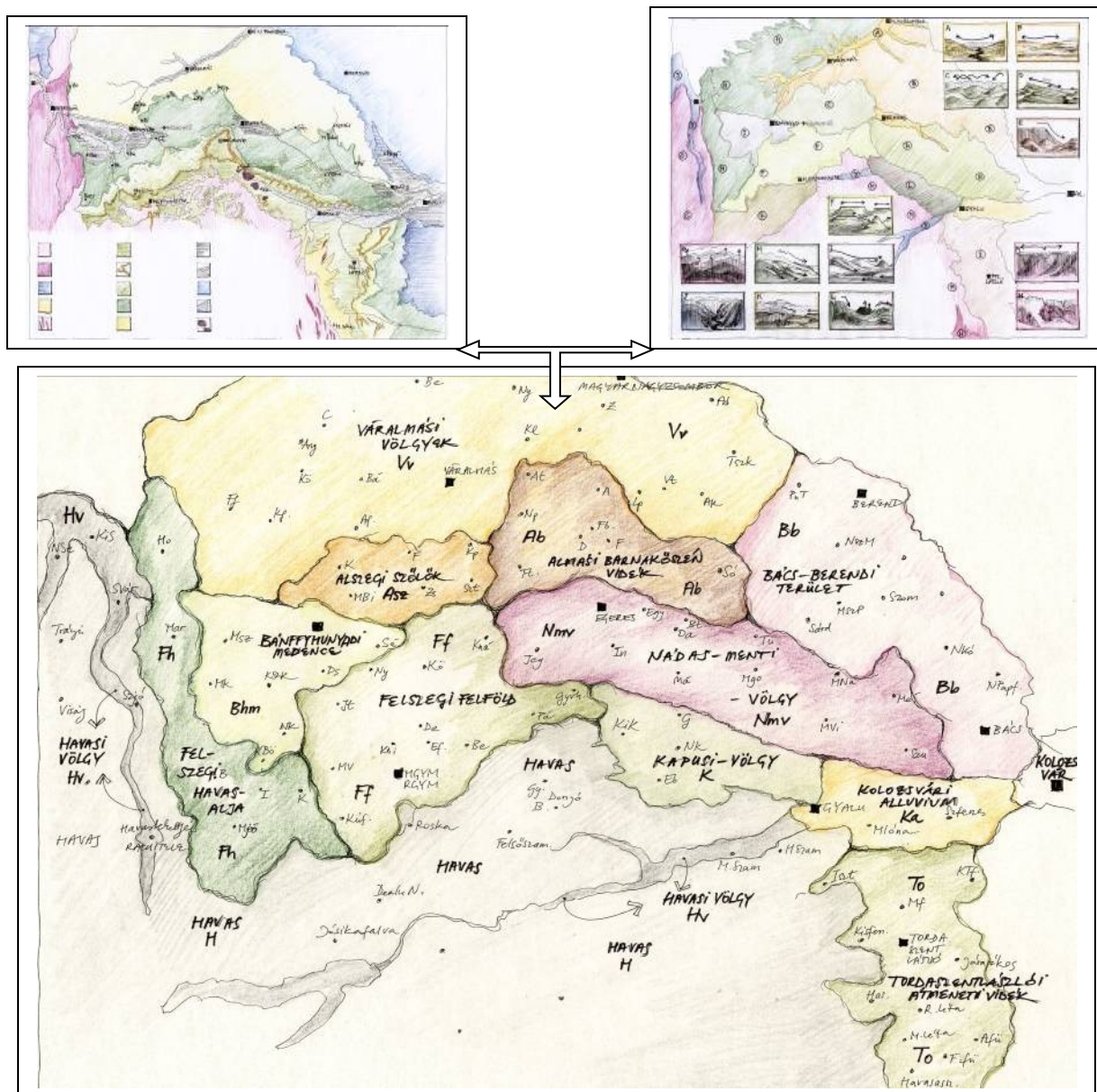
A kutatás célkitűzése ebben a munkában konkrét, helynévvel definiálásra kerülő terület-egységek lehatárolását, megnevezését és karakterleírását igényelte és nem típus-besorolást. Swanwick kiemeli, hogy az háttérként szolgáló alaptérképek fedvényeinek szemrevételezéssel történő összevetítése alapján már lehatárolhatóak hasonló karakterű területek.¹²⁶ Kalotaszeg és tágabb környékén a tájkarakter-ZÓNÁK megállapításához a következő alapadatokat használtam fel:

- geológia alaptérkép határvonalait, tagolásait (3. tábla)
- a felszínmorfológia vizsgálatból következő tértípusokat (13. tábla: A-N)
- a regionális térháló-kapcsolat történeti összefüggéseit (2. tábla)
- és a terepbejárás során észlelt tájképi, térélmény-jellemzőket.

Mindebből 13 TÁJKARAKTER-ZÓNA alakult ki, amelyek körbezárt alakzatokat alkotnak; egymással összeérnek és nem fedik egymást. Ezek közül tizenegy, konkrét földrajzi nevet tartalmazó tájkarakter-területi egység, és kettő típus-egység: a hegyvidéki területek „havasi-tetőit” és havasi-völgyeit” mint tájkarakter-típusokat ismertetem, azaz nem bontom őket további területi egységekre (Vlegyészai- és Gyalui-), mert azok Kalotaszegtől minden szempontból élesen eltérnek és e vizsgálat szempontjából nincs lényeges különbség közöttük.

¹²⁶ The different map overlays are combined to begin identifying areas of common character to be tested and validated in the field. These overlays should suggest clear correlations between different factors and allow areas of potentially similar character. This work may be done manually and judged by eye. = A közös karakterjegyek meghatározásához használt különböző alapadatokat tartalmazó fedvényeket a terepen kell tesztelni és érvényesíteni. Ezek a fedvények már bizonyos korrelációkra kell utaljanak a különböző adottságok terén, és kijelölhetnek potenciálisan hasonló tájkaraktereket. Ezt az összevetést kézzel és szemrevételezéssel is meg lehet tenni (példa a 3.§. melléklet 6.3. ábrája). in: Swanwick, 2002. p. 26.

10. ábra: A tájkarakter-zónák lehatárolása a geológiai alaptérkép, a tértípusok, a regionális térhálókapcsolatok és a helyszíni élmények alapján

A Kolozsvártól Ny-ra fekvő dombvidék zónái: Asz = Alszei barnaköszénvidék, Asz = Alszei szőlőfalvak, Bb = Bács-Berendi térség, Bhm = Bánffyhungyadi-medence, Ff = Felszei felföld, Fh = Felszei havas, K = Kaposi-völgy, Nmv = Nádas-menti völgy, To = Tordaszentlászlói átmeneti vidék, Vv = Váralmási völgyek; az Erdélyi Szigethegység zónái: H = Havasi felföld, Hv = Havasi völgyek (Típusok!) és a Szamos-mentének zónái: Ka = Kolozsvári alluvialis síkság

II. 3. 2. A tájkarakter-zónák tájlesztítéki leírásának szempontjai

Az alább bemutatott hét elemzési szempontot a nemzetközi tájlesztítéki módszerek összevetésével, azok átfedéseinek kiszűrésével és a rokon témák összefűzésével állapítottam meg [11. ábra]. Ezt már több hallgatói felmérés, tájleírás során is alkalmaztam és alább, a kalotaszegi tájkarakter-zónák leírásba is beépítem. Az egyes szempontok eredeti forrásait, alapgondolatait lásd az I.4.3.4. fejezetben, és a 3-4. §. mellékletben.

- Felszínalakok, felszínmozgalmasság, formai változatosság

Milyenek a tájformák? Milyen alakok, formák jellemzi? A formák mennyire változatosak? Milyen a formák dinamikája? Milyen a mozgásérzés: álló/ mozgalmas/ dinamikus? Hogyan viszonyul ez az egyensúlyérzethez: kiegyenlített, aszimmetrikus, harmonikus, feszült, izgalmas? (*Swanwick: textúra, forma, Wöbse-féle leírás*)

- Térrészek aránya, változatosságuk mértéke

Mennyire tagolt a táj? Milyen a térrészek aránya egymáshoz képest? Táj nyitottságának/zárttságának mértéke? Hol jelentkezik a szűk/zárt térélmény, hol jelentkezik a tágasság; egymásból nyíló terek vagy elhatárolt térrészek? Milyen a látványmélységek mértéke, változatossága? Milyen látványt eltakaró elemek vannak? (*Riccabona: térbeliség, harmónia; Swanwick: egyensúly, arány, lépték; Ode: látvány-lépték*)

- Természetesség jellege, mértéke

Mennyire tűnik természetesnek a látvány (az adott környezetben, az elvárható archetípushoz képest)? Mi okozza ezt: a vegetáció vagy a tájmintázat jellegének természetessége (minták alakja, formája, szegélyek, fragmentáltsága, fraktálósága vagy szukcesszió)? Mennyire spontán, könnyed, tájba-simuló az elem? (*Riccabona – Ode: Természetesség*)

- Gondozottság, ápoltság, illetve a zavartság mértéke

Mennyire erős az ápoltság, gondozottság és a fenntartás mértéke? Miben nyilvánul ez meg? Mi az, ami nem tűnik természetesnek? Mekkora a mesterséges beavatkozások mértéke? Van-e zavartság, konfliktus, kaotikusság? Hol és mennyiben? (*Ode: ápoltság, zavartság, bolygatottság, Riccabona: harmónia*)

- Komplexitás – sokrétűség

Mekkora a tájelemek gazdagsága, sokszínűsége, változatossága (sokféle, egyféle, hasonló)? Milyen a jellemző felszínborítások sokszínűsége (alak, szín, textúra)? Milyen a tájalkotó elemek téri elrendezése: homogén, heterogén? Milyenek a méretkülönbségek, kontraszthatások? (*Riccabona: diverzitás, Swanwick: mintázat, textúra, szín, diverzitás; Kaplan-Ode komplexitás*)

- Koherencia – összetartozás, összeállítás

Illeszkedik-e a kép az adott környezetben elvárt természetességhez? Mennyire egységes a látvány – mennyire összetartozóak a tájalkotó elemek? Mennyire olvasható, érthető a tájszerkezet? Van-e ismétlődés, ritmus-érzet? Mennyire erős az elemek közötti összecsengés – harmónia? (*Riccabona: harmóniatartalom, Swanwick: egységesség, biztonság, kellemesség; Ode: koherencia; Kaplan: olvashatóság és koherencia*)

- Képiesség mértéke: szimbólumtartalom, történetiség

Mennyire erős a tájszerkezet által megjelenített tájkép, annak képiessége? Mennyire megkülönböztethetőek a táji jegyek és ez hogyan befolyásolja annak emlékezetességét? Mennyire

„nyomja bele” az emlékezetbe magát a látkép? Mi okozza ezt az erős vizuális hatást? Ezt mennyiben kulturális tényezők vagy fókuszpontok okozzák? (*asszociatív térészlelés; Riccabona: szimbólumtartalom; Ode: képiesség, történetiség*)

11. ábra: A tájészletértékelés szempontjainak bemutatása az objektivitás – szubektivitás skálája mentén, hozzákapcsolva a térélmény és a természetesség szerepét (saját ábra)

II. 3. 3. Grafikai szemléltetés: terepmodell-látványrajzok [14.§. melléklet].

A tájkarakter-elemzés korai korszakában csak felszínborítottsági térképek és fényképek mutatták be az egyes tájkarakter-típusokat. Swanwick módszerébe beemelte a szabadkézi grafika jelentőségét, amelyek fényképek átrajzolásával mutatják be a tájkarakterek felépítését, kilátási viszonyait, jellemző tájképi elemeit, fókuszpontjait. Saját módszerem erre alapozva egy három-dimenziós MODELRAJZ (terepasztalrajz), amely egy elképzelt magaslati pontról ábrázolja a tájkarakter-zóna egészét, kissé „nyomatékosítva” a legfontosabb táji elemeket, karakterjegyeket, mintázati ritmusokat, fókuszpontokat. A módszer egyrészt a 2,5 dimenziós térképek hagyományát követi, amelyek a XV.sz.-ban jelentek meg a kartográfia-történetben és a pontos helyrajz mellett, a hegyvidékek alakzatait is ábrázolták, másrészt a terepmodell-rajzok technikáját építi be, amely a XIX-XX.sz.-i földrajzi szemléltetésének jó grafikai ábratípusai voltak (Koch, Cholnoky).¹²⁷ Bár a mai, szintvonalakból felépített térinformatikai módszerek a terepalakulatokat tekintve pontosabbak, éppen a vizuális hatások és látványjellegzetességek tekintetében nehezebben tudnak kiemelni, mérlegelni, így a komplex tájépítészeti megközelítés miatt a helyszíni látványokból levezetett grafikus megjelenítésben továbbra is a szabadkézi szemléltetést tartom megfelelőbbnek.

¹²⁷ Eplényi – Oláh, 2011. pp. 168-173.

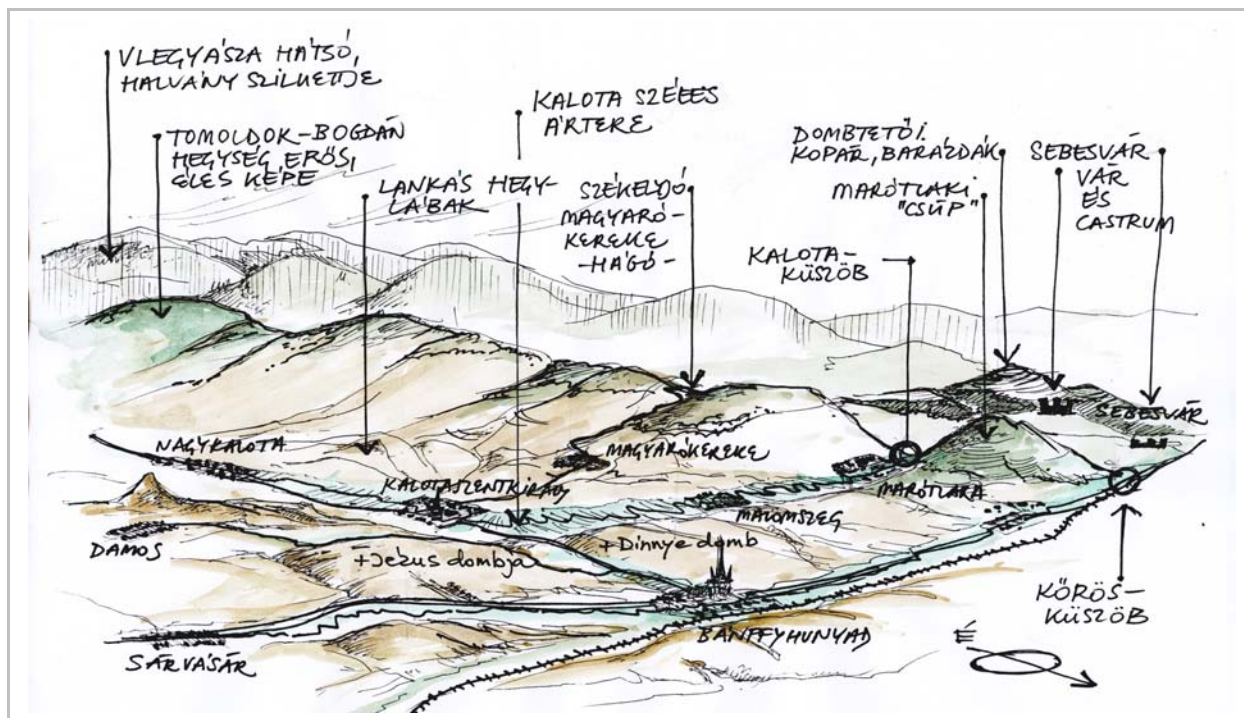

II.4. Kalotaszeg és környékének 13 tájkarakter-zónája és azok jellemzése

II.4.1. Bánffyhunyadi-medence – Bhm (felszínmorf.-típus: I)

Típus: rosszul víztelenített magasan fekvő lankás medence, dominánsan szántóföldi műveléssel, erdőtlen

Települések-területek: Bánffyhunyad déli határa, Kalotaszentkirály, Zentelke, Malomszeg, Magyarókerke keleti határa, Nagykalota, Kalotabökény, Sárvásár, Damos, Marótlaka nyugati határa.

12. ábra: A Bánffyhunyadi-medence tájkarakter-zóna modellrajza ÉK-felől

A Bánffyhunyadi-medence magasan fekvő (500-600m), nyitott, lankás, alacsony belső reliefkülönbségeket mutató diluvium és alluviális medence, szélesen tág átlátásokkal, ezért területén uralkodik az általában ködös-párás, világoskék Vlegyása, és a sötétebb, élesebb, kontrasztosabb Tomoldok-Bogdán előhegység képe. Sem a Meszes, sem a Gyalui Havasok nem jelentkeznek még a látványban. A terület legkiemelkedőbb pontja a Hunyadi Dinnyedomb és a Jézus-dombja, amely a mezővárost elválasztja a Kalota-patak széles elvizenyősödött, nádasokkal szegélyezett völgyének látványától. Mezaplatós-agroteraszos formációk nem jellemzik, csak körbeveszik e zónát. A lapos, tompa, alig változatos, szinte unalmasan-jellegtelen, síkszerű alakzatok a magashegységek tömbjeivel kiegyenlítve statikus, harmonikus képet adnak. E tájkarakter-zóna kevésbé tagolt, egymással összeköttetésben lévő, tág térrészekből áll, amelyben távoli kilátások és magával ragadó nagy látványmélységek fedezhetők fel. Szétáradó levegősségével összekapcsolja a falvakat, amelyben Bánffyhunyad domináns központtá válik. Nyitottságát a min. 400 évvel ezelőtt kiirtott erdők hiánya is fokozza, amely által a magashegységek sziluettformái és a templom-építmények fókuszai még inkább meghatározóvá válnak. Látványtakaró elemként a falvak, az egykori malmok, néhány tanya, temető, vasútállomás körül kialakult kisebb fásított 'kert' szolgál csak. A medence két vízfolyásának (Körös,

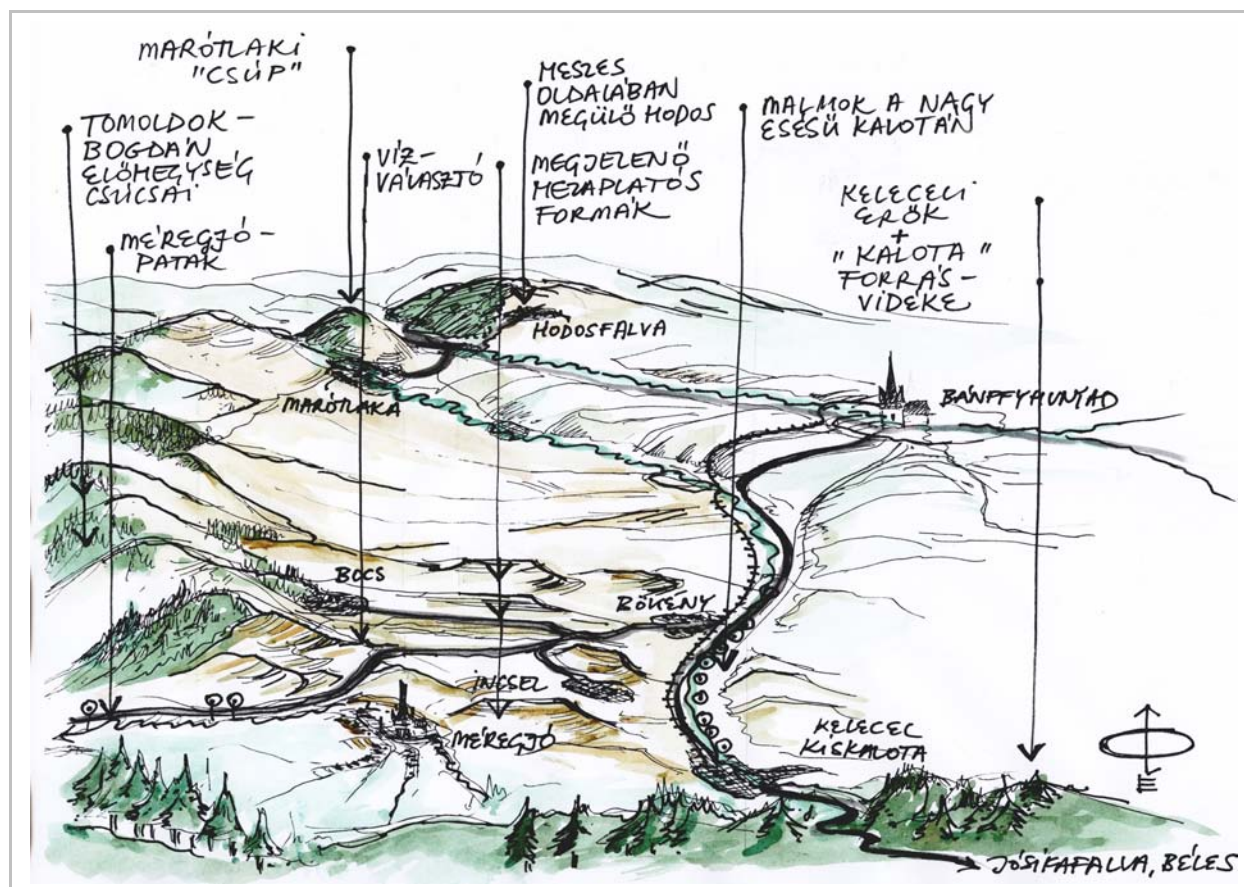

Kalota) „kifolyásának pontja” Ny-on, a jellegzetesen kúpos Marótlaki ’csúp’ két oldalán van, amely erős geomorfológiai kapu-helyzetet teremt. Ma jellegzetesen extenzívebbé váló agrártáj: szántók, rétek, legelők dominálnak, amelyek nem a szintvonalakat követik, hanem négyzetes, téglány kiosztást mutatnak. Ez és kopársága ezért kevésbé mutat természetességet, ellenben a gondozottság és irányított művelés hatása érződik. Legelőin hiányoznak az erdőfoltok, fásított szegélyek, facsoportok. Kisebb konfliktust okoznak a Hunyad-környéki raktár-épületek, Tsz.-központok és más ipari beavatkozások. A zóna kevésbé sokszínű, a felszínborítottság sem változatos, kevés a kontraszthatás. Az egységes összetartozás a nyitott medence-helyzet miatt erős, és éppen ezért könnyen olvasható, átlátható, így lényeges eltér Felszeg más zónáitól. Települései zömében gyümölcsösrel kerített több utcás, zárt falvak, amelyek templomtornyai messzire ellátszódnak. A képiesség Hunyadon és Kalotaszentkirályon erősödik fel, ahol a fiatornyos templomok a Vlegyása tönkjével bevésik magukat az emlékezetbe. A századfordulós képeslapok, útleírások is ezt az ikonná váló látványt ragadták meg Kalotaszeg szimbólumaként.

II.4.2. Felszegi havasaljja – Fh (felszínmorf.-típus: H)

Típus: K-i kitettségű, nyitott hegylábi dombvidék jellemzően teraszolt műveléssel, legeltetéssel

Települések-területek: Kiskalota(Kelecel), Bocs, Incsel, Méregjő, Hodos, Marótlaka

13. ábra: A Felszegi havasaljja tájkarakter-zóna modellrajza D-felől

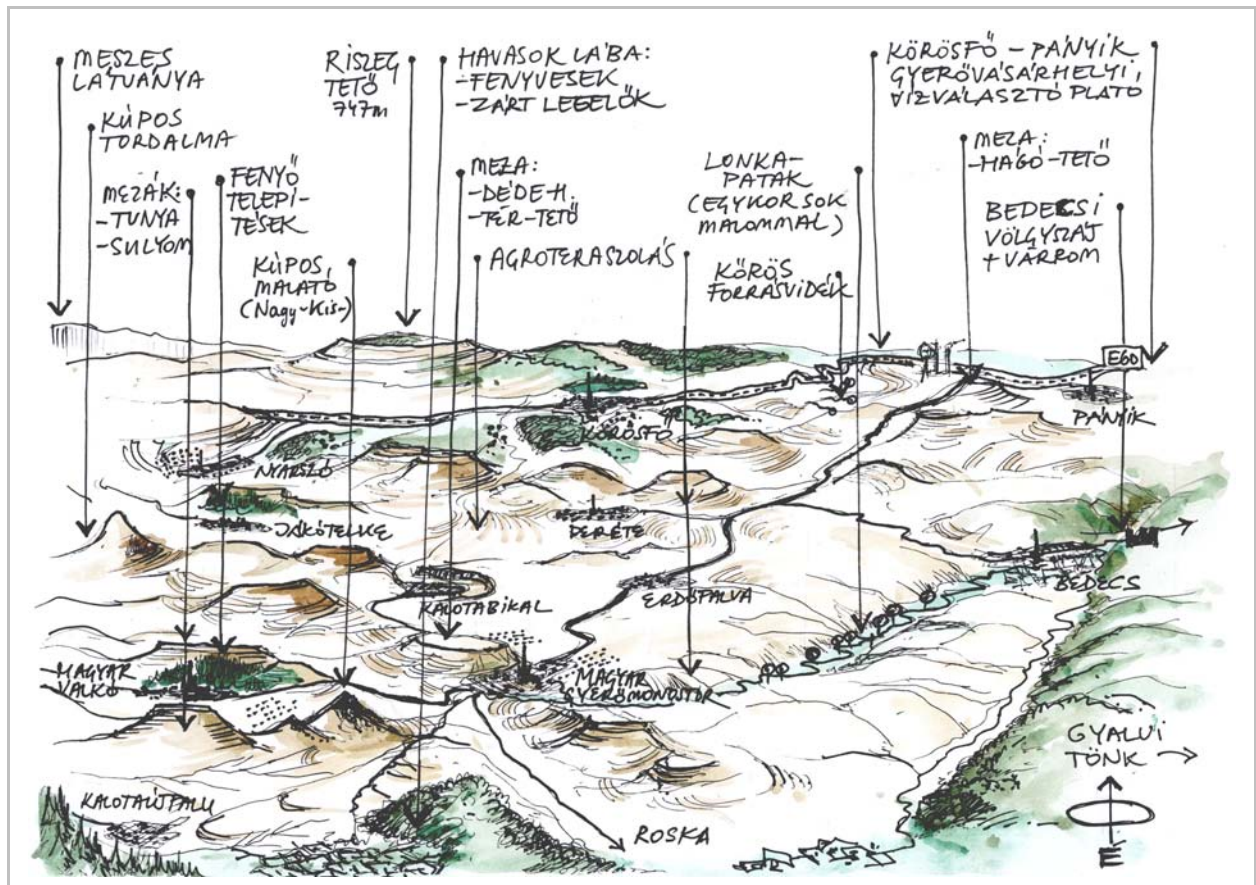
A „Felszegi havasalja” zóna a Tomoldok-Bogdán hegység eruptív lefutásának és az alsó tarkaanyag alapkőzet K-i felkapaszkodásának átmeneti vidéke. A települések tipikusan domboldali-ülések, így „belelátnak” a medencébe, ami nagy távlatot nyit számukra. A tájformák aszimmetrikusak, csak lefutó dinamikájúak, lendületes és izgalmas mozgást okozva. A szűk völgybe felhúzódtott falvak a medence felől nézve eldugottak, ugyanakkor onnan távoli rálátás van a medencére. A legeltetés tipikus, de sem a bivalyok tartása, sem gyümölcsösök nem jellemzik olyan arányban, mint pl. a felszegi felföld zónáját; szőlőterületi sosem voltak, így összességében mezőgazdasági tulajdonságait tekintve teljesen eltér a Hunyadi-medencétől és a Váralmási völgyektől, és tájértékelése sem fogja mutatni a kalotaszegiesség jeleit. Az erdőszűkség változékony-ligetes, és inkább a hegyvidék magasabb oldalait jellemzi. Kelecel, Bocs és a Hodos felett nagyobb záródó erdőtagok is vannak, ezáltal természetesség-érzete nagyobb, mint a medencéé. D-i részén megjelennek a mezaplatós formációk, és mivel a talaj igen rossz minőségű (erózióveszélyes), így többszáz éve is szükség volt az oldalak teraszolására, amely viszont a Felszegi felföld agroteraszolt zónájával teszi hasonlatossá. Mivel ez ebben a környezetben ’elvárható’ tájművelés-mód, így segíti a tájba-simulást és fokozza a természetességet. A vidék művelése ma is intenzív, így az ápoltság-érzet is erősebb, amelyhez ipari beruházások nem tartoznak.

A falvak számára a XVII-XVIII.sz.-ban a Méregjő- és a Kalota-patak fontos vízi-infrastruktúrát jelentett ványoló és fűrészmalmaival, a fatutajozás lehetőségével, amit azután a kisvasút is megerősített, így kerülve erősebb szimbiózisba a medence fátlan, szántóföldi tájával. Ennek tájtörténeti nyomai ma már csak Kelecel századfordulós épületeiben érhetők tetten, amelyek a fafeldolgozás mély hagyományait is a kalotaszegi népi ornamentika kisugárzását tükrözik. Méregjőn kb. 100 (!) épen maradt cifraház látható a század második feléből. Geológiai-, alaktani jegyeit, fényviszonyait és tájhasználati tulajdonságait tekintve sokkal komplexebb, mint a medence; településstruktúrája egyrészt nyitott, széttelepült (Méregjő, Hodos, Marótlaka), másrészt szűk völgyekbe felhúzódtó (Bocs, Incel). Koherenciája önmagában alacsony, mivel legyezőszerű peremként helyezkedik el a havas és a sík térrész között, és éppen a belátás térélménye – térbeli viszonyai alapján lesz indokolt a medencéhez és a felföldhöz való kapcsolása. A középkori méregjői kerített templom a zóna legjelentősebb szakrális emléke, amely közeli rokonságot mutat a Valkóival és a felszegiekkel. A vidék eldugottságát támasztja alá, hogy hiányzik a képi ábrázolása. Régtől elrománosodott falvakban kevés (inkább csak társadalom-néprajzi) gyűjtés történt, ezért több lehatárolás nem tekinti Kalotaszegnek. Csak Kós Károly és Gyarmathy Zsigáné által a századfordulón felerősített „Havaslaji életmód”- novellái, történetei emelték be e vidéket újra Kalotaszeg „háttér-tájaként” (Téglási Ercsei még kalotaszegként említeni, de utána már egyre kevésbé tekintettéka néprajzi zóna részeként).

II.4.3. Felszegei felföld – Ff (felszínmorf.-típus: F)

Típus: K-i kitettségű, hegylábi dombvidék jellemzően teraszolt műveléssel, legeltetéssel

Települések-területek: Kalotánádas, Bedecs, Derite, Erdőfalva, Jákótelke, Kalotabikal, Körösfő, Magyar+Felsőgyerőmonostor, Magyarvalkó, Nyárszó, Kalotaiújfalu, Pányik, Gyerővásárhely

14. ábra: A Felszegei felföld tájkarakter-zóna modellrajza D-felől

Magasan fekvő (600-900m), és nagy belső reliefkülönbségeket mutató, tagolt, igen mozgalmas felszínű dombvidék, váltakozó (széles és szűk) átlátásokkal. Alapvetően az alsó durvamész-rétegekből álló lepusztult vízszintes mezaplatos formációk jellemzik, konkáv domboldalakokkal (pl.: Déde-h, Sulyom, Hágó-t.) és kúpos kisebb kiemelkedésekkel (Kis-, és Nagy-Malató, Tordaalma). Ezek a nagyon erős és emlékezetes morfológiai ismétlődések visszatérő domináns ritmust adnak a látványnak! A tengeri hullámokat megidéző lankás – lejtős – meredek oldalfalú ívek erős dinamikát adnak a tájnak. A „hullámok között” a kis, tagolt, zárt völgyek öblei állandó kiegyenlítését biztosítanak – így válik a vidék izgalmassá és egyben harmonikussá. A zóna legjelentősebb tájkarakter-eleme a terepre simuló szintvonalakat követő agroteraszok, amelyek minden falu határában egyöntetűen megjelennek erős vizuális hatásokat okozva. Területén a Vlegyásza látványa már kevésbé (inkább Ny-on) uralkodik, és erőteljesen megjelenik a Gyalui lepusztult rögfennsík és az távolabbi Meszes képe is. Síkszerű vagy medencei térélmény sehol nem jellemző. Sok magaslati kitekintője változó látványmélységeket ad a vidéknek, folyamatosan egymásból nyíló térrészekre bontva azt. Legmagasabb pontja a körösfő-gyerővásárhelyi vízválasztó-(plató), amelyet magassága ellenére nem „hegyként”, hanem csak

felföldként él meg az utazó; és a Riszeg-hegy, amely Alszeg felé, és a Monostori Várhegy, ami a Havas felé mutatja a határt (mindkettő az utolsó mezaplatós alakú hegyforma). Legmélyebb pontja Bedecs faluja, ahol a terepszövet a Lonka/Kapus-patak tölcserébe szűkül össze (a Bedecsi vár ezt jelző stratégiai őrszemével).

E zónában is majdnem teljes egészében hiányzik az erdő (csak a Kőrös Hágó-körül nagyobb jelentőségű, ahol ma is több hagyásfás legelő mutatja az egykori erdők helyét). A szántóföldi művelés, bivalytartás helyett a legeltetés jellemző inkább, de a táji határokhoz alig igazodó mezőgazdasági statisztika itt a területei besorolások miatt nem reprezentatív! A zóna gyümölcsösöket tekintve igen változatos képet ad, ami a havasalji dombvidék mikroklímára való érzékenységet támasztja alá (Pá., Kúf., Kö. nagyon alacsony a kertek jelentősége – de MGYM, Mv. és KN., De., Ef. fagy-, és szélvédett helyzete alkalmas volt gyümölcsökre, később ültetvényekre is). E falvakban ma nincs már szőlő, de a történeti helynevek tanúsága szerint a XVIII.sz.-ig a magyar falvakban lehettek kisebb szőlőterületek. A falvak a zárt utcaképzű, introvertált típusba tartoznak, de a kistáj szélén húzódó falvakban már megjelenik a széttelepült beépítés felé való átmenet. A térség tájképében uralkodnak a szakrális szimbólumok: a középkori magas templomtornyok (Mv., MGYM, Kö., Be.). Ezek változó távolságról, nagy téri kiterjedéssel jól láthatóak; de a román fatornyok (Kbi, Kná, Pá) is elegáns képet adnak saját kis völgyeiknek. Összességében egy markáns karakterű táji zóna, erős belső kohézióval, szerves ismétlődésekkel. Térélményei a Hunyadi-medencétől nagyon eltérnek, de felszíni alaktana miatt a Felszei havasaljától is; viszonylag szorosabb hasonlóságot a nála sokkal zártabb Kapusi-völgygel mutat.

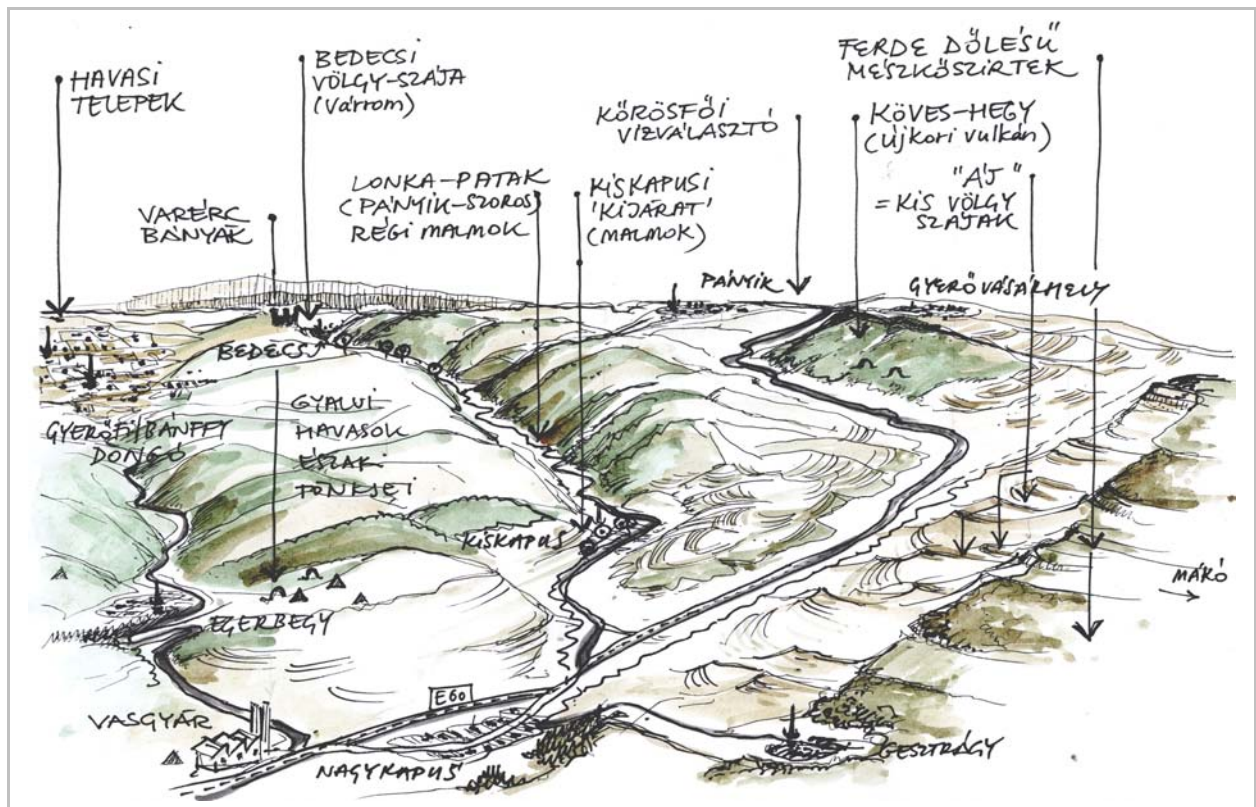
II.4.4. Kapusi völgy – K (felszínmorf.-típus: L)

Típus: K-Ny-i tájolású, havasalji, árnyas szűk völgy

Települések-területek: Kiskapus, Nagykapus, Geszterágy, Egerbegy + Bánffydongó

A Kapusi-szűk völgyben kijelölt zónát a Gyalui Havasok rámagasodó, árnyékos erdős dombsora határolja D-ről. A völgynek zártságot egyrészt a Ny-i oldalon álló Köves-hegy negyedkori vulkáni kúpja és hágója, másrészt a Gyalunál lévő szűkület ad. A Nádas-menti vízválasztó teraszolt kiszögellései a felszei felföld fehéren megcsillanó bányáira és a vízszintes mezaplatók formájára hasonlítanak. Lényeges különbség azonban ezen szirtek enyhe, ÉK-re való dőlése (10 fok). A Kolozsvár-felé való lefutó dinamikát a meredek Gyalui oldalak és a ferde mezaplatók kiszögellési kísérik, amelyek egymástól eltérnek, de mivel mindkettő visszatérően ismétlődik, ez koherenciát ad a zónának.

15. ábra: A Kapusi-völgy tájkarakter-zóna modellrajza ÉK-felől

A völgy alapvetően egy szűkebb, hosszanti teret alkot, amiből Egerbegy különül el. Az É-i ferde oldalban megjelennek az 'áj'-ak (száj-szerű mikro-völgyek), amelyek az oldal térélményeinek tagoltságát és komplexitását növelik. Gesztrágy falu is egy nagyobb, szélesebb 'áj'-szerű völgyfőben ül meg jó átlátással a Gyalui Havasokra.

A zóna természetesség-érzete magas, mivel a tájmintázatok könnyedén hozzásimulnak a terepadottságokhoz. Egerbegy és Bedecs falu körül a tájmintázatban 50-50%-ban jelenik meg a barázdált szántóföldek jellegzetes kalotaszegies képe, és a havasi fásszegéllyel keretezett falukörnyéki legelők mozaikos mintázata, így településszerkezete mellett, a tájképek is reprezentatív példái a tájszerkezet-váltásnak, ami majd Kalotaszeg határát kijelöli. Az állandó-hozamú, hegyvidéki Lonka-vízére települt malmok szerepe kiemelt fontosságú volt, így a völgy két ellentétes vége (Bedecs + Kiskapus) erős gazdasági kapcsolatban álltak. Ez összhangban van a Magyargyerőmonostori irányítású Kemény-Kabos-Gyerőffi családok történelmi birtokviszonyaival, akik ezt a Gyalui Havasok félkörívesen lefutó területét és a vízvásztót birtokolták. A kis zóna erdőborítottsága magas, de ebben a faluhatárok torzított területének is szerep van. A XX. sz.-i vasgyár és a bányászati tevékenység nem dominál a táj képében. A kis zóna társadalmi kapcsolatai a Nádas-mentével és Gyalu irányába orientálnak, de agroteraszolt, mozgalmas, tagolt tájképe inkább a felszegi zónákhoz köthető, ami utal átmeneti helyzetére.

II.4.5. Havasi falvak – H (felszínmorf.-típus: G, M, K)

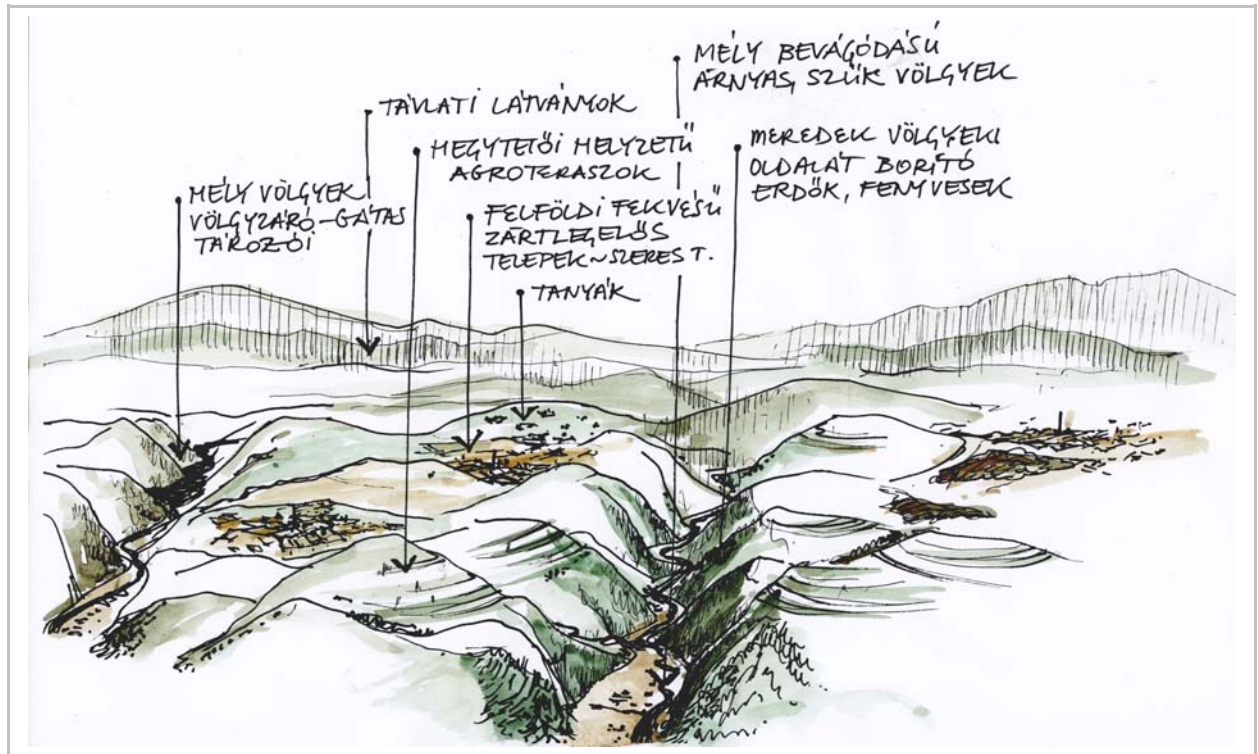
Típus: havasi, hegyvidéki, magasan fekvő, legeltető, erdőgazdálkodó telepek

Települések-területek: Jósikafalva, Szamosfő, Tarányos, Havasnagyfalu, Havasrogoz, Viság, Gyerőffidongó, Felsőszamos

II.4.6. Havasi völgyek – Hv (felszínmorf.-típus: J)

Típus: havasi, hegyvidéki, mély bevágódású, árnyas szűk, legeltető, erdőgazdálkodó falvak

Települések-területek: Melegsamos, Havasrekettye, Hidegsamos, Kissebes, Székelyjő, Nagysebes, Sebesvár

16. ábra: A Havas és havasi völgyek-tájkarakter-típusának általános modellrajza

A két tájkarakter-zóna elkülönítése az alapvető domborzati és látványbeli különbségekből származik, ugyanakkor tájhasználatát tekintve egymással összekapcsolódó, rokon jegyeket mutatnak, ezért együtt mutatom be őket. A Havasi területek a Vlegyásza és a Gyalui-Havasok magasan fekvő (800-1200m) platóit foglalják el. A felszínformák tompák, plató-szerűek, de a magaslati helyzetből fakadó távoli átlátások nagyon extrovertálttá teszi a térélményt, amelyhez az időjárás okozta légköri viszonyok (szél, páratartalom, hideg) mindig hozzátartoznak. Magaslati kitettsége belátást enged a kalotaszegi falvakba, ugyanakkor nyilvánvalóvá teszi az eltérő gazdálkodási formákat. A zárt fenyőtársulások erdőirtása mellett havasi legeltetés a jellemző gazdasági tevékenység. Településszerkezete széttelepült, halmazos: a fadeszkákkal, cserjesávval, fásszegéllyel bekerített négyzetes legelőtagok között kisebb hegyi tanyák csoportjai tűnnek fel. Ez a komplex, változatos, fragmentált tájmintázat nagyon karakteres és minden szempontból eltér más vizsgált zónákétól. Kis elemei (mozaikjai) természetesnek tűnnek, szűkebb-tágabb látványmélységeket nyitnak, és

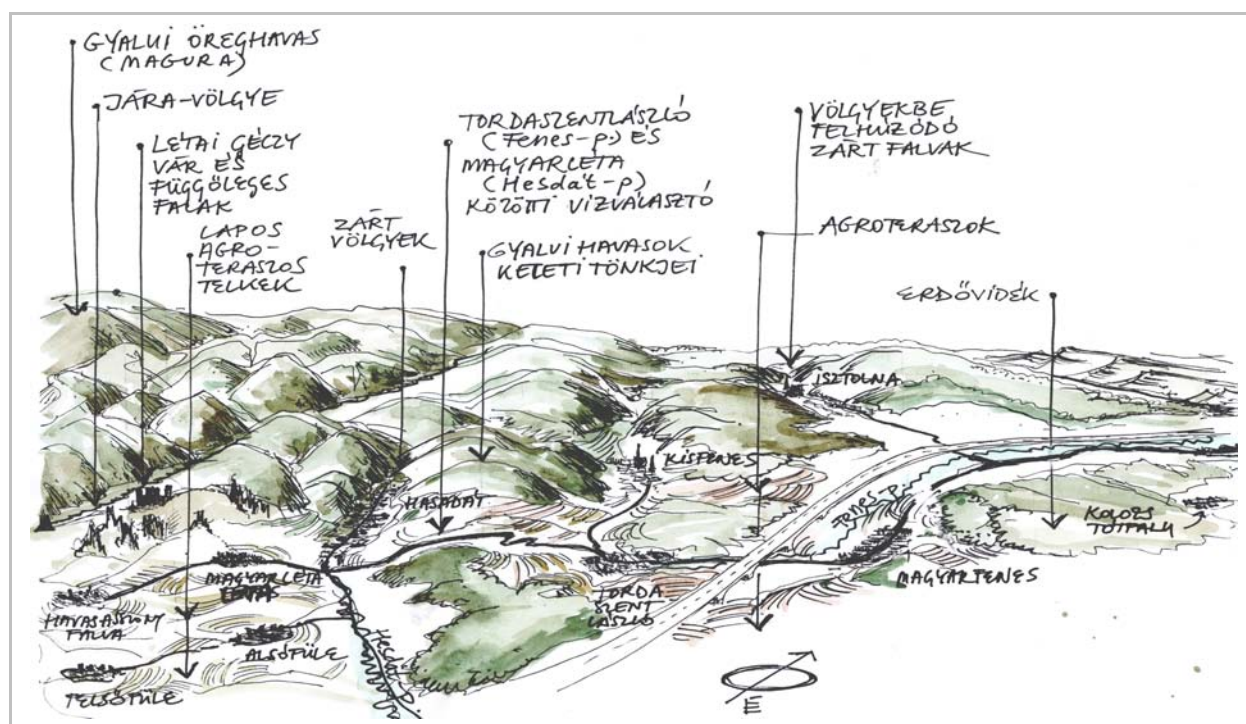
geometrikus mintázatuk ellenére jól a terepbe simulnak. Az egymásba torkolló dombok és a telep-szerű szétterülés miatt azonban a felföldi vidék nehezen átlátható, koherenciája kisebb.

A havasi völgyek a kemény kőzetbe mélyen bevágódott szűk katlanokban vannak. Alapvető élményei: az árnyas, hűvös, introvertált terek rövid kilátásokkal, amelyeket a patakok kanyargó vonalai kisebb térrészekre bontanak. Az erdők inkább a másra nem hasznosítható, meredek oldalakat borítják, és az erdőtlen kisebb platókon, tetőkön jelennek meg az agroteraszolt szántók, kaszálók – éppen ellentétesen, mint a kalotaszegies dombvidéken. A településkép összeszűkül, de itt is egymástól távolabb helyezkednek el az épületek és kisebb csűrök, így nem hoznak létre olyan erős utcaképet, mint a kalotaszegi falvakban. A kaszálók szénáit a kis csűrök miatt a kertek szabad ege alatt tárolják, így itt a falukép fontos részei a szénaboglyák is. Mindkét zónát igen magas erdőarány és nagy legeltetési tájértékelés jellemzi. De a később vizsgálatra kerülő témakörök egyikében sem mutat hasonlóságot a kalotaszegi falvakkal (szántóföld, bivalyartás, gyümölcsös, szőlő). Egyedül a sebes-körös-menti Sebesvár és Kissebes mutat a Felszegi havasaljával tájhasználati rokonságot. Összességében e két havasi vidék egymással szimbiózisban áll – de felszínmorfológiai és tájhasználati viszonyaiban nagyon eltér az összes többi vizsgált zónától, ami mutatja, hogy a magassági domborzati viszonyok megváltozása minden téren megváltoztatja a tájkaraktert is.

II.4.7. Tordaszentlászlói vidék – To (felszínmorf.-típus: E)

Típus: hegylábi-dombvidéki tagolt zóna, jellemzően mezőgazdasági műveléssel

Települések-területek: Isztolna, Kisfenes, Hasadat, Havasasszonyfalva, Tordaszentlászló, Magyarfenes, Magyarléta, Oláhléta, Alsófüle, Felsőfüle, Járarások, Alsójára, Kolozstótfalu,

17. ábra: A Tordaszentlászlói-vidék tájkarakter-zóna modellrajza DK-felől

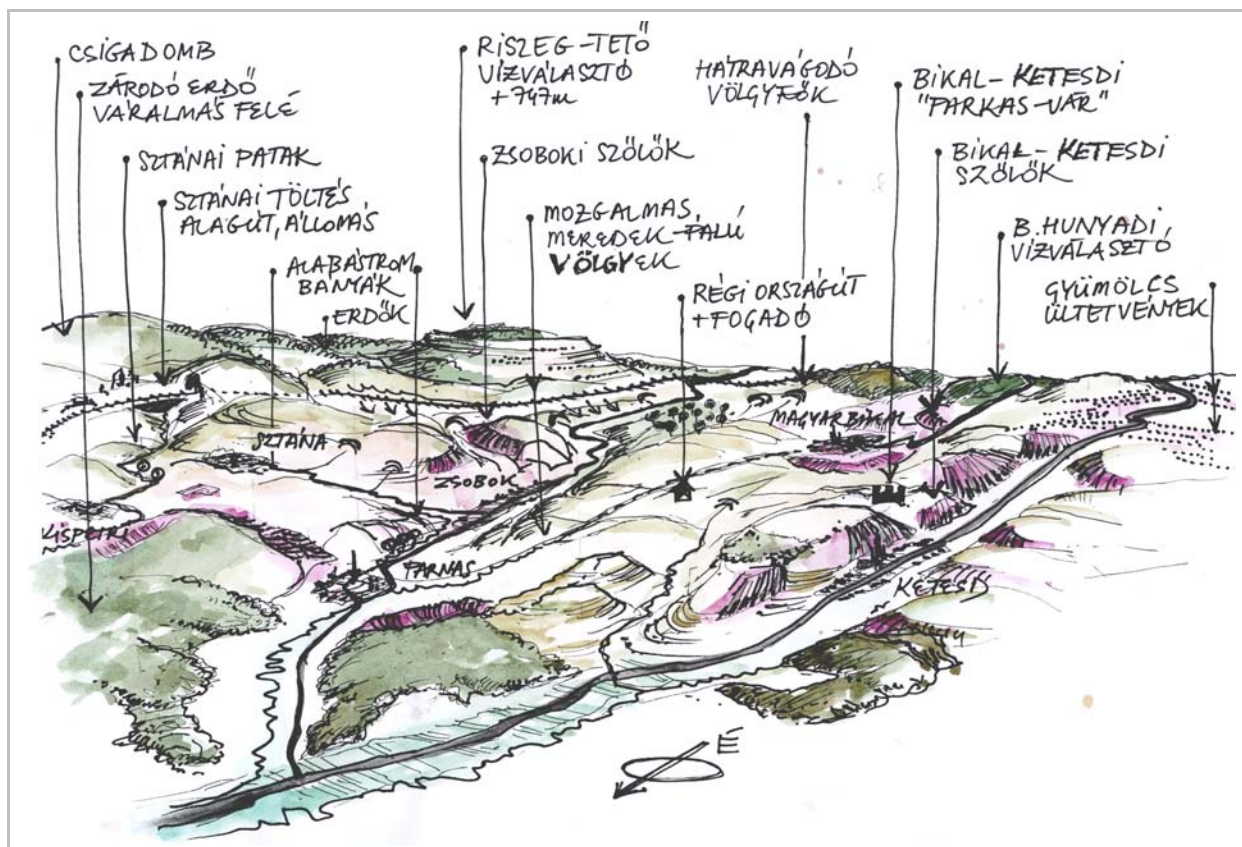
A terület a Gyalui Havasok lepusztult tönkjének K-i oldalán és az Erdővidék szelídebb dombosága között helyezkedik el, a Fenes- és Hesdát patak völgyében. A különleges geológiai és geomorfológia alakzatok változatosságának hiánya nem tud a területen koherenciát létrehozni. Megjelennek az aranybányák és a Tordai-hasadékhoz hasonló merész függőleges sziklaszirtek, amelyek Kalotaszeg semelyik más vidékére nem jellemzőek, ugyanakkor az eocén-mészkőformációk a geológia térkép ellenére a látványban kevésbé jelentkezők. A térség román, falvai (Kisfenes, Isztolna, Hasadát) nem hasonlítanak a Kőhegy-Tomoldok előhegység hasonló tájolású hegylábi falvaihoz, mert míg azok nyitottan kitekintenek a medencébe, ezek mély szűk, zárt völgyekbe húzódva találhatók. Hiányzik a hegység lefutását kiteljesítő medence, így a völgy nem hoz létre erős térélményt. Tovább tagolja a térrészeket a T.Szentlászló és Magyarfenes közötti vízválasztó, ami megtöri az átlátásokat. Az erdősültség igen magas a Havas felé (különösen a Létai vár körül), de DK-re (Jára felé) az erdőtlen szántóföldi tájon újra megjelennek az agroterasz-szerű telekformák, de mivel sokkal laposabban hullámzó felszínen, így a teraszok közötti lépcsők magassága is alacsonyabb. Ez a terepplasztika itt egy új (Magyarléta – Alsófüle – Felsőfüle), önmagában zárt tájmintázatot hoz létre. Tájkarakterileg ez a vidék ugyanolyan kulturális „köztes-zónát” mutat, mint népművészetét, néphagyományait és társadalmi kapcsolatait tekintve. E zónának nincsenek erős szakrális fókuszpontjai a kis völgyi fatornyokon kívül. E területen jelentős műemléki kastély-együttesek és gazdag történeti kertek voltak (Gyalun és Szentlászlón megmaradtak-, Szászfenesen és Magyarfenesen elpusztultak), amelyek Kalotaszeg más vidékén nem jellemzőek. A magyarlétai Géczy vár e kiterjesztett, átmeneti zónának a legvégső déli szegélyén helyezkedik el. E vidék az autópálya-építéssel és az agglomerációs helyzetével a Kolozsvári Alluvium zónájához és Kolozsvárhoz kapcsolható.

II.4.8. Alszegei szőlősfalvak – Asz (felszínmorf.-típus: C)

Típus: védett fekvésű, tagolt dombvidéki zóna, jellemzően gyümölcs-, és szőlőtermeléssel

Települések-területek: Ketesd, Magyarbikal, Sztána, Zsobok, Kispetri, Farnas

E vidék tájkarakter elkülönítését a tájképben domináló hagyományos és újonnan telepített gyümölcsös-területek, ültetvények és szőlőskertek nagy aránya indokolja, amiért már Téglási Ercsei is 'Bakhusz és Pomona kedvencének' nevezte. A bánffyhungyadi és körösfői vízválasztó vonulat É-i felén, az Almás-patak gyors ütemű hátravágódásából keletkezett mély, meredek-falú völgyek nagy tagoltságot és felszínmozgalmasságot eredményeznek; amely váltakozó látványmélységeket és dinamikus térélmény-váltásokat hoz létre. Magasabban fekszik, mint a Váralmási -völgyek, így a távlati kilátásokban a Meszes sziluettje fontos szerepet tölt be; és nincsenek széles völgyfenekei sem, ami szintén a Váralmási-völgyektől való elhatárolását indokolja. Ennek a zónának is jellegzetessége a felső eocén alapkőzet és annak erős alaktani sajátosságai.

18. ábra: Az Alszegei szőlővidék tájkarakter-zóna modellrajza É-felől

A vidék komplexitását a tájhasználat és a mintázatok változatossága adja, ugyanakkor térbeli koherenciája helyett inkább a művelési ágak tájértékeléseinek egyöntetűsége kapcsolja őket egymással össze. A határhasználatban az erdők közepesen alacsonyok, de megjelenésük a felszegei területkehez képest jelentősebb. Érdekes, hogy a szőlőművelés és kertek kis területi százaléka ellenére (2-4%), mind gazdaságilag mind tájképi mintázatokban sokkal jelentősebb hányadát teszi ki a tájképnek! Az ezekhez kapcsolódó hagyományos művelési módok, népszokások erősen beépültek a falvak identitásába, így a tágabb környék bor-, pálinkaellátó szerepével erős táji kohéziót (koherens zónát) hozott létre. Ezt a családnevek rokonsága, és az egymással szoros házassági kapcsolatrendszer is alátámasztja. Szőlősei miatt Bánffyhunyard É-határát is ide tartozónak tekinthetjük. A szűk, zárt, eldugott völgyekben kalotaszegies oromfalas utcaképű, zárt szerkezetű falvakat találunk (ártéri fekvése miatt csak Farnas kivétel). A felső durvamész-rétegek alabástrom, gipszsztirte többfelé kibukkannak, a kőfejtés-bányászat egykor hagyományos, mára jelentőségét veszített tevékenység, de a faluképekben megőrizte szerepét. XX.sz.-i ipari beavatkozások nem jellemzik, csak a teraszolt ültetvények geometrikussága hozott új tájmintázatot Ketesd környékén. A zóna egyedi képiességét itt a szőlőművelés mintázata adja, amely ilyen arányban semelyik más zónát nem jellemzi. Az agroteraszok a vidéket csak elszórtabban jellemzik, mert a meredek oldalon nem mindenhol volt megoldható a teraszolás.

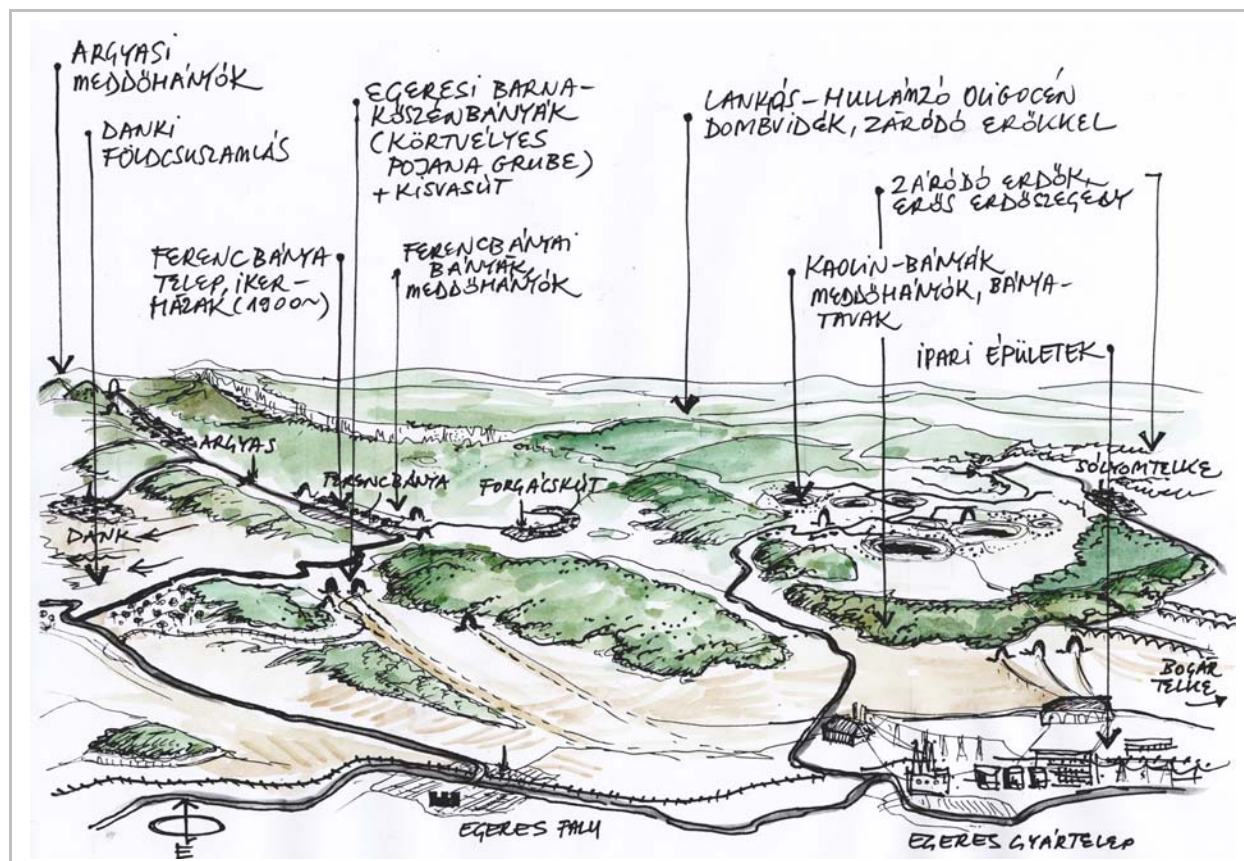

épületornamentika elvértve meg-megjelenik, de a falvak már széttelepült, halmazos szerkezetet mutatnak. A völgyek között csak az Almás-patak főága képez szerkezeti kapcsolatot, amely erősen Hídalmás, Szilágság-felé orientál. A 'három-füldi' malomrendszer és a fatemplomok szakrális fókuszpontja egykor jobban Felszeghez kapcsolták e völgyet. Mára ezek az elnéptelenedő, szegény román falvak tájai elhanyagoltak, szimbólumtartalmukat veszítették. Határát az alszegi szőlős-zóna felé a ketesdi szőlősdombok, a Bikali Farkasvár (egykor jelentős őrszem-földvár) és a Kispetri-Farnas-környéki záródó, nagy erdőfoltok jelzik.

II.4.10. Alszegi barnaköszénvidék – Ab (felszínmorf.-típus: B)

Típus: alacsony, lankás, tagolt, erdős dombvidéki zóna, jellemzően ipari tájhasználattal

Települések-területek: Almástamási, Dank, Tóttelke, Nagypetri, Forgácskút, Argyas, Súlyomtelke és az azóta létrejött Ferencbánya-telep (Ticu-Colonie)

20. ábra: Az Almási barnaköszén-vidék tájkarakter-zóna modellrajza D-felől

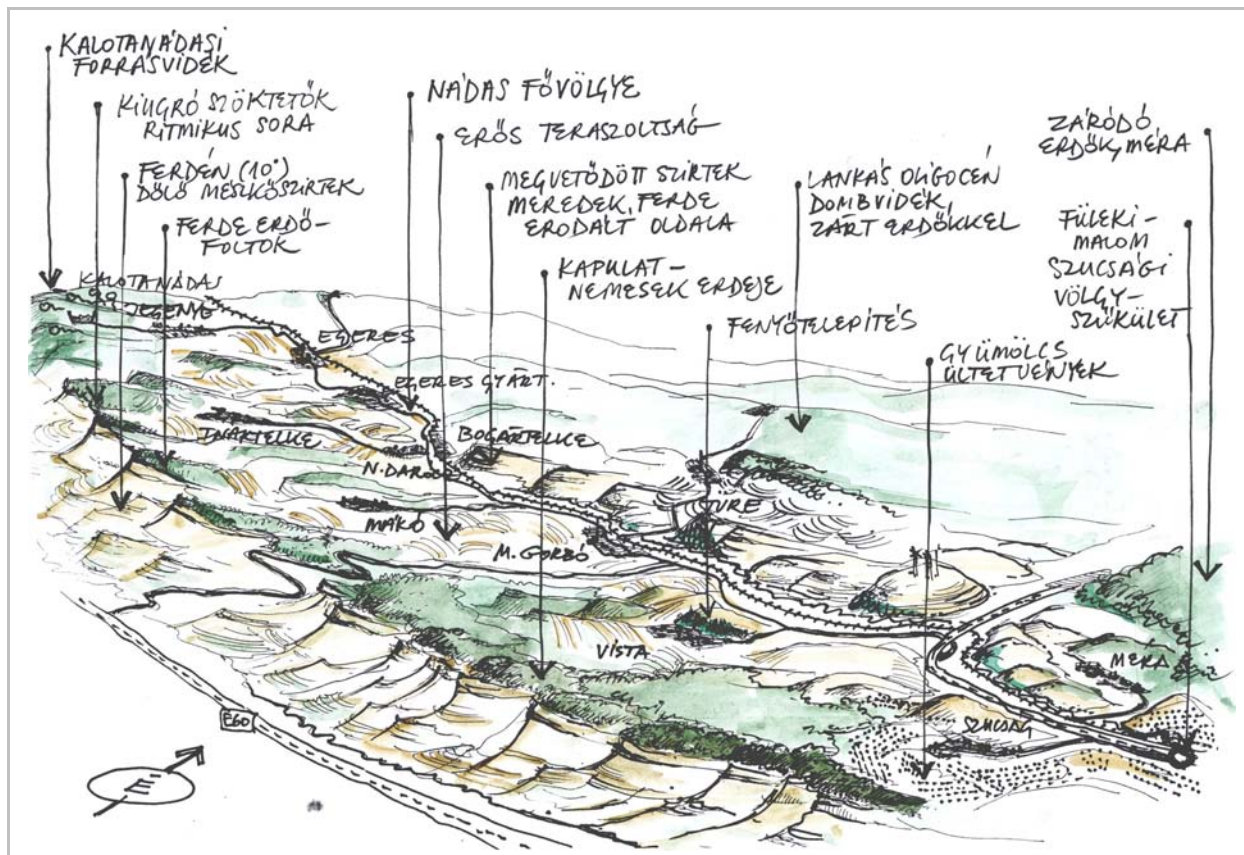
E zóna a Kolozsvári Ny-i vízválasztó hegyvonulat megemelt részén fekszik, amelyet magaslati-helyzete miatt nem jellemezhetnek hosszú völgyek, így inkább kisebb, mélyebb, tagolt völgyekre bomlik, ahol a felszínmozgalmasság magasabb, mint a Váralmási-völgyekben. A vidék alapkőzete részben a felső durvamészkkő határvonala és a harmadkori oligocén mészkő. Alaktanilag nem jellemzőek a különleges mészsírték, mezaplatók, ugyanakkor közös jegyük, hogy pár méter magas barnaköszén betelepülések találhatók bennük. Ennek kifejtése a XIX. sz. végén kezdődött meg

és tárnáival, meddőhányóival, csillerendszerével közel 80 éven át erősen hatott a tájképre, de az elmúlt 40 év felhagyása és vissza-erdősülése miatt ipari karaktere mára csökkent. A bányászfalvak (Argyas-, Forgácskút, Ferencbánya - barnaköszén, Súlyomtelke határában kaolin) infrastrukturális szempontból (út, vasút, közmű, munkahely) Egeres-Bogártelke-felé, és nem Középlak felé orientálnak. Itt a tájkép meghatározó eleme a zárt erőstársulás, amely egyöntetű borítást ad a felszínnek, kis komplexitást eredményezve. Tóttelke, Nagypetri, Almástamási és Dank tájképe sokkal változatosabb, nyitottabb, tagoltabb, komplexebb, azaz ez a terület (kisebb ipari beruházásai, meddőhányói, bányái ellenére) inkább hasonlatos az Alszegei szőlővidékkel. A román lakosú bányász-falvak társadalmi kapcsolatai egymással erősek, de nem keverednek a Nádas-mentével, ugyanakkor átvették e vidék magas színvonalú népi építészetét, amellyel a faluképek „kalotaszegiesedtek”. Határát a Nádas-mente felé az Egeres-Bogártelke-Türe É-i oldalában húzódó zárt erdőszegély adja, ugyanakkor tájtörténetét tekintve a Jegenyei - Egeresi ipari tájjal is hasonlóságot mutat.

II.4.11. Nádas-menti völgy – Nmv (felszínmorf.-típus: D, A)

Típus: fő és oldalvölgyekből álló tagolt dombvidéki zóna

Települések-területek: Jegenye, Egeres, Inaktelke, Nádasdaróc, Bogártelke, Türe, Mákó, Magyargorbó, Magyarvista, Magyarnádas, Szucság, Méra

21. ábra: A Nádas-menti-vidék tájkarakter-zóna modellrajza DK-felől

A Nádas-menti völgy a kalotánádas-jegenyei bővizű forrásoktól veszi kezdetét és K-felé bevágódik az eocén felső durvamészke-rétegekbe. Az üledékes kőzet itt is a felszegei, alszegei rétegrendet követi, de a Köves-hegy környéki vulkáni tevékenységgel egy időben történő vízváltó-körű kiemelkedés idején ÉK-i irányban megvetődött, ezért a vízszintes mészsirtek kb. 10 fokos dőlést mutatnak az egész tájkarakter-zónában. Ez az ismétlődő domborzati mozzanat aszimmetrikus, feszült térélményeket hoz létre, amelyek rendre ismétlődnek a zónán belül, ezáltal fűzve szorosra a térélmény-kapcsolatokat közöttük. Ehhez az alaktani sajátossághoz tipikus erdőterjedés társul a lankás platókon, és mesterséges fenyőtelepítés a meredek oldalakon. Az egész területre magasabb erdőborítottság jellemző (mint Felszege), de csak kisebb erdőtagokban. Az erdő a századforduló iparosodásával jelentősen csökkent, de kiterjedt fás legelők, cserék képében mégis a tájkép feltűnő és jellemző mintázatává váltak egészen le a mérai erdőig. Ez a tájkarakter-elem nem jellemzi egyik zónát sem ilyen intenzitással.

A Nádas-fővölgyhöz két-oldali, K-felé egyre rövidülő oldalvölgyek kapcsolódnak, így a táj ismétlődően tagolódó koherens képet ad: egy összefüggő hullámzó fővölgyi térélmény, amelynek ki-nyíló oldalágai hasonlóak. A XIX. sz. végén kialakult verőér-szerű vasút és közút is ebbe a korábban már összeköttetésben álló malomvölgy-rendszerbe települt, így még jobban összefűzte ezeket a falvakat, erősebb egységet hozva létre közöttük. A vidék falvainak adminisztratív területi-lehatárolása jól illeszkedik az organikus táji határokhoz (vízváltók, tájszerkezeti-váltások), ezért a tájhasználatot tükröző mezőgazdasági adataik értékelése reprezentatív eredményeket fog hozni. Az egész vidékre jellemző a látványos, erős teraszoltság, a barázdák domboldalakat borító kiterjedése, ami a tájkép domináns erejét adja.

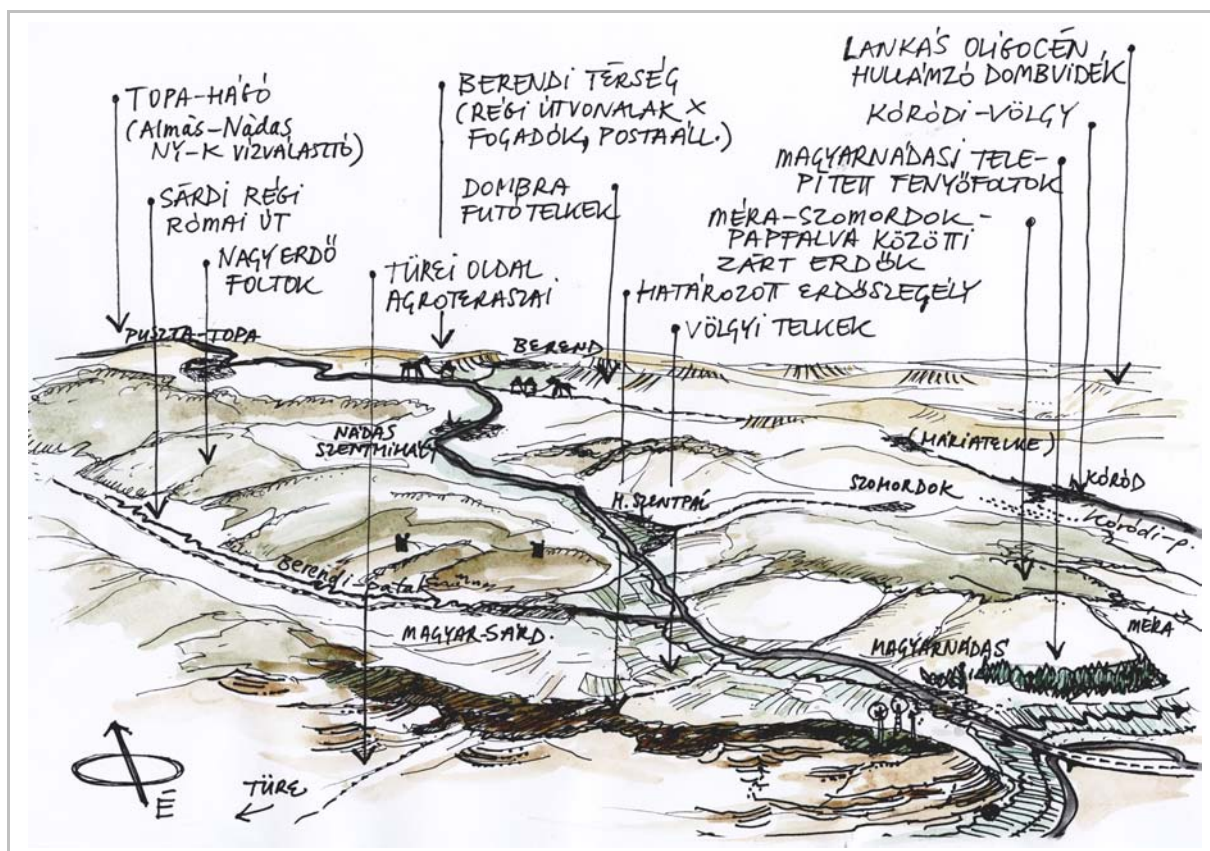
A falvak településszerkezete és népi építésze egységes. A vidék társadalmi kapcsolatai, népművészeti-, népviseleti és népzenei- besorolása is mind-mind hasonlóan egységes. Mindez azt igazolja, hogy ha egy vidék szorosan illeszkedik a táji határokhoz, a vízváltók szegélyéhez, a kapcsolódó völgyek térélményeihez, akkor a falvak hasonlóan fognak alkalmazkodni, a tájat hasonlóan fogják művelni és ez a nagyfokú koherenciát, határozott tájkaraktert fog eredményezni. Ebben a zónában a XX. sz.-i változásokat is figyelembe véve két al-karakter jelölhető meg: az egyik a Jegenye-, Egeres-gyártelep-, Bogártelke környéki ipari-indusztriális táj, nagy bányagödrökkel és ipari épületekkel; másik az andrásháza-szucsági nagy kiterjedésű gyümölcsültetvények vidéke. Mindét esetben olyan nagy tájváltozás történt, amely felülírta az addigi látványkapcsolatokat, szilüetteket, művelési formákat, és új vizuális térélményekkel, új mintázatokkal, új tájkaraktert hozott létre.

II.4.12. Bács-Berendi terület – Bb (felszínmorf.-típus: B)

Típus: lankás dombvidék, jellegtelen alakzatokkal, jellemzően mezőgazdasági műveléssel

Települések-területek: Magyarsárd, Magyarszentpál, Nádasszentmihály, Szomordok, Nadasberend, Pusztatopa, Nádaskóród, Papfalva, Bács + mára 2 újabb településsel bővült: Csonkatelep, Máriatelep

22. ábra: A Bács-Berendi-vidék tájkarakter-zóna modellrajza DNy-felől

A terület két kisebb vízfolyás (Kóródi-, és Berendi-patak) völgy közötti lankás dombtság, nagyobb részben oligocén-neocén mészkő alapkőzeten. Domborzati morfológiáját tekintve Sárdig találunk a Nádas-mentihez hasonló, de egyre csökkenő 'szöktető'- szirtperemeket, de ezek Nádasszentmihály-Berend környékén már ellaposodva eltűnnek. Felszínmozgalmassága alacsony, lágyan szétterülő, ami nagyobb távlatokat-összelátásokat enged. Agroteraszok is csak a déli részeken fordulnak elő, ugyanis É-felé csökken a relief és egyre inkább megjelennek a lejtőkre merőleges, felfutó parcella-osztások. Szántóföldi művelése és a bivalyartása sem olyan jelentős, mint a Nádas-mentén. Az erdősültség lényegesen magasabb fokú, mint a Nádas-mentén, aminek oka a nagytömbben található kisnemesi, egyházi erdőtagok érintetlensége (Méra, Szomordok, Sárd környékén).

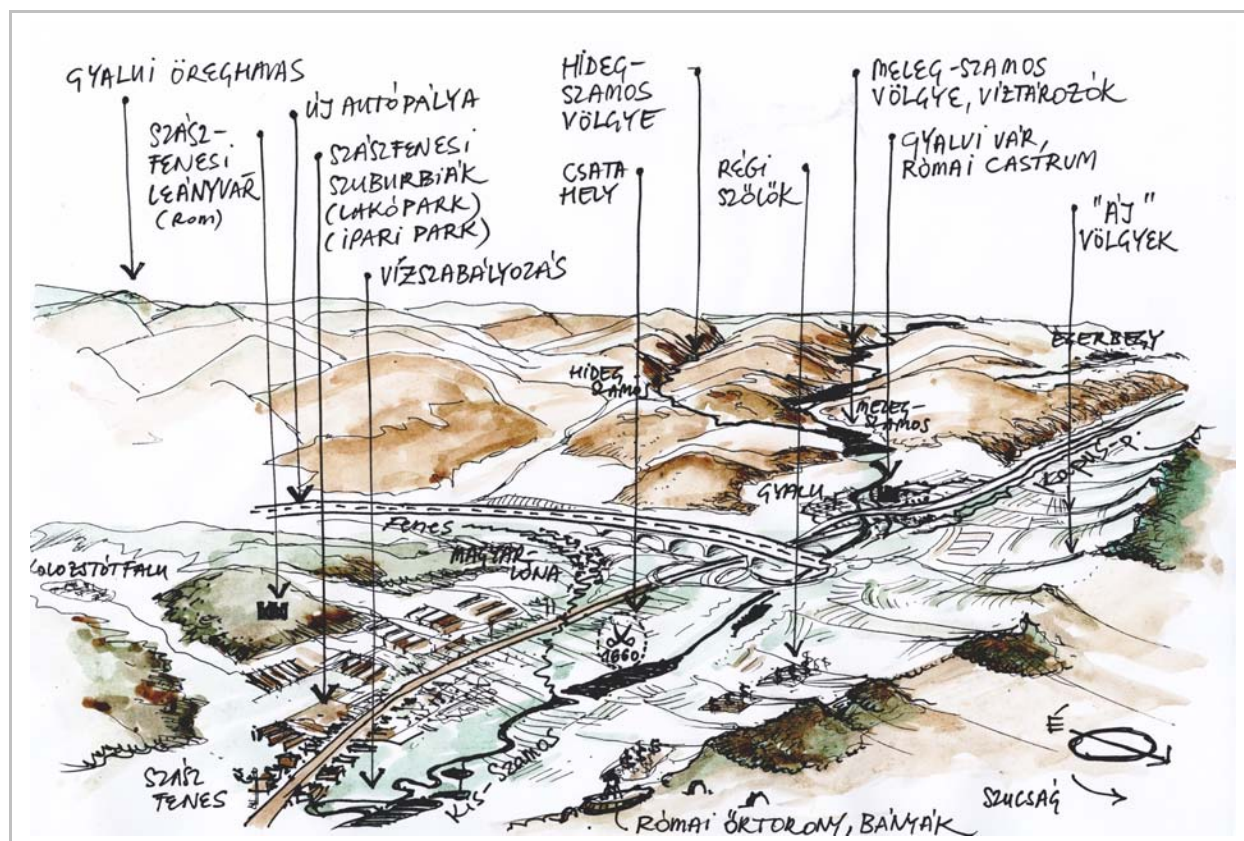
A Nádas-mente felé a Magyarnádas és Türe közötti erdőzáródás és a szucsági malomnál található völgyszűkület szab határt a zónának. Gyümölcsösei inkább Bács-Kóród környékén jelentősek, ahova szintén ültetvények kerültek a '70-es években. Településszerkezetei általában zárt faluképek, kalotaszegies népi épületek kevésbé jellemzik, de román fatemplomai fontos táji fókuszpontok. A történeti regionális útviszonyokat vizsgálva a berendi térség volt e két völgyet

összekapcsoló fogadóvidék - megállóhely. A vidék hagyományos román kapcsolatrendszere és identitása miatt a magyar Nádas-menti 'cifra-vidéktől' mindig is elkülönült, amit eltérő tájkaraktere is alátámaszt.

II.4.13. Kolozsvári alluvium – Ka (felszínmorf.-típus: A)

Típus: Szamos-menti alluviális, tág völgy – szuburbanizált ipari táj

Települések-területek: Gyalu, Szászfenes, Magyarlóna

23. ábra: A Kolozsvári alluvium tájkarakter-zóna modellrajza ÉK-felől

A Kapus-patak folytatása, a Hideg és Meleg-Szamos összefolyásából származó Kis-Szamos és a Fenes-patakok meanderező völgye képezi az alluvium alapját. É-ről a Kapulat (Nádas-menti vízváltató) tagolt mészkőpereme szegélyezi (kis „áj”- nevű völgyszájakkal), DNY-ról a Gyalui Havasok lefutó hegylábai, DK-ről pedig az Erdővidék kezdődő alacsony dombjai adnak téri lehatárolását a zónának. Ez a téri csomópont három lefutó dinamika között jön létre, összekapcsolva azokat a völgyi térsík erejével, így morfológiailag kiegyenlített helyzetet hoz létre. De mivel a három egység különböző, így a völgy koherenciája sem túl magas: változatos erdőborítottság, erdőfoltok, sokféle művelési mintázat, eltérő domborzati alaktan és beépítések jellemzik így komplexitása már-már a kaotikusság felé tereli. Az ártéri telkek vízvonala merőleges telekosztásai, a négyzetes parcellák és a Kapulat oldalra felkúszó íves agroteraszok mintázati ritmusa is kaotikusan hat egy térben.

A völgy stratégiai szerepére utal római-kori Gyalui Castrum, majd a Rákóczi vár, a Szászfenesi Leányvár, a Szucság feletti római őrtorony pozíciója, a 1660-as Rákóczi-féle ütközet helyszíne és a történeti fogadók sora is (Zöldsapka~, Vörössapka~, Rongyos~). A kolozsvári bér-szőlőtáblák és várost kiszolgáló Hója-tetői kőbányák már korán jelezték a nagyvárosi agglomerációs helyzetet. A XX sz.-ban a vízszabályozás (halastavak, tározók), majd ipari zónák, lakóparkok és az elkerülő autópálya indukálta újabb kamiontelepek a legdrasztikusabban alakították át a mezőgazdasági tájat. Így ma egy elővárosi, széttelepült, hagyományos tájhasználatát veszített ipari táj. A mai szabályozatlan, 'ad-hoc' építkezések spontán megoldásainak következetlen és rendezetlen hatása a természetesség-, és a gondozottság-érzését is drasztikusan csökkentik. Az egykori „képiességet” okozó táji szimbólumokat (Fenesi-csatahelyszín és Rákóczi vár képe) mára az ipari táj teljesen felülírta és eltörölte. A három település statisztikai tájértékelése a zóna kis alapterülete miatt diverz képet ad; és különböző alapterületük miatt sem jól összevethetőek. E zóna ma nem tekinthető kalotaszegiesnek, és ezzel összecseng a társadalmi különállósága is.

III. TÁJKARAKTER-JEGYEK ÉS TÁJKARAKTER-MINTÁZATOK ELEMZÉSE

III.1. A fejezet módszertani bemutatása

A disszertáció II. fejezetében a tájban észlelhető térélmények, térformák alapján határoltam le az egységes tájkarakterű területeket, 13 zónát különítve el. A III. fejezet célja ezzel szemben, a már definiált zónák vizsgálata a rendelkezésünkre álló tájhasználati-, tájtörténeti-, statisztikai adatsorok-, források (térképek, archív felvételek, dűlőnevek) segítségével [24. ábra]. A szembeállítás egyik célja elemezni, hogy az eltérő adatok és vizsgálati módszer mennyiben hoz hasonló, ill. különböző eredményeket; másik célja megvizsgálni, hogy a már kijelölt –térélményen alapuló–, zónák tájkarakterének XIX. sz.-végi tájhasználati adatai mennyire tükröznék belső egységességet: *Valóban hasonlóak-e az összesített falvak alapadatai és tájkarakter-értékelési adatai? Tájkarakter-mintázati jegyei milyen tájtörténeti jelentőséget és téri-, időbeli eloszlásokat mutatnak?*

II. FEJEZET <> III. FEJEZET
JELENI ORIENTÁLT <> TÖRTÉNETISÉG-ORIENTÁLT
HÁROMDIMENZIÓS TÉRÉLMÉNY <> TÉRKÉPES (pont-vonal-haló-folt) MINTÁZATOK
TÉRBELISÉG, TÖMEG <> SÍKSZERŰSÉG, ELOSZLÁS
TEREPSZEMLE ALAPJÁN (field study) <> FORRÁSKUTATÁS (desk-study)
SZUBJEKTÍV, NEM SZÁMSZERŰSÍTHETŐ ÉSZLELÉS <> OBJEKTÍV ADATSOROK, TÁJÉRTÉKELÉS
TÁJESZTÉTIKAI MEGKÖZELÍTÉS <> TÁJTÖRTÉNETI MEGKÖZELÍTÉS

24. ábra: A II. és III. fejezet megközelítésének összehasonlítása

III.1.1. A tájkarakter-jegyek meghatározása

A tájkarakter-elemzési irodalomban, egy tetszőleges lépékű terület felvételezési adatlapján az *összes lehetséges* tájtípust létrehozó adottságok, tájalkotó elemek sora megjelenik. Mivel e dolgozatnak nem célja kelet-európai, romániai, sőt még erdélyi táji-besorolási relációk megállapítása sem, így a tájkarakter-elemzés szempontjait és témaköreit is csak az itt előforduló jellemzőkre szűkítettem (pl.: kimaradt a tengerpartok látványa, a tórendszerek és vízfelületek elemzése, magashegységi hegymorfológia vagy éppen a síkvidéki tájképet meghatározó tanyás facsoportok témaköre is).

A kalotaszegi tájkép és tájhasználat vizsgálata során az eddigi leírásokat, néprajzi-, kultúrtörténeti szakirodalmakban megjelent „sejtéseket” és helyszíni vizsgálataim során tett felismeréseimet használtam fel. A III. fejezet témaköreit is a jellemző helyi sajátosságok felismerése alapozta meg, amely e táj legfontosabb TÁJKARAKTER-JEGYEIT adják. Ezek vizsgálatához (1) tájtörténeti ismerteket, (2) a rendelkezésre álló mezőgazdasági statisztikák adataiból kinyert tájértékelést és (3) tájkarakter-mintázatokat használtam fel. Ezeket a tájkarakter-jegyekre alapozott fejezeteket alább mutatom be [25. ábra].

A kalotaszegi tájkarakterre jellemző megállapítások:

Fej.	<u>A táj karakterességének egyik meghatározott jegye (helyszíni hipotézis).</u>	<u>Ezek nyomán létrejött témakör fejezetcíme</u>	<u>Táblák</u>
III.2.	... az erdők alacsony százaléka (de nem a teljes hiánya),	> Természetes erdők tájértékelése és a telepített erdők tájmintázatai és típusai	15-17
III.3.	... az agroteraszok visszatérő ritmusa, és a kis, szintvonalas szalagparcellák sora,	> Szántók tájértékelése és agroteraszok tájmintázatai és típusai	18-23
III.4.	... a hagyásfás legelők kiterjedt volta, és különösen a bivaly tartásának szokása,	> Legeltetés, bivalytartás tájértékelése és a fás legelők tájmintázatai	24-26
III.5.	... a kertek és gyümölcsösök nagy aránya és táji sűrűsége,	> Kertek és gyümölcsösök tájértékelése és az ültetvények tájmintázatai	27-28
III.6.	... a történeti és jelenlegi alszegi szőlőművelés,	> A szőlőterületek történeti és jelenkori tájértékelése és azok tájmintázatai	29-30
III.7.	... a vízfelületek és vizes élőhelyek hiánya, a nádas alacsony szerepe,	> A nádasok történeti és jelenkori előfordulása	31
III.8.	... a zárt, völgyi településstruktúra és az épületornamentikák szerepe a faluképben,	> A településszerkezet és a falukép tájkaraktert befolyásoló szerepe	32
III.9.	... a templomtornyok feltűnő és szimbólumteremtő látványa a tájban,	> A templomtornyok és azok látványkapcsolatainak tájkaraktert befolyásoló szerepe	33
III.10.	... a kőbányák gyakori előfordulása és az eróziós tájsebek visszatérő látványa.	> A bányászati tájsebek, eróziós jelenségek tájkaraktert befolyásoló szerepe	34-36

25. ábra: A tájkarakter-jegyek megállapítása során létrejött fejezetcímek

III.1.2. Az egyes tájkarakter-jegyek vizsgálati módszere

A tájkarakter-jegyek vizsgálata az alábbi primer források és szakirodalmi kutatás alapján készült: történeti térképek¹²⁸ igen alapos összevetése; tervek, légifotók elemzése; a tájháttér-részleteket tartalmazó régi fényképek kigyűjtése; történeti szakkönyvek feldolgozása és a helyszíni fényképek készítésével. A fejezetek közötti táblák e hatalmas képanyagnak csak csekély töredékét tartalmazzák. Egyes témakörökhöz jelentős forrásértékű, eddig nem publikált leírásokat találtam. Ezek hozzájárulhatnak Kalotaszeg helytörténetéhez, ugyanakkor e tájkarakter-elemzés gördülékenységét megnehezítik, így ezeket odavágó képeikkel együtt a mellékletben helyeztem el.

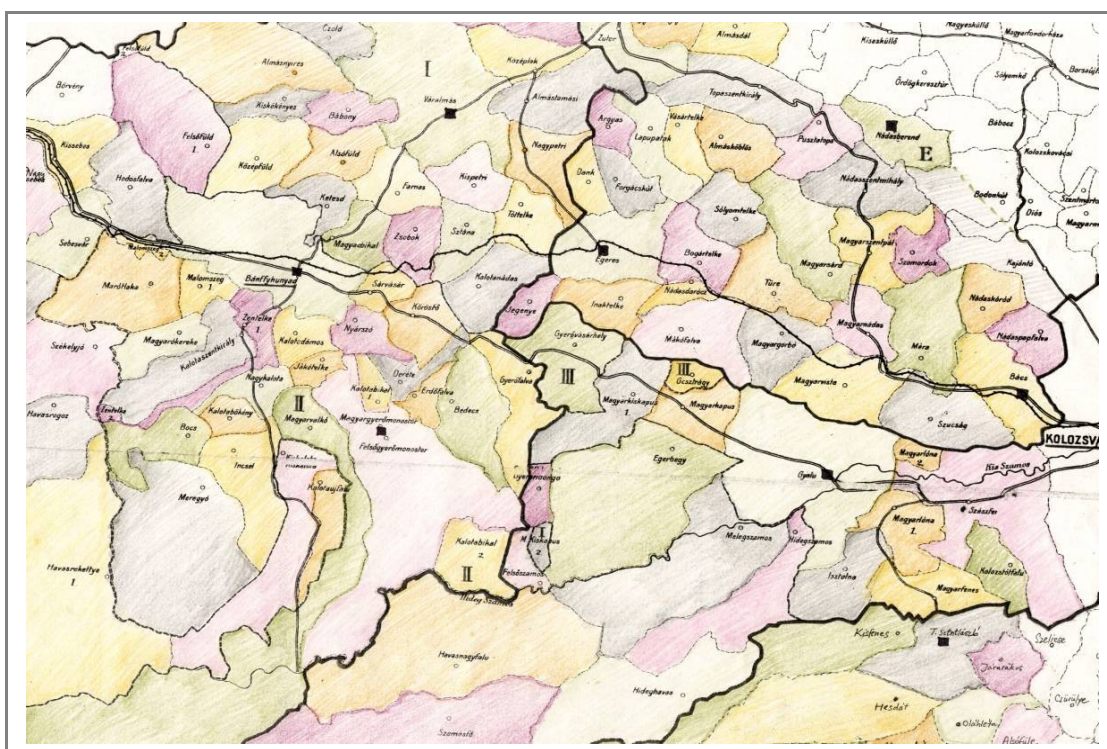
Az 1-6. fejezetekhez településsoros mezőgazdasági statisztikák álltak rendelkezésre a XIX-XX.sz. fordulójáról, amelyeket a térképes ábrázolással összekötve egy a „*tájkarakter-jegyek jelentőségére rávilágító*”- tájértékelési módszert dolgoztam ki, melyet alább részletesen bemutatok.

Kitüntetett figyelmet fordítottam továbbá a mintázat-szerű tájkarakter-jegyekre is (ültetvények, agroteraszok, fás legelők), különösen azok formai, alaktani eloszlására, ritmikus megjelenésükben rejlő vizuális és perceptuális hatásaikra.

¹²⁸ Első és második katonai felmérés és a harmadik felmérés 25000-es, és többszörösen reambulált 75000-es szelvényei

III.1.3. A statisztikai elemzések és a térképes ábrázolás nehézségei

Településsoros területhasználati statisztikai adatok¹²⁹ a századforduló kivételével más időszakból nem állnak rendelkezésemre,¹³⁰ ezért ezt az állapotot tekintettem referenciának az elemzéshez. Ez párhuzamba állítható a korabeli adókataszteri térképekkel¹³¹ [26. ábra] és a második katonai térképezéssel is, így ehhez az állapothoz azt megelőző és azt követő változásokat is jól lehet viszonyítani. Az 1914-es kataszteri adójövedelmek megállapítását szolgáló adatsor földminőségi osztályait tekintve részletesebb (mint a 1897-es), ugyanakkor a gazdaságok leírását nem tartalmazza olyan mélyen. 1920 után a román közigazgatás nem készített településsoros felmérést, így a visszacsatoláskor újra a '14-es állapotokat tekintették relevánsnak. A háború utáni időszakból csak megyei adatsorok érhetőek el hazánkban, de azok a térség változásaihoz túl általánosak. Az ez idő alatt történt tájváltozások az 1941-es, és mai légifotókkal egybevetve ennek ellenére kiolvashatók.

26. ábra: A vizsgált 116 település közigazgatási, adókataszteri határa (1914) OSZK, TM 3103

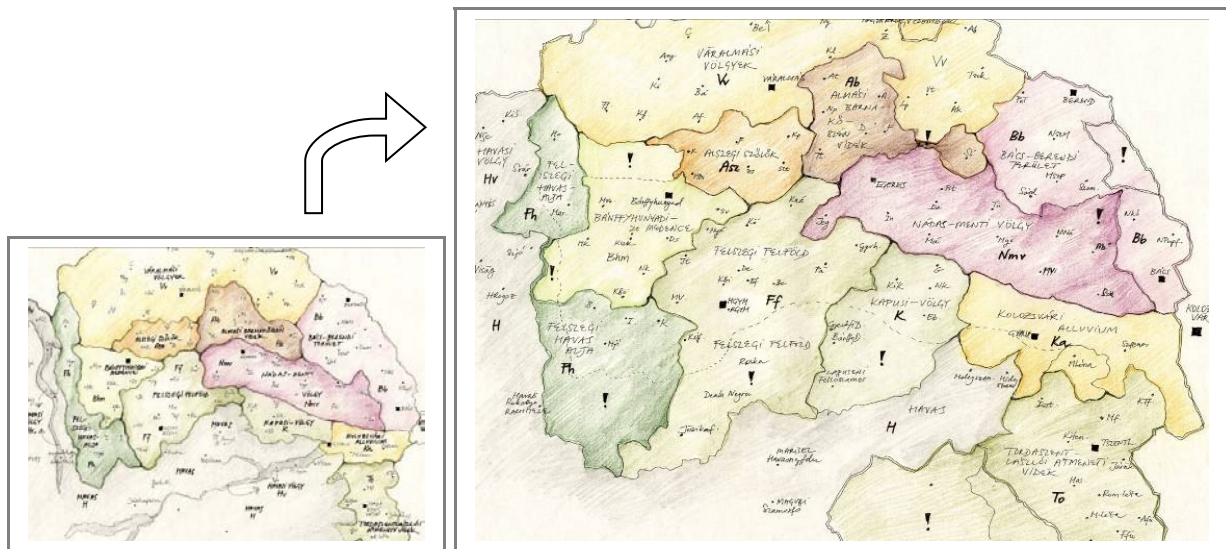
Elsőként a II. és III. fejezet tájkarakter-zóna lehatárolása közötti eltérésekre kell rávilágítani: amikor a II. fejezetben kialakított tájkarakter-zónák falvainak hivatalos települési kiterjedését jelöltem, több ponton láthatóvá vált, hogy azok kataszteri területe és határai nem illeszkednek a korábban kijelölt térélmény-alapú határokkal [27. ábra]. Különösen a havasalji területeket és pl.: Váralmást, Hunyadot, Kiskapust, Gyalut, Szászfenest, Egerbegyet jellemzik nagy területi-torzulások, amelyek előre vetítik ezen falvak statisztikai értékelésének bizonytalanságait.

¹²⁹ Mezőgazdaság Stat., 1897. pp. 646-659., Kataszteri 1914a és 1914b., Gazdacímtár 1897 és 1911.

¹³⁰ Kutatásokat végeztem a KSH, MM adattárában, de a XX.sz.-ból csak megyei adatsorok állnak rendelkezésre. Sem a Román Statisztikai Hivatal, sem a Kolozsvári Szakkönyvtárak nem választottak megkeresésemre.

¹³¹ OSZK TK1894_4 és TM3104

27. ábra: A tájkarakter-zónák térélmény-alapú és kataszteri besorolása közötti különbségek
Jól kivehető, hogy nem mindenhol esnek egybe határok, ! jelöli ebből a szempontból különösen érintett részeket:
a Felszezi felföldet, a Tordai térséget és a Havasalját

Az erdőségek, legelők statisztikai és térképes elemzését nehezíti, hogy az erdőtagok sokszor a településtől messzebb (akár a Havasokban, külön tagban) helyezkedtek el, így a falu közigazgatásilag nyilvántartott erdeje a falu környékének képeére nincs hatással.¹³² A hiba ebben a vizsgálati léptékében nem kiküszöbölhető, és csak települési határ- és birtoktérképekkel lehetne pontosabban áttekinteni.

További nehézséget okoz a havasi szórt telepeken történt közigazgatási határmódosítás (1897-1914), amely során bár a „telep-központok” megmaradtak, az attól távolabbi területeket mégis átnevezték és átméretezték. Mivel e telepek határhasználatának jellege egymáshoz nagyon hasonló, és éles eltérést mutat az alacsonyabban fekvő falvakkal szemben, így az átméretezett települések százalékos arányai is relevánsnak mondhatók. Nehezebben hidalható át azonban a Tordaszentlászló vidékének átszervezése Kolozs és Torda-Aranyos megyék között, ahol a határmódosításokkal egészen más %-os arányok jöttek létre, így ez a súlyozásokban, tájértékelésben is súlyos hibákat okoz.

III.1.4. A tájkarakter-jegyek jelentőségére rávilágító tájértékelési módszer leírása

A statisztikai elemzésekhez két alapvető adatsort (1897, 1914) digitalizáltam [28. ábra] és általam készített excel táblák segítségével bizonyos adatokat újraszámoltattam a programmal, valamint az értékeléshez szükséges új adatsorokat is létrehoztam. A nyers adatokat nem lehetett a tájkaraktert meghatározó egyedüli indikátorként tekinteni, sem azokról tájértékelési következtetéseket levonni. Az adatok elemzése során kiderült, hogy egy-egy művelési ág jelentőségét nem lehet csupán annak mérete vagy százalékos eloszlása alapján meghatározni, hanem több adatból összesítve -

¹³² Magyarvalkón 1897-ban a falu területe 27219(!)kh, (ebből erdő: 19603=72%), 1914-ben már csak 5962kh. (ebből erdő 1418=25%). A falu közvetlen határában a pár holdnyi valódi erdő elhanyagolható, a havasival szemben.

összedolgozva kell annak szerepét megállapítani, hogy árnyaltabb képet kapjunk a művelési ág valós jelentőségéről.¹³³ Ebből kifolyólag az alábbi módszert találtam célravezetőnek:

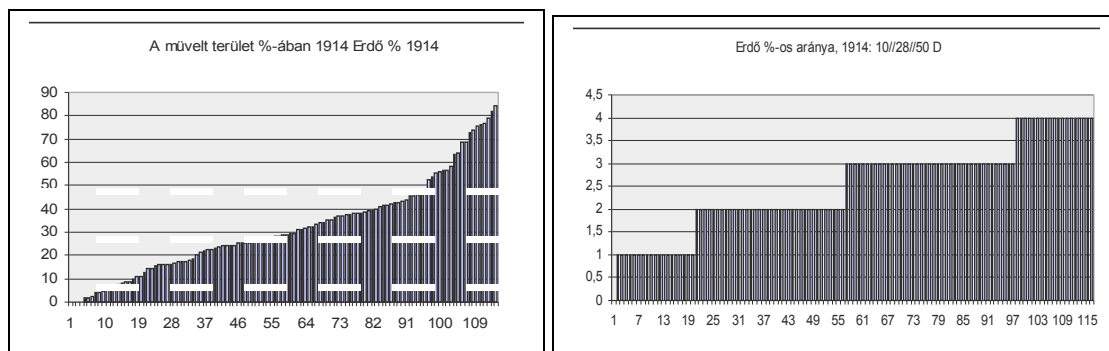
ÉV	Statistikai nyers adatsorok		Számolt adatok (megfelelően kialakított, számoló excel munkafüzetekkel)	
1860	szőlő művelési adatok		-	
			-	
1897	gazdaságok száma falvanként	db	egy gazdaságra eső átlag terület	kat. hold/db
	összes tulajdon falvanként (nem haszonélvezet és haszonbér)	kat. hold	haszonélvezet és haszonbér terület	kat. hold
	művelési ágak területe falvanként/ 9 adat <i>erdő, szántó, legelő, rét, nádas, kert, szőlő</i> (használt és parlag).	kat. hold	falu teljes határterülete a művelési ágak területének %-os megoszlása	kat. hold %
	gyümölcsfák száma (falvanként, fajtánként) <i>alma, körte, cseresznye, meggy, őszibarack,</i> <i>szilva, dió, mandula, gesztenye, eper</i>	db	gyümölcsfák összes száma összes gyümölcsfasűrűség a kertre vetítve összes gyümölcsfasűrűség az egész határra vetítve	db db/hold db/hold
	állatállomány (falvanként, fajtánként) <i>Bivalyfogat, bivaly, tehén, kecske, juh,</i>	db	összes állatállomány bivaly százalékos aránya	db %
1914	Kataszteri tisztajövedelmi fokozatok becslőjárásonként, 8-8 minőségi fokozat művelési áganként <i>erdő, szántó, legelő, rét, nádas, kert, szőlő</i>	fillér/ kat. hold	egész határterület tisztajövedelme falvanként a művelési ágak tisztajövedelme falvanként a tisztajövedelem %-os megoszlása az egyes művelési ágak között az egyes művelési ágak átlag (súlyozott) kataszteri jövedelme falvanként	korona korona % fillér/kat. hold
	művelési ágak területe falvanként, 8-8 minőségi fokozat szerint (58 adat/falu) <i>erdő, szántó, legelő, rét, nádas, kert, szőlő</i>	kat. hold	a falu összes művelési és határ területe egy-egy művelési ág összterülete a művelési terület %-os megoszlása az egyes művelési ágak között	kat. hold kat. hold %
	terméketlen terület falvanként	kat. hold		
	földrészek száma falvanként	db	egy földrészre eső határterület	kat. hold/db
	birtokívek száma falvanként	db	egy birtokívre eső határterület	kat. hold/db

28. ábra: A tájértékeléshez használt nyers statisztikai adatok és az azokból számolt adatok

1. Első lépésben olyan különböző időpontokban felvett, hasonló- vagy, egymással összefüggő adatsorokat kerestem vagy hoztam létre, amelyek az adott mezőgazdasági tevékenységet és annak táji jelentőségét jól reprezentálják. Az erdőknél pl. hat, a gyümölcsösöknél nyolc egymással összefüggő és egymást kiegészítő adatsort találtam (ezeket faktorokat nevezem).

2. Második lépésben egy faktor adatsorát emelkedő/csökkenő sorba rendeztem. Megfigyeltem a kapott oszlopdiagramok jellegét (lineáris/ exponenciális/ hiperbolikus). Ezek eloszlásának jellegétől függően az adatsor inflexiós pontjai/ megugrásai értékei/ vagy egyenletes eloszlása mentén 1-2-3-4-es „jelentőség-értéket” adtam (4-es a legjelentősebb). Ezt mindegyik tájkarakter-jegy, mindegyik faktoránál elvégeztem [29. ábra].

¹³³ Pl. a legeltetéshez nemcsak a legelők, de a rétek (=kaszálók) aránya is fontos, hiszen a téli takarmányozásban a behordott szénának nagy szerepe van; a bivalyok tartása pedig nem elsősorban tejéért történt, hanem igavonó képessége miatt, így az nem a legelőkkel, hanem a szántókkal mutat korrelációt; a kert művelés ág nem fedi pontosan a gyümölcsöst, így ahhoz a gyümölcsfák számát is be kellett vonni.

29. ábra: A tájkarakter-értékelés 2. lépése: A falvakat az erdő 1914-es, területi százalékos aránya szerint sorba állítottam, majd a 10% // 28% // 50% -nál osztottam 4 csoportba, és azoknak adtam 1,2,3,4-es értéket adtam.

3. Harmadik lépésben a különböző faktorok adatsoraiból nyert (pl.: méret, területi %, jövedelem %) „jelentőség-értékeket” összeadva egy „összesített tájértékelési pontszám” keletkezett az adott tájkarakter-jegyét illetően. Ez az érték már az adott jegy jelentőségét árnyaltabban, és differenciáltabban tükrözte (pl: *erdők esetében 6 faktorból: $4+3+3+3+4+4=21/\max.24$*).

4. Negyedik lépésben a tájkarakter-jegy összesített értéke szerint sorba állítva ismét négy kategóriába soroltam a falvakat, és a tájértékelés eredménye szerint színeztem egy egyszerűsített kataszteri térképszelvényen [30. ábra]. A 4 kategóriát színfokozatokkal jelöltem, ahol a legsötétebb árnyalat mutatta a legjelentősebb értékeket. A gyümölcsösök és szőlők esetében további minőségi jellemzőkkel (régie dűlőnevekkel, mintázati dominanciával) lehetett árnyalni a kategóriákat, így ott alkategóriák is létrejöttek: 4.a.-b.)

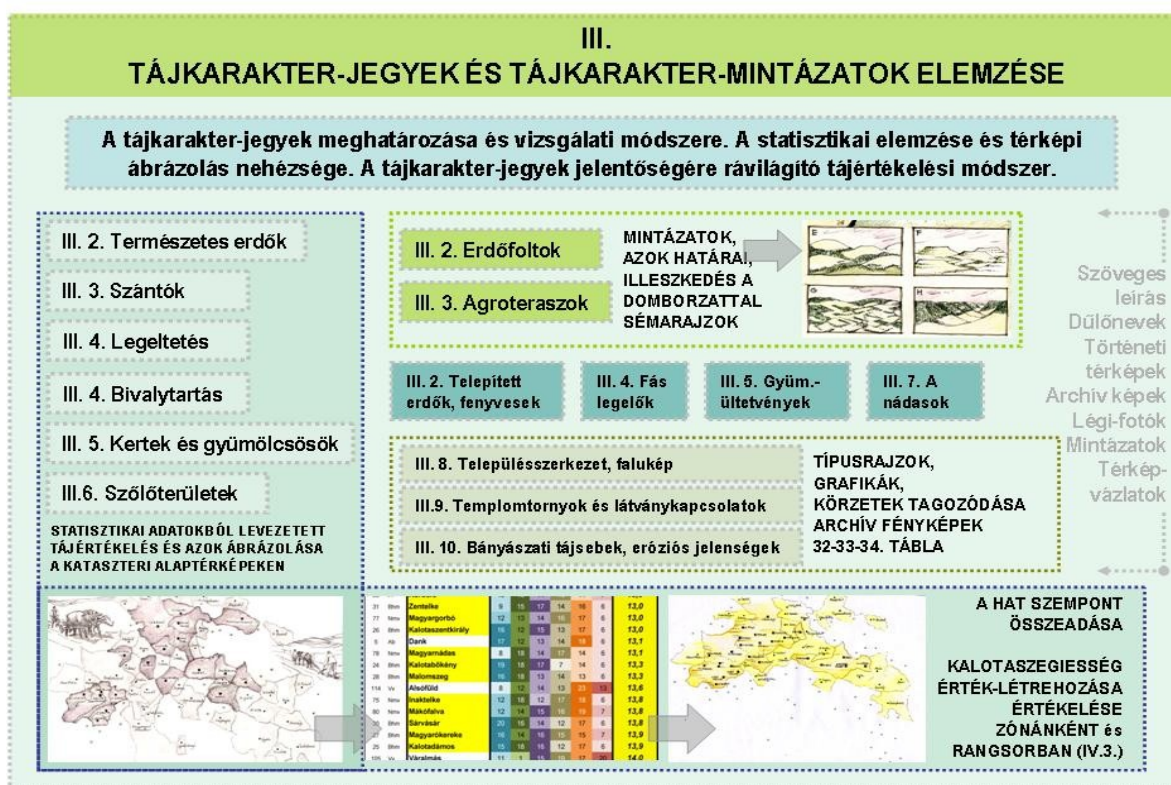
30. ábra: A tájkarakter-értékelés 4. lépése: Az erdők és a bivalyartás összesített tájértékelési pontszámaiból kapott kategóriák térképen történő ábrázolása színekkel (sötét=legjelentősebb, világos=nem jelentős). Látható, hogy legjelentősebb erdő-tájértékelés „nem-jellemzi” Kalotaszeg, míg a legjelentősebb bivalyartás igen.

5. A tájértékelés utolsó lépéseként egy olyan összesítés létrehozása volt a cél, amellyel megállapítható, hogy melyik falvak bírnak „KALOTASZEGIES” jegyekkel. Az erdők és legelők esetében látszódik, hogy a nagyobb jelentőségű értékek a „nem-kalotaszegiesek”, a többi tájkarakter-jegy magas értékei viszont inkább Kalotaszeget jellemzik, mintsem az azt körbevevő vidéket. Ezért a 6 tájkarakter-jegy összeadásánál az erdő és a legelő tájértékelését meg kellett fordítani, azaz inverz értékét vettem figyelembe (pl.: a 21 pontos erdő átfordult $\max. 24-21=3$ pontra). Azért, hogy mind a hat tájkarakter-jegy tájértékelése azonos súllyal szerepeljen a végső értékelő összegben, az egyes tájkarakter-jegyre kapott értékeket elosztottam az adott jegyhez tartozó faktor-számmal. Az így kapott

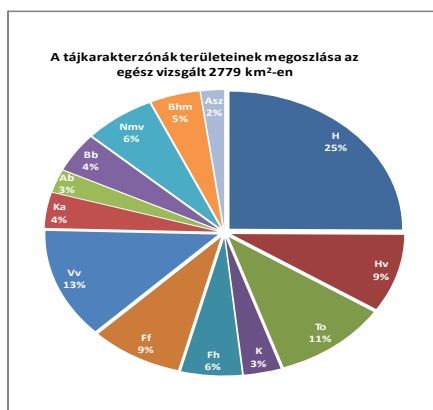

értékeket összeadva a kapott érték már jellemző lesz az adott falu „kalotaszegiességére”. A falvakat ismét rendeztem e „kalotaszegiesség-érték” alapján, és az ismert módon ismét négy kategóriába soroltam őket, sötét sárgától fehérig szín-árnyalattal is jelölve azokat [37-38. ábra] Ezeket visszarendeztem eredeti zónáikba, ami kirajzolta az egy-zónába tartozó települések adatainak egységességét, jellemző átlagértékeit, belső kohéziójának mértékét. Az elemzés végeredménye így éppen a tájkarakter-zónák karakterességének mértékére fog rávilágítani objektív módon.

Az alábbi ábra a tájkarakter-jegyek fejezet-bontását és elemzési módszereit mutatja be [31. ábra]. Az egyes zónák területi megoszlását a [32. ábra] mutatja be, valamint ehhez a bevezetőhöz tartoznak még a melléklet végén szereplő átfogó területhasználati, jövedelmi megoszlást mutató adatsorok táblázatai [41. §. melléklet].

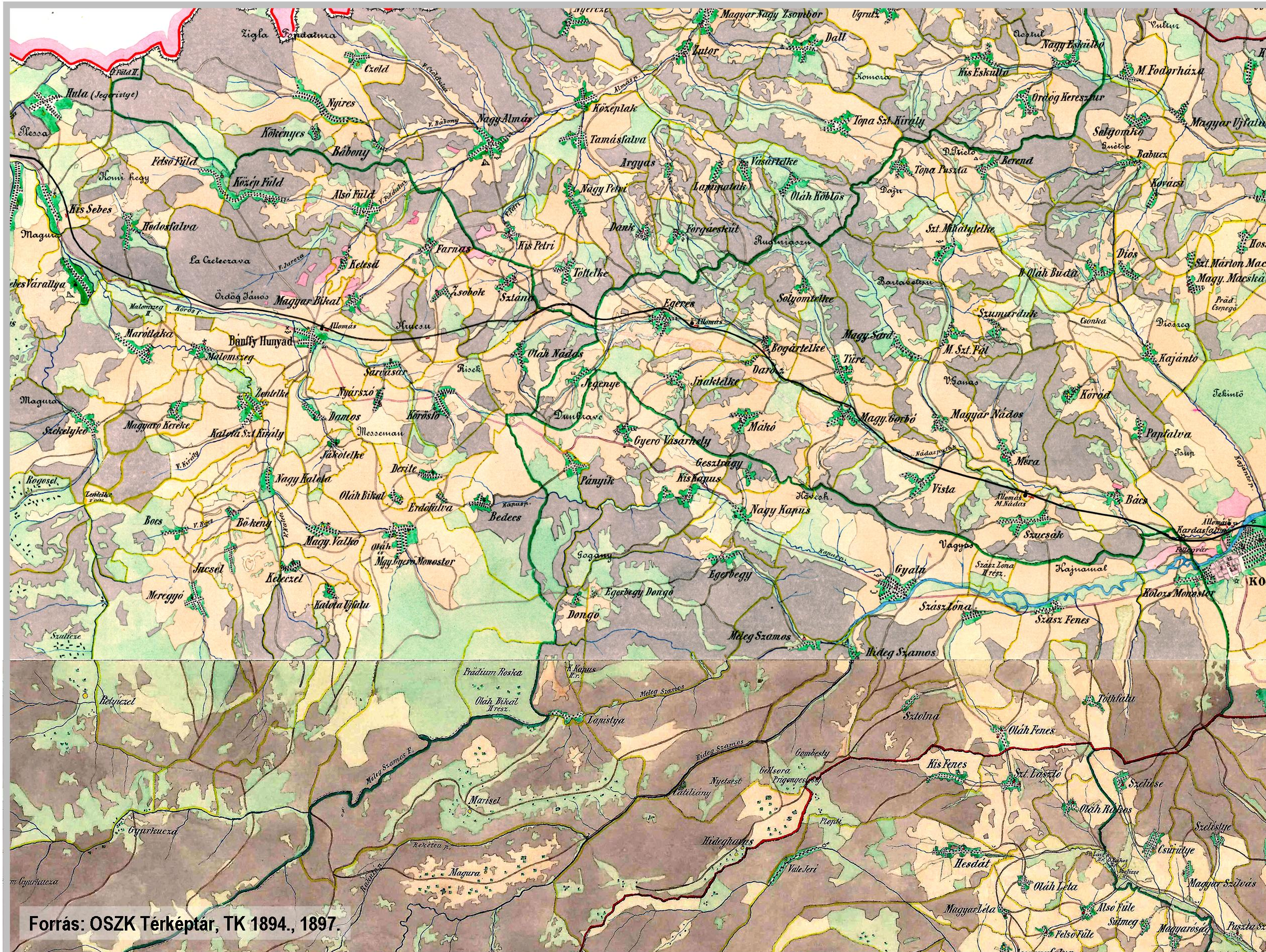

31. ábra: A kalotaszegi tájkarakter-jegyek és mintázatok elemzési rendszere

32. ábra: A tájkarakter-zónák területi eloszlása a teljes 2780 km²-es vizsgált területből

Sárga vonalak jelzik a települések statisztikai határát. Szürke: Erdő Világoszöld: legelő és rét Narancssárga: szántó Rózsaszín: szőlő Sötétzöld: kert, gyümölcsös

III.2. Természetes erdők tájértékelése,

és a telepített erdők tájmintázatai és típusai

A tájkarakter megállapításában kiemelt szerepe van növényborítottságnak, a „hagyományos” és „mesterséges”, a lombhullató és tűlevelű erdőtársulásoknak, gyümölcsösöknek és ültetvényeknek, valamint az egykori erdőket jelző fás legelőknek, facsoportoknak és fás szegélyeknek.¹³⁴ A kalotaszegi nyitott, dombvidéki tájképben a felszínmozgalmasság mellett az erdőfoltok mintázatának látványa nagyon meghatározó karakter-tényezőként lép fel [15-17. tábla]. Az elemzéshez statisztikai adatokat, történeti térképeket, dűlőneveket és helyszíni bejárások során készült fényképeket használtam. A tájesztétikai szempontjaim ezért inkább e vegetációtípusok formai-alaktani jellemezőire, mintázati ritmusára, diverzitására és szegélyeire koncentrálnak, mintsem azok természetes társulástani jellemzőire, mert ez utóbbit népi növényismeretével együtt 1985 körül Szabó Attila¹³⁵ már részletesen összefoglalta.

III.2.1. Az erdőborítottság statisztikai különbségei megyei viszonylatban

Kolozs Vármegyében az átlagos erdőborítottság kb. 30%-os volt, jelentős belső területi eltéréseket mutatva. Látható, hogy a Mezőség valóban kopár dombságához képest a kalotaszegi tájegységek erdősültebbek, részben a hegyvidéki zárt erdőségeinek látványa, részben a falvak közötti meredekebb oldalak változó erdőfoltjai miatt. A településsoros elemzésből kiolvasható, hogy az erdők aránya 0-86% között változik falvanként, ami igen nagy tájmintázati változatosságot okoz.

Tekei-, Mezőörményesi-, Mocsi- (=mezőségi) járásokban	2-5%
Kolozsvári járásban (Kolozsvártól K-re fekvő falvak)	13%
Nádas-menti járásban (Jegenye – Egeres – Berend – Bács)	27%
Almási járásban (Alszeg – Váralmás)	37%
Bánffyhunyadi járásban (Bánffyhunyadi medence, Felszeg, Sebes-völgye)	46%
Gyalui járásban (Szamos-völgyek, Béles, Gyalui havasok szórt telepei)	62%

33. ábra: Az erdőborítottság aránya Kolozs Vármegye járásaiban

Átlagosan alacsonyan erdősültek és monotonnak mondható a Bánffyhunyadi-medence és a Felszegi falvak területe, ahol 5-10% között változnak az erdők (sokszor még itt is külön tagban a havas oldalában).¹³⁶ Négy település esetében a századfordulón már egyáltalán nem találunk erdőket: (Damos,

¹³⁴ Swanwick, p. 31.

¹³⁵ Péntek J. - Szabó A. (1985): Ember és növényvilág, Kalotaszeg növényzete és népi növényismerete. A könyv helyszíni terepbejárások alapján készült vegetációtérképezési céllal, történeti helynévből és vegetációdinamikából kiolvasható tájtörténeti változásokat is említ, de alapvetően az 1980-85-ös állapotokat tükrözi. Jelenleg a MTA Vácrátóti Botanikai Int. doktorandusza, Molnár Krisztina végzi az etnobotanikai újrafelvételezését Alszeg falvaiban.

¹³⁶ Jákótelke, Kalotabikal, Malomszeg, Zentelke, Nyárszó, Kalotaújfalú, Sárvasár, Magyargyerőmonostor.

Erdőfalva, Nagykalota és Bökény¹³⁷). Alszeg és Nádas-mente falvaiban egymás közt változékony eloszlásúnak mondható az erdőarány, azaz egy-két falunak igen alacsony (Daróc, Bogártelke, Magyarnádas ~5%), másoknak pedig relatív magas (Méra, Kisbács, Nagypetri ~40%). Ebből következik, hogy Alszezen és a Nádas-mentén a terület erdő-mintázati képe nem annyira homogén mint Felszezen, hanem faluról-falura igen változékonyak, heterogénnek mondható!

Magasnak mondhatjuk az erdőborítottságot 45% felett. Ezen csoport nagy részét a nagy határú, hegyvidéket borító Gyalui-Vlegyászi Havasok szórt telepei teszik ki,¹³⁸ amelyeknél természetes az erdők magas aránya és ez által válik a tájkarakter-váltás egyik legfontosabb indikátorává. Ugyanakkor a magas erdőborítás másik csoportjába olyan kis települések tartoznak, amelyek alapvető geomorfológia tulajdonságait és helyzetét tekintve „kalotaszegiesnek” lehetnének mondhatók, mégis magas erdőarányuk fontos tájkarakter-váltó határterületté teszi őket.¹³⁹ Ezek a falvak körvonalazzák a tájjelleg-váltást ott, ahol más (pl. geomorfológiai) tényező nem olyan erősek.

Kalotaszeg erdőkarakter szempontjából változatos képét egyrészt a környező tágabb területek viszonyában kell vizsgálni (hol- milyen tájszerkezeti váltásként, milyen határoló-szegélyként jelenik meg az erdő); másrészt a belső kistájak erdő-mintázati különbségeit kell kiemelni, harmadrészt pedig tájtörténeti változásait kell figyelembe venni.

III.2.2. A Kalotaszeg határoló „erdőszegély” éles és töredékes jellege

Amennyiben a „belső kalotaszegi” falvakat (Felszeg, Alszeg, Nádas-mente, Kapusi-völgy) egységes területként kezeljük, úgy azt övező külső erdőszegély –térképekre és terepbejárásaimra alapozott–, formai elemzésében két-típusú átmenetet figyeltem meg. Az egyik típus, ahol a záródó erdőállományok látványa határozott, egy-tömegben megjelenve, markáns tájkarakter-váltást okoz (A); a másik esetben változatosan, fokozatosan, töredékesen, erdőfoltosan jelenik meg az átmenet, kevésbé határozott tájszerkezeti szegélyt eredményezve (B).

(A) A hirtelen fellépő, sötét, zárt erdőállomány (Kalotaszegen 'Renget'-nek nevezett erdő) okozta éles karakterváltás hét szakaszon jelentkezik; többnyire ott, ahol magas és alacsony borítottságú területek közvetlenül találkozik, vagy ahol az erdő nagy-összefüggő állományban jelenik meg:

1. A Kőhegy/Tomoldok-előhegység K-i lábán, ¹⁴⁰ és Hodos felett igen élesen záródik az erdő, ¹⁴¹
2. A Keleczel feletti erdőtagban hirtelen, nagy tömegben jelenik meg a fenyvesek képe,

¹³⁷ Ezt a 1820-as Cziráky-féle összeírás is alátámasztja: Damos: Határunkon erdők ugyan nincs, de mégis épületre való fát kapunk a mtgs. familiáktól az havasaikból. Erdőfalva: a falunak nincsenek egyéb káraink az erdő nem-létén kívül. Nagykalota: Erdeje a helységnek magának nincsen, épületre való erdők nincsen.” in: Takács, 2006.

¹³⁸ (Josikafalva, Szamosfő, Hideg-Szamos, Havasrekettye, Havasnyárfalu, Havasrogoz, Bánffydongó, Viság, stb.),

¹³⁹ Solyomtelke, Középföld, Nyerce, Váralmás, Csucs, Lapupatak, Hodosfalva, Forgácskút, Zutor, Szomordok, Kiskalota.

¹⁴⁰ Itt két kisebb átmeneti védett cserés zóna található, erősen beerdősült (!) barázdarendszerrel, amely a dülönevek és tájmorfológia fekvése alapján meglátásom szerint az egykori Himtelke település feltételezett helye.

¹⁴¹ Remetén, a Hodosi bekötőnél lévő nagy erdőtagot (500 kh), amely Hodost takarta el az út felől, 1920 körül irtották ki, hogy azon új, téglány, geometrikus mintázatu szántóföldeket hozzanak létre.

3.	A Bedecs és Magyargyerőmonostor közötti a Valea Mare-völgy mentén élesen, egyvonalban a völgy K-i oldalán záródik a havasalji erdő, majd folyamatosan zártan húzódik egészen Pányik, Gyerővásárhely, Kiskapus, Nagykapuson át és Gyalu déli oldaláig,
4.	Magyarlóna – Szászlóna – Kolozstótfalu K-i határán,
5.	Alsóföldtől, majd Váralmástól Középlakig az út Ny-i oldalán, és az oldalvölgyek tetején éles záródó határvonal egészen megváltoztatja az alaktanilag is egyre szélesedő völgyek képét,
6.	Forgácskút, Egeres, Bogártelke - Türe vonalában egészen Magyarorsárig húzódik a Nádas völgyének É-i peremén az erdőszegély, amelyet e völgy lezárásaként észlelhetők,
7.	Méra és Bács környékén (szucsági-szoros) is hasonló záródó erdő-látvány jelentkezik Kolozsvár felé, amely geomorfológiai szűkületével és tájhasználat-változásával együtt erős határt jelez.

(B) A fenti éles határszakaszok között találunk töredékes, tagolt, áttört-ligetes erdőfoltokat, amelyek nem képeznek éles tájkarakter-határvonalat:

8.	Sebesvár és Marótlaka környékén távoli átlátásokat nyitnak a kibukkanó kopár tetők, mert Kalotaszegtől eltérően nem dombtetőkön, hanem domboldalakon jelennek meg a zárt erdők.
9.	Méregjő felé olyan gyors ütemben emelkedik a terep, hogy mire nyílt gyeppel találkozik, addigra optikailag kikerül a látószögből,
10.	Magyargyerőmonostor, Kalotaújfalun felett a négyzetes havasi zártlegelők és fássegélyek adják a fraktális erdőfoltokat, ez a geometrikus-áttört mintázat határozottan eltérő jelleget ad e vidéknek.
11.	Hunyadtól É-ra, az egykori erdőből kialakított szőlőterületek, zártkertek, majd visszaerdősült gyümölcsösök mozaikos, cserjés-ligetes szerkezete változatos, áttört, laza képet ad.

Az említett területeken kívül, alig van –a Kalotaszegtől lényegesen eltérő– szerkezetváltás az erdőtagoltság tekintetében a berendi-, a koródi völgyben és T.Szentlászló felé. Így kijelenthető, hogy ezekben a völgyekben nem az erdőhasználat módjában rajzolódik ki tájkarakter-váltás.

III.2.3. Az erdő mintázatának tájtörténeti jellemzői és eloszlása a zónákban

Felszegen a hegyvidéken lévő erdők kivételével az erdőborítottság igen alacsony (5-10%). Ezt a térséget már a XVIII. sz.-i megyetérképek is erdőtelennek jelzik, de a XVII. sz.-végi határleírások is alig említenek erdőt Felszeg D-i és Ny-i falvaiban¹⁴² 1602-ben Vitéz Mihály, majd Basta csapatainak támadása ellen a vidék népe „az erdő kebelébe, a havasok közé futott”,¹⁴³ ami szintén jelzi az erdők hiányát. Bár bizonyított adatok nincsenek, mégis feltételezhető, hogy Felszeg vagy a kora-középkorban vagy még azelőtt veszíthette el erdősegeit. Ezen az egykoron mogyorós-gyertyános-bükkös erdőkkel

¹⁴² Ezek: Bökény, Incel, Méregjő, Szentkirály, Zentelke, Valkó, Malomszeg. E magyar és román települések a földesuraiknak Havasaira jártak épület- és tűzfűért, és makkoltatni is, így azok intenzívebb függőségi kapcsolatban álltak a 'Havasaljával'. Az erdőkielés nemesi, földbirtokosi jog volt a XIX.sz-ig, a jobbágyság erdőhasználatát korlátozva volt. A nemesi birtoktestek kialakulása után stabilizálódott a havasi erdők és felszegi szántók/legelők szimbiózisban álló egymásrautaltsága, és így nem volt szükség új erdők telepítésére.

¹⁴³ Szilágyi Sándor: Erdélyország története, 1866, in: Balogh – Fülemile, 2004., p.195.

borított vidéken¹⁴⁴ viszonylag kevés az „Irtvány/Irtás” kifejezés (Nádas-mentéhez képest), ami arra is utalhat, hogy a vidék már zömében leirtott lehetett, vagy azokat már fáslegelőkké alakították, mire a dűlőnevek magyarul állandósultak. Tudjuk, hogy Felszeg a középkorban kiemelt szereppel bírt; megmaradt műemlékeinek létrejötte sűrűn lakott intenzív földművelést és magas szintű szervezettséget igényelt. A terület magas, méltóságteljes középkori templomtornyainak a tájjal való erős kapcsolata (ellátni és messziről láttatva lenni), véleményem szerint, csakis szabad, erdőtlen, nyitott határhatszár esetén lehetett logikus. Nem zárható ki az itt élő szláv törzsek sokkal korábbi erdőirtásai sem, amely a Körös-hágó területét tehetné átláthatóbbá, védhetőbbé; a római kori erdőirtás azonban kizárható a vidék magas, hűvös volta miatt. A századfordulóra a zömében Bánffy- és Esterházy családok havasi erdeinek kitermelése felgyorsult.¹⁴⁵ Ezt megelőzően még tutajjal úsztatták a Körösön a fát, de a növekvő termelés hívja életre a vasutat 1909-re, amikor kiépül a hunyad-kelecei keskeny nyomtávú vonal felgyorsítva a Kalota-Havas, Jósika-telep, Gyurkucza erdeinek kitermelését. Felszeg K-i vízválasztó területe erdősültebbnek volt mondható.¹⁴⁶ Körösfő nagyobb erdeje éppen ezért önállóságot és jó fafeldolgozó kézművességet biztosított számára. Itt dinamikus tájváltozások történetek a XIX.-XX.sz.-ban: sok erdőtagot, tölgyest ekkor vágtak ki vagy alakították fáslegelővé.

Alszege, a Meszesről lefutó széles völgyek felső folyásán, a domblábakon még tagoltabb az erdőszerkezet (Felsőfüld-Nyíres), majd a völgyek alsóbb folyásán lényegesen zártabb, tömörebb, nagyobb erdőfoltokat figyelhetünk meg, különösen a kétoldali dombtető-gerinceken végighúzódva. Alszeg erdőborítottsága két eltérő vidékre osztható: az egyik a K-i, hosszanti völgyek falvai, ahol a borítottság nemcsak statisztikailag magas (40%), hanem optikailag is igen erős (Vv-Váralmási völgyek¹⁴⁷); a másik a Ny-i 'szőlős falvak' térsége (Asz –Alszegei szőlős), ahol az arány lényegesen alacsonyabb (18%). Így ezek között –Váralmás-Farnas-Kispetri–, határában válik szét e két tájkarakter-zóna. Tájttörténetileg sem a katonai felvételek körvonalainak vizsgálata, sem a statisztika nem mutat lényeges csökkenést és erdőalakzat-módosulást, azaz e vidék kevesebb tájképi változáson esett át.

A Nádas-mente erdőségeit vizsgálva láthatjuk, hogy az 1897-es kb. 20-25%-os arány, 1914-re lényegesen lecsökkent, 15-20%-ra.¹⁴⁸ A csökkenés oka, hogy az erdők itt inkább a helyi falvak, a közbirtokosság tulajdonában voltak, így a vasút kínálta gazdasági beruházásoknak jobban áldozatul estek. A már említett Egeres-Bogártelke-Türe dombtetőn záródó erdőszegély egyértelmű határt ad a

¹⁴⁴ Péntek J – Szabó A., 1985. p.36.

¹⁴⁵ Az kalotaszegi és valkói havasokból az épületfa 3/4-ed része a Kőrsön megy ki, a többi a hunyadi és csucsa állomásokról a vasút viszi. E kereskedés a havasi lakók kezében van, akik maguk vágják, faragják, fűrészelik és szállítják ki a különböző épületfákat, amelyet darabszámba fizetnek meg. A fatermelés eme neve az erdőpusztítással egyenlő. A vállalkozóknak nem áll érdekükben a fát kímélni; annyi szálát döntenek le amennyit tetszik, s csak azt dolgozzák fel, amelyet arra alkalmasnak találnak, a többi korhadni hagyják.” In: Ker. és Iparkamara, 1878. p.89.

¹⁴⁶ Deréte-Jákótelke-Csinkó és Köröső környéke, a Mészmarc oldala; valamint a Körös vízgyűjtő kátlana, amely egybefügg a Rieszeg-tetői, a Ravasz-hegyi és Ordományos erdővel és a Sztána-Kalotánádas-Jegenye hegytetői erdővel.

¹⁴⁷ A nagy erdőborítottság oka a Váralmási-, majd a Csáky-uradalom, és a Ref. Egyház kezében összpontosuló nagytagú erdőbirtok (3000 kh!), amely a településnek ma is sötét, körbezártan erdős, 'nem-kalotaszegiessé' képet ad.

¹⁴⁸ Különösen Vista (35>28%), Daróc (29>5%), Bogártelke (17>6%) esetén. Az utóbbi kettő csökkenő erdejét közel 1000kh Solyomtelki erdővásárlással pótolta a századfordulón.

Nádasi-mentének; K-n, a Mérai, Bácsi erdők jeleznek erős tájkarakter-váltást. Magyarsárd-Szentpál felé ugyancsak megnő a zárt erdők aránya, amelyek a kolozsvári kisnemesi családok tulajdonában voltak [15.§.melléklet]. A Kapus-Nádasi vízválasztón szintén szorosan a felszínmorfológiát követi a hosszan elnyúló Kapulat erdővonulata („Nemesek erdeje”¹⁴⁹). A megvetődött durvamész rétegek kiszögellési pontjaitól ÉK-i, lejtős irányba a ferde dombtetőket borítják az erdőtagok, így azok a Kapus völgyéből csak egy sötét peremszegélyként észlelhetők, míg a Nádas-mente felől nagyobb a rálátás. Ezen az erdővidéken csak 1960 körül épült ki erdészeti céllal aszfaltozott út Nagykapus – Magyargorbó között.

A tordaszentlászlói területen a három havasalji völgyfalu: Isztolna, Kisfenes, Hasadát igen magas erdőaránnal (75-80%) kilóg a területen egyébként alacsonyabb arányból (30%). Általánosan elmondható, hogy D-felé (Léta, Alsófüle, Felsőfüle) egyre csökken az erdők szerepe és egyre nyíltabbá válik a tájkép, de itt a települések nagymértékű közigazgatási-területi átszervezése megnehezíti az erdők statisztikai kiértékelését.

III.2.4. A mesterséges fenyőtelepítések megjelenési formái [17. tábla] [16.§.melléklet].

A kalotaszegi táj képéhez a századforduló óta hozzátartoznak a kisebb foltokban megjelenő, de visszatérően ismétlődő, zömében örökzöld mesterséges fásítások. Ebből néhányat még a Millenium-kori „ezeréves” fásítás nyomaként tartanak számon a helyiek,¹⁵⁰ amikor bányászati és eróziós sebeket, omlásokat fogtak meg vele, de többségét 1960-70 körül telepítettek az erózióvédelem és az egykori kőfejtők görgetegeinek megállítása céljából,¹⁵¹ de ma már nem jellemzőek. A fenyves-tájfásítás több helyen, visszatérő és ismétlődő formában jelenik meg, ezért a tájat jellemző mintázati elemként kezelhető. A térség geológiájával szoros összefüggésben, a fásítás majdnem mindig mészrétegek déli, kiszögellő, meredek oldalán jelenik meg, annak felső peremén vagy teljes magasságán. Ezek, a zömében nyitott kopárok körbevett sötét erdőfoltok jól kiemelik a geológiai alakzatokat. Legerőteljesebben az E60-főút mentén, Jegenye-Kalotánádas és Nagykapus-Gyalu körül tűnnek fel; kisebb foltokban a Nádas-mentén is; Felszegen Magyarvalkó, Damos, Jákótelke faluképeire vannak hatással; feltűnik Tordaszentlászló környékén is nagyobb arányban, ellenben Alszezen nem jellemző.

III.2.5. Az erdők tájkarakterben betöltött jelentősége, morfológiai sémajazok

A történeti térképek és a mai állapot alapján kijelenthetjük, hogy Kalotaszeg területét közel 500 éve biztosan nem borítják már kiterjedt erdőségek, de területe mégsem mutat egységes képet. Az erdők itt közepes és alacsonyabb arányban, de igen változatos mintázati jellemzőkkel fordulnak elő a különböző területeken. A kopár, nyitott-ligetes erdőtagok körül a „záródó erdőszege” jelentős

¹⁴⁹ Ennek egyik birtokosa a magyargorbói Lészai család (200 kh), és a Vistai Urbéresek (900kh) voltak.

¹⁵⁰ Ketesd, Magyarvalkó, Gyerővásárhely, Nagykapus, Tordaszentlászló in: Péntek J.–Szabó A., 1985. p.59.

¹⁵¹ Jákótelki adatközlők számoltak be róla, hogy szervezett tsz.-közmunka keretében alakították ki a kisebb ültetőgödröket a meredek domboldalon, amibe a földdel elkevert fenyőcsemetéket ültették igen fáradságos munkával.

karakterváltást ad a táj sziluettjeiben: azaz, ahol egy tömbben, zárt erdőségek jelennek meg, ott kijelenthetjük, hogy egy másik tájkarakterű zóna kezdődik. A nyitott, fél-nyitott dombvidéki látványokban az erdőfoltok speciálisan illeszkednek a domborzati-viszonyokhoz, ami egyedi téri- és alaktani mintázatokat hoznak létre:

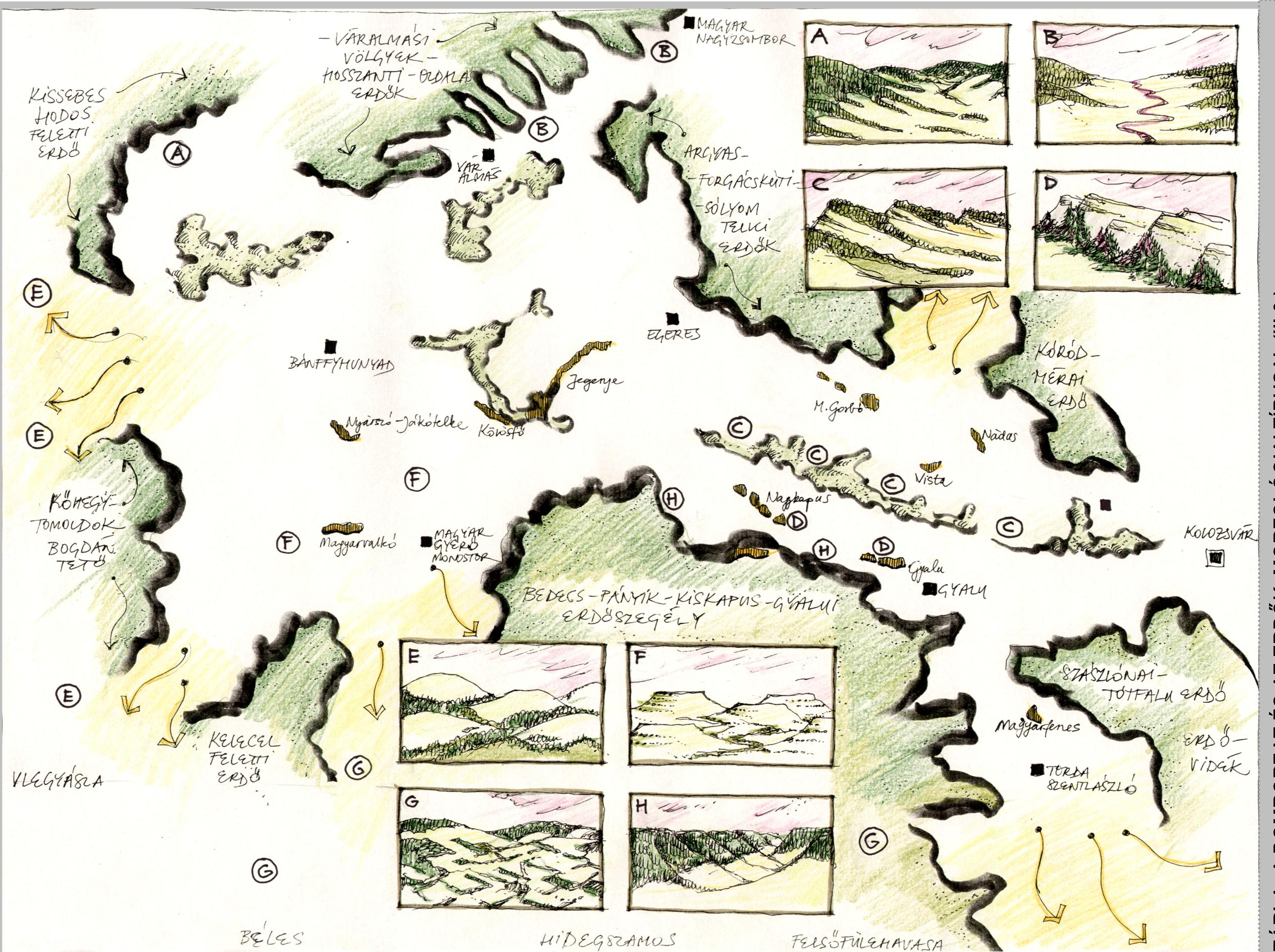
- A Hunyadi-medencében, Felszegen és a Tomoldok-előhegység lábain a legalacsonyabb az erdőarány. E monoton, erdőtlen vidék tájképben erőteljesen elkülönül Alszeg K-i felétől és a Nádas-mentétől. Tájttörténeti kapcsolatrendszerét tekintve mindig erős függőségi viszonyban volt a havasi területekkel; e szimbiózis alól csak Körösfő-K.Nádas környéke képez kivételt, ahol lényegesen erdősültebb a vízváltatói hágó, így erősítve a helyi fafeldolgozó hagyományokat.
- Alszegen, a Váralmási völgyek erdősült hosszanti dombtetői erősen elkülönülnek e vidék K-i 'szőlős-falvainak' jellegétől, ahol csak kisebb erdőfoltok vannak; az erdők történeti alakzatai itt az elmúlt 300 év során stabilnak mondhatóak. Felsőfüld és Nyíres környékén nyitottabb a kép: kisebb, mozaikosabb rendszerben jelennek meg az erdőfoltok, ami e két falunak is „havasalji” jellegét ad.
- A Kapus- és Nádas-mentén szorosan a geomorfológiai viszonyokkal függ össze erdők alaktana; szinte minden település rendelkezett saját, önellátó erdőtaggal elérhető közelségben, így azok fafelhasználás szempontjából önellátóbbak voltak; éppen ezért a XX. sz.-ban jelentős erdőkitermelésnek estek áldozatul.

Az elemzés alapján az alábbi terep-, és erdőmorfológiai típusokat lehet levezetni: [15. tábla].

A – Meszesről lefutó kisebb, tagoltabb erdőfoltok, amelyek a felszegi havasi legelőkkel mutatnak formai rokonságot: Felsőfüld, Almásnyíres,
B – A Váralmási-és azok oldal-völgyeinek lankás dombtetőjét borító zárt erdősávok, amelyek markáns erdőborítottságot eredményeznek,
C – Nádas-mente megdőlt mészsirtjein megmaradt erdőtagok, visszatérő formában ismétlődnek Inaktelke, Mákó, Vista körül
D – Mesterséges fenyőtelepítés a mészkörétegek meredek, déli felőli oldalán erózióvédelem céljából,
E – A Sebesvár környéki, Kalotaszegitől 'ellentétes' erdőborítottság: a kopár dombtetőkön hoztak létre a mezőgazdasági művelést és éppen a völgyek meredek domboldalak maradtak erdősültek.
F – A Felszegi mezaplatók közti kisebb völgyi erdőfoltok, cserjesorok, facsoportok,
G – Havasi zárt, fásszegéllyel kerített, négyzetes-téglány alakú hegyi legelők mozaikossága, amely határozottan eltérő, erős tájmintázatot ad Felszeg havasalji, havasi vidékének.
H – A Gyalui-Havasok, általában 'Renget'-nek nevezett zárt erdőtömbje Kapus-Gyalu környékén.

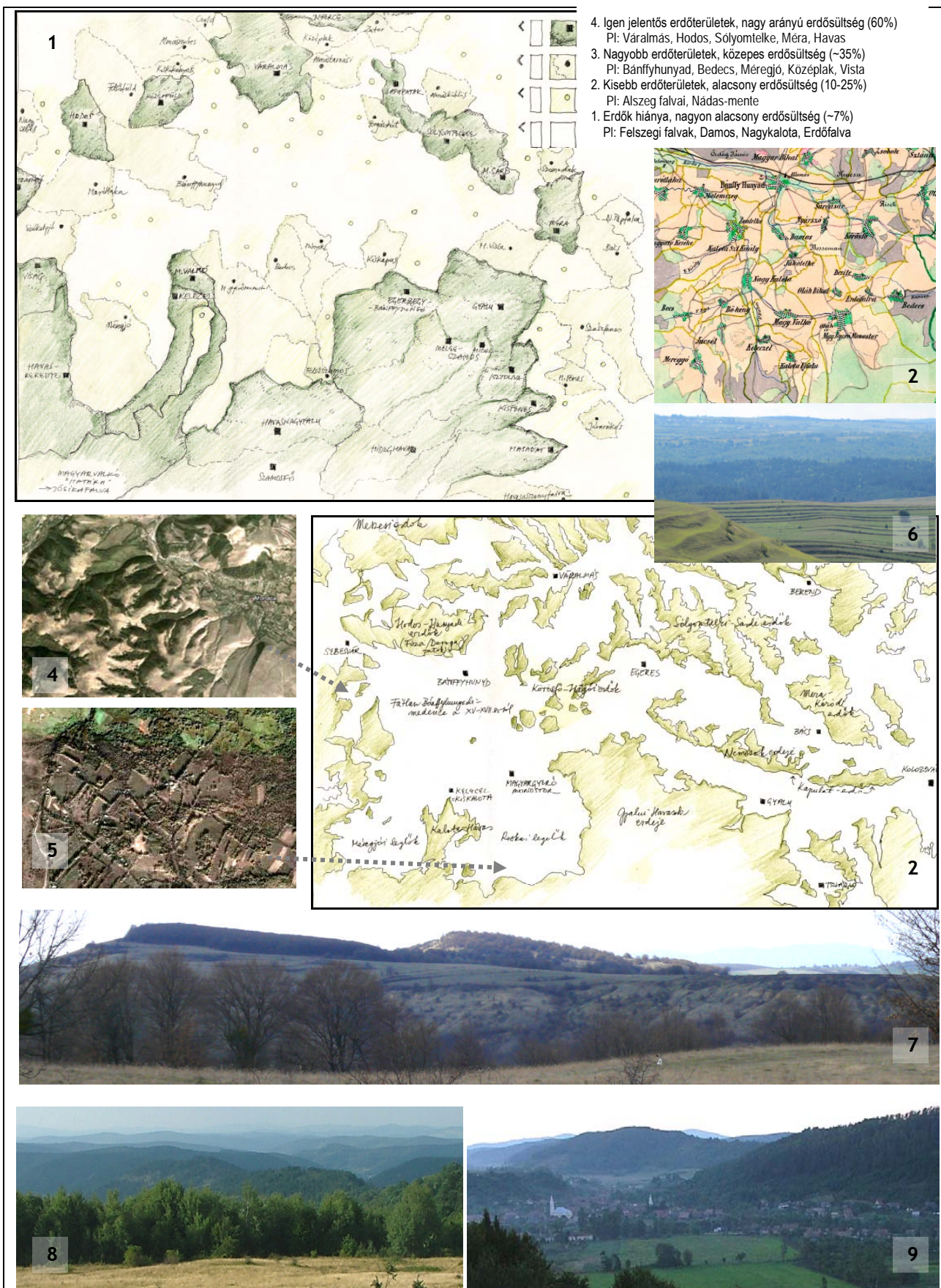
34. ábra: Az erdőmorfológia típusok áttekintője

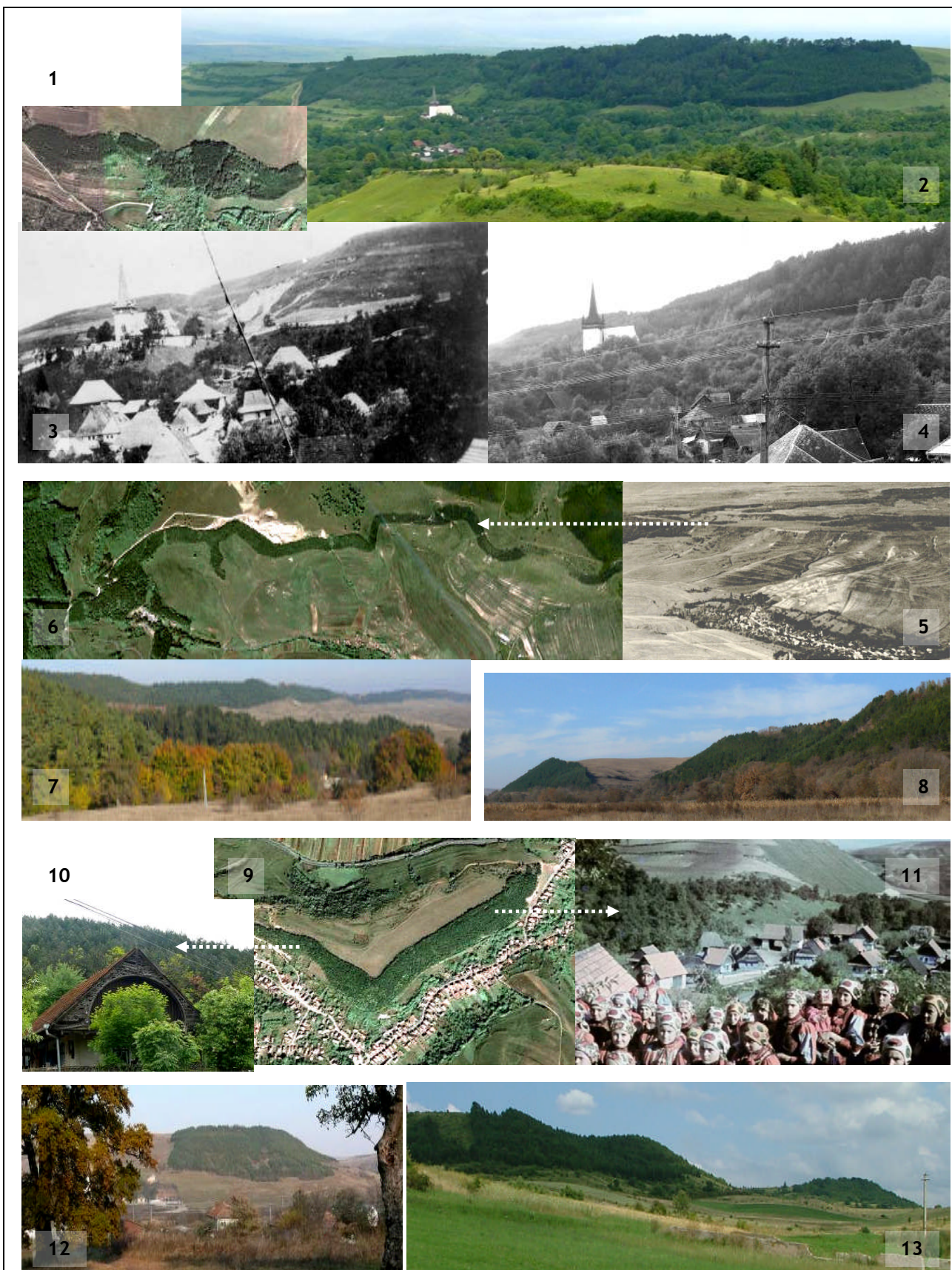

A domborzat és az erdők morfológiai típusainak leírását lásd a szövegben (III.2. fejezet)

17. TÁBLA: ERDŐSZERKEZET 2. – TELEPÍTETT ERDŐK TÁJMINTÁZATAI, ALAKTANI JEGYEI

1-4. A telepített fenyvesek légifotója és látképe Magyarvalkón, a templom feletti Tunya oldalában; a tájváltozást jól mutatja Bátki Zsigmond 1900-as felvétele és annak 2009-es újrafényképezése. 5-7. Jegenyén a visszacsatolás-kori felvétel (Erdődi – Cs. Szabó, 1941. p.12) még mutatja a kopár mészkőperemet, amelyet a fürdő környékével együtt a '70-es években, igényes vegyes állománnyal telepítettek be. 8. A meredek déli kitétséggű mészkőpadok erdőfoltjai Nagykapus-Gyalu között ismétlődő, ritmikus megjelenésűek. 9-11. Vistán a faluközpont dombját már 1940 előtt fásítják a bányászati sebek miatt, ma napig átalakítva a faluképet (NM D298, Erdődi M., 1940). 12. A magyargorbói Nagy-Románia alakú fenyőtelepítés. 13. A Damos-Jákótelki közötti szirt D-re néző oldalának sötét fenyvese.

III.3. Szántók tájértékelése

és az agroteraszok tájmintázatai és típusai

A szántóföldi művelés során kialakult agroteraszok (= szántási teraszok, szántási lépcsők, barázdák vagy sáncok, nagyritkán padok) organikus átmenetet képeznek a domborzati adottságok és népi földhasználat között, miközben olyan egyéniesítő erővel bír a látványban, amely az egyik legerősebb tájkarakter-jellemzőjét adja e vidéknek. Ez a fejezet terjedelmi okokból nem térhet ki részletesen a határhasználatra és a hagyományos életmód teljes körű bemutatására,¹⁵² hanem a látványkapcsolatokra, a táji változásokra, tájmintázati elemekre fókuszál. A fejezet vizsgálja a teraszok kiterjedését, térformáit, térbeli sűrűségét, valamint azok mikrodomborzati jellemzőit, kialakulását és átalakulását a tájhasználat-változás során. A barázdákat terasztípusokba sorolja és kiemeli tájesztétikai jelentőségüket. Továbbá a szántóföldi művelés statisztikai adatait, téri eloszlását vizsgálja [19-23. tábla].

III.3.1. A felszín teraszolásának eredete, története a szakirodalomban [17.§. melléklet]

Mesterségesen kialakított mezőgazdasági tereplépcsők a világ minden túlnépesedett, dombos vidékén vannak, eredetük a történelem homályába vész. A szakirodalmat áttekintve tapasztalhatjuk, hogy ebben a fontos kérdésben nálunk is teljes a bizonytalanság mind a kialakulás korát, mind a technikáját, a formák osztályozását és a használati módjait tekintve.¹⁵³ Az angol tájrégészeti szakirodalom mélyrehatóan foglalkozik az agroteraszok (lynchet, strip-lynchet) történetével, mivel azok a tájtörténet és a tájkép „értékét és örökségét” képezik. Rackam egész korai, bronzkori és kelta eredetet tételez fel a régészeti leletek alapján. A nyitott tájművelés¹⁵⁴ elnevezései között kiemeli, hogy a 'hline' (~lynchet) kifejezés főként meszes alapkőzetten fordul elő,¹⁵⁵ amely Kalotaszegre is jellemző. Ő és Kizos Krétai tájtörténeti kutatásaiban kiemelik a 'fonatos-agroteraszok'-típusát,¹⁵⁶ és rávilágít, hogy bár fontos szerepe van a felszíni talajerózió csökkentésében és vízmegkötésben, de kialakításukkal a veszélyes földcsuszamlásos területeket mégis elkerülték; azaz a földműves felismerte, hogy mely határrészeket nem érdemes barázdálni. Ez Kalotaszegen is helytálló, mivel éppen a vízmosásosabb Alszezen ritkábbak a teraszok. Muir középkori eredetűnek tartja az angol szántási teraszokat, és szoros összefüggésbe hozza a középkori túlnépesedéssel és földhiánnyal.

¹⁵² Népi földművelés Kalotaszeg címmel írta meg doktori disszertációját (ifj.) Kós Károly néprajzkutató 1944-ben, ebben Sztána és Jákótelke határhasználatára kerül bemutatásra, de a tanulmány részletesen bemutatja a földművelés teljes eszköztárát (talajjavítás, fogatolás, szántás, vetés, szénamunka, aratás, hordás, cséplés, tárolás). Kós, ifj., 1999

¹⁵³ Péntek J. - Szabó A., 1985, p. 104.

¹⁵⁴ Open field-system: kőfalakkal és sövényekkel nem elválasztott földek

¹⁵⁵ Rackam, 1986. p.174.

¹⁵⁶ A teraszok végeinél cikk-cakkos formában átvezető rámpák találhatók. Itt nincsenek átjárók, de a barázdák végei ilyen karakterrel fonódnak át egy másikba, vagy az eredeti terepfelszínbe. in: Kizos et. al., 2010. pp. 577-593.

Mezőgazdasági teraszok szinte egész Erdély területén találhatóak, hiszen az Erdélyi-medence dombvidékének lejtői csak így válhattak művelhetővé, valamint a hűvösebb éghajlat a déli teraszokkal kissé „melegebbé” vált. A gyümölcs- és szőlőtermesztés számára kialakított teraszok (Élesd környéke, Szilágyság) párhuzamos, szabályos, mesterséges formavilágot tükröznek, míg a szántási teraszok finoman illeszkednek a terepviszonyokhoz. A teraszok jellegét nagymértékben befolyásolja a domborzat formavilága és a kialakítás természetessége, létrehozásának kora és célja. A barázdák nem egyedülállóan kalotaszegi jelenségek, de a térség egyes tájkarakter-zónáit el-elhagyva azonban mégis megszűnnek, és csak távolabb (Mezőség, Torda környékén) jelennek meg újra, azonban eltérő formai jegyekkel (pl. Torockó környékén igen hosszú, párhuzamos, szinte szabályos sávokban), azért kiterjedésük, formájuk meghatározó a tájkarakter-zónák kialakításában.

III.3.2. Az agroteraszok, szántási lépcsők, barázdák eredete Kalotaszegen¹⁵⁷

Helyszíni gyűjtéseim során felfigyeltem rá, hogy a lakosság annyira ’együtt él’ ezekkel a térformákkal, hogy nem igazán illeti őket külön elnevezéssel. A „szántási lépcsőt” vagy „agroteraszt” nem használják leírásukra, és csak többszöri rákérdezésem után erőltették rá a „barázda” vagy „sánc” fogalmakat. Azaz számukra a teraszolt táj teljes egészében „természetes, eredeti” képződmény, a táj szerves része, maga a táj eredeti állapota, így a korábbi urbáriumokban ezért sem kapott külön kitüntetett figyelmet vagy elnevezést.¹⁵⁸ „A völgyi falutól rendszerint távolabb eső erdőtől meghódított, oldalas helyek minden esetben csak a legelők maradtak volna, ha nem rendelkezett volna a kalotaszegi ember is az Erdély dombos-hegyes vidékein mindenhol ismert és használt fa váltóékével. A partos földet a fa kerülőékével (=a földet mindig csak jobbra kifordító eke) nem szántották, mert a lejtősen maradt helyről a „jó földet” az olvadások, esők hamar lemosták volna. A fa váltóékével (=ódal~ v. fordító~) lehetségessé vált a hegyoldal lépcsős kiképzése, mi által a juhturma kosarazásával feljavított, dúsított humuszcseréteg a felső földekről nem folyhatott le az alsókba.”¹⁵⁹

A kalotaszegi teraszolás kialakulására, megjelenésére vonatkozó adatok bizonytalanok. Az első katonai felmérés még nem tartalmaz a földhasználat pontos művelési formájára vonatkozó jelöléseket. A 1820-as Cziráky-féle összeírásban azonban többször ’barázda’ megnevezéssel illetik a határt.¹⁶⁰ A második katonai felmérés (1865) csak elszórtan¹⁶¹ jelez olyan, egymással párhuzamos rendszereket terasz-vonalakat, amelyek átvágják a szintvonalakat. Tudjuk továbbá, hogy 1800 körül súlyos éhínség volt e térségben, így vagy az ezt megelőző magasabb népsűrűség, vagy az 1800-es évek közepének

¹⁵⁷ A témakör további kifejtése: Eplényi – Frohmann, 2011. pp. 62-66. és Eplényi, 2012a, in-press.

¹⁵⁸ Szabó T. Attila 400 esztendőnyi helynévgyűjtésében az agroterasz vagy terasz szó egyáltalán nem szerepel, csak a barázda vagy sánc szavak, azok is zömében Felszeg K-i feléből és Nádas-mentéről, de messze nem olyan gyakoriságban, ahogy azok a tájban jelennek meg. „Barázda (~): Mákó, Daróc, ~ ajja: Jegenyé, ~ák ~ák között: Gyerővásárhely, Mákó; ~ áknál: M.Gy.Monostor, ~ tető: Jegenyé”, újföld ~ja: Jákóktelke. „Sánc”: Gy.Vásárhely, Bogártelke, sánc közt: Sztána. A sánc kifejezés a malom, patak, kerítés-sáncot is jelenthetett.

¹⁵⁹ Kós, ifj. 1999. p. 43.

¹⁶⁰ Pl.: „künn a borázdákon vagyon elegendő vad gyümölcs”: Inaktelke, Daróc, Bogártelke, Tóttelke, Türe.

¹⁶¹ Ezek a megjelölt területeken mai napig is erős, széles teraszrendszerek látszódnak, pl. mákói Omlás-hegyoldal.

újra intenzívebbé való földhasználatára tette szükségessé az egyre magasabb domboldalak kiteraszolását. A XIX. sz. második felében keletkezett kataszteri térképek telekhatárai már pontosan egybeesnek az agroteraszok alakjával, így feltételezhetjük, hogy a barázdált terasz pereme telekhatárként szolgált. Ott, ahol nem volt mesterséges terepszegély, „ásott kövekkel” jelölték a földek szélét.¹⁶² Száraz és élősvényt (=rest) földek elválasztására nem használták, csak a gyümölcsöst kerítették vele. Az eredeti telekhatár kezdetben „vonalat” formált, amely a szántással egy hosszú szalagsávvá, mezsgyévé változott (egyre meredekebbé váló fal), így érthető a viták kialakulása azt a kérdést illetően: vajon kihez tartozik a meredek szakasz, az alsó vagy a felső telektulajdonoshoz? E barázdaoldalakat a szomszédos telektulajdonosok különböző megosztásban kaszálták is. Hol a barázda alatti területet, hol a felettit, hol a hosszirány szerint felében megosztva. A koronavonalak megmaradását a kalotaszegi ember fukarsága is segítette, aki ekenyomával is nagyon pontosan számon tartotta a telekhatár vonalát. Tovább stabilizálhatta a rézsút a földből ki-kidobott kövek tartóereje.¹⁶³

A barázda egykori kialakulási ütemét nyomozva adatközlőim elmondták, hogy 5-6 év szántás után most is hamar kialakul kisebb barázda olyan parcellák mellett, amelyeket nem szántanak. Kós kiemeli, hogy mindig a völgy felé fordított földdel a lépcső felső koronájára rászántottak, a belső körömvonalától pedig elszántották, ezért a teraszváltozás üteme gyors kellett legyen. Ennek ellentmond Uri Márton (Inaktelke) adatközlő, aki szerint: bár az egy teraszon összes szántott sor kifelé fordult, az utolsó, legbelső sort mégis visszafelé fordították, hogy „ne nőjön a barázda ódala.” A barázdák kialakítását segíthette a „faluke”, amely a település községi tulajdona volt, és határkerülésre, régi szűzföldek, parlagok feltörésére, köves-gyökeres földek művelésére vagy a nyilas földek kimérése, és a tavaszi vizek árkolására használták; egyik legszebb példánya Körösfői.¹⁶⁴ Végül a földéhség idején történt erdőirtások alakja jellemzően utalhat a barázdák kialakulására. A Kapulat erdő több pontján megfigyelhető, hogy a hegytetői erdőfoltok kitermelése szintvonalakat követő „barázda formájú” pászmákban történt a völgyek felől. Az erdő tarvágása során a gyökereket is ki kellett ásni, ezért elképzelhető, hogy a meglazult talajt már akkor nagyjából teraszos jelleggel egyengették el (pl. egy falukevel) vízszintesebb szántóföldeket hozva létre.¹⁶⁵ A barázdák ennél pontosabb és alaposabb korának megállapításához talajmetszetekre és humusztartalom-vizsgálatokra lenne szükség, erre azonban e munka céljai nem térnek ki.

¹⁶² Az ásott kövek ¾-ig földbe ásott nagy kövek voltak, hogy azt a szomszédok ne mozgathassák. A Kalotaszegen igen ritka(!), hegy-völgy irányú parcellák elválasztására használták, pl. a Riszeg-hegy és Méra oldalában találtam hasonlókat.

¹⁶³ Több forrás említi ezt a jelenséget. Gyűjtésemkor azonban az idősek felhívták a figyelmet arra, hogy a határ teljes kihasználásának idejében a teraszok részűjét még kaszálták, így oda, a kaszát kicsorbító köveket bizonyosan nem „hányták”. Ilyen, mai napig kaszált barázdarendszer már szinte csak a románok által lakott falvakban fordul elő: pl. Romángyerőmonostori Várhegy oldalában a 7m magas, közel 1 lábas rézsűket még 2012 nyarán is kétszer kaszálták (!).

¹⁶⁴ A körösfői faluke laposvasán 1800, a hosszúvasán 1780-es évszám szerepel, de ezek minden bizonnyal egy XVII. sz.-i eke utólagosan pótolta darabjai. in: Kós, ifj. 1980a. p. 187-194.

¹⁶⁵ Erre angol tájrégezeti szakirodalomban talált analógiák alapján következtetek: Rippon tájtörténeti kutatásaiban is hoz hasonló, domboldali helyzetben lévő, szintvonalhoz igazodó, 20-30m széles telekformákat, amelyek a felfelé haladó szintvonalakat követő tarvágás következményeiként ír le. in: Rippon, 2004. p. 31.

A néprajzkutatók (sajnos) csak ritkán kapták lencsevégre a „puszta tájakat”, csak az események háttérben tűnik fel egy-egy tájrészlet; mégis néhány 1900-as évek elején készült kép mutatja, hogy a határ teljes területe már teraszrendszerben volt művelve. Feltűnő, hogy ekkor sem a barázdákon, sem közöttük cserje, bokor vagy magasabb fás vegetáció nem volt. A szántóföldek monoton egymásutánja domináns mezőgazdasági képet mutatott, amely művelt, mesterségesen, fenntartott, ápolt és szabályozott jelleget adott a tájnak.

A magasabban, falutól távolabb fekvő, oldalas területeket már a század első évtizedeiben felhagyhatták, ezután már csak kaszálták, és a század második felében már csak legeltették. Szabó Attila '80-as években készült fényképeit a mai állapottal összevetve látható, hogy a románok által ma is művelt területeken (pl. Bedecs, Monostor határában), alig változott a táj képe, nem cserjésedik a terület, a kaszálókka és legelőkké vált teraszrendszereket pedig tisztítják. A cserjésedés ott a legintenzívebb, ahol sem kaszálás, sem legeltetés nem folyik. Mivel a barázdákon az állandósult franciaperjések, pannon szálkaperjés-gyepek és pusztai csenkeszesek zárt gyepszintjén jól „stabilizált” védőnövényzet jött létre,¹⁶⁶ ezért e terepformák éleinek kopása lehetséges, de „eltűnése” nem várható a jövőben sem. A gyomosító fajok megjelenésének oka a barázda kitettségének mikroklimatikus változatossága: a belső hajlatban több faj telepedett meg, egyre változatosabb élettereket alakítva ki, növelve annak biodiverzitását. Mára a cserjésedés egyre erősebb mértéket ölt az egész határ területén, többnyire kőényesek, csipkék, mezei juhar, vadgyümölcsök társulásaiba tartozó fajokkal. A kaszálható füvek kárára való túlfejlődésük az elhanyagoltság jele – állapítja meg már '85-ben Szabó. A jelen állapot azonban sokkal természetesebbnek, lágyabbnak, kevésbé mesterkéltnak tűnik, mint a korábbi „gondozott” stádium. Néhány éve a falu határán több száz juhot legeltető román/olasz bérlők az EU-s agrártámogatások elnyeréséért, újra tisztítani kezdték a kaszálókat, legelőket és így a meghódított szukcessziós területeket az erdőszegélyig szorítják vissza.

III.3.3. A kalotaszegi szántási teraszok terepkövetése és szegélyhatásai

A teraszrendszer mélyebb és részletesebb alaktani vizsgálatához a 1:5000-es szintvonalas és területhasználati térkép szükséges.¹⁶⁷ Ebből megállapítható, hogy a teraszolás alak-, és formakövető, illeszkedik a szintvonalakhoz, illetve leköveti a lejtőszöget, így 10%-alatt, és 30-40% felett nem jellemző. Égtáji kitettséggel való összefüggést nem találtam. Megfigyelhető, hogy ritkák a magányos teraszok, azok inkább egymás alatti lépcsős-teraszrendszerben jelentkeznek az egész domboldalnak egyedi mintázatot adva. Szerves egységet mutatva az eredeti terepformákkal így nagyfokú természetesség-érzetét adja, szemben az Erdélyben máshol is látható mesterséges szőlő-, és gyümölcsfa-telepítési kiteraszolásokkal, amelyek egyformán, határozottan, erőszakosan és az eredeti terepalakulatokat átvágva jelennek meg.

¹⁶⁶ Péntek - Szabó A. p.106

¹⁶⁷ E léptékében nem vizsgálható a teljes kalotaszegi terület, mert azt közel 500 szelvényből állna össze.

A táj komplexitásának egyik mutatója a különböző területhasználati egységek mentén létrejövő szegélyhatások intenzitása. A Csemez-féle¹⁶⁸ módszer alapján vizsgáltam a mintaterületen a teraszlépcsők szegélyhatásait úgy, hogy „*egy teraszszírtet (noha az duplán, köröm és koronavonalból áll) – egy szegély-vonalnak*” tekintetem: > egy átlagos mintaterületen 5,5km barázdahossz/km² arányszámot kaptam, ami a „*változatos*” kategóriába esik; > egy intenzív barázdarendszeren 12km barázdahossz/km² arányszám esett, amely pedig az „*igen változatos*” kategóriába esik. Így számszerűsítve is megjelenik a teraszok vonalas alakzatainak látképben való erős hatása, nagymértékű komplexitás adva neki.

III.3.4. A kalotaszegi szántási teraszok morfológiai csoportosítása

Az alábbiakban a morfológiailag jól elkülöníthető agroterasz-típusok leírásával foglalkozom. A fent említett terasz típusok mind organikusan követik a geomorfológiát. Az igen tagolt, változatos táj konkáv-konvex formavilágát, a vízgyűjtői völgy-, és dombháti szerkezetben is leköveti, letapogatja: a szintvonalakat átvágva hullámszik és elkeskenyedik, majd ismét kiszélesedik. Erre jó példa Felszeg és Gyerővásárhely környékén a jellegzetes konkáv, koporsó-formájú mezaplatókról lefutó szintezettség, ahol a lejtésszög 40%-ról fokozatosan 15%-ig csökken, végigjárva az I-II-III-as típust. Itt a bozótosodás fentről indul, megfogva az esetleges eróziós veszélyeket (pl. a Hágó-tető; Bedecs mellett a D. Rotund és a Tirs oldala). Közel száz helyszínt vizsgálva meg az alábbi négy karakterjegyeiben eltérő típust határoltam el, melyeket sematizált rajzokkal, metszetekkel és fényképekkel is bemutatok:

I. típus: LANKÁS, LAPOS TERASZOK: Ez az enyhén dombos, max. 15%-os lejtésszögű oldalakat jellemzi. Széles, egységes lejtésű területeken találhatóak, ahol nincsenek vízmosások vagy hirtelen terepváltozások. Jellemzően gépi művelésre is alkalmas területek voltak, így a kollektivizálás alatt, egészen a közelmúltig használatban voltak. Ezért a becserjésedés itt lassan vagy alig indult meg. Alaktani szempontból 15-50m szélességű terasz és igen keskeny, max. 2-3m-es padka jellemzi. Igen finom plasztikájával szinte beleolvad a nyitott domboldalakba.

II. típus: EGYENLETESEN MŰVELHETŐ DOMBOLDALI TERASZOK: Ezek 15-23%-os lejtésű területeken fordulnak elő, általában nagyobb (20-25 soros) teraszrendszerek formájában és a teraszok hossza akár elérheti a 700m-t. Szélességük kb. 10-15m között változik, így a kollektív gazdaság alatt még akár gépi műveléssel is szántani lehetett egyes részeit. A teraszok közötti rézsűk 4-5m szélesek és közel 25%-osak. Ebben a típusban szoros a korreláció a barázdák határa és a birtokviszonyok között.

III. típus: MEREDEK, DOMBTETŐI TERASZOK: A meredek domboldalak felső részét jellemzik a nagyon keskeny teraszú (2-3m), de igen magas padkájú (8-12m) meredek (50%) szántási lépcsők. A rosszul megközelíthető dombtetői helyzetük miatt –emberfeletti energiákat kívánva–, csakis

¹⁶⁸ A vizsgálatot a 1:5000-es szelvények alapján, Inaktelke és Gyerővásárhely között, és az inaktelki Szabóné dűlőben végeztem el. A módszer leírása: Csemez A., 1996. p.238.

állati erővel lehetett őket művelni, melyre azonban a XIX.sz.-ben még nagy szükség volt. A szocializmusra már biztosan felhagytak a szántással és kaszálással, és legeltetni kezdték. A tájkép szempontjából azért jelentősek, mert magaslati helyzetben vannak, távolról láthatóak, éles, erős fényárnyék-hatásokat keltenek, így szinte kortárs, land-art jellegű plasztikát adnak a tájnak.

IV. típus: GYŰRT, SÜPPEDÉKES TERASZOK: A gyűrt, földcsuszamlásos területeken, eróziós szakadások mellett alakult ki ez terasztípus, ahol a telekhatárok és a szántási lépcsők bevéődtek a terepfelszínbe, ugyanakkor a földmozgások miatt dinamikusán változóak maradtak. A teraszok szélessége változó, rendezetlen, spontán hatású. Itt nem a terepplasztika élessége, hanem a becserjésülés formakövető ligetes foltjai adnak ritmizálást a domboldalnak.

III.3.5. Az agroteraszok kalotaszegi eloszlása, szegélyhelyzetei, morfológiai sémajazok

A légifotók alapján átrajzoltam a vizsgált területen a teraszolt barázdarendszereket, és megfigyeltem, hogy azok intenzitásukban, sűrűségükben is eltérő mintázatokat mutatnak a különböző zónákban. Mivel az agroteraszokat fontos tájkaraktert definiáló elemnek tekintjük, ezért elterjedésének szegélyhelyzete és alaktani különbségei is kulcsfontosságúak a tájkarakter-zónák megállapításánál. A Hunyadi-medence területén hiányoznak a teraszok, mert az alacsony lankák nem indokolják azt. A '42-es, animált légifotón jól látszik, hogy a tájkarakter-zóna határán jelennek meg a meredekebb oldalak, magával hozva a szintvonalakat követő teraszokat szemben a medence négyzetes telekformáival. Felszeg DK-i, havasalji határán egyértelműen eltűnnek a teraszok (Valkó, Magyargyerőmonostor felett), mert itt a meredekebb domboldalak, az erdő záródása és a hegyi bekerített legelők uralják a tájhasználatot, ugyanakkor a Tomoldok-előhegység román falvaiban igen jellemzőek (Incsel, Bocs, Méregjő), de egy fontos morfológiai tulajdonságban mégis különböznek a többi terasztól. Míg Felszezen és Nádas-mentén a dombok oldalában helyezkednek el (és a dombtetőket zömében erdők borítják), addig itt fordítva, a meredekebb domboldalakat borítják az erdők, és a barázdált szántók, kaszálók éppen a laposabb, művelhető hegytetőkre kerülnek, kopárságuk távolról is jól láthatóvá válik. A barázdák legnagyobb kiterjedésben Felszeg magasabb (600-800m) konkáv formáin jelennek meg, a Tomoldok-hegylábaitól a Körösfői-vízválasztóig, ahol végig dominálnak a tájképben. Nagy sűrűségben és karakteresen visszatérő mintázattal jellemzőek még Kapus körül és a Nádas-mente völgyeiben; továbbá Tordaszentlászló irányában, ahol sűrűségét és térmorfológiáját tekintve a Kalotaszegivel igen rokon jegyeket mutat (ez összecseng egyes a néprajzi lehatárolásokkal, amelyek a Fenes-Hesdát völgyét még Kalotaszeg átmeneti területéhez kapcsolják). Alszezen is sokkal ritkábbak a teraszok, melynek oka a magasabb erdővel való borítottság és a lazább altalaj okozta mély kimosódások, amelyek meggátolták hosszan elnyúló barázdarendszerek létrejöttét. Felsőfüld-Nyíres környékén a Meszes lábainál felbukkannak a teraszok, míg a Váralmási- oldalvölgyek alluviális területein alig találunk barázdákat. Hasonlóan Forgácskút-Sólyomtelkétől É-ra és a Magyarsárd-

Berend útvonalon É-felé sem, noha tagolt a dombvidék; ugyanakkor Papfalva-Kóród völgyében egészen Máriatelekig előfordulnak, de nem képeznek kiterjedt teraszrendszereket. Innen a Szamos-menti hátság irányában szintén nem jellemzőek, mert az egyre lankásabb táj nem kívánta meg kialakításukat, így itt a szintvonalakra merőleges telekosztás mintázata jelenik meg.

Az agroteraszok területi megoszlását, a legfontosabb típusok domborzati viszonyokkal való morfológia összefüggését mutatja az alábbi összefoglaló táblázat és a sémarajzok [35. ábra] [18. tábla].

A – A Vlegyása alacsony tetőit, és a Tomoldok-Bogdán előhegység kopár dombtetőit borító alig cserjésedett teraszrendszer, amelyekre magaslati fekvésük miatt jól rálátni.
B – Az intenzíven, sűrűn és változatosan teraszolt Felszegi felföld, ahol a tagolt kis völgyek között hullámzó, egymásba fonódó nagy kiterjedésű teraszrendszerek..
C – Az intenzíven, sűrűn és változatosan teraszolt Felszegi felföld, amelyek dominál a konkáv formákra fokozatosan felkúszó, egyre meredekebb, magasabb teraszperemek éles rajzolta.
D – A tordaszentlászlói vidék hullámzó dombjainak teraszai, amelyek ma is művelés alatt állnak, de alacsonyabb teraszperemekkel bírnak, mint a felszegiek..
E – Az alszegi tagolt, süppedékes, omlásos vidék teraszai, amelyek a szőlők és erdőfoltok mellett kevésbé dominálnak, de mégis elő-előfordul.
F – A Nádas-menti tipikus teraszolás a ferde hosszanti oldalvölgyeken, melyek széles, látványos borítást képeznek a felszínen.
G – A Kapus-mente ferde, megdőlt szirtjeinek déli kitettségű teraszrendszere, amelyet a kis „áj”-ak tagolnak.

35. ábra: Az agroteraszok téri eloszlása és morfológia típusai

III.3.6. A szántóföldek statisztikai tájértékelése, téri eloszlása zónánként

A szántóföldek tájértékelése¹⁶⁹ során azok kiterjedését, nagyságát és a határban betöltött szerepét vizsgáltam, amely különböző értékeket hozott a falvak tekintetében. A 14. tábla és a 23. tábla 1.ábrája a vizsgált terület mezőgazdasági művelési ágait mutatja, ahol jól kivehető a szántók nagy területi százaléka a Hunyadi-medencében, ahol a faluhatár több mint 50%-át teszi ki és a jövedelem 60%-át adja. Ilyen magas jelentőség még Egeres – Mákó – Türe vidékén tűnik fel, ahol a nagyobb domblaposok vannak, valamint az Almás völgy mélyebb, szétterülő falvaiban. A tájértékelés két legmagasabb fokozatát összevonva azonban már szépen kirajzolódik a néprajzi Kalotaszeg határvonala, amelyből egyértelműen kimarad a havasi, havaslaji térség, a Ny-i hegylábi falvak és a Sárd – Lapupatak közötti erdősebb vidék.

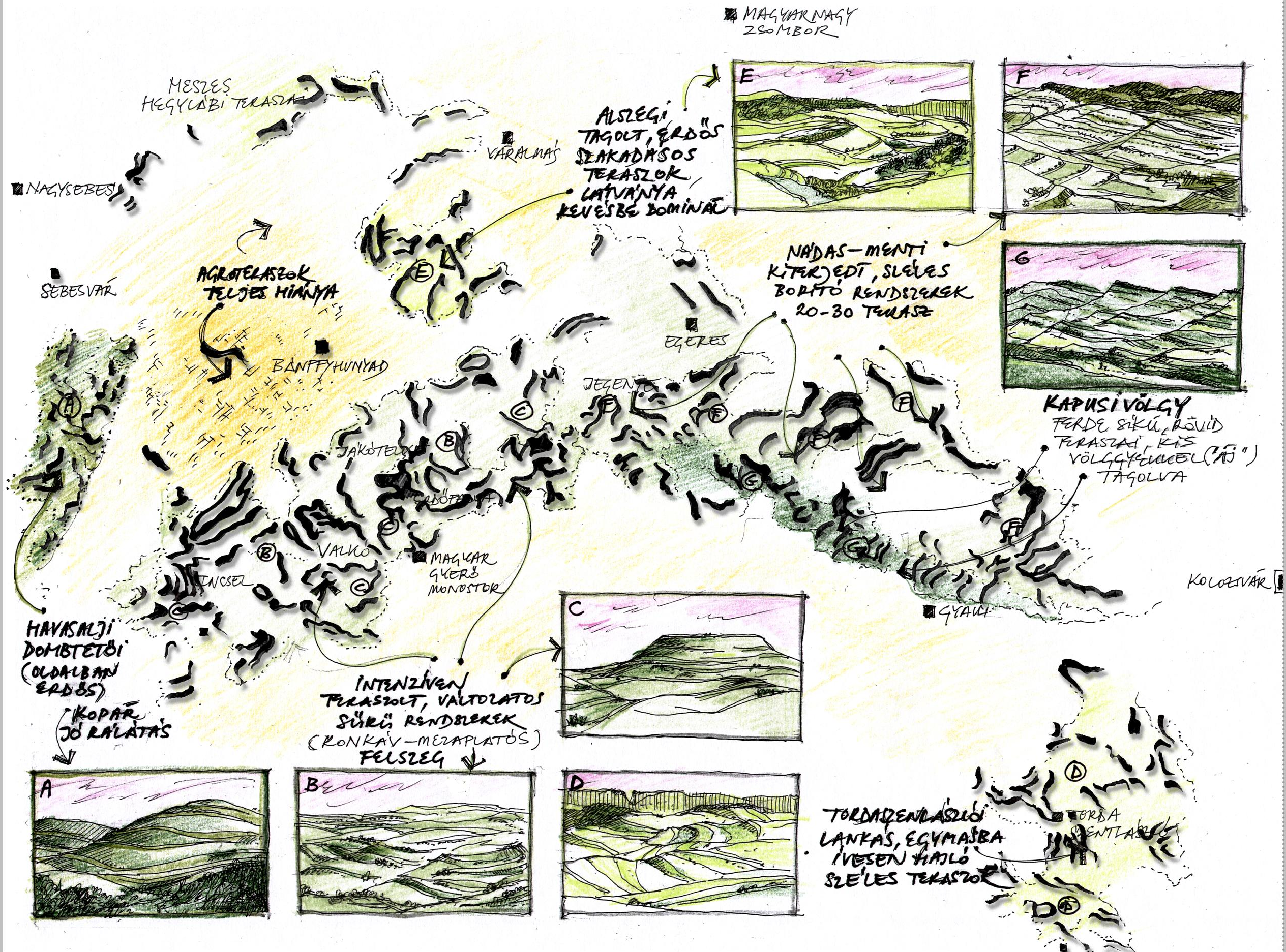
¹⁶⁹ Szántóterületek tájértékelése 5 szempont súlyozásával: szántók területe (kh., 1897), szántók területi aránya a falu összterületéből (% , 1914), földrészek átlagos nagysága (minél kisebb, annál kalotaszegiesebb), szántó jövedelme a falu összjövedelméből (%), 1 kh. szántó átlagos jövedelmezősége (fillér)

III.3.7. Az agroteraszok tájkarakter-elemzésben betöltött szerepének összefoglalása

Összességében megállapíthatjuk, hogy az eredetileg szántóföldi művelést lehetővé tévő teraszok min. 200 évesek, de valószínűbb, hogy 1800-nál korábbi túlnépesedéssel vannak összefüggésben, amikor a dombtetői erdők szintvonalak mentén történő, fokozatos tarvágásával tették alkalmassá az oldalakat a művelésre. A XX. sz. során a mezőgazdasági munka fokozatos csökkenésével a távoli, dombtetői helyekről indult meg a felhagyás az alacsonyabban fekvő falu felé, és ma, az urbanizálódó, jobb módú magyar lakta területeken gyorsabb a cserjésedés üteme, mint a szegényebb, még főként gazdálkodó román falvakban. Többnyire a 10-40% közötti lejtőkön jelentkezik, változó szélességű padokkal és mezsgyékkel, melyek egyben rögzítették és mai napig tükrözik a tulajdonviszonyokat; a teraszok gyep-vegetációja záródott, szegélyei élesek, így a terepforma stabilan bevésődött a tájba, tehát eltűnése nem valószínű a jövőben. A teraszok természetesség-érzését a terepkövető, részben vízszintes, mégis hullámzó-látványa és a spontán vegetáció megjelenése adja. A teraszok okozta *nagyon változatos* szegélyhatások, a művelési mód (szántók-kaszálók egymás mellettségének) színhatásai és a fény-árnyék játékok nagy mozgalmasságot és egyediséget biztosítanak a tájképnek. A teraszok mikro-morfológiája négy fő típusba sorolható (lankás, egyenletesen művelhető, meredek és süppedékes), de ezek mellett a domborzati viszonyokkal való összefüggése is különböző sémarajzokkal ábrázolható. A teraszok minden területen előfordulnak, de zónánként eltérően keverednek a geomorfológia adottságok függvényében, így hozva létre mintázati – intenzitásbeli különbségeket. A kalotaszegi teraszrendszer a tájkarakter legfontosabb eleme, és kiterjedésének szegélyvonalai kapcsolatban állnak a szántóföldi műveléssel és Kalotaszeg határvonalaival, így alkalmas tájkarakter-mintázati elem a tájkarakter-zónák elkülönítésére. A teraszrendszer védelemre szorul, nemcsak mint hagyományos-történeti tájhasználati forma, hanem mint esztétikai értéket hordozó táji látványelem [18.§. melléklet].

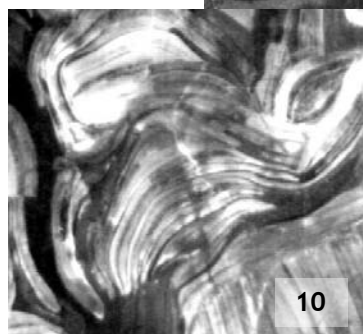
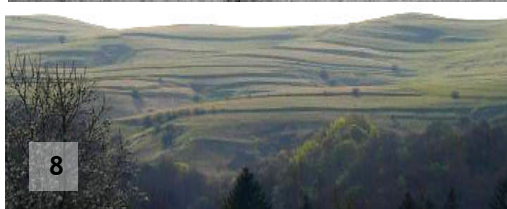
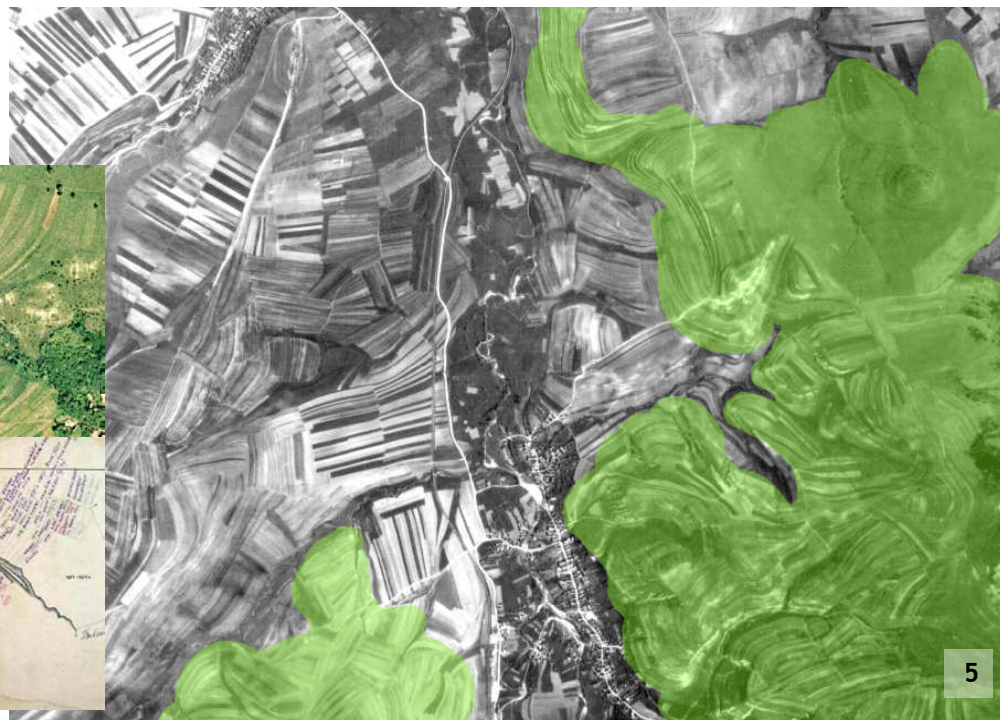
Az agroteraszok téri eloszlását és morfológiai típusainak leírását lásd a szövegben (III.3. fejezet)

A tábla bemutatja az agroteraszok térbeli-, alaktani-, időjárási változatosságát, illeszkedésüket a terepformákra.

20. TÁBLA: AGROTERASZOK 1. - TÁJTÖRTÉNETE ÉS ALAKTANI JELLEMZŐI

1-2. A mákói 'Omlás' teraszrendszerének megjelenése a II. kat. felmérésen és a mai tájképben. 3-4. A szalagszerű földbirtok/telekviszonyok szoros korrelációja a teraszokkal. 5. A '42-es légifotón látványos a Hunyadi-medence négyzetes lankás telkeinek ellentéte a dombos, íves teraszok jellegével. 6. M.Valkó intenzíven művelt tája ~1900 (saját képeslap) 7. A cserjésedés folyamatának megindulása a '40-as években Sztána környékén (saját képeslap) 8. Sebesvár-környéki román falvak 'fordított'=dombtetői teraszai. 9. Méregjói teraszok, amelyen a ványolt anyagokat szárítják (KJNT_08179) 10-11. Egy Kalotabikali tájrészlet cserjésedésének összehasonlítása (1942-2012)

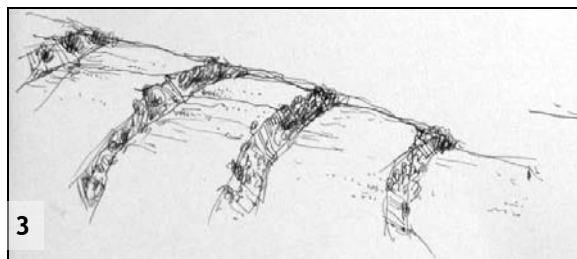

1

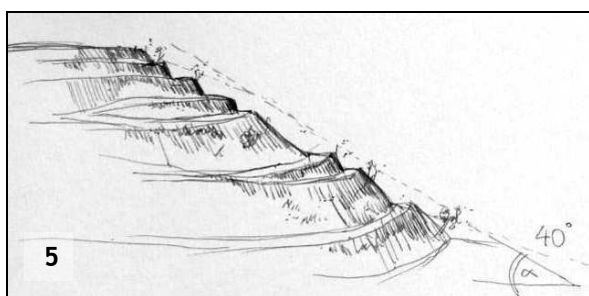
2

3

4

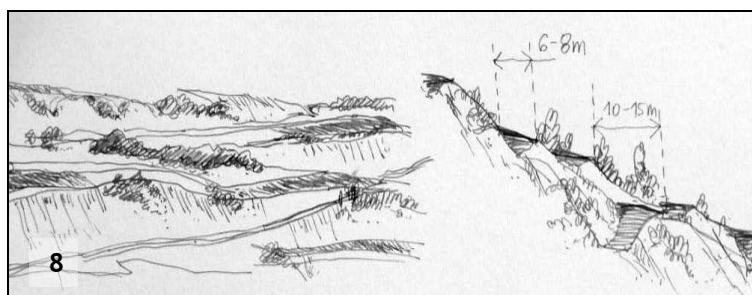
5

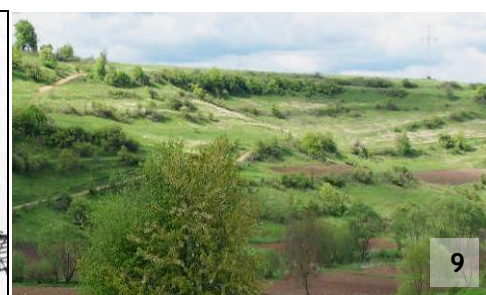
6

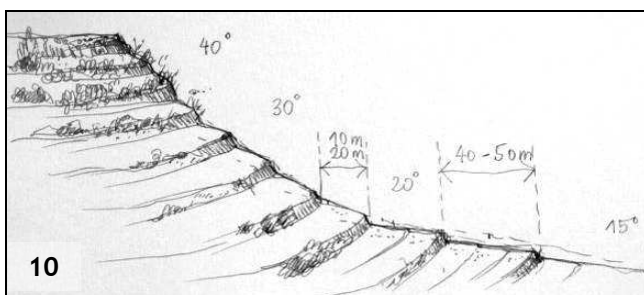
7

8

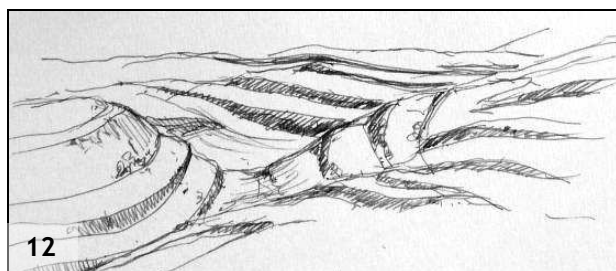
9

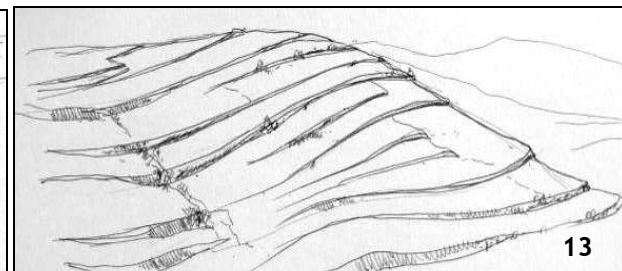
10

11

12

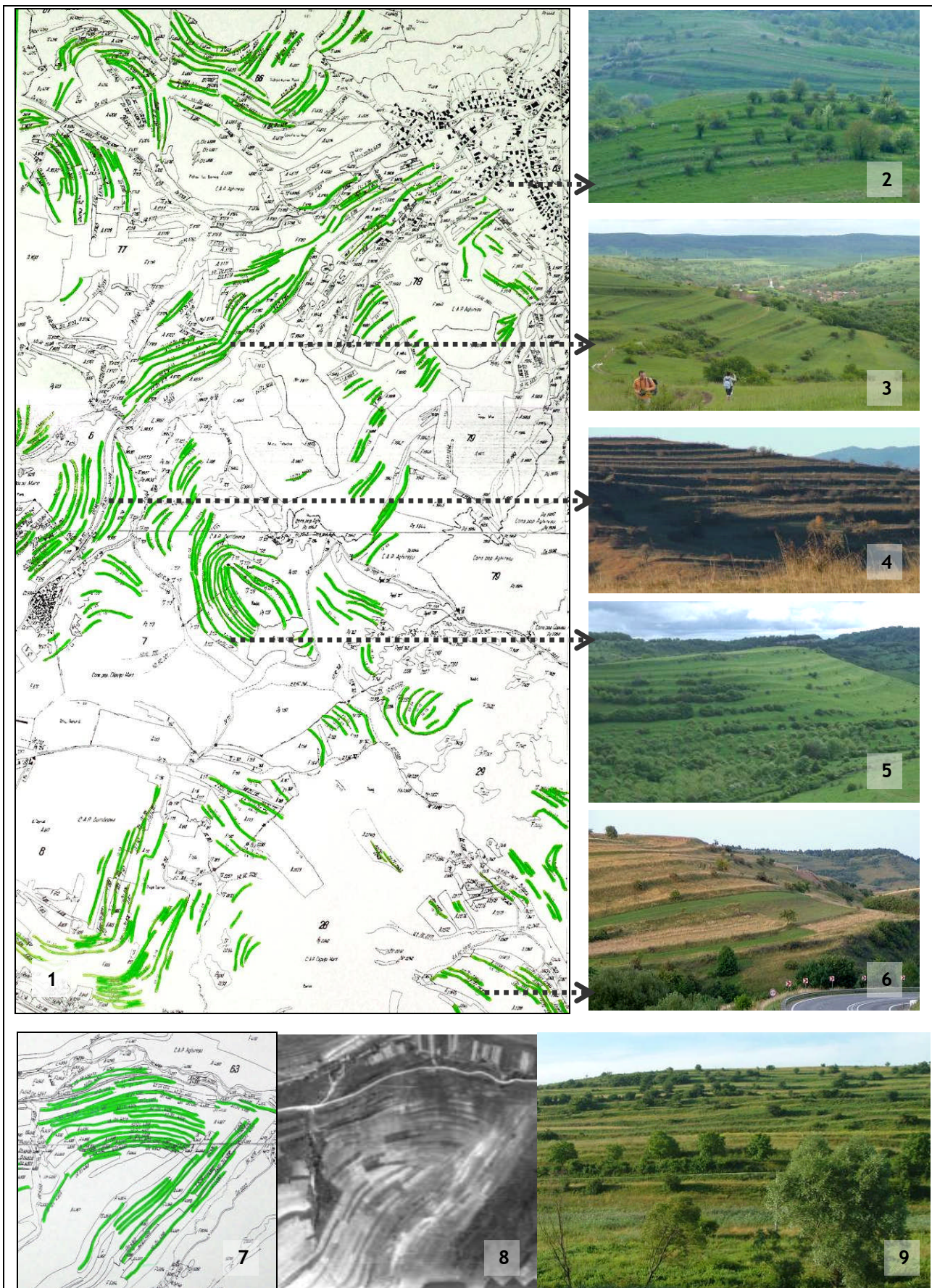

13

21. TÁBLA: AGROTERASZOK 2. - CSOPORTOSÍTÁSA FELSZÍNALAKTANI SZEMPONTBÓL

1-2. I.: lankás, lapos teraszok típusa (M.Valkó), 3-4. II. Egyenletesen művelhető, domboldali teraszrendszer, amely több, széles, jól művelhető teraszból áll, 5-7. III. Meredek, magas rézsúvú rendelkező dombtetői teraszok (M.Valkó), 8-9. IV. Gyűrt, süppedékes teraszolás (Inaktelke). 10-11. A konkáv felszegi mezaplatók oldalán látható teraszrendszer kombináció (Hágó-tető) 12-13. A teraszok eredeti terepforma-lekövetése völgykatlanban és dombhátakon, amely nagy-fokú természetesség-érzetet ad a látványnak.

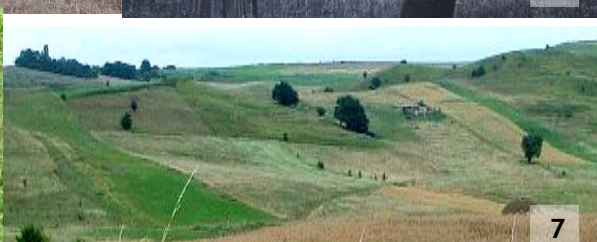
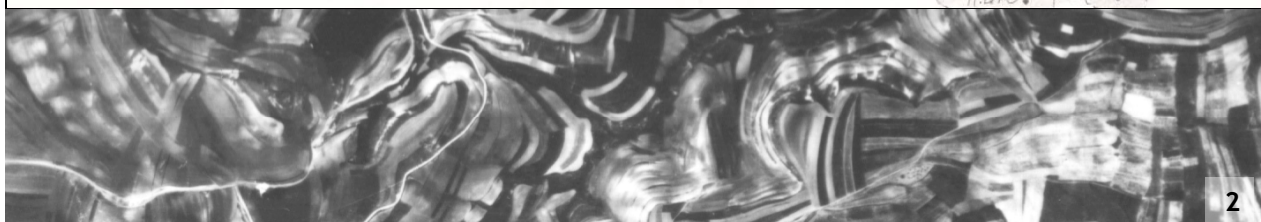
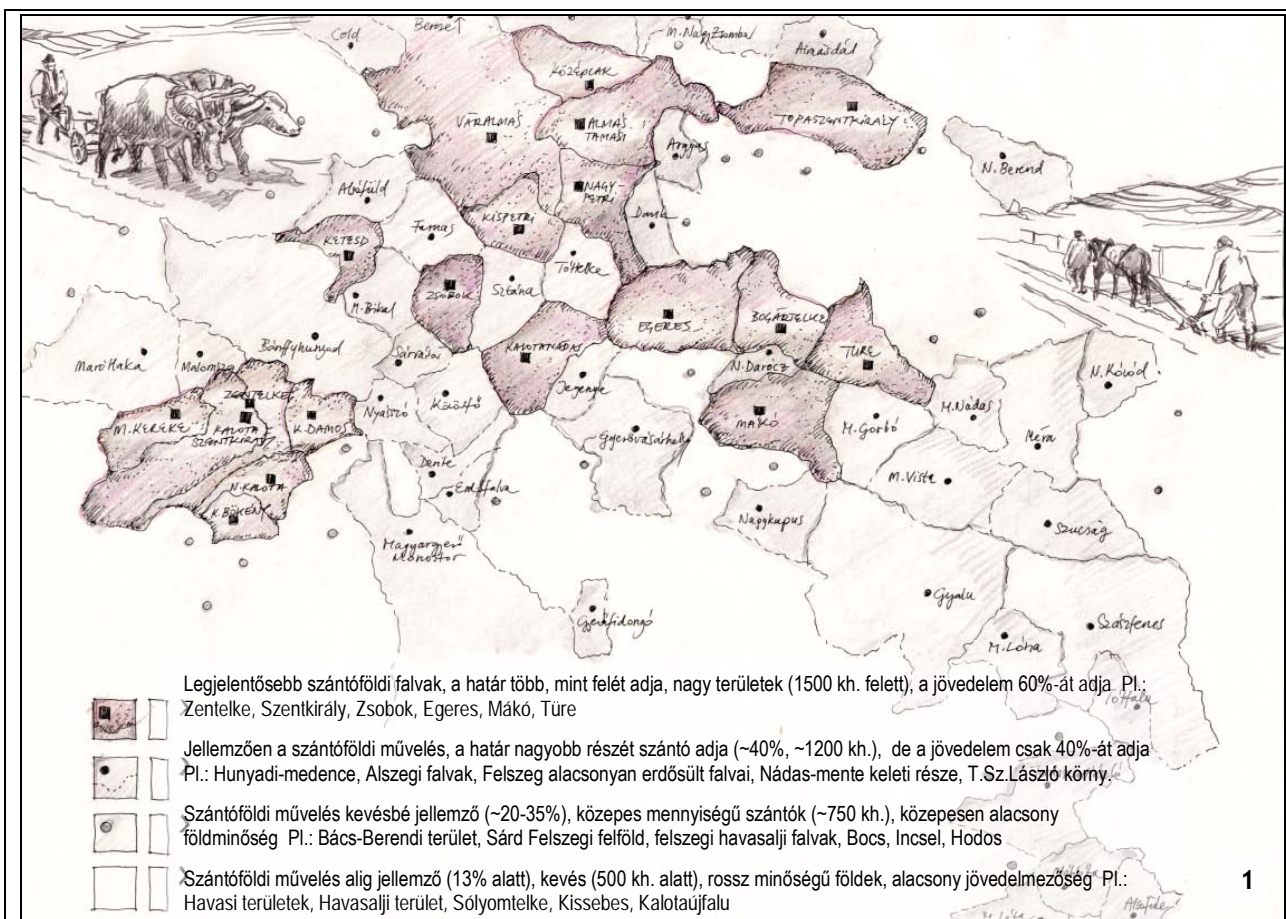

22. TÁBLA: AGROTERASZOK 3. – TÁJMINTÁZATI ÉS FELSZÍNALAKTANI JELLEMZŐI

1. Agroteraszok kis-léptékű elemzése az 1:5000 területhasználati térképen Inaktelek és Győrővásárhely között. 2-6. A inaktelki helyszínelések során készült fényképek a tájmintázatok alaktani változatosságát mutatják, illetve azok reakcióit az évköri, időjárási viszonyokra (fényárnyék, színek). 7-8. Az inaktelki „Szabóné dűlő”, amelyen a Csemez-féle szegélyhatás-vizsgálat elvégzése „igen változatos” eredményt hozott, a spontán fásodás hatása itt is jól látszik a '42-es légifotó és egy 2002-es fotó összevetésével. 9. A dűlő látványa 2007-ben.

23. TÁBLA: SZÁNTÓK TÁJÉRTÉKELÉSE, TÁJMINTÁZATAI ÉS ALAKTANI JEGYEI

1. A szántók tájértékelése és téri eloszlásának ábrázolása 2. Szántók jellegzetes mintázata Felszege (1942, légifotó) 3. Parcellák rendszere Méra határában, ahol a lankás dombon már nem kell annyira teraszolni (ez Kalotaszeg szélét is jelzi egyben) 4. Hagyományos aratókalaka zenészekkel Sztánán (Galloway, 1924) 5. A század első feléből származó kép a sarlós aratásról a háttérben kalongyákról (NM F 198915) 6. Ásott kő szolgál jelölésre ott ahol nincsenek teraszok 7-8. Berend-környéki és méra-andrásházi szintvonalra merőleges telekosztás, amely Kalotaszeget sehol sem jellemzi, így a mintázat megjelenése tájkarakter-váltsást fog hozni.

III.4. Legeltetés, bivalytartás tájértékelése és a fás legelők tájmintázatai

Az alábbi fejezet három tájkaraktert meghatározó mintázatként értelmezhető jegyet vizsgál részletesen, amelyek kapcsolatban vannak Kalotaszeg belső struktúrájával: ezek a bivalytartás táji vonatkozásai és jelentőségének statisztikai és térbeli vizsgálta (1); második eleme a kosarazó juhászat és a legelők statisztikai és térbeli vizsgálta (2); harmadik pedig a fás legelők tájképi szerepe, tájtörténeti változása és kiterjedése az egyes tájkarakter- zónákat illetően.

III.4.1. Bivalytartás tájtörténeti vonatkozása, tájértékelése és térbeli eloszlása [24. tábla]

Kós tanulmányában¹⁷⁰ részletesen feldolgozza a kalotaszegi parasztgazdaság bivalytartási szokásait. A földesúri birtokokon, majd a várásokon találkozhatott először a helyi lakosság vele, de kezdetben sokan lenézték az olcsó állatot, így a szegényebb családok bátorsága kellett széleskörű elterjedéséhez. Kós az 1910-40 közötti időszakot tartja a „meghonosodás korszakának,” amikor megnégyszereződött az állomány, ugyanakkor már a 1897-es adatsorok alapján is pontos képet kapunk mind a 116 településről, amelyben már akkor is jelentősnek tűnt a bivalytartás.

A bivaly, bár nehézkesen tartható (csökönyös, nehezen fejhető, veszélyes), mégis szívós, ellenálló, tágtűrű és értékes-, zsíros tejű (12%) állat. A bivalyokat nemcsak tejükért, hanem erős igavonó képességükért is tartották a köves talajokon, ezért a 'legelő és rét' művelési ág helyett inkább a szántóterületekkel mutat erősebb korrelációt. Nem mindenhol választották szét a marhákat és bivalyokat, de általánosságban elmondható, hogy a bivalyok számára a rosszabb: oldalas, köves, bozótos-gazos, törpe-füves vagy vizes, burjános helyeket hagyták meg; mert ő még a juh után hagyott ugaron is talált ennivalót.¹⁷¹ A század folyamán a Nádas-mente több falujában a bányákból való fuvarozásra és áruszállításra is tartották (Egeres, Türe, Vista, Bács). A TSZ-időben átmenetileg szabályozott létszám, a '70-években ismét növekedésnek indult,¹⁷² de ma jelentősége változó.¹⁷³

A bivalytartás két hagyományos, gazdálkodáshoz köthető egyedi tájértéket, visszatérő pontszerű elemet is létrehozott a kalotaszegi tájban, ezek a „bivalyfejő-kosarak” és a „bivaly-feredők.” Néhány faluban (Méra, Nádas, Nagykapus) a legelő igen messze volt, ezért kosarakat (kocsirlókat) készítettek szárazságból, rőzséből. Ezek bab-alakú, középen nyitott kisebb karámok, amelyek a bivalyok számára nyáresti szállásként és a fejést segítő nyugalmat adó, védelmező falként szolgáltak.¹⁷⁴ Ezek a kb. 3-5m-es kosarak mai napig megtalálhatóak és állandósultak a legelőn. A parasztság a jó

¹⁷⁰ A bivaly erdélyi elterjedését a balkáni, török területek felől a XV.sz.-ra; kalotaszegi megjelenését a 1860-70-es évekre teszi. A Kós által közölt, 1911-es állatszámhlási és helyszíni adatközlők alapján számított adatok nagyvonalakban sem illeszkednek az 1897-es statisztikával, amely már a múlt század végén sokkal jelentősebb létszámot közöl. In: Kós, ifj. 1980b, p. 215.

¹⁷¹ Kós., ifj., 1980b. p. 219.

¹⁷² Kós, ifj. 1980b. p. 215.

¹⁷³ Mérában mai napig nagy hagyománya van, Inaktelkén más csak néhányat tartanak. In: Füleki, 2012. p.22.

¹⁷⁴ A bivalyok fejése nagy körülményt kívánt, mert az állat csak az megszokott helyén, ismerős személynek, ismerős tárgyak jelenlétében adta le tejét, így a mezőn is törekedni kellett.

legelőn „bivaly-feredőket” alakított ki horpákból, gátakkal, patak-dugással, amelyeknek pocsolyájában az állat a déli meleget, a légycsípéseket és a felforrósodást átvészelhette, mert eredetileg meleg égövi, mocsári állat. A bivalyok jelenkori eltűnésével párhuzamosan ezek lassan feltöltődnek, helyük egyre nehezebben azonosítható,¹⁷⁵ mégis a tájgazdálkodás fontos táji emlékei.

A bivalytartás statisztikai és térbeli eloszlása¹⁷⁶ az alábbi tájkarater-zónákban egyöntetűen magas és minden településen egyformán jelentős: a Nádas-menti-völgy és Kapus-falvai, ahol átlagosan ~40%, de falvanként akár a 45-69%-ot is eléri bivalyok aránya az össz-állatállományból; Alszeg szőlős faluiban (Asz) szintén eléri a ~40%-os arányt; de a környékén a forgácskút-tóttelki zónában (31%), ill. Bánffyhunyad környékén is magas (27%) a bivalyok jelentősége; amelyhez még a váralmási falvak (Vv) is csatlakoznak (20%). Sem a havasi (H, Hv), sem a havasalji vidékeken (Fh), sem a tordaszentlászlói körzetben (To) nem jellemző a bivalytartás a kedvezőtlen környezeti paraméterek miatt.¹⁷⁷ Sebesváron, Székelyjón valamint Tordaszentlászló és Magyarfenes mélyebb fekvésű, vízközei magyarlakta falvaiban ennél kissé jelentősebb az arány. Bár nem lehet egyértelmű etnikai összefüggést találni a bivalytartás szokásában a magyar-román falvak között, a táblázat tájértékelési össz-jelentőség szerinti rangsorának első 15 helyéből 10 jelentős, magyarlakta, erős gazdaságú hagyományörző település; míg a rangsor végén jellegzetesen hegyi, kisebb gazdaságú és lakosszámú, szegényebb román település található. A 116 falvas adatsor statisztikai feldolgozása és annak térbeli ábrázolása valóban igazolta a bivalytartás jelentőségét a kalotaszegi zónákba, amely majdnem pontosan a legtöbb néprajzi és történeti besorolás által is Kalotaszegként számon tartott területet rajzolta meg. A bivalyok tartása így valóban közös jegyként, tájkarakter meghatározó tényező és hagyományos tájgazdálkodási reliktum-elemei is tájtörténeti jelentőséggel bírnak

III.4.2. A kosarazó juhászat táji vonatkozásai, tájértékelése és térbeli eloszlása [25. tábla]

A legelők a szántóföldi művelésre nem alkalmas köves, rossz minőségű, oldalas, 'rogyinás' helyekre szorítkoztak vissza, ahol még a kaszálás is nehézkes lett volna. A legelő és a kaszáló idővel egymást felválthatta, ha a körülmények úgy kívánták. Ezek a talajra simuló felületek szorosan követik a felszínmorfológiát, sem barázdák, sem szénaboglyák nem jelennek meg rajtuk, eróziós sérüléseiket és bokrosodásukat kivéve alapvetően monoton felületek. A kosarazó juhászat szerepe kettős: egyrészt a hasznosítja a gyengébb földminőségű legelőket, másrészt a trágyázással segíti a termőtalaj táperejének visszaadását. A határ 1/3-a minden évben ugarba („nyomásba”) kerül, amely nemcsak pihen, hanem istállótrágyát is kap, majd a juhok „ganézzák”. Kós kiemeli, hogy a kalotaszegi parasztgazdaságban a

¹⁷⁵ Az inaktelki Lüeten a 'bihajferedő' bozótos gödre már alig felismerhető, ellenben kiskapusi északos egykori úrbéresi legelő patak-dugásai mai napig jól kivehetőek a légifelvételken.

¹⁷⁶ Bivalytartás tájértékelése 5 szempont alapján: bivalyfogatok száma, 100 főre jutó bivalyfogatok száma, a bivalyok darabszáma 1897-ben, a bivalyok 5-os megoszlása az összes (nagy)állatállományból, és végül a bivaly szántásban való nagy szerepe miatt a 100 kh. szántóra (! – nem legelőre) jutó bivalyok száma.

¹⁷⁷ „Ott fenn száraz a fű, nincsenek vizes legelők, s nem terem kukorica, nincs kór a bihajnak; a hegyekben fehér- és pirostarka (svájci) marha van most is.” in: Kós. Ifj., 1980b. p. 217.

juhtartás jelentősége elsősorban nem a tej, a gyapjú vagy a húshaszonban, hanem mindenekelőtt a juhkosár nyomáson való költöztetése általi trágyázásban állott.¹⁷⁸ S jelentősége a rendszeres istállótrágyázás idején is azért maradt meg, mert az úttalan hegyi földekre nem lehetett kihordani az trágyát, és a szegények nem volt elegendő marhatrágyájuk. A juhkosár mikro-táji mintázata úgy keletkezik a mai napig is, hogy a kosár áthelyezésekor egyik oldala helyben maradt és a másik három oldala vándorolt, így négyzetesen ismétlődő formák alakultak ki az adott területen.¹⁷⁹ Ezek bár csak időszakos jelenségek, minden falu határában 'juhturmánként' megfigyelhető, és mivel manapság egyre jelentősebbé válik tartásuk, így fontos tájhasználati jellegzetesség.

A legeltetés statisztikai és térbeli eloszlását sokkal nehezebb a területhasználati adatsorok alapján körvonalazni, mert az állatok és csordák fogyasztása és igényei és táji terhelésük is különböző. Mivel a rét művelési ág pontos megoszlását nem ismerjük (lehet vizes rét vagy kaszáló) megoszlását nem ismerjük, és falvanként eltérő jellegű a kaszált és legeltetett eledel mennyisége, ezért a statisztikai adatsorok tájértékelése¹⁸⁰ kevésbé hozott egyöntetű és koherens képet. Általánosan megfigyelhető hogy magas értékeket kaptak a Havasi területek (H, Hv), a Kapus- és Kolozsvári völgy (K, Ka) és a Felszegi felföld és Havasalja is (Ff, Fh), ami mutatja ezek szántóföldi művelésre alkalmatlan voltát és az állattartás erős hagyományát (Magyarlóna, Szászfenes). A tordaszentlászlói terület (To) négy magas-értéket kapott települése is ehhez a havasi életmódhoz áll inkább közelebb. Jelentős, de nem minden falura általános érvényű a legeltető-állattartás a Nádas-mentén (Nmv), a Bács-Berendi térségben (Bb) és Váralmási-völgyekben (Vv), azaz itt a legelőarány nem tud teljes dominanciával részt venni a tájkarakter kialakításában. Végül egyöntetűen nem jelentős a Hunyadi-medencében (Bhm) és az Almási-zónákban (Ab, Asz), ahol egyrészt a szántóföldi művelés és a kert- és szőlőgazdálkodás dominál helyette. A legeltető állattartás így nem a belső vidékekre, hanem a szegély- és peremfalvakra jellemző, és egyik vizsgált tájkarakter-zónában sem mutat erős, koherens megjelenést, de alapvetően inverz módon illeszkedik a néprajzi lehatároláshoz, így a végső összesítésben az adatsor ellentétjét vettem számításba, azaz „akkor kalotaszegiesebb – ha kevésbé jellemző rá a legeltetés”.

III.4.3. A fás legelők tájtörténete és annak változás-dinamikái [26. tábla]

A fás legelők tájmintázata hagyományos és ősi tájművelési mód, amely összefüggést mutat az erdő kiélés és erdei legeltetés korai formáival,¹⁸¹ amikor az erdőből kihalított belső tisztásokon legeltettek. A csökkenő erdők – növekvő szántó és legelők mellett szükség volt a nyári meleg ellen való védelemre, amelyet az idős fák lombkoronái adtak. A fás legelőkön értékes ecetnek való

¹⁷⁸ Kós, ifj., 1999. p. 67., Kós részletesen foglalkozik a témával: A kalotaszegi kosarazó juhászat c. tanulmányában, Kós., ifj. 1947.

¹⁷⁹ A juhkosár falát 2m-es vesszőfonatú mobil lészák/lászáknak alkották; így a 8x16/10x18m-es kosarat nap-nap után könnyen át lehetett helyezni, mert különben kiégette volna a trágya a fűvet.

¹⁸⁰ A legeltetés tájértékelése 7 adatból került levezetésre: a legelő (terület és %, 1987) és a rét méretéből (1897), a szántó jelentőségének fordított arányából, valamint a legelő állatok összetételéből (összes állat, juhok száma).

¹⁸¹ Varga Anna cikke

vadgyümölcsfák álltak, melyek megőrzése mindenkinek fontos volt. A fáslegelőt, mint bármely más legelőt tartották számon, így a régi dülönév-adatsorokban és művelési térképeken¹⁸² nem lehet nyomon követni létét, és az összeírások sem említik külön tájhasználati típusként. Majdnem mindegyik fás legelő az egykori természetes erdő kiirtása során keletkezett, és nem fatelepítéssel jött létre, ez azonban nem zárja ki azt, hogy egy megritkított erdős-legelő idővel ne tudna vissza-erdősülni. E folyamat időben és térben is változatos, mozgalmas képet ad, amelyet történeti térképekkel, légifotókkal részletesen vizsgáltam az egyes területeken.¹⁸³ Ebből kiderült, hogy ez egy min. 250 éves történeti tájhasználati forma volt, amely mára csökkenőben van. Környezetpszichológiai és tájkép-értékelési kutatások több elmélettel is alátámasztják a ligetes-facsoportos térszerveződés magas közkedveltségét [19.§. melléklet]. A változatos kiterjedésben és sűrűségben feltűnő facsoportok, az azokon változó fény-árnyék jelenségek a kalotaszegi tájképnek is magas esztétikai minőséget adnak, azért megőrzésük a táji értékvédelem fontos részét kell képezze.

III.4.4. A fás legelők téri megoszlása, mintázata a tájkarakter-zónákban [20.§. melléklet].

Alig volt, és ma sincs fás legelő a Hunyadi-medencében és Felszeg havasalji területein, ahol az erdőkielés sokkal korábban elkezdődött; és itt a delelő forróság sem játszott olyan nagy szerepet. Így e szempontból jelentősen eltér a többi zónától; Felszeg K-i felén, Nyárszó-Körösfő környékén ma is találunk fás legelőket, mert az erdőirtások csak az elmúlt száz évben történtek. Alszezen a Meszes lefutó völgyeiben alig találunk kisebb fás-legelő tagokat, mert itt a magas erdőarány és alacsony legelőszázalék miatt kisebb volt azok jelentősége (Alsófüld), de a zsobok-sztánai magaslat egykori „örege” erdőségéből a vasútépítés óta megritkított erdőtagok között több szép, koros fákból álló fáslegelő is található. A Nádas-mentén találhatók ma a legnagyobb és legkiterjedtebb fás legelők, mert az erdőtagok és a ligetesebb legelőfoltok között könnyebben tudtak visszafásodni, ill. változatos időbeli és térbeli dinamikával átalakulni. Tájképi szempontból a legjelentősebb a magyargorbói, 200ha-s Lészai-féle domboldalt borító terület, amelynek látványa megdöbbentő. Összegzésként megállapítható, hogy a fás-legelők bár kis alapterületek a határban, különleges „pettyezett” mintázatai messziről feltűnőek a tájképben és látványuk egyedi megjelenésű.

¹⁸² Ha egy erdőtagot legelővé alakítottak, akkor azt már világos színekkel jelölték, még akkor is, ha azon fák, facsoportok álltak. Ha hihetünk az első katonai felmérés jelölésének (ami csak a részletesebb grafikájú lapokon különböztet meg sűrű/zárt erdőt, nyitottabb erdőt és elszórt hagyásfás mintázatot), akkor állíthatjuk, hogy ez a tájhasználati forma minimum 250 éves.

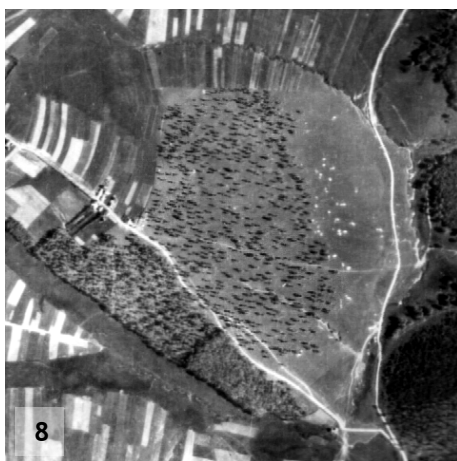
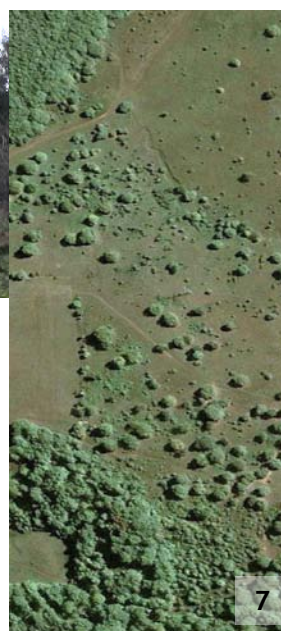
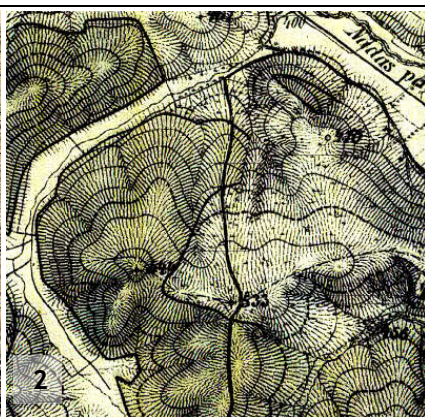
¹⁸³ Típusai: (1) egykori zárt erőket kiritkítanak, egyre jobban fellazítanak és abból fás legelő alakul ki: Gorbói Lészai legelő a 1880-ban még zárt erdő majd 1940-re legelő; a Zsoboki állomás környéke a II. katonai felmérésen még teljesen zárt erdő, majd 1944-ben már „fellazul” és differenciáltan egyes részei zártabb erdőséggé, mások még nyitottabb legelővé alakulnak; (2) az „eredetileg” hagyásfás terület kitermelésre került vagy bányászati céllal lett hasznosítva: a Nagykapusi fáslegelő eltűnik, a Súlyomtelki helyén kaolinbánya nyílik; (3) egy „eredetileg” hagyásfás terület befásodik, visszaerdősül: pl. egy Mákó feletti ligetes erdőtag 1880-ban még liget, 1940-ben már erdőtag; ill. különböző korú hagyásfákból álló egymással érintkező ligetek, erdőtagok áthelyeződnek, térfelet váltanak: amíg az egyik megnő, a korosabb eltűnik, pl.: Alsófüld; (4) a hagyásfás legelő állapota változatlan, körvonalai a 70-80 évvel ezelőtti formákat mutatják: Hodos falu alatti fáslegelő.

26. TÁBLA: LEGELTETÉS 3. – A FÁS-LEGELŐK TÁJMINTÁZATA, TÁJKÉPI SZEREPE

1-3. A magyargorbói Lészai-legelő tájváltozása (I – II.kat. felmérés, mai légifotó) 4-5. Ugyanennek a legelőnek a mintázata közelről és a domboldalt borító látványa. 6-7. Az inaktelki Csere, amelyet a '60-as években zárt erdőből alakítottak ki. 8-9. A Hodosi-fás legelő 60 éve (kissé megrikult), de változatlan képe. 10. Fás legelő a Zsoboki állomásnál. 11. Öreg fák az Egeres Nagykapusi fás-legelőben.

III.5. Kertek és gyümölcsösök tájértékelése és az ültetvények tájmintázatai

A gyümölcsösök fontos szerepet töltenek be minden falu életében, és a falvaktól távolabb eső tájrészletek képi megjelenésében is; több száz év klimatikus és gazdálkodási változásai ellenére is időtállóan bizonyultak, és ma is a táj „legfenntartottabb” részei. A falun belüli gyümölcsösök mintázata szoros összefüggést mutat a településszerkezettel, amely a falut körülvevő gyümölcsöskerteken keresztül illeszkedik harmonikusan az őket övező tájba.¹⁸⁴ Az egyes gyümölcsfajok termesztésének módja, ill. hasznvételi formája nagymértékben meghatározza az egyedek habitusát, állományaik formáját, ennek révén a tájban való megjelenésüket. A hagyományos gyümölcsösök és az intenzív ültetvények jellegükben, mintázataikban és gyakoriságukban is élesen elválnak egymástól. A fejezet e két típus tájhasználatban betöltött szerepét vizsgálja statisztikai-, és azok térbeli eloszlása alapján a különböző zónákban.

III.5.1. Hagományos gyümölcsösök megjelenései a falu-, és tájszerkezetben [27. tábla]

A kertek és gyümölcsösök a középkori településrendszer megszilárdulása óta a települések fontos részét képezik, és a domborzat adta lehetőségekre rátelepült faluszerkezettel nagyon szoros szimbiózisban vannak. A kert a statisztikák alapján a vizsgált határ kis (1-3%-t) adja, ennek ellenére szerepe a falu gazdálkodásában és a faluképben ennél sokkal jelentősebb és változatosabb:

Települést-ölelő gyümölcsösök: Kalotaszeg szinte valamennyi –zártabb, nem szórt jellegű–, településén megfigyelhető, hogy a telkeken a csűr- és zöldséges kert mögött a magánkertek kerítései megszűnnek, és egy nagy települést övező kert-gyűrűvé válnak, amely 80-120 méteres szélességével szinte beágyazza a falut a tájba. A gyűrű-szerű szerkezet¹⁸⁵ könnyen megközelíthetővé teszi a fákat a lakosok számára, de zártságával védelmet nyújt az esős- hideg szelek, poros viharok, vadon élő állatok rongálása ellen. Ezt kívülről sánccal, „szárazsággal” kijelölt, vagy élő kőrishől, mezei juharból metszett kerítéssel veszik körbe.

Templomkertek és temetőkertek: Gyakran találunk gyümölcsöskertet a templom és temető dombján, szimbolikusan „paradicsomi édenkertté változtatva a földi, mégis túlvilági temetőkertet.”¹⁸⁶ Legtöbb esetben ez az egyház tulajdona; közös munkával a gyülekezet viseli gondját és a megtermelt haszon (pálinka) a tiszteletes családjáé. A valkói templom és cinterem ennek a szimbiózisnak különleges tájtörténeti példája.¹⁸⁷

Gyümölcsös az utcaképben: A kalotaszegi utcaképet zömében zárt, fésűs beépítés jellemzi, és csak hátrébb következik a gyümölcsös. Azonban a változatos terepviszonyok eredményeképpen a falu

¹⁸⁴ E témakört bővebben feldolgozza: Eplényi – Szani, 2006. pp. 51-56.

¹⁸⁵ Ilyen épen maradt „gyümölcsös-gyűrű” veszi körbe Sztánát, Derétét, Magyarókerékét, Kőkényest, Jákótelkét.

¹⁸⁶ Inaktelke, Vista, Magyarvalkó. A temető/paradicsom-kert témája bővebben: Eplényi – Kardeván-Lapis, 2008, p.2-14.

¹⁸⁷ Miháltz Elek pomológus-tiszteletes a századfordulón „új fajtáknak” számító gyümölcsfákkal kísérletezve telepítette be az addig kopár kertet; konfirmándusait kitanította az oltás-metszés alapismereteire. in: Nagy J, 1995.pp. 51-60.

szerkezetében is vannak szűkebb, patakparti, domboldalnak feszülő telkek, amelyek csatlakoznak az utcafronthoz megtörve a házakkal ritmizált faluképet. A több-utcás, széttelepült faluszerkezetben és a szórt havasalji falvakban még ennél is jobban dominál a házak közötti gyümölcsös-tagok látványa.

Uradalmak, magánkertek: Összefüggő, nagyobb gyümölcsöskert volt több birtokon, nagygazdaságban.¹⁸⁸ Egy nagyobb magánkert az egykori sztána-nádasi iskola hatalmas gyümölcsöse a vasútállomás mellett a völgy védettségében. Pomológiai és tájtörténeti szempontból legértékesebb azonban a magyarókereki lelkési kert, ahol egykor a Telegdy család udvarháza állt, melynek épülete már nem áll, de gyümölcsöse mai napig megvan, koros, közel 80 éves (körte, dió, alma-) egyedekkel.

Malomkertek: Ezek voltak a hagyományos határhasználat legidősebb, leghagyományosabb gyümölcsösei. A falutól ált. 5-7 km-re fekvő malomkert, mint önálló egység működött, így saját kerttel rendelkezett. A molnár –mint önellátó, független gazdálkodó–, hagyományosan jól értett a gyümölcsfák metszéséhez, oltásához is.¹⁸⁹ A malmok felhagyása, pusztulása után azok kertjét továbbra is fenntartották, így ezek vagy egy-egy előregedett gyümölcsfa jelzi még az egykori helyüket.

III.5.2. Ültetvények, új gyümölcsfa-telepítések a faluhatárban [28. tábla]

A századfordulón az uradalmi kerteken, malomkerteken kívül a határban csak som-bokrok és vadgyümölcsfák voltak, amelyből ecetet készítettek. Az 1897-es és 1914-es adatsor között még 10%-os csökkenés volt megfigyelhető, de az első ültetvények már 1920 után megjelentek, majd a kommunizmus éveiben intenzíven (+1200ha, +25%) megnőtt az arányuk,¹⁹⁰ főként azokon a vidékeken, ahol korábban is jelentős volt a gyümölcstermesztés. A kollektivizálás idején a falvak határában újonnan telepített, egybefüggő ültetvényeket hoztak létre szabályos geometria rendben (kötésben és sorokban); nem egyszer kihasználva az eredeti szántási teraszolást. A legjelentősebb állami telepítések (Ketesd-Hunyad, Alsófüld-Almásnyíres és Andrásháza-Szucság-Bács) térségében voltak (zömében alma, dió, cseresznye és meggy), de továbbiak teljes leírását a melléklet tartalmazza [20.§. melléklet]. A domborulatokra helyezett „raszteres-térháló”, monokultúrás mértani mintázatával jelentősen megváltoztatta a tájképet és „új, jellegzetesen XX.sz.-i” karaktert kölcsönzött tájkarakter-zónák egyes térségeinek. Ezeket az ültetvényeket 1990-után az egykori földtulajdonosaiknak feldarabolva visszaosztották, ez fenntartásukat megnehezítette, így most leromlott, becserjésedett, előregedett állapotban vannak, ezért sokan megkezdték azok kivágását. Az ezredforduló óta intenzívebbé váló szuburbanizálódási folyamat során ezek a közművesítés nélküli telkek is „valahogy” emeletes házakkal épületek be. A Felszeg, és a Nádás-mente faluhatáraitban történt telepítések inkább kisebb tagokban (2-8ha), körbekerítetten vagy a természetes völgyvonalak közé ágyazva, teraszolás

¹⁸⁸ Pl.: a Csákyak váralmási birtokán, a Szentiványiak farnasi birtokán, Kiskapuson a Bíró család 'Palotájában', a sztánai Gothárd Zsigmond kertjében, a zentelki Bánffy-kastély telkén, vagy a kisnemesi Szucságon.

¹⁸⁹ Inaktelkén két idős molnár család a legjobb fajtaismerő és oltó a faluban: Kalló Ferenc és Molnár Pisti, akik 2006-os helyszínelésünket és adatgyűjtésünket is segítették. In: Eplényi – Szani, 2006. pp.51.56.

¹⁹⁰ Az adatot a légifotók alapján az ültetvények területének kiszámításával kaptam.

nélkül jelentek meg, ezért ezek a tájba jobban belesimulnak, beleágyazódnak (pl. Magyarvaskő, Inaktelke). Annak ellenére, hogy a pálinka manapság a táj egyetlen és legfontosabb „terméke”, a fák gondozásával, metszésével alig törődnek, alját sokan nem is kaszálják; így a gyümölcsöst fenntartása helyett csak „ki-használják.” A hagyományos gyümölcsös megőrzése, genetikai és tájképi védelme sok helyen indokolt.

III.5.3. A statisztikai tájértékelése és téri eloszlása a zónákban

Kolozs megyében a kert művelési ág¹⁹¹ átlagosan 2%-ot foglal el az összterületből, amely a bánffyhunyadi és gyalui járásban csak 1%, de a nádas-menti, kolozsvári és almási járásban inkább 3%-os átlagot mutat. A 1897-es statisztika részletesen tartalmazza a 12 gyümölcsfaj, arányát¹⁹² egyedszámát települési bontásban; egy 1944-es¹⁹³ csak általános jellegű. Ezekből kitűnik a szilva dominanciája (75%), és az alma fontos szerepe, ugyanakkor a meleg-kedvelő fajok elhanyagolható volta. Azóta az alma és dió aránya az ültetvények miatt emelkedett. A XIX.sz.-végi kertek összterülete ~4000 hektárt tett ki (288 000 fát), amelyből a 10 legnagyobb kerttel rendelkező települése ~1030ha-t. Ezek: Hunyad, Váralmás, Magyargyerőmonostor, Szucság, Középföld, Gyalu, Marótlaka, Hídalmás, Egeres, Hasadat és Kisfenes. Az utóbbi kettő jó példa arra, hogy a hegylábi széttelepült falvak bár alap-területben magas kert-használatot adnak (174/150kh), fa-állományuk mégis csekély (1000 db.). Az adatsorokból képzett mutatók tájértékelése alapján¹⁹⁴ a kertek szerepe és téri eloszlása a következő:

Magas értéket kapott zónák: A különböző tájkarakterű zónákba tartozó települések területének megoszlását vizsgálva a kert %-os aránya –belső hangsúly eltolódásokkal ugyan de–, egységesen nagy jelentőségű az Almási Szőlősfalvakban (3,9%) és a Bács-Berendi völgyben (3,2%), hasonló a Hunyadi-medencében (3,2%), a Nádas-mentén (2,8%) a Váralmási-völgyekben (3,2%) és az Almási barnakőszénvidéken (2,9%). Itt nemcsak a gyümölcsfák száma magasabb, hanem a melegkedvelő fajták választéka is szélesebb.¹⁹⁵ Legnagyobb és legsűrűbb gyümölcsfaállománnyal a századfordulón Szucság (19ezer db), Hunyad (14e), Gyalu (10e), Magyargyerőmonostor (11e) és Alsófüld (6e) rendelkezett; de igen jelentős Inaktelke, Jegenye, Magyarbikal, Czold, Nádaspapfalva, Tóttelke,

¹⁹¹ Mindkét mezőgazdaság statisztika csak a „kert” művelési ágat használja, és nem különböztet meg külön „gyümölcsöst”. Mivel a faluban és közvetlenül annak környéken elhelyezkedő gyümölcsösök a kertek részét képezték, így valószínű az illeszkedés. Mivel akkor még nem voltak külterületi ültetvények, az adatsor a falukörnyéki állapotokat tükrözi.

¹⁹² A gyümölcsfák fajtamegoszlása: 74% a szilva, 13% az alma, 5% a körte, 2% a dió, az eperfa és a meggy, és a maradék 2%-ot az őszi, kajszi, mandula, cseresznye és gesztenye tette ki a századfordulón; in: Mzg. Stat. pp. 646-659.

¹⁹³ Solty 80 000 gyümölcsfát említ elhanyagolt, kezeletlen állapotban; szerinte míg Felszegen és Alszegen inkább az alma dominál, addig Nádas-mentén a szilva. Adatai: 42% a szilva, 39% az alma és 5% a körte. Mivel adatainak forrásait nem jelzi, így meglepő és megkérdőjelezhető a szilva ekkora csökkenése. In: Solty, 1944. p. 134.

¹⁹⁴ A statisztikai adatok az alábbi értékeket tartalmazzák: 'kert' nagysága 1897/1914, a 'kert'-en megtermelt jövedelem (kor.), összes fa db.-száma, a gyümölcsfák fajtainak megoszlása darabszámban. Származtatott adatok: 'kert' területi % a település összes művelt területéből 1897/1914, a 'kert'-en megtermelt jövedelem az egész határ jövedelmének %-ban, a 'kert' művelési ágra ill. az egész határra jutó gyümölcsfa db.-száma kh-ként,

¹⁹⁵ A melegebb zónákban az őszi, kajszi, mandula, cseresznye, eperfa összes darabszáma 9800 (5%), míg a hűvösebb vidékeken csak 850 (1%).

Nádaskóród, Sztána, Zsobok, Kispetri gyümölcsöse is. A gyümölcsstermesztésre potenciálisan alkalmas zónák egyes falvaiban ez a tájértékelés érték mégis alacsony:(Bogártelke, Nádasdaróc, Magyarnádas, Vista vagy Türe,) ennek oka a legelők és az erdők magasabb aránya.

Alacsony értéket kapott tájrészletek: A magasabban fekvő, széttelepült falvakban (Havas és Havasi völgyek zónája) kert-művelési ágat alig vagy egyáltalán nem is jelez az adatsor. Szintén alig jelentős a hűvös Kapusi-völgyben (0,9%), és a Felszei havasalján (1,1%) a hideg, fagyérzékeny időjárás és a rövidebb tenyészidőszak miatt. Ugyanakkor a Hideg-Szamos-falvaiban jelzett 500-1000db alma és szilvafaállománnyal szemben a csak néhány holdas kerten statisztikailag megtevesztően, extrém magas sűrűség jön létre (150-200db/ kert műv. ág/ kh.). Hasonlóan „kilógnak” zónájukból a havasalji helyzetű, hűvös, árnyékos falvak is¹⁹⁶.

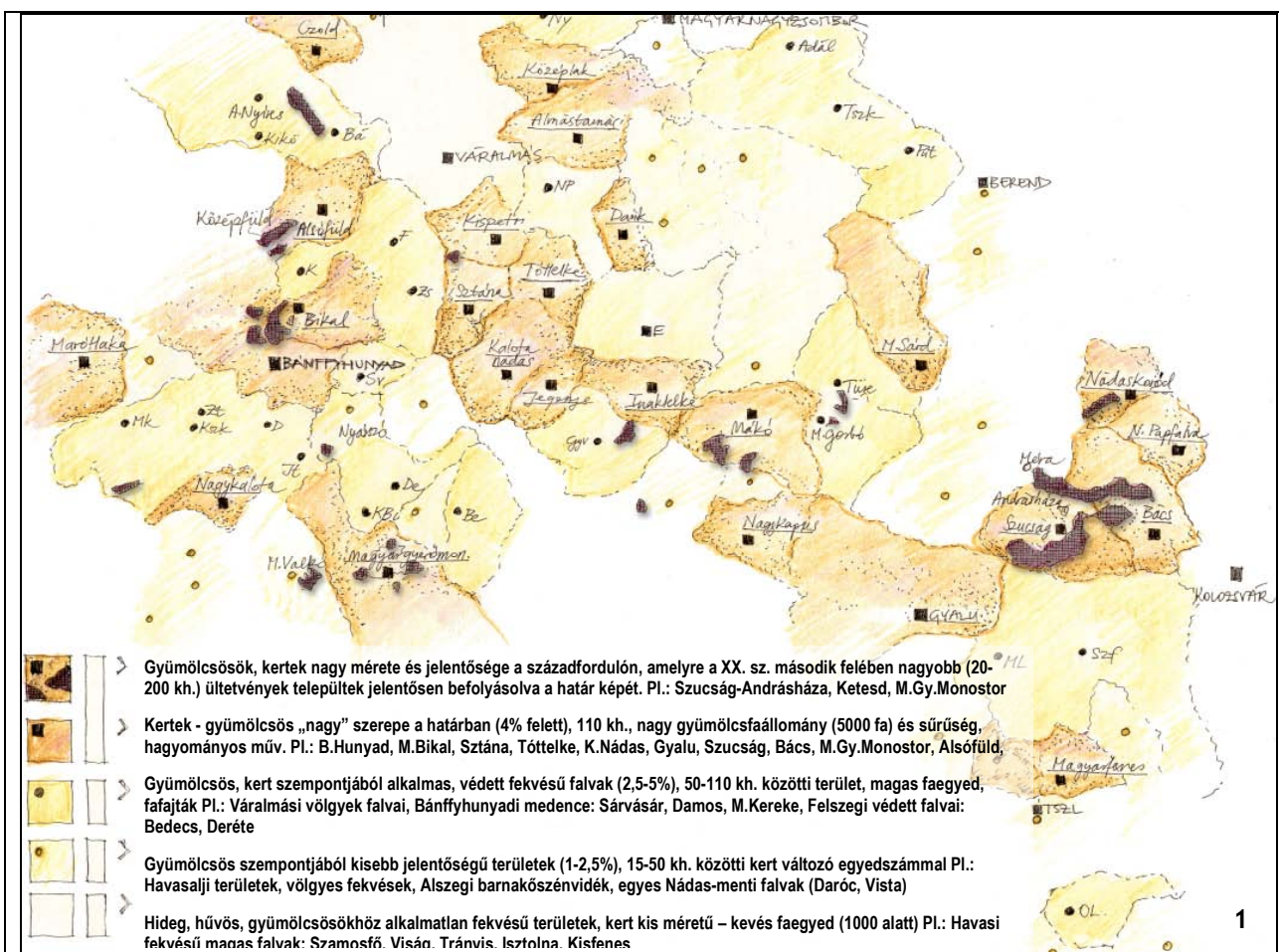
Közepes „kerti”-értéket kapott tájrészletek: A fenti két szélső értékek között foglal helyet a felszei felföld (1,5 – 2%), a tordaszentlászlói átmeneti vidék (1,5-2%) és a gyalu-kolozsvári alluviális síkság (1,8%). Itt a zóna szórásértéke is mutatja, hogy nagyobb belső különbségek vannak: azaz vannak védett helyzetben fekvő, jó-adottságú gyümölcsös-kertes falvak (Marótlaka, Kalotánádas, Magyargyerőmonostor, Nagykalota, Nagykapus és Magyarfenes) és közvetlenül mellettük arra sokkal kevésbé alkalmasak (Malomszeg, Bökény, Körösfő, Hodos, Kiskapus, Gesztrágy). A váralmási terület –mélyebb, és meleg fekvése ellenére–, is mutat hasonlóan erős belső szórásokat, ami alátámasztja, hogy a havasalji, magashegység alatt elhelyezkedő dombsági területeken a szélvédett helyek mikroklimatikus viszonyok, kitettség nagyon érzékenyen befolyásolják a helyi kertek, gyümölcsösök eloszlását, jelentőségét.

A kertek jelentősége alapján kijelenthető, hogy Kalotaszeg területét „inkább jellemzi” mint „nem-jellemzi a kert, falvai nagy többségében jó gyümölcsös adottságúnak mondhatóak még a Felszei, magasabb területeken is. A legalkalmasabb vidékek tájkarakterét a XX. sz. második felének ültetvényei lényegesen átalakították: a Hunyag-Ketesd-Füld és Szucság-Andrásháza vidéken óriási kiterjedésben, „igen erőszakos”, tájidegen, de a Nádas-mente és Felszeg kisebb völgyeiben a tájba harmonikusabban illeszkedik az új telepítés. Az eloszlás zónánként változó (0,1 – 3,9%), de egyes településeken még a 6%-ot is eléri: az alacsonyabban fekvő, melegebb vidékeken egyöntetűen magasabb arány, nagyobb a darabszám és több a melegkedvelő fajta; míg a magashegységi, hegyalji tájakon sokkal alacsonyabb az arány és főként szilva, alma és körte jelenik meg. A váralmási, felszei és tordaszentlászlói, magashegység alatt elhelyezkedő dombsági területek zónáira a mikroklimatikus viszonyok (szeles, fagyzugos, kitettség) nagyon érzékenyen befolyásolják a helyi kertek eloszlását, így egy-egy tájkarakter-zónán belül is nagy szórást, eltérést mutatnak.¹⁹⁷

¹⁹⁶ Pányik, Kelecel, Kalotaujfalu, Bocs, Egerbegy-Bánffydongó; Alszege Felsőfüld és Solyomtelke, Szomordok és a tordaszentlászlói körzetben Járákos, Hesdát, Kisfenes, Sztolna.

¹⁹⁷ Pl.: Pányik és Deréte egymástól csupán 10km-re fekszik, mégis 6 és 16-pontos értékkülönbséget mutat a tájértékelése.

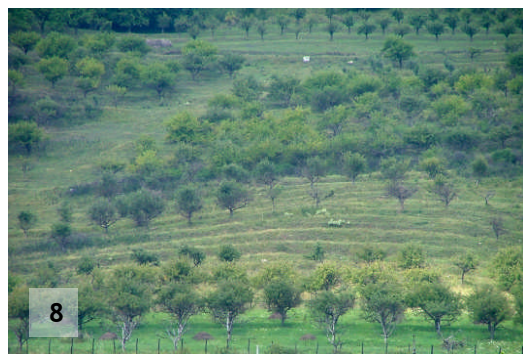

27. TÁBLA: GYÜMÖLCSÖSÖK, KERTEK 1. – TÁJÉRTÉKELÉSE, TÁJMINTÁZATA, TÁJKÉPI SZEREPE

1. A gyümölcsösök és kertek tájértékelése és téri eloszlásának megjelenítése (lila = a mesterséges XX.sz.-i ültetvények) 2. A szilvamagozás hagyományos munka (Sztána, Galloway fényképei).
- 3-4. Sztánát és Magyarórkerekét körbeölelő gyümölcsöskert, mint jellemző helyi tájmintázat.
5. A sztánai régi temető árokkal körbesáncolt kertje.
6. Magyarbikali kert és kerítése (Finta, 2005. p.45.)
7. A Sztánai Berek-patakmenti malom kertjének gyümölcsöse benne a régi malomárókkal.
- 8-9. Első raszteres ültetvények Magyarbikal körül és Magyarfenesi Jósika-birtokon (Képeknyvtár Balogh Ernő, ~1935, 19184_22281)

28. TÁBLA: GYÜMÖLCSŐSÖK, KERTEK 2. – TÁJÉRTÉKELÉSE, TÁJMINTÁZATA, TÁJKÉPI SZEREPE

1-2. A Magyarvalkó Nagy- és Kismalató alatti domboldalak védett részeibe telepített kisebb gyümölcsösök, amelyek belesimulnak a tájszerkezetbe. 3-5. Az inaktelki Hasznosi kert szintén kisebb tagokban, erdőcskékkal elválasztva került betelepítésre a '70-években, tavaszi és őszi lombszíneiben is kiugrik a tájból. 6-8. Az andrásháza-szucsági hatalmas ültetvények, amelyek részben agroteraszokra, részben új teraszírozásokra kerültek és ma gyorsuló ütemben beépülnek, elhanyagoltságuk miatt kivágásra kerülnek. 9. A Türei gyümölcsös egykori agroteraszokra települt mintázata.

III.6. A szőlőterületek tájtörténete, tájmintázata és tájértékelése

III.6.1. A szőlőterületek tájtörténete, tájkarakter-mintázata [29-30. tábla]

Kalotaszeg nem tartozik Erdély kiemelt borvidékei közé, még Csávossy szőlészeti-borászati összefoglalója¹⁹⁸ sem említi a kolozs-megyei viszonylatokban átlagosnak tekinthető Almás-mentének falvait. A szőlőterületek átlaga a megyében mindössze 0,24%; ehhez viszonyítva az alszegi 2-3%-os arány már jelentősnek mondható. A szőlő-területek legkorábbi említése egybeesik határjárásokról szóló, és úrbéri okiratok keltezésével.¹⁹⁹ A szőlők művelése valószínűleg középkori eredetű Almás-Bánffyhunyard környékén, de Kolozsvár-Bács-Gyalu vidékén a római eredet sem zárható ki.²⁰⁰ A XVII-XVIII.sz.-ban még szinte minden magyarlakta településen találunk szőlőskerteket, amelyeket részben a 1800-as évek elején, az éhínség idején hagytak fel, részben pedig a románosodó lakosság hanyagolta el: „mert bár munka lett volna a szőlőben, román falvakból mégsem jártak ide napszámosnak.”²⁰¹ [21.§. melléklet] A központ Hunyad-környéke volt, ahol a hidegtől védett meredek domboldalak jó körülményeket biztosítottak; és az országúti, városi kocsmároltatás keresletet teremtett a borra [23.§. melléklet].. A XIX. sz. végén Jankó felfigyelt már a szőlővel kapcsolatos dűlőnevek sokaságára, noha szőlőt már nem látott rajtuk. Ő ezt összefüggésbe hozza egy általános lehűléssel, amelyet más határnevekkel és az azóta, azon megváltozott művelési formákkal is alátámaszt.²⁰² Szabó T. helynevei alapján [22.§. melléklet] igazat kell adnunk Jankónak, hogy „*a magyarlakta Kalotaszeg minden egyes falujába van egy határrész, melyet szőlőről neveztek el.*” Ezt változatos szőlős dűlőnevek támasztják alá, de az „új-szőlő” és „pusztaszőlő”-nevek arra is utalnak, hogy ezek térben és időben is változtak. Mára a bor kereskedelmi haszna jelentéktelen, inkább a falvak közötti árucseré tárgya. Az elmúlt 20 évben még a lakodalmakban is kiszorította a sör, ilyenformán is csökkent jelentősége; a lakosság előregedett és az Alszegre hétvégenként hazajárók már csak jelképesen művelik és szüretelik a szőlőt. A XX. sz.-ra a szőlő az udvarokra, fatornácokra behúzódva a településkép karakteres részévé vált. A déli, védett és az épület éjjeli hőleadását kihasználó házoldalakon csak október-novemberben érik be az öreg szőlőtőke. Ezen falvak népi építészeti hagyományaiba is beépült a szőlőtőkék mintái, rajzai (kapufélfák, házdíszek).

A szőlősöket rendszerint déli fekvésű, meredek domboldalakon a legelők vagy erdők körül hasították ki, a partos földet vessző vagy kő támfallal kötötték meg.²⁰³ A falun kívüli szőlőkben sokszor gyümölcsfákat találunk, jellemzően a gyümölcsös van a kert alsó részén. A telekhatárokat itt

¹⁹⁸ Csávossy, 2002, p. 80.

¹⁹⁹ Legkorábbi említések: BH 1660, Ketesd 1712, Farnas 1756 (már pusztaszőlőt is említ) Kispetri - 1754, Bikal: 1399, Középlak - 1752, Sztána - 1608, Váralmás - 1627, Mákó - 1781, Szucság - 1754, Magyarókerke - 1715.

²⁰⁰ Wanner, 2010., p.281.

²⁰¹ Cziráky alapján, 1820: Hodos ~ Kissebes ~ Nagysebes ~ Sebesvárallya: Határunkban szőlők nincsenek, hanem van ide közelebb Hunyadon, Ketesden, Bikalon és Farnason, de napszámoságra egyik helyre sem járunk.

²⁰² Pl. egykori köles határrészen a zordabb éghajlatot is elviselő kender termett akkor. in: Jankó, 1892. pp. 32-34.

²⁰³ Kós, ifj., 1994, p. 65.

élősvőnnnyel választották el, egy-egy nagyobb tagot fászegéllyel kerítették körbe.²⁰⁴ A tagolatlan legelők, szántók között feltűnő sővények erősen ritmizált mintázatként jelennek meg Alszeg nagyobb részén.²⁰⁵ A szőlőtermesztő tájhasználat így, a szintvonalas barázdákra merőleges, völgy-felől felfutó, legyezőszerűen egyre keskenyedő, bekerített telkek mintáit hozta létre. A mára eltűnt szőlők emlékét a Szucság déli domboldalán megfigyelhető telekosztás még mutatja, de a felszegi kipusztult szőlőkre utaló határvonalak mára még talaj-mintázatok formájában sem nyomozhatók ki. Fontos felismerés, hogy a szőlő önmagában ugyan csekély területi százaléka ellenére (0,5-3,7%), domboldali rálátása miatt a határ tájkarakterében sokkal (!) markánsabban jelentkezik.

III.6.2. A statisztikai tájértékelés és téri eloszlása a tájkarakter-zónákban

Az 1860-75 között ~350 kh. szőlőterület volt,²⁰⁶ zömében Bánffyhunyard és Alszeg környékén. Ez Alszezen ~1000, Bács-Szászfenes környékén ~320, és Nádas-mentén ~30 szőlőbirtokost jelentett; legnagyobb termelő falvak: Váralmás, Magyarbikal, Kispetri, Ketesd és Farnas és Bánffyhunyard. Az 1897-es országos adatsor alapján a kalotaszegi területen összesen 245kh. művelt és kb. ugyanennyi, 228kh. kiirtott (=pusztaszőlős)²⁰⁷ terület volt, ami jelentős csökkenést mutat. Ugyanakkor Bánffyhunyardon duplájára nőtt a szőlő, így a mezővárost leszámítva a csökkenés még drasztikusabb. 1944-ben²⁰⁸ már csak 200kh. oltványszőlőt említenek zömében Bánffyhunyard területén.

Az Alszezi szőlőterületek (Asz) tájkarakter-zónája kapta kivétel nélkül, minden településével²⁰⁹ a legmagasabb értékeket, amelyhez Bánffyhunyardot is hozzá kéne számítani, mert szőlőműveléssel foglalkozó területei a Körös-Almás vízválasztó É-i oldalára, Alszeg felé esnek, így a Hunyadi-medence képében nem volt jelentős szerepe szőlőinek, amely indokolja saját tájkarakter-zónából (Bhm) való kilógását. Az Alszezi barnakőszénvidék (Ab) és a Váralmási völgyek (Vv) zóna szintén kiemelt értékeket kap, de már csak a 2., 3., besorolási zónába, mert itt kisebb és inkább pusztuló volt a szőlő aránya. Ezek közül Almástamási, Tóttelke, Középlak és Váralmás jelentősége emelkedik ki, egyes ÉK-i falvai²¹⁰ azonban már az 1820-as összeírás során kijelentették, hogy „szőlőhelyeink nincsenek”. Ezért e település-csoport a történeti tájhasználat vizsgálta a két különböző tájkarakter-zóna határa mutat rá. A havasi, tordai, kapusi vidéken a legalacsonyabbak az értékek, és a Nádas-mentén, Felszezen és Gyalu környékén találunk elvétve egy-egy közepesen jelentős települést (Szászfenes, Kisbács, Szucság) [25.§. melléklet].

²⁰⁴ A sztánai Fogas/Fogás L-alakú bekerített szőlőskertje 150 éve őrzi pontos formáját a legelőben.

²⁰⁵ Ketesd és Bikal környékén nagy arányban; Bábonny-Kispetri felett; és a sztánai Bükkös-hegy déli kiosztásában is.

²⁰⁶ Ez az adatsor csak a legfontosabb szőlőtermesztő falvakat tartalmazza. in: Keleti, 1875., p. 351.

²⁰⁷ Bizonytalan a táblázatban feltüntetett 220kh. „pusztaszőlő” helyzete, mert nem tudható, hogy az csak ebben a rövid időszakban, vagy már ezelőtt kipusztult-e. Az 1914-es adatok szerint újra magasabb, 433kh-t borított szőlő, így gyanítható, hogy ekkor csak újra „szőlőként” tüntették fel az azelőtt már kipusztuló-félben jelölt pusztaszőlős-területeket.

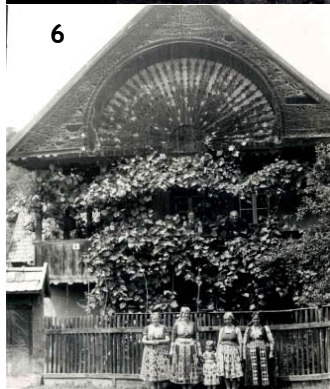
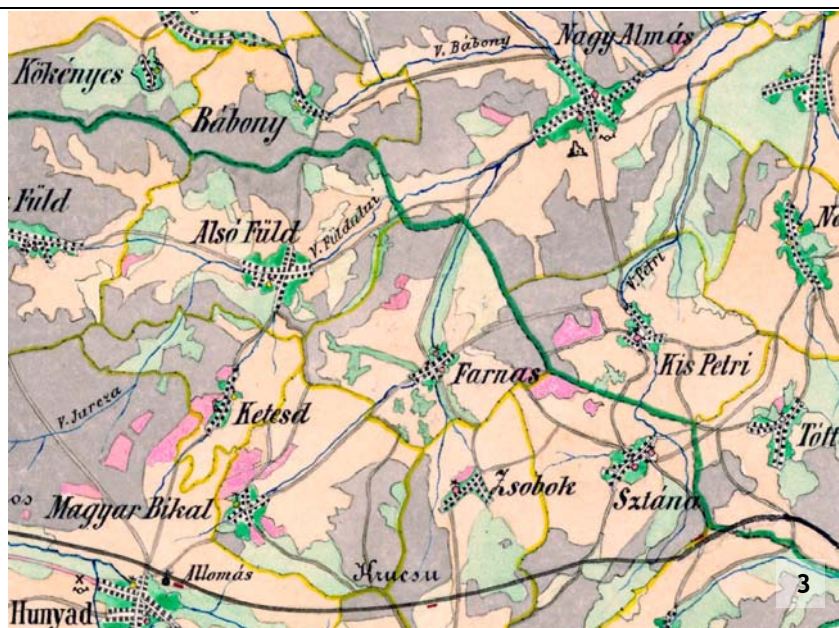
²⁰⁸ Solty, 1944., p. 134.

²⁰⁹ Magyarbikal, Kispetri, Ketesd, Farnas, Sztána, Zsobok.

²¹⁰ Argyas, Dank, Forgácskút, Lapupatak, Vásártelke, Oláhköblös, Zsombor.

30. TÁBLA: SZŐLŐK 2. –TÁJMINTÁZATA, TÁJKÉPI-, TÁJTÖRTÉNETI SZEREPE

1-2. Nagyobb szőlőterület a mérai és szászfenesi oldalban, amelyet az 1820-as éhínség, majd filoxéra után már nem telepítettek újra, így mára teljesen eltűnt (I. – II. kat. felmérés) 3. Alsó szőlő-, és gyümölcsös területei (rózsaszín). 4. A sztánai Bükkös déli oldalán található szőlőskertek, amelyet máig művelnek a Zsobokiak és Sztánaiak 5. Szucság falu délre tekintő doboldalán már csak az egykori szőlőkre utaló hegy-völgy irányú telekosztás látszik (Györffy István, 1908, NM F9316) 6. Szőlővel befuttatott tornácok háza a falukép jellegzetes eleme (saját gyűjtés) 7-8. Bábonyi szüreti kalácsa zenészekkel a '50-es években (saját gyűjtés) és szüret Sztánán 1925 körül (Galloway, f.n.)

III.7. A nádasok tájtörténeti szerepe és mai előfordulása a tájkarakterben

A geomorfológiailag a horizontális síkok, lapályos platók sok táj életében kitüntetett szereppel bírnak, de itt Kalotaszeg környékén a magas fekvésű, mozgalmas és tagolt dombvidéken mind a vízfelületek, mind nádasok szerepe elhanyagolható. Bár Nádas-mente nevét a „nádas”-ról veszi, a 1897-es statisztikák még itt is nagyon alacsony „nádas”-művelési árat jeleznek [31. tábla].

Mocsi-, Kolozsvári-, Mezőörményesi járásban (701; 194, 157 kh)	0,65; 0,2; 0,25%
Nádas-menti járásban (83 kh)	0,15%
Tekei (30 kh), Bánffyhunyadi (11 kh), Almási (4 kh), Gyalui járásban (0 kh) járásban	0,04; 0-0-0%

36. ábra: A nádas aránya Kolozs Vármegye járásaiban

A Mezőség tájökológiai vizsgálata²¹¹ rávilágított a középkori tőrendszer és vízszintszabályozás középkori tájgazdálkodásban betöltött szerepére, bár az állóvizek hiányában ezt a vidéket nem igazán jellemezte a vízgazdálkodás. Az első katonai felmérés grafikájának alaposabb vizsgálata azonban sok átjárhatatlan vizes lápot, rétet és több kisebb halastavat is jelöl, amely utal a XVII-XVIII. sz.-i intenzívebb vízgazdálkodására. A dűlőnevek is alátámasztják az egykori a halastavak, kenderáztatók, duzzasztott gátak (=dugások) szerepét.²¹² A XIX. sz. második felének ipari, szabályozási beavatkozásai a vizes élőhelyeket csökkentették, majd a XX.sz.-ban végleg eltűntek a vízgazdálkodáshoz köthető pontszerű táji emlékek, helyük ma már csak tájrégészeti terepbejárásokkal rekonstruálhatók.

Nagy kiterjedésű, szinte átjárhatatlan nádas borította a tág, alluviális Egeres-Bogártelki-medencét²¹³, elkülönítve ezt a kis területet a Nádas-mente alapvető tájkarakterétől (ami sokkal szűkebb völgygel bír); majd a XX.sz.-i ipari használat lassan feltöltötte és gyár-üzemeivel beépítve erős ipari-jelleget adott e táj karakterének. A mákói természetes szűkület felett –ahol a középkorban duzzasztógát állhatott,– nagyobb, átjárhatatlan vizes, lapályos terület volt eredetileg, melyet a postaút elkerült É-felé (Egeres, Bogártelke, Türe felé) [26.§. melléklet]. Hasonló, vízzel borított helyzet alakult ki Vista és Magyarnádas között is, ahol a Nádas felveszi az É-ről beömlő Nádaska-patakot (Berendi ~). Ezt a lapályos területet mind a római út, mind a postaút szintén É-felé kerülte el. Összességében kijelenthető, hogy a nádasok legnagyobb jelentőséggel itt fordultak elő, még ha a vasútépítés ebből sokat fel is töltött. Felszegen néhány holdas nádasok tűnnek fel különösebb látványhatás nélkül; és Alszezen sem jelentősek, noha itt is több széles völgyfenék van.²¹⁴

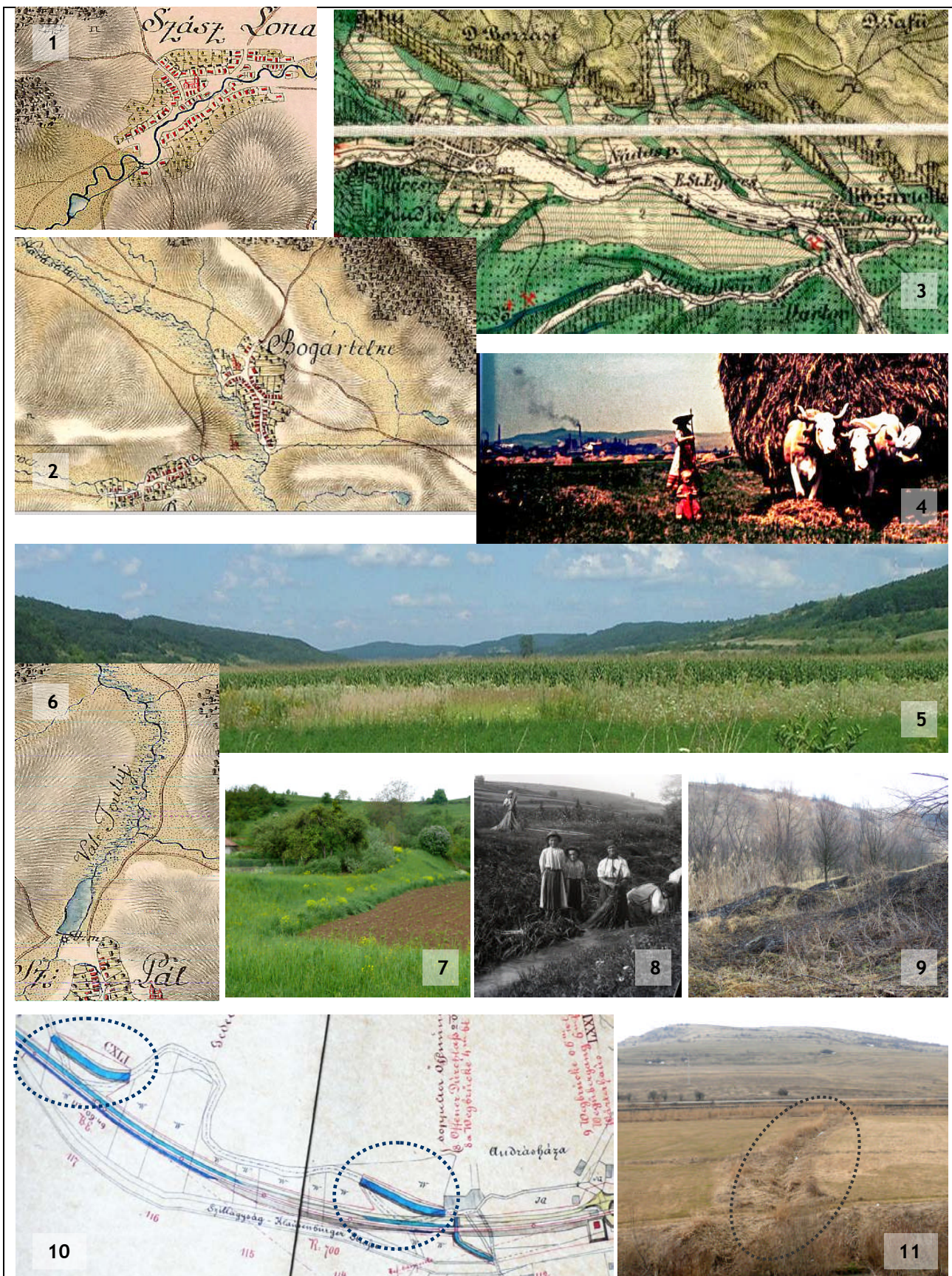
²¹¹ Makkai, 2003.

²¹² Pl.: Bogártelke (1695): „Piscatura. A falu alatt van egy nagy rettenetes Réthység, a ki nem restelné magát mulatni rajta. Mongák, hogy rák, hal igaz elégh és különbnél különbek vannak. Csík is elég bűvön benne”; Hunyad: Két tó között (1673); K.Szentkirály: Csonkos tó (1715); Deréte: Halastó (1744); de gyakori a „Rétben való Tóhej, Halastó gátjánál, Bűdös tó, Halász tó, Kígyóstó, Kenderhej, Kákástó, Száraztó, Füzes tóhely, Gát végében, Tsikos tó, Két gát között, stb.” kifejezés, melyből majdnem minden faluban előfordul néhány. in. Szabó T. A., 1942.

²¹³ Bogártelkén 35 (2%), Darócon 41 (5%), Egeresen 5 (1%) kh. mutat a statisztika.

²¹⁴ Bocs 5, Felsőfüld 1, Hodosfalva 2, Kissebes 3, Hídalmás 1, Vásártelke 1 kh. mutat a statisztika.

31. TÁBLA: NÁDASOK TÁJI MINTÁZATA, TÁJKÉPI-, TÁJTÖRTÉNETI SZEREPE

1. Duzzasztott gát jelölése Szászlóna felett, a Fenes-patakon (I. kat. felmérés) 2-3. Az Egeresi-medence átalakulása: az I. kat. felmérés látszik a Bogártelke környéki nádas és a két kisebb tó, amelyből a kaolin-gyár ülepítőjét alakították ki. 4. A kiépült és működő iparvidék (Erdődi M. 1941., NM D 4669) 5. Az Almás-patak elvizenyősödött völgye Középlaknál. 6. A Nádaska-patakon lévő komplex vízszabályozás malmokkal és halastóval Magyarszentpál községnél. 7. Valószínűleg középkori halastó átszakadt gátja az inaktelki „Gát” falurészben. 8. A kender áztatása folyóvízben Mákón a századfordulón (NM F70476) 9. Kenderáztatók közel kisáncolt medencéi Sztánán, amely ma alig felismerhető. 10-11. A Nádas-szabályozásai a vasútépítés idején átvágásokkal bevezető csatornákkal (MÁV tervtár I.II.3. Nagyvárad – Kolozsvár vonal).

III.8. A településszerkezet és a falukép tájkaraktert befolyásoló szerepe

A tájkarakter megállapításban az épített környezetnek, a faluszerkezetnek és az utcaképnek is fontos szerepe van, mivel a javarészt szűk völgyekben, völgyek találkozásánál, vízgyűjtők eldugottabb mellékágai mentén kialakult kalotaszegi falvak az egész völgy látványára hatással vannak és azok településszerkezete is ehhez igazodik.²¹⁵ Bátky korán felfigyel rá, hogy az utcás településrendszer mellett részint csoportos településfejlődés is van, ahol a telkek –általában nemzetségi alapon–, tömbök köré vannak csoportosulva.²¹⁶ Furu a völgyi falvakban egyutcás, elágazó utcás és sokutcás falvakat különböztet meg; míg másokon a domboldalra felkapaszkodó havasi szórt települések szerkeszteték hatását figyeli meg, amelyeket nem tekint Kalotaszegiesnek, noha azok épületállománya rokonságot mutat a tájegység völgyi falvaival [32. tábla].

III.8.1. A település-típusok bemutatása, jellemzése és azok mintázati jellemzői

- Zárt utcaképzű, egy- két- vagy több utcás falu: A típus ismérve, hogy a házak többnyire az utca felé orientálódnak, a lakóépülettel erős, zárt utcaképet, utcafrontot adva. A kisvízfolyások melletti völgyek adják az utcákat, innen a domboldalra felfutó fésűs telkeken a ház annak nagyobb arányát foglalja el. Ebben a „zárt téri rendszerben” az utcák szerkezete a terepmorfológiához alkalmazkodva válik egy- vagy kétutcássá. A legtöbb magyarlakta és több román falu ebbe a típusba tartozik. Ezen típus kialakulásához erősen hozzájárult a századforduló népi építészetében történt ízlésváltás és az új ornamentikák megjelenése, így képzeletbeli határvonala majdnem jól definiálja a Kalotaszeg kiterjedését.²¹⁷ A háború előtti, hagyományos utcakép (8-10 házzal) már csak Méregión és Romángyerőmonostoron maradt meg. E faluképeknek hagyományos, jellegzetes elemei (kerítések, sasfás utcakapuk, szakállszárítók, leveles szekérkapuk, gémeskutak) [27.§. melléklet]. mára eltűntek, mert a népi építészeti emlékeket nem védi helyi szabályozás, másrészt az egykor magas művészi érzékéről híres kalotaszegiek mintha elveszítették volna jó ízlésüket és szépérzéküket, így egyre gyorsuló pusztulás, rongálás jellemzi e részleteket. Így a „jólét” miatt több magyar településen már csak egy-egy hagyományos épület élődik a kockaházak közé. A legzártabb, legmeredekebb falú hűvösebb, szoros-völgyekben inkább román falvak találhatók.²¹⁸

- Havasi szórt településkép, köztestelkekkel, utcakép nélkül: Ennek jellemzői, hogy a kis alapterületű házak a nagyobb telkeken, csoportosan vagy egymástól távol helyezkednek el, de zárt

²¹⁵ Furu, 2007. p. 18.

²¹⁶ Bátky, 1907, p. 50.

²¹⁷ Inaktelke 1880-as, pontos kataszteri térképén a lakóépületek sokkal szabálytalanabban állnak és nem alkotnak erőteljes utcafrontot. Következésképpen, hogy amikor a szalmafedezés egyszerű épületeket felváltották az oromfalas, elől jelképekkel díszített, reprezentatívabb mintázatú házak, akkor alakult ki a zárt-rendezett utcakép (~1920 körül), azaz az épületek a társadalmi változásokat tükrözve, „magamutogatva kifelé” fordultak.

²¹⁸ Tóttelke, K.Nádas, Kalotabikál, Bocs, Incsel, Egerbegy, Isztolna, Kisfenes, Argyas, Forgácskút, Szomordok falvait az eldugott kalotaszegi falvakhoz képest is rosszabbul közelíthetők meg, igen izoláltak.

utcaképet nem alakítanak ki. A telkeket fás szegélyek, vízszintes deszkakerítések választják el, amely kertet, legelőrészt, de akár még kisebb közbeékeltszántót is tartalmazhat. A sok utca-szerű 'köz' szövevényes rendszert képez; a csomópontoknál alakul ki egy-egy kisebb telepközpont (bolt, kocsmá). Magyarok e környéken sehol sem élnek ilyen településformában. Pl.: *Roska, Magura, Bánffydongó*.

- Átmeneti, széttelepült telekosztású, völgyi helyzetű falu, amely a fent említett két alaptípus (zárt utcaképi/ nyílt, szórt) között két köztes településszerkezet jött még létre e vidéken. Az egyik a szűkebb vagy tágabb völgyekben elhelyezkedő, hosszanti, de mégis nagyobb belső kertjeivel széttelepülő telekosztás, ahol a kertekhez sövénnyel bekerített legelők is csatlakoznak, és a zárt utcaképi helyett lazább, sikátoros, facsoportokkal tarkított a faluképi jön létre, ahol a házak egymástól igen távol, de végül is egy utcára szerveződnek. Pl.: *Közép és Felsőfüld, Hasadát, Kisfenes*.

- Átmeneti, széttelepült telekosztású, elágazó helyzetű falu: A másik a magaslati vagy tágasabb alluviális helyzetben fekvő falvak, ahol nem alakul ki „főutca” hanem szövevényes, elágazó az útvonalhálózat és ahhoz igazodva a telkek és kertek változatos formájúak; ezeken a házak általában az utca vagy a központ felé néznek, de a közöttük lévő nagy távolság és kerti tagok miatt szintén nem alakul ki zárt faluképi. Pl.: *Farnas, Pányik, Marótlaka*.

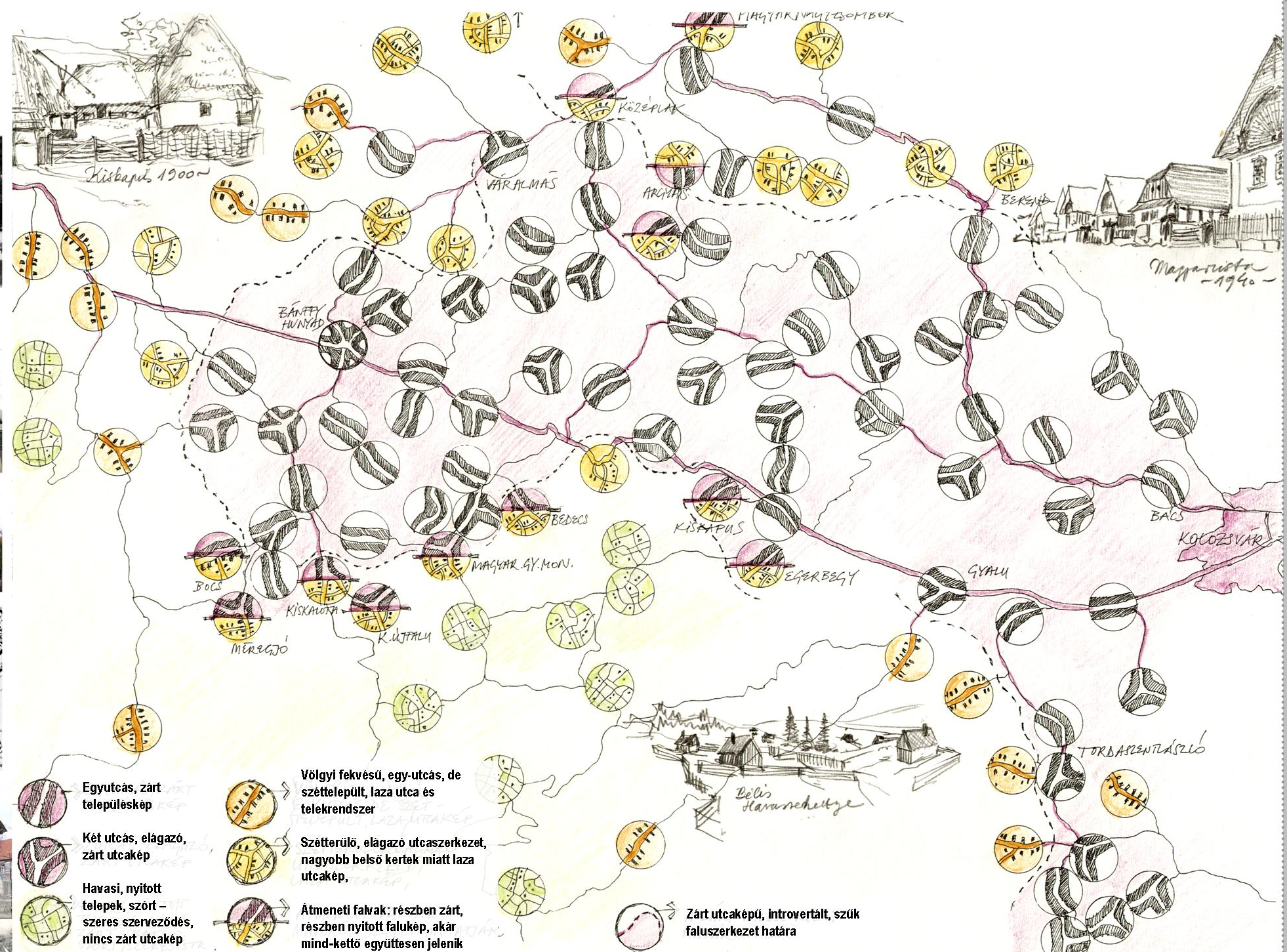
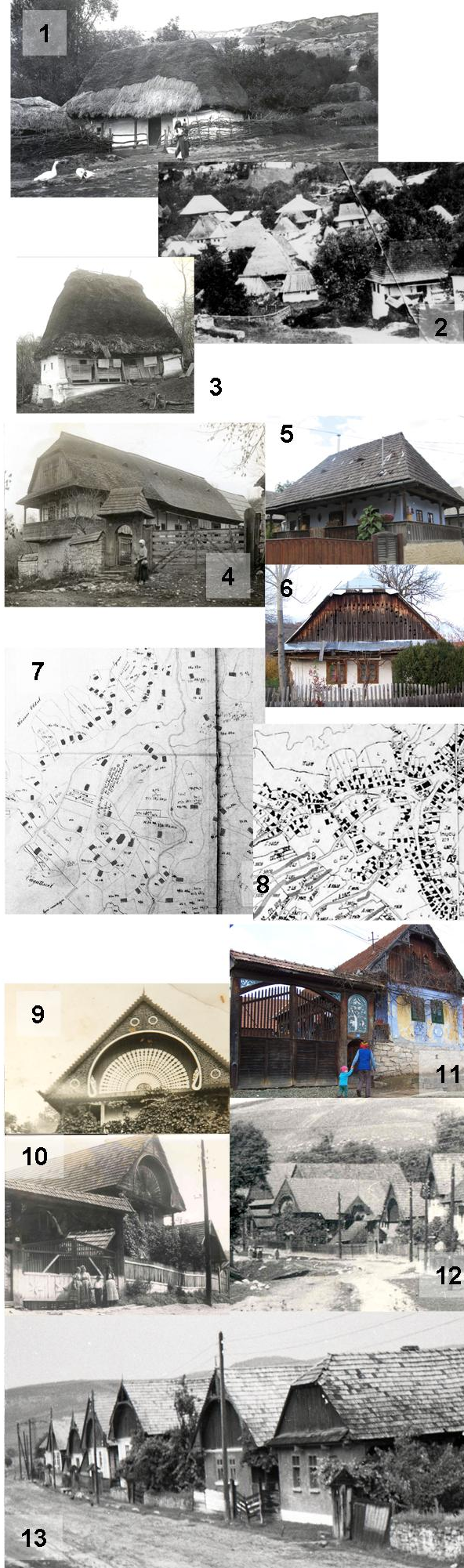
Végül Egerbegy, Bedecs (két határvidéket jelölő falu) településszerkezete tökéletesen alátámasztja a tájkarakter-zónák közötti szerkezetváltást: mivel mindkét falu „egyik felén” zárt, „másik felén” szórt faluképi figyelhető meg.

III.8.2. A népi ornamentika jellege és kisugárzása a környékre

Bátky és Malonyai korai lakóépület-felvételeit tanulmányozva kiderül, hogy a ma „jellegzetes, híres és tipikus pávás ornamentikájú” lakóépületek a tájegység alig 100 éves divatirányzatának hozadékai. A néprajzi érdeklődéssel, a világkiállítással megnyíltak a díszítőművészeti lehetőségek, és nem kizárt, hogy a svájci-típusú villaépítészet, fürdőépítészet faszerkezeti motívumait vették át az ügyes kezű ácsok, asztalosok. Inaktelke régi lakóépületeinek oromzatát időrendi sorba rendezve kirajzolódik a díszítőmotívumok 1910-30 közötti dinamikus fejlődése. Kalotaszeg szegélyvidékének román falvaiban helyszínelve döbbenem meg azon, hogy a kalotaszegihez mennyire hasonló ház-mintázatok láthatóak ott is.²¹⁹ Amikor a magyarok a kommunizmus éveiben lakóépületeiket átépítették (a gazdasági épületek megmaradtak), akkor a románok szegényebb életkörülményeik miatt a hagyományos formákat, elemeket és épületrészeket megőrizték. Így e falvakban sok, ma érintetlen-hagyományos megjelenésű udvart találni (pl. Argyason, Tóttelkén 15-20 ház). E „műviess-kalotaszegi” formakincs kisugárzása azonban a Havasok felé is jelentős volt, ahol ácsmesterség révén meg is honosodott, és mai napig sok hasonló „cifraház” található.

²¹⁹ Tóttelki adatközlők mesélték, hogy a háború után magyar mestereket hívtak meg a környékről (pl. oda Inaktelkéről Rác Ferencet, aki több évet töltött időszakosan a faluban), hogy számukra is hasonló kivitelű épületeket, kapukat készítsen.

A bal oldali képsor az épületek és a falukép átalakulását mutatja. 1-3. A XIX.sz. végének magas, meredek szalmafedelees házai, vesszőkerítéssel. 4-6.Zsindelyes, kontyolt tetős zömében földszintes, pincés házak a századfordulóról. 7-8. Inaktelke faluszerkezetének átalakulása a '20-as években megjelenő ornamentikák hatására. 9-13. A század közepének új, cifraházai és magas kapui nagyon erős, karakteres képet adtak az utcáknak egészen a szocializmus-kori átépítésekig.

32. TÁBLA: A TELEPÜLÉSSZERKEZET ÉS A FALUKÉP TÍPUSAI (III.8.)

III.9. A templomtornyok és látványkapcsolataik tájkarakterre ható szerepe

A Kalotaszegről kialakult táj képéhez szorosan hozzátartozik az égbeszökő, karcsú, négyfiatornyos, zsindegyel fedett templomtornyok látványa. E kanonizálódott látványhoz Kós, Thoroczkay, Debreceni XX. sz. eleji grafikái és metszetei nagyban hozzájárultak, amelyek néhány templom „ikonját” nemcsak építészettörténeti jelentőséggel ruházták fel, hanem egyenesen „magyarságszimbólummá” tették, tájképi jelentőségét megannyi írás dicséri [28.§. melléklet], [33. tábla].

A Hunyadi-medence és a felszegi táj vaskos, markáns megjelenésű középkori templomtornyai a lazább dombvidéken és az alacsony erdőborítottság mellett, a kopár tájban messziről feltűnő, erőteljes fókuszpontokként jelennek meg,²²⁰ és mint a legismertebbek a vidéken, kulturális szimbólumokká váltak az elmúlt 100 évben. Damos, Méregjő, Bedecs, Magyarbikal és Ketesd (egykori) hasonló tornyai zártabb völgyi helyzetük miattkevésbé dominálnak a tájképben, noha a saját faluképüknek fontos, látványos és domináns fókuszaik. A Nádas-mentén a középkori, egyterű kisebb kőtemplomokhoz (Daróc, Vista, Sárd) torony helyett harangláb tartozott, amelynek látványa a tájban nem volt nagy-hatókörzetű, erős látvány-determináló.

Szinte Gábor és Balázs Ilona századelejei kutatásai és dokumentációi hívták fel a figyelmet a vidék román fatemplomainak építészettörténeti és esztétikai értékeire, majd Miklósi-Sikes Csaba levéltári kutatásai további emlékeket tártak fel, sokszor már csak elbontásuk szöveges közlésével. A fatemplom, és fatorony vagy harangláb önmagában, külön is megjelent. Szinte tanulmánya²²¹ rávilágít a magyar és román faépítészet szoros kapcsolatrendszerére és egymásra hatására. A zsindegyel fedett, fatornyos vagy haranglábos román fatemplomok az 1700-as évekre már minden faluban megépülnek: ezek a középkori templomoknál sokkal kisebbek, alacsonyabbak és sötétbarna színűek. A magaslaton álló épületek beleolvadtak a zárt völgy fásabb környezetébe, így nem tudtak saját falujuk látótávolságán túl megjelenni a tájban. Kivétel a csodálatosan karcsú, égbeszökő felsőfüldi templom, amelynek látványa dominál a völgy felső folyásán. E „mobil” faszervezetes épületek közül a XX.sz.-ban többet is áthelyeztek (pl.: Magyarvalkóit> Egeresre, Tamásfalvit> Ferencbányára). Végül az 1920-as években kezdődött új román templomépítési hullám neo-bizánci stílusú, centrális tömbjei, nagy látvány-hatósugarú, de erőszakos, tájidegen elemekké váltak a völgyek képében.²²²

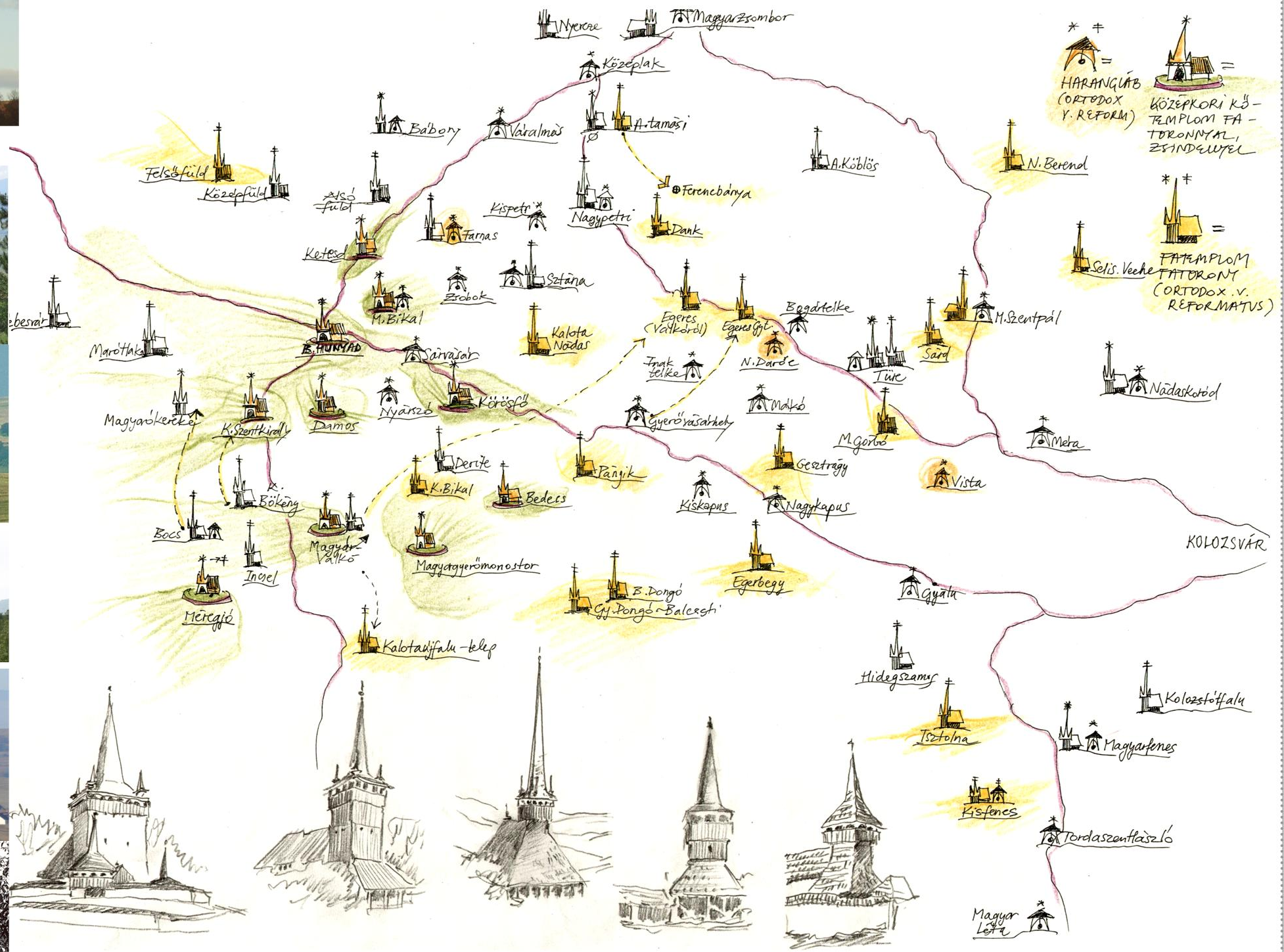
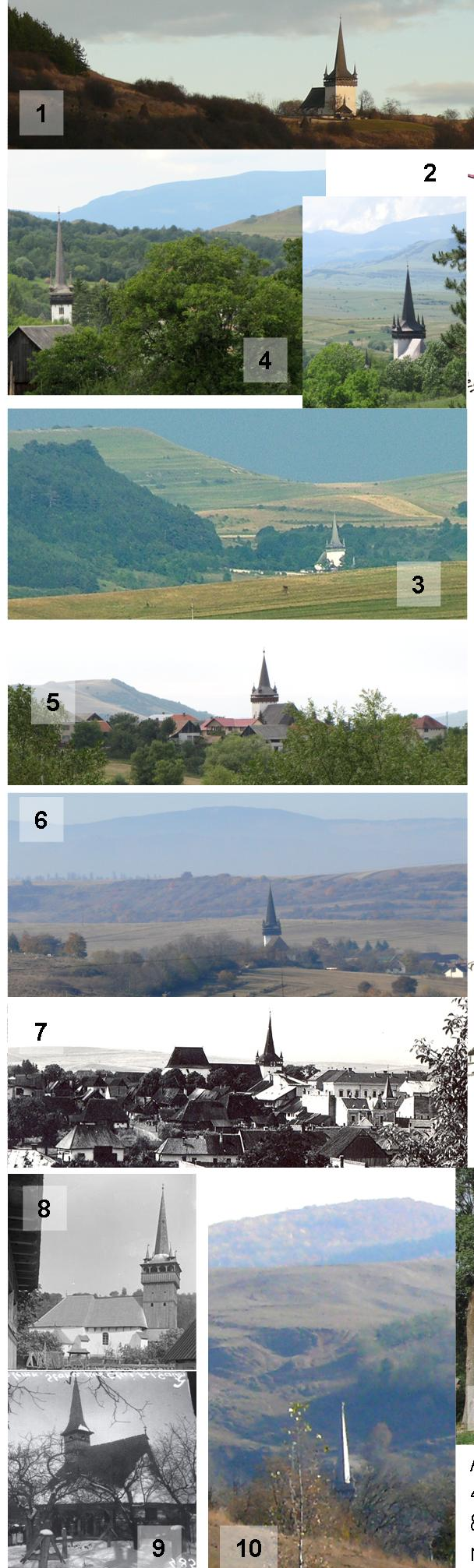
A templomok mellett a kastélyok, kúriák, udvarházak is fontos térszervező fókuszpontok voltak. Vizuális hatásaik sokkal kevésbé jelentkeztek a tájkarakterben, mint a templomtornyoké, de társadalmi-, és gazdasági orientáló erejük jelentőssé tette őket a zónáikban. A kutatás nem tud ezek kertművészeti-, és tájtörténeti jelentőségével részletes foglalkozni, de a melléklet a teljesség igénye nélkül, mutat be a feltárt képi forrásokból néhányat [29.§. melléklet].

²²⁰ Bánffyhunyard, Kalotaszentkirály, Körösfő, Magyarvalkó, Magyargyerőmonostor.

²²¹ Szinte, 1913, p. 17. (lásd a 28.§. mellékletben).

²²² Bánffyhunyard, Romángyerőmonostor, Középföld, Váralmás, Egeres-gyártelep, Magyargorbó, Szucság és Gyalu.

A bal oldali képsor a középkori eredetű, jellegzetesen zsindegyel fedett, négy fiatornyos templomokat mutatja, amelyek távolról is jól látszódnak: 1-3. Magyarvalkó, 4. Magyargyerőmonostor, 5. Kalotaszentkirály, 6. Kőrösfő a Vlegyászával, 7. Bánffyhunyard a századfordulón szimbolikussá vált templomával (Vatera - képeslap) 8. Ketesd régi fatornya (Galloway), 13. Bedecs. Alul a román fatemplomok, melyek kisebb hatósugárral, csak szűkebb környezetükből érvényesülnek: 9. Sztánai régi román templom. 10. Kalotánádasi torony alig kibukkanó süvege 11. Kalotabikal 12. Egerbegy 14. Máriatelek 15. Sárdi régi és új templom

III.10. A bányászati tájsebek, eróziós jelenségek

tájkaraktert befolyásoló szerepe

A földtani szerkezet változatosságából már kitűnt, hogy bányászható kőzetekben Kalotaszeg egységesen gazdagnak mondható, de a vulkáni és üledékes kőzetek bányái eltérő karaktert és mintázatot adnak egy-egy tájkarakter-zónának. A felszíni beavatkozások (kőfejtők, ipari épületek, eróziók) a vidék tájtörténetének organikus és fontos részét képezik és a faluképben is markánsan tükröződnek. Annak ellenére, hogy ezek a mikrodomborzati formák sokszor csak „pontszerűen” ábrázolhatók a vizsgálati térképeken, kitettségük miatt a tájészlelésben mégis kiemelt jelentőségűek.²²³

III.10.1. Bányák és bányászati tájsebek, kőfejtők téri tagozódása [34. tábla]

A | B körzet A vulkáni kőzetek fejtése ~1870 indult meg nagyobb ütemben, amelyet elsősorban útépitésre használtak (útkavicsolás, járdakövezés, vasút). A fejtés központja az eruptív Vlegyásza É-i nyúlványain a Kissebesi Gránitkőbánya Rt.²²⁴ volt. A Sebes-Körös völgyében 1940 körül jelölt kilenc különálló bánya mára összenőtt. Szerencsés tény, hogy a Marótlaki-csúp Ny-i oldalának tájsebe nem jelentkezik a Hunyadi-medence képében. A sötétszürke, ciklop-alakú épületkő viszont megjelenik e környék faluképében [30.§. melléklet]. A gyerővásárhelyi Köves-hegy DK-i oldalában volt a község kőbányája, amelyből piroxén-andezitet és egy másiktól kvarctrachitot már „emberemlékezet óta fejtettek,”²²⁵ ide tartozik még a Pányiktól D-re fekvő dácitbánya is. További két andezitbánya volt Gyalunál.²²⁶ Összességében elmondható, hogy ezek a bányák a főúthoz közel feküdtek; a stabil kőzeten megtelepedő vegetáció és szürkés színük miatt kevésbé feltűnőek a tájlátványban; a kissebesi központon kívül mára jelentőségüket veszítették.

Sokkal erőteljesebben jelentkezik a tájképben a világos eocén alsó- és felső durvamész-rétegekhez kapcsolódó kőfejtők [31.§. melléklet]. A zónák tájkarakteréhez a vörösesbarna rendzina talajjal borított lejtőkön felbukkanó –mészkő fehér- és az agyagfejtők vörös–, foltjai is hozzájárulnak. A mára némiképp behegedt domboldali kőfejtők messziről „csak” felszíni erózióknak tűnnek, de közelebről vizsgálva jól kivehető egy-egy jobb minőségű mészkőréteg tudatos kifejtésének ténye.²²⁷ A Nádas-menti temetők 1800-as évekből datált faragott sírkövei is bizonyítják a korai kitermelésüket. Néhány nagyobb kivétellel ma már ezek kőfejtők nincsenek használatban. Egyes fejtők ma is jól

²²³ Edvi-Illés Aladár körösfi akvarelljei korán a kalotaszegi „tájesszencia” részévé tették eróziót; majd Kós és Solty is felfigyelt e talajsebekre, mint kiemelt tájelemekre: „E terület túlnyomó része egyhangú, kietlen, sőt szomorú föld. Kopasz, köves dombok, esőmosott árkokkal szagatott hegyoldalak, fátlan... kinosan művelt oldalas szántók egyhangú, lehangoló egymásutánja... sovány, köves, alig arasznyi termőföld, száraz, meszes kietlenség a túlnyomó része. Solty, 1944., p.124.

²²⁴ A társaság képekkel gazdag illusztrált ismertetője fontos tájtörténeti forrás: a kissebesi erős, mállásnak, kopásnak nagyon ellenálló kvarzporfir követ zömében kockakőnek használták; kísérő bányavágányokkal ellátva teraszosan művelték. A rétegesebb marótlaki dácitbánya (5km-re) csak zúzottkőnek volt alkalmas. in: Glasner, 1905. pp.1-19.

²²⁵ Csonka-hegy és a Köves É-i oldalán ma is látszik helye (Hofer és Schafarzik alapján, 1904. p. 146.)

²²⁶ Gyalutól nyugatra és keletre, in: Schafarzik, 1904. p.145.

²²⁷ Pl.: Egeresi Kerekdombon a vasút felett, M.Gorbóttól Ny-ra vagy a M.Nádasi vasútállomás feletti oldalon.

láthatóak (körösfői, erdőfalvi és hágó-tetői kőfejtő), míg másokat csak tájrégészeti terepkutatással lehet megtalálni (ilyenek pl. a türei kőfejtők teljesen benőtt gödrei az út jobbján). A három magashegység felé az erdőborítottság miatt, Szilágyság és Mezőség irányba a puhább oligocén kőzetek miatt tűnnek el jelezve a tájkarakter-zóna határát; Jára irányába szintén eltűnnek és a „*kalotaszegihez-hasonló-sűrűségben*” majd csak Torda környékén jelentkeznek újra. A különböző térképek, terepszemlék és dűlőnév-összeírások segítségével közel 50 mészkőfejtőt és tucat mészkemencét azonosítottam, amelyek Kalotaszeg geológiai határával –különösen az eocén rétegekkel–, szinte tökéletesen egybeesnek. Egyértelmű a geológiai tényező nagy hatása a hagyományos gazdálkodásra és a tájkarakterre. A mészkőkőfejtők térbeli és időbeli tagolódásáról²²⁸ elmondható, hogy azok a Hunyadi-medence kivételével egyenletesen jelentkeznek Kalotaszegen, de négy körzetben mégis sűrűsödnek kiemelt gazdasági-, ipari szerepet kapva és ezért tájképi következményekkel is:

C: Jelentős körzet Zsobok-Sztána-Tóttelke-Nagykapus környéke. A mészkő szép tarka, habos, eres-foltos változatát –melyet a Gáldomb DNy-i oldalából fejtettek–, „zsoboki márvány” (alabástrom) néven hozták forgalomba a századfordulón.²²⁹ [32.§. melléklet].

D: A legnagyobb felszíni tájsebekkel rendelkező körzet Egeres-Jegenye környéke, ahol a 1877-es térkép még csak három kőfejtőt jelölt. A Kalotánadas-felé eső (mára fásított) hegygerincen szintén bányák működtek ekkor, tájsebei ma is látszódnak. A Gyerővásárhely felé bővülő bányákban mai napig intenzív felszíni kitermelés folyik, amely nemcsak az értékes gipszvegetációt veszélyezteti, de egyre komolyabb tájképi hatásai már dominálnak a vízvázlatzó tájképében. Egeres környéke a XX.sz.-ra az É-ra fekvő, oligocén rétegekből fejtett barnakőszén-bányászatáról is híressé vált, melynek meddőhányói ma is látszódnak. Majd a bogártelki kaolingyár kezdte meg a homok-kitermelést. Míg a Súlyomtelke felé eső hatalmas meddőhányói és bányatavai nem érvényesülnek a Nádas-völgyi tájképben, addig a feltöltődött és kiszikkadt ülepítő maradandó táji beavatkozást hozott a Kis-és Nagy-hegy mögötti természetes vizes horpában (töltések, vezetékek, épületek, szalagok). [33.§. melléklet].

E: A Nádas-menti kőbányászatnak Vista volt a központja. Kőfejtésre utaló dűlőnevek már 1700-as évektől szerepelnek a vidéken, de a jó minőségre épített, kolozsvári igényeket is kielégítő, szervezett kőfejtés-kőfaragás a vasút-építés idején lendült fel. A környéken számos kisebb kőfejtőt és mészkemencét jeleznek a térképek, amelyekből többet magam is helyszíneltem.²³⁰ A magas művészi

²²⁸ A kőfejtők időbeli változásának, hangsúly-áthelyeződéséről évről-évre részletes adatokat közöl „A Kol. Kereskedelmi és Iparkamara Jelentése kerülete gazdasági, kereskedelmi, ipari és forgalmi viszonyairól nevezett évben” c. sorozat (1878-1913)

²²⁹ A kő szépségét Mike Lajos zsoboki ref. lelkész ismerte fel, majd a vasút kiépülése után társult Szepessy Lajossal és esztorgált dísz tárgyaikkal komoly sikereket értek el hazai és nemzetközi kiállításokon. Szepessy a II.vh.-ig élt Zsobokon, ahol gazdag dendrológia parkot alakított ki a jellegzetesen századfordulós „svájci villája” feletti domboldalon, amelynek egyes egyedei mai napig megvannak. In. Kereskedelmi és iparkamara, 1878. p. 132-133. és Sas, 2007. pp.156-162. és pp. 425-430.

²³⁰ Nagykapus felett a Köves és Medve-hegyen, Inaktelke: Kősziklán, Darócon, M.Gorbói keresztnél és a türei malomnál, a Türebé vezető út mellett befűvesedve kőfejtők sora látszik, Vistában 6, M.Nádason, Mérában 2.

érzékkel rendelkező Kalotaszeg több falujában építőkö és sírkőkészítésre szakosodott népi kőfaragó ipar alakult ki,²³¹ és ez a hagyományos épületekre és a faluképre is nagy hatással volt [35. tábla].

F: Fontos körzet volt még Szucság - Bácsi-torok - Hója tető, ahol a jó minőségű épületkövet nagy darabokban fejtő bánya „emberemlékezet óta létezik”,²³² és a bánya felett *’kőbányászok szerszámaikat javító’* római kovácsműhelyt tárták fel,²³³ így itt tájtörténetileg igazolható egy, a nagyvárosi igényeket kielégítő, közel 2000 éves agglomerációs ipari táj léte.

Felszegen inkább magányos fejtőket találunk, amelyek környékén nem épült ki nagyobb „ipari körzet”. Ezeket²³⁴ az elmúlt 50 évben felhagyták, azok becserjésednek, alig megtalálható tájsebei csak kis hatókörzetben érvényesülnek. Egyre kevesebb a kőfaragói munka és a kőfaragáshoz értő mesterember; továbbá az olcsó beton, a műkö kiszorították a hagyományos alapanyagot.

III.10.2. Talajok, eróziós jelenségek táji mintázata, téri eloszlása [36. tábla]

Kalotaszeg zömében mezobázikus, telített barna erdőtalajok, földes kopár talajok, valamint kőzethatású rendzina, és márgán képződött rendzina talajok borítják; savanyú talajok a gyalui tönk környékére jellemzők, míg a podzolosodott agyagbemosódásos vörösbarna erdőtalajok a Mezőség irányában jelennek meg.²³⁵ Általában elmondható, hogy Kalotaszegen igen rossz minőségű termőtalaj volt egykor és van ma is; és ez éppen ott változik meg, azaz válik jobb minőségűvé (pl. Középlak, Berend felé), ahol más geológiai, domborzati és művelési váltások is megjelennek²³⁶ [34.§. melléklet].

Alszege és Nádas-mentén a XIX. sz. legnagyobb táji léptékű terepalakítása a vasútépítés volt. Ez a Zsobok-Sztána-Egeres-szakaszon komoly beavatkozásokat kívánt: a töltés és bevágás műszaki kivitelezése, a híd-alagút-rézsík kiépítése több évvel lassította a munkát, amelynek talajszerkezeti kérdéseivel részletesen foglalkoztak [35-37.§. melléklet]. Mára a töltés a vegetáció miatt belesimult a tájba, de az akkor megjósolt állandó földcsuszamlások mai napig gondot jelentenek és munkát adnak a CFR-mérnökeinek. E tájváltozás új megállókat, „új távlati tájképeket” nyitott meg. Kós Károlyt is megragadta festői szépsége, majd Varjúvárat is ide építette, amelyet a Sztánai Nyaralótelep követett. A talajerózió terén emlékezetes év volt 1897, amikor a szokatlanul nagy téli és tavaszi esőzésektől

²³¹ Sírkőfaragásáról híres Vista geológia és néprajzi hagyományait dolgozza fel Hála. In: Hála, 1995. p.159.

²³² Schafarzik, 1904. p. 144.

²³³ Tulogdy, 1943. p. 141.

²³⁴ Kő lelőhelyek: Hunyad - Dinnye-domb, M.Kereke-Hármas-Szikla, Magyarvalkó- Tunya, Vársza dűlő; Jákótelke -Kőlik, a Mész Márton D-i oldala, Erdőfalvi bánya, a Hágó-tetői bekötő út menti bánya, Körösfő - a Nádas útnál. Mész Márton-szerű, kristályos konglomerátumot fejtő malomkőbánya volt M.Gy.Monostori a Rákospatakánál és a Vártető oldalán; Dongó-Bedecs közötti hegylapon, amit a Kapusi malmokban használnak. In: Koch 1889, p. 34.

²³⁵ Talajosztályokkal bemutatott térképvázlatot közöl Szabó A 1985, p. 30-32.

²³⁶ A Cziráky-féle 1820-as parasztvallomások határleíró passzusa korai hiteles forrás a talajminőségre vonatkozóan. Ez alapján „a kalotaszegi települések határának harmada, fele mondható csak jónak, más részük igen oldalas, kövecses, rosszul művelhető; a Felszegei falvak még a trágyát is rosszul tartják; Alszege sárgás, porondos a föld; a meredek völgyfő-falvakban szakadozott, vízmosásos a táj; ugyanakkor Kórod-Berend és Középlak-Zutor irányában sokkal jobbnak, feketébbnek, lapályosabbnak mondható, amelyet trágyázni sem igazán kellett.” In Takács, 2006.

komoly földcsuszamlások keletkeztek ²³⁷ [38.§. melléklet]. A falvak agyag-porondos házaihoz használt agyagot a falu határából szedték (pl. Inaktelkén a Lüget oldalából), ezeknek növekvő szakadási mai napig látszódnak. A termőföld minőség-romlásának veszélyét már a XX.sz közepén felismerték. A visszacsatoláskor az EMGE-Talajvédelmi Szakosztálya komoly munkákat terveztek a további talajpusztulások megakadályozására [39.§. melléklet].

Kalotaszeg talajszerkezeti állapotáról elmondhatjuk, hogy a történeti felszíni tájsebek állandósultak. Az eróziós sebek mintázatai nehezen ábrázolhatóak a térképeken, mert azok kis alapterületűek, de nagy gyakorisággal fordulnak elő. Sok népművészeti felvétel már-már szorosan kapcsolódik a környező tájsebek domináns látványához (pl. Kőrösfő) [40.§. melléklet]. Az egykori kőfejtők zöme mára nincs használatban, cserjésedik, de még azonosítható. A felszíni talajsebek csak kis része növekszik, mert a húsz éve egyre csökkenő a mezőgazdasági művelés (különösen a szántás), és az állatállomány drasztikus csökkenése miatt a felszíni talajszakadások többsége lelassult és inkább begyepesedve záródik. A legnagyobb lemosódások Alszezen, és a Nádas-menti ferde üledékrétegek D-felé néző meredekebb oldalain láthatóak. A falvak határában állandósult tehénhajtókon és túllegeltetett oldalakban erős a megnyílt felszín lemosódása. A régi mészkőbányák mellett láthatóak a legnagyobb tájsebesek, amelyeket még a fenyőfásítás is nehezen stabilizált.

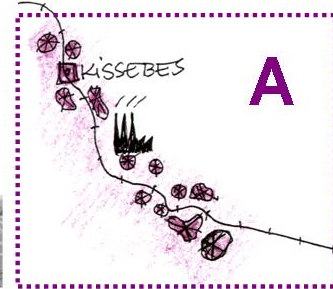
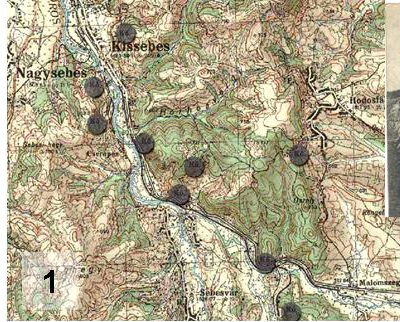
III.10.3. Az iparosodás és a szuburbanizáció hatása a tájkarakterre

A XIX-XX.sz.- bányászatra alapozott iparosítása és az elmúlt 20 év szuburbanizációs iparosodása alapján három területet lehet kijelölni, ahol az ipar felülírva a mezőgazdasági tájat, végérvényesen megváltoztatta a táj karakterét: (1.) A Kissebes-Marótlaki völgyszakasznak dominánsan meghatározó látványelemévé vált a mára összeért, hatalmas kiterjedésű felszíni kőfejtő, amely betonrostáival, futószalagjaival alapvetően megváltoztatta annak tájkarakterét. (2.) Az Egeresi-medencéről kijelenthetjük, hogy közel 130 éve kezdett átalakulni bányászati ipari tájjá, amely az egyre növekvő (mész-, gipsz-) bányagödrök mellett eleinte csak kisebb, tájba simuló műszaki létesítmények és korábban is igényes épületekkel bővült, de nem uralta a környéket. A barnakőszén- és kaolimbányászattal, majd az 1950 utáni betelepítéssel, igénytelen új lakóépületekkel és hatalmas gyárüzemekkel visszafordíthatatlanul megváltoztatta a sziluetteket, az átlátásokat és a völgy ártéri arculatát. A bővülő jegenyei bányákban mai napig intenzív kitermelés folyik, amely nemcsak az értékes gipszvegetációt veszélyezteti, de komoly tájképi hatásai is vannak. (3.) A Kapusi-völgyben a szocializmus alatt vasgyár épült ki, majd Gyalu környékén erőművek és manapság az autópálya hozadékaként sok a logisztikai központ, benzinkút, igénytelen ipari épület, amely a szászfenesi szuburbanizációs folyamatokkal együtt szintén teljes karakterváltozást okozott.

---

²³⁷ Szádeczky személyesen megvizsgálta a bökényi süllyedést, a dankit, türeit, ketesdit, farnasit, az Egeres-Sztána vasútvonal mentén bekövetkezett csuszamlásokat és a m.gorbói nagy csúszást, amely miatt a vasutat is Nádas túlpártjára helyezték át.

A

B

C

D

Mészkőbányák, kőfejtők, mészégetők, amelyek szoros összefüggést mutatnak az eocén-kori felső durvamész-rétegekkel

Oligocén rétegek közé került barnaköszén-telepek

Vulkanikus eredetű andezit, dácit kőfejtők,

Kaolinbányák - ülepítők

Aranybányák – Hidegszamos, Jára-vidék

A TÁJKÉPRE JELENTŐS HATÁSSAL LÉVŐ BÁNYÁSZATI KÖRZETEK:

A: Kisebés – Marótlaki vulkanikus kőzeteket fejtő, nagy kiterjedésű felszíni kőbányák, amelyek tájsebe 1880 óta folyamatosan, dinamikus növekszik, ipari jelleget adva a szűk völgynek. (1-3.)

B: Zsobok – Sztána – Töttelke környékének kisebb felső durvamész, alabástrom kőfejtői, amelyek a vasút kiépülése után kapcsolódtak be a nemzetközi forgalomba esztargált disztárgyaival, a XX. sz.-ban csökkenő ütemű kitermelés, jelentősége a faluképben maradt meg.

C: Magyarvista- Türe- Magyaránadas környékének felső durvamész kőfejtői és mészégetői, amelyek a vasút kiépülése után kapcsolódtak be a Kolozsvárt kiszolgáló építőiparba, a kőfaragás hagyományos mesterességgé vált, a különböző fokozatokban 'behegedt' tájsebek mai napig meghatározzák a tájkaraktert. (4-5, 8-9.)

D: Bács – Bácsoroki – Hója-tető mészkőbányák, amelyek a római időből valók, és jó példái a nagyvárosi agglomerációs anyagnyerés tájalakítására.

E: Egeres – Jegenyé – Forgácskút – Bogártelke környéke, ahol a hagyományos mészkőfejtőket 1880 körül kezdték kibővíteni, majd újakat nyitva mára a térség legnagyobb bányagödre; ehhez a századfordulón barnaköszén-kitermelés és villanytelep kapcsolódott, majd a XX. sz. második felében a kaolinhomok-bányászat okozott drasztikus tájváltozást. A terület bányaival, meddőhányóival, ülepítőivel és gyárépületeivel mára dominánsan ipar tájkaraktert ad a völgynek. (6-7. Jegenyei bányák, 12-13. Argyasi barnaköszénfejtés és meddőhányók, 16-19: A sólyomtelki kaolinhomok meddői és ülepítői ma és egy '41-es felvételen)

10-11. Felszegi elszórt kőfejtők: Magyarvalkó és Hágó-tető
14-15. Jellegzetes agyaggödrök Bánffyhunyadon és Egeres felett.

35. TÁBLA: A KŐBÁNYÁSZAT HATÁSA A FALUKÉPRE, ANNAK KARAKTERÉRE

1-3. A XX.sz. elején épült sötétszürke/fekete dácciklop-kőből készült épületek jellemzőek Hunyad környékén (főter, Malomszeg, Remete) 4. Türeai temető XVIII-XIX.sz.-i sírkövei 5. Nádasdaróci temető a háttérben a XII. sz.-i kőtemplommal és az előtérben a '30-as évek oszlopos jellegű síremlékeivel. 6. Erdőfalvi román sírkereszt és az inaktelki sírkövek magvas érzékről tanúskodó részletei. 7-9. Szárazon rakott kőkerítések (Sztána, Zsobok, Vista: KJNT_07807) 10-11. Igen ritka, kőből faragott kapusátfák Kispetriben és Kalotánádason. 12-13. Vistai faragott kőház faornamentikával a '30-as évekből, és naiv figurákkal díszített Cifra-ház Vistán a '70-es évekből. 14. Csűr Magyarszentpálon, ahol jellegzetes a vakolatlan, lapos kövekből álló falazás.

36. TÁBLA: A TALAJSEBEK HATÁSA A TÁJKÉPRE, ANNAK KARAKTERÉRE

1-3. A Sztánai vasúti beavatkozás földmunkáinak dimenziója és az ahhoz tartozó rézsümegekötések (Veress Ferenc: Kolozsvár és környéke c. album Képkönyvtár és <http://vmek.oszk.hu/02100/02109/html/552.html>), 4-5. A magyargorbói földcsúszás, amely használhatatlanná tette a vasúti pályatestet, ezért azt később a Nádas-patak bal oldalára helyezték át (Közlekedési Múzeum, Fotótára A-713-II/3.) 6-8. Az Inaktelki Lügetszél szakadásos oldala a XIX. sz. végén (NM F3452) és mai felvételeken. 9. A vistai oldal eróziós sebei, földfolyások – kitaposások (Erdődi M., 1942 NM D465). 10-12. A vörös agyagos föld tájsebei a Nádas-völgyében (M.Gorbó, Andrásné, M.Nádas) 13. Kisméra és a Méra felé vezető bekötő út melletti oldal, ahol fehéren villannak ki az eróziós tájsebek (Erdődi M. NM, D789 – részlet)

IV. A TÁJKARAKTER-ELEMZÉSEK EREDMÉNYEI

ÖSSZEVETÉSEK, KÖVETKEZTETÉSEK

A dolgozat utolsó fejezete a kutatás eredményeit rendszerezi és előkészíti a külön füzetben található téziseket. Elsőként a két tájkarakter-elemzés módszertan eredményeit, és területi konklúziót mutatom be. Majd a tájkarakter-jegyek, és mintázatok szintetizálását célzó összevető táblázatból vonok le következtetéseket Kalotaszeg egységességének és tagoltságának táji és néprajzi relációjában.

IV. 1. A felszínmorfológiai- és térélmény-alapú tájkarakter-elemzés

eredményei és összefüggései a térségi tagozódással, zónákkal

A II. fejezet tértípusainak konklúziójaként megállapítható, hogy a vizsgált terület, nem egy egyöntetű felszínmorfológiai tájegység, hanem a teljes földtörténeti sort felsorakoztató, változatos időpontban keletkezett, és alapközetei miatt a későbbi korokban is különbözőképpen reagáló domborzati forma, amelynek eltérő alaptulajdonságai nagyon változatos alakzatokat, térformákat hoztak létre. Ez igazolja az alapos és részletes felszínmorfológia-vizsgálat szükségességét e sokszínű dombvidéken, továbbá azt, hogy az eltérő alakzatok érdemi tájkarakter-jegyeit adják majd a tájkarakter-elemzésnek. Ezek a különbségek annyira jelentősek, hogy megkérdőjelezve Kalotaszeg és környékének egységességét, inkább annak tagoltságát támasztják alá, úgymint:

A magasabb hegyvonulatok (Gyalui-Havasok, Vlegyásza, Tomoldok előhegység) távlati képei markáns tájképi lehatárolást adnak a belső dombvidéknek D-ről és Ny-ról, ugyanakkor É-on, K-en és DK-en nincsen ilyen domináns sziluett-formáló erők. Emiatt itt nem olyan határozott az átmenet a Borsa-völgye- Mezőség-, Torda- és Erdővidék felé. Ezt a jelenséget a társadalom-néprajzi kutatások is hasonlóan látják, mivel ez utóbbi két terület irányában nincsenek olyan éles etnikai és népművészeti választóvonalak sem. A Vlegyésza sziluett-formáló, domináns tájképi ereje csak Felszeg, és Alszeg néhány magasabb pontján dominál, de Nádas-mentére nincs hatással lényeges különbséget okozva a Ny-i és a K-i zónák között. Ezt a tagolást megerősíti, hogy az egyébként nem magaslati látványként megélt 'Körös-fő-Pányiki vízválasztó plató' mégis nélkülözhetetlen szerepű e tájkarakter-zónák szétválasztásában. Ez a vízválasztó-szerep összefügg a kora-középkori megyerendszer kialakulásával is: mivel itt volt a gyepűzóna (Kiskapus²³⁸), majd a Bihar (Ny) – és Kolozs (K) megye közti határvonal és e két egyházmegye határvidéke is.

A Gyalui hegység passzívabb látványelem, platós szerkezetével nem uralkodik annyira a tájképben, mint a Vlegyásza. A Magyargyerőmonostor-Bedecs-Kapusi-völgyet (Lonka-patak) a Köves heggyel együtt félhold alakban magához kapcsolja a stabil vízhozamú hegyi patakjaival és azok

²³⁸ Balázs É., 1939. térkép.

malomrendszerével együtt. Bár ma már ezek nincsenek használatban, e vidék jól körvonalazza az egykori híres Kabos-Gyerőffy-Radó birtoktestet, melynek központja Monostor és Kiskapus volt.

A hegyvidékek között elhelyezkedő, belső eocén dombvidék jól faragható, értékes, fehér mészkőrétege egységesíti és összekapcsolja: Felszeget, Alszeget és Nádas-mentét. Ennek előfordulása és kiterjedése 90%-ban a néprajzi szempontból lehatárolt Kalotaszeget fedi le. Azonban az első látásra egyöntetű „belső eocén dombvidék” geológiai rétegzettségét és mikrodomborzatát alaposabban leírva, jól megkülönböztethetőek azok a felszínmorfológiai jellegzetességek, amelyek az egyes tájrészletek belső individualitásához vezetnek (vízszintes mezapatós ill. ferde síkú tértípus).

A puha, ellenállóbb oligocén- neogén sorbéli üledékek nem rendelkeznek sem jó épületkövel, sem karakteres formációkkal. Így Alszeg É-i területei (Füld-Váralmás), ill. Sárdtól É-ra fekvő bácsberendi térség az előbbtől lényegesen eltérő, lankásan-elterülő, tompa táji alakzatokat mutat. Visszatérő domborzati alakzatok hiányában látványuk jellegtelen és semleges.

A Nádas-mente geomorfológiai szerkezete és vízrajzi struktúrája teljesen egységes: egy fővölgy köré szervezett, egyforma oldalvölgyek sorából áll. Ez az erős „belső kohézió” a zóna néprajzi tulajdonságainak hasonlóságaiban is megnyilvánul. Ezzel szemben Felszeg és Alszeg, amit önmagában koherens néprajzi és társadalomszerkezeti egységként tekintenek, a táj térélményei szempontjaiból több zónába sorolhatóak (lásd bővebben a IV.8. fejezetben).

Tordaszentlászló vidéke, amit alapvetően ugyanazok a kőzetek építenek fel, mégsem rendelkezik visszatérő vizuális jegyekkel, és több olyan geológia-formációt, domborzati-elemet is tartalmaz már, amelyek egyike sem jellemzi Kalotaszeg vidékét (pl.: arany-előfordulás, függőleges sziklafalak, mészkőhasadék-szerű alakzatok).

A vízfolyások vizsgálata egyrészt rávilágított arra, hogy Kalotaszegen nincsenek domináns ártéri folyóvölgyek, ugyanakkor a több kisebb vízfolyás vízgyűjtő-területe és annak határa fontos térhatároló képződmény, mert azok adták a tájegységek elnevezéseit, az arra épülő járási- beosztásokat is. Ezek a vízgyűjtők a tájkarakter-zónák lehatárolásának is alapját adták.

A kisebb és változó vízhozamú hegyvidéki patakok nagy esése tette lehetővé malomközpontok kialakulását, amelyek már a XVIII. sz.-ban jelentős gazdasági szereppel bírtak (Kiskalota-, Bedecs-, Zsobok környéke). A malmok fenntartása rendszeres irányított szabályozást követelt, ami a tájrészletek erősebb kapcsolatához vezetett. Így egy vonalas természeti elem (patak) és az ahhoz kapcsolódó pontszerű táji beavatkozások (malmok) térségi kapcsolathálót hoztak létre erősítve az adott vidék (zóna) entitását.

IV.2. A tájkarakter-jegyek jelentőségére rávilágító tájértékelési módszer hiányosságai

Kutatásomban a századforduló településsoros statisztikai adatsorait használtam fel az egyes táji-zónák tájkarakter-jegyeinek objektivizálásához. Az ezek jelentőségére rávilágító tájértékelési módszerének kidolgozása és alkalmazása alapján több lényeges megállapítás tehető:

Az adatsorhoz tartozó térképes források, faluhatárok ismerete nélkül az adatsor félrevezető. Az adatok arra a településre szolgáltatnak reprezentatív értékekkel, ahol a település adminisztratív határai szorosan illeszkednek az organikus, helyi tájhasználatához. Ezért minden esetben részletesen össze kell hasonlítani az adatsort annak téri kiterjedésével, és a település határait tájilag pontosítani kell az adatsorok értékelése előtt.

A nagybirtokosi rendszer ismerete nélkül az egyes települések arculata megtévesztő lehet, mert a pl. egy-egy tömbben elhelyezkedő egyházi-, alapítványi-, nemesi erdőtag nemcsak az adatsort módosítja, de a tájképben is határozott váltást okozhat (pl.: Méra, Bács, Váralmás nagy egyházi erdőtagjai eltérő kezelést, tájtörténeti beavatkozásokat mutatnak, ami ezáltal a tájkaraktert is módosítja).

A kis alapterületű települések sok esetben alulmaradnak a végleges pontszámokat tekintve, mivel területi mutatóik, jövedelmük, állatlétszámuk is igen alacsony (pl.: Bogártelke, Nádasdaróc, Jákótelke általában alacsony értékek mutat). Ellenben a nagy települések jellemzően dominálnak, elvonva a figyelmet az adott zónában átlagos értékről.

Végeredményben kijelenthető, hogy az adatsorok önmagukban hasznosak és látványos eloszlásokat mutathatnak, de azok csak alapos háttérvizsgálatokkal, valós helyszíneléssel fordíthatók le a tájkarakter-elemzéshez szükséges vizuális- vagy mintázati összetevőkké.

IV.3. A tájkarakter-jegyek jelentőségére rávilágító tájértékelési módszer összefoglalása és a tájkarakter-zónákra vetített konklúziói a „kalotaszegieség” tükrében

A tájértékelés²³⁹ utolsó lépéseként egy olyan összesítés létrehozása volt a cél, amellyel megállapítható, hogy melyik falvak bírnak a „LEGKALOTASZEGIES” jegyekkel. Az erdők és legelők esetében látszódott, hogy a nagy-jelentőségű értékek lettek a „nem-kalotaszegies területek”, a többi tájkarakter-jegy esetében azonban a magas értékek inkább Kalotaszeget jellemezték, mintsem az azt körbevevő vidéket. Ezért a 6 tájkarakter-jegy összeadásánál az erdő és a legelő tájértékelését át kellett fordítani, azaz inverz értékét vettem figyelembe (pl.: a 21 pontos erdő átfordult $\max.24 - 21 = 3$ pontra). Azért, hogy mind a hat tájkarakter-jegy tájértékelése azonos súllyal szerepeljen a végső értékelő összegben, az egyes tájkarakter-jegyre kapott értékeket elosztottam az adott jegyhez tartozó faktor-számmal. Az így kapott értékeket összeadva a kapott érték már jellemző lesz az adott falu

²³⁹ A módszer korábbi lépéseinek leírását részletesen a III.1.4. fejezet mutatja be. Az egyes tájkarakter-jegyek statisztikai levezetését lásd hátul táblázatos formában, és a táblákon bemutatott színezett térképeken; a zónákra való összesítéseit pedig a 41.§. mellékletben.

„kalotaszegiességére”. A falvakat ismét rendeztem e „kalotaszegiesség-érték” alapján, és az ismert módon ismét négy kategóriába soroltam őket, sötét sárgától fehérig szín-árnyalattal is jelölve azokat [37-38. ábra]. Ezeket visszarendeztem eredeti zónáikba, ami kirajzolta az egy zónába tartozó települések adatainak egységességét, jellemző átlagértékeit, belső kohéziójának mértékét. Az elemzés végeredménye így a tájkarakter-zónák karakterességének mértékére fog rávilágítani objektív módon.

Az tájértékelés előtt azt feltételeztem, hogy a tájkarakter-jegyek több adathból összeálló tájértékei egy-egy tájkarakter-zónában egységes, de legalábbis nagyon hasonló képet fognak mutatni. Az eredmény nem hozott egyöntetűen koherens képet a fent említett hibák miatt (és a táj természetes diverzitása miatt sem), azonban bizonyos zónák tekintetében mégis „szemléletes karakterességet mutatott”:

- A két havasi zóna: Havas, Havasi völgyek (H, Hv) falvainak értékei egymáshoz nagyon hasonlítanak, és szinte minden tulajdonságukat, értékelésüket tekintve jelenősen eltérnek, alulmaradnak a többi 11 zónától, ami azt mutatja, hogy a magassági, domborzati és klimatikus viszonyok ~800m felett teljesen más mezőgazdasági berendezkedést eredményeznek, amely azután teljesen megváltoztatja az ottani táj karakterét is. Ez a táji adottság településszerkezeti váltást is hoz magával, valamint erős etnikai, vallási, népművészeti eltérésekhez is vezet. Csak a három alacsonyabban fekvő, főút-menti völgyi falu (Kissebes, Nagysebes és Sebesvár) tekinthető kivételnek [37. ábra - A].

- Statisztikailag szintén egyöntetűen kisebb értékekkel bír (azaz alig hozza a kalotaszegies tipikusság-jegyeit) a Tordaszentlászlói-vidék, valamint a Felszegi havasalja (Fh) és a Bács-Berendi-zóna (Bb). Itt –néhány falu kivételével– a zóna-átlag alacsony értéket mutat.

- Egyöntetűen a legmagasabb, egymáshoz képest a legerősebb belső kohézióval, azaz tipikusan kalotaszegi jellemzőkkel három zóna bír: az Alszegi szőlővidék (Asz), a Bánffyhunyadi-medence (Bhm) és a Nádas-menti völgy (Nmv). Ez annak köszönhető, hogy a zónák falvainak lehatárolása területileg nagyon organikus (csak Bánffyhunyadi lóg ki több hatalmas erőtagja miatt több szempontból is); valamint, hogy falvaik valóban hasonló táji adottságokkal rendelkeznek. Ezért ezekben tájegységekben a statisztikai adatok már önmagukban is alátámasztják a tájkarakter-zóna településeinek együvé tartozását. [37. ábra - B].

- A tájértékelés segítségével két zóna nem volt egyértelműen jellemezhető. Az egyik a Felszegi felföld (Ff) zónája, amely egy magas-fekvésű tagolt dombvidék (így két szomszédos falu is akár igen eltérő lehet az erdő %-os megoszlását tekintve vagy a szélvédettség miatt a gyümölcsösök jelentőségében is nagy különbség mutatkozhat); valamint a térségben sok a havasalji erdőtagokkal felnagyított területű falu, ami az adatsort torzította (Valkó, Pányik, Kalotaújfal). A másik a szintén alacsony koherenciát mutató Váralmási völgyek (Vv) zónája, amely a legnagyobb területű zóna. Mivel ez a vidék geológiáját, tájélményeit tekintve nagyon eltér Kalotaszegtől, kezdetben feltételeztem, hogy a statisztikák ezt alá is fogják támasztani. A tájértékelés azonban megmutatta, hogy a favak nagy része

rendelkezik kalotaszegies jellemzőkkel, bár ez részben a századfordulós szőlők, gyümölcsösök nagy szerepének is köszönhető. Erdőborítottsága és legelőinek szerepe azonban jelentős (azaz itt, mint nem jellemző tulajdonság, alacsony értéket kapott). Összességében ebben a zónában sok az átstrukturálásra utaló belső egyenetlenség, ami tükrözi a kezdeti felvetést, hogy Szilágyság- Mezőség felé nincsenek olyan erős tájkarakter-váltások. A zóna területileg mégsem választható szét könnyen, így a szomszédos falvakkal (az alszezi szőlővidékkel, és a szintén diverz Alszezi barnakőszénvidékkel) való átrendezéssel lehetne javítani a zónák statisztikai egyenletességét. További két kis zóna (Kapusai-völgy, Kolozsvári alluvium) 4-3 településével szintén nem tudott erős belső egységet felmutatni, ami ismét a módszer korlátaira világít rá [37. ábra - C].

A tájkarakter-jegyek jelentőségére rávilágító összértékek (min.4 - max.18) lehetőséget adtak arra, hogy a falvakat a „kalotaszegiesség” szempontjából emelkedő sorrendbe rendezzem. [38. ábra]. A sor alsó negyedében lévő falvak között (alsó 25%) csak 4 olyan település található, amelyeket előzetes ismereteim alapján kalotaszegiesnek soroltam volna be, de végül alacsony pontszámot értek el (*Egerbegy, Magyarvalkó, Pányik és Kalotaiújfalú - ezek mindegyike rossz területlehatárolással rendelkezik*). A mezőny második negyedébe is csak néhány, szintén inkább felszeg-havas-laji település került be azok eltérő klimatikus-, erdőborítottsági adataik miatt (*Bedecs, Kiskapus, Magyargyerőmonostor, Gyerővásárhely*). A középmezőny felső részén már sűrűbbek a kalotaszegies falvak, ebből főként a Váralmási-völgyek és az Alszezi barnakőszénvidék falvai lógnak ki, amelyek magas szőlő/kert-értékeikkel felhívják a figyelmet arra, hogy létjogosultságuk lenne statisztikailag-értékelésében Kalotaszeghez tartozni. A legmagasabb értékű falvak (felső 25%) közé szintén csak 4, olyan ’kilógó’ település esett, amelyeket kezdetben nem tartottam Kalotaszegiesnek (*Tóttelke, Váralmás, Alsófüld és Dank*) [38. ábra].

A tájkarakter-jegyek jelentőségét alátámasztó tájértékelésről elmondhatjuk, hogy azok zömében koherens, hasonló értékű régiókat hoztak létre, ami a tájészlelésen alapuló tájkarakter-zónák helyes felállítását támasztotta alá. A nagyobb belső különbségekkel rendelkező zónák táji tagoltságra, vagy valamilyen háttérben meghúzódó területi, besorolási problémára hívták fel a figyelmet. Az is kiderült az értékelés során, hogy csak azok a zónák tudnak igazán egységes, hasonló eredményt felmutatni, amelyeket területi lehatárolása organikus módon illeszti az eredeti táji határokhoz azaz fekvésüket tekintve is hasonlóak. A „legsárgább = legkalotaszegiesebb” településeket végül térképesen is megjelenítettem a korábbiakhoz hasonló módon [37. tábla – alsó térképe]. Ezen jól látható, hogy a sárga falvak nagyjából körvonalazzák a néprajzi Kalotaszeget, annak leglényesebb vidékeit. A kert-gyümölcsös és szőlő-értékek miatt az egész lehatárolás északra, a védett, melegebb Almási-völgy-felé tolódik el, de lefedi a Hunyadi-medencét, a Nádas-mentét is, ugyanakkor a felszezi, hűvösebb falvak maradnak ki belőle.

	Rend. szám	TÁJRAKTER ZÓNA	TELEPÜLÉSNEV: Sárga: kalotaszegi Világosságra: átlmeneti / Fehér: nem kalotaszegi	SÚLYOZOTT ÖSSZESÍTÉS: Kalotaszegies jellemzők (Jegelő + erős inverz)							
				7 fak	6 fak	5fak	5 fak	5 fak	5 fak		
				LEGELO INVERZ (24-4)	ERŐS INVERZ (28-4)	SZANTŐRÜLETEK TAJÉRTEKÉLÉSÉ	BIVALTARTÁS TAJÉRTEKÉLÉSÉ	GYÜMÖLCSÖS TAJÉRTEKÉLÉSÉ	SZŐLŐRÜLETEK TAJÉRTEKÉLÉSÉ		
B	7 Ab	Sólyomtelke		17	3	9	9	8	6	8,5	
	4 Ab	Argyas		19	12	13	12	14	6	12,5	
	6 Ab	Forgácskút		18	10	11	15	11	10	12,5	
	1 Ab	Almástamási		13	10	16	10	18	11	12,8	
	2 Ab	Nagypetri		16	12	15	11	15	9	12,9	
	5 Ab	Dank		17	12	13	14	18	6	13,1	
	3 Ab	Tóttelke		17	13	14	17	20	14	15,6	
	9 Asz	Farnas		15	14	14	14	16	23	15,9	
	13 Asz	Zsobok		17	11	15	16	17	21	16,1	
	12 Asz	Sztána		15	14	13	15	20	22	16,2	
	10 Asz	Ketesz		20	14	15	12	17	24	16,7	
	11 Asz	Magyarbikal		13	18	14	17	19	24	17,4	
	8 Asz	Kispetri		15	14	17	18	20	24	18,0	
	16 Bb	Magyarszentpál		7	12	12	5	10	6	8,7	
	20 Bb	Nádasszentmihály		6	12	8	12	11	6	9,2	
	15 Bb	Magyarsárd		12	5	11	10	18	6	10,0	
	21 Bb	Pusztatopa		9	12	10	8	17	6	10,0	
19 Bb	Nádaspapfalva		13	10	10	5	20	6	10,0		
22 Bb	Szomordok		16	9	8	14	9	6	10,3		
18 Bb	Nádasköröd		14	12	13	8	21	6	11,8		
14 Bb	Kisbács		9	7	12	14	18	14	12,2		
17 Bb	Nádasberend		10	14	14	16	13	6	12,4		
B	31 Bhm	Zentelke		9	15	17	14	16	6	13,0	
	26 Bhm	Kalotaszentkirály		16	12	15	13	17	6	13,0	
	24 Bhm	Kalotabökény		19	18	17	7	14	6	13,3	
	28 Bhm	Malomszeg		16	18	13	14	13	6	13,3	
	30 Bhm	Sárvásár		20	16	14	12	17	6	13,8	
	27 Bhm	Magyarokereke		16	14	16	15	15	7	13,9	
	25 Bhm	Kalotadámos		15	18	16	12	17	6	13,9	
	29 Bhm	Nagykalota		17	18	18	10	19	7	14,6	
	23 Bhm	Bánffyhungad		6	6	14	20	22	14,8		
	40 Ff	Magyarvalkó		6	5	10	6	11	6	7,3	
	43 Ff	Győrőfalva, Pányik		9	8	10	6	6	6	7,6	
	42 Ff	Kalotajúfalva		10	14	9	5	6	6	8,3	
	33 Ff	Bedecs		7	6	10	11	15	6	9,1	
	37 Ff	Kalotabikal I és II rész		7	18	8	5	16	6	9,6	
	39 Ff	Magyar és Felsőgyerő		5	9	13	13	19	6	10,8	
	44 Ff	Győrővásárhely		11	11	13	9	17	6	10,9	
	34 Ff	Deréte		17	11	14	10	16	6	12,1	
41 Ff	Nyárszó		12	15	13	15	12	6	12,3		
35 Ff	Erdőfalva		17	18	14	8	13	6	12,5		
32 Ff	Kalotánadas		9	13	15	14	18	6	12,5		
36 Ff	Jákótelke		16	18	12	12	15	6	13,0		
38 Ff	Körösfő		10	18	14	16	11	7	13,0		
C	50 Fh	Kiskalota, Kelecel		11	5	8	8	6	6	7,4	
	48 Fh	Meregyő		1	9	12	8	12	6	8,1	
	45 Fh	Bocs		12	13	10	6	8	6	9,1	
	49 Fh	Hodosfalva		10	5	11	13	10	6	9,3	
	46 Fh	Incse		10	12	11	9	13	6	10,1	
	47 Fh	Marótlaka		9	9	13	17	18	6	12,0	
	58 H	Szamosfő		4	0	5	4	6	6	4,1	
	53 H	Tarányos		3	3	7	4	6	6	4,9	
	57 H	Havasnagyfalva		2	1	9	4	8	6	5,1	
	52 H	Havasrogoz		13	0	5	4	6	6	5,4	
	54 H	Viság		18	2	6	6	6	6	7,1	
	56 H	Győrőföld		5	12	13	5	7	6	8,2	
	55 H	Felsőszamos		20	8	9	4	6	6	8,5	
	65 Hv	Melegsamos		4	0	6	5	6	6	4,5	
	59 Hv	Havasrekettye		9	0	5	4	6	6	4,8	
	A	64 Hv	Hidegsamos		9	2	7	5	10	6	6,3
		60 Hv	Kissebes		4	14	9	5	6	6	7,5
63 Hv		Székelyő		11	7	8	8	7	6	7,8	
61 Hv		Nagysebes		15	8	10	5	6	6	8,2	
62 Hv		Sebesvár		6	13	11	11	6	6	9,2	
68 K		Egerbegy+Bánfydonc		15	0	7	5	8	6	6,5	
67 K		Magyarkiskapus		6	7	12	13	12	6	9,5	
69 K		Gesztrágy		4	18	12	12	12	6	10,9	
66 K		Magyarkapus, Nagyka		8	13	14	14	18	6	12,2	
71 Ka		Magyarlóna		2	11	13	5	15	6	8,6	
70 Ka		Gyalu		7	5	13	12	20	6	10,3	
72 Ka		Szászfenes		12	6	14	13	17	11	12,1	
73 Nmv		Bogártelke		6	16	15	16	9	6	11,8	
79 Nmv		Magyarvita		9	9	14	19	13	6	12,0	
82 Nmv		Nádasdaróc		8	15	14	16	11	6	12,0	
76 Nmv		Jegenye		7	16	13	13	18	6	12,1	
81 Nmv		Méra		21	5	13	15	14	6	12,2	
74 Nmv	Egeres		8	13	16	14	17	6	12,4		
83 Nmv	Szucság		7	13	13	13	21	9	12,5		
77 Nmv	Magyargorbó		12	13	14	16	17	6	13,0		
78 Nmv	Magyarnádas		8	18	14	17	14	6	13,1		
75 Nmv	Inaktelke		12	18	12	17	18	6	13,8		
80 Nmv	Makófalva		12	14	15	16	19	7	13,8		
84 Nmv	Türe		18	13	15	18	15	6	14,2		
A	96 To	Hasadat		6	0	10	4	10	6	5,9	
	97 To	Kisfenes		6	0	10	4	10	6	5,9	
	85 To	Istolna		14	2	8	5	11	6	7,3	
	91 To	Havasasszonyfalva		16	6	10	4	10	6	8,3	
	92 To	Járárákos		18	8	8	6	8	6	8,7	
	90 To	Felsőfüle		8	12	14	6	11	6	9,5	
	88 To	Alsófüle		6	16	13	7	11	6	9,9	
	95 To	Tordaszentlászló		2	14	13	12	14	6	10,4	
	93 To	Magyarléta		12	15	13	5	13	6	10,4	
	86 To	Kolostótfalu		16	12	13	5	14	6	10,6	
	89 To	Alsóóra		18	11	12	8	12	6	10,9	
	87 To	Magyarfenes		13	8	12	9	21	6	11,0	
	94 To	Oláhléta		15	17	13	4	15	6	11,3	
	104 Vv	Nyercze		7	4	11	11	15	13	10,1	
	107 Vv	Almásköblös		10	10	10	11	15	6	10,2	
	109 Vv	Lapupatak		12	4	12	12	14	8	10,3	
	100 Vv	Bercse		17	7	13	11	13	6	11,0	
116 Vv	Felsőfüld		14	10	12	14	10	6	11,1		
113 Vv	Zutor		14	8	12	8	12	14	11,2		
115 Vv	Középföld		9	5	11	13	20	11	11,3		
110 Vv	Magyarszombor		9	9	14	10	16	12	11,6		
106 Vv	Almásdál		13	14	14	4	17	12	11,9		
99 Vv	Bábony		12	11	12	12	16	10	12,0		
102 Vv	Kiskökényes		14	9	12	15	16	9	12,4		
112 Vv	Vásártelke		17	15	12	12	14	6	12,5		
103 Vv	Középlak		12	8	15	10	17	15	12,7		
98 Vv	Almásnyires		19	7	13	16	17	6	12,8		
111 Vv	Topaszentkirály		15	11	15	15	15	6	12,9		
101 Vv	Czold		17	10	14	12	21	6	12,9		
108 Vv	Hidalmás		16	9	14	13	18	9	12,9		
114 Vv	Alsófüld		8	12	14	13	23	13	13,6		
105 Vv	Váralmás		11	1	15	19	17	20	14,0		

37. ábra: A statisztikailag levezetett 6 tájkarakter-jegy összesítése „kalotaszegies” tájértékük alapján:

- A: A Havas, Havasi-völgyek zónája egyöntetűen „nem kalotaszegies” jellemzőkkel bír, valamint a Tordaszentlászlói zóna, amely koherensen alacsony értékek mutat (erre utal nagyon halvány árnyalatuk).
- B: Három zóna (Asz, Bhm, Nmv) egyöntetű magas értékekkel bír (erre utalnak erős színeik, sötét-sárga fokozatuk), amelyek alátámasztják tájkarakter-egységességüket és jó lehatárolásukat.
- C: A Felszei felföld és Váralmási völgyek vidéke diverz eredményei erős tájkarakter- széttagoltságot ill. a módszer korlátait jelzik (kataszteri területének össze-nem-illését a tájhatárokkal)

Rendező számsor	TÁJAKARAKTER ZÓNA	TELEPÜLÉSNEV: Sárga: kalotaszegi / Világossárga: átmeneti / Fehér: nem kalotaszegi	LEGELŐ INVERZ (24-x)	ERDŐ INVERZ (28-x)	SZÁNTÓTERÜLETEK TÁJÉRTÉKELÉSE	BIVALTARTÁS TÁJÉRTÉKELÉSE	GYÜMÖLCSÖS TÁJÉRTÉKELÉSE	SZŐLŐTERÜLETEK TÁJÉRTÉKELÉSE	SÚLYOZOTT ÖSSZESÍTÉS: Kalotaszegies jellemzők (legelő + erdő inverz)	Rendező számsor	TÁJAKARAKTER ZÓNA	TELEPÜLÉSNEV: Sárga: kalotaszegi / Világossárga: átmeneti / Fehér: nem kalotaszegi	LEGELŐ INVERZ (24-x)	ERDŐ INVERZ (28-x)	SZÁNTÓTERÜLETEK TÁJÉRTÉKELÉSE	BIVALTARTÁS TÁJÉRTÉKELÉSE	GYÜMÖLCSÖS TÁJÉRTÉKELÉSE	SZŐLŐTERÜLETEK TÁJÉRTÉKELÉSE	SÚLYOZOTT ÖSSZESÍTÉS: Kalotaszegies jellemzők (legelő + erdő inverz)
			7 fak	6 fak	5fak	5 fakt	8 fak	6 fak					7 fak	6 fak	5fak	5 fakt	8 fak	6 fak	
58	H	Szamosfő	4	0	5	4	6	6	4,1	115	Vv	Középföld	9	5	11	13	20	11	11,3
65	Hv	Melegsamos	4	0	6	5	6	6	4,5	110	Vv	Magyarzsombor	9	9	14	10	16	12	11,6
59	Hv	Havasrekettye	9	0	5	4	6	6	4,8	18	Bb	Nádaskóród	14	12	13	8	21	6	11,8
53	H	Tarányos	3	3	7	4	6	6	4,9	73	Nmv	Bogártelke	6	16	15	16	9	6	11,8
57	H	Havasnagyfalu	2	1	9	4	8	6	5,1	106	Vv	Almásdál	13	14	14	4	17	12	11,9
52	H	Havasrogoz	13	0	5	4	6	6	5,4	99	Vv	Magyarvista	9	9	14	19	13	6	12,0
96	To	Hasadat	6	0	10	4	10	6	5,9	79	Nmv	Bábony	12	11	12	12	16	10	12,0
97	To	Kisfenes	6	0	10	4	10	6	5,9	82	Nmv	Nádasdaróc	8	15	14	16	11	6	12,0
64	Hv	Hidegszamos	9	2	7	5	10	6	6,3	47	Fh	Marótlaka	9	9	13	17	18	6	12,0
68	K	Egerbegy+Bánffydon	15	0	7	5	8	6	6,5	34	Ff	Deréte	17	11	14	10	16	6	12,1
54	H	Viság	18	2	6	6	6	6	7,1	72	Ka	Szászfenes	12	6	14	13	17	11	12,1
40	Ff	Magyarvalkó	6	5	10	6	11	6	7,3	76	Nmv	Jegenye	7	16	13	13	18	6	12,1
85	To	Istolna	14	2	8	5	11	6	7,3	66	K	Magyarkapus, Nagykap	8	13	14	14	18	6	12,2
50	Fh	Kiskalota, Kelecel	11	5	8	8	6	6	7,4	81	Nmv	Méra	21	5	13	15	14	6	12,2
60	Hv	Kisesebes	4	14	9	5	6	6	7,5	14	Bb	Kisbács	9	7	12	14	18	14	12,2
43	Ff	Gyerőfalva, Pányik	9	8	10	6	6	6	7,6	41	Ff	Nyársz	12	15	13	15	12	6	12,3
63	Hv	Székelyó	11	7	8	8	7	6	7,8	17	Bb	Nádasberend	10	14	14	16	13	6	12,4
48	Fh	Meregyó	1	9	12	8	12	6	8,1	102	Vv	Kiskőkenyes	14	9	12	15	16	9	12,4
56	H	Gyerőfidongó	5	12	13	5	7	6	8,2	74	Nmv	Egeres	8	13	16	14	17	6	12,4
61	Hv	Nagyesebes	15	8	10	5	6	6	8,2	35	Ff	Erdőfalva	17	18	14	8	13	6	12,5
42	Ff	Kalotaújfalva	10	14	9	5	6	6	8,3	4	Ab	Argyas	19	12	13	12	14	6	12,5
91	To	Havasasszonyfalva	16	6	10	4	10	6	8,3	112	Vv	Vásártelke	17	15	12	12	14	6	12,5
7	Ab	Sólyomtelke	17	3	9	9	8	6	8,5	6	Ab	Forgácskút	18	10	11	15	11	10	12,5
55	H	Felsőszamos	20	8	9	4	6	6	8,5	83	Nmv	Szucság	7	13	13	13	21	9	12,5
71	Ka	Magyarlóna	2	11	13	5	15	6	8,6	32	Ff	Kalotánadás	9	13	15	14	18	6	12,5
16	Bb	Magyarszentpál	7	12	12	5	10	6	8,7	103	Vv	Középlak	12	8	15	10	17	15	12,7
92	To	Járárkos	18	8	8	6	8	6	8,7	98	Vv	Almásnyíres	19	7	13	16	17	6	12,8
33	Ff	Bedecs	7	6	10	11	15	6	9,1	1	Ab	Almástamási	13	10	16	10	18	11	12,8
45	Fh	Bocs	12	13	10	6	8	6	9,1	111	Vv	Topaszentkirály	15	11	15	15	15	6	12,9
62	Hv	Sebesvár	6	13	11	11	6	6	9,2	2	Ab	Nagypetri	16	12	15	11	15	9	12,9
20	Bb	Nádasszentmihály	6	12	8	12	11	6	9,2	101	Vv	Czold	17	10	14	12	21	6	12,9
49	Fh	Hodosfalva	10	5	11	13	10	6	9,3	36	Ff	Hidalmás	16	9	14	13	18	9	12,9
90	To	Felsőfüle	8	12	14	6	11	6	9,5	68	Ff	Jákótelke	16	18	12	12	15	6	13,0
67	K	Magyarkiskapus	6	7	12	13	12	6	9,5	38	Ff	Kőrősfő	10	18	14	16	11	7	13,0
37	Ff	Kalotabikál I és II rész	7	18	8	5	16	6	9,6	31	Bhm	Zentelke	9	15	17	14	16	6	13,0
88	To	Alsófüle	6	16	13	7	11	6	9,9	77	Nmv	Magyargorbó	12	13	14	16	17	6	13,0
15	Bb	Magyarsárd	12	5	11	10	18	6	10,0	26	Bhm	Kalotaszentkirály	16	12	15	13	17	6	13,0
21	Bb	Pusztatopa	9	12	10	8	17	6	10,0	5	Ab	Dank	17	12	13	14	18	6	13,1
19	Bb	Nádaspapfalva	13	10	10	5	20	6	10,0	78	Nmv	Magyamádas	8	18	14	17	14	6	13,1
46	Fh	Incel	10	12	11	9	13	6	10,1	24	Bhm	Kalotabőkény	19	18	17	7	14	6	13,3
104	Vv	Nyerce	7	4	11	11	15	13	10,1	28	Bhm	Malomszeg	16	18	13	14	13	6	13,3
107	Vv	Almásköblös	10	10	10	11	15	6	10,2	114	Vv	Alsófüld	8	12	14	13	23	13	13,6
109	Vv	Lapupatak	12	4	12	12	14	8	10,3	75	Nmv	Ínaktelke	12	18	12	17	18	6	13,8
22	Bb	Szomordok	16	9	8	14	9	6	10,3	80	Nmv	Mákófalva	12	14	15	16	19	7	13,8
70	Ka	Gyalu	7	5	13	12	20	6	10,3	30	Bhm	Sárvásár	20	16	14	12	17	6	13,8
95	To	Tordaszentlászló	2	14	13	12	14	6	10,4	27	Bhm	Magyarókereke	16	14	16	15	15	7	13,9
93	To	Magyarléta	12	15	13	5	13	6	10,4	25	Bhm	Kalotadamos	15	18	16	12	17	6	13,9
86	To	Kolozstótfalu	16	12	13	5	14	6	10,6	105	Vv	Váralmás	11	1	15	19	17	20	14,0
39	Ff	Magyar és Felsőgyerő	5	9	13	13	19	6	10,8	84	Nmv	Türe	18	13	15	18	15	6	14,2
69	K	Gesztrágy	4	18	12	12	12	6	10,9	29	Bhm	Nagykalota	17	18	18	10	19	7	14,6
89	To	Alsójára	18	11	12	8	12	6	10,9	23	Bhm	Bánffyhunad	6	6	14	20	20	22	14,8
44	Ff	Gyerővásárhely	11	11	13	9	17	6	10,9	3	Ab	Tóttelke	17	13	14	17	20	14	15,6
87	To	Magyarfenes	13	8	12	9	21	6	11,0	9	Asz	Farnas	15	14	14	14	16	23	15,9
100	Vv	Bercse	17	7	13	11	13	6	11,0	13	Asz	Zsobok	17	11	15	16	17	21	16,1
116	Vv	Felsőfüld	14	10	12	14	10	6	11,1	12	Asz	Sztána	15	14	13	15	20	22	16,2
113	Vv	Zutor	14	8	12	8	12	14	11,2	10	Asz	Ketesd	20	14	15	12	17	24	16,7
94	To	Oláhléta	15	17	13	4	15	6	11,3	11	Asz	Magyarbikál	13	18	14	17	19	24	17,4
										8	Asz	Kispetri	15	14	17	18	20	24	18,0

38. ábra: A települések tájértékelési rangsora „kalotaszegiesség- összpontszáma” szerint

A falu nevének sárgításai saját előzetes ismereteim alapján történt (zónánként), a pontszám sárgítása pedig az tájértékelés eredményeképpen. Jól látható a két skála szoros korrelációja.

Az első 25%-ban kilógó falvak: Egerbegy, Magyarvalkó, Pányik és Kalotaújfalva; a felső 25%-ben kilógó falvak: Tóttelke, Váralmás, Alsófüld, Dank.

IV.4. A tájkarakter-elemzés két megközelítésnek összehasonlítása: előnyei, hátrányai

A II. és III. fejezet, azaz a tájkarakter-elemzés két irányának megismerése és végigkövetése után módszertani tapasztalataimnak összevetését az alábbi mátrix tartalmazza:

	II. GEOMORFOLÓGIAI- ÉS TÉRÉLMÉNY- ALAPÚ TÁJKARAKTER-ELEMZÉS	III. TÁJKARAKTER-JEGYEK ÉS TÁJKARAKTER-MINTÁZATOK (statisztikai) ELEMZÉSE
ELŐNYE, HASZNOSSÁGA	• Egységben szemléli az egész vidéket, annak valós térbeli hatásaira fekteti hangsúlyt; • A téregységek mozgalmassága-, a kisebb felszínformák sokkal jobban, finomabban leírhatók, mint térképek alapján; • A látvány-kapcsolatok, szilüettek, táji fókuszpontok és egyéb látképet-befolyásoló tényezők pontosabban azonosíthatók; • Beépíti a perceptuális tapasztalatokat, érzékszervi hatásokat (pl. időjárás); • Asszociációs – fenomenológiai gyakorlatokkal lehetőség nyílik a tájrészlet szimbolikus tartalmának megragadására; • Elősegíti a változatos tájhasználatú hegyalji-dombvidéki tájak tértagozódásának megállapítását;	• Az adatsor bizonyos táji sejtéseket objektíven alá tud támasztani; • Megfelelő, releváns adatsorok kombinálásával olyan értékek vezethetők le, amelyek sokkal jobban alátámasztják egy-egy művelési ág tájban betöltött szerepét; • Ha több szempont hasonló végső-értékei egy zónán belül nagyon erős kohéziót mutatnak, akkor azok tájképi megfelelője is általában hasonlóan jelentős; • A létező és térképezhető mintázatok/minták és azok téri eloszlása nagy segítséget nyújt a zónák lehatárolásához;
HÁTRÁNYA, NEHÉZSÉGE	• Sok terepszemlélet és jó helyismeret, nagy időráfordítást igényel; • Az elemzés rögzítésére a fényképezőgép csak korlátozottan alkalmas, a szöveges leírás és grafikai ábrázolás a célravezető, amely jó háttér-készségeket feltételez; • Mindent a térélménynek rendel alá és figyelmen kívül hagyja tájtörténeti háttérismerteket, azok helytörténeti jelentőségét; • A tájleírás nem számszerűsíthető ill. nehezen objektívizálható;	• Az adatsorok automatikus átvétele sok hibát tartalmazhat, amelyeket csak helyismerettel lehet kiszűrni, korrigálni; • Az értékelés térképes szemléltetése ellenére sem tudja kijelölni az összetartozó zónákat, hanem csak arra tud rávilágítani, hogy egy-egy tulajdonság mennyire lesz meghatározó abban a tájkarakterben; • Sok tájrészletben kevés az erős mintázattal bíró foltszerű elem, ami megnehezíti az eltérő karakterű területek szétválasztását.

39. ábra: A tájkarakter-elemzés két megközelítésének összehasonlítása

IV.5. A tájkaraktert meghatározó tájkarakter-jegyek prioritási sorrendje Kalotaszegen

A kutatás elején helyszíni bejárások során körvonalaztam a tájkaraktert meghatározó hipotéziseimet, amelyeket azután térélmény-alapú-, szöveges-, térképes-, statisztikai- és rajzi-vizsgálatoknak vettem alá. Az egyes tájkarakter-zónák lehatárolásában, azok egyediségének meghatározásában végeredményképpen az alábbi prioritási sorrendet tudtam felállítani:

1. FELSZÍN-MORFOLÓGIA, DOMBORZAT:

Hegyvidéki, hegylábi és dombvidéki helyzeténél fogva Kalotaszeg környékén a legfontosabb tájkarakter-jegy a felszín-morfológiai változatosság. A sokszínű alaktani formák itt sokkal jelentősebben befolyásolják a térélményeket, mint egy síkvidéki/hegyvidéki környezetben. Ennek egyik oka a harmadkori mészkő-üledékek változatos alaktana és kapcsolata az őspalákkal és vulkanikus formációkkal; másik oka a négy vízgyűjtő eltérő dinamikájú völgyrendszere, ami további belső

reliefkülönbségeket és nagyobb felszínmozgalmasságot eredményez. A mozgalmas terepfelszín miatt a vízvázlató peremek fontos sziluett-szegélyként jelentkeznek a zónák között, és a térbeli tagoltság nagyon megkívánja és indokolja az alaposabb térélmény-alapú vizsgálatot.

2. ERDŐBORÍTOTTSÁG:

E vidék fontos tulajdonsága az erdőborítottság alacsony és közepes aránya és az erdők domborzati viszonyokkal való különböző illeszkedésének egyedi alaktani jellemzői. Mivel nem kiugróan alacsony vagy magas az erdő-borítottság foka, így a záródó-erdőszegély és a nagy erdőtömbök belső arány-különbségeinek felismerése a tájkarakter-zónák elhatárolásához vezet (pl. a Bánffyhunyadi medencében igen alacsony: 1-3%; a Váralmási völgyekben ezzel szemben kiemelkedően magas, 30-40%), illetve a zónák határa is sok esetben a záródó erdőszegély vonalán halad, ahol karakteresen elsötétül a mezőgazdasági táj képe. Az erdő tájképben való szerepét tovább egyéniesíti a domborzati tagoltsággal való változatos morfológiai viszonyok sora [15. tábla].

3. AZ AGROTERASZOK MINTÁZATA:

A tájkaraktert harmadsorban a vizuális, erősen ismétlődő, visszatérő mintázati jelleggel rendelkező tájhasználati módok határozzák meg. Kalotaszeg környékén az agroteraszok adnak ilyen fontos karakterességet. A szintvonalakat hullámszerűen, mégis változatosan [18. tábla] követő barázdák formáival több zónában is látványosan megjelennek. A mintázat eloszlása jól térképezhető, így kiterjedésének határát, sűrűségét, alaktani típusait az egyes zónák lehatárolásánál szignifikánsak. (A teraszolás mellett, az elkerített román hegyi legelők mozaikossága, a szőlőművelés függőleges, legyezőszerűen szétnyíló telekosztásai; a fás legelők ligetes-pettyezett mintázata és a gyümölcsösök raszteres térháló-rendszere is egyedi grafikai jellemzőkkel bíró tájkarakter-mintázati jegyek, de ezek csak néhány zóna területén jelentkeznek.)

4. VIZUÁLISAN DOMINÁLÓ LÁTVÁNYELEMÉK:

A negyedik, zónalehatárolást segítő tájkarakter-jegy a nagy látványhatósugárral rendelkező elemek, objektumok és fókuszok. Éppen e táji nyitottságnak és mozgalmasságnak köszönhetően a magashegységek sziluettjei és a karakteres középkori, magas templomtornyok erős hatást gyakorolnak az őket körülvevő tájra, ugyanakkor a sokkal nagyobb számban megmaradt, alacsony XVIII. sz.-i román fatemplomok csak lokálisan hatnak a településeik szűkebb faluhatáraitra. A tájkarakterben jelentőssé vált a XX. sz.-i iparosítások beavatkozásai, amely bányászati tájsebeivel, tározóival, vertikális gyárépületeivel és manapság szabályozatlan agglomerációs széttelepülésével több helyen felülírta a mezőgazdasági tájhasználatot. Ennek erőssége olyan jelentős, hogy egyes zónákban már-már altípusokat hozhatna létre (pl.: a Nádas-menti völgyön belül az Egeresi-medence „XX.sz.-i bányászati - ipari tájjá változott”).

5. KEVÉSBÉ LÉNYEGES TÁJKARAKTER-JEGYEK:

A tájkarakter-elemzés során megállapítottam, hogy a statisztikai adatok alapján levezetett szántó-, legelő- tájértékelése és a valós látványban való karakteressége nem mutat minden esetben erős korrelációt. Bár ezek jelezhetnek hangsúlyeltolódásokat, nem határozzák meg a zóna alapvető tájkarakterét, és a vizuális hangsúlyok között is csak csekély szerepet töltenek be, így statisztikai tájértékelésüknek nem szabad túlzott jelentőséget tulajdonítani

IV.6. A tájkarakter-jegyek és tájkarakter-mintázatok konklúziói és az agroteraszok kiemelt jelentősége Kalotaszegen

A tájértékelés és annak térképes ábrázolása során kiderült, hogy bizonyos művelési ágak: a kert-gyümölcsösök és az erdők statisztikai vizsgálata viszonylag jól tükrözik a falvak valós tájképében betöltött jelentőségét, mert azok erős vizuális mintázati-jegyekkel is bírnak. A gyümölcsösök kisebb, mozaikos vagy gyűrűszerűen körbeölelő foltjai és az erdők sötétzöld zárt tömegei látványos, jól térképezhető mintázatokat alkotnak.

További mintázati ritmusokat adnak a tájnak a fás legelők laza, de egységes „tájat pöttyöző” ligetei; a XX. sz. tájváltozások eredményeképpen létrejött mesterséges, peremeket-követő fenyőfoltok, a szőlőművelés hegy-völgy irányú tökéinek legyezős tagolásai, és a kiterjedt geometrikus-raszteres ültetvények foltjai. Ezek kis alapterületi kiterjedésük és a művelési ágak arányában betöltött igen kis százalékuk ellenére, adott tájkarakterben sokkal nagyobb vizuális jelentőséggel bírhatnak, mint az előzetesen feltételezhető lett volna. Ezt egyedi alakzati megjelenése, különleges színük vagy a domboldalakon megjelenő nagyobb látványkitettségük okozza.

A rét és legelő művelési ág „mintázat”- hiányában nehezebben megjeleníthető, és a tájban betöltött szerepe is nehezebben határozható meg egymással való felcserélhetőségük miatt. Amennyiben a legelőkön, réteken nincsenek látványos alaktani mintázatok, addig azok nem tudnak a tájkarakterben domináns szerepet betölteni. Ebből a szempontból a Gyalui/Vlegyászhavasain megjelenő zártlegelő-település struktúra markáns, tájkarakter-határoló erővel bír. Ez a vidék eltérő karaktert mutat, mert itt a cserjesávok, fás-szegélyek egymáshoz érő, sűrű, mozaikos négyzetes-téglány kiosztásai borítják a tájat. Ezek a mintázatok téri, alaktani változatosságuk folytán már képesek lesznek erősebb karakterjegyeket adni ezeknek a művelési ágaknak.

A kalotaszegi táj legjelentősebb mintázatát azonban az agroteraszok hullámzó teraszrendszerei, csoportos-vonalas mintái adják, melyek a domboldalakat borító lepel-foltokként jelentkezik a tájban. Ezek vizuális dominanciája már az első helyszínelések alkalmával feltűnt, de szisztematikus vizsgálata további részleteket tárt fel azok táji szerepéről: morfológia szempontból négy típusba soroltam őket, tájtörténetileg és alaktanilag elemeztem, fényképes példákkal és sematikus grafikákkal szemléltettem azokat. A barázdák mintázatának legsűrűbb kiterjedése a Felszegi felföldön és a Nádas-mentén igen

szorosan korrelál a tájkarakter-zónahatárokkal. A havasalji területeken ez a művelési mód a románok által is alkalmazott, de egy határozott különbséggel: míg Kalotaszegen az erdős dombtetők alatti oldalakban jelenik meg a teraszolás, addig ott fordítva, a meredek erdős domboldalak feletti, lapos magaslati hegytetőkön. Ma a város-közel falvakéban gyorsabb ütemben folyik a teraszok cserjésedése, ami vizuálisan még inkább kiemeli azok vonalrajzolatait nagyobb természetességet adva a tájnak. A tájesztétikai vizsgálatból levonható volt, hogy ez az emberi kéz által 'döbbenetes' idő és energiárfordítással létrehozott, dinamikus terepplasztikai beavatkozás egyedi, 'máshol-meg-nem-ismételhető' helyspecifikus táji elem, amely esztétikai értékét egyfelől a változatos és ritmikus ismétlődő fényviszonyainak, másfelől pedig a természetes, '*nem-szándékosan-szépséget-létrehozni-vágyó*' műalkotás-hatású erejének köszönheti. Ezért nemcsak hagyományos tájtörténeti-művelése és alapvető tájkarakter-meghatározó volta miatt, hanem esztétikai szépsége miatt is védelemre javasolt tájkarakter-jegy.

40. ábra: Bedecs és Egerbegy faluszerkezete és a környező táj
Jól látszik az eltérés az agroteraszos- szalagos telekosztás (fent) és a
zártlegelő, fásszegélyekkel elválasztott telkek (lent) tájkarakter-mintázatai között

IV.7. Kalotaszeg egységességének ill. tagoltságának megállapítása jellemző tér-élményei, tájkarakter-jegyei, tájkarakter-mintázatainak összevetésével

A vizsgált terület egyedi táji jellemzőinek meghatározásában két megközelítést írtam le [3-4. tábla]. Az egyik Kalotaszeget '*egységes tájkarakterűnek*' tekintette volna, a másik Kalotaszeg és tágabb környezetének egyes '*zónáit, és azok egyedi tájkarakterét*' határozta meg. A vizsgálat és az értékelés során azonban a táj '*egységességére ill. tagoltságára*' vonatkozóan is meghatározásra kerültek tájkarakter-jegyek, tájkarakter-mintázatok. Az eredményeket táblázatos formában szintetizáltam:

EGYSÉGESSÉGET BIZONYÍTÓ TÉRÉLMÉNYEK, TÁJKARAKTER-JEGYEK, - MINTÁZATOK, JELENSÉGEK	TAGOLTSÁGOT BIZONYÍTÓ TÉRÉLMÉNYEK, TÁJKARAKTER- JEGYEK, - MINTÁZATOK, JELENSÉGEK
Közös jegy a dombvidéki fekvés, a tagolt, mozgalmas, nagy reliefkülönbségeket mutató, változatos völgystruktúrákkal rendelkező domborzat, amelynek nem része a széles, tág alluviális medence és folyóvölgyi tértípus. Ez a domborzati alaktan állandóan változó látványokat, látványmintázatokat ad. [13. tábla]	A mozgalmas terepfelszín alól csak a Bánffyhunyadi-medence-zóna kivétel, amely bár lankás, sík karakterű, mégis a látványkapcsolatokban ott is megjelenik a hegy/dombvidék képe.
A harmadidőszaki üledékrétegek közül az eocén rétegek általános geológia övezete, és annak markáns fehéres, kibukkanó kőzete összekapcsolja Felszeget, Alszeget és Nádas-mentét. [3. tábla] <i>Az oligocén Váralmási-völgyekben és a Mezőség felé eső neogén rétegekben nincs geológiai változatosság és a kőfejtés-kőfaragás jelentőségét veszti (a környező vidéktől való erős eltérését mutatja)</i>	A Vlegyásza magashegységének sziluett-látványa – csak a nyitott Bánffyhunyadi medencéből, a Felszegi felföldről – vízválasztóról és Alszeg egyes falvaiból érvényesül, de a Nádas/ Kapus-patak-mentére már alig van hatással (a szöktetők et kilátóit kivéve, ahonnan azonban csak felcsillan kéklő csúcsa) > erős K-Ny-i tagolást okoz.
Az eocén alsó és felső durvamészköre települt kőbányák, kőfejtők (és azok tájsebei) is közös jegyek: hasonló tájtörténeti jelentőséggel rendelkező ipari tevékenységet mutatnak a tájegységek között. [34. tábla]	Jelentős különbséget mutat az eocén rétegek alaktani változatossága: felszegi vízszintes mezaplatos és a kapus/nádas-menti ferde, dőlt síkú szögtetők, amelyek Felszeget és Nádas-mentét alapvető tértípusaiban elkülönítik egymástól.
Közös jegy az közepes erdő-borítottság és az erős szegélyhatás, ahol a laza erdőtagok „összezáródnak” és éles határvonalat képeznek – ez az erdőhatár szinte körbezárja Kalotaszeget. [15. tábla]	Az erdők belső arány-különbségei lényeges eltérést mutatnak egyes zónák, tájegységek között (Felszegen, Bhm., Ff.: nagyon alacsony, Nádas-mentén: közepes, Alszegen: magas).
Közös jegy az agroteraszok tájkarakter-mintázatának kiterjedése, amely bár más erdélyi tájegységet is jellemez, de itt Kalotaszeg-körül eltűnik, és csak távolabb bukkan fel újra. [18. tábla]	Az agroteraszok az egyes zónákban eltérő területi megoszlásban, eltérő mintázati sűrűségben jelennek meg (pl. Alszegen és a Bhm-ben sokkal kevésbé jelennek meg).
A bivalytartás XIX-XX. sz.-i aránya, magas tájértékelése minden tájegységet jellemző, közös jegyként kezelhető. [24. tábla]	Mesterséges, erózióvédő fenyőtelepítések Alszeget nem jellemzik.
A gyümölcsösök-kertek kiterjedése, viszonylag magas tájértékelési eredményei fontos általános, összekapcsoló tájkarakter-jegyként definiálható. [27. tábla]	A gyümölcsstermesztésre alkalmas területek , azok tájértékelései a völgyi védett, melegebb adottságok miatt eltolódást mutatnak Alszeg/Szilágyság felé. A rászteres gyümölcsösök nagy kiterjedése csak Nádas-mente és Alszeg egyes részén dominál a tájkarakterben.
A szőlők előfordulása teljes Kalotaszeget jellemezte (az egykori dülőnevek alapján), de a XIX. sz. végi statisztikák elkészülésére már sok faluból eltűnt. [29. tábla]	A szőlők nagyobb kiterjedéssel, tájtörténeti jelentőséggel, erős tájkarakter-mintázatot képezve ma már csak Alszeg szőlős falvaiban érvényesül.
A Czikáry-féle határösszeírások közös jegye Kalotaszeget illetően az igen rossz (’szakadósos, agyagos, köves’) talajminőség, amely a váralmási völgyek mélyebb falvaiban és Bács-Berend környékén javul. Így az eróziós sérülések, csúszások, megnyílások is kis pontszerűségük ellenére közös tájkarakter-mintázatként tekinthetők. [34. melléklet]	Az erős tájkarakter-mintázattal rendelkező fás legelők inkább a vízválasztó környékén és Nádas-mentén jellemzők nagy arányban, de hiányoznak Felszegen.
Kalotaszeg nagy részén extenzívebbé váló mezőgazdasági tájhasználat dominál, amelybe kisebb	Az erőteljes iparosodás, szuburbanizációs széttelepülés Nádas-mentét (Egeres és Szucság) és

tájjidegen beavatkozások jöttek létre (főleg az utak mentén), de a határ spontánul cserjésedő arculata természetességét erősíti.	Kapus – Szászfenes vidékét jellemzi.
Közös jegyként tekinthető a „zárt-szerkezetű falukép”, amelyben a gazdag népi ornamentikával ellátott lakóépületek képeznek erős utcafrontot. [32. tábla]	A középkori, magas fiatornyos, zsindegyel fedett templomtornyok erős vizuális hatása csak Felszezen (Ff-Fh) és Hunyadi-medencében jelentős.
A Hunyadi-piacolás, vásárolás központi szerepe a XVIII. sz. óta Kalotaszeg k közös „találkozóhelye”. [2. tábla: C]	A külső vásároló célpontok a tagoltságot támasztják alá.

41. ábra: Kalotaszeg tájkarakter-egységét és tagoltságát összehasonlító táblázat

Kijelenthető, hogy a III. fejezetben vizsgált kilenc tájkarakter-jegy mindegyike érintette a Kalotaszegi tájat. Mindegyik fontos összetevő-alkotóeleme e tájkarakternek, de a kistájakat tekintve különböző arányban és jelentőséggel jelennek meg, ezáltal az egységesség mellett erős diverzitást is mutatnak. Ez a tény párhuzamba állítható Kalotaszeg néprajzi és társadalmi tagozódásával, amely már a XIX. sz. folyamán végzett néprajzi kutatások alapján is igen eltérő tájegységekre bomlott. A tájkarakter-elemzés ezt a téri tagozódást támasztotta alá, ugyanakkor közös jegyeket is igazolt.

IV.8. A tájkarakter-zónák tagozódásának összevetése

a társadalmi, néprajzi tájegységekkel, népművészeti jellemzőivel²⁴⁰

A disszertáció alapvető célkitűzése annak megállapítása volt, hogy az egyedi és jelentőségteljes „Kalotaszegi-népművészettel” párhuzamosan létezik-e „Kalotaszegi táj”, azaz igazolható-e tájkarakter-egység szempontjából egy létező néprajzi egység. Mivel tudjuk, hogy a néprajzi szempontból Kalotaszeg több tájegységre (Alszege, Felszege, Nádas-mente, Átmeneti vidék) bomlik, így további felvetés volt, hogy a ma Kalotaszegként összevont térség tájegységei közötti népművészeti különbségek megfeleltethetőek-e tájképi szempontból, ill. azok eltérései hogyan tükröződnek-e az egyes tájkarakter-zónákban? A fenti egységességet/tagoltságot mutató összevetés már a legtöbb táji szempontot összevetette, itt most annak néprajzi-társadalmi vetületeire mutatok rá.

Kalotaszeg a korai írásos források és XVI-XVIII. sz-i térképek Felszege vidékével, a „Kalata”-vizének területével azonosítják. Az első tájleírások is ezt a hegyaljai vidéket mutatták be román településeivel együtt. A nagy kiterjedésű Felszeget tájkarakter-elemzési szempontból több zónára kellett osztani: havas - havasi völgyek – hegyalja – felföld – medence. Mivel ezek alapvető természeti adottságukba és tájhasználatukban nagyon különböznek (pl.: erdők – szántók végtelen aránya), így ezek között szoros egymásra-utalsági viszony jött létre – így válva komplex tájjá, amit már korán különálló „névvel” illeltek (Kalotaszeg). Erre több lábon álló tájhasználatra alapozott a középkori templom/kolostor-építészet és a vízi energiára épülő malomrendszer és birtokigazgatás is. Ez a nagy

²⁴⁰ A fejezetben bemutatott néprajzi, társadalmi, identitási kérdések háttereként az ezt a témát teljes mélységében feldolgozó könyv alapján teszem meg: Balogh – Fülemile, 2004. pp.: 29-92. A viseletek- és jelek-, szimbólumok téri eloszlásait jól mutatja be Faragó – Nagy – Vámszer, 1977. és Vasas, 1994.

kiterjedésű FELSZEGI-földrajzi egység (=szeg, szegelet) később etnikai megoszlása következtében magyar és román településekre esett szét. A házassági/társadalmi kapcsolatai és népművészeti hagyományai ezt az etnikai megosztottságot tükrözik, ami ugyanakkor nem pontosan fedi a tájkarakter-zóna határokat. A magyar vidék a Hunyadi-medence és a Felszegi felföld egyes faluiból áll össze, de kimarad belőle pl. Erdőfalva, Bedecs, Derite, Nagykálota; míg a román hegyaljai falvak ezt a magyar lakta területet félkör-szerűen övezik.

Alszeg, szemben Felszeggel, már a római időkben is lakott volt, jól kiépített, Szilágyság felé orientálódott infrastruktúrával, amelyet vásározási kapcsolatai végig megőriztek. Bánffyhunяд mezővárosi szerepéhez a „melegebb” irányból kapcsolódott, így teremtve meg a havasi termékek és a gyümölcsös táji egységét, „Fel+Alszeg szimbiózisát”. Ebből egyenesen következik e két tájegység közötti erős tájkarakterbeli különbség, amit több ízben is alátámaszt e kutatás. Az Alszegei szőlősfalvak, barnakőszénvidék és a Váralmási-völgyeket vizsgálva a zónák nem mindig mutattak belső koherenciát, és a tájkarakter-határok is nehezen voltak kijelölhetőek (a kalotaszegiesség rangsor felső „kilógó falvai is itt találhatók”: Dank, Tóttelke, Váralmás).

Alszeg és Felszeg a helyi népművészet „ősi” formáinak őrzőiként tartják magukat számon mind a mai napig. Népviseletük keveset változott az elmúlt század során, a divatirányzatoknak jobban ellenállt, aminek egyik oka a hegylábi eldugottsága is volt. Mindkettőt rövid vállfős ingek, alsó pántlika nélküli, alig gyöngyözött, darázsolt-derekú, egyszínű szoknyák jellemzik; itt inkább csak kerek kontyokat tettek és az egyszerűbb, keskeny pártát is vízszintesen vagy kissé ferdén tették fel nem az konfirmáció évében. Mindkettő számára kiemelten fontos Hunyad városa, piaca – szolgáltatásai. Házassági kapcsolataiban egymással összeköttetésben álltak a határvidéken (Ketesd, Bikal, Zsobok). Mindkét vidéket belső-lábas, kissé lent-hangsúlyos forgású tánckultúra jellemezi és mulatságokhoz zenészeiket általában Hunyadról fogadták, ami a mezővárossal való szoros kapcsolatra utal.

A Nádas-mente kelet-orientált, inkább Kolozsvár-felé nyitott vidék, melynek régi helyneveiben és megnevezésében sehol nem fordult elő a Kalota/Kalata kifejezés. Önmagában erős völgystruktúrája jól lehatárolja, és a Nádas-mente üdőere felé orientálja, amit a malomrendszer, a vasút és közút is megerősített. A jelen kutatás tájkarakter-elemzése is alátámasztotta e vidék egységét, és erős közös karakterjegyeit, illetve azt, hogy e zóna sok szempontból eltér Felszegtől és Alszegtől is. Kolozsvári agglomerációs helyzete illetve nyersanyagainak kiaknázása már itt is megindult a római korban, de a falvak közötti középkori birtoklás azt a vidéket jobban megosztotta, így az - egyébként nagyobb alapterületű és lakos-számú – falvak erős település-önazonossággal, és büszkeséggel rendelkeznek. Magukat inkább „Cifra-Kaloatszeginék nevezték”, amely utal a városiasodás és a vasút által könnyebben befolyásolt, egyre dekoratívabbá és díszesebbé váló viseletükre. Jellemző e vidékre a hosszú-ujjú, hosszan hímzett vállfős ing, és a szoknyák derék-darázsolása helyett, inkább annak alsó részén található gazdag pántlikás díszítés, ami nagyon jelentős viseletbeli eltérés; a rózsás-alapmintájú

kötényeket itt gazdag gyöngykirakással díszítik hímzés helyett; a konfirmáció évétől a nagy, széles pártát szinte függőlegesen hordák, majd hegyes kontyot viseltek. Csak ezen a vidéken ismert a férfiaknak a gyöngyös-bokréta viselése. Tánclépéseket illetően hatalmas eltérés van, hiszen itt külsőlábás forgás a jellemző és a legényes szerepe is sokkal jelentősebb; zenészeiket nem Hunyadról, hanem a környező falvakból fogadták. Házassági kapcsolatokat inkább falun belül, ill. csak egymás között kötöttek. Jegenye és Egeres társadalmi kapcsolataiban kilóg, ellenben tájilag nagyon hasonló jegyekkel bír. Szintén kérdéses Bács helyzete, amit tájkarakter-szempontról nem sorolható ide.

A századforduló népművészeti felfedezése és a vasútvonal nemzetközi kapcsolatrendszere az egész vidéket erőltetetten „egységes Kalotaszegként” kezdte bevezetni a „tudományos néprajzi” vidékek közé, így a korábbi tagoltságát feloldotta és a nemzetközi világiállításokon, bemutatókon, művésztelepeken egyre inkább összemosta belső differenciáit. A fenti tömör néprajzi összegzés célja éppen az volt, hogy ezekre a különbségekre rávilágítson, és alátámassza, hogy a Kalotaszeg népművészeti tagoltsága éppen annyira hasonló egymáshoz és egyben különböző is, ahogy az tájkarakterében is tükröződik. Az alább képsorok (balról) Felszeg- Alszeg- és Nádas-mente viseleteit mutatják archív és mai képsorokon.

„A legidősebb testvér, a korban rangidős, hagyományőrző, bölcs és mértéktartó Felszeg... A középső testvér Alszeg, se nem bölcs-elmélkedő, sem szépítkező, hanem e világban élő, józanészű, dolgozó leány... A legfiatalabb leánytestvér, a Nádas-mente: legszebb és legcsinosabb, mondanák a népmeséink. Bár sajnos bájosságán túl elő-elő bukkan öntetszelgő hiúsága is, mégis jobban ismerve szépségét meg tudjuk ezt bocsátani.” (Eplényi, 2005. p.)

IV.9. Az általam definiált Kalotaszeg, mint „Táj” és annak egyes tájkarakter-zónái

A tájkarakter-elemzés végeredményeképpen részben módosítanom kellett eredeti feltevéseimet és a helyszínelés során tett táji besorolásaimat most a munka végén áttekintve néhány pontosítás szükséges [37. tábla – felső térképe].

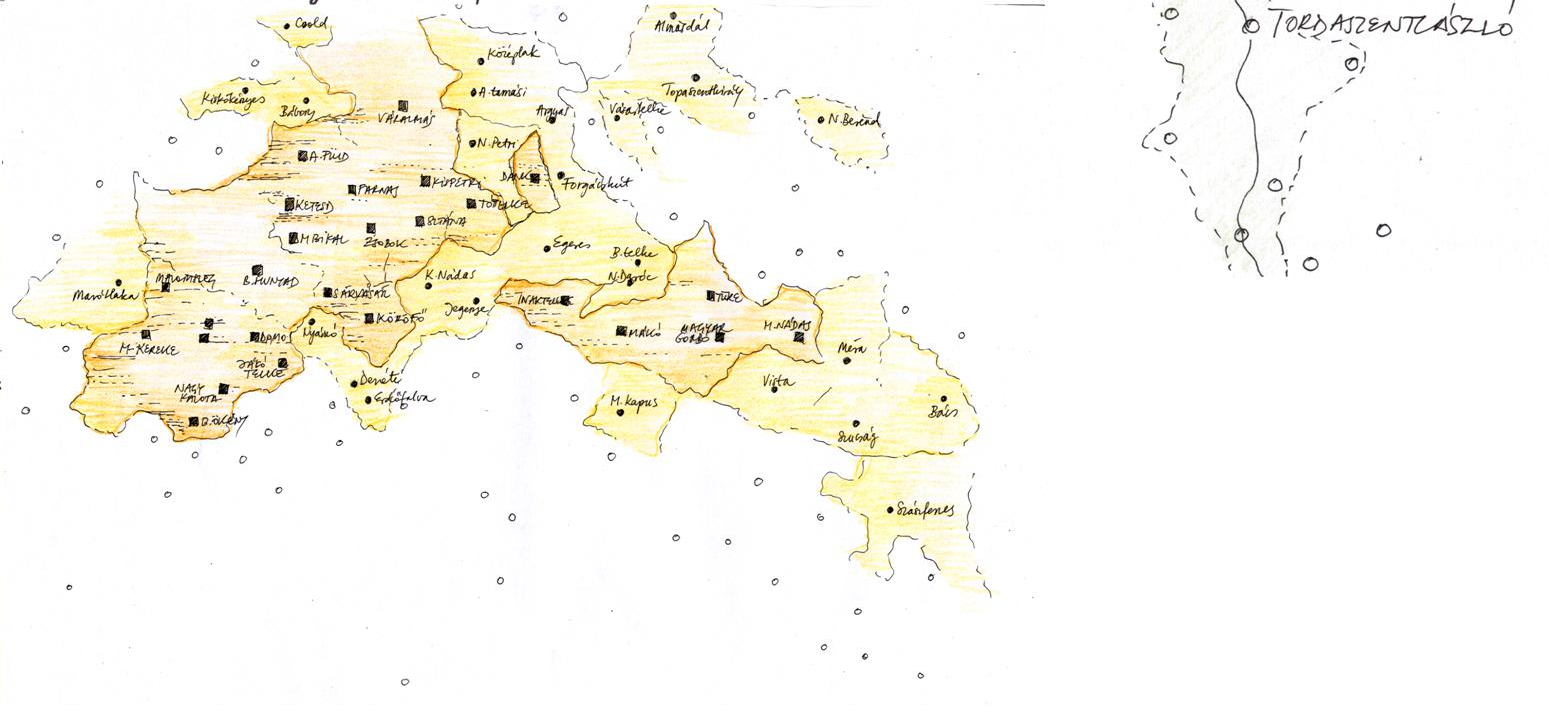
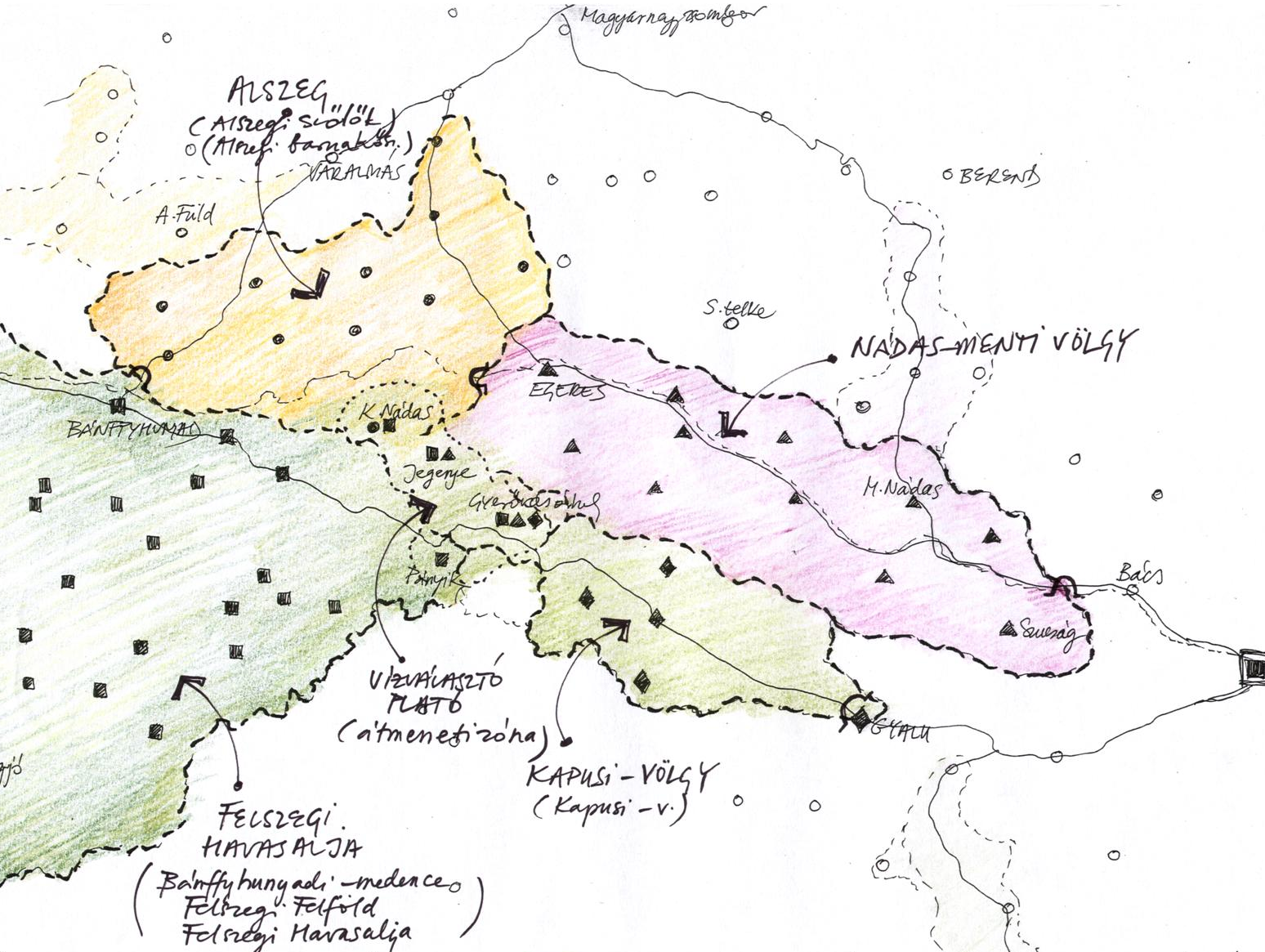
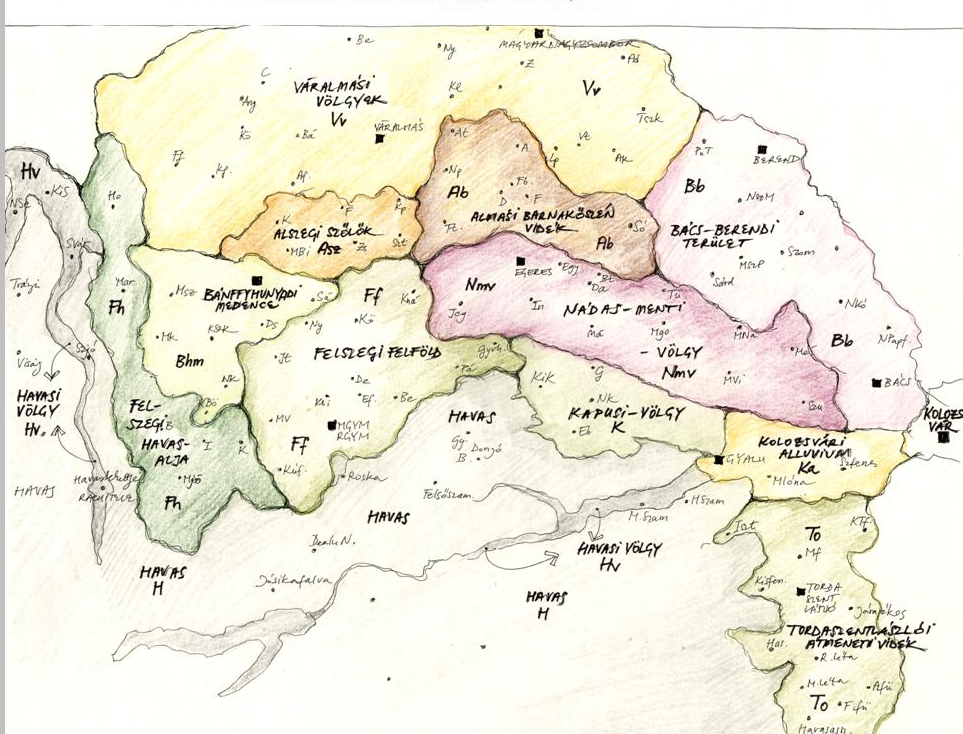
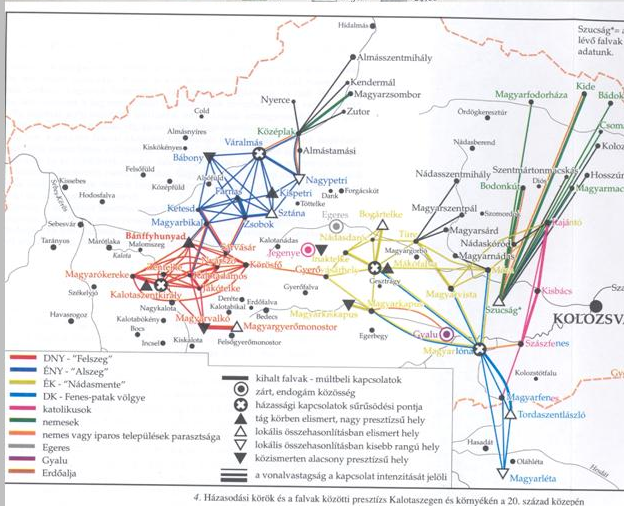
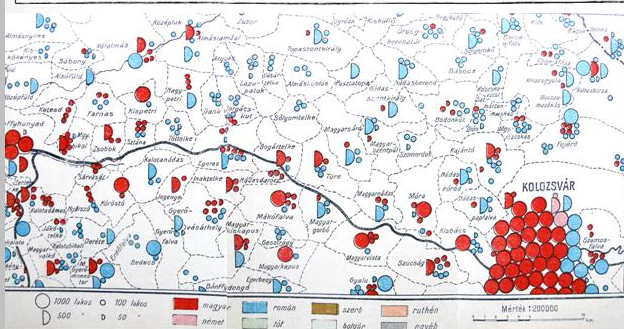
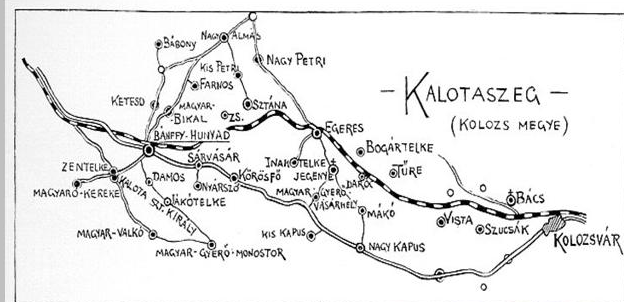
Felszeg táját alapvetően három tájkarakter-zónájából vontam össze (Bánffyhungyadi-medence, Felszegi havasalji és Felszegi felföld) bevonva Hodos, Marótlaka vidékét egészen fel Méregjőig, ameddig a záródó erdőszegély és az agroteraszos művelés tart. D-en a keceli erdők jelzik a határt a havasi tájszerkezet felé. Ehhez a tájegységhez szervesen tartoznak az –ugyan etnikai szempontból mára kilógó–, K-i román falvak is Bedecs körül. Mindezek által Felszeg önmagában nagy kiterjedésű táji komplexumot képez, amit a Vlegyésza fog egybe és amely egykor „Kalotaszeg” táját jelentette.

A vízvásztó plató K-i oldalán lévő Kapusi-völgy havasalji tájkarakterével Felszeghez áll a legközelebb. A plató kiterjedt volta miatt széles átmenetet képez (Riszeg-hegy, Hágó-tető, Pányik, Kalotánadas, Jegenye, Gyerővásárhely), amelyet néprajzilag és társadalmilag sem könnyű egyik egységhez sem sorolni. Annyi azonban egyértelmű, hogy a Kapus-völgy még Gyalui előtt összeszűkül, és ott biztosan „véget ér” a Kalotaszegi táj.

A Nadas-mente mind-megannyi irodalomban hasonlóan van lehatárolva, amit tájkaraktere is alátámaszt, hiszen egy éles peremmel bezárt, befelé-orientált völgy-rendszer. Határát Alszeg felé a Sztána-Nádasi magaslati vasúti megálló adja, D-i és É-i határát a vízvásztó peremen haladó erdőszáv, de a zóna egységes karaktere csak a szucsági, „Fileki”-malomig tart, amely után erős völgyhatással veszi el addig jellemző jegyeit. Ehhez a zónához É-ről a Berendi-patak csak nagyon halványan teszi hasonlatossá, inkább csak Magyarsárdig, ameddig még a szögletes formációk jellemzik.

Végül Alszeg tájkarakterének pontosítása bizonytalan kissé. Egyértelmű a hat szőlős település összetartozása, de a statisztikai tájértékelés alapján további hozzájuk „hasonló tájhasználatú és kalotaszegiességű” falvak bevonása indokolt: így Tóttelke, Nagypetri, Dank és Almástamási nyitott, erdőtlenebb területét lehet még ide bevonni, hogy térelmény-egysége ne szakadjon meg. A tájkarakter-elemzési prioritása alapján egyértelmű azonban, hogy Alsófüld környékének tág alluviális völgye és Váralmás környékének lankás dombú zárt erdősegei már semmiképpen nem tartozik ehhez a tájszerkezethez.

A tábla bal felső részét Jankó/ Kogutovic/ Balogh-Fülemile-féle térképvázlatok; lent: az általam kijelölt zónák megoszlása, a tájértékelés „kalotaszegiesség”- végeredményének térképes ábrázolása; jobbra fent: az általam lehatárolt Kalotaszeg-tájkarakterű falvak, és azok kistájai.

V. ÖSSZEFOGLALÁS

Doktori disszertációmban a magyar kulturális örökség emblematikus néprajzi vidékét, Kalotaszeget vizsgáltam. Kutatási kérdésem az volt, hogy a népművészeti hagyományait és társadalmi kapcsolatrendszerét tekintve jól feltárt tájegység jellemzőit a táj karakterességnek, egyediségének kérdésével vesse össze. Fodor Ferenc megfogalmazásában „*a tájak akkor születnek meg, amikor az ember felismeri más területektől elkülönülő egyéniesítő jegyeit ... és a tájrészlet önálló karakterjegyeit felismerve a lakossága által külön nevet kap.*” Ezzel a szemlélettel és kutatási céllal kívántam meghatározni mindazokat a táji jellemzőket, amelyek Kalotaszeggel összefüggésbe hozhatók látványkapcsolataik, téri helyzetük, mintázati jellegük vagy tájhasználatuk révén. A nemzetközi tájkarakter-elemzési szakirodalom két (történeti- és fejlesztési célú) megközelítéséből átemeltem a tájtörténeti, tájlesztítikai és táji vizualításra hangsúlyt fektető elemeket.

A vizsgálatba először a konvencióként (néprajzi, földrajzi) „kalotaszegi”-nek elfogadott falvakat vontam be. Mivel azonban a belső vidék táji-határait, táji átmeneteire is kíváncsi voltam, további falvak bevonására volt szükség, amellyel 116 településre bővült a vizsgált falvak száma (ez 2780 km²-területet tesz ki). Ezekből 101 településen végeztem helyszínelést, dokumentálást, és sok településen mélyebb tájleírásokat, rajzokat és elemzéseket is készítettem. A tájegység hagyományos tagoltságából adódóan a kutatás nemcsak a közös, egységességet alátámasztó táji jegyeket kereste, hanem annak tagoltságát is igazoló, a tájegységek különbségeire rávilágító jellemzőket is (Felszeg, Alszeg, Nádas-mente, Átmeneti vidék).

A kutatásban két, különböző megközelítésű tájkarakter-elemzést végeztem el, részben egymásra épülve, de közben össze is hasonlítva azok módszertani kérdéseit. A II. fejezetben a közel 10 év helyszínelései során megtapasztalt térélményeket, látványkapcsolatokat kiegészítettem a geológiai, felszínmorfológiai háttérismeretekkel (az adottságok pontosításával); és az igen mozgalmas terepfelszín „hegyeit és völgyeit” alaktanilag elemezve alakítottam ki olyan domborzati tér-típusokat (A-N), amelyek Kalotaszeget és a kibővített környékét jellemzik. Ez után került sor a tájkarakter-típusok és tájkarakter-területek hierarchikus rendszerezésére, amelyből kikristályosodott a „tájkarakter-zóna” általam bevezetett fogalma. Ezek olyan konkrét területi egységek, amelyeket hasonló térélmény és felszínmorfológia jellemez, és összefüggést mutatnak a néprajzi háttérismeretekkel is.

Az így létrejött 13 tájkarakter-zónát saját szempontokból összeállított, jelen-orientált, helyszínen-megélt, tájlesztítikai jellegű leírásokkal láttam el (térrészek változatossága, felszínalaktani jellemzők, természetesség mértéke, gondozottság-ápoltság témaköre, koherencia, komplexitás, képiesség- és szimbólumtartalom). A zónákról három-dimenziós modellrajzokat készítettem, hogy a téri tagolását, jellemző felszínmorfológiáját, látványkapcsolatait vissza tudjam adni, mindezzel rekonstruálva a zóna egyediségét és vizuális megjelenését.

A kutatás III. fejezetének alapját további Kalotaszeget jellemző tájkarakter-jegyek és tájkarakter-mintázatok elemzése adta kilenc fejezet köré rendezve. Ennek egyik alapját a XIX-XX. sz. fordulójáról származó mezőgazdasági statisztikák adták, a statisztikákban szereplő tájhasználati módokra (6 db) önálló tájértékelési módszert dolgoztam ki (erdő, szántó, legelő, bivalytartás, gyümölcs-kert, szőlő) amelynek eredményeként egy objektív, számszerű tájértékelési értéket kaptam. Több éves forráskutatásom eredményeként ezeket kiegészítettem tájtörténeti adatokkal, térképekkel, légi fotókkal, tervekkel és archív képekkel. Ezeket összerendezve egy múlt-orientált, tájtörténeti-jellegű tájkarakter-elemzés rajzolódott ki, amely kiemelt figyelmet fordított a tájkarakter-jegyek téri eloszlására, arányaira, mintázati grafikájára, még akkor is, ha azok csak csekély kiterjedésűek voltak (gyümölcs-ültetvények raszterei, szőlőskertek sávjai, pettyezett fáslegelők, szalag-szerű mesterséges fenyőtelepítések, nádasok). Az erdők és agroteraszok mintázati-vizsgálata esetében kis sémarajzokat készítettem, amelyek azok tipikus megjelenési formájukat és a domborzattal való összefüggéseit tükrözték. Éppen e rajzi megfogalmazások világítottak rá e két tájkarakter-jegy kiemelt szerepére, mivel azok megjelenése az egyes zónákban egymástól eltérő látványú és sűrűségű. Végezetül három erőteljesen antropogén szempont eloszlását, tájképben való megjelenését vizsgáltam: a településszerkezetét, a templomtornyok látványkapcsolatait és e vidéken jelentős bányászati tevékenységek-, tájsebek-, talajsebek- tájkaraktert befolyásoló tájtörténeti és jelenlegi szerepét.

A IV. fejezet összevetette a két megközelítés módszertani-kérdéseit és a zónákat érintő területi eredményeit. Elsőként a felszínmorfológiai-, és térélmény-alapú tájkarakterezés eredményeit mutattam be, amelyben kitekintettem a zónák regionális relációra is. Másodszor a tájkarakter-jegyek jelentőségére rávilágító tájértékelési módszer eredményeit összegeztem táblázatok segítségével. A „kalotaszegiesség” végső tájértékelési pontszámát a zónák statisztikai jellemzőiből, átlagértékeiből határoztam meg, és e végső pontszám alapján rendeztem sorba a falvakat, amelyek látványos korrelációt mutattak az előzetesen (kiindulásként) „kalotaszegiesség-szempontjából” besorolt tulajdonságukkal. Összehasonlítottam a II.-III. fejezet módszertani megközelítésének előnyeit és hátrányait és felállítottam a kalotaszegi tájkaraktert meghatározó jegyek prioritási sorrendjét. Végül Kalotaszeg egységességének és tagoltságának jellemző tájkarakter-jegyeit és tájkarakter-mintázatait táblázatban vettem össze, hozzákapcsolva néprajzi, népművészeti, társadalmi tulajdonságaikat is. Mindezek áttekintését segíti a dolgozat végébe fűzött összefoglaló: a „Kalotaszeg tájkarakter-elemzési táblázata”. Ez tartalmazza a települések néprajzi, helytörténeti besorolását; az összes vizsgált tájkarakter-elemzési szempont eredményeit, a zónák sémarajzait valamint a teljes kutatás eredménye alapján készített saját besorolásomat is.

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

Mindenek előtt köszönettel tartozom édesanyámnak, aki nemcsak a népművészet szeretetét adta át nekem, de legtöbbet segített munkám tájértékelési részében az adatfeldolgozás-kiértékelés, a végső összeállítás terén is. Hálás vagyok továbbá kollégáimnak, Fekete Albertnek és Kabai Róbertnek 10 éve történt lelkes invitálásukért a Sztánai Műhely munkájába, amelynek hatására egyre inkább megszerettem és megismertem Kalotaszeg vidékét.

Köszönöm témavezetőm, Fatsar Kristóf közreműködését a terepszemlék, tanulmányutak során és ezekhez nyújtott tanszéki anyagi hozzájárulását, tanácsait; és Báthoryné Nagy Ildikó Réka szakmai segítségét, kitartó korrigálást, amellyel strukturált, precíz mederben tartotta sokszor kreatívan csapongó ötleteimet.

Köszönöm továbbá a korábbi és jelenlegi opponensek Kollányi László, Fülek György, Illyés Zsuzsa, és Karancsi Zoltán kritikáit, meglátásait, amivel hozzájárultak a munka tökéletesítéséhez.

Köszönöm a kalotaszegi polgármesterek, tiszteletesek, adatközlők, házigazdák segítségét, akik, hol a határban segítették az adatgyűjtést, hol ebédre invitálva meséltek a táj történetéről, térképeket, fényképeket szedve elő kedvemért. ... Végül, de nem utolsó sorban, köszönöm férjem és születendő gyermekem végtelen türelmét.

IRODALOM

- Ajtai – Fogarasi – Váradi, é.n.   Ajtay Ferenc – Fogarasi László – Váradi István (szerk.): *Kalotaszeg és környéke*. Az Erdélyi Kárpát Egyesület Kolozsvári Osztályának kiadványa Kolozsvár, é.n.
- Antalné Szép – Bán, 2007   Antalné Szép Ildikó – Bán Mária: *Szucság hét évszázada*. Kolozsvár, 2007.
- Árvay, 1943   Árvay József: *A térszíni formák nevei Kalotaszegen*. (Dolgozatok a Magyar Királyi Ferenc József Tudományegyetem Magyar Nyelvtudományi Intézetéből, 9.sz.) Kolozsvár, 1943.
- Appleton, 1980   Appleton, Jay (szerk.): *The Aesthetics of Landscape*. Oxford, 1980.
- Aston, 1985   Aston, Michael: *Interpreting the Landscape – Landscape Archeology in Local Studies*. Batsford – London, 1985.
- Balázs É, 1939   Balász Éva: *Kolozs megye kialakulása*, (Település és Népiségtörténeti Értekezések, 3.sz.) Budapest, 1939.
- Balázs Gy, 1903   Balázs Gyula: *A Kolozsvári Kereskedelmi és Iparkamara területén űzött házi iparok törzskönyve*. Kolozsvár, 1903.
- Balogh I, 1935   Balogh Ilona: *Magyar fatornyok – A magyar faépítészeti emlékei Erdélyben* (Néprajzi füzetek, 1. sz.) Budapest. 1935.
- Balogh – Fülemile, 2001   Balogh Balázs – Fülemile Ágnes: Adatok Kalotaszentkirály és Zentelke térszerkesztés előtti paraszti gazdálkodásához. In: Hála József – Szarvas Zsuzsa – Szilágyi Miklós (szerk.): *Számadó. Tanulmányok Paládi-Kovács Attila tiszteletére*. Budapest, 2001. pp. 145-156.
- Balogh – Fülemile, 2004   Balogh Balázs – Fülemile Ágnes: *Társadalom, tájszerkezet, identitás Kalotaszegen*. Budapest, 2004.
- Barabás, 1910   Barabás Endre: *Kolozs vármegye közgazdasági leírása*. (Megyei monográfiák – Mo. közgazdasági és közművelődési állapota) Budapest, 1910.
- Baross, 1893   Baross Károly, bellusi ~: *Magyarország földbirtokosai: az összes 100 holdnál többel bíró magyar birtokosok névsora, a tulajdonukban levő földterületek művelési ágak szerinti feltüntetésével*. Budapest, 1893.
- Bátky, 1907   Bátky Zsigmond: Néhány adat Bánffyhungad és környékének népies építkezéséhez. In: *Néprajzi Értesítő*. 1907. VIII. sz. pp. 50-70.
- Benigni, 1837   Benigni J. H.: *Handbuch der Statistik und Geographie des Großfürstenthums Siebenbürgen*. III. Heft – Geographie. Hermannstadt, 1837.

- Bielz, 1857   Bielz, Eduard Albert: *Handbuch der Landeskunde Siebenbürgens eine physikalisch – statistisch – topographische Beschreibung dieses Landes*, Hermannstadt, 1857.
- Bielz, 1903   Bielz, Eduard Albert: *Siebenbürgen – Ein Handbuch für Reisende*. Hermannstadt, 1903.
- Berde, 1914   Berde Béla: *A Kolozs megyei Szucság község története*. Budapest, 1914.
- Bíró J, 1943   Bíró József: *Az erdélyi kastélyok*. Budapest, 1943.
- Bourassa, 1991   Bourassa, Steven: *The Aesthetics of Landscape*, Belhaven, London, 1991.
- Buday, 1912   Buday Árpád: *Vannak-e Limes maradványos a Meszesen?* (Dolgozatok az Erdélyi Nemzeti Múzeum Érem- és Régiségtárából – 3. kötet) Kolozsvár, 1912.
- Cholnoky, 1918   Cholnoky Jenő: Magyar Földrajzi Társaság Alföld Bizottságának jelentése az 1917. évről. In: *Földrajzi Közlemények*, XLVI., VI. füzet, pp. 257-266.
- Csánki, 1912   Csánki Dezső: Kolozs vármegye birtokállapotai a XV. században, in: *Erdélyi Múzeum*, 1912. XXIX. sz., pp. 297-332.
- Csánki, 1913   Csánki Dezső: *Magyarország történeti földrajza a Hunyadiak korában – V. kötet*. Budapest, 1913.
- Csányi 1912   Csányi Károly: Képek Erdélyből, in: *Magyar Építőművészet*. 1912. (X. évf.) 9-10.sz. pp.1-44.
- Csávossy, 2002   Csávossy György: *Jó bornak szép hazája Erdély*. Budapest, 2002.
- Csemez, 1996.   Csemez Attila: *Tájtervezés – tájrendezés*, Budapest, 1996.
- Csima - Módosné, 2010   Csima Péter – Módosné B. Ildikó: Települési tájkarakter elemzés az Ipoly vidékén, in: *Ormos Imre Tudományos Ülésszak – LOV 2009, Tájépítészeti tanulmányok*. (szerk. Sallay Ágnes) Budapest, 2010.
- Cosgrove – Daniels, 1988   Cosgrove, Denis – Daniels, Stephen: *The Iconography of Landscape. Essays in the Symbolic Representation, Design and Use of Past Environments*. Cambridge, 1988.
- Dékány, 1918   Dékány István: A földrajz tudományos módszere és ismerettana (A tájtényező a fejlődésben), in: *Földrajzi Közlemények*, XLVI. Kötet, 1. Füzet, pp. 1-22.
- Drexler, 2010   Drexler Dóra: *Táj és tájértelmezés*. Budapest, 2010.
- Dublinszki-Boda, 2010.   Dublinszky-Boda Brigitta: A szentendrei-sziget mezőgazdasági tájkaraktere, in: *Ormos Imre Tudományos Ülésszak – LOV 2009, Tájépítészeti tanulmányok*. (szerk. Sallay Ágnes), Budapest, 2010.

Galloway album, 2010	Tötszegi Tekla: <i>Zene, tánc, hagyomány: Denis Galloway romániai fotói, 1926-1932.</i> Budapest, 2010.
Gazdacímtár, 1897	<i>A Magyar Korona Országainak Mezőgazdasági Statisztikája – II.kötet – Gazdacímtár</i> (szerk.: Magyar Kir. Központi Statisztikai Hivatal)
Gazdacímtár, 1911	<i>Magyarországi Gazdacímtár – Magyarország, Horváth- és Szlavonorságok 100 kat. holdon felüli birtokosainak és bérlőinek címjegyzéke, az egyes megyék részletes monográfiájával,</i> (szerk.: Rubinek Gyula)
Gyarmathy, 1897.	Gyarmathy Zsigáné: Kalotaszeg (1897) idézi: Sas Péter (szerk.): <i>Kalotaszeg – Magyar írók írásai Kalotaszegről, a kalotaszegi emberről.</i> Budapest, 2007. p. 8.
Eplényi, 2005	Eplényi Anna: Kalotaszeg táj-lélek-rajza. In: Fekete Albert (szerk.): <i>Az Erdélyi táj kérdései.</i> Kolozsvár, 2005., pp. 20-28.
Eplényi – Szani, 2006	Eplényi Anna – Szani Zsolt: “Kalotaszegi gyümölcsösök” – Hid a település és a táj között, In: Fülek György (szerk.): <i>A táj változása a Kárpát-medencében: Település a tájban – V.</i> Tájérténeti Konferencia kiadványkötete, Gödöllő. 2006, pp.51-56.
Eplényi – Kardeván-Lapis, 2008	Eplényi Anna – Kardeván Lapis Gergely: Tájköltészet: Kalotaszegi Elégia – Irodalmi kert Magyarvalkón, In: <i>4D – Tájépítészeti és Kertművészeti Folyóirat.</i> 2008. (12.sz.) pp.2-14.
Eplényi, 2008	Eplényi Anna: Tájkapuk Kalotaszegen, In: <i>4D – Tájépítészeti és Kertművészeti Folyóirat.</i> 2008. (12.sz.) pp. 34-43.
Eplényi, 2011a	Eplényi Anna: The history of regional landscape linkages and gates in the region of Kalotaszeg, Transylvania. In: <i>Workshop on Landscape History – Proceedings.</i> (ed.: Balázs Pál és Konkoly-Gyúró Éva) Sopron, 2011. pp. 59-74.
Eplényi 2011b	Eplényi Anna: Historic landscape pattern and land-use in Kalotaszeg. In: <i>Workshop on Landscape History – Proceedings.</i> (ed.: Balázs Pál és Konkoly-Gyúró Éva) Sopron, 2011. pp. 45-58.
Eplényi – Kardeván-Lapis, 2011	Eplényi Anna – Kardeván-Lapis: Gergely: The BEAUTY of LYNCHETS – Traditional agricultural terraces in vernacular landscapes and contemporary landforms as representation of high aesthetical value, In: <i>ECLAS Conference: Ethics/Aesthetics Absztrakt kötet.</i> Sheffield, 2011. pp.165-166.
Eplényi – Frohmann, 2011	Eplényi Anna – Frohmann, Erwin: Lynchets – Ackerterrassenlandschaften in Rumänien – Die landschaftsprägenden Ackerterrassen in Kalotaszeg. In: <i>Zoll+Österreichische Schriftenreihe für Landschaft und Freiraum</i> 2011. (21. évf.) pp. 62-66.

- Eplényi - Frohmann, 2007. Anna Eplényi, Erwin Frohmann: Methods for landscape architects to analysis open-space, in: *Book of Abstracts* (ed: N., Müller, D. Knight, P. Werner), "Urban Biodiversity and Design" – 3rd Conference of the Competence Network Urban Ecology, 2007. május 22-25., Erfurt, 2008. p.67.
- Eplényi, 2012a Eplényi Anna: A kalotaszegi agroteraszoknak –mint a tájmintázat legjellemzőbb karakterelemének–, mikrodomborzati, tájesztétikai és tájtörténeti vizsgálata. In: Fülek György (szerk.): *A táj változása a Kárpát-medencében: Történelmi emlékek a tájban*, IX. Tájtörténeti Konferencia kiadványkötete, 2012, in-press
- Eplényi, 2012b Eplényi Anna: Egyedi tájértékek és reliktum tájelemek változásainak retrogresszív tájanalízise – Kalotaszeg példáján. In: Fülek György (szerk.): *A táj változása a Kárpát-medencében: Történelmi emlékek a tájban*, IX. Tájtörténeti Konferencia kiadványkötete, 2012, in-press
- Eplényi – Oláh, 2011 Eplényi Anna – Oláh Brigitta: *Tájrajzolatok – Kétnyelvű illusztrált segédlet a tájépítészeti rajzoktatáshoz*, BCE, Tájépítészeti Kar – Egyetemi jegyzet. Budapest, 2011.
- Ercsei, 2001 Ercsei Judit (szerk.): *Kalotaszeg bibliográfiája*. Kolozsvár, 2001.
- Erdődi – Cs. Szabó, 1941 Erdődi Mihály: *A Felszabadult Erdély – fényképalbum*, (Bevezető tanulmányt írta Cs. Szabó László) Budapest, 1941.
- Fall, 1916 Fall Endre: *Gyalu vára*. Temesvár, 1916
- Fairclough – Rippon, 2002 Fairclough Graham – Rippon, Stephen (szerk.): [*Europe's Cultural Landscape: archaeologists and the management of change*](#). Eurpae Archaeologiae Consilium, Exeter, 2002.
- Faragó – Nagy – Vámszer, 1977 Faragó József – Nagy Jenő – Vámszer Géza: Kalotaszegi Magyar Népviselő (1949-1950), Bukarest, 1977.
- Ferenczi, 1992 Ferenczi István: A daciai északi limes-szakasz nyugati felének főbb kutatási eredményeiről. In: *Erdélyi Múzeum*, 1992. LIV. Kötet, 1-4.sz. pp. 52-66.
- Fichtel, 1780 Fichtel Johann Ehrenreich: *Beytrag zur Mineralgeschichte von Siebenbürgen*. Nürnberg, 1780.
- Finta, 2005 Finta József: *Az én Kalotaszegem*, Budapest. 2005.
- Fodor, 1938 Fodor Ferenc: Tájéletrajzi tanulmányok a Jászságban. In: *Földrajzi Közlemények*. 1938. LXVI. Évf. 6-7.sz. pp.141-158.
- Fromann, 2009 Frohmann, Erwin: Theoretische Hintergründe und Methoden zur ästhetischen Beschreibung von Landschaft Skriptum im Rahmen der LV „Ästhetik und Raumbewusstsein“, Universität für Bodenkultur, 2009 – Egyetemi segédlet, kézirat
- Furu, 2007 Furu Árpád: *Kalotaszeg népi építésze*. Kolozsvár, 2007.

- Füleki, 2012   Füleki László: Bivalyok közt Mérában, In: *Folkmagazin*, XIX. évf. 6.sz. p. 22.- képmelléklettel
- Glasner, 1905   Glasner Antal: *A Kissebesi Gránitkőbányák Rt. Telepeinek és működésének ismertetése*. Budapest, 1905.
- Grimm, 1863   Grimm, Josef: *Das Urbarialwesen in Siebenbürgen*. Wien, 1863.
- Gyarmathy, 1896   Gyarmathy Zsigáné: *Tarka képek a kalotaszegi varrottas világából*, reprint: Budapest, 2000.
- Györffy, 1987   Györffy György: *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza: Bihar megye, Kolozs megye*. Budapest, 1987.
- Hála, 1995   Hála József: Kőbányászat és kőfaragás a Kalotaszegi Magyarvistán. In: *Életmód és tradíció 7. Ásványok, kőzetek, hagyományok*. (Történeti és néprajzi dolgozatok), Budapest, 1995. pp. 158-188.
- Hála, 2006   Hála József: *Kalotaszeg vázolata – Régi írások és képek Kalotaszegről*. Marosvásárhely, 2006.
- Hauer – Stache, 1863   Hauer, Franz Ritter von – Stache, Guido: *Geologie Siebenbürgens, nach den Aufnahmen der k.k. geologischen Reichsansalt und Literarischen Hilfsmitteln*. Wien, 1863.
- Hefty, 1911   Hefty Gyula Andor: *A térszíni formák nevei a magyar népnyelvben*. Különlenyomat a Magyar Nyelvből. Budapest, 1911.
- Hegyesy, 1888   Hegyesy Vilmos: Csöndességben. Falusi levél és Utazás külföldön. Második falusi levél. In: Sas Péter (szerk.): *Kalotaszeg – Magyar írók írásai Kalotaszegről, a kalotaszegi emberről*. Budapest, 2007. pp.156-162. és pp. 425-430.
- Herepei – Szabó T. A., 1939   Herepei János – Szabó T. Attila: Levéltári adatok faépítézetünk történetéhez: Fatemplomok és haranglábak, in: *Erdélyi Tudományos Füzetek*, 107. sz. Kolozsvár, 1939. pp.10-19.
- Hoffer, 1909   Hoffer András: *A Kiskapus és Gyerővásárhely közötti terület Geológia viszonyai különös tekintettel az eruptikus kőzetekre*. Doctori Értekezés. Kolozsvár, 1909.
- Horváth – Kubinszky, 2002   Horváth Ferenc – Kubinszky Mihály: A Magyar Keleti Vasút Nagyvárad- Kolozsvár- Brassó fővonala és a hozzácsatlakozó szárnyvonalak. In: *Műszaki Szemle*. 2002. 17.sz., pp.7-14.
- Hoskins, 1955   Hoskins W. G.: *The Making of English Landscape*. Leicester, 1955.
- Jakó, 1945   Jakó Zsigmond: Az elpusztult települések kutatása. In: *Erdélyi Tudományos Füzetek* 194.sz., Kolozsvár, 1945.
- Jankó, 1892   Jankó János: *Kalotaszeg magyar népe*. Budapest, 1892.

- Jegenyefürdő, sz.n., 1892, Sz.n.: Fürdőügy: Jegenyefürdő. In: Erdély – Turista és fürdőügyi és néprajzi folyóirat, I. füzet, I. kötet., pp. 48-51.
- Jékely, 2004 Jékely Zoltán: *Kalotaszegi Elégia*. Szerkesztette és előszavát írta Győri János. Budapest, 2004.
- Laszlovszky, 2008 Laszlovszky József: Az Európai Táj Egyezmény és a hazai tájrégészet. In: *Műemlékvédelem*, 2008. 52.évf. 2.sz. pp.101-104.
- Kabai B, 1973 Kabai Béla: Kalotaszegi műemlékek kis adattára. In: *Korunk*, 1973. 11.sz. pp.87-100.
- Kabai R, 2010. Kabai Róbert: Skócia tájkarakter felmérése és az eredmények gyakorlati hasznosítása. In: *Tájökológiai Lapok*, 2010. 8.évf., 1.sz. pp.97-109.
- Kaplan, 1989 Kaplan, Rachel and Steven: *The Experience of Nature – A Psychological Perspective*, Cambridge – New York – Melbourne
- Karancsi, 2002 Karancsi Zoltán: *Természetes és antropogén eredetű környezetváltozás a Medves-térség területén*, doktori értekezés, SZTE, Természeti földrajzi Tanszék, 2002.
- Kataszteri, 1914a *Kolozs Vármegye adóközségeinek területe és kataszteri tisztajövedelme művelési áganként és osztályonként, az 1909. évi V. T.-cikk alapján végrehajtott kataszteri kiigazítása után*. Budapest, 1914.
- Kataszteri, 1914b *Torda-Aranyos Vármegye adóközségeinek területe és kataszteri tisztajövedelme művelési áganként és osztályonként, Az 1909. évi V. T.-cikk alapján végrehajtott kataszteri kiigazítása után*. Budapest, 1914.
- Kelemen, 1943 Kelemen Lajos: *Kolozsvár közvetlen környékének történelmi és műemlékei*. Kolozsvár, 1943.
- Kelemen, 1944 Kelemen Lajos: Kalotaszeg történelmi és műemlékei. In: *Kolozsvári Szemle*, III. évf., 2.sz., pp.97-112.
- Kelemen, 1977 Kelemen Lajos: Kalotaszeg történelme és műemlékei. In: Kelemen Lajos: *Művészettörténeti tanulmányok*, Bukarest, 1977. pp. 206-213.
- Keleti, 1875 Keleti Károly (szerk.): *Nemzetközi Statistika: Szőlészet, I. Magyarország szőlészeti statistikája 1860-1873*, Magyar Kir. Statisztikai Hivatal, Budapest, 1875
- Kizos et. al., 2010 Kizos, T. – Koulouri, M. – Vakoufaris, H. – Psarrou, M.: Preserving Characteristics of the Agricultural Landscape through Agri-environmental Policies: The Case of Cultivation Terraces in Greece. In: *Landscape Research*. 2010. Vol. 35. No. 6. pp.577-593.
- Kol. Kereskedelmi és iparkamara jelentése, 1878 A kolozsvári Kereskedelmi és Iparkamara Jelentése kerülete gazdasági, kereskedelmi, ipari és forgalmi viszonyiról 1878-ban.

- Kolozsvár, 1878.
- Koch, 1874 Koch Antal: Adatok Kolozsvár vidéke földtani képződményeinek pontosabb ismeretéhez, in: *Földtani Közlöny*, 1874. IV. évf., 10-11.sz., pp.251 -283. 1 térképmelléklettel
- Koch,1884 Dr. Koch Antal: *Magyarázatok a Magyar Korona Országainak Részletes Földtani Térképéhez: Kolozsvár Vidéke, 18. zóna/XXIX. rovat jelű lap* (1:75,000), Magyar Kir. Földtani Intézet. Budapest, 1884.
- Koch, 1894 Koch Antal: Az erdélyrészi medencze harmadkori képződményei, I. Paleogén csoport. In: *A Magyar Királyi Földtani Intézet Évkönyve*, Budapest, 1894. X. kötet, pp. 162-356.
- Koch – Hofmann, 1889 Koch Antal – Hofmann Károly: *Magyarázatok a Magyar Korona Országainak Részletes Földtani Térképéhez: Bánffy-Hunyad Vidéke, 18. zóna/XXVIII. rovat jelű lap* (1:75,000), Magyar Kir. Földtani Intézet, Budapest, 1889.
- Koch, 1900 Koch Antal: *Az erdélyrészi medencze harmadkori képződményei, II. Neogén csoport*. Budapest, 1900
- Kogutovicz, 1918 Kogutovicz Károly: Magyarország 1:200000 méretű néprajzi térképe, in: *Földrajzi Közlemények*, XLVI. kötet– VII-X. füzet, 1918. – térképmelléklet
- Konkoly-Gyúró et. al., 2010 Konkoly-Gyúró Éva, Tirászi Ágnes, Wrška Thomas, Prinz Martuin, Renetzedler Christa: *Határon átvélő tájak karaktere – A Fertős-Hanság medence és Sopron térsége*, Konkoly – Gyúró Éva (szerk.), Nyugat-Magyarországi Egyetem Környezet és Földtudományi Intézet, Sopron, 2010.
- Kós, ifj., 1947 Kós Károly: A kalotaszegi kosarazó juhászat. In: *Erdélyi Néprajzi Tanulmányok* – 9. Kolozsvár, 1947. pp.3-28.
- Kós, ifj., 1980a Földművelés és határbarázdáló faekék Erdélyben. In: *Munka, eszköz, néphagyomány*. Bukarest, 1980. pp. 131-196.
- Kós, ifj., 1980b A bivaly kalotaszegi parasztgazdaságban. In: *Munka, eszköz, néphagyomány*. Bukarest, 1980. pp. 197-277.
- Kós, ifj., 1999 Kós Károly: *Népi földművelés Kalotaszegen* – Balassa Iván bevezető tanulmányával (1944-es doktori disszertációjának kiadása), Györffy István Néprajzi Társulat. Debrecen, 1999.
- Kós, 1915 Kós Károly: *Testamentum és agrikultura*. Sztána, 1915.
- Kós, 1938 Kós Károly: *Kalotaszeg*. Budapest, 1938.
- Kós, 1943 Kós Károly: Erdei Lak. In: Kovács László (szerk.): *Séta bölcsőhelyem körül*. Kolozsvár, 1943.
- König, 2001 König Frigyes: *Várak és erődítmények a Kárpát-medencében*. Budapest, 2001.
- Köváry, 1892 Köváry László: *Erdély régiségei és történelmi emlékei*.

- Kútvolgyi, 2005 Kolozsvár, 1892.
Kútvolgyi Mihály: *Virágos Kalotaszeg*. Budapest, 2005.
- Kürthy – Koch, 1876 Kürthy Sándor: A Hideg-Szamos vidékének geológia viszonyai (jegyzetekkel kísérte Koch Antal). In: *Földtani Közlöny*. 1876. IV. évf. 6-7.sz. pp.165-175.
- Kürthy, 1878 Kürthy Sándor: Földtani észleletek M.-Nádas, Sárd, Gorbó, Szt-Király és M.-N.-Zsombor vidékein. In: *Erdélyi Múzeum*. 1878. V. évf., 3.sz. pp. 33-44.
- Lebrecht, 1804 Lebrecht, Micheal: *Versuch einer Erbdeschreibung des Grossfürstenthums Siebenbürgen*. Hermannstadt, 1804.
- Magyar, 2004 Magyar Zoltán: *Kalotaszegi népmondák*. Budapest, 2004.
- Makkai, 2003 Makkai Gergely: *Az Erdélyi-Mezősége tájökológiája, Tanulmányok*. Marosvásárhely, 2003.
- Malonyai, 1907 Malonyai Dezső: *A magyarság néprajza – I. kötet*. Budapest, 1907.
- Marienburg, 1813 Marienburg, Lucas Joseph: *Geographie des Großfürstenthums Siebenbürgen I- II. Band*. Hermannstadt, 1813.
- Marschrouten, 1864 Sz.n.: *Militär Marsch-Routen-Buch für Siebenbürgen*. Wien, 1864.
- Miháltz, 1926a Miháltz István: Adatok Kalotaszeg morfológiájához. *Földrajzi Közlemények*. 1926. LVI. Évf. pp.144-153.
- Miháltz, 1926b Miháltz István: Magyarvalkó környékének földtani viszonyai. In: Györffy István és Ortway Rudolf (szerk.): *A M. Kir. Ferenc József Tudományegyetem Tudományos Közleményei, Természettudományi Értekezések*, Szeged, 1926. II. kötet, 2 füz. Pp.95-114.
- Miklósi-Sikes, 1999 Miklósi-Sikes Csaba: A kalotaszegi falvak népi építészetéről és levéltári adatok Kalotaszeg faépítészetének történetéhez. In: Balassa M. Iván – Cseri Miklós (szerk.): *Népi Építészet Erdélyben*. Szentendre, 1999. pp.57-118.
- Meinig, 1979 Meinig, D.W.: Reading the landscape: an appreciation of W.G. Hoskins and J.B. Jackson. In: D.W. Meinig (szerk.): *The Interpretation of Ordinary Landscapes*. New York, 1979. pp.195-244.
- Muir, 1999 Muir, Richard: *Approaches to Landscape*. London, 1999.
- Muir, 2004 Muir, Richard: *Landscape Encyclopedia – A Reference Guide to the Historic Landscape*. Bollington, 2004.
- Mzg. Stat., 1897 *A Magyar Korona Országainak Mezőgazdasági Statisztikája – Első rész* (szerk.: Országos Magyar Statisztikai Hivatal)
- Mzg. Stat., 1900 *A Magyar Korona Országainak Mezőgazdasági Statisztikája – Ötödik kötet – Végeredmények* (szerk.: Magyar Kir. Központi

- Nagy O, 1959 Statisztikai Hivatal)
Nagy Olga: Hagyomány és haladás két kalotaszegi faluban. In: *Korunk*, 1959. 18. évf., 10.sz. pp.1450-1463.
- Nagy J, 1995 Nagy Jenő: Gyümölcsös a Vlegyásza Alján. In: *Kriza János Néprajzi Társaság évkönyve* 3. Kolozsvár, 1995. pp 51-60.
- Nagy J, 1984 Nagy Jenő: *Néprajzi és nyelvjárási tanulmányok*. Bukarest, 1984.
- Nagy János, 1870 Nagy János: A Sztánai töltés és bevágás. In: *Magyar Mérnökegylet Közlönye*, 1870, XXIII. Évf., pp.499-506.
- Ode et. al., 2008 Ode, Åsa – Tveit, Mari – Fry, Gary: Capturing Landscape Visual Character Using Indicators: Touching Base with Landscape Aesthetic Theory. In: *Landscape Research*, 2008. 33.évf., 1.sz., pp.89-117.
- OMGE, 1886 Sz.n.: *A parasztbirtok állapota Somogy-, Kolozs-, Szolnok-Doboka- és Torontál Megyékben*. Országos Magyar Gazdasági Egyesület: Jelentése az illető gazdasági egyleteknek a szövetségbe lépett gazdasági egyesületek végrehajtó bizottságához. Budapest, 1886.
- Pávai, 2006 Pávai István: Erdély a magyar néprajz-, népzene- és a néptánc kutatás tájszemléletében. In: *Zenatudományi Dolgozatok 2004-2005*. Budapest, pp.193-216.
- Pávay, 1871 Pávay Elek: A Kolozsvár és Bánfy-Hunyad (!) közti vasútvonal ingadozó talajának geológiai szerkezete. In: *Földtani Közlöny*. 1871. VII.sz., pp.130-145.
- Petrán, 1908 Petrán József: *A Gyalui Vár*. Kolozsvár, 1908.
- Péntek J – Szabó A, 1980 Péntek János – Szabó T. Attila: A régi növényvilág és változásai a kalotaszegi földrajzi nevek tükrében, In: *Nyelvészeti tanulmányok*. Bukarest, 1980. pp.131-172.
- Péntek J – Szabó A, 1985 Szabó Attila – Péntek János: *Ember és növényvilág – Kalotaszeg növényzete és népi növényismerete*. Bukarest, 1985.
- Rackam, 1986 Rackam, Oliver: *The history of the Countryside – The classic history of Britain' landscape, flora and fauna*. London, 1986.
- Rackam – Moody, 1996 Rackam, Oliver – Moody, Jennifer: *The making of the Cretan landscape*. Manchester, 1996.
- Rázsó, 1944 Rázsó Imre: *Talajpusztulás és talajvédelem Erdélyben*. Budapest, 1944.
- Riccabona, 1991 Riccabona, S.: Ästhetische Eigenwerte und Bewertungsmethodik. In: *Landschaftswasserbau* 11, Wien, 1991.
- Rippon, 2004 Rippon, Stephen: *Historic Landscape Analysis – Deciphering the countryside*. York, 2004.

Schafarzik, 1904	Schafarzik Ferenc: <i>A Magyar Korona Országainak területén létező kőbányák részletes ismertetése</i> . Budapest, 1904.
Schema, 1761	Sz.n.: <i>Neu und richtiges Dorf-Strassen Schmea Durch Ganz Hungarn, Croaten, Slavonien, Banat und Siebenbürgen</i> . Pest, 1761.
Schmidl, 1835	Schmidl, Adolf: <i>Reisehandbuch durch das Königreich Ungarn mit den Nebenländern und Dalmatien, nach Serbien, Bukarest und Constantinopel</i> . Wien, 1835.
Sebess, 1921	Sebess Dénes: <i>Új Románia földbirtokpolitikája Erdélyben</i> . Budapest, 1921.
Sebestyén, 2007	Sebestyén Kálmán: <i>Körös-fői Riszeg alatt – Egy kalotaszegi település évszázadai</i> . Budapest, 2007.
Sebestyén, 2001	Sebestyén Kálmán: Kalotaszegi régi malmok. In: <i>Honismeret</i> . XXIX. évf. (2001) 1. sz. pp. 91–98.
Sebestyén, 1996	Sebestyén Kálmán: <i>Magyarbikal története</i> . Magyarbikal, 1996.
Söllner, 1856	Söllner, J.: <i>Statistik des Großfürstenthums Siebenbürgen</i> . Hermannstadt, 1856.
Solty, 1944	Solty Ernő: Kalotaszeg mezőgazdasága. In: <i>Kolozsvári Szemle</i> , 1944. III.évf. 2. sz., pp.124-136.
Steward Smith, 1933	Steward Smith, Lovina: <i>Hungary Land and People, as seen by personal experiences from 1907-1932</i> . Budapest, 1933.
Szabó T. A. 1934	Szabó T. Attila: A helynévgyűjtés jelentősége és módszere. In: <i>Magyar Nyelv</i> , 1934. XXX.évf. 5-6 sz. pp.160-180.
Szabó T. A, 1939	Szabó T. Attila: Bábonytörténete és Települése. In: <i>Erdélyi Tudományos Füzetek</i> 104.sz. Kolozsvár, 1939.
Szabó T. A, 1940	Szabó T. Attila: A kalotaszegi nagybirtokok jobbágyságának szolgáltatása és adózása 1640-1690. In: <i>Erdélyi Tudományos füzetek</i> 114.sz. Kolozsvár, 1940.
Szabó T. A, 1942	Szabó T. Attila: <i>Kalotaszeg helynevei – I. Adatok</i> . Kolozsvár, 1942.
Szádeczky, 1897a	Szádeczky Gyula: A danki földcsúszás. In: <i>Értesítő az Erdélyi Múzeum-Egylet Orvos-Természettudományi Szakosztályából</i> . Kolozsvár, 1897., XXII. évf. XIX. kötet, pp.234-244.
Szádeczky, 1897b	Szádeczky Gyula: Az 1897. évi erdélyi földcsúszásokról. In: <i>Erdély – Honismertető lap</i> . Kolozsvár, 1897. VII. évf. 1-3.sz. pp.2-5.
Szádeczky, 1900	Szádeczky Gyula: Az Egeres-környéki gipsz és barnaszén képződéséről. In: <i>Erdély – Honismertető lap</i> . Kolozsvár, 1900. IX. évf., 4.sz. pp.41-44.

- Swanwick, 2002 Swanwick, Cary: *Landscape Character Assessment – Guidance for England and Scotland*. The Countryside Agency & Scottish National Heritage, 2002.
- Szinte, 1913 Szinte Gábor: Kolozsmegyei fatemplomok. In: *Néprajzi Értesítő*, 1913. IX.évf. pp.1-31.
- Takács, 2006 Takács Péter: *Kolozs vármegyei parasztvallomások 1820-ból* (a Conscripctio Czirakyana gépelt átirata). Debrecen, 2006.
- Teleki, 1918. Teleki Pál: *A földrajzi gondolat története*, Budapest, 1918.
- Tokaji, 1913 Tokaji László: *Eladó ország – Az Erdélyrész földbirtok-forgalom utóbbi 10 évi adatai. Az erdélyrészi földbirtok-politikafeladatai. Az állam és a társadalom teendői*. Kolozsvár, 1913.
- Torma, 1880 Torma Károly: *A Limes Dacicus Felső része*. Budapest, 1880.
- Tulogdy, 1930 Tulogdy János: *Kolozsvár környékének geomorfológia kialakulása*. Az Erdélyi Múzeum Egyesület természettudományi szakosztályának közleményei, Kolozsvár, 1930.
- Tulogdy, 1943 Tulogdy János: *Kolozsvár környékének kirándulóhelyei*. In: Kolozsvári Szemle II. évf, 2. sz. pp.136-146.
- Tulogdy, 1944 Tulogdy János: Kalotaszeg földrajza, in: *Kolozsvári Szemle*. III. 2. sz., pp.113-123.
- Várady – Borbély, 1989 Várady Árpád – Borbély Anikó: *Kalotaszeg: Felszeg, és Alszeg és Nádasmente*. Budapest, 1989.
- Vasas, 1994 Vasas Samu: *Népi jelvilág Kalotaszegen*, Budapest, 1994.
- Wanner, 2010 Wanner, Robert: *Forts, fields and towns: Communities in Northwest Transylvania from the first century BC to the fifth century AD*. Doktori disszertáció, School of Archaeology and Ancient History, University of Leicester, 2010.
- Wöbse, 2002 Wöbse, Hans Hermann: *Landschaftästhetik – Über das Wesen, die Bedeutung und den Umgang mit landschaftlicher Schönheit*, Stuttgart, 2002.

1. ábra: Kalotaszeg fekvése és a néprajzi szempontból közismert tájegységei	8
2. ábra: Az általam vizsgált falvak (kb. 120 falu) és kereszttel az általam helyszínelte falvak.....	8
3. ábra: A gyűrűs lehatárolás sémája: „Kalotaszegies- Átmeneti- Nem kalotaszegi” övezetek....	10
4. ábra: A zónás-lehatárolás sémája.....	10
5. ábra: A kutatás módszertani folyamatábrája és tagolása	25
6. ábra: A II. és III. fejezet megközelítésének összehasonlítása	35
7. ábra: A térélmény és felszínmorfológiai tájkarakter elemzés folyamatábrája.....	36
8. ábra: A felszínmorfológiai tértípusokat jellemző táblázat.....	51
9. ábra: A tájkarakter-típusok, tájkarakter-területek és tájkarakter-zónák hierarchikus kapcsolata	52
10. ábra: A tájkarakter-zónák lehatárolása a geológiai alaptérkép, a tértípusok, ...	54
11. ábra: A tájesztétikai értékelés szempontjainak bemutatása	56
12. ábra: A Bánffyhungyadi-medence tájkarakter-zóna modellrajza ÉK-felől.....	57
13. ábra: A Felszegi havasalja tájkarakter-zóna modellrajza D-felől.....	58
14. ábra: A Felszegi felföld tájkarakter-zóna modellrajza D-felől.....	60
15. ábra: A Kapusi-völgy tájkarakter-zóna modellrajza ÉK-felől.....	62
16. ábra: A Havas és havasi völgyek-tájkarakter-típusának általános modellrajza.....	63
17. ábra: A Tordaszentlászlói-vidék tájkarakter-zóna modellrajza DK-felől.....	64
18. ábra: Az Alszei szőlővidék tájkarakter-zóna modellrajza É-felől.....	66
19. ábra: A Váralmási-völgyek tájkarakter-zóna modellrajza D-felől.....	67
20. ábra: Az Almási barnakőszén-vidék tájkarakter-zóna modellrajza D-felől.....	68
21. ábra: A Nádas-menti-vidék tájkarakter-zóna modellrajza DK-felől.....	69
22. ábra: A Bács-Berendi-vidék tájkarakter-zóna modellrajza DNy-felől.....	71
23. ábra: A Kolozsvári alluvium tájkarakter-zóna modellrajza ÉK-felől.....	72
24. ábra: A II. és III. fejezet megközelítésének összehasonlítása.....	74
25. ábra: A tájkarakter-jegyek megállapítása során létrejött fejezetcímek	75
26. ábra: A vizsgált 116 település közigazgatási, adókataszteri határa (1914) OSZK, TM 3103	76
27. ábra: A tájkarakter-zónák térélmény-alapú és kataszteri besorolása közötti különbségek.....	77
28. ábra: A tájértékeléshez használt nyers statisztikai adatok és az azokból számolt adatok.....	78
29. ábra: A tájkarakter-értékelés 2. lépése:	79
30. ábra: A tájkarakter-értékelés 4. lépése:	79
31. ábra: A kalotaszegi tájkarakter-jegyek és mintázatok elemzési rendszere.....	80
32. ábra: A tájkarakter-zónák területi eloszlása a teljes 2780 km ² -es vizsgált területből.....	80
33. ábra: Az erdőborítottság aránya Kolozs Vármegye járásaiban.....	81
34. ábra: Az erdőmorfológia típusok áttekintője.....	86
35. ábra: Az agroteraszok téri eloszlása és morfológia típusai.....	93
36. ábra: A nádas aránya Kolozs Vármegye járásaiban.....	105
37. ábra: A statisztikailag levezetett 6 tájkarakter-jegy összesítése „kalotaszegies” alapján: ...	118
38. ábra: A települések tájértékelési rangsora „kalotaszegieség- összpontszáma” szerint.....	119
39. ábra: A tájkarakter-elemzés két megközelítésének összehasonlítása.....	120
40. ábra: Bedecs és Egerbegy faluszerkezete és a környező táj.....	123
41. ábra: Kalotaszeg tájkarakter-egységét és tagoltságát összehasonlító táblázat.....	125

TÁBLÁK JEGYZÉKE

Vastagon szedve az A3-as méretű lapok és azok illeszkedése a fejezetekhez.

- 1. Kalotaszeg áttekintő térképvázlata: települések és útvonalak (I.3.)**
- 2. Kalotaszeg regionális kapcsolatainak és téri tagozódásának ábrái (I.6.)**
- 3. Kalotaszeg geológiájának áttekintő térképvázlata (II.1.a.)**
4. A Gyalui Havasok és a tordaszentlászlói terület geomorfológiája
5. A Vlegyásza geomorfológiája, tájképi szerepe
6. 6.a. A Meszes geomorfológiája 6.b. Újkori vulkánosság
7. Eocén üledékek – a felszíni alsó durvamésző-rétegek geomorfológiája
8. Eocén üledékek – a nádas-menti felső durvamésző-rétegek geomorfológiája
9. 9.a. Eocén - rétegek eltűnése Kolozsvár környékén, neogén rétegek geomorfológiája,
9.b. Harmadkori oligocén rétegek geomorfológiája,
9.c. Újkori üledékek: diluvium, alluvium
- 10. Kalotaszeg vízrajzának áttekintő térképvázlata (II.1.b)**
11. Vízfolyások és völgytagoltság morfológiája – 1.
12. Vízfolyások és völgytagoltság morfológiája – 2.
- 13. Felszínmorfológia tértípusok megállapítása és rajzai (II.2.)**
- 14. A vizsgált terület mezőgazdasági területhasználati térképe (III.)**
- 15. A domborzat és az erdők morfológiai típusai (III.2.)**
16. Erdőszerkezet 1. – természetes erdők tájmintázatai, alaktani jegyei
17. Erdőszerkezet 2. – telepített erdők tájmintázatai, alaktani jegyei
- 18. Az agroteraszok téri eloszlása és morfológiai típusai (III.3.)**
- 19. Az agroteraszok alaktani / időjárási változatai, térélményei (III.3.)**
20. Agroteraszok 1. – tájtörténete és alaktani jellemzői
21. Agroteraszok 2. – csoportosítása felszínalaktani szempontból
22. Agroteraszok 3. – tájmintázati és felszínalaktani jellemzői
23. Szántók tájértékelése, tájmintázatai és alaktani jegyei
24. Legeltetés 1. – a bivalyartás tájmintázatai, alaktani jegyei
25. Legeltetés 2. – a legelők tájértékelése, a juh-kosarak tájmintázata
26. Legeltetés 3. – a fás-legelők tájmintázata, tájképi szerepe
27. Gyümölcsösök, kertek 1. – tájértékelése, tájmintázata, tájképi szerepe
28. Gyümölcsösök, kertek 2. – tájértékelése, tájmintázata, tájképi szerepe
29. Szőlők 1. – tájértékelése, tájmintázata, tájképi szerepe
30. Szőlők 2. – tájmintázata, tájképi-, tájtörténeti szerepe
31. Nádasok táji mintázata, tájképi-, tájtörténeti szerepe
- 32. A településszerkezet és a falukép típusai (III.8.)**
- 33. A templomtornyok látványkapcsolatai és típusai (III.9.)**
- 34. Bányászati körzetek és azok tájkaraktert befolyásoló szerepe (III.10.)**
35. A kőbányászat hatása a faluképre, annak karakterére
36. A talajsebek hatása a tájképre, annak karakterére
- 37. Kalotaszeg tájkarakter-elemzésének összefoglalása (IV.)**

MELLÉKLET-JEGYZÉKE

A melléklet a szövegtörzzsel párhuzamos halad, és a témához (paragrafus-jellel [§]) a megnevezett melléklet logikailag, csoportosan kapcsolódik (képekkel, ábrákkal, térképekkel vagy szövegekkel).

1. §. Kalotaszeghez köthető programjaim, szemléim, helyszíneléseim, publikációm:.....	146
2. §. S. Rippon tájtörténeti megközelítésű tájkarakter-elemzésének ábrái	147
3. §. C. Swanwick tájtervezői-megközelítésű tájkarakter-elemzésének ábrái	147
4. §. A tájkarakter-elemzés tájesztétikai megközelítésének áttekintő ábrái.....	149
5. §. Konkoly-Gyúró Éva által alkalmazott módszer térképvázlatai	150
6. §. A vásárolás távolságmértékei.....	151
7. §. Dűlőutak, szekérutak XIX.-XX.sz.-i áthelyeződése.....	151
8. §. A Bedecsi vár leírása.....	151
9. §. Vas és arany-lelőhelyek a Gyalui Havasokban.....	152
10. §. Vlegyásza/ Vigyázó néveredetének kérdése.....	152
11. §. A Vlegyásza térélményéhez, időjárásához kapcsolódó leírások	153
12. §. Magyarvaskő geológiai és geomorfológia leírásai a XVIII.sz.-ból.....	154
13. §. Felszei malmok összeírása és jellemzése a Cziráky-féle összeírásból.....	155
14. §. A grafikai szemléltetés előképei, ábrái.....	155
15. §. Az erdők birtokviszonyainak tájképi hatásai	156
16. §. Mesterséges, telepített erdőfoltok előfordulása Kalotaszegen.....	157
17. §. Az agroteraszok definiálása	157
18. §. Az agroteraszok tájesztétikai jellemzése.....	159
19. §. A „Kilátás-Medenék”- modell környezetpszichológia megközelítése.....	160
20. §. Kiterjedt fáslegelők előfordulása.....	161
21. §. A XX. sz.-i gyümölcsstelepítések Kalotaszegen.....	162
22. §. Szőlőművelésre utaló dűlőnevek Szabó T. Attila összeírásából.....	163
23. §. Bánffyhungad szőlőműveléssel összefüggő dűlőneveinek időrendi vizsgálata.....	163
24. §. Szőlőterületek területi és történeti megoszlása a területen.....	165
25. §. A szőlőterületek tájtörténeti jellegű tájértékelése.....	167
26. §. A középkori mákófalvi duzzasztó leírása.....	168
27. §. A kalotaszegi falukép elemeinek részletes bemutatása.....	168
28. §. A kalotaszegi tornyok jelentőségét alátámasztó idézetek:.....	169
29. §. Udvarházak, kúriák, történeti kertek	170
30. §. A Kissebes – Marótlaki bányák tájtörténeti és tájképi fényképdokumentációja.....	175
31. §. A mészkőfejtés és annak tájképi következményei.....	176
32. §. A zsoboki márványgyár tulajdonosának Szepessy Lajosnak és kertjének bemutatása.....	177
33. §. Az Egeres környéki bányászati - ipari beavatkozások és létesítmények leírása.....	177
34. §. A talajminőségre vonatkozó jellemzések a Cziráky-féle leírás alapján.....	178
35. §. A vasútépítés talajtani és tájtörténeti vizsgálata.....	179
36. §. A sztánai töltés és bevágás tervi és fényképes dokumentációja.....	181
37. §. Pávay talajszelvényének bemutatása a Sztána-Zsoboki vasútvonalon.....	182
38. §. Talajcsúszások a XIX.sz. végén Szádeczky beszámolója alapján.....	182
39. §. Solty beszámolója az EMGE visszacsatolás kori munkálatairól.....	184
40. §. Eróziós jelenségek a néprajzi felvételeken.....	185
41. §. A mezőgazdasági statisztikák területi és jövedelmi áttekintő diagramjai a tájkarakter-zónánként.....	186

MELLÉKLET

1. §. Kalotaszeghez köthető programjaim, szemléim, helyszíneléseim, publikációm:

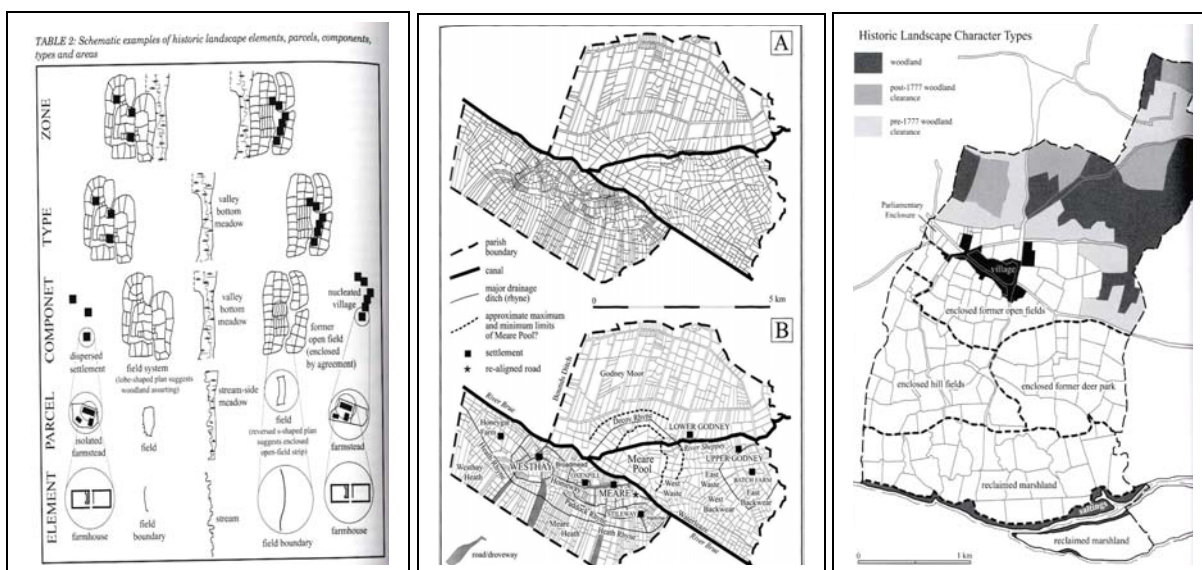
- 2001:** I. Hagyományörző Sztánai Farsang, résztvevő
- 2002:** II. Hagyományörző Sztánai Farsang, résztvevő
- Nyári Építőkaláka, Sztána
- 2003:** III. Hagyományörző Sztánai Farsang, résztvevő
- Nyári Építőkaláka, Sztána
- 2004:** IV. Hagyományörző Sztánai Farsang, szervező
- Magyarvalkó: Hagyományörző Szilveszteri Mulatság szervezése, Kertész Táncegyület, Pázmány Péter Katolikus Egyetem Néptáncsoportja
- 2005:** V. Hagyományörző Sztánai Farsang - szervező
- Helytörténeti, földrajzi kirándulás: Inaktelke – Szucság – Szászlóna – Tordai Hasadék
- I. Inaktelki Hagyományörző Szilveszteri Mulatság szervezése, Kertész Táncegyület
- *publikáció: Eplényi Anna: Kalotaszeg táj-lélek-rajza, In: Fekete Albert (szerk.): Az Erdélyi táj kérdései, 2004., Kolozsvár*
- 2006:** VI. Hagyományörző Sztánai Farsang – szervező
- Sárvasár: Bánffyhungyadi Regionális Térségfejlesztési Műhely – Megbeszélés, résztvevő
- Zsobok: Regionalitás, közösségépítés, szórványgondozás. Nemzetközi összefogás a szórványkérdésben c. konferencia; előadás tartása, MTA
- I. Nyárszó Játsszótérépítő Kaláka, szervező (MTA Néprajzi Kutatóintézet: Balogh Balász, Fülemile Ágnes, BCE Kert-, és Településépítészeti Tanszék, Lépték-terv, Kertész Táncegyület)
- II. Inaktelki Hagyományörző Szilveszteri Mulatság szervezése, Kertész Táncegyület
- *publikáció: Eplényi Anna, Fekete Albert, Kabai Róbert: Örökségvédelmen alapuló vidékfejlesztés a Sztánai Völgyben, Konferencia-kötet: Regionalitás, közösségépítés, szórványgondozás. Nemzetközi összefogás a szórványkérdésben, 2006, június 9-21. Zsobok, MTA – Etnikai- Nemzeti Kisebbségkutató Intézet, 65-74.o.*
- *publikáció: Eplényi Anna, Szani Zsolt: “Kalotaszegi gyümölcsösök” – Híd a település és a táj között, Konferenciakötet: A táj változása a Kárpát-medencében: Település a tájban, 2006. június 10-13., Tokaj, pp. 51-56.*
- 2007:** VII. Hagyományörző Sztánai Farsang - szervező
- II. Nyárszó Játsszótérépítő Kaláka, szervező (MTA Néprajzi Kutatóintézet: Balogh Balász, Fülemile Ágnes, BCE Kert-, és Településépítészeti Tanszék)
- III. Inaktelki Hagyományörző Szilveszteri Mulatság szervezése, Kertész Táncegyület
- 2008:** VIII. Hagyományörző Sztánai Farsang - szervező
- *publikáció: Eplényi Anna, Kardeván Lapis Gergely: Tájköltészet: Kalotaszegi Elégia – Irodalmi kert Magyarvalkón, 4D – Tájépítészeti és Kertművészeti Folyóirat (12), 2008/3: 2-14.o.*
- *publikáció: Eplényi Anna: Tájkapuk Kalotaszegen, 4D – Tájépítészeti és Kertművészeti Folyóirat (12), 2008/3: 34-43.o.*
- 2009:** IX. Hagyományörző Sztánai Farsang - szervező
- Magyarvalkó: CEEPUS- egy hetes „Tájéztétikai és Tájköltészeti Műhely”, Prof. Erwin Frohmann, Kardeván Lapis Gergely, Dr. Szani Zsolt, 20 osztrák és magyar tájépítész-hallgató részvételével
- *Landscape History of Kalotaszeg*, Előadás tartása a Sheffieldi Egyetem tájregészeti képzésén belül
- *Landscape Poetry*, Előadás tartása a Sheffieldi Egyetem tájépítészeti képzésén belül
- 2010:** X. Hagyományörző Sztánai Farsang - szervező

- Inaktelke és Nádas-mente: Tájérténeti Szemle, tájrégészeti-, dűlőnév-kutatási munkarésszel, BCE tájépítész-hallgatók részvételével
- publikáció: Eplényi Anna: *A kalotaszegi agroteraszoknak –mint a tájmintázat legjellemzőbb karakterelemének–, mikrodomborzati és tájérténeti vizsgálata, VIII. Tájérténeti Konferencia, Tájhasználat és tájatalakulás a 18-20. században, 2010. július 8-10, Kalocsa*
- publikáció: Anna Eplényi: *The history of regional landscape linkages and gates in the region of Kalotaszeg, Transylvania, Conference and workshop on Landscape History, TransEcoNet – Univeristy of West Hungary, Faculty of Forestry, Sopron, 2010. április 22.,*
- publikáció: Anna Eplényi: *Historic landscape pattern and land-use in Kalotaszeg, Conference and workshop on Landscape History, TransEcoNet – Univeristy of West Hungary, Faculty of Forestry, Sopron, 2010. április 22.,*

- 2011:** Három hetes tájkaraktérezési terepszemle Kalotaszegen és tágabb környezetében
- előadás: ECLAS Konferencia, Sheffield, előadás: Anna Eplényi, Gergely Kardeván Lapis: *The BEAUTY of LYNCHETS | Traditional agricultural terraces in vernacular landscapes and contemporary landforms as representation of high aesthetical value*, in: ECLAS Conference: Ethics/Aesthetics Abstracts, 2011. pp. 165-166.
  - publikáció: Eplényi Anna, - Frohmann, Erwin: *Lynchets – Ackerterrassenlandschaften in Rumänien – Die landschaftsprägenden Ackerterrassen in Kalotaszeg*, Zoll+ Österreichische Schriftenreihe für Landschaft und Freiraum (Nr.18) 2011. 21. évf., pp. 62-66.
  - Nyári, egy-hónapos teremszemle Kalotaszeg szegélyterületeinek bejárásával
- 2012:** XII. Hagyományörző Sztánai Farsang – szervező
- Két hetes tájkaraktérezési terepszemle Kalotaszegen és tágabb környezetében
  - Nyertes „határon túli emlékhelyek” pályázat előkészítése – Magyarvalkó: Miháltz - Jékelyi emlékkert
  - 2011: publikáció: Eplényi Anna: *Retrogresszív tájérténeti vizsgálati módszertan Kalotaszeg egyedi tájértékeinek és táji eseményeinek példáján* – in:press 2012, Konferencia-kötet: IX. Tájérténeti Konferencia – Történelmi emlékek a tájban, 2012. június 26-28., Keszthely,

2. §. S. Rippon tájérténeti megközelítésű tájkarakter-elemzésének ábrái

A tájmintázatot alkotó „szövet” felépítése az elemi részecskékből (ház > telek > falu);
A angol tájban visszatérő zártlegelők, cserjesávval lekerített parcelláinak erős mintázata
Történeti tájmintázatot bemutató ábrái forrás: Rippon, 2004.

3. §. C. Swanwick tájtervezői-megközelítésű tájkarakter-elemzésének ábrái

A tájkarakter-típusok és tájkarakter-területek elkülönítése a regionális léptéktől a helyiig (2.3)

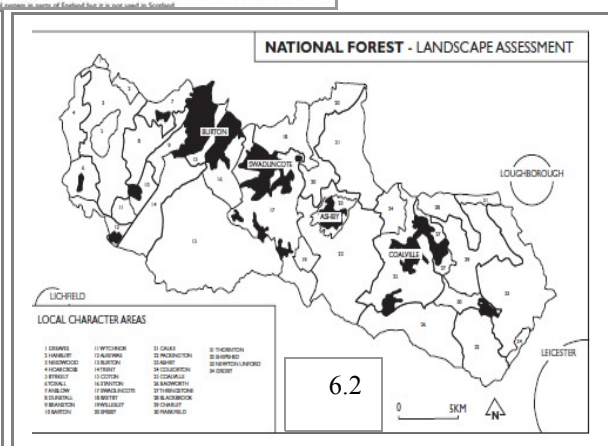
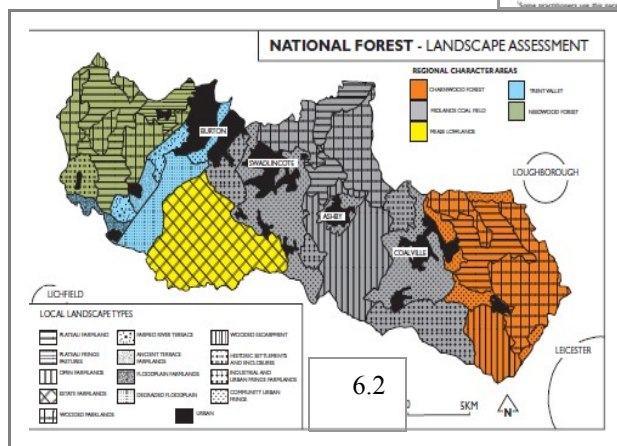
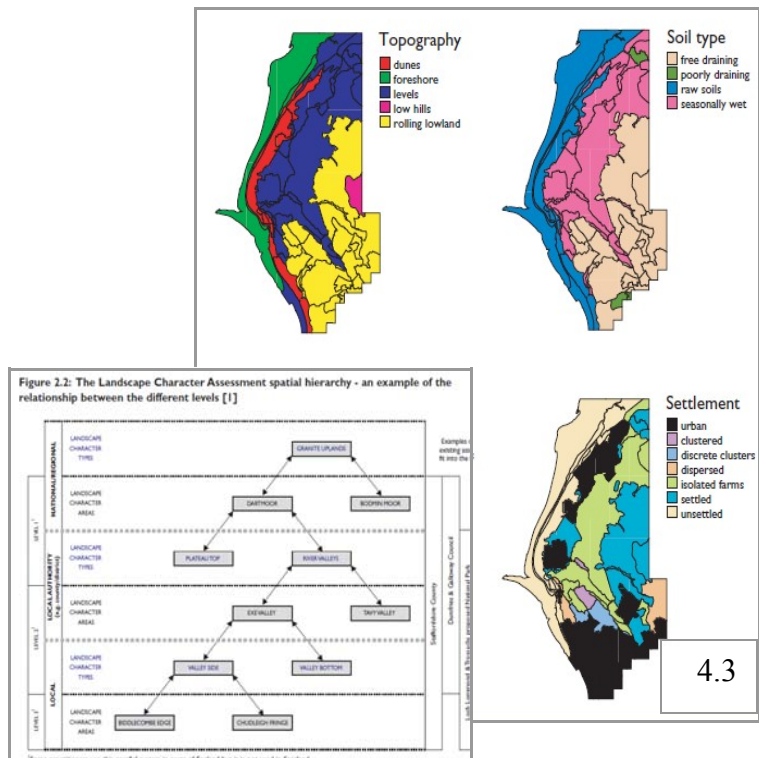
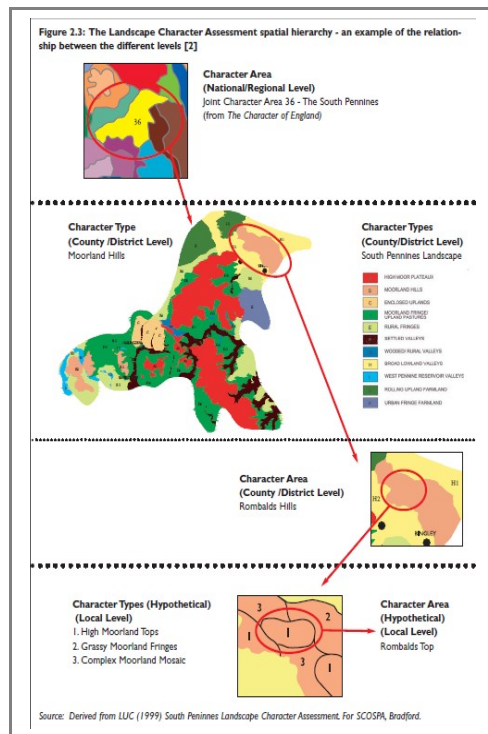
A tájkarakter-elemzést megalapozó témakörök lehatárolása típusokban és térben (4.3)

A tájkarakter-típusok és tájkarakter-területek felosztása (2.2)

A National Forest területére levezett tájkarakter-típusok és tájkarakter-területek (6.2)

A tájlátványok felvételi adatlapjának szempontjai (5.2)

A tájkarakter-elemzés esztétikai tényezői (5.2) forrás: SWanwick, 2002.

Visual Assessment Criteria:				5.2	
PATTERN (2 Dimensional):	dominant	strong	broken	weak	
SCALE:	intimate	small	medium	large	
TEXTURE:	smooth	textured	rough	very rough	
COLOUR:	monochrome	muted	colourful	garish	
COMPLEXITY:	uniform	simple	diverse	complex	
REMOTENESS:	wild	remote	vacant	active	
UNITY:	unified	interrupted	fragmented	chaotic	
FORM (3 Dimensional):	straight	angular	curved	sinuous	
ENCLOSURE:	expansive	open	enclosed	constrained	
VISUAL DYNAMIC:	sweeping	spreading	dispersed	channelled	
Perception:					
SECURITY:	intimate	comfortable	safe	unsettling	threatening
STIMULUS:	monotonous	bland	interesting	challenging	inspiring
TRANQUILLITY:	inaccessible	remote	vacant	peaceful	busy
PLEASURE:	unpleasant	pleasant	attractive	beautiful	

Box 5.2: Some of the aesthetic factors in Landscape Character Assessments

Balance and Proportion

The relative quantities of different elements within the view affect balance and proportion. Criteria such as a 1/3 to 2/3 relationship (rule of thirds) can be used to assess how well balanced the landscape is in aesthetic terms. Temporal effects should be considered. Proportions may change with the seasonal addition or loss of elements.

Scale

Here the overall scale of the landscape must be assessed once the factors that define it have been established. These include the degree of enclosure by landform or woodland and the main positions from which the landscape is viewed - scale increases with elevation and distance. Scale is closely related to balance, proportion and enclosure.

Enclosure

Where elements are arranged so that they enclose space, this has an effect on the overall composition so that the space and mass become as one. It also has a great effect on scale due to the interaction of the height of the enclosing elements and the distance between them.

Texture

This varies according to scale, but can be defined in relative terms as coarse, intermediate or fine. Texture is determined by crops, tree cover, size of trees, species, size of fields, etc. It is an important contributor to design unity and diversity, susceptible to change by addition or loss of elements.

Colour

This refers to the dominant colours of fields, woodlands, the built environment and other landscape elements. It includes any notable seasonal effects due to farming activity and seasonal change.

Diversity

This needs to be assessed in two ways. First, within the boundaries of the landscape type the minor variations of the landscape should be assessed to determine overall how uniform or diverse the landscape is. Second, the diversity of a typical composition should be evaluated. Additionally, trends for change should be borne in mind, that is whether the degree of diversity is increasing or decreasing.

Unity

The repetition of similar elements, balance and proportion, scale and enclosure, all contribute to unity. The degree to which contrasting elements disrupt a composition depends also on the context. For example a single quarry in the midst of an otherwise unified landscape pattern may cause a high degree of discontinuity.

Form

This term describes the shapes of fields, woods, of linear features, of landform, e.g. rectangular, curvilinear, rounded, flat, etc. It is a very important factor in defining ancient or planned landscapes. We pick out forms and shapes very quickly, often on slight evidence.

Source: Based on Forest Authority England (1992) Forest Authority Guidelines on landscape assessment for Indicative Forestry Strategies. Unpublished draft, as in CCP 423, Countryside Commission.

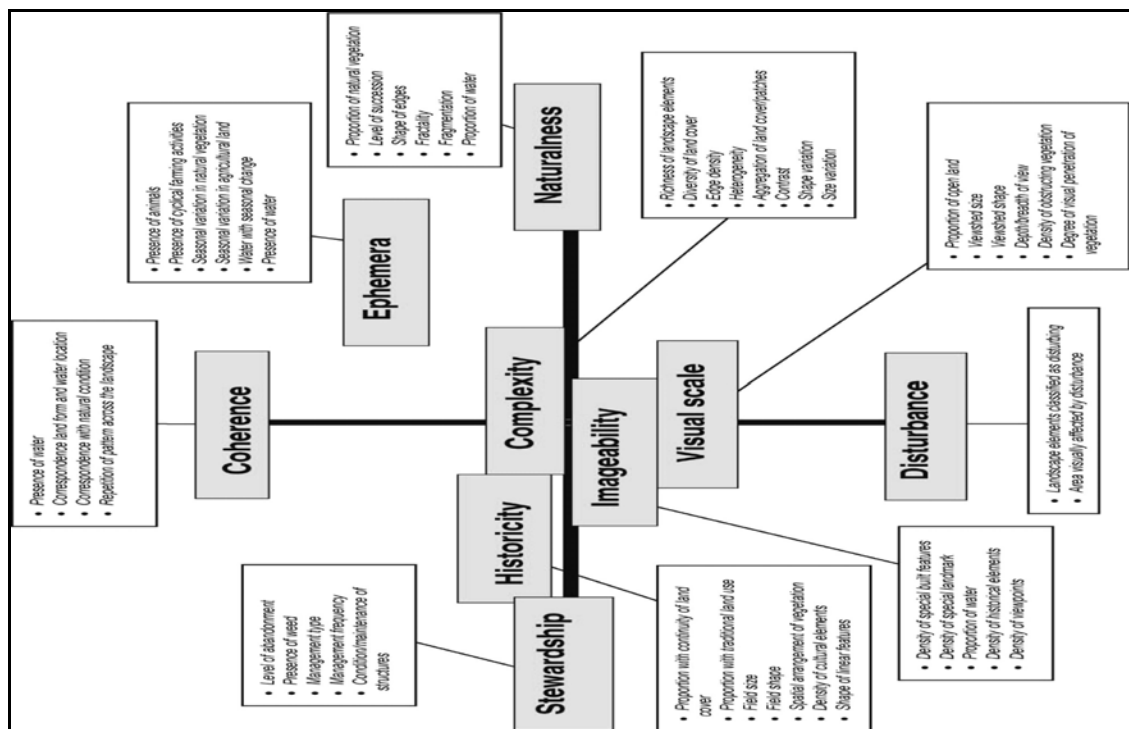
4. §. A tájkarakter-elemzés tájlesztetiki megközelítésének áttekintő ábrái

A Kaplan házaspár által kidolgozott kognitív tájpreferencia elmélet mátrixa (Kaplan, 1989, p.53.) A táj vizuális karakterjegyeinek elemzéséhez kapcsolódó táj-, környezetpszichológiai tézisek és a táj vizuális karakterjegyeinek rendezése kilenc témakör szerint (in: Ode et. al., 2008. p.92.)

Table 2-1 ORGANIZATION OF THE KAPLAN AND KAPLAN MODEL OF ENVIRONMENTAL PREFERENCE *		
Characteristics of Information	Understanding	Exploration
Immediate	Coherence	Complexity
Inferred or Predicted	Legibility	Mystery

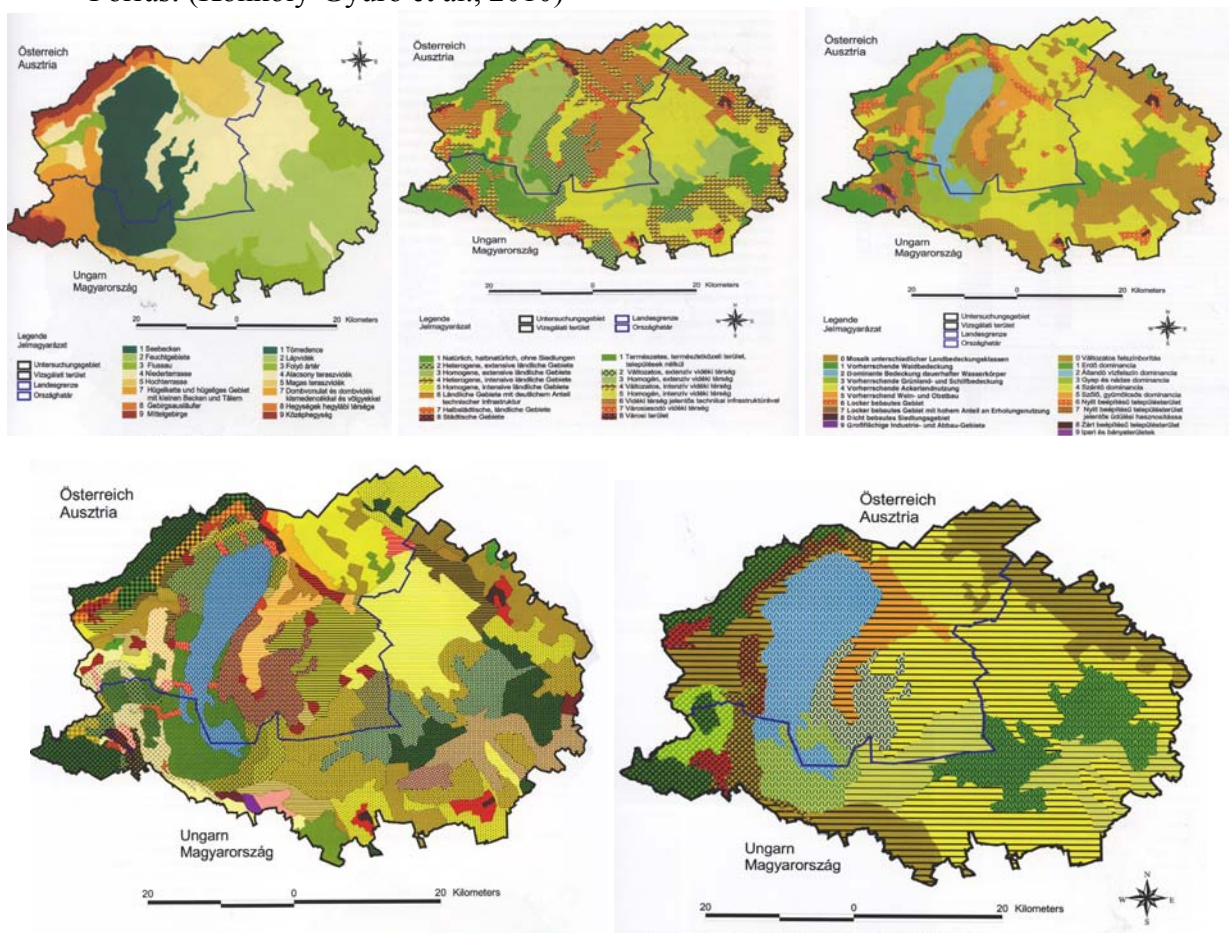
Table 2. Concepts describing landscape character—relationships to theories of landscape preference and experience

Concept	Theory	References
Complexity	Biophilia	Kellert & Wilson (1993)
Coherence	Information Processing Theory	Kaplan & Kaplan (1982, 1989)
Disturbance	Biophilia	Kellert & Wilson (1993)
Stewardship	Aesthetic of care	Nassauer (1995)
Imageability	Spirit of place/genius loci/vividness	Lynch (1960); Litton (1972); Bell (1999)
	Topophilia	Tuan (1974)
Visual scale	Prospect-refuge theory	Appleton (1975)
	Information Processing Theory	Kaplan & Kaplan (1982, 1989)
Naturalness	Restorative landscapes	Kaplan & Kaplan (1989); Ulrich (1979, 1984)
	Biophilia hypothesis	Kellert & Wilson (1993)
Historicity	Topophilia	Tuan (1974)
	Landscape heritage/historic landscapes	Lowenthal (1979, 1985); Fairclough et al. (1999)
Ephemera	Restorative landscapes	Kaplan & Kaplan (1989); Ulrich (1979, 1984)

5. §. Konkoly-Gyúró Éva által alkalmazott módszer térképábrázolatai

- A három kiindulási adat: 1. Relieftípusok // 2. Emberi hatás // 3. Felszínborítottsági dominancia
 4. Az ezekből összefüggéssel létrehozott 63 tájkarakter-típus (=tájmozaik)
 5. A helyszíni és szakértői megítélés alapján leegyszerűsített 13 tájkarakter-típus
 Forrás: (Konkoly-Gyúró et al., 2010)

6. §. A vásározás távolságmértékei

A távolságmérésre ekkor vagy a 'Stáció-t' használták, amely a fogatos közlekedés esetén az állatok pihentetése, fogatcsere közötti időt jelentette, általában 3-4 órát. Pl. Körösfőről Kolozsvár két stáció, vagy a magyar szárazföldi 'mérőföldet', ami megközelítően 8-9km volt, pl. Bocsról Nagyvárad 8 mérőföld távolságra volt, és végül a 'napi járóföldet' ami az oda-vissza utat és az ott töltött időt jelentette, pl: Marótlaka-Abrud három-napi járóföld. (in: Takács, 2006.)

7. §. Dűlőutak, szekérutak XIX.-XX.sz.-i áthelyeződése

Magyargyerőmonsotorra „nyílegyenesen” Jézus domja-Nyárszó-Jákótelke-K.Bikal útvonal vezetett, és még Jankó János saját felmérése is ezt mutatja; Sebesvártól-Malomszegen át rövid út vezetett Zentelkére, Hunyad elkerülésével, amelyet sok térkép főútként jelöl; ill. Nagykapus-Nádik-ér völgye-Gyerővásárhely -'Papp erdeje'-Egeres útvonal vezetett Szilágság felé. Ezek a motorizáció elterjedésével szerepüket veszítették. Az akkor még Hunyadról Bikalon és Farnason át vezető országút a XX.sz. első felében kezd áthelyeződni Ketséd-Alsófüld felé, és eközben a Hangos-tető melletti fogadó (Farnas déli határában) is jelentőségét veszti.

8. §. A Bedecsi vár leírása

„A községtől keletre, 2,5 km-re, egy fenyves erdővel borított ÉK-DNy irányú hegynyúlványon, melyet délkeletről a Vár-völgye, északról a Kapus-patak határol, találjuk a bedecsi vár csekély maradványait. A kisterületű, középkori hegyi várról okleveles említés nem maradt fenn. Jellege és maradványai alapján fennállása a 13-14. századra tehető. A hegygerinctől kettős árokkal leválasztott kis vár területe 40x15 méter. Felszíne a kincskeresők turkálása miatt erősen bolygatott, ezért a vár alaprajza nehezen kivehető. Az északi oldalon, ahol kissé lankásabb a hegyoldal a Kapus-patak felé, a plató peremén várfal maradványát találjuk. A várfalnak egy 2 méter hosszú, szögben megtörő darabja 1-1,5 méter magasan ma is jól látható. A plató D-i részén a hegyoldal meredek és szakadékos, itt falazat nyoma nem figyelhető meg. A községben lakók elmondták, hogy az 1940-es években még több falszakasz is látszott a vár területén, ezeket azonban a kincskeresők szétdúlták.” – Szöveg és a képek forrása: <http://jupiter.elte.hu/index.html>, 2012.03.21.

9. §. Vas és arany-lelőhelyek a Gyalui Havasokban

A Gyalui havasok szemmel látható további táji jellegzetessége a Kiskapus és Egerbegy határában megfigyelhető vörhenyes színű finomleveles agyagsillámpala, amely néhol annyira bőven tartalmaz pirit-kristályokat, hogy az egész pala agyagos vörös- és barnavasérc telepekké változik. „Egy ilyen telepet a kiskapusi Bányabércen túl fekvő mély oldalvölgyben régebben bányászni is kezdtek, amit a most is látható tárnák bizonyítanak.”- írja Koch Antal 1889-ben.¹ Az 1864-es Pesty-féle összeírásban még az szerepel, hogy a „Bányabérc onnan veszi nevét, hogy e hegyben hajdan vashányászati kísérletek folytak, nyomai mai is láthatók.”²A XX. sz. második felében épült ki a Nagykapusi Vasgyár, amely erős ipari jelleget adott a völgynek, de tárnái a Nagykapus feletti (elzárt) domboldal erdőjéből nyílnak így nem láthatóak. A Gyalui Havasok délebbi völgyeiben (Hideg-Szamos) fontos ásványkincs az 1838-óta megtalált arany,³ amelyet azonban nagyon kis mennyiségben, 2 munkással bányásztak a Schreiber-Végh család Sándor-József-Jakab-bányájában 1880-1900 körül.⁴ Az arany bányászata délre, Jára-Aranyos-völgye, Abrudbánya felé kezd csak jelentősebbé válni, annak a területnek a nyersanyagai erősen eltérnek a Kalotaszegitől.

10. §. Vlegyásza/ Vigyázó néveredetének kérdése

A hegységet Téglás Ercsei-féle Kalotaszeg első leírásában és annak Merei-féle cáfolatában is Vlegyászának (Vlediásza) nevezik. A visszacsatolás utáni újbóli magyarosítás hevében Tulodgy⁵ így érvel: „*Kalotaszeg nyugati határát alkotja a 1838m magasra emelkedő Kalota hegység. Így nevezte már Lázár diák hazánk legrégebbi általa rajzolt térképén (Kalata Alpes). Így nevezték az 1600-as, és 1700-as évek térképén. Tehát az a helyes neve a gyönyörű hegységnek, és nem a későbbi Vlegyásza vagy a Vigyázó elnevezés.*” Egy 1813-as erdélyi tájleírás (Marienburg, 1813) megkülönbözteti a Gebirge Vledasza-t és annak előhegységét, a Kalota hegyet: „*Die Höchsten Gebirge diese Comitats find die Grenzgebirge gegen das K. Ungarn zu ...Die Gebirge Vladiása. Noch weiter ist das Gebirge Balamirása und tiefe in den Comitats herein das Gebirge Kalota oder Mogura máre. Kleinere flüsse sind:)(...) den am Gebirge Kalota entspringenden Kalota, den am Fuße des Gebirges Vlediáßa entspringenden Szekellő...*”. Koch⁶ geológiai tájleírásában így fogalmaz: „*a legtágabb értelemben vett Vlegyásza hegytömeges a Sebes-folyó völgye által leszelt keleti rész a Bogdán vagy a Kalotaszegi hegység nevei alatt is ismeretes*”. Ebből feltételezhetjük, hogy a XIX. sz. közepén mindkét elnevezés használatban volt, és más terület megnevezésre szolgált: a Vlegyásza, ahogy az több kézíratos térképen is szerepel a magashegységre volt értendő, a Kalota-hegy(ség) pedig ennek előhegységére (ma Bogdán-Tomoldok). Terepszemléim során megállapítottam, hogy ma már senki sem használja a *Kalota-hegység* fogalmat, a felszegei magyar lakosság is egyértelműen, kizárólag csak is a Vlegyásza megnevezést használja.

¹ Koch – Hofmann, 1889, p. 11.

² 1941-es dűlőnév-összeírásban azonban már a Bánya-patakánál lévő „*Juk (!) barlangszerű nyílás neve, amelyről azt tartják, hogy egy régi aranybánya bejárata, ... a falubeliek emlékeznek, hogy itt mérnökök kutattak, de nem kaptak aranyat*”. In: Szabó T. A., 1942., p. 172.

³ Kürthy – Koch, 1876., pp. 165-175.

⁴ Kol. Kereskedelmi és Iparkamara éves Jelentései alapján

⁵ Tulodgy, 1944, p. 114.

⁶ Koch – Hofmann, 1889. p.5.

11. §. A Vlegyásza térélményéhez, időjárásához kapcsolódó leírások

Merei-Gracza: „Az agg Vlediásza, e’ felhőkben meredező sivatag, talán többet érdemel egy pár szónál melyekben csak magossága és természeti fekvése érintetik. Ez a hegy az, mely mintegy örök időkre írt jóslókönyv, elemi vihart, vagy derült napot ígér Kalotaszeg szorgalmas gazdáinak, melyet ha nap lemenetekor köd borít, tavasszal és ősszel sanyarú időre, télben tartós havazás után kiderülve kemény hidegre számolunk, és nyárban, egy tojásnyi felhő bércei felett pillantok alatt óriásodva, villámtűz, zúgó zápor, vagy éppen felhőomlás dül egész vidékünkön; közmonda: ködöl a’ Vlediásza, vége a ’jóidőnek, mert sokszor hoz borút e’ hegy vidám derűre, és tartja kötve a’ földműves gazdát. ... Azon részét a Vlediászenak, hol a’ fenyők már tenyészni megszűnnek, temérdek islandicum (transsilvanicum) és apró, sűrűn össze-nőtt borsfenyő borítja, mely legfennebb fél öltre növekedve, földszint terül-el, száz meg száz ágazatokra kanyarodva le a’ fenyvesig. A’ Vlediásza bár magos, hideg és egy örökös széltanya, de nem hazája még is egy örökös télnek, nyárelő hóban lanyhán esősvén, megtarkul ’s már közepén annak, a’ kikelet nyomai látszódnak; azonban a’ rövid nyarat komor tél váltja fel nemsokára, ’s bészappanyozott bércei gúnymosollyal tekintenek a’ b.hunyadi szőlőhegyre, hol Bacchus körmibe fúva, és sokszor fog koczogva, alig szűrheti el savanyú borát.”⁷

Jankó: Eső lesz, ha a Vlegyásza közel jön, felmagasodik és a zöldje tisztán látszik; ... Ellenben szép időt várhatni, ha reggel a Vlegyásza le van rokkanva vagy nagyon meg van alapulva s aszály (fekete füst) látszik rajta; ha a felhő Magyarvalkó felé húzódik.⁸

Gyarmathy Zsigáné: Délnyugaton az egymás fölé emelkedő kézdománcú hegység háta mögött magasan, fenségesen trónol a mi havaink hegykirály az öreg Vlegyásza. Volt egykor ő is fiatal, és akkor tüzes belsejének szikráit ontotta; most kiégett vulkánja fölött hó ragyog, oldalának barázdáit bársonyos öblökké simogatta az évszázadok keze, a mélyebb gerincekben nyaranta is ragyog a hó, és innen – mármint Bánffyhunadról – tekintve olyan az, mintha a távolság kékjében nagy fehér madár úszna. A Vlegyásza tájának vadregényes szépsége megkapó; a hegységeket sötét fenyves borítja; óriás sziklák alján kristályvizek zubognak, a szakadékok vágásain át sötétkék hegycsúcsok tűnnek fel; szóval fenséges szép ez a havas.⁹

⁷ Merei Gracza György, 842 – idézi Hála, 2006. pp.26.27.

⁸ Jankó, 1892. p. 189.

⁹ Gyarmathy, 1897.

12. §. Magyarvalkó geológiai és geomorfológia leírásai a XVIII.sz.-ból

Fichtel 1780-ban személyesen látogat el Magyarvalkó környékére, amelynek tájmorfológiáját részletesen (és némi csodálattal átitatott lelkesedéssel) mutatja be. A Valkó környéki mezaplatós formációk festőiségét később is dicsérik. A XIX. sz. közepén Hauer szintén felhívja a figyelmet a valkói hegyek kontúrformáinak különlegességére. Megállapítható, hogy a Felszei táj legkorábbi felfedezői német geológusok voltak, akik megfigyeléseiket már a XVIII. sz. végén publikálták Magyarvalkó és Magyargyerőmonostor környékéről. A tájleírások alátámasztják a környék egyedi geomorfológia arculatát; kövületeinek gazdag bemutatása pedig jelzi Valkó korán kitüntetett szerepét:

„**Walko:** Wenn von Banffy-Hunyad dahin gefahren wird, trifft man zwei, ostern der Strasse gelegene, und nicht weit voneinander entfernte, für sich frei stehende hohe und zugespitzte Berge an, die in einer konischen Gestalt so regulär gebaut, auch so artig und abwechselnd bewachsen sind, daß man sie, wenn ihre Höhe und Größe nicht widerspräche, für Berge, so die Kunst zusammen getragen und angepflanzt hätte, halten würde. Zwei Stunden weiter auf der fast ebenen Strasse fortgefahren, kommt man an der Fuß von wieder zwei nebeneinander frei und abgesetzt stehenden Bergen, zwischen welchen in einem tiefen Loche, ich nicht sagen, Thale das Dorf Walko lieget. Es finden sich in dieser Gegend noch mehrere Dörfer, die eben diese Lage haben, und gegen den Horizont, in gewaltsam ausgewaschenen Vertiefungen stachen, auch mit so steilen Rupturen umgeben sind, daß kaum an einem Orte eine Ausfahrt angebracht werden konnte. Wer immer diese Gegend mit einigen Aufmerksamkeit betrachtet, wird sich von einer ehemaligen wüthenden Fluth überzeugen, und von der, als allgemein angekommenen Hypothese, das die Berge von Merre erbaut worden.“¹⁰

„**Walko,** eine ehrwürdige Gegend...“¹¹

„**Magyar Valkó:** die Umgegend dieses Dorfes ist durch ihre sonderbare Bildung und die Menge der Versteinerungen, welche man dasselbest antrifft, für den Geologen besonders merkwürdig.“¹²

„In der Umgebung von **Valkó** zeigt das eocene Gebirge besonders scharfe und schroffe Contourformen. Besonders fällt ein hoher spitzer Kegel zwischen Gyerő Monostor und diesem Orte in die Augen, der auf grosse Entfernung und von verschiedenen Seiten aus gesehen, denselben die umgebenden Berge beherrschenden und von ihnen abstechenden Charakter behält.... In ähnlicher Weise schafkantig and steil abgebrochen nach mehren Richtungen sind auch die meisten kleineren und weniger auffallenden Berge seiner Umgebung... die verschiedene Höhe der Lage verbunden mit der Verschiedenheit des geologischen Materials bedingt andere Formenverhältnisse der Landschaft.“¹³

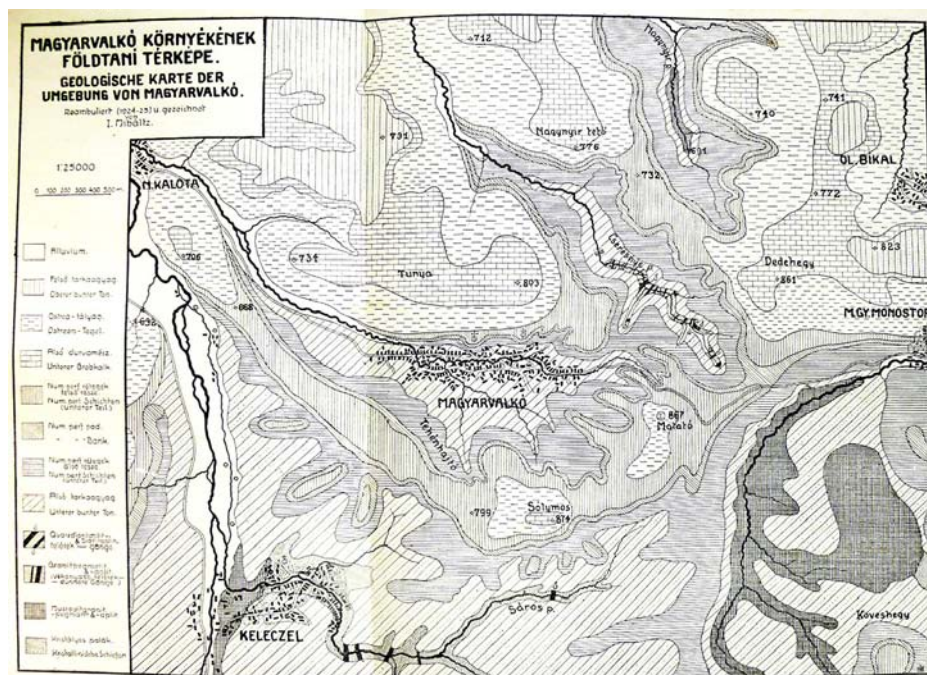
¹⁰ Fichtel, 1780, p. 52-55.

¹¹ Lebrecht, 1789. p. 246

¹² Benigni, 1837. p. 27.

¹³ Hauer – Stache, 1863. pp. 450-451.

Magyarvalkó környékének XX.sz.-i földtani térképe (Miháltz, 1926b.)

13. §. Felszegei malmok összeírása és jellemzése a Cziráky-féle összeírásból

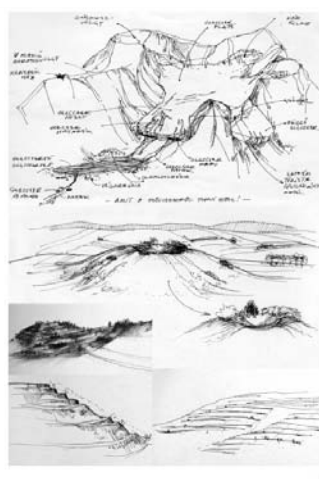
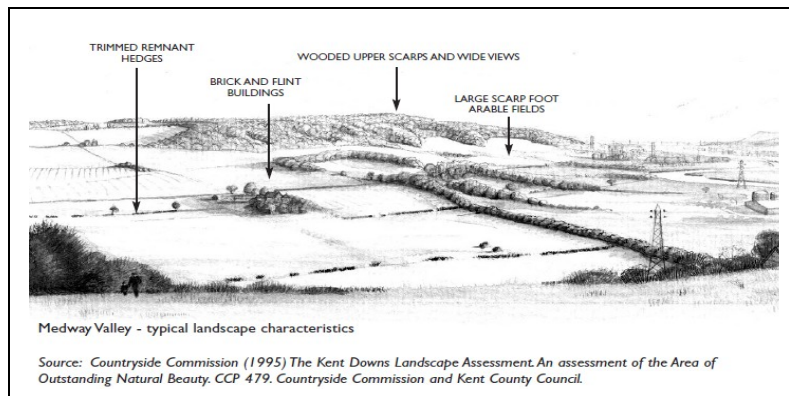
Kelecel: Itt, benn a helységünkben, vagyon b. Bánffí (!) György Ruzs Györgyi nevű emberinek egy 1 kövű malma. A Határunkon Petre Szimnak, és más Girze Mitrujnak egy kövűk. A mi számunkra elegendők. **Nagykalota:** A Fejér (?) vizén vadnak fűrészeink, melyek ugyan az uraságé, de a destkét és lécet onnan szerezzük. A Méregjói szomszéd határon vagynak ványolómalmok. A szomszéd Székjő vizén szoktak tőlünk tutajjal járni Nagyváradra. Lisztelő malmaik vagynak nekünk maguknak. Egy néhány parasztoknak itt benn, a faluban Kálma Vonnak kétkövű, csakugyan a faluba Bara Mitrének 1 kövű, ugyanott Nyikora Mihálynak 2 kövű, Koza Vonnak 1 kövű, Roska Györgyinek egykövű. **Incsele:** Helységünkben malom nincsen, de van a földesuraságnak várcai prédiában. 4 lisztelő malom vagyon. Kettő tkts Datzó János úré, két-két köv, 1 tkts Keresztes Elek úré, 1 kövű, Egy Zámbo Elek és Ferenc uraké, 1 kövű, melyek helységünknek elegendők. Ványolómalmaink a szomszédban elegendők vagynak. Úgy fűrészmalmok is. **Magyarvalkó:** Malmunk van a határon 3, idevaló gazdáké. **Méregjő:** Vagynak határinkban jó ványoló malmok, ahol öltözékre való gypjú szötyteinket megványolhatjuk. Malmok benn a faluban elegendők vannak, 6. **Sebesvárallya:** Alkalmas nagyságú folyóvizünk van, a Székellyő vize, mely itt folyván le falunk mellett, szoktunk tutajokkal Váradig kimenni. Kenderáztató vizünk a faluban van elég, és minden időbe örölhetünk, úgy papíros és ványoló malmunk is vagynak. **Székelyő:** Lisztelő malmaink vagynak itt is a faluban, és annál fogva minden időben örölhetünk eleget Vagynak fűrészmalmok is, melyeken szoktuk vágni a deszkákat és léceket.¹⁴

14. §. A grafikai szemléltetés előképei, ábrái

Tájkarakter-elemzésnél alkalmazott, magas-nézőpontú látványrajz (Swanwick, 2002., 5.2.)

2,5 D-s tájtérképek és terepmodell rajzok metodikája (Eplényi – Oláh, 2011. pp.168-173)

¹⁴ Takács, 2006.

15. §. Az erdők birtokviszonyainak tájképi hatásai

Az erdők kiterjedésének vizsgálatakor fontos figyelembe venni azok tulajdonviszonyait, mert pl. Mérán a Kolozsvári Szt. Erzsébet Aggház (1800 kh); a bácsi (1450kh) és kolozsmonostori (3500 kh) határban a Kolozsvári Róm. Kat. Tanulmányi Alap birtokolt nagyobb tagban erdőt, amelynek egységes kezelése nem engedte meg szétaprózódását, így zárt erdejének sötét képe mai nap is erős hatással van a tájkarakterre. Hasonló a helyzet Sárd – Szentpál környékén is, ahol kismesesi egy-tömbben történő birtoklása is jelentősen megnöveli az erdők arányát, és záródó látványát. Pl.: „Magyarsárd: Halmágyi Sándor – 217, Kertész István – 50, Krizbai D. Béla – 128, Lázásr Ferenc – 65, Teleki L. Gyula gróf – 523, Kertész János dr. – 50, Kertész János dr és Samu – 156; összesen 894 kH, ami a egész település erdejének 60%-a, Szentpál: Teleki L. Gyula gróf – 463 kH. ami a egész település erdejének 80%-a, Nádaszentmihály: Szereday Aladárné – 751, ami a egész település erdejének 90%-a.”¹⁵

¹⁵ Gazdacímár, 1911.

16. §. Mesterséges, telepített erdőfoltok előfordulása Kalotaszegen

Magyarvalkón a Bátki felvételeken (~1900) még jól látszódnak a komoly eróziós sérülések, amelyeket a század első felében kezdtek fásítani, majd a '70-es években felgyorsult és a domboldal Ny-i részén is tovább húzódott. **Damos és Jákótelke** között szintén a déli meredek oldalon történt fásítás.

Az **E60-út** mentén **Körösfőnél, Nagykapusnál, Gyalunál**, végig az út É-i oldalán, a mészkőszirtek meredek D-i oldalain ismétlődő foltokban jelenik meg. **Egerbegy** határában (a Kalotaszegi falvakhoz hasonlóan) szintén a D-felé néző, vasoxidos eróziós talaj megfogására ültettek hosszan elnyúló fenyősávot. A **Vista** központjában fekvő domb fásítása még a II. vh. előtti korszakra tehető, amelyet később bővítettek és mára a falukép markáns eleme.

A **Nádas-menti falvakban** több helyen látni a tölgyesek, bükkösök közé telepített fenyőültetvényt a '70-es évekből, amely soronként beszámozva a lakosok rendelkezésére állt épületfaként, így azok rászteres, mértani kiültetést követnek. **Magyargorbón** a délre tekintő domboldalon adatközlők elmondása szerint a fásítás „Nagy-Románia” alakzatban történt, mert a vasútról erre a dombra jól rá lehetett látni; Gorbó és Magyarnádas környékén egykori kisebb kőfejtők tájsebeit és igen meredek omlásait is gyéren fásították, de azok a mai napig sem erősödtek meg. **Jegenye:** a völgy Ny-i peremén történt feketefenyő hosszan elnyúló (100m széles, 5km hosszú) vonala jelentősen megváltoztatta a völgy képét; szintén erőteljes fásítás volt a Fürdő környékén is, ahol feketefenyő, erdei fenyő, vörösfenyő és luc elegyesével fásítottak.

Magyarfenesen a falu felé magasodó meredek Szőlő-hegy fásított D-i oldala mára a falukép domináns elemévé vált.

17. §. Az agroteraszok definiálása

Szabó A. osztályozása a kalotaszegi teraszjelenségről: Szántási lépcsőnek vagy hagyományos agroterasznak nevezünk minden olyan népi eszközzel hegy- és domboldalakon mzg.-i művelés céljára kialakított lépcsőszerű felszíni formát, amely a lejtőre merőlegesen, a szintvonalakkal párhuzamosan halad. Gyalult lépcsőnek (technikai terasznak) a számítások, mérések, tervek alapján talajgyalulással kialakított felszíni formát nevezzük, itt többnyire gyümölcsstelepítésre vagy meddőhányók újbóli termővé tételére hozták létre. Terasznak (geomorfológia fogalom) a vízfolyások által kialakított teraszlépcsőket tekintettük. Mindhárom terepalakulat sorsa a rézsűn és a koronán megtelepedett növényzettől is függ.¹⁶

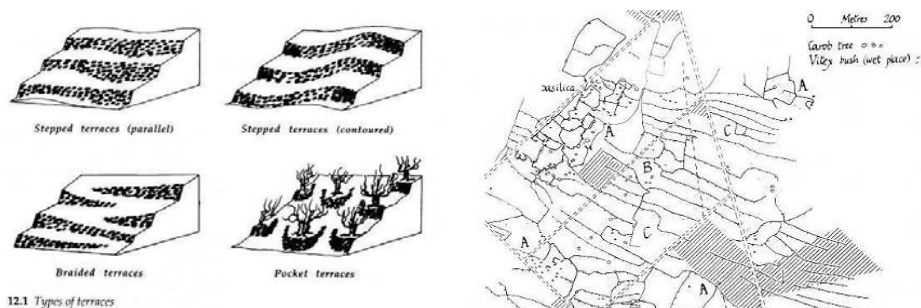
O. Rackam definálása: „On slopes the action of the plough tends to move earth downhill and to pile it against the lower field boundary to form a terrace called a lynchets. The steeper Celtic fields tends to be narrow and to follow the contours to form the flights of terraces marked as „Strip Lynchets” on maps. (...) Celtic field and strip lynchets can be dated from the pottery in the banks and their relation to barrows. Most of them are earlier than the Celtic (that is Iron Age) period. Some appear to be Neolithic origins; they were in use throughout the Bronze Age.”¹⁷

¹⁶ Péntek J.- Szabó A., 1985. p.105.

¹⁷ Rackam, 1986. p. 159.

R. Muir definálása: „Given the immense effort needed to carve out the terraces and the meagre returns that could be expected from cultivating many of the flights, it seems likely that many systems of strip lychets exist as memorials to communities afflicted by overpopulation and landhunger, where suitable level and low-lying ground was in short supply. Since the strip lynchets are seen to cut older Celtic field systems in several different location they can safely be regarded as the different as the creation of medieval peasant farming.”¹⁸

12.1 Types of terraces
Terasztípusok, és a kőfalakkal megfogott teraszok O. Rackam kréti tájtörténeti kutatásaiban

R. Muir megnevezései az angol tájtörténeti szakirodalomban: (1) ridge-and-furrow = szántási barázdák sík területen, (2-3) „strip lychet” későbbi falakkal megjelölve és középkori teraszolás

Teraszolósi rendszer hatásait keltő tájhasználat szilágysági szőlőtermesztő domboldalban; szántóföldi művelésre kialakított teraszrendszer a Meszes keleti oldalán (Csömörölő): látható a barázdák merev, egységes, mesterségesen létrehozott jellege, valószínűleg a szocializmus korában traktorokkal és barázdáló gépekkel készült

Hosszanti gyümölcsös és szőlős teraszrendszer Élesd környékén, az E60 főúttól északi irányba – déli kitérítéssel: a teraszolás egyenletes, vízszintes, mereven ismétlődő, ezáltal mesterségesége erőteljesebb, nem alkalmazkodik a terep mozgalmasságához.

¹⁸ Muir, 2004. p. 246.

18. §. Az agroteraszok tájlesztétikai jellemzése

A Riccabona-féle tájlesztétikai elemzése a Magyarvalkó környéki agroteraszokra vonatkoztatva a 2009-es műhely munkájából:

Egyediség: a teraszolás beavatkozása helyhez kötött, lokális, egyedi, ezáltal megismételhetetlen; jellege inkább szobrászati/plasztikus, mintsem képies; egyedi, mint reliktum tájelem; nagy méretei szakrális dimenziót adnak a mintázatnak; a forma beleolvad a felszínbe ezáltal eggyé válik vele; a különböző alakú domboldalak teraszai különbözőek, nem egy „máshol-már-alkalmazott” mesterséges teraszolás átvétele.

Téri kiterjedés: dombos nyitott tér; folyamatosan egymásba folyó-átváltozó-hullámzó formák, változékony és flexibilis tájalakulatok közötti változatos horizont-élmények, amelyben a kisebb és nagyobb részterek folyamatosan váltakoznak, de szintézisben maradnak egymással – azaz tapintható a kapcsolatrendszerük; a kontúrvonalak belátást engednek a mélyebb geológia tájszerkezetekbe és ki is emelik azt; a teraszolás a tér minden irányában kiterjed.

Diverzitás: a teraszok nem egyformák, csak hasonlóak, így azok méretben, szélességben, hosszban is különböznek; az élesebb és tompább élek folyamatosan váltakoznak; a szélek hol hirtelen, hol lassan tűnnek el; a lépcsők a fény-árnyék hatások miatt a napszakokkal és évszakokkal is váltakoznak; ahogy az árnyék a kerekded dombokon áthalad más hatást ad neki; diverz a benapozottság és hóolvadás mértéke, és ezáltal az azon létrejövő mikroklima és vegetáció is, ami magasabb biodiverzitáshoz és a különböző zöld színárnyalatok kialakulásához vezet.

Természetesség-érzet: a terepi formakövetés miatt spontán vonalúak a teraszok, ami erősíti a beavatkozás természetes jellegét; a megtelepedő cserjék-bozótok spontaneitása az intenzív tájhasználatához képest most egy természet-közelibb érzetet hozott létre, ahol a szukcesszió a tájban organikusabban jelenik meg; mivel a teraszolás nem ugyanúgy fordul elő minden domboldalon, így nem uralkodik a tájképben; a beavatkozás mértéke is illeszkedik egy elvárható kézi terepalakításhoz; a formák spontaneitása és könnyedsége szintén természetességét erősíti.

Harmónia-tartalom: végtelenül hullámzó terepformák, azok lágy megformálása, a domborzathoz igazodó jellege kiegyensúlyozottságot tükröz; a „völgyes-dombos”, „hullámzó és síkszerűen kiegyenlített” formavilág közötti egyensúly párbeszédeseen jön létre; a beavatkozás mértéke humán – az eredeti terepviszonyokat tiszteletben tartó.

Szimbolikus-tartalmak, asszociációk: *„elgondolkodtató, nyugodt, szabadság, álmodozásra készlet, melankolikus, gondtalan élet, hajtogatott papírlap, hullámzó tenger, víz, békés, érezhető a megmunkálás időbeli dimenziója, a múlt munkás kezei, a cserjecsoportok – mint bokornyájuk haladnak a teraszokon.”* Erős szobrászati asszociációk – a táj mint homogén anyagból készült festetlen szobor, és mint (nem képies) három-dimenziós forma tapintásra, azaz bejárásra, körbejárásra készlet, ahogy ezt az ott gazdálkodó földműves tette. A hatalmas geoplastikus formák kiterjedését megpillantva döbbenetet érzünk (astonishment vagy sublime minőség), ekkor a téri kiterjedéshez kapcsolódó „óriási” erőt feltételező beavatkozás időbeli mélysége is megjelenik, egy erőteljes történetiség-érzéssel, azaz

átérezhetővé válik a formák időbeli mélysége, amelyet Bahtyin irodalmi művekben „kronotoposz” élménynek hív: tér – idő együttállásnak.

A formák kopársága, a föld – ég látványa is egy ősi, teremtő archetípust hív elő; Természet és ember együttes alkotása de úgy, hogy az ember (szellem) munkája nem a természettel szemben hatott, hanem mintegy annak lényegét –földtörténeti gyermekkorát– hozta felszínre és engedi láttatni a „szintvonalakkal”. A Teremtő munkája és a teremtmények legszorosabb szükségletei együttesen hozták létre öntudatlanul, és így műalkotás lett belőle: saját magára (a Teremtő keze nyomára) reflektál. Ez a táj a létfenntartás érdekében végzett emberi munka terméke, amelyben a szépség „véletlen ráadás”, azaz a természetes szépség éppen akkor jön létre, amikor azt nem célként tekintjük, hanem egy organikus tevékenység melléktermékeként a természetességében „szép”. A barázdák ebben az értelmezésben éppen azáltal adnak magas esztétikai értéket a vidéknek, hogy azok a kétékezi, túlélésért folytatott táji beavatkozás időben egymásra rakódó termékei. Simmel szerint „ahol valóban tájat látunk, s már nem az egyes természeti tárgyak összességét, ott keletkezése közben érzük tetten a műalkotást.”

A magyarvalkói terepszemlén készült elemzések, rajzok

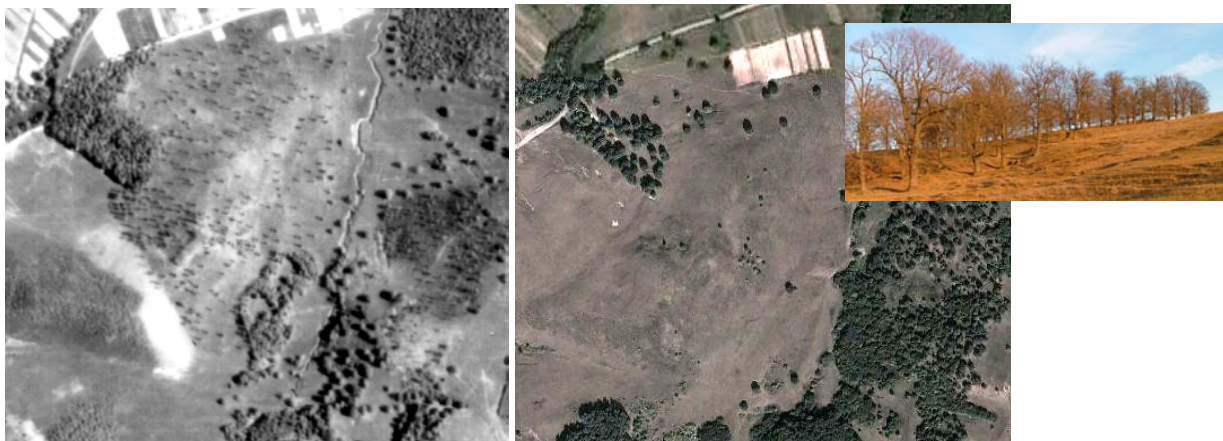
19. §. A „Kilátás-Medenék”- modell környezetpszichológia megközelítése

Jay Appleton *The aesthetics of landscape* (1975) című könyvében a tájkép-preferenciát a „Prospect – Refuge (kilátás – menedék) modellel” magyarázta, amely szerint a szavanna típusú tájak térrendszere lehetőséget adott az elbújásra, visszahúzódásra – ugyanakkor a vadászles helyzet kilátást is biztosított; az evolúciós fejlődésünkbe ez igen mélyen beleivódott, éppen ezért a gyerek tájpreferenciái között is első helyen áll; ugyanakkor hangsúlyozza, hogy a barokk tájképfestészeti hagyományok, köztük Claude Lorrain képeinek ehhez hasonló térszervezése, kulturális szintén mélyen beleivódott az európai képi konvenciókba, és ma is nagy erővel határozza meg a látványpreferenciákat. S. és R. Kaplan, és R. Ryan, (1983) *With people in mind* című könyvében összegzi, hogy több száz képértékelő kísérleteik eredményeképpen magas preferenciával illetik az angol „parkland” típusú tájképeket, mert azok „olvashatóak, érthetőek, koherensek, és hívogatóak”. R.S. Ulrich ugyancsak az angol tájképi kertek Appletoni-alapokon nyugvó széleskörű elterjedésével és kanonizálódásával magyarázza a mai ligetes térszervezés közkedveltségét és kiemelten magas képértékelési eredményeit.

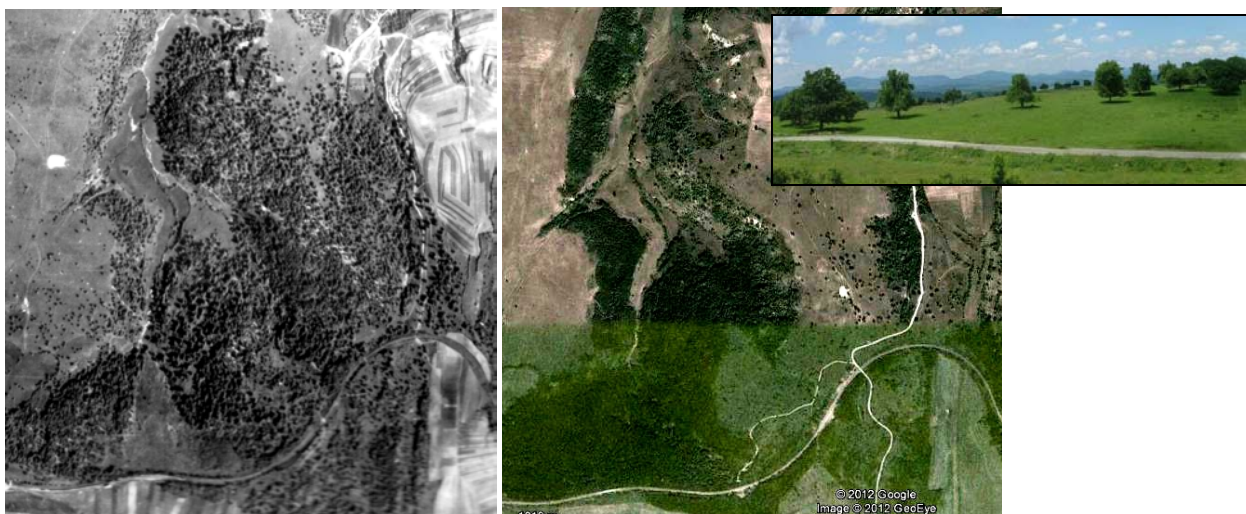

20. §. Kiterjedt fáslegelők előfordulása

1880 körül nagy fás legelő volt Jegenye és a 'Papp erdeje' között; Tóbérczén; Inkatelke és Mákó között; a kaolinbányászat intenzívvé válásáig Bogártelke és Sólyomtelke között egy 100ha-s ligetes fás legelőből ma csak egy falat maradt; Inaktelkén ma a Lüget és a Csere a két legnagyobb fáslegelő; Egeres és Nagypetri között a vízválasztón laza szerkezetű fás liget található egykori zárt erdő helyén; Szucság és Kisbács között található még egy nagyobb tag, valamit a méra-nádaskóródi egybefüggő erdőből történő darabos kitermelés/visszatelepítés folyamánya miatt az erdőtag körül több fás legelő is megjelenik.

Alsófüld melletti legelő változatos korú és állományú hagyásfákkal

Zsoboki fás legelő táj történeti változásai: 1941-ben sűrű, zárt állomány jellemezte, de a Ny-i oldalon látható patakpart nyitottabb volt > ez már megfordult, a patakpart záródott, és a középső rész nyílt meg

Fás legelő 1944-ben Nagykapustól délre, amely mára teljesen eltűnt.

21. §. A XX. sz.-i gyümölcsstelepítések Kalotaszegen

A XX. sz. második felének gyümölcsös-telepítései a telepítés téri kiterjedése és táji dominanciája sorrendjében:

Andrásháza-Bács térsége (~ 300ha): uralja a Nádas-mentének völgyét a Méra melletti Kerekdombtól egészen Bács faluig, ezáltal domináns gyümölcsstermesztési tájkaraktert adva a térségnek; főként alma és diófák mesterséges teraszokon, geometrikus rendszerben.

Szucság (~250ha): az É-i kitettségű gyümölcsösök (alma, dió, meggy, cseresznye) uralják a falut körbevevő domboldalakat látványát, amelyre a falu felett feldolgozó üzem is épült.

Ketesd-Bánffyhunad-Magyarbikal (~120ha): a '80-as évek végén és a rendszerváltáskor került kialakításra a gyümölcsös a településektől távolabb, É-i, szélvédett domboldalokon, sok helyütt a korábbi ültetvények – szőlőterületek, kisebb erdőtagok közé, így látványa csak néhány látványpontból dominál.

Alsófüld és Középfüld közötti (~100ha) Dl. Muncelului D-i és É-i kitettségű domboldalain, a XVIII. sz.-i egykori szőlőskertek mellé telepített, már előregedett, kiritkult, rosszul fenntartott gyümölcsös.

Almásnyíres és Bábonny közötti (~100ha) déli kitettségű domboldalon, alig kiterasszírozott felszínen már előregedett, elhanyagolt gyümölcsös.

Magyar- és Romángyerőmonostoron (20+9+6+2+2+2= ~41ha), magas fekvésük ellenére mindig is magas volt a kertek aránya a széttelepült településszerkezet miatt; a kommunizmus ültetvényei azonban új területeket vontak be a fásításba általában azokat széles mezővédő erdősávval körbezárva.

Magyarvalkón (~25ha), a Nagy- és Kis Malató Ny-ra néző védett domboldalában kisebb tagokban almaültetvények találhatók, inkább a völgyfeneki helyzetben lévő területeken, így a felszín nincs kiterasszírozva, hanem a fás szegélyek, völgyvonalak közé organikus ékelődik be, ezáltal nem idegen a tájkaraktertől.

Kispetritől (~25ha) NY-ra a Bükkös hegy ÉK-i oldalában, a szőlőkertek között.

Mákófalva (~25ha) a feletti völgykatlan É-i kitettségű oldalában időszakos vízfolyások erdősávjaival elválasztott telkeken.

Inaktelke – Gyerővásárhely (~20ha), Hasznosi-kert a Hasznos-patak Nádék tető oldalában.

Türe és Magyargorbó (20+8+5ha) a Gorfőbői völgy végi nagyobb tag mellett, a két falu közötti Nádas-katlan oldalaiban vannak kisebb bekerített gyümölcsösök.

Magyarókereke és Kalotaszentkirály felett(~6ha) felett a Hármaskőszikla alatt van egy kisebb hosszanti gyümölcsös az előhegység keleti védett völgyében.

Kiskapustól (~5ha) ÉNY-ra, Szamára településrész felett foghíjas gyümölcsös található.

Nyárszó (~5ha) falutól délre helyezkedik el egy kisebb tag a Falkafenyő – Jézus dombja K-i oldalán.

22. §. Szőlőművelésre utaló dűlőnevek Szabó T. Attila összeírásából

Szőllő: Bánffyhunyard, Magyarbikal, Jegenye, Kisbács, Mákó, Türe, Vista, Farnas, Váralmás
Szőlő alatt: Damos, Ketesd, Nyárszó, Méra, Vista, Farnas, Kispetri, Középlak, Zsobok **Szőlő allja, ~allya:** Damos, Magyarbikal, Nyárszó, Türe, Nagypetri, Váralmás **Szőlőárka:** Türe, Farnas **Szőlőbérc:** Sztána **Szőlő felett:** Damos, Nyárszó, Magyaránadas **Szőlő fő/fű:** Sárvasár, Bogártelke, Inaktelke, Kisbács, Mákó, Méra, Türe, Vista **Szőlőgödre:** Tamásfalva, Középlak **Szőlő gyepű mellett:** Sárvasár **Szőlő háta megett:** Kispetri **Szőlőhegy:** Damos, Magyarókerke, Magyaránadas, Magyarásárd, Méra, Szucság, Türe, Kispetri, Nagypetri **Szőlőhely:** Damos **Szőlőkert, szőlőskert:** Nyárszó, Türe, Középlak, Inaktelke **Szőlőkút:** Körösfő **Szőlők lába:** Ketesd **Szőlő máj, ~mál:** Magyarvalkó, Nyárszó, Mákó, Magyaránadas, Zsobok (Szőllőmájoldal) **Szőlő megetti erdő:** Bábonny **Szőlőoldal:** Damos, Kalotaszentkirály, Körösfő, Magyarbikal, Magyarókerke, Nyárszó, Sárvasár, Zentelke, Gyerővásárhely, Egeres, Jegenye, Türe, Farnas, Sztána **Szőlőpataka:** Gyerővásárhely, Nádasdaróc, Jegenye, Türe **Szőlősarok:** Inaktelke **Szőlőtető:** Nyárszó, Sárvasár, Gyerővásárhely, Bogártelke, Egeres, Kisbács, Mákó, Szucság, Türe **Szőlőútja:** Vista, Farnas, Zsobok **Szőlővölgy torka:** Kiskapus, Sztána (továbbá sok utótagos összetételbe előfordul)

Újszőlő, újszőlőalja, újszőlőhegy, újszőlőoldal: Ketesd 1778, Magyarbikal 1891, Farnas 1891, Zsobok 1864. **Pusztaszőlő, pusztaszőlő-oldal:** Kiskapus 1864, Mákó 1781, Türe, Bábonny, Farnas, Nagypetri, Méra 1671!, Kisbács (puszahely), Szucság (régi szőlőnél) 1781, Középlak, Jákótelke 1763, Damos 1735, Andrásné 1766, Nagykapus 1891.

23. §. Bánffyhunyard szőlőműveléssel összefüggő dűlőneveinek időrendi vizsgálata

A vizsgálat összefoglalását lásd a soron következő táblázatban.

Szabó T. Attila történeti helynévösszeírása¹⁹ alapján egy választott mintaterületen megtekinttem a szőlőműveléssel kapcsolatos helynevek rendszerszerű vizsgálatát. A választás egyrészt azért esett Bánffyhunyardra, mert itt jelentősebb szőlőterületek vannak, másrészt mezővárosi szerepe miatt 1660-tól egyenletesen vannak határnév-adatsorok (50 időpontból). Mivel a szőlőterület kitüntetett határhasználati mód és egyben jövedelemforrás is, ezért ezeket külön feltüntették, kigyűjtötték, még akkor is, ha maga a dűlőnév nem is tartalmazta a szőlő szót. Az adatsorokat időrendi sorrendben tüntettem fel 1660-1941 között. Sajnálatosan az elmúlt 150 évből csak 1864, 1866 és 1941-es adatok vannak, így a közelmúlt változásait nem jól tükrözik. Az évszámokhoz rendelve mindig egymás alatt tüntettem fel a hasonló/rokon nevű helyszíneket, így szemléletes azok ismétlődése, eltűnése, megjelenése. A táblázat és az 1941-es térképvázlat elemzése során az alábbi megállapítások tehetők.

- A szőlős-dűlőnevek nagy változatosságot mutatnak: közel 60 alpnév és azok al-változatai jelennek meg.

- A dűlőnevek általában (90%) nem tartalmazzák a szőlő szót, hanem őrzik a szőlőművelés előtti használat nevét, a szőlős-nevezetűek jellemzően újabbak.

¹⁹ Szabó T. A., 1942., pp. 5-32.

- A 60 névből csupán 15 az, amely visszatérő, gyakran ismétlődő, ugyanakkor 75% csak egyszer-kétszer fordul elő; ez utalhat arra, hogy kisebb, új helyszíneket is próbáltak művelés alá vonni vagy arra, hogy a falu környéki kertekben kisebb magán-szőlős-kertek is lehettek.

- Az évszázadok során újratelepítés is lehetett, mert ugyanabban a tagban *szőlő* – majd *pusztaszőlő*- majd megint *szőlő* terület is előfordul; ennek értelmezést nehezítheti, hogy a felhagyás után a szőlőtőkék nem mindig ásták ki, így azokat utólagosan is „szőlőként kezelik”, noha már nem művelik.

- A XVII.sz.-ban meglevő szőlőshelyek: Középpoldal=Ketesd felé való oldal/ Nagyoldal/ Vaskapu/ Csere/ Miriszló/ Szénégető/ Hosszú Bükk> amely közül több, egykori erdőből való területnyerésre utal. Ezek a területek a későbbi századokban is állandósult szőlőterületként használják, szinte mai napig megőrizve ez > 350 éves kontinuitást feltételez, így valószínű, hogy ezeken a területeken már ezt (1660) megelőzően is szőlők lehettek.

- A XVIII. sz.-ban új helyszínek jelennek meg: Csengő~Csergő/ Boros~Botos/ Hernót/ Kópa/ Majláth, ezek nem szerepelnek minden összeírásban, és Csergő kivételével a XIX. sz.-ban már ritkábban említik, azaz ezek eshettek teljes területekkel a filoxéra áldozatául.

- A XIX. sz.-ban „Vaskapu, Cser-oldal, Szénégető” terület felhagyásra kerül, új helyszínek is megjelennek, de már nem állandósodnak.

- A nevek és térképek egybevetésével megállapítható, hogy szőlők nagyobb tagban, domboldalban helyezkedtek el, a hegy-völgy irányba elősövénnnyel felosztva (*Közép-oldal*: Kis ~, Alsó~, Felső~, ~ Felsőlábban, ~ tetején) vagy (*Hosszú-Bükk*: alsó~, felső~, két ~ között).

SZŐLŐTERÜLETEK VÁLTOZÁSA BÁNFFYHUNYAD TELEPÜLÉSEN 1660-1941

Dűlők elnevezése, első okleveles említésének sorrendjében											
1660	Közép oldal										
1669	Közép oldal										
1669	Közép oldal	Nagy oldal	Vaskapu, alsó	Csere oldal	Miriszló	Szénégető					két felől pusztá szőlő Belényes alatt vagy Vincze szőlője Akasztófa alól, nagy Sajtóparlag Agyagos
1673	Közép oldal	Nagy oldal		Csere oldal			Ketesd felet való oldalon				
1683		Nagy oldal	Vaskapu	Csere oldal		Szénégető					Sajtóparlag Agyagos
1685						Szénégető					Két tó közt való barázda
1688		Nagy oldal			Miriszló						Város ferső végén, Udvarház mellett
1694		Nagy oldal, nagy Vaskapu			Miriszló		Alsó hosszú bükk	Ketesd felet való oldalon			Erős alatt
1695								Közép oldalon lévő felső labban			Kis rétnek alsó fele
1705		Nagy oldal			Miriszló	Szénégető	Hosszú bükk				
1712		Nagy oldal		Csere oldal	Miriszló			Ketesd felett	Csengő nevű hely		Bocor felett
1714	Alsó közép oldal	Nagy oldal			Miriszló	Szénégető		Ketesd nevű hegy	Közép oldalon Csengő nevű hely		
1715	Közép oldal	Nagy oldal	Vaskapu		Miriszló		Hosszú bükkön		Boros alatt		
1716	Közép oldal	Nagy oldal	Vaskapu, alsó és felső Vaskapu		Miriszló	Szénégető	Felső hosszú bükk, alsó hosszú bükk	csergő nevű hely	Botos alatt		Kövesd felett
1719		Nagy oldal	Vaskapu		Miriszló		Hosszú bükkön	csergő nevű hely	Boros alatt	Jégveremben	
1720	Közép oldal							csergőben		Alsóláb	
1721	Közép oldalon, - Nagy oldal				Mereszló			Ketesd felett való padbéli szőlő			
1722			Vaskapuban		Miriszló	Alsó Szénegető	Hosszú Bükk n. hegyben	csergő n. szőlő hegy	Botos alatt	Alsó lábban	Torokban Kavas kutnal
1724	Közép oldalon		Also Vaskapuban								Csemernye Felső Várásban
1725							Miriszlóban szőlő is volt, a de elpusztult				
1726							Alsó szénégető nevű szőlő hegyben				
1728	Közép oldalon							Tsegő n. hegyben	Botos n. Szőlő hegyben	Hernot n.h.	
1729			Felső Vaskapu								
1730	Közép oldalon		Felső Vaskapu, Alsó Vaskapu		Mereszlóban	Felső szénégető	Hosszú bükkön	Csergőben	Botos allyán	Hernot	Kopában, Pál Majláth
1737	Közép oldalon, - Nagy oldal	Nagy oldal	Vaskapuban, Felső Vaskapu		Miriszlóban	Alsó szénégető	Hosszú bükkben, alsó Ketesdnél	Felső közép oldalon Csörgőben	Botos alatt	Hernótban	Kopában
1742			Vaskapuban		Mereszlóban		Hosszú bükkön	Ketesd felett, Ketesd felé a Közép oldalon	Az Botos n. hegyben, Az Botos felett		Kopában
1751								Csergő Szőlő .n helyben			
1754	Közép oldalon	Nagy oldal, nagy Vaskapuban			Mereszlóban	Felső szénégető	Hosszú bükkben, Alsó Ketesdi hegyben, Ketesd felett	Csergőben	Botos alatt, Botos felett	Alsó láb	Hernótban
1757	Felső Közép oldal	Nagy oldal lát Vaskapuban pusztó			Mereszlóban		Felső hosszú Bükk Ketesdi hegyben, Ketesd felett	Csergőben	Boros felett, pusztó		Kopá széin, pusztó
1763											
1776	Közép oldal n. hegyen										
1781	Közép oldalon, Nagy oldal										
1782	Közép oldal	Nagy oldal			Mereszló n. hegyben	Alsó hosszú Bükk	A Ketesdi határon	Csergő			Kopá n- hegyben
1786		Nagy oldal	Vaskapu helyin szőlő		Mereszlóban	Szénégetőben, - Hosszú Bükkön, A két hosszú bükk közt				Hernótban	Borlikban A Kakasmandikóban
1788	Közép oldalon						Ketesdi hegyen				A rigönyestiben
1792	Közép oldal, kis	Nagy oldal	Vaskapu		Mereszló		Hosszú Bükkön, Felső hosszú bükkbe, alsó hosszú bükk	Csergő, Tsergő	Botos alatt, Botos felett	Hernot	Kopá n- hegyben
1793		Nagy oldalon, Nagy oldal aljában			Miriszló			Csergő			
~1750	Közép oldalon, - Nagy oldal	Nagy oldal alatt, pusztaszőlő			Miriszlóban		Felső Hosszú Bükk Ketesd felett				
~1770	Közép oldalon	Nagy oldalon, Vaskapuban , pusztó			Mereszlóban		Hosszú Bükkönben		Botos alatt	Hernótban	Kopá alatt Majláth
~1790	Közép oldalon	Nagy oldalon					Hosszú Bükkön				Borlik
1800		Nagy oldal									
1802	Közép oldal	Nagy oldalon									Kopában
1803	Közép oldalon	Nagy oldalon									Kopában
1808					Mereszloszélben				Borosallyan		
1809	Közép oldalon										
1813	Közép oldalon, az alsó lábban							Tzergő hegy			
1821							Alsó Hosszú Bükkben				
1824	Közép oldal	Nagy oldal									
1831	Közép oldalon							Ketesdi szőlőhegyen a falu felett			
1864								Csergő, régen cserjés most szőlő			
1866	Közép oldal							Csergő szőlő			
1941				Csere oldal	Mereszló	Szénégető	Arsóhosszúbükk, Felső Hosszúbükk	Csergő	Botos	Jégverem	Hernót

- A 60 névből csupán 15 az, amely visszatérő, gyakran ismétlődő, ugyanakkor 75% csak egyszer-kétszer fordul elő; ez utalhat arra, hogy kisebb, új helyszíneket is próbáltak művelés alá vonni vagy arra, hogy a falu környéki kertekben kisebb magán-szőlős-kertek is lehettek.

- Az évszázadok során újraterelítés is lehetett, mert ugyanabban a tagban *szőlő* – majd *pusztaszőlő*- majd megint *szőlő* terület is előfordul; ennek értelmezést nehezítheti, hogy a felhagyás után a szőlőtőkék nem mindig ásták ki, így azokat utólagosan is „szőlőként kezelik”, noha már nem művelik.

- A XVII.sz.-ban meglevő szőlőshelyek: Középpoldal=Ketesd felé való oldal/ Nagyoldal/ Vaskapu/ Csere/ Miriszló/ Szénégető/ Hosszú Bükk> amely közül több, egykori erdőből való területnyerésre utal. Ezek a területek a későbbi századokban is állandósult szőlőterületként használják, szinte mai napig megőrizve ez > 350 éves kontinuitást feltételez, így valószínű, hogy ezeken a területeken már ezt (1660) megelőzően is szőlők lehettek.

- A XVIII. sz.-ban új helyszínek jelennek meg: Csengő~Csergő/ Boros~Botos/ Hernót/ Kópa/ Majláth, ezek nem szerepelnek minden összeírásban, és Csergő kivételével a XIX. sz.-ban már ritkábban említik, azaz ezek eshettek teljes területekkel a filoxéra áldozatául.

- A XIX. sz.-ban „Vaskapu, Cser-oldal, Szénégető” terület felhagyásra kerül, új helyszínek is megjelennek, de már nem állandósodnak.

- A nevek és térképek egybevetésével megállapítható, hogy szőlők nagyobb tagban, domboldalban helyezkedtek el, a hegy-völgy irányba elősövénnnyel felosztva (*Közép-oldal*: Kis ~, Alsó~, Felső~, ~ Felsőlábban, ~ tetején) vagy (*Hosszú-Bükk*: alsó~, felső~, két ~ között).

24. §. Szőlőterületek területi és történeti megoszlása a területen

A dolgozat részletesen foglalkozott a szőlőterületek eloszlásával, tájtörténeti adataival, amely terjedelme miatt csak a melléklet tudott megjeleni. Az 1820-as Cziráky-féle összeírás²⁰ azoknál a településnél emelte ki a szőlő meglétét, ahol annak haszna, jövedelme volt – illetve ott emelte ki hiányát, ahol az a klimatikus körülmények között vagy a szomszédos szőlősök miatt feltételezhető lett volna. A szőlőművelés egyik központja Bánffyhunyad másik pedig Kolozsvár volt.

A **bánffyhunyad-váralmási terület** klimatikus adottságai és a Vlegyásza hideg szelétől való védettsége folytán alkalmas a szőlőtermesztésre. A meredek, nehezen szántható, de napsütötte domboldalak megfelelőek a szőlőnek. Bár a részletesebb határjárások a XVII-XVIII. századiak, néhány dokumentum alapján feltételezhetjük, hogy ezen a területen középkori eredetűek a szőlők (Magyarbikal, 1399).²¹ A Váralmási uradalom és az Almás-Monostora ehhez adhatott szervezeti háttérrel. A vincellérek szaktudása, a több-felé megoszló szőlőhegyek biztonsága még a nehezebb éveket is segítettek átvészelni. **Magyarbikal** és **Ketesd** hasonlóan kiemelt helyzetben voltak a többi alszegi falu között: must-adót fizettek az évi termelés szerint a XIX. sz. közepéig; falvaikban 'korcsma' működött egész évben, melyből kiegészítő jövedelemre tettek szert, mivel az italmérés joga Szent Mihálytól újesztendőig a falvaké volt.²² Hasonló továbbá a két falu abban is, hogy az 1800-as évek elején fellépő éhínség alatt is művelték szőlőiket, így a falu határát még 1914-ben is 3,7% (60 hold) és 2,7%-át (28 hold) borította szőlő, ami erdélyi viszonylatban igen magasnak számít! A művelés népi építészeti vonatkozására már Bátky felfigyelt, aki Ketesd környékén kisebb szőlőkalibákat fényképezett 1900 körül. Kós is hasonló félig földbe ástott, ágasfás-szelemenés szalmás tetejű kaliba rajzát mutatja be Sztánáról.²³ Kiemelt jogai voltak **Bánffyhunyadnak is**,²⁴ ahol területileg növekvő tendenciát mutat a statisztika és az egyre bővülő a „szőlős” határnevek száma is. A 1820-as összeírásban hangsúlyosan kiemelik a románság szőlőműveléstől való távolmaradását: mert bár munka lett volna a szőlőben, román falvakból mégsem jártak ide napszámosnak.²⁵ Alsó és Középföldön fekvő szőlők kipusztulását is „hasznára élte meg” a két falu régtől elrománosodott lakossága.²⁶ Fontos kiemelni, hogy a mezőváros szőlőműveléssel foglalkozó területei a Körös-Almás vízválasztó É-i oldalára, Alszeg felé estek, így a Hunyadi-medence képében nem volt jelentős szerepe szőlőnek, ez is indokolja a tájkarakter-zónából való kilógását.

Alszeg más falvaiban: Kispetri (2,3%), Farnas (2,2%), Zsobok (1,3%), Sztána (1,2%), Váralmás (0,5%) is hagyományos volt a szőlőművelés, de a falu összterületéhez viszonyítva kisebb

²⁰ Végi idézi Takács, 2010

²¹ Kolozsmonostori Konvent összeírása alapján, in: Sebestyén, 1996, p. 58.

²² Cziráky: **Ketesd**: Szokás szerint tartoznak a Mlgos gróf Bánffy György, László és Pál uraknak: (...) szőlő termeléshez képest proportionált adóval, must. – minden esztendőben változván a termés szerint. (...) Közöséges jövedelme helységünknek a folyó korcsma, mely egész esztendőt által a falué, és a közönség hasznára árultatik az ital benne. **Magyarbikal**: Gyümölcsöseink mind a telkeinken, mind a szőlőinkben bőven vagynak. Jövedelme helységünknek és lakosainknak a szokott korcsmárolásbéli szabadságunk.

²³ Kós, ifj., 1994, p. 65.

²⁴ Cziráky: **Bánffyhunyad**: „Szőlőhegyeink vagynak, és az azokból való termesztésüket – különösen a helység két országos vására alkalmatosságával- itt helyben szoktunk eladni. Megveszik borainkat még a szomszéd még a szomszéd helybélien is. Ezen szőlők művelésére helységbeli szegényeink készpénzzel fizettetnek.”

²⁵ Cziráky: **Hodos ~ Kissebes ~ Nagysebes ~ Sebesvárallya**: Határunkban szőlők nincsenek, hanem van ide közelebb Hunyadon, Ketesden, Bikalon és Farnason, de napszámosra egyik helyre sem járunk.

²⁶ Cziráky: **Alsóföld~ Középföld**: Szőlőink voltak, de (azok a mi hasznunkra (!)) elpusztulván, s ma már csak szántónak használjuk a földjét. Ma már senki sem mível szőlőt. Idegenek pedig nem bírtak itt soha szőlőt

hányadot tett ki. Itt kissé bajosabb volt művelésük, nagy hasznot nem hoztak, de a lakosság még a 1800-as évek elején lévő éhínség és nélkülözés idején is kitartott hagyományos táji örökségük fáradságos művelése mellett.²⁷ Többlettermelésre nem futotta, de saját szükségleteiket ellátta, rokonsági kapcsolatai révén borát a környéken elajándékozta és a falu hagyományos eseményein (szüreti bál, szüreti-kalács, lakodalom) a mainál sokkal fontosabb szerepe volt. Ezek a szőlők területileg alig fogytak, de fenntartását tekintve csökkent állapotban még mai napig megtalálhatók a Zsobok, falu feletti domboldalon, a falutól délre fekvő völgyben, Farnastól nyugatra a Székesalj patak mentén és a Kispetri-Farnas-Sztána közötti Bükkös-hegy oldalában, a Fogasban. Itt a szőlőterületek látványa megjelenik, de nem dominál a tájképben, mivel a szőlő sokszor kisebb erdőtaggal, gyümölcsössel nőtt össze. Bár a lakosság csökkenésével elhanyagoltabbá válnak a szőlők, a hétvégén hazajáró kolozsvári közép-korosztály a szüreti munkákba még besegít, így biztosítva a kontinuos fenntartást.

Az **Almás-völgyének más falvaiban** elvélve találunk szőlőre utaló nyomokat (1-5 kh.). Ezeket már 150-200 éve felhagyhatták; az időjárás hűlése, majd a filoxéra miatt kipusztultak és később a zömében addigra már románosdó lakosság nem telepítette újra: ide tartozik Tamásfalva, Tóttelke,²⁸ Kiskökényes, Hidalmás, Nyerce, Bábony,²⁹ Középlak, Zutor. Noha a klimatikus adottságok erre még alkalmasak lennének itt is, egyértelműen kimutatható a lakosság etnikai összetételének megváltozásával járó szőlő-felhagyás. Alszeg É-i falvai, amelyek távolabb helyezkednek el a ketesd–hunyadi központtól már az 1820-as összeírás során kijelentették, hogy „szőlőhelyeink nincsenek”, ezek: Argyas, Dank, Forgácskút, Lapupatak, Vásártelke, Oláhköblös, Zsombor. Az utóbb említett két település-csoport vonala fontos „vízvázstó” a történeti tájhasználat és tájkarakter vizsgálata során is, mivel az első még őriz olyan fontos tájszerkezeti elemet, amely egy korábbi korszakban –ha kis mértékben is– Alszege jelleget adott a környéknek, míg a második korábban sem mutatott azzal táji hasonlóságot.

A mára szőlőkkel csak házfalakon, tornácokon rendelkező **Felszege**n szintén a történeti helynévanyag vizsgálata mutat érdekes „tájkarakter-vízváztó” vonalat. Felszege magasabb és hűvösebb-hegyalji falvaiban egyáltalán nem szerepel az összeírásokban szőlőművelésre utaló dülönév: Magyar- és Oláhgyerőmonostor, Bocs, Incel, Bökény, Nagykalota, Méregjó, Kiskalota, Erdőfalva, Bedecs. Azonban Kalotaszentkirály, Magyarókereke, Zentelke, Damos, Jákótelke, Nyárszó, Sárvásár, Körösfő, sőt még Gyerővásárhely és Magyarvalkó (!) is rendelkezett szőlőterületekkel a dülönévek tanulsága szerint (lásd a fenti dülönév-listát). Már a 1700-as években „pusztásodott/pusztaszőlő” névvel említik, és az első kat. felmérés sem jelöli, ezért feltételezhető, hogy olyan késő-középkori szőlők, amelyek a XVII-XVIII.sz.

²⁷ Cziráky: **Farnas**: Szőlőhegyeink vannak, de azokat mi magunk műveljük. **Kispetri ~ Nagypetri**: Ezen határnak olyas szőlőhelyei nincsenek, melyek munkájukból mi valamit kaphatnánk. Hanem kevés szőlőjek az uraságoknak vagyon, és vagyon minékünk is colonialis házaink után. A mi számunkra, mikor terem, jó bor, de csakugyan a szőlőművelésbe nem sok haszonny vagyon. Mindazonáltal minthogy igen kevésből áll, mivelhetjük. ... Borból vagy mustból adunk tizedet. **Nagyalmás**: Ezen helységnek egy kis szőlőhegye is volt, de amelyet ők a közébbről elmúlt nagy szükség idején az műveletlenségben tartanak. Csakugyan ha felfogattatnék, és jó mívibe vétetvén, az uraság szőlőihez hasonló jószágú bort teremne. Ezen szőlőhegy egész ajjában szép gyümölcsös vagyon. **Zsobok ~ Sztána**: Itten olyas szőlőhegyek nincsenek, hogy a bornak jószágá tekintetéből annak művelésére a munkások fogadásából jövedelmet kaphatnánk. Hanem nekünk vagyon egy-egy kevés colonialis szőlőnk, amelyben nem éppen a jobb bor terem, de mégis megérdemli, hogy ne hagyjuk elpusztulni, noha haszon nagy nincs benne.

²⁸ Cziráky **Tamásfalva ~ Tóttelke**: Nagy szőlőhegyek nincsenek, a határon colonialis szőlőhelyek igen kevés, az uraságnak vagyon kevés.

²⁹ Bábonyi adatközlőm (Eszes Márton, 80) a századforduló után újratelepített falusi szőlőről mutatott fényképeket.

fordulóján pusztulhattak ki. A magyar-román etnikai különbség itt is, mint Alszezen, szorosan korrelál a szőlőműveléssel.

A szőlőművelés másik központja **Kolozsvár környéke** volt; a **Szászfenes-Hoja tető** közötti déli fekvésű védett oldalakon már az első katonai felmérés is több darabban szőlőt jelöl. A római időkben több villa, gazdasági egység volt a Kis-Szamos környékén, így a szőlő római eredete sem kizárt.³⁰ A XVIII-XIX.sz.-ban ezeket kolozsváriak birtokolták és az ő városi és helybeli napszamosaikkal művelték (70kh-300 gazda)³¹. A jelenség a városi mezőgazdasági vonzáskörzet XIX.sz.-i intenzitását támasztja alá, azaz a szőlők nem a helyi hagyományos művelését, hanem külső gazdasági szándékot tükröznek. Ezek a kisebb tagok a XX.sz. első feléig megvoltak, helyük ma csak körvonalazható a légifelvételeken.

A **Nádas-mentének** sok „szőlős”-helyneve ellenére már a XIX. sz. elején alig volt szőlője. Összhangban az első kat. felméréssel és az 1820-as összeírással Bács és Méra környékén³² voltak nagyobb tagban szőlők (5-10kh.), valamint kisebbek Mákó és Szucság határában (1-2 kh.), ahol minden bizonnyal vegyes használatú gyümölcsös-szőlős kertek lehettek (mára mind a négy terület teljesen eltűnt, sem tőkéik, sem teraszaik nem látszódnak). 1820-ban dülőnevek tanúsítják a szőlőhelyeket Jegenyén, Inaktelkén, Egeresen, Bogártelkén, Mákón, Türebén, Vistában, Andrásházán, le végig a Nádas-mente völgyeiben. A vasúti kapcsolattal Alszeg felől könnyen megoldható volt a borszállítás, ezért nem volt indokolt a szőlők újratelepítése. Mára a határból kivétel nélkül eltűntek a szőlők, azonban a XX. sz.-i fényképek alapján megállapíthatjuk, hogy behúzódva az udvarokra, fatornácokra a szőlő a településkép elkerülhetetlen részévé vált. Ezeken a déli védett, és az épület éjjeli hőleadását kihasználó házoldalakon októberben érik be az öreg szőlőtőke, amelyből több tíz-liter mustot, bort készítenek a családnak vagy csemege-szőlőként fogyasztják.

25. §. A szőlőterületek tájtörténeti jellegű tájértékelése

4.a.: Legjelentősebb a Hunyadi szőlők területe: magas területi és %-os aránnyal (3-4%); jelentős tájkarakter-mintázat jön létre a szintvonalara merőleges tagolásokkal; a XV. sz.-tól folyamatos fenntartás jellemzi, ahol kiemelt szerepe volt, mint mzg.-i tevékenység: eladásra termel, kocsmároltatási jogai vannak. (BHunyad, Bikal, Ketesd);

4.b.: Ehhez hasonló az Alszezi szőlővidék: közepes területi, %-os aránnyal (1-2%); közepesen jelentős tájkarakter-meghatározó erővel, mivel csak egyes falurészekben jelenik meg; kocsmároltatási jogai nem voltak; az 1800-as évek elején lévő éhínség és nélkülözés idején is kitartottak művelése mellett,

³⁰ Wanner, 2010., p.281.

³¹ Cziráky **Gyalu:** Szőlőhelyek legközelebb a kolozsvári határon vadnak, melyeket idegen napszamosok által műveltetvén a Kolozsváriak, ottan napszamoság által lehet pénzt keresni. **Kolozsmonostor:** A határunk béli szőlőnyilakból csak egynehányan bírunk. Többnyire a kolozsvári lakosok bírják, melyeket idevaló és kolozsvári pénzzel fizetett napszamosokkal műveltetnek. **Szászfenes ~ Magyarlóna:** Itten a helységben az allodialis helyen épült egynehány szőlőjeken kívül olyan szőlőhegyek nincsenek, hanem a szomszéd, monostori határon lévő Hója nevezetű szőlőhelyet a kolozsvári szőlősgazdák idegen pénzen fogadott napszamosok által műveltetvén bővséges alkalmatosságot adnak a pénzkeresésre. **Tótfalu ~ Isztolna:** szőlőművelésből Kolozsvár környékén lehet napszamoság által kevés pénzt keresni.

³² Cziráky **Kisbács:** Vagyon egy darab hasznavehetlen szőlőhegy is, melynek művelése a szűk esztendőktől fogva félbehagyatván, mást ma a benne lévő gyümölcsös fákon termő hasznonnal egyebet nem hajt. **Méra:** Szőlő termő helyünk van, hanem az éhség bejövételével az elalélt nép gyengesége miatt napszamosal nem művelhettük, ennél fogva mostan pusztá.

eladás helyett inkább árucserre jellemzi, a szőlők területileg alig fogytak, de fenntartása mai napig is „hagyomány” a lakosság körében (Szt, Zso, Fa, KP, VA).

3-2.: Közepesen jelentős szőlőterületek: a XIX. sz. végéig kisebb területeken (1-5kh), de jól fenntartott szőlők; a románosodó lakosság vagy/és a filoxéra miatt felhagyják, a tájkarakterre csekély hatással voltak, de mára kivétel nélkül eltűntek; tájtörténetileg fontos lehetett szerepük, ezek a táblázatos eredmények alapján, közép-magas és közép-alacsony értékű területek (Alszeg, Bács, Méra, Szucság, Szászfenes).

1.a.: Egykor csekély jelentőségű szőlőterületek: ahol már térképes alátámasztás sincs, és csak dűlőnevek tanúsítják a szőlő meglétét, amelyen saját használatra termeltek; főleg magyar lakosságú falvakban jellemző, ahol az időjárás hűvösödése és a 1820 körüli éhínség idején végleg felhagyták és mára nyoma veszett (Felszegi és Nádas-menti falvak: Körösfő, Magyarókereke, Türe, Mákó, Inaktelke).

1.b.: Végül szőlőtlen területek azok, ahol semmilyen adat, dűlőnév sem utal szőlő jelenlétére.

26. §. A középkori mákófalvi duzzasztó leírása

„1760: Hallota e a tanú, hogy a Mákó nevű faluból, amelyből patak le jó és szakad a Nádas-patakjában, régi üdőben nem ot folyt le, hol mostan foly, hanem aláb és valamélly halastót csinálván az Erdélyi Fejedelmek közül a Nádas patakára (mellynek Gáttya most is látzik)...? A halastónak is hallottam hírét, hogy lét volna, láttzikis a Gáttya, azon mákai patak árkanak Situátiojából is meg lehet üsmerni, hogy soha oda folyamat emberi industria nélkül nem vehette volna, aztot pedig Levélből hallottam olvasni, hogy ezen mákói Réth Mákó Terinek hivattatnék.”³³

27. §. A kalotaszegi falukép elemeinek részletes bemutatása

- **kerítés:** a XIX. sz.-ban jellemzőbbek a vesszőből, mogyoróból font kerítések, amelyek a század közepére eltűntek; a kőbányászattal foglalkozó vidéken gyakoriak a szárazon rakott, hasított mészkőtömbből készült kőfalak; ma leggyakoribb a függőleges deszkás-léckerítés, amely inkább hézagos – áttört jellegű, nem olyan átláthatatlan, mint Erdély más részein.³⁴ A kommunizmus éveiben több hegesztett fémkerítés készült, amelynek díszítését a helyi írásos kézimunka mintakincseiből merítették és a magyar falvakban a faragott kapukkal együtt sokszor zöldre v. barnára festették.

- **az utcakapuk két nagy típusba** sorolhatók: a kapuk 90%-a egyszerű utcakapu, amelynek kezdetben szalmás, majd zsindelyes vagy cseréppel fedett tetejét két faragott kapufélfa tartotta. Ha e mellett leveles (széles) szekérkapu is állt, akkor azok szintén faragott sasfákhoz voltak erősítve. Felszegen és Alszegen a kapuhoz művésziesen illesztett szakállszáritót (ülést) alakítottak ki, Nádasmentén csak egyszerű padot illesztettek hozzá. A másik „kötött” kapu-típusából egykoron és mai is kevesebb állt (10%). Ezek a székelő-kapuk arányait idézik, de a három magas oszlopot nem galambdúcos, hanem egyszerűbb cserepes, zsindelyezett fedél fogja közre, hogy a középső kapurész alatt

³³ Szabó T. A., 1941. p. 232.

³⁴ Furu, 2007. p. 58.

a szénásszekér is elférjen. Középső levelei áttört lécrácsos mintát követnek, mégis épületekhez illeszkedve zárt térfalat hoz létre a faluképben (pl. Méra, Nyárszó). Mindkét típus a környék román falvaiban is előfordul. A kapuk arányát, részleteit, ornamentális díszítései településenként max. 2-3 változatot követnek, amely a faluban dolgozó ács-asztalos generációk kézjegyével azonosítható.

- az utcaképből kiemelkedve a **gemeskutak** egykor nagy szerepet játszottak, ahogy a **sáncok**, **árkok**, **hidak** is, amelyeket kőből kirakva ízlésesen alakítottak ki, de az elmúlt 20 évben túlzott méreteket öltöttek a beton-átereszek, vaskorlátos betonhidak formájában. A közösségi falumegújítás néhány szép példája ellenére (Sztána, Nyárszó) a hulladékgyűjtők, bekerített játszóterek, giccses szoborkompozíciók, beton kerítéselemek, színes hőszigetelések és tetők intenzíven rongálják településközpontok esztétikáját.

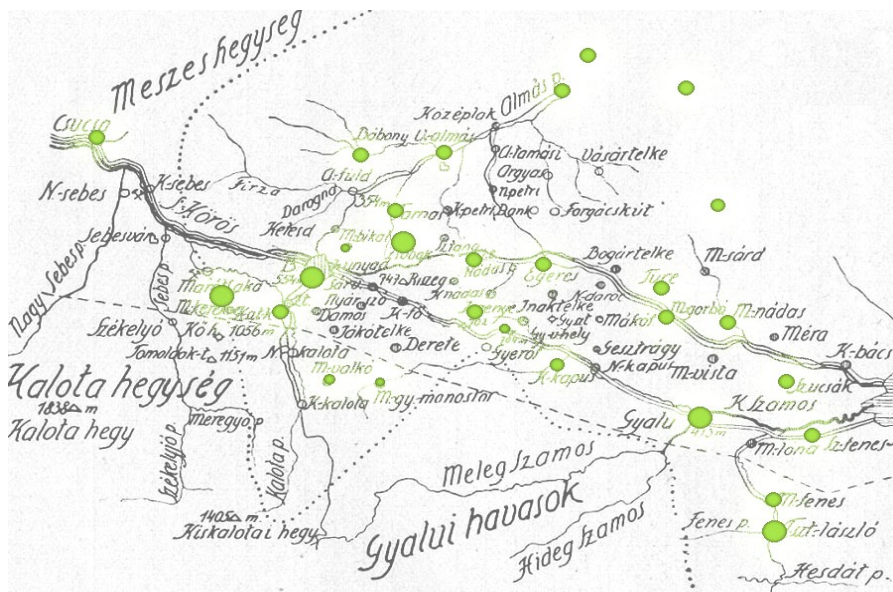
28. §. A kalotaszegi tornyok jelentőségét alátámasztó idézetek:

Ha Kalotaszeg épületeit, klasszikusan nagyszerű fatornyait és jellegzetes falusi házait környezetüktől megfosztva, az erdőtlen hegyek messze nyúló vonulataiból, a lombos falvakból kitépve akárha Erdély valamelyik más vidékére is helyeznénk, gyökértelenül, idegenszerűen vesznének el, míg jelenlegi helyükön, a földön, amelyből kinőttek és amelyhez létük kötve van, természet és ember lelkének művészi kifejezői. Különösen áll ez a fatornyos, többnyire kerített templomokra, amelyek magaslatokon, a falutól távol eső hegyoldalakon, magányosan elhelyezve dacos büszkeséggel emelkednek a falvak fölé, védelmezve és őrt állván felettük. Négy fiatornyos, árka-dos fa toronysisakjaik égre rajzolódó körvonalai valósággal egy-egy helység messze látszó szimbólumaivá magasodnak. in: Balogh I., 1935. pp. 48-49.

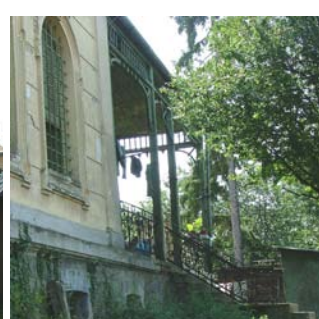
A fatorony önmagában is megállhat, és építészeti véve éppen úgy, mint esztétikailag, egy befejezett egésznek képez; de a fatemplom a torony nélkül, akár csak egy lakóház benyomását keltené. Mihelyt a torony rajta van megváltozik a hangulat-keltés, és a templom kiemelkedik a profán épületek sorából. A középföldi fatemplom belső szerkezete elég tanulságot nyújt, hogy miképpen egyesült a két elem –a templom és torony– egymással. Mert míg a bikali és a farnosi tornyokat szemléltük, még nem is gondoltunk arra, hogy a fatemplom a mai alakjában a két test eggyé olvasztásából telt ki. in: Szinte, 1913, p. 17.

29. §. Udvarházak, kúriák, történeti kertek

Az alábbiakban vizuálisan mutatom be a Kalotaszeg-környéki udvarházakat, kúriákat, kúriakerteket, amelyeknek társadalmi- és gazdasági-szerepük, tájtörténeti és kertművészeti jelentőségük volt:

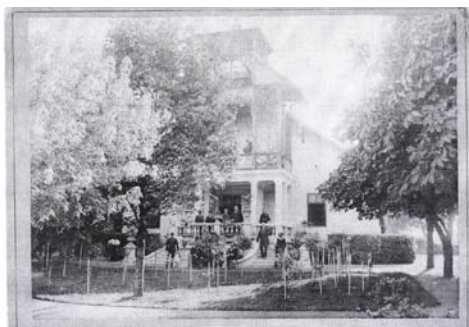

Gyalu: Rákóczi Vár, majd Barcsai-kastély (Barcsai Domonkos) és Gallus Viktor

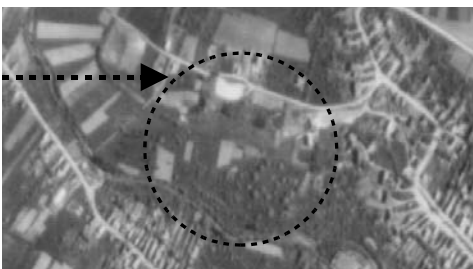

Bánffyhunyad: Dr. Persina Viktor (ügyvéd) villája

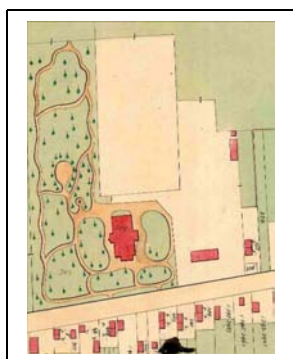

Bánffyhunyad: Barcsay Domonkos Kastélya, ma nevelőotthon.

Zentelke (Kalotaszentkirály): Bánffy - Josika kastély (elbontva a II. vh. után), Remetei Bánffy vadászház (Malomszegi vasúti kirérőnél, Hodos felé, elbontva kertje látszik)

Szászfenesi Mikes kastély

Tordaszentlászlói Szécsényi-kastély: ma is teljes terjedelmű kertjével – dendrológiailag jelentős növényállománnyal

Magyarfenesi Mikes-kastély

Magyarórkereke: Az elpusztult Telegdy kúria gyümölcsöse

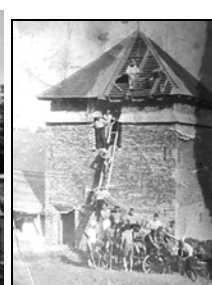

Magyargorbó: Id és ifj. Lészay Ferenc kúriája és kertjének öreg tölgy és hársfái

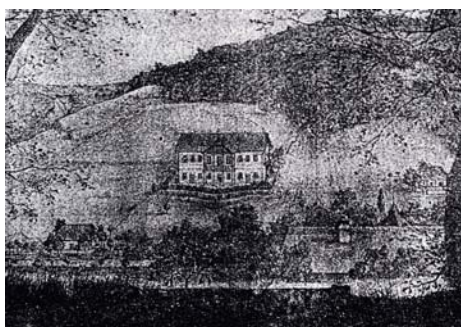
Váralmási Csáki-kastély TSz-átalakítása és annak „maradványai”

Bábony: A Kós által tervezett Mezőgazdasági Tanintézet „mintatanyája” (mára elpusztult)

Egeres – Bocskai kastély (Kelemen, Néprajzi Múzeum: F30488) és egy román pópa kúriája a '30-as évekből

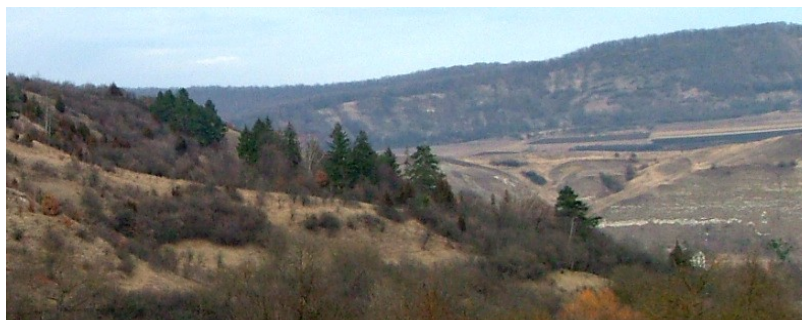

Jegenye: Hermann Antal nyaralója (Erdély folyóirat) és az abból átalakított fásított gyermeküdülő

Farnas: Szentiványi kúria (ma Idősek otthona) KJNT_06305_88

Zsobok: Szepessy-Lajos debrológiai kertje a domboldalon

Sztána: Homoródmási Gothárd Zsigmond sírköve, kúriája (majd román parókia ma Kéki-rigó panzió)

Szucsági kisnemesi kúriák

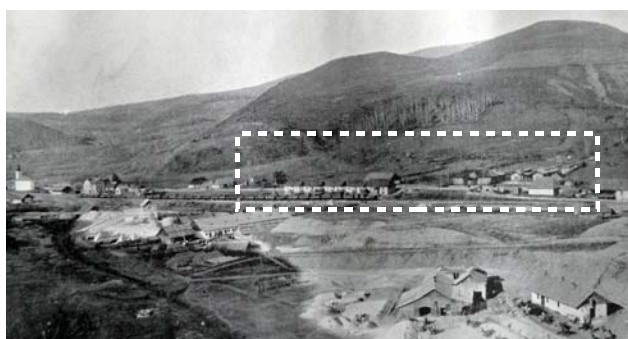
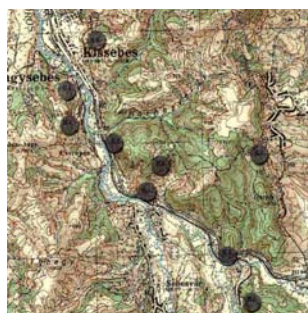

Magyarszentpál - Teleki L. Gyula kúriája, majd iskola; Magyarnádasi kastély

30. §. A Kissebes – Marótlaki bányák tájtörténeti és tájképi fényképdokumentációja

1: A Kissebes – Sebesvár környéki vulkáni kőzeteket fejtő felszíni művelésű bányák (5270ny-1941, képeslap a századfordulóról) 2: Képeslap Kissebesről, 3-5.. Képdokumentáció a Kissebesi Gránitkőbányák Rt. Kiadványából (Glasner, 1905) 6-7.: A Kissebes Sebesvár felőli faluvégén álló, sötétszürke dácciklop-kőből készült egykori vezetőségi épületek, amelyek a századfordulós képen is látszódnak, 8-9: Marótlaki Csúp Ny-i irányba lefejtett oldala (Balog Ernő, Képkönyvtár 19387_22484; EA) 10-11.: A Kissebestől É-ra fekvő fejtés ma (EA)

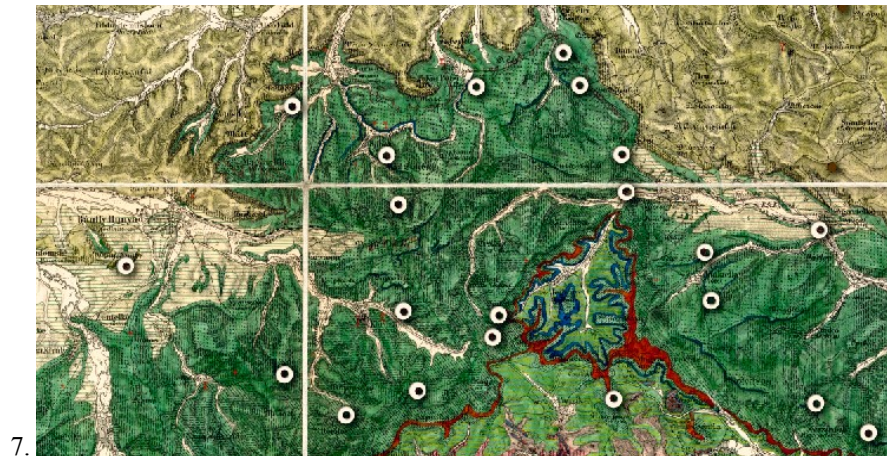

31. §. A mészkőfejtés és annak tájképi következményei

A kalotaszegi, jó minőségű eocén-mészkőrétegek kifejtése maradandó tájsebeket okozott. A távolról erózióknak tűnő szakadások közelről jól mutatják egy-egy ellenálló mészkőréteg kifejtésének tényét (képpárok): 1.: Egeres – Kerekdomb; 2-3.: Magyarnádas – Vista környéke, 4.: Inaktelke – Kú'szika, 5.: Jegénye Nádas-felé eső bércének peremén lévő bánya 6.: Begyepesedett türei kőfejtők látványos bányagödrei a türei út jobb oldalán, lent: A mészkőbányák, kőfejtők szoros kapcsolata az eocén időszakból származó üledékekkel. 7. A kőfejtők korrelációja az eocén rétegekkel (Koch térképén, zöld színnel jelzett)

32. §. A zsoboki márványgyár tulajdonosának Szepessy Lajosnak és kertjének bemutatása

Szepessy Lajosról keveset tudni (felesége Gajzágó Katalin, két gyermeke Lajos és Aladár). Ő maga igazgatósági szerepkört (MUTUAL, Gresham Bizt.) töltött be Kolozsváron, és alapítótagja volt az 1887-ban megalakult „UNIO” Kolozsvári Szabadkőműves Páholynek. (Dr. Berényi Zsuzsanna történész személyes közlése). Jó kapcsolatot ápolhatott Hegyesy Vilmostal, aki részletes leírásokat adott kertjéről. A park dendrológia értékeit tekintve a legjelentősebb lehetett Kalotaszegen.

„Körülöttem a park tujái, spireái, fenyőcsoportjai, fagyalbokrai, platánjai és szomorúfüzei között a nagyobb és apróbb szárnyasok ezrei meg ezrei rendezik a legszebb, legandalítóbb koncertet, ... Zsobok harmadik érdekessége az a pompás park, melyet a Szepessy ízlése varázsolt egyik hegyoldalra, közönséges apró kertek és szőlők helyébe. A tuják minden akklimatizáló faja, veigelák, spireák, thamarix, libocédrus, egy-egy ritka gyümölcsfaj, pompás virág-parthiek, különböző fenyőnemek stb. – nagyrészt ezek alkotják a fölötté gazdag műkertet... taka változatosság és mindenütt mintaszerű csín s kiváló ízlés a berendezésben. Ez a pompás kert igazi díszé messzi vidéknek.”³⁵

33. §. Az Egeres környéki bányászati - ipari beavatkozások és létesítmények leírása

Az Egeres – Jegenyei mészkőbánya és gipszgyár 1888 őszén kezdte meg működését, tulajdonosa Kramer Tivadar volt. A cég igényes századfordulós központi épülete Egeres-gyártelepen, gesztenye és hársfákkal övezve, helyi védelmet érdemelne. A jegenyei völgy torkolatánál előforduló telepekről nagyban fejtett nyers gipszet földolgozták és az égetett és liszté őrölt gipszet Bp.-re és Bécsbe is szállították.³⁶

³⁵ Hegyesy Vilmos 1888-as levelei. in: Sas (szerk.) 2007. pp. 156-162 és pp. 425-427.

³⁶ Koch., p. 31.

Az akkor 12 fővel működő, jól felszerelt üzem alacsony árai miatt rövid idő alatt nagy sikereket ért el, műtrágya terményeiket uradalmak vették alkalmazásba.³⁷ Az 1950-es évektől a gipszbánya inaktelki Szénafű felé terjeszkedett és a Nagyerdőn nyitotta meg hatalmas fejtőit, ahova drótköteles csillék vezettek a Gyártelepről. Jegenyéről és a környékről is egyre többen kezdtek dolgozni a bővülő bányában, amely ipari központtá vált. A **Bogártelke feletti kaolingyár** szintén ekkor kezdte a homok-kitermelést, később ülepítőként a Bogártelkétől Türe felé eső, Kis- és Nagy-hegy mögötti természetes horpát választotta, amelyet már az első katonai felmérés vizes mocsárként jelöl. A mára feltöltődött és kiszáradt ülepítő maradandó táji beavatkozásokat hozott: töltéseket, ülepítőket, vezetékeket. A kaolingyár épületei a Nádas-völgyében, a falutól Egeres felé találhatóak; Solyomtelke felé eső hatalmas meddőhányói és bányatavai azonban nem érvényesülnek a Nádas-völgyi tájképben.

Egeres környéke a XIX-XX.sz. fordulójára nemcsak gipsz-bányáiról lett ismert, hanem **barnakőszén-bányászatáról** is, amely újabb iparosítást eredményezett: kiépült a Ferencbánya nevű jellegzetes századfordulós ikerházas lakótelep Forgácskút és Dank között (Ticu-Colonie). Ekkor épült ki Egeresről „út” ezen települések felé, amely a román településeket némiképp Kalotaszeg „felé fordította”. A körtvélyesi és Borzás-tetőn lévő Pojana Grube tárnákhöz Egeresről keskeny nyomtávú, lóvontatású ipari vágány épült 1910 körül, amelynek töltés-alapját helyszíni bejárásaim során még meggleltem.

Ehhez az ipari tájképhez kapcsolódik még a **villanytelep hatalmas épülete a '20-as évekből**, és a magas feszültségű vezetékek, lecserélt drótkötélpályák, csővezetékek, ülepítők, tárnabejáratok, hatalmas meddőhányók Argyastól, Ferencbányán át a Solyomtelki határig, és végül a Bogártelke feletti –rekreációs célokat is szolgáló, noha veszélyes–, bányatavak is.

34. §. A talajminőségre vonatkozó jellemzések a Cziráky-féle³⁸ leírás alapján

FELSZEG: Bánffyhunad: két rész jónak, három rész közészerű, egy rész oldalas és kövessége miatt terméketlen és bajosabban művelhető. Bocs: határunk trágya nélkül nem jó. Méregjó: Határunk fele jó, fele terméketlen, bajosan művelhető, az egész határa egyharmada köves. Nyárszó: az egész határunk kétharmad részben jobbacska, egyharmad része gyengébb. Zentelke: határunk egy része jó, más trágya nélkül nem jó, a bocsi forduló távolságáért nehezen trágyázható, és oldalassága miatt nem tartja.

ALSZEG: Argyas: határunk oldalas és öszveomladozott. Forgácskút: némely oldalas helyen kősziklás és helye-helyen öszveomladozott. Kispetri: a föld színe fekete, kövecses, veres, sárga. Nagypetri: a határ egyharmada jó, egyik része közészerű, más gyengébb, mivel hegyesebb, ezen része sárgásabb színű, kövecses, nagyobb része feketébb. Zsombok: határunk fele jobb és trágyázhatóbb, és több része hegyesebb, a föld színe elegyes, sárga, kövecses. Középlak: a két forduló meglehetősen termékenyűek, nevezetesen és teres, szép helyek... Zsombor: határunk jóságra nézve mind egyformák, teres helyek mind jók, a föld fekete, némely hely agyagos, sárga és apró köves

NÁDAS-MENTE: Bogártelke: a határ egy része éppen jó, mivel jól is műveljük és trágyázzuk, egy része alábbvaló, egyharmad része pedig még alábbvalóbb. Daróc: a határban sok hasznavehetetlen hely is vagyon. Inaktelke: a határ harmad részit mondhatni alávalónak, amelynek nagy része

³⁷ A Kol. Kereskedelmi és Iparkamara Jelentése kerülete gazdasági, kereskedelmi, ipari és forgalmi viszonyairól 1890, p.115.

³⁸ Takács, 2002.

hasznavehetetlen is, a határ fekvése nagyobbára oldalas, vízmosásos, elszakadozott úgy, hogy művelhetetlen, károssá vált sok helyekben, afelett hogy kevés törés hely legyen, szinte az egész határ köves, agyagos, veres színű, minél fogva műveljük a határt négy ökörral és hattal. Jegyenye: az egész határ oldalas, amellet forrásos és vízmosásos is, inkább agyagos és köves, egyharmada hasznavehetetlen. Gyerővásárhely: az egész határ köves és agyagos, mind a két forduló kemény, bajos művelhető, trágya nélkül nem terem

ÁTMENETI FALVAK: Kajántó: a határ egyharmada agyagos, két része fekete, termékeny föld, trágya nélkül is terem közepszerűleg. Kórod: határ harmada feje, agyagos, más harmada hegyes, oldalas, harmad része lapos és teres, fekete jó föld lévén. Sárd: Határunk teres, egy része barázdás, lapályos és hegyes, földünk egy része agyagos, más porondos és más fekete is, trágyát eddig még nem hordattunk földeinkre. Szentmihálytelke: egynegyede része hegyes, oldalas, háromnegyede teres, lapályos, fekete földből áll, trágya nélkül termett.³⁹

35. §. A vasútépítés talajtani és tájtörténeti vizsgálata

A talajtani kutatások a vasútépítés korával is összefüggnek, ugyanis a Zsobok-Egeres közötti szakasz állandó talajmozgásai voltak a vasútvonal átadásának legnagyobb ellenségei. A kor kiemelkedő geológusa, Pávy Elek rámutat, hogy a vasútpályát „szakavatott geológus minden bizonnyal a Szamos-völgyben vezette volna át, mert ott nem lett volna kitéve a róthomokkő öv (*Kochnál felső tarka agyag*) veszélyes síklóinak.”⁴⁰ A Hunyadtól folyamatosan emelkedő vonalat a Riszeg-tető lábánál kellett átvezetni: erre több nyomvonalterv is kínálkozott Sárvasártól Kőrösfő vagy Sztána felé. Végül a „Sztánai nagy töltés és bevágás” földmunkái bizonyultak költséghatékonyabbnak a körösfővel szemben, ahol a terep olyan hirtelen emelkedik a Hágó felé, hogy átvágása a sztánai nyomvonal földmozgatását is felülmúlta volna. A Keleti Vasútvonal legmagasabb pontját Zsoboknál éri el (563m), ahol közel 10% emelkedésben halad a sztánai kitérőig⁴¹. A zsoboki vízválasztóra eső (12 km) földmunka 230.000m³, míg maga a Sztánai töltés-bevágás (1km) 270.000 m³ földmozgósítást jelentett. 1869 őszén 600 munkás dolgozott a faragatlan bükkfagerendákból készült, 260m hosszú és 32m magas töltésalapnak készülő állványon,⁴² és az eredetileg bevágásnak tervezett, később beboltozásra kerülő alagúton.⁴³ Veress sorozata hűen támasztja alá a tájváltozás jellegét és komoly mértékét a tartó-szerkezetek és talajmozgatás terén. A talaj folytonos mozgása miatt azonban az építkezés nagy nehézségekbe ütközött: a bevágások lejt-ékei, valamint a töltések biztosítására nagy és hosszú támfalak létesítése, átereszek meghosszabbítása, nagy területű árokfalak és völgyzárak építése vált szükségessé.⁴⁴ Pávy 1871-ben⁴⁵ felhívta a kivitelezés figyelmét a Zsobok feletti tarkaagyag rétegekben található kékes, légköri nedvességtől és csapadéktól

³⁹ Takács, 2010.

⁴⁰ Pávy, 1871. p. 143. (lásd alább)

⁴¹ A Sztánai állomás párhuzamos vonalai a vonatot felhúzó dupla mozdonyok cseréje miatt készültek.

⁴² A megdöbbszentő földmozgósítás építkezést Veress Ferenc kolozsvári fényképész képeiből jól ismerjük.

⁴³ Az építkezéssel részletesen, tervlapokkal beszámol: Nagy János, 1870, pp. 499-506.

⁴⁴ A M. Kir. Államvasutak Keleti vonalak ismertetése., 1883., p.29

⁴⁵ Pávy, 1871., p. 138-143. Pávy cikkében közérthetően és 3 keresztmetszet ábrával szemléltetve mutatja be a zsoboki talajrétegek problémáit és az azokra adható kultúrmérnöki megoldásokat – részletesen lásd a képmellékletben. (lásd a következő mellékletet)

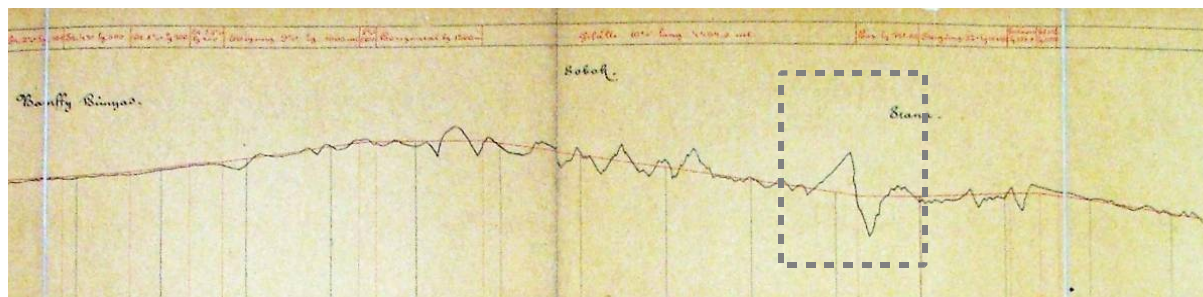
sikamlóssá váló „szivaj”-rétegekre, amelyek síklapként csúsznak el egymáson veszélyes „siklókat” képezve. Cikkében kiemeli, hogy a vidék lakossága jól ismerte e helyi viszonyokat, mert nem egyszer látta már, hogy egy földtér a rajta gyökerező nagy fatörzsekkel együtt útnak indul lefelé, és ők figyelmeztették az építőket, hogy *„oda bizony hiába hordják a földet, mert az ismét le fog csúszni”*. Hanyagsággal vádolja a vállalkozókat, hogy a közönséges vízlecsapolási munkák mellett a siklók kiszáritására és teherkönnyítésére irányuló lépéseket sem tették meg. Ő komplex „tájépítészeti” megoldást javasolt a siklók kiszáritására: teraszírozással, a lejtőfokok gyűjtő-tárnázásával, kőtuskókból készült gyámfalakkal és bizonyos speciális helyzetben lévő hegytetői erdők kivágásával. A fent leírt – mérnökről *’Fleischhacker Einschnitt’*-nak nevezett–, bevágás kiemelése alkalmával azonban olyan nagy földcsuszamlások támadtak, hogy a fenéig már kiemelt bevágásnak alagútszerű beboltozása és a lecsuszamlott anyagoknak a boltozat feletti elterítése mutatkozott szükségesnek, ezért épült meg végül a sztánai alagút. A munkálatok a megnyitás után még 1872-77. között is intenzíven folytak és nem egyszer félbeszakították a közlekedést. Az egeres-nádasi vonalszakaszon az előforduló számos malomgát és mélyen bevágott hosszú mellékvölgyek árvizeinek kedvezőtlen hatása folytán, a patak medre folyton annyira emelkedett, hogy nagyobb esőzések (1880-as Nádasi árvizek), hóolvadások alkalmával az amúgy is szűk völgyet elárasztván, az iszapolt Nádasi vizét a pályatest felé szorította, a védműveket szétrombolta, így 1881-ben a pályaszín emelése 4km hosszban eszközöltetett.⁴⁶

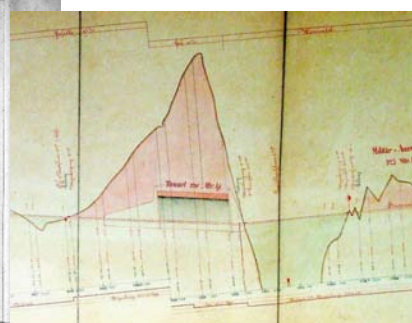
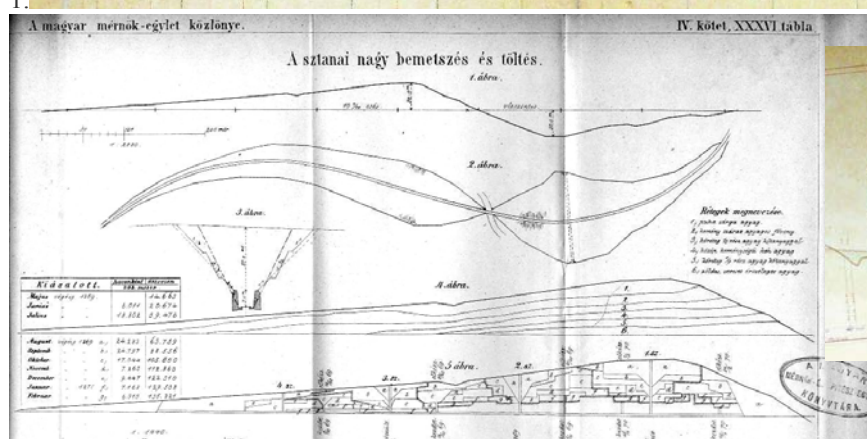
⁴⁶ A M. Kir. Államvasutak Keleti vonalak ismertetése., 1883., p.30

36. §. A sztánai töltés és bevágás tervi és fényképes dokumentációja

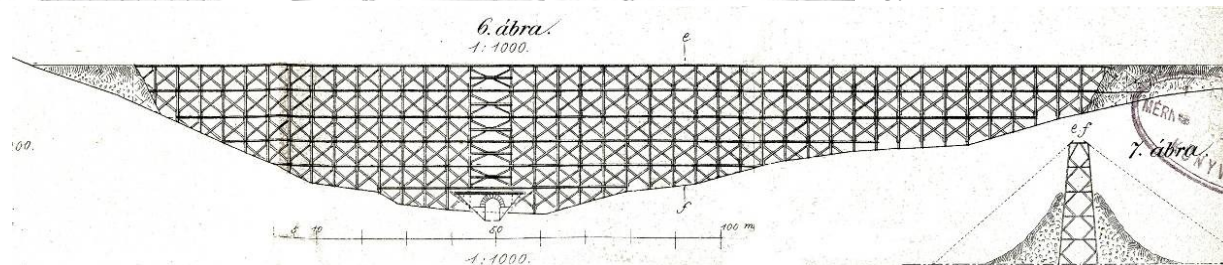
1,3.: A Bánffyhunyad és Sztána közötti vasúti hosszmetset, amelyen jól látszik a Sztánai „Nagy töltés és bevágás” talajmozgósításának mértéke. (MÁV tervtár, I.II.3. Nagyvárad – Kolozsvár vonal), 2, 4.: Tervmelléklet Nagy János: A Sztánai töltés és bevágás c. cikkéből (Nagy János, 1870, XXXVI. Tábla) 5-8.: Képriport Veress Ferenc: Kolozsvár és környéke c. albumból, 1870 előtt (Képkönyvtár Képarchívum: 63680_70270, 64449_71039, 65000_71590 és <http://vmek.oszk.hu/02100/02109/html/552.html>)

1

2-3

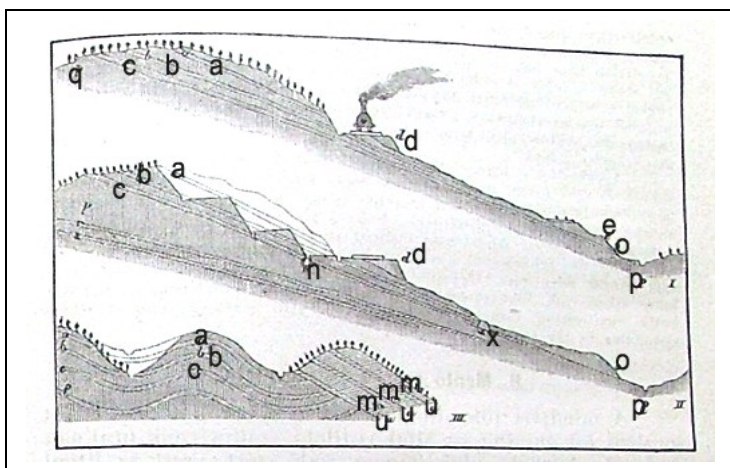
4.

5-8.

37. §. Pávey talajszelvényének bemutatása a Sztána-Zsoboki vasútvonalon

Sztána környékének földtani viszonyai.⁴⁷

I. ábra: a. b. c. Róthomokkőben rejlő vékony szivaj rétegek, melyek könnyen siklót alkotnak, **d.** Siklóra épült vasúti töltés, **e.** A siklón lecsúszott vasúti töltés, **o.** Egy régi természetes sikló maradványa, kidomborodott mellső részével, **p.** hossz völgyi patak medre, **q.** Róthomokkő, amely az ingatag talajú domborzatnak mindenütt fő és alapkőzetét képezi, s egyszersmind a siklók közti közegeket alkotja.

II. ábra: n. gyútárna, mely a legalsó síklapot metszi át, és felfogja a felette lévő földtér telekmentesítésére szolgáló lejtők sarkainál alkalmazott lecsapoló árkok, csatornák és alagsövek vizeit is, **x.** kőtuskókból épült gyámfal és burkolat a vasúti töltés alatti földtér lesiklásának meggátolására, ha a kiszáritás magára elégséges nem lenne

III. ábra: u betűkkel jelzett rétegei a felső nummulit képleteknek gipsz és mésztartalmú rétegei, amik a sztánai alagút felett láthatóak, s melyek márgás kőzetű rétegek által vannak egymástól elválasztva (**m.**) A középső domborzat erdejének kiirtása is nagyban hozzájárulna a siklós talaj kiszáritásához, annak dacára, hogy a két szomszéd völgy erdeje lábba marad, mert a balfelől völgy, mint a pontozott rétegvonalakból látható kirágványos völgy révén az **a.** és **b.** szivaj rétegeknek a balfelől hegy hasonló minőségű és tulajdonságú rétegeivel összekötése meg lett szakítva, tehát az erdős talaj felső szivaj-rétegeinek nedve nem szivároghat a megerdőtlenített domborzathoz tartozókéba át. A jobb felől erdős hegyről sem nyerhetnek a szivaj-rétegek víztápot, mivel az ottani fekvények más irányba dőlnek. Így itt jól kiszáritható a három sikló.

38. §. Talajcsúszások a XIX.sz. végén Szádeczky beszámolója alapján

A táj- és talajváltozásokban emlékezetes év volt 1897. Szádeczky Gyula beszámol az év földcsúszásairól, amelyek közül személyesen megvizsgálta a dankit, magyargorbóit, türeit, ketesdit, farnasit, az Egeres-Sztána vasútvonal mentén bekövetkezett csúszásokat, továbbá a bökényi süllyedést. Valamennyi csúszásnak oka az 1896. téli és 1897. tavaszi szokatlanul nagy esőzésekben, másrészt pedig ezen vidék sajátos geológiai alkotásában keresendő.⁴⁸ A vidék tanulmányozásánál megállapítja, hogy a föld, sőt sziklacsúszás a letűnt geológiai időkben már többször ismétlődött, és valószínűleg nem is ezek

⁴⁷ Ábra és jegyzet: Pávey, 1871, p. 139.

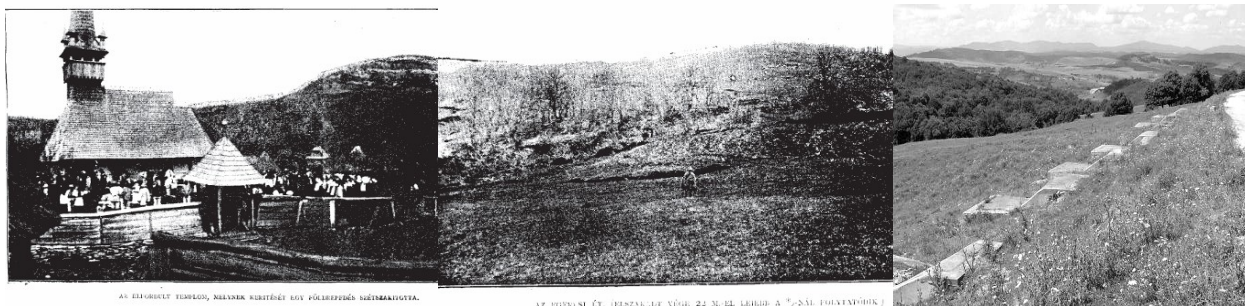
⁴⁸ Szádeczky, 1897b., p. 2

voltak a legnagyobbak. 1897 húsvétján a **danki földcsuszamlás** komoly károkat okozott a falu lakóépületiben, fatemplomában, kertjeiben: maga alá fordítva a virágzó fákat, felismerhetetlenné tette a határt, átmetszve az Egeresre vezető utat: „Az út felett gyepes legelőt hasít a csúszás merev határvonala, amely 10 m-t meghaladó homokos szakadási fallal kezdődik a tető közelében. Innét indult ki az egész csúszás. A határt képező szakadás mentén néhány méterrel majd felemelkedett, majd lesüllyedt a csúszott földrész, melyet óriás harántbarázdák lepnek el, helyenként sűrűn, 1-2 m-es távolságban egymás mellett, másutt, főleg a nedves, gyepes helyeken ritkábban. Ezen 40-50, de némelykor 200-300 lépés hosszú barázdák, repedések mentén is hol emelkedett, hol süllyedt vagy szétnyílt a föld, sőt helyenként oldalmozgásokat is végzett.”⁴⁹

Június 23-án újabb csúszás volt Dankon, azután június 26-án történt a **magyargorbói nagy szakadás és csúszás**, amely a vasutat 2km hosszban tönkretette, és méreteit tekintve a Dankinak kétszerese volt „Ezeknél a csúszás oka sokkal inkább abban rejlik, hogy a vízrekesztő homokos felületeken át óriás víztömeg hatolt a talajba és ott a vízrekesztő agyagos rétegeken azok gyenge hajlásánál fogva lefolyván, az agyag felületét egészen ellágyította, sikamlóssá, iszaphoz hasonlóvá tette. Ennek következtében a vízzel túlterhelt felső rétegek elvesztették egyensúlyi helyzetüket, megindultak a síkos lejtőn és Magyar-Gorbón mozgásba hoztak egy millió m²-nél nagyobb felületű földtömeget. Ha a csúszott réteg közepes vastagságát csak 10m.-nek is vesszük, a mi éppen nem túlzott számítás tekintve, hogy 20-30 m-es falakat is találunk a csúszott területen, valóban óriási (t. i. tízmillió köbméternél nagyobb).”⁵⁰

Az elvitt vonalat a szakadás után a Nádas-túlsó oldalára helyezték és két új vashíddal emelték át és vissza a Nádason. A gorbói domboldalon ma is megkülönböztethető a lágy, hepehupás, szakadozott talajfelszín mikromorfológiája, de mára az stabilnak mondható. A danki csúszás erővonalai azonban még ma is folyamatosan mozgatják a Nagypetri feletti oldalt, és az út komoly betontámasztékok ellenére is folyamatosan repedezik és szakad. Szádeczky gondolatai így ma is érvényben vannak: „Nagyon valószínű tehát, hogy ha a természeti erők hatásának útjába gátat nem vetünk azzal, hogy a vizeknek szabad lefolyását biztosítjuk és a megsérült helyeket, különösen a lecsúszott terület alját, az egésznek támasztékát az elmosástól kerítésekkel meg nem védelmezzük, akkor a csúszás a jövőben is ismétlődni fog.”⁵¹

⁴⁹ Szádeczky, 1897b., p. 4. bővebben továbbá Szádeczky 1897a.

⁵⁰ Szádeczky, 1897b., p.3.

⁵¹ Szádeczky, 1897b., p.5.

39. §. Solty beszámolója az EMGE visszacsatolás kori munkálatairól

Solty így foglalja össze 1940 körül: „az esztelen erdőirtás következményeként Kalotaszeg tekintélyes területe részben elkopárosodott, másrészt pedig elvizenyősödött. A hegyoldalakban lévő erdők azelőtt gátat tudtak vetni a lerohanó víz pusztító hatásának, de az erdőirtás után a víz a hegyoldalokról a humuszt lehordva igen sok helyen úgyszólván teljesen hasznavehetetlenné tette az azelőtt termékeny területeket is. A lehordott talaj pedig eliszaposította a patak és folyómedreket (a Nádas is szakaszosan függő mederben folyik⁵²), ami által azok árterületei megnövekedtek és elvizenyősítették a régi jó kaszálókat.” A visszacsatolás után elsőrendű feladatként a talajpusztulás megakadályozást és a lepusztult, terméketlen, vagy csak kis jövedelmet hajtó területek megjavítását, újra termelésbe való bevonását tűzték ki célul. Összefoglalójában (hivatkozások nélkül sajnos) beszámol a Kolozsvári M. Kir. Kultúrmérnöki Hivatal és az Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesület ’Talajvédelmi szakosztályának’⁵³ munkálatairól: Kőrös-patak bánffyhungyadi- és a Nádas-patak méra-magyarnádasi szakaszának „jó karba” helyezéséről, és lelkes további adatgyűjtési, támfalazási, vízmosásmegkötő gátak terveit említi, de kiemeli, hogy Kalotaszegen nincs egyetlenegy olyan község sem, ahol e munkálatokat ne kellene a legsürgősebben elvégezni. A kultúrmérnöki munkákkal párhuzamosan kell folynia az erdőgerincek, meredek hegyoldalak és vízmosások befásításával és sáncolási munkákkal.⁵⁴ Az újrászerveződött E.M.G.E ekkor intenzíven megkezdte ugyan a sáncolási bemutatókat, és Gazdaköreit buzdította a sáncolási munkálatok megkezdésére, de ezek inkább a Mezőség sokkal rosszabb állapotú területei felé irányultak.⁵⁵ Bár sem a terveket, sem a megvalósult eredményeket nem ismerjük pontosan, mégis feltételezhetjük, hogy addig soha nem látott mértékű táji lépékű beruházást jelentett ez a kalotaszegi föld megmentéséért.

---

⁵² Rázsó, 1944. p. 6, Rázsó Imre tanulmánya mellett Imre József (Talajmozgások és típusaik az Erdélyi medencében) és Kund Ede munkái érintik az erdélyi talajmozgások típusait és a talajvédelem kérdését, de kevés releváns adattal Kalotaszegre vonatkozólag.

⁵³ Az EMGE anyagi évek óta „inventar” (=rendezés) alatt vannak a Kolozs megyei levéltárban és azok többszöri felkérésre sem kutathatóak.

⁵⁴ Solty, 1944. p. 126

⁵⁵ Az Erdélyi Gazda lapszámai beszámolnak a talajvédelmi feladatokról és sáncolási munkákról, de a sem fényképek nincsenek azonosítva, sem helyszíneket nem említ. Valószínű azonban, hogy csak kisebb uradalmi mintaterületeken használták a sáncoló-gépeket, és talán a „hagyományosan” kiteraszolt Kalotaszegi tájon nem volt elsődlegesen fontos e feladat. Az EMGE archívum rendezése után e témakör pontosításra kerülhet majd.

40. §. Eróziós jelenségek a néprajzi felvételeken

1-2.: Edvi Illés Aladár „ikonná vált” akvarelljei az erodált mészkősziklán álló Körösfői templomról, 3-5.: Erodált körösfői mészsírték (Néprajzi Múzeum, Erdődi Mihály, 1941, D386, D371, D372), 6-7.: Szénagyűjtés a Mérai határban (Néprajzi Múzeum, Erdődi Mihály, 1941, D277, F105609)

1-2.

3-4.

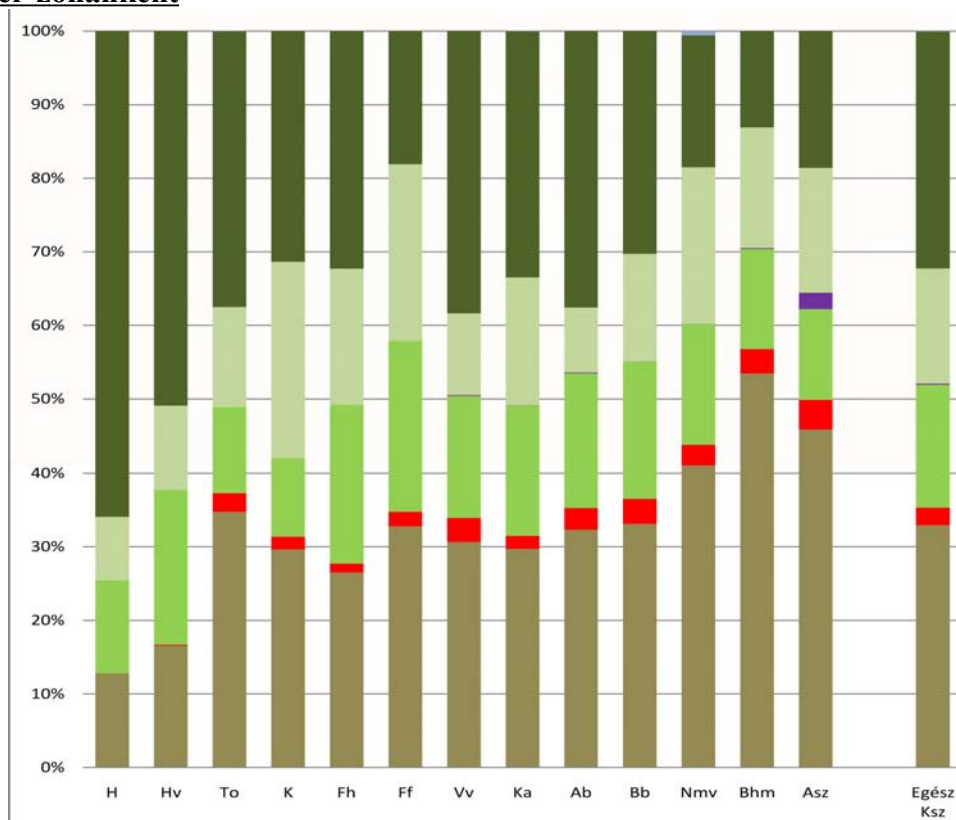
5-6.

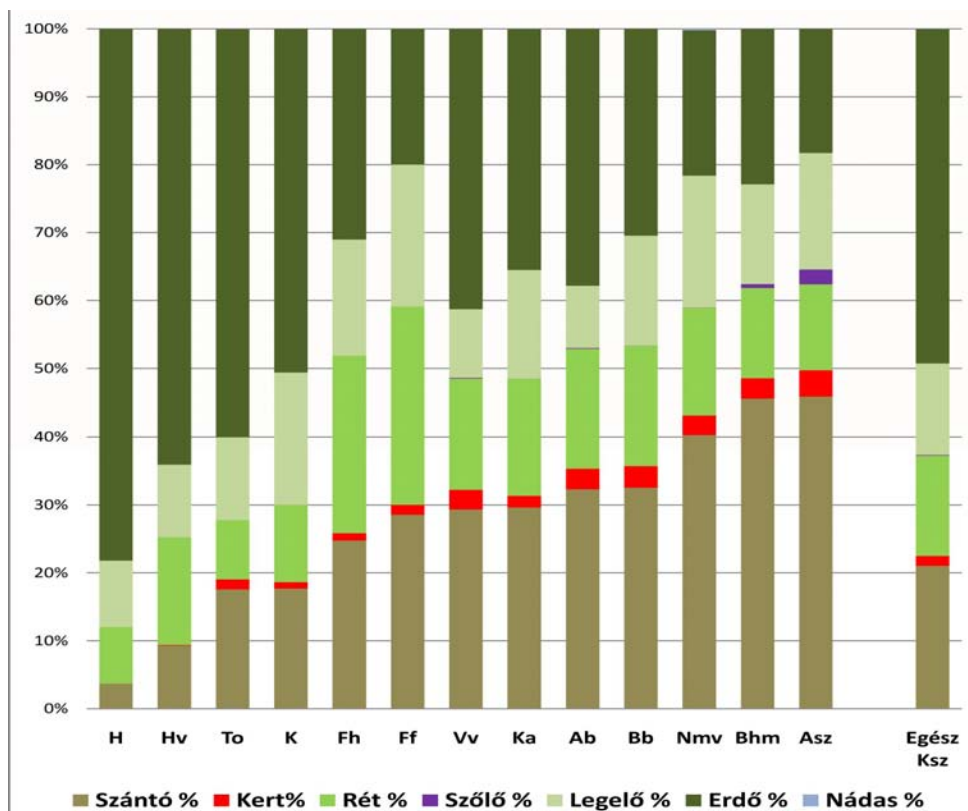
7.

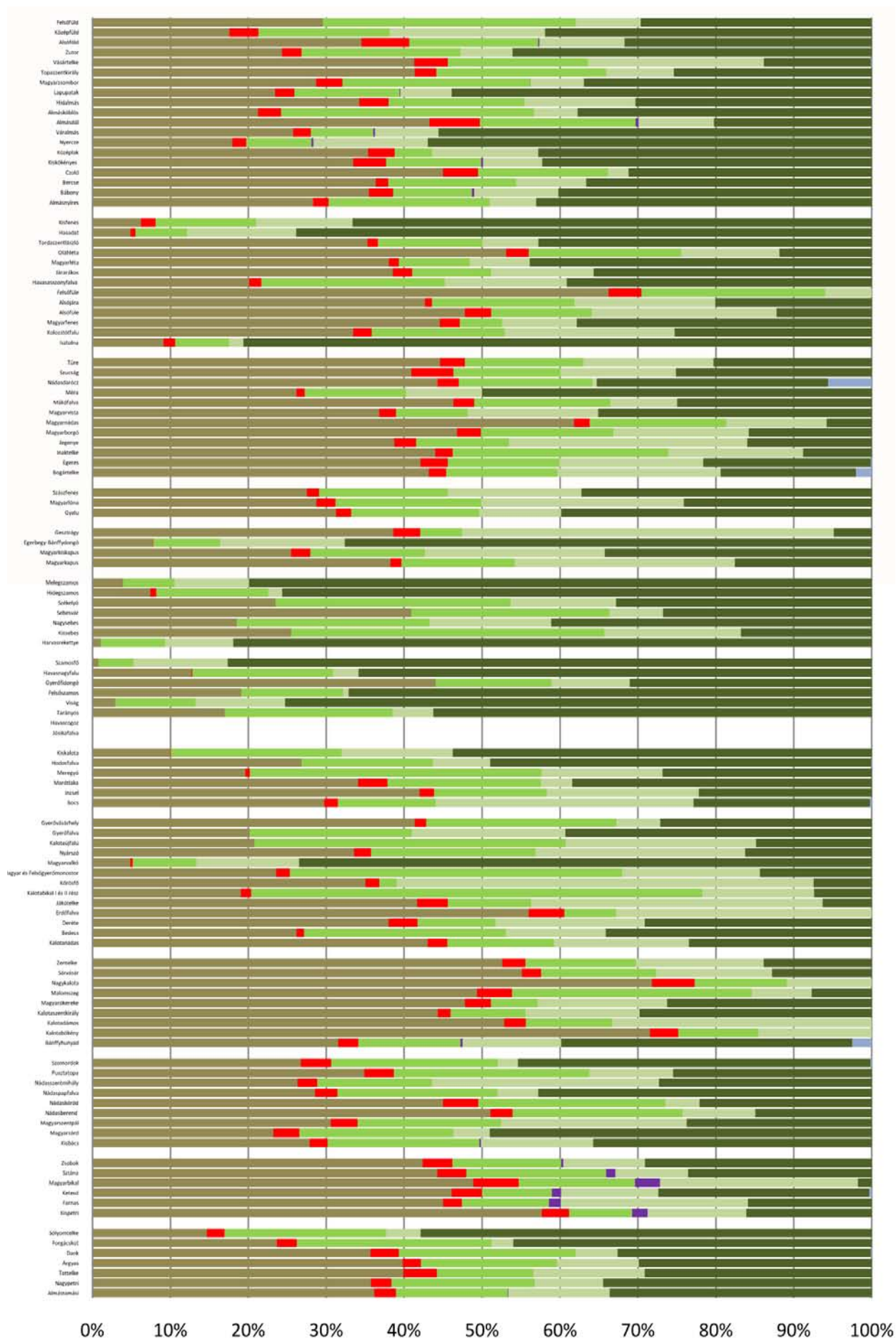
41. §. A mezőgazdasági statisztikák területi és jövedelmi áttekintő diagramjai a tájkarakter-zónánként

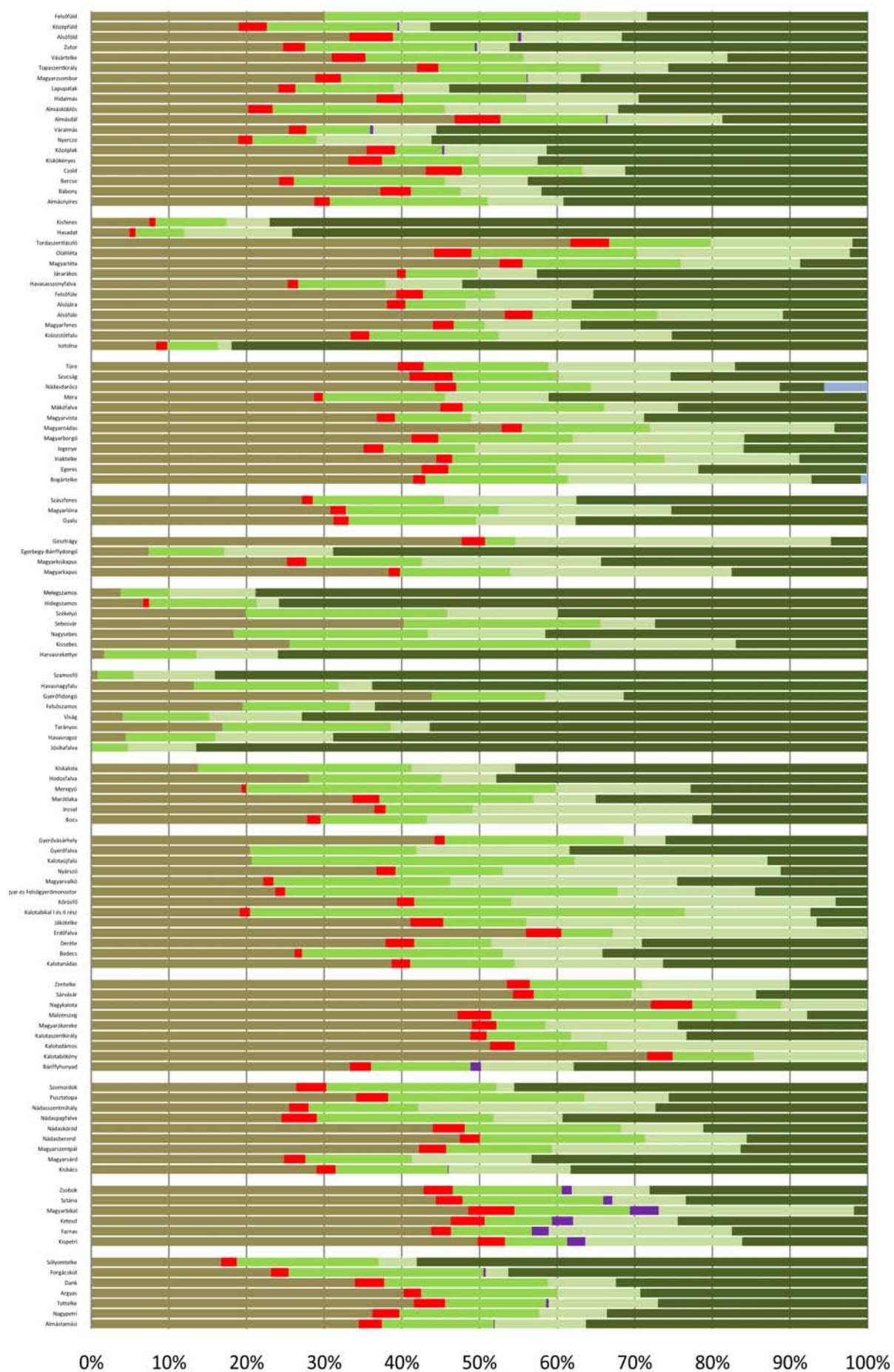
A tájkarakter-zónák százalékos területhasználati megoszlása, minden falut egy adatként (egyformának) tekintve

A tájkarakter-zónák százalékos területhasználati megoszlása, minden falut területi kiterjedésével súlyozva

A művelési ágak megoszlása az 1897-es adatsor alapján,
a falvak zónákba rendezve, csoportosítva

ERDŐK TÁJÉRTÉKELÉSE 6 FAKTOR SEGÍTSÉGÉVEL																									
Rendező szám	TÁJKA	Településnév	Erdő területe, kh., 1897: 200//1000//5000	Erdő területe, kh., 1914: 200//1000//5000	Erdő %-os aránya, 1897: 10//28//50	Erdő %-os aránya, 1914: 10//28//50	Erdő össz-korona értéke: 500//1300//2800	Erdő jövedelme a falu össz-jövedelem %-ában: 11/20//45	ERDŐ TÁJÉRTÉKELÉSÉNEK ÖSSZESÍTÉS	Erdőterület, 1897	A művelt terület %-ában	Erdőterület, 1914	A művelt terület %-ában	Össz erdőterület változás	Össz erdőterület %-os változása (ha 1897=100%)	A változás %-os arányában (ha 1897=100%)	Össztermő terület változás (ha 1897=100%)	Erdő össz-korona értéke	Erdő a művelt terület jövedelme %-ában	egy kat. hold. erdő ára, 1914	Járási határ, 1897	Becsőjárás, 1914	eső szám		
eső sz	Tájkar	név1914	A	B	C	D	E	F	A+B+C+D+E+F	hold erdő	1897 dó %18	hold erdő	1914 dó %19	hold	%	%	%	korona Erdő	1914 Erdő %	illér/hold Erdő	járás	becslj	eső szám		
3	Ab	Tóttelke	2	2	3	2	1	1	11	533	29	506	27	-27	-5	-7	2	416	9	82	AI	BH1	3		
2	Ab	Nagypetri	2	2	3	3	1	1	12	799	34	751	34	-48	-6	-2	-4	467	8	62	AI	BH1	2		
4	Ab	Argyas	2	2	3	3	1	1	12	292	30	293	29	1	0	-2	2	149	7	51	AI	HA	4		
5	Ab	Dank	2	2	3	3	1	1	12	422	33	403	32	-19	-5	0	-4	242	10	60	AI	HA	5		
1	Ab	Almástamási	2	3	3	3	2	1	14	957	34	1030	36	73	8	8	0	528	8	51	AI	BH1	1		
6	Ab	Forgácskút	2	2	3	3	1	3	14	656	46	667	46	11	2	1	1	486	20	73	AI	HA	6		
7	Ab	Sólyomtelke	3	3	4	4	3	4	21	1072	58	1073	58	1	0	0	0	1603	50	149	Nm	HA	7		
11	Asz	Magyarbikal	1	1	1	1	1	1	6	30	2	30	2	0	0	0	0	39	1	129	BH	BH1	11		
8	Asz	Kispetri	2	2	2	2	1	1	10	275	16	277	16	2	1	1	0	227	4	82	AI	BH1	8		
9	Asz	Farnas	2	2	2	2	1	1	10	290	16	323	17	33	11	11	0	336	6	104	BH	BH1	9		
10	Asz	Ketesd	2	2	2	2	1	1	10	278	27	254	24	-24	-9	-8	0	279	8	110	BH	BH1	10		
12	Asz	Sztána	2	2	2	2	1	1	10	447	24	444	23	-3	-1	-1	0	340	6	77	BH	BH1	12		
13	Asz	Zsobok	2	2	3	3	1	2	13	487	29	482	28	-5	-1	-2	1	472	11	98	BH	BH1	13		
17	Bb	Nádasberend	2	2	2	2	1	1	10	369	15	380	16	11	3	4	-1	494	8	130	Nm	HA	17		
16	Bb	Magyarszentpál	2	2	2	2	2	2	12	576	24	387	16	-189	-33	-31	-2	850	13	220	Nm	HA	16		
18	Bb	Nádaskóród	2	2	2	2	2	2	12	362	22	346	21	-16	-4	-4	0	524	11	152	Nm	HA	18		
20	Bb	Nádasszentmihály	2	2	2	2	2	2	12	816	27	816	27	0	0	0	0	1061	17	130	Nm	HA	20		
21	Bb	Pusztatopa	2	2	2	2	2	2	12	531	25	533	26	2	0	1	0	619	12	116	Nm	HA	21		
19	Bb	Nádasapfalva	2	2	3	3	2	2	14	791	43	728	39	-63	-8	-8	0	893	18	123	Nm	HA	19		
22	Bb	Szomordok	2	2	3	3	2	3	15	558	45	553	46	-5	-1	1	-2	548	23	99	Nm	HA	22		
14	Bb	Kisbács	3	3	3	3	3	2	17	1038	36	1113	38	75	7	7	0	1578	15	142	Nm	HA	14		
15	Bb	Magyarsárd	3	3	4	3	3	3	19	1805	49	1582	43	-223	-12	-12	-1	1740	26	110	Nm	HA	15		
24	Bhm	Kalotabökény	1	1	1	1	1	1	6	0	0	0	0	0	####	####	0	0	0	#####	BH	BH2	24		
25	Bhm	Kalotadámos	1	1	1	1	1	1	6	0	0	0	0	0	####	####	-2	0	0	#####	BH	BH2	25		
28	Bhm	Malomszeg	1	1	1	1	1	1	6	120	8	121	8	1	1	1	0	114	2	94	BH	BH2	28		
29	Bhm	Nagykalota	1	1	1	1	1	1	6	0	0	0	0	0	####	####	0	0	0	#####	BH	BH2	29		
30	Bhm	Sárvásár	1	1	2	2	1	1	8	103	13	113	14	10	10	13	-2	131	6	116	BH	BH2	30		
31	Bhm	Zentelke	2	2	2	1	1	1	9	286	14	207	10	-79	-28	-27	0	109	2	52	BH	BH2	31		
27	Bhm	Magyarókerেকে	2	2	2	2	1	1	10	457	26	425	24	-32	-7	-7	0	298	8	70	BH	BH2	27		
26	Bhm	Kalotaszentkirály	3	2	3	2	1	1	12	1013	30	711	23	-302	-30	-22	-10	284	4	40	BH	BH2	26		
23	Bhm	Bánffyhunyad	3	3	3	3	4	2	18	3333	37	3323	38	-10	0	2	-3	4572	16	138	BH	BH2	23		
35	Ff	Erdőfalva	1	1	1	1	1	1	6	0	0	0	0	0	####	####	0	0	0	#####	BH	BH2	35		
36	Ff	Jákótelke	1	1	1	1	1	1	6	43	6	45	7	2	5	4	0	81	6	180	BH	BH2	36		
37	Ff	Kalotabikal I és II rész	1	1	1	1	1	1	6	193	7	192	7	-1	-1	0	0	89	3	46	BH	BH2	37		
38	Ff	Kőrösfő	1	1	1	1	1	1	6	158	7	85	4	-73	-46	-45	-3	77	2	90	BH	BH2	38		
41	Ff	Nyárszó	2	1	2	2	1	1	9	246	16	170	11	-76	-31	-31	0	306	10	180	BH	BH2	41		
42	Ff	Kalotaújfal	2	1	2	2	1	2	10	203	15	174	13	-29	-14	-13	-1	182	12	104	BH	BH3	42		
32	Ff	Kalotanádas	2	2	2	2	2	1	11	599	23	682	26	83	14	12	1	565	10	83	BH	BH1	32		
34	Ff	Deréte	2	2	3	3	1	2	13	342	29	342	29	0	0	0	0	428	18	125	BH	BH2	34		
44	Ff	Gyerővásárhely	3	2	2	2	2	2	13	1001	27	965	26	-36	-4	-4	1	803	13	83	Gy	Ko3	44		
39	Ff	Magyar és Felsőgyerőmonostor	3	3	2	2	3	2	15	1642	14	1644	14	2	0	1	-1	1633	11	99	BH	BH2	39		
43	Ff	Gyerőfalva, Pányik	3	3	3	3	2	2	16	1206	39	1175	38	-31	-3	-2	0	678	19	58	Gy	BH2	43		
33	Ff	Bedecs	3	3	3	3	3	3	18	1058	34	1058	34	0	0	0	0	1570	32	148	BH	BH2	33		
40	Ff	Magyarvalkó	4	3	4	2	3	3	19	19603	73	1418	25	####	-93	-67	-78	1358	20	96	BH	BH2	40		
45	Fh	Bocs	2	2	2	2	1	2	11	549	23	544	23	-5	-1	0	0	449	17	83	BH	BH2	45		
46	Fh	Incse	2	2	2	2	2	2	12	640	22	643	20	3	0	-9	11	702	14	109	BH	BH2	46		
47	Fh	Marótlaka	3	3	3	3	2	1	15	1620	38	1471	35	-149	-9	-9	0	512	8	35	BH	BH2	47		
48	Fh	Meregyó	3	3	2	2	3	2	15	2587	27	2116	23	-471	-18	-15	-4	1661	15	79	BH	BH2	48		
49	Fh	Hodosfalva	3	3	4	3	3	3	19	1698	49	1655	48	-43	-3	-2	0	1499	31	91	BH	BH3	49		
50	Fh	Kiskalota, Kelecel	3	3	4	3	3	3	19	2953	54	1798	45	####	-39	-16	-28	1830	42	102	BH	BH3	50		
56	H	Gyerőfidongó	2	2	3	3	1	1	12	232	31	232	31	0	0	1	-1	65	8	28	Gy	Ko3	56		

55	H	Felsőszamos	2	2	4	4	1	3	16	674	67	638	63	-36	-5	-5	0	319	37	50	Gy	Ko3	55
53	H	Tarányos	3	3	4	4	3	4	21	2590	56	2597	56	7	0	0	0	2176	48	84	BH	BH3	53
54	H	Viság	4	4	4	4	3	3	22	10935	75	10127	73	-808	-7	-3	-4	1372	28	14	BH	BH3	54
57	H	Havasnagyfalu	4	4	4	4	4	3	23	8575	66	8187	64	-388	-5	-3	-1	4101	35	50	Gy	Ko3	57
51	H	Jósikafalva	4	4	4	4	4	4	24	#####	24729	86	####	####	####	#####	12995	84	53	BH	BH2	51	
52	H	Havasrogoz	4	4	4	4	4	4	24	8208	71	7502	69	-706	-9	-3	-6	2886	55	38	BH	BH3	52
58	H	Szamosfő	4	4	4	4	4	4	24	38418	83	39060	84	642	2	2	0	9946	56	25	Gy	Ko3	58
60	Hv	Kissebes	2	2	2	2	1	1	10	296	17	299	17	3	1	1	0	175	7	58	BH	BH3	60
62	Hv	Sebesvár	2	2	2	2	1	2	11	556	27	555	27	-1	0	2	-2	440	14	79	BH	BH3	62
61	Hv	Nagysebes	3	3	3	3	2	2	16	2248	41	2234	42	-14	-1	1	-2	910	14	41	BH	BH3	61
63	Hv	Székelyő	3	3	3	3	2	3	17	1234	33	1528	40	294	24	22	2	867	23	57	BH	BH3	63
64	Hv	Hidegszamos	3	3	4	4	4	4	22	4331	76	4331	76	0	0	0	0	3071	52	71	Gy	Ko3	64
59	Hv	Harvasrekettye	4	4	4	4	4	4	24	19584	82	12334	76	####	-37	-7	-32	5732	64	46	BH	BH3	59
65	Hv	Melegsamos	4	4	4	4	4	4	24	6069	80	5955	79	-114	-2	-1	-1	3848	63	65	Gy	Ko3	65
69	K	Gesztrágy	1	1	1	1	1	1	6	31	5	30	5	-1	-3	-3	0	21	2	70	Gy	Ko3	69
66	K	Magyarkapus, Nagykapus	2	2	2	2	2	1	11	399	18	398	18	-1	0	0	0	805	8	202	Gy	Ko1	66
67	K	Magyarkiskapus	3	3	3	3	3	2	17	1329	34	1327	34	-2	0	0	0	1362	17	103	Gy	Ko1	67
68	K	Egerbegy+Bánffydongó	4	4	4	4	4	4	24	6220	68	6315	69	95	2	2	0	4434	54	70	Gy	Ko3	68
71	Ka	Magyarlóna	2	2	2	2	3	2	13	803	24	805	25	2	0	5	-4	1651	13	205	Gy	Ko1	71
72	Ka	Szászfenes	3	3	3	3	4	2	18	2637	37	2651	37	14	1	1	0	4148	16	156	Gy	Ko1	72
70	Ka	Gyalu	3	3	3	3	4	3	19	3450	40	3253	38	-197	-6	-6	0	5608	21	172	Gy	Ko1	70
75	Nmv	Inaktelke	1	1	1	1	1	1	6	167	9	167	9	0	0	0	0	170	4	102	Nm	HA	75
78	Nmv	Magyarnádas	1	1	1	1	1	1	6	99	6	73	4	-26	-26	-26	-1	95	2	130	Nm	HA	78
73	Nmv	Bogártelke	2	1	2	1	1	1	8	304	17	110	6	-194	-64	-63	-1	254	5	231	Nm	HA	73
76	Nmv	Jegenye	1	1	2	2	1	1	8	188	16	187	16	-1	-1	0	0	227	10	121	Nm	HA	76
82	Nmv	Nádasdaróc	2	1	3	1	1	1	9	218	30	42	6	-176	-81	-81	0	38	2	90	Nm	HA	82
80	Nmv	Mákófalva	2	2	2	2	1	1	10	822	25	800	24	-22	-3	-2	-1	477	6	60	Nm	HA	80
74	Nmv	Egeres	2	2	2	2	2	1	11	820	21	825	22	5	1	1	0	898	8	109	Nm	HA	74
77	Nmv	Magyargorbó	2	2	2	2	2	1	11	390	16	390	16	0	0	1	-1	507	8	130	Nm	HA	77
83	Nmv	Szucság	2	2	2	2	2	1	11	842	25	852	25	10	1	1	0	673	8	79	Nm	HA	83
84	Nmv	Türe	2	2	2	2	2	1	11	570	20	477	17	-93	-16	-16	0	544	8	114	Nm	HA	84
79	Nmv	Magyarvista	3	3	3	3	2	1	15	1276	35	1036	29	-240	-19	-18	-1	837	10	81	Nm	HA	79
81	Nmv	Méra	3	3	4	3	3	3	19	1860	50	1504	41	-356	-19	-18	-1	2087	21	139	Nm	HA	81
94	To	Oláhléta	1	1	2	1	1	1	7	175	12	30	2	-145	-83	-81	-11	47	2	157	To	To 1	94
88	To	Alsófüle	2	1	2	1	1	1	8	208	12	180	11	-28	-13	-11	-2	269	6	149	To	To 1	88
93	To	Magyarléta	2	1	3	1	1	1	9	652	44	129	9	-523	-80	-80	0	175	5	136	To	To 1	93
95	To	Tordaszentlászló	3	1	3	1	1	1	10	1657	43	20	2	####	-99	-95	-74	32	1	160	To	To 1	95
86	To	Kolozstótfalu	2	2	2	2	2	2	12	359	25	359	25	0	0	0	0	630	12	175	Gy	Ko1	86
90	To	Felsőfüle	1	2	1	3	2	3	12	0	0	568	35	568	####	####	57	853	23	150	To	To 1	90
89	To	Alsójára	3	2	2	3	1	2	13	1023	20	775	38	-248	-24	90	-60	462	15	60	To	To 1	89
87	To	Magyarfenes	2	2	3	3	3	3	16	853	38	828	37	-25	-3	-2	-1	2068	32	250	Gy	Ko1	87
92	To	Járárákos	2	2	3	3	2	4	16	568	36	629	43	61	11	19	-7	951	51	151	To	To 1	92
91	To	Havasasszonyfalva	3	3	3	4	2	3	18	1553	39	1187	52	-366	-24	33	-43	712	27	60	To	To 1	91
85	To	Isztolna	3	3	4	4	4	4	22	1685	81	1686	82	1	0	2	-2	3236	65	192	Gy	Ko1	85
96	To	Hasadat	4	4	4	4	4	4	24	16766	74	16801	74	35	0	0	0	5828	49	35	To	To 2	96
97	To	Kisfenes	4	4	4	4	4	4	24	6278	67	7184	77	906	14	16	-1	3428	49	48	To	To 2	97
112	Vv	Vásártelke	1	2	2	2	1	1	9	172	14	223	18	51	30	31	-1	117	5	53	Al	HA	112
106	Vv	Almásdál	2	2	2	2	1	1	10	406	20	367	19	-39	-10	-8	-2	219	4	60	Al	HA	106
114	Vv	Alsófüld	2	2	3	3	1	1	12	617	32	616	32	-1	0	0	0	431	8	70	BH	BH1	114
111	Vv	Topaszentkirály	3	3	2	2	2	1	13	1034	25	1030	26	-4	0	1	-2	797	7	77	Al	HA	111
99	Vv	Bábony	2	2	3	3	1	2	13	544	40	550	42	6	1	4	-3	499	15	91	Al	BH1	99
101	Vv	Czold	2	2	3	3	2	2	14	585	31	585	31	0	0	0	0	584	13	100	Al	BH1	101
107	Vv	Almásköblös	2	2	3	3	2	2	14	801	38	675	32	-126	-16	-15	-1	517	13	77	Al	HA	107
116	Vv	Felsőfüld	2	2	3	3	2	2	14	814	30	781	28	-33	-4	-4	0	669	13	86	BH	BH3	116
108	Vv	Hidalmás	3	3	3	3	2	1	15	1146	30	1109	29	-37	-3	-3	-1	566	6	51	Al	HA	108
110	Vv	Magyarzsombor	3	3	3	3	2	1	15	1458	37	1464	37	6	0	0	0	902	8	62	Al	HA	110
102	Vv	Kiskökényes	2	2	3	3	2	3	15	479	42	479	43	0	0	1	-1	630	24	132	Al	BH1	102
103	Vv	Középlak	3	3	3	3	2	2	16	1156	43	1134	41	-22	-2	-3	1	838	11	74	Al	BH1	103
113	Vv	Zutor	3	3	3	3	2	2	16	1134	46	1139	46	5	0	0	0	797	12	70	Al	HA	113
98	Vv	Almásnyíres	3	3	3	3	3	2	17	2762	43	2510	39	-252	-9	-9	0	2248	19	90	Al	BH1	98
100	Vv	Bercse	3	3	3	3	2	3	17	1137	37	1140	44	3	0	19	-16	904	20	79	Al	BH1	100
115	Vv	Középfüld	3	3	3	4	3	3	19	2003	42	2688	56	685	34	35	0	2044	24	76	BH	BH1	115
104	Vv	Nyercze	3	3	4	4	3	3	20	1940	57	1924	56	-16	-1	-1	1	1456	27	76	Al	BH1	104
109	Vv	Lapupatak	3	3	4	4	3																

SZÁNTÓTERÜLETEK TÁJÉRTÉKELÉSE 5 FAKTOR SEGÍTSÉGÉVEL																									
Rendező számsor	TÁJAKARAKTER ZÓNA	Településnév	Szántó %-os aránya, 1914: 17//33//50felett, nincs beszámítva	Szántó területe kh., 1897: 500//1000//1500 - nincs beszámítva	Szántó %-os aránya 1897: 17//33//50felett	Szántó területe kh., 1914: 500//1000//1500	Földrészek nagysága (minél kisebb - annál Kalotaszegiesebb)	Szántó jövedelme a falu össz-jövedelem %-ában	Szántó minősége, (fill.) alapján: 134//235//400	SZÁNTÓTERÜLETEK TÁJÉRTÉKELÉSE	Terület, 1897	művelt terület %-ában	Terület, 1914	művelt terület %-ában	Szántó terület változás	Szántó terület %-os változás (ha a 1897=100%)	Szántó arányának változása %-os arányban (ha 1897=100%)	Össz-termő ter. változás (ha 1897=100%)	Szántó össz-jövedelm értéke	Szántó a művelt terület jövedelme %-ában	1 kat. hold szántó értéke 1914	földrészek száma	Járási határ, 1897	Becsőljárás, 1914	Rendező számsor
eső sz	Tájkar	név1914			A	B	C	D	E	A+B+C+D+E	szántó hold	szántó % 1897	Szántó hold	szántó % 1914	hold	%	%	%	Szántó korona	szántó % 1914	Szántó fillér/hold	db 1914	járás	becsli	eső szám
7	Ab	Sólyomtelke	2	1	2	1	3	1	2	9	272	15	309	17	37	14	14	0	599	19	194	2001	Nm	HA	7
6	Ab	Forgácskút	2	1	2	1	3	2	3	11	338	24	334	23	-4	-1	-2	1	935	39	280	1662	AI	HA	6
4	Ab	Argyas	3	1	3	1	3	3	3	13	389	40	403	40	14	4	1	2	1270	57	315	1801	AI	HA	4
5	Ab	Dank	3	1	3	1	4	2	3	13	463	36	422	34	-41	-9	-5	-4	1156	46	274	2889	AI	HA	5
3	Ab	Tóttelke	3	2	3	2	3	3	3	14	730	40	779	42	49	7	5	2	2492	57	320	2659	AI	BH1	3
2	Ab	Nagypetri	3	2	3	2	3	3	4	15	829	36	810	36	-19	-2	2	-4	3595	59	444	2655	AI	BH1	2
1	Ab	Almástamási	3	3	3	2	3	4	4	16	1030	36	978	34	-52	-5	-5	0	4124	60	422	3685	AI	BH1	1
12	Asz	Sztána	3	2	3	2	2	3	3	13	839	44	842	44	3	0	0	0	3153	57	374	1922	BH	BH1	12
9	Asz	Farnas	3	2	3	2	2	3	4	14	822	45	809	44	-13	-2	-2	0	3371	59	417	1613	BH	BH1	9
11	Asz	Magyarbikal	3	2	3	2	3	3	3	14	824	49	823	49	-1	0	0	0	2728	58	331	3406	BH	BH1	11
10	Asz	Ketesd	3	1	3	1	4	3	4	15	473	45	481	46	8	2	2	0	1993	59	414	2546	BH	BH1	10
13	Asz	Zsobok	3	2	3	2	4	3	3	15	709	42	735	43	26	4	2	1	2408	57	328	7159	BH	BH1	13
8	Asz	Kispetri	3	2	4	2	3	4	4	17	985	58	853	50	-132	-13	-13	0	3513	62	412	2564	AI	BH1	8
20	Bb	Nádasszentmihály	2	2	2	2	1	1	2	8	787	26	762	26	-25	-3	-3	0	1627	26	214	1454	Nm	HA	20
22	Bb	Szomordok	2	1	2	1	2	1	2	8	330	27	321	26	-9	-3	-1	-2	583	25	182	825	Nm	HA	22
19	Bb	Nádaspapfalva	2	2	2	1	2	2	3	10	528	29	454	25	-74	-14	-14	0	1658	33	365	1565	Nm	HA	19
21	Bb	Pusztatopa	3	2	3	2	2	1	2	10	727	35	710	34	-17	-2	-2	0	1454	29	205	1776	Nm	HA	21
15	Bb	Magyarsárd	2	2	2	2	2	2	3	11	856	23	908	25	52	6	7	-1	2204	33	243	2014	Nm	HA	15
14	Bb	Kisbács	2	2	2	2	2	2	4	12	809	28	844	29	35	4	4	0	4490	44	532	2498	Nm	HA	14
16	Bb	Magyarszentpál	3	2	2	3	2	2	3	12	742	31	1000	42	258	35	38	-2	3029	46	303	1346	Nm	HA	16
18	Bb	Nádaskóród	3	2	3	2	2	3	3	13	737	45	720	44	-17	-2	-2	0	2629	53	365	1672	Nm	HA	18
17	Bb	Nádasberend	3	3	4	3	2	2	3	14	1262	51	1160	47	-102	-8	-7	-1	2894	46	249	1788	Nm	HA	17
28	Bhm	Malomszeg	3	2	3	2	3	2	3	13	770	49	733	47	-37	-5	-4	0	2106	45	287	3176	BH	BH2	28
23	Bhm	Bánffyhunyad	3	4	2	4	2	2	4	14	2816	31	2928	33	112	4	7	-3	12107	42	413	7704	BH	BH2	23
30	Bhm	Sárvásár	4	1	4	1	3	3	3	14	444	55	427	54	-17	-4	-1	-2	1268	56	297	1092	BH	BH2	30
26	Bhm	Kalotaszentkirály	3	4	3	3	2	4	3	15	1507	44	1489	49	-18	-1	10	-10	4101	62	275	3045	BH	BH2	26
25	Bhm	Kalotadámos	4	2	4	2	3	4	3	16	668	53	634	51	-34	-5	-3	-2	2309	62	364	1564	BH	BH2	25
27	Bhm	Magyarókereke	3	2	3	2	4	4	3	16	832	48	852	49	20	2	3	0	2596	66	305	4370	BH	BH2	27
24	Bhm	Kalotabökény	4	2	4	2	4	4	3	17	591	72	590	72	-1	0	0	0	1463	73	248	2031	BH	BH2	24
31	Bhm	Zentelke	4	3	4	3	3	4	3	17	1086	53	1102	54	16	1	2	0	3566	63	324	2983	BH	BH2	31
29	Bhm	Nagykalota	4	3	4	3	4	4	3	18	1005	72	1005	72	0	0	1	0	2701	62	269	4238	BH	BH2	29
37	Ff	Kalotabikal I és II rész	2	1	2	1	2	1	2	8	499	19	499	19	0	0	0	0	892	28	179	2111	BH	BH2	37
42	Ff	Kalotaújfalv	2	1	2	1	3	1	2	9	284	21	279	21	-5	-2	-1	-1	427	29	153	1544	BH	BH3	42
33	Ff	Bedecs	2	2	2	2	3	1	2	10	812	26	812	26	0	0	0	0	1352	28	167	5397	BH	BH2	33
40	Ff	Magyarvalkó	2	3	1	3	2	2	2	10	1297	5	1281	22	-16	-1	356	-78	2481	37	194	3584	BH	BH2	40
43	Ff	Győrőfalva, Pányik	2	2	2	2	2	2	2	10	619	20	625	20	6	1	1	0	1416	40	227	2854	Gy	BH2	43
36	Ff	Jákótelke	3	1	3	1	3	2	3	12	285	42	282	41	-3	-1	-1	0	666	48	236	1261	BH	BH2	36
39	Ff	Magyar és Felsőgyerőmonc	2	4	2	4	3	2	2	13	2702	24	2691	24	-11	0	0	-1	5162	35	192	13238	BH	BH2	39
41	Ff	Nyárszó	3	2	3	2	3	2	3	13	509	34	559	37	50	10	9	0	1427	46	255	3093	BH	BH2	41
44	Ff	Győrővásárhely	3	4	3	4	2	2	2	13	1526	41	1641	44	115	8	7	1	2228	36	136	3863	Gy	Ko3	44
34	Ff	Deréte	3	1	3	1	4	3	3	14	446	38	446	38	0	0	0	0	1180	49	265	3253	BH	BH2	34
35	Ff	Erdőfalva	4	1	4	1	3	4	2	14	430	56	430	56	0	0	0	0	895	63	208	1517	BH	BH2	35
38	Ff	Kőrösfő	3	2	3	2	3	3	3	14	743	35	812	39	69	9	13	-3	2459	55	303	3871	BH	BH2	38
32	Ff	Kalotánádas	3	3	3	3	4	2	3	15	1099	43	1002	39	-97	-9	-10	1	2584	48	258	7347	BH	BH1	32
50	Fh	Kiskalota, Kelecel	2	2	1	2	2	1	2	8	550	10	544	14	-6	-1	37	-28	917	21	169	2536	BH	BH3	50
45	Fh	Bocs	2	2	2	2	2	2	2	10	721	30	671	28	-50	-7	-7	0	1261	47	188	2349	BH	BH2	45
46	Fh	Incse	3	3	3	3	1	2	2	11	1210	42	1167	37	-43	-4	-13	11	2355	47	202	1383	BH	BH2	46
49	Fh	Hodosfalva	2	2	2	2	3	2	2	11	932	27	971	28	39	4	5	0	1676	35	173	4796	BH	BH3	49
48	Fh	Meregyó	2	4	2	4	3	1	2	12	1892	20	1800	19	-92	-5	-1	-4	3184	28	177	14850	BH	BH2	48
47	Fh	Marótlaka	3	3	3	3	3	2	2	13	1437	34	1415	34	-22	-2	-1	0	2468	40	174	6532	BH	BH2	47
52	H	Havasrogoz	1	1	1	1	1	1	1	5	483	4	481	4	-2	0	6	-6	376	7	78	3404	BH	BH3	52

58	H	Szamosfő	1	1	1	1	1	1	1	5	369	1	366	1	-3	-1	-1	0	311	2	85	3216	Gy	Ko3	58
54	H	Viság	1	1	1	2	1	1	1	6	426	3	561	4	135	32	38	-4	437	9	78	2954	BH	BH3	54
53	H	Tarányos	2	2	2	2	1	1	1	7	781	17	777	17	-4	-1	-1	0	511	11	66	1776	BH	BH3	53
55	H	Felsőszamos	2	1	2	1	2	2	2	9	192	19	196	20	4	2	2	0	267	31	136	630	Gy	Ko3	55
57	H	Havasnagyfalu	2	4	2	4	1	1	1	9	1656	13	1695	13	39	2	4	-1	1765	15	104	5272	Gy	Ko3	57
56	H	Gyerőfidongó	3	1	3	1	3	4	2	13	329	44	324	44	-5	-2	0	-1	467	60	144	1030	Gy	Ko3	56
51	H	Jósikafalva									#####	0	0		#####	#####	#####	0	0	#####	1233	BH	BH2	51	
59	Hv	Harvasrekettye	1	1	1	1	1	1	1	5	256	1	267	2	11	4	54	-32	162	2	61	4306	BH	BH3	59
65	Hv	Melegszaamos	1	1	1	1	1	1	2	6	292	4	286	4	-6	-2	-1	-1	538	9	188	1226	Gy	Ko3	65
64	Hv	Hidegszaamos	1	1	1	1	1	1	3	7	425	7	382	7	-43	-10	-10	0	898	15	235	2297	Gy	Ko3	64
63	Hv	Székelyő	2	2	2	2	2	1	1	8	884	24	762	20	-122	-14	-15	2	723	19	95	2404	BH	BH3	63
60	Hv	Kissebes	2	1	2	1	3	1	2	9	450	26	450	26	0	0	0	0	671	28	149	2022	BH	BH3	60
61	Hv	Nagysebes	2	3	2	2	3	1	2	10	1014	19	986	18	-28	-3	-1	-2	1862	30	189	6656	BH	BH3	61
62	Hv	Sebesvár	3	2	3	2	3	2	1	11	850	41	816	40	-34	-4	-2	-2	987	32	121	4368	BH	BH3	62
68	K	Egerbegy+Bánffydongó	1	2	1	2	1	1	2	7	715	8	668	7	-47	-7	-6	0	1433	18	215	3600	Gy	Ko3	68
67	K	Magyarkiskapus	2	2	2	2	3	2	3	12	990	26	975	25	-15	-2	-1	0	3006	38	308	4582	Gy	Ko1	67
69	K	Gesztrágy	3	1	3	1	3	3	2	12	246	39	304	48	58	24	24	0	670	59	220	1033	Gy	Ko3	69
66	K	Magyarkapus, Nagykapus	3	2	3	2	3	2	4	14	870	38	871	38	1	0	0	0	3366	35	386	4482	Gy	Ko1	66
70	Ka	Gyalu	2	4	2	4	2	2	3	13	2708	31	2702	31	-6	0	0	0	8909	33	330	5005	Gy	Ko1	70
71	Ka	Magyarlóna	2	2	2	2	3	2	4	13	958	29	981	31	23	2	7	-4	5391	43	550	5022	Gy	Ko1	71
72	Ka	Szászfenes	2	4	2	4	2	2	4	14	1949	28	1920	27	-29	-1	-1	0	11259	43	586	6481	Gy	Ko1	72
75	Nmv	Inaktelke	3	2	3	2	3	2	2	12	836	44	843	44	7	1	1	0	1764	45	209	3721	Nm	HA	75
76	Nmv	Jegenye	3	1	3	1	3	3	3	13	456	39	411	35	-45	-10	-9	0	1156	52	281	2240	Nm	HA	76
81	Nmv	Méra	2	2	2	3	2	2	4	13	974	26	1053	29	79	8	10	-1	4818	49	458	3042	Nm	HA	81
83	Nmv	Szucság	3	3	3	3	2	2	3	13	1372	41	1377	41	5	0	0	0	3690	46	268	2623	Nm	HA	83
77	Nmv	Magyargorbó	3	3	3	3	3	2	3	14	1156	47	1013	41	-143	-12	-12	-1	2990	47	295	3325	Nm	HA	77
78	Nmv	Magyarnádas	4	3	4	2	2	3	3	14	1062	62	903	53	-159	-15	-14	-1	2603	54	288	1637	Nm	HA	78
79	Nmv	Magyarvista	3	3	3	3	3	2	3	14	1338	37	1323	37	-15	-1	0	-1	3624	45	274	4467	Nm	HA	79
82	Nmv	Nádasdaróc	3	1	3	1	4	3	3	14	325	44	325	44	0	0	0	0	1101	58	339	1977	Nm	HA	82
73	Nmv	Bogártelke	3	2	3	2	3	3	4	15	755	43	717	41	-38	-5	-4	-1	3274	59	457	2351	Nm	HA	73
80	Nmv	Mákófalva	3	4	3	3	4	2	3	15	1526	46	1474	45	-52	-3	-3	-1	3474	47	236	8898	Nm	HA	80
84	Nmv	Türe	3	3	3	3	3	3	3	15	1252	45	1104	39	-148	-12	-11	0	3726	52	337	4424	Nm	HA	84
74	Nmv	Egeres	3	4	3	4	3	3	3	16	1608	42	1621	43	13	1	1	0	6070	53	374	4197	Nm	HA	74
85	To	Isztolna	1	1	1	1	1	1	4	8	191	9	172	8	-19	-10	-9	-2	753	15	438	835	Gy	Ko1	85
92	To	Járárákos	3	2	3	2	1	1	1	8	614	39	582	39	-32	-5	2	-7	492	27	85	5012	To	To 1	92
91	To	Havasasszonyfalva	2	2	2	2	2	2	2	10	799	20	575	25	-224	-28	26	-43	843	32	147	2305	To	To 1	91
96	To	Hasadat	1	3	1	3	3	1	2	10	1107	5	1117	5	10	1	1	0	1499	13	134	1575	To	To 2	96
97	To	Kisfenes	1	2	1	2	4	1	2	10	587	6	697	7	110	19	20	-1	1423	20	204	3718	To	To 2	97
87	To	Magyarfenes	3	3	3	2	2	2	3	12	1004	45	986	44	-18	-2	-1	-1	3035	47	308	2308	Gy	Ko1	87
89	To	Alsójára	3	4	3	2	3	2	2	12	2178	43	774	38	-1404	-64	-11	-60	1318	43	170	2455	To	To 1	89
86	To	Kolozstótfalu	3	1	3	1	3	2	4	13	475	33	476	33	1	0	0	0	2476	48	520	2066	Gy	Ko1	86
88	To	Alsófüle	4	2	3	2	3	2	3	13	814	48	885	53	71	9	11	-2	2231	49	252	1959	To	To 1	88
93	To	Magyarléta	4	2	3	2	4	2	2	13	565	38	781	53	216	38	38	0	1390	40	178	3321	To	To 1	93
94	To	Oláhléta	3	2	4	2	3	2	2	13	784	53	580	44	-204	-26	-17	-11	778	32	134	3148	To	To 1	94
95	To	Tordaszentlászló	4	3	3	2	1	4	3	13	1368	35	632	62	-736	-54	75	-74	1968	66	311	2870	To	To 1	95
90	To	Felsőfüle	3	2	4	2	3	2	3	14	679	66	632	39	-47	-7	-41	57	1504	41	238	2451	To	To 1	90
107	Vv	Almásköblös	2	1	2	1	2	2	3	10	451	21	425	20	-26	-6	-5	-1	1466	37	345	1924	AI	HA	107
104	Vv	Nyercze	2	2	2	2	2	2	3	11	611	18	649	19	38	6	6	1	2086	39	321	1813	AI	BH1	104
115	Vv	Középföld	2	2	2	2	2	2	3	11	840	18	906	19	66	8	8	0	2901	34	320	3021	BH	BH1	115
99	Vv	Bábony	3	1	3	1	2	3	3	12	480	35	488	37	8	2	5	-3	1795	52	368	1025	AI	BH1	99
102	Vv	Kiskökényes	3	1	3	1	3	2	3	12	379	33	373	33	-6	-2	-1	-1	1108	41	297	2281	AI	BH1	102
109	Vv	Lapupatak	2	2	2	2	3	2	3	12	501	23	518	24	17	3									

BIVALYOK JELENTŐSÉGÉNEK TÁJÉRTÉKELÉSE 5 FAKTOR SEGÍTSÉGÉVEL

Rendező számsor	TÁJKARAKTER ZÓNA	Településnév	Bivalyfogatok száma 1//10//36	100 főre jutó fogatok száma: 0,1//1//4	Bivaly darabszáma: 10//50//200	Bivalyok %-a az összes (nagy) állatból: 0,4//1//41	100 kh. szántóra jutó bivalyok száma: 1//11//24	BIVALYTARTÁS TÁJÉRTÉKELÉS	Szántó területe, kh., 1897	Bivalyfogatok száma, 1897	Összes nagyállat (ló, szarvasmarha, bivaly), 1987	Bivalyok száma, 1897	Bivalyok %-a összes nagyállatból	Lakosságszám, 1878	100 főre jutó bivalyfogatok száma	100 főre jutó bivalyok száma	100 hold szántóra jutó bivalyok száma	Járási határ, 1897	Becslőjárás, 1914	kereső szám - ellenőrző
			A	B	C	D	E	A+B+C+D+E	hold	1897	1897	1897	1897	1878				járás	becslj	kereső szám
eső sz	Tájkar	név1914							szántó	db	db	db	%	lakos	x					
7	Ab	Sólyomtelke	2		2	3	2	9	1062	5	152	34	22	0	#####	#####	3	Nm	HA	7
1	Ab	Almástamási	2	2	2	2	2	10	284	2	288	12	4	966	0	1	4	AI	BH1	1
2	Ab	Nagypetri	2	2	2	3	2	11	1656	5	199	22	11	570	1	4	1	AI	BH1	2
4	Ab	Argyas	2	3	2	3	2	12	1949	4	149	30	20	251	2	12	2	AI	HA	4
5	Ab	Dank	3	3	3	3	2	14	1816	10	206	77	37	359	3	21	4	AI	HA	5
6	Ab	Forgácskút	3	4	2	4	2	15	867	10	88	43	49	232	4	19	5	AI	HA	6
3	Ab	Tóttelke	3	4	3	4	3	17	672	22	126	98	78	483	5	20	15	AI	BH1	3
10	Asz	Ketesd	1	1	3	4	3	12	840		112	99	88	434	0	23	12	BH	BH1	10
9	Asz	Farnas	3	3	3	3	2	14	814	10	255	77	30	426	2	18	9	BH	BH1	9
12	Asz	Sztána	3	3	3	3	3	15	844	15	287	114	40	751	2	15	14	BH	BH1	12
13	Asz	Zsobok	4	4	3	3	2	16	1004	36	314	94	30	698	5	13	9	BH	BH1	13
11	Asz	Magyarbikal	4	4	3	3	3	17	1107	45	405	147	36	750	6	20	13	BH	BH1	11
8	Asz	Kispetri	4	4	3	3	4	18	480	40	304	115	38	606	7	19	24	AI	BH1	8
16	Bb	Magyarszentpál	1	1	1	1	1	5	1030		374	0	0	601	0	0	0	Nm	HA	16
19	Bb	Nádasapfalva	1	1	1	1	1	5	829		426	0	0	524	0	0	0	Nm	HA	19
18	Bb	Nádaskóród	2	2	1	2	1	8	1099	3	367	6	2	534	1	1	1	Nm	HA	18
21	Bb	Pusztatopa	1	1	2	2	2	8	2148		328	24	7	406	0	6	1	Nm	HA	21
15	Bb	Magyarsárd	2	2	2	2	2	10	285	1	365	11	3	665	0	2	4	Nm	HA	15
20	Bb	Nádasszentmihály	3	3	2	2	2	12	1892	11	549	38	7	459	2	8	2	Nm	HA	20
14	Bb	Kisbács	3	3	3	3	2	14	870	27	562	94	17	915	3	10	11	Nm	HA	14
22	Bb	Szomordok	3	4	2	3	2	14	425	12	151	24	16	294	4	8	6	Nm	HA	22
17	Bb	Nádasberend	3	4	3	3	3	16	1368	31	445	153	34	648	5	24	11	Nm	HA	17
24	Bhm	Kalotabölkény	1	1	1	2	2	7	509		159	6	4	643	0	1	1	BH	BH2	24
29	Bhm	Nagykalota	2	2	2	2	2	10	426	6	249	21	8	1094	1	2	5	BH	BH2	29
25	Bhm	Kalotadámos	2	3	2	3	2	12	850	6	125	16	13	390	2	4	2	BH	BH2	25
30	Bhm	Sárvásár	2	3	2	3	2	12	679	6	142	45	32	312	2	14	7	BH	BH2	30
26	Bhm	Kalotaszentkirály	1	1	3	4	4	13	451		208	120	58	886	0	14	27	BH	BH2	26
28	Bhm	Malomszeg	3	3	3	3	2	14	974	14	206	52	25	422	3	12	5	BH	BH2	28
31	Bhm	Zentelke	3	3	3	3	2	14	2708	20	471	87	18	699	3	12	3	BH	BH2	31
27	Bhm	Magyarókerেকে	3	3	3	3	3	15	456	11	238	50	21	521	2	10	11	BH	BH2	27
23	Bhm	Bánffyhunrad	4	4	4	4	4	20	1684	154	1019	702	69	3283	5	21	42	BH	BH2	23
37	Ff	Kalotabikal I és II rész	1	1	1	1	1	5	730		317	0	0	554	0	0	0	BH	BH2	37
42	Ff	Kalotaújfalú	1	1	1	1	1	5	389		128	0	0	286	0	0	0	BH	BH3	42
40	Ff	Magyarvalkó	1	1	1	2	1	6	832		392	2	1	956	0	0	0	BH	BH2	40
43	Ff	Gyerőfalva, Pányik	1	1	1	2	1	6	1005		301	4	1	461	0	1	0	Gy	BH2	43
35	Ff	Erdőfalva	2	2	1	2	1	8	1210	1	63	4	6	375	0	1	0	BH	BH2	35
44	Ff	Gyerővásárhely	2	2	2	2	1	9	2702	6	392	13	3	702	1	2	0	Gy	Ko3	44
34	Ff	Deréte	2	2	2	2	2	10	483	1	168	14	8	500	0	3	3	BH	BH2	34
33	Ff	Bedecs	2	2	2	2	3	11	329	1	448	45	10	889	0	5	14	BH	BH2	33
36	Ff	Jákótelke	2	2	2	3	3	12	191	1	86	25	29	268	0	9	13	BH	BH2	36
39	Ff	Magyar és Felsőgyerőmonost	3	3	3	2	2	13	932	24	1162	82,0	7	1898	1	4	9	BH	BH2	39
32	Ff	Kalotanádas	3	3	3	3	2	14	1608	17	345	71	21	620	3	11	4	BH	BH1	32
41	Ff	Nyárszó	3	3	3	4	2	15	956	11	146	62	42	422	3	15	6	BH	BH2	41
38	Ff	Kőrösfő	2	2	4	4	4	16	501	4	387	233	60	848	0	27	47	BH	BH2	38
45	Fh	Bocs	1	1	1	2	1	6	1297		160	6	4	865	0	1	0	BH	BH2	45
48	Fh	Meregyó	2	2	1	2	1	8	1507	1	749	3	0	1972	0	0	0	BH	BH2	48
50	Fh	Kiskalota, Kelecel	2	2	1	2	1	8	812	1	180	4	2	556	0	1	0	BH	BH3	50
46	Fh	Incse	2	2	2	2	1	9	1526	1	229	14	6	468	0	3	1	BH	BH2	46
49	Fh	Hodosfalva	2	3	3	3	2	13	1156	6	465	102	22	620	1	16	9	BH	BH3	49
47	Fh	Marótlaka	3	3	4	3	4	17	565	29	675	227	34	1140	3	20	40	BH	BH2	47

51	H	Jósikafalva	1		1		1	3	813			####		#####	#####	0	BH	BH2	51
52	H	Havasrogoz	1		1		1	4	272	375	0	0		#####	#####	0	BH	BH3	52
53	H	Tarányos	1		1		1	4	985	256	0	0		#####	#####	0	BH	BH3	53
55	H	Felsőszamos	1		1		1	4	528	175		0		#####	#####	0	Gy	Ko3	55
57	H	Havasnagyfalu	1		1		1	4	787	1932		0		#####	#####	0	Gy	Ko3	57
58	H	Szamosfő	1		1		1	4	727	754		0		#####	#####	0	Gy	Ko3	58
56	H	Gyerőfidongó	1	1	1		1	5	839	176		0	292	0	0	0	Gy	Ko3	56
54	H	Viság	1	1	1		2	6	770	584	7	1	660	0	1	1	BH	BH3	54
59	Hv	Harvasrekettye	1		1		1	4	822	373	0	0		#####	#####	0	BH	BH3	59
60	Hv	Kissebes	1	1	1		1	5	463	225	0	0	447	0	0	0	BH	BH3	60
61	Hv	Nagysebes	1	1	1		1	5	338	578	0	0	1203	0	0	0	BH	BH3	61
64	Hv	Hidegszamos	1	1	1		1	5	709	270		0	736	0	0	0	Gy	Ko3	64
65	Hv	Melegsamos	1	1	1		1	5	809	184		0	564	0	0	0	Gy	Ko3	65
63	Hv	Székelyő	1	1	2		2	8	499	324	10	3	714	0	1	2	BH	BH3	63
62	Hv	Sebesvár	2	2	2		3	11	1014	297	36	12	829	0	4	4	BH	BH3	62
68	K	Egerbegy+Bánffydongó	1	1	1		1	5	856	119		0	941	0	0	0	Gy	Ko3	68
69	K	Gesztrágy	2	3	2		3	12	836	87	18	21	207	2	9	2	Gy	Ko3	69
67	K	Magyarkiskapus	2	3	3		3	13	990	358	60	17	857	1	7	6	Gy	Ko1	67
66	K	Magyarkapus, Nagykapus	3	3	3		3	14	1338	538	128	24	756	2	17	10	Gy	Ko1	66
71	Ka	Magyarlóna	1	1	1		1	5	742	600		0	1229	0	0	0	Gy	Ko1	71
70	Ka	Gyalu	3	2	3		2	12	1437	1290	83	6	2680	0	3	6	Gy	Ko1	70
72	Ka	Szászfenes	2	2	3		2	13	192	1075	103	10	2061	0	5	54	Gy	Ko1	72
76	Nmv	Jegenye	2	3	3		3	13	1129	191	74	39	481	1	15	7	Nm	HA	76
83	Nmv	Szucság	2	2	3		3	13	369	544	61	11	956	0	6	17	Nm	HA	83
74	Nmv	Egeres	1	1	4		4	14	517	698	482	69	1083	0	45	93	Nm	HA	74
81	Nmv	Méra	3	3	3		3	15	475	325	97	30	1078	2	9	20	Nm	HA	81
73	Nmv	Bogártelke	2	2	4		4	16	599	306	212	69	458	0	46	35	Nm	HA	73
77	Nmv	Magyargorbó	3	3	3		3	16	246	478	87	18	555	3	16	35	Nm	HA	77
80	Nmv	Mákófalva	4	3	3		3	16	450	622	75	12	1066	3	7	17	Nm	HA	80
82	Nmv	Nádasdaróc	3	4	3		4	16	1134	106	72	68	181	12	40	6	Nm	HA	82
75	Nmv	Inaktelke	3	4	3		3	17	587	388	141	36	557	5	25	24	Nm	HA	75
78	Nmv	Magyarnádas	3	4	3		3	17	325	370	96	26	565	5	17	30	Nm	HA	78
84	Nmv	Türe	4	4	4		4	18	2357	529	242	46	652	9	37	10	Nm	HA	84
79	Nmv	Magyarvista	4	4	4		4	19	1296	481	279	58	995	9	28	22	Nm	HA	79
91	To	Havasasszonyfalva	1		1		1	4	330	228		0		#####	#####	0	To	To 1	91
94	To	Oláhléta	1		1		1	4	2816	213		0		#####	#####	0	To	To 1	94
96	To	Hasadat	1		1		1	4	591	448		0		#####	#####	0	To	To 2	96
97	To	Kisfenes	1		1		1	4	668	388		0		#####	#####	0	To	To 2	97
85	To	Isztolna	1	1	1		1	5	1262	66		0	186	0	0	0	Gy	Ko1	85
86	To	Kolozstótfalu	1	1	1		1	5	737	180		0	292	0	0	0	Gy	Ko1	86
93	To	Magyarléta	1		1		2	5	743	128	4	3		#####	#####	1	To	To 1	93
90	To	Felsőfüle	2		1		2	6	430	142	4	3		#####	#####	1	To	To 1	90
92	To	Járárákos	2		1		2	6	1086	133	2	2		#####	#####	0	To	To 1	92
88	To	Alsófüle	1		2		2	7	619	257	12	5		#####	#####	2	To	To 1	88
89	To	Alsójára	2		2		2	8	550	601	43	7		#####	#####	8	To	To 1	89
87	To	Magyarfenes	3	3	1		1	9	824	322		0	822	1	0	0	Gy	Ko1	87
95	To	Tordaszentlászló	4		3		3	12	1526	394	97	25		#####	#####	6	To	To 1	95
106	Vv	Almásdál	1		1		1	4	473	346	0	0		#####	#####	0	Al	HA	106
113	Vv	Zutor	2	2	1		2	8	444	142	2	1	284	0	1	0	Al	HA	113
103	Vv	Középlak	2	2	2		2	10	446	549	15	3	819	0	2	3	Al	BH1	103
110	Vv	Magyarzsombor	2	2	2		2	10	781	489	41	8	971	1	4	5	Al	HA	110
100	Vv	Bercse	3		3		3	11	1252	300	81	27		#####	#####	6	Al	BH1	100
104	Vv	Nyercze	2	2	2		3	11	884	167	23	14	389	1	6	3	Al	BH1	104
107	Vv	Almásköblös	2	3	2		2	11	721	284	18	6	286	1	6	2	Al	HA	107
99	Vv	Bábony	2	3	2		3	12	256	127	15	12	260	1	6	6	Al	BH1	99
101	Vv	Czold	2	2	2		3	12	292	273	44	16	500	1	9	15	Al	BH1	101
109	Vv	Lapupatak	2	3	2		3	12	958	203	40	20	406	2	10	4	Al	HA	109
112	Vv	Vásártelke	2	3	2		3	12	784	83	28	34	312	1	9	4	Al	HA	112
108	Vv	Hidalmás	2	2	3		3	13	755	421	85	20	1209	1	7	11	Al	HA	108
114	Vv	Alsófüld	2	3	3		3	13	2178	311	97	31	487	1	20	4	BH	BH1	114
115	Vv	Középföld	2	2	3		3	13	715	507	86	17	742	0	12	12	BH	BH1	115
116	Vv	Felsőfüld	3	3	3		3	14	1372	493	132	27	670	3	20	10	BH	BH3	116
102	Vv	Kiskökényes	2	3	3		4	15	379	195	82	42	236	2	35	22	Al	BH1	102
111	Vv	Topaszentkirály	3	3	3		3	15	799	283	92	33	954	1	10	12	Al	HA	111
98	Vv	Almásnyíres	3	3	3		3	16	614	455	151	33	836	3	18	25	Al	BH1	98
105	Vv	Váralmás	4	3	4		4	19	611	486	217	45	1756	2	12	36	Al	BH1	105

LEGELŐTERÜLETEK TÁJÉRTÉKELÉSE 7 FAKTOR SEGÍTSÉGÉVEL

Rendező s	Tájka	Rendező számsor	TÁJKA KAKTER ZÓNA	Településnév	Legelő területe, kh., 1897: 150/300/1000	Legelő %-os aránya, 1897: 8/15/24	Legelő értéke koronában: 100/240/540	Rét területe, kh., 1897: 250/500/1000	Szántó jövedelme a határból % (fordítottan): 55/45/30	Összes legelő állat, db., : 400/660/900	Csak a juhok száma, db.: 270/550/950	LEGELTETÉS TÁJÉRTÉKELÉSE	Legelő területe, kh., 1897	A legelő a művelt terület %-ában, 1897	Legelő összértéke koronában	Legelő a művelt terület jövedelmének %-ában	1 kh. legelő értéke, fillér, 1914	Rét összterülete, k., 1897	Szántó jövedelme a határból %	Összes nagyállat (ő + szarvasmarha + bivaly)	Kecske darabszáma	Juh darabszáma	Minden állat (Juh csak felével számolva!)	Járási határ, 1897	Becsőljárás, 1914	Rendező számsor - ellenőrző
					A	B	C	D	E	F	G	A - G	hold	1897	korona	1914	fillér/hold	hold	1914	1897	1897	1897		járás	becslj	eső szám
4	Ab	Argyas		név1914	1	2	1	1	1	1	2	9	103	11	54	2	51	170	57	149	20	283	311	Al	HA	4
6	Ab	Forgácskút			1	1	1	2	3	1	1	10	40	3	22	1	51	356	39	88	17	157	184	Al	HA	6
3	Ab	Tóttelke			2	2	2	1	1	1	2	11	262	14	156	4	59	226	57	126	11	405	340	Al	BH1	3
5	Ab	Dank			1	1	1	2	2	2	2	11	70	5	58	2	53	294	46	206	65	392	467	Al	HA	5
7	Ab	Sólyomtelke			1	1	1	2	4	1	1	11	82	4	42	1	46	384	19	152		214	259	Nm	HA	7
2	Ab	Nagypetri			2	2	1	2	1	2	2	12	203	9	91	1	46	427	59	199		513	456	Al	BH1	2
1	Ab	Almástamási			3	2	2	2	1	2	3	15	371	13	151	2	45	409	60	288	4	635	610	Al	BH1	1
10	Asz	Ketesd			1	2	1	1	1	1	1	8	128	12	83	2	59	92	59	112	30		142	BH	BH1	10
13	Asz	Zsobok			2	2	1	1	1	2	2	11	176	10	99	2	58	234	57	314	9	389	518	BH	BH1	13
8	Asz	Kispetri			2	2	2	1	1	2	3	13	216	13	212	4	61	138	62	304		706	657	Al	BH1	8
9	Asz	Farnas			3	3	3	1	1	1	1	13	439	24	255	4	58	204	59	255	8	207	367	BH	BH1	9
12	Asz	Sztána			2	2	2	2	1	2	2	13	177	9	210	4	117	340	57	287	1	470	523	BH	BH1	12
11	Asz	Magyarbikal			3	4	2	2	1	2	1	15	428	25	200	4	47	252	58	405	59	269	599	BH	BH1	11
22	Bb	Szomordok			1	1	1	2	4	1	2	12	32	3	15	1	52	264	25	151		335	319	Nm	HA	22
18	Bb	Nádaskóród			1	1	2	2	2	3	3	14	72	4	109	2	63	393	53	367	6	585	666	Nm	HA	18
19	Bb	Nádaspapfalva			1	1	2	2	3	3	3	15	97	5	109	2	67	379	33	426	7	574	720	Nm	HA	19
15	Bb	Magyarsárd			2	1	3	3	3	2	2	16	173	5	377	6	67	727	33	365	72	330	602	Nm	HA	15
17	Bb	Nádasberend			2	2	3	3	2	3	3	18	231	9	281	5	87	539	46	445	39	673	821	Nm	HA	17
14	Bb	Kisbács			3	2	3	3	3	3	2	19	418	14	372	4	81	565	44	562	6	278	707	Nm	HA	14
21	Bb	Pusztatopa			2	2	2	3	4	3	3	19	224	11	150	3	66	523	29	328	24	724	714	Nm	HA	21
16	Bb	Magyarszentpál			3	3	4	2	2	3	4	21	578	24	572	9	99	446	46	374		951	850	Nm	HA	16
20	Bb	Nádasszentmihály			3	4	4	2	4	3	2	22	872	29	803	13	88	440	26	549		514	806	Nm	HA	20
30	Bhm	Sárvásár			1	2	1	1	1	1	1	8	120	15	66	3	52	119	56	142	2		144	BH	BH2	30
24	Bhm	Kalotabökény			1	2	1	1	1	1	2	9	120	15	46	2	38	85	73	159		464	391	BH	BH2	24
29	Bhm	Nagykalota			2	2	1	1	1	2	2	11	152	11	81	2	53	166	62	249	23	419	482	BH	BH2	29
26	Bhm	Kalotaszentkirály			3	2	2	2	1	1	1	12	498	15	193	3	42	328	62	208	19	201	328	BH	BH2	26
27	Bhm	Magyarókereke			2	3	1	1	1	2	2	12	289	17	93	2	31	105	66	238	27	388	459	BH	BH2	27
28	Bhm	Malomszeg			1	1	3	2	3	1	1	12	120	8	304	6	216	480	45	206	2	165	291	BH	BH2	28
25	Bhm	Kalotadámos			3	4	2	1	1	1	1	13	421	33	167	4	40	140	62	125	3	193	225	BH	BH2	25
31	Bhm	Zentelke			3	3	2	2	1	4	4	19	339	16	170	3	43	293	63	471	1	1264	1104	BH	BH2	31
23	Bhm	Bánffyhunyard			4	2	4	4	3	4	1	22	1131	13	1013	4	96	1170	42	1019	10	94	1076	BH	BH2	23
34	Ff	Deréte			2	3	1	1	2	1	1	11	225	19	98	4	43	117	49	168	56	73	261	BH	BH2	34
35	Ff	Erdőfalva			2	4	1	1	1	1	1	11	252	33	104	7	41	51	63	63	24	105	140	BH	BH2	35
36	Ff	Jákótelke			2	4	1	1	2	1	1	12	256	37	94	7	36	73	48	86	1	86	130	BH	BH2	36
41	Ff	Nyárszó			3	4	3	2	2	1	1	16	408	27	475	15	87	320	46	146	50	178	285	BH	BH2	41
44	Ff	Győrővásárhely			2	1	2	3	3	3	3	17	207	6	108	2	54	901	36	392	49	701	792	Gy	Ko3	44
38	Ff	Kőrösőfő			4	4	3	1	2	2	2	18	1134	53	394	9	46	48	55	387	75	287	606	BH	BH2	38
42	Ff	Kalotaújfalva			3	4	2	3	3	4	1	18	334	24	118	8	35	546	29	128		202	229	BH	BH3	42
32	Ff	Kalotanádas			3	3	3	2	2	3	3	19	443	17	267	5	54	349	48	345	52	849	822	BH	BH1	32
43	Ff	Győrőfalva, Pányik			3	3	3	3	3	2	2	19	604	20	255	7	42	638	40	301	89	499	640	Gy	BH2	43
33	Ff	Bedecs			3	2	2	3	4	4	3	21	398	13	178	4	45	803	28	448	215	637	982	BH	BH2	33
37	Ff	Kalotabikal I és II rész			3	2	2	4	4	3	3	21	376	14	136	4	32	1516	28	317	91	659	738	BH	BH2	37
40	Ff	Magyarvalkó			4	2	4	4	3	3	2	22	3522	13	736	11	43	2180	37	392	48	543	712	BH	BH2	40
39	Ff	Magyar és Felsőgyerőmon			4	3	4	4	3	4	1	23	2027	18	815	6	41	4881	35	1162	323	253	1612	BH	BH2	39
45	Fh	Bocs			3	4	3	2	2	1	1	16	801	33	331	12	40	304	47	160	26	240	306	BH	BH2	45
50	Fh	Kiskalota, Kelecel			3	2	2	4	4	1	1	17	784	14	185	4	35	1203	21	180		175	268	BH	BH3	50
46	Fh	Incsel			3	3	3	2	2	2	3	18	562	20	240	5	24	417	47	229	2	559	511	BH	BH2	46
49	Fh	Hodosfalva			2	1	2	3	3	4	3	18	255	7	120	2	49	585	35	465	128	749	968	BH	BH3	49
47	Fh	Marótlaka			2	1	2	3	3	4	4	19	170	4	112	2	33	830	40	675	165	1606	1643	BH	BH2	47
48	Fh	Meregyó			4	3	4	4	4	4	4	27	1496	16	726	6	45	3608	28	749	12	2076	1799	BH	BH2	48

56		Gyerőfidongó	1	2	1	1	1	1	1	8	75	10	12	2	16	111	60	176	24	226	313	Gy	Ko3	56
55	H	Felsőszamos	1	1	1	1	3	1	2	10	7	1	12	1	36	131	31	175	64	310	394	Gy	Ko3	55
53	H	Tarányos	2	1	1	3	4	2	2	15	240	5	80	2	35	993	11	256	15	448	495	BH	BH3	53
57	H	Havasnagyfalu	3	1	3	4	4	4	4	23	428	3	269	2	48	2350	15	1932	111	2698	3392	Gy	Ko3	57
54	H	Viság	4	2	4	4	4	4	3	25	1670	11	672	14	40	1494	9	584	29	788	1007	BH	BH3	54
52	H	Havasrogoz	4	2	4	4	4	4	4	26	1667	14	546	10	33	1255	7	375	36	1129	976	BH	BH3	52
58	H	Szamosfő	4	2	4	4	4	4	4	26	5641	12	3427	19	70	2068	2	754	35	996	1287	Gy	Ko3	58
62	Hv	Sebesvár	1	1	1	3	3	2	2	13	143	7	49	2	35	528	32	297	79	517	635	BH	BH3	62
64	Hv	Hidegszamos	1	1	2	3	4	3	3	17	103	2	123	2	76	823	15	270	212	641	803	Gy	Ko3	64
60	Hv	Kissebes	3	3	2	3	4	2	2	19	309	18	140	6	43	709	28	225	178	296	551	BH	BH3	60
65	Hv	Melegsamos	3	2	3	3	4	2	2	19	727	10	531	9	63	505	9	184	126	451	536	Gy	Ko3	65
63	Hv	Székelyő	3	2	3	4	4	3	3	22	508	14	253	7	46	1134	19	324	15	747	713	BH	BH3	63
59	Hv	Harvasrekettye	4	2	4	4	4	3	3	24	2093	9	819	9	48	1968	2	373	8	657	710	BH	BH3	59
61	Hv	Nagysebes	3	3	3	4	3	4	4	24	855	16	369	6	45	1352	30	578	497	991	1571	BH	BH3	61
69	K	Gesztrágy	3	4	2	1	1	1	1	13	304	48	176	16	68	34	59	87	4	255	219	Gy	Ko3	69
67	K	Magyarkiskapus	3	3	4	3	3	2	2	20	896	23	727	9	81	571	38	358	39	458	626	Gy	Ko1	67
68	K	Egerbegy+Bánffydongó	4	3	4	3	4	2	2	22	1471	16	626	8	49	789	18	119	147	346	439	Gy	Ko3	68
66	K	Magyarkapus, Nagykapus	3	4	4	2	3	4	4	24	643	28	1875	20	289	330	35	538	51	960	1069	Gy	Ko1	66
71	Ka	Magyarlóna	3	4	3	3	3	3	2	21	866	26	529	4	75	624	43	600	36	412	842	Gy	Ko1	71
70	Ka	Gyalu	3	2	4	4	3	4	4	24	913	11	1207	4	108	1423	33	1290	15	1489	2050	Gy	Ko1	70
72	Ka	Szászfenes	4	3	4	4	3	4	4	26	1216	17	937	4	78	1168	43	1075	69	1073	1681	Gy	Ko1	72
82	Nmv	Nádasdaróc	1	1	1	1	1	1	1	7	4	1	64	3	36	126	58	106		218	215	Nm	HA	82
73	Nmv	Bogártelke	3	3	3	2	1	2	2	16	366	21	273	5	50	250	59	306	8	514	571	Nm	HA	73
76	Nmv	Jegenye	3	4	2	1	2	2	2	16	360	31	130	6	32	140	52	191	18	434	426	Nm	HA	76
78	Nmv	Magyarnádas	2	2	2	2	2	3	3	16	222	13	188	4	46	301	54	370		867	804	Nm	HA	78
81	Nmv	Méra	3	2	3	2	2	2	2	16	363	10	308	3	63	484	49	325	58	388	577	Nm	HA	81
80	Nmv	Mákófalva	2	2	2	3	2	4	4	19	283	9	153	2	49	575	47	622	22	1092	1190	Nm	HA	80
75	Nmv	Inaktelke	3	3	2	3	3	3	3	20	329	17	179	5	54	526	45	388	32	646	743	Nm	HA	75
79	Nmv	Magyarvista	3	3	3	2	3	3	3	20	610	17	451	6	56	334	45	481	37	662	849	Nm	HA	79
83	Nmv	Szucság	3	2	3	2	2	4	4	20	497	15	294	4	60	460	46	544	47	947	1065	Nm	HA	83
77	Nmv	Magyargorbó	3	3	3	2	2	4	4	21	429	17	264	4	49	420	47	478	9	1021	998	Nm	HA	77
84	Nmv	Türe	3	3	3	2	2	4	4	21	469	17	349	5	52	427	52	529	27	1005	1059	Nm	HA	84
74	Nmv	Egeres	3	3	3	3	2	4	4	22	706	18	489	4	70	546	53	698	9	1498	1456	Nm	HA	74
85	To	Isztolna	1	1	1	1	4	1	1	10	39	2	41	1	114	144	15	66	4	105	123	Gy	Ko1	85
90	To	Felsőfüle	1	1	2	1	3	1	1	10	61	6	206	6	101	242	41	142	4	221	257	To	To 1	90
93	To	Magyarléta	1	1	2	1	3	1	1	10	114	8	213	6	93	135	40	128	41	151	245	To	To 1	93
87	To	Magyarfenes	2	2	3	1	2	1	1	12	216	10	322	5	116	122	47	322	1	121	384	Gy	Ko1	87
92	To	Járárákos	2	2	1	1	4	1	1	12	210	13	45	2	40	161	27	133	2	265	268	To	To 1	92
95	To	Tordaszentlászló	2	1	2	3	1	2	2	13	278	7	113	4	60	520	66	394	65	363	641	To	To 1	95
86	To	Kolozstótfalu	3	3	3	1	2	1	1	14	310	22	322	6	101	242	48	180	4	236	302	Gy	Ko1	86
88	To	Alsófüle	3	3	2	1	2	2	2	15	404	24	196	4	73	220	49	257	101	461	589	To	To 1	88
94	To	Oláhléta	2	2	3	2	3	2	2	16	186	13	307	13	85	289	32	213	16	516	487	To	To 1	94
91	To	Havasasszonyfalva	3	3	3	3	3	2	3	20	622	16	296	11	132	934	32	228	70	559	578	To	To 1	91
89	To	Alsójára	3	3	2	3	3	4	4	22	924	18	148	5	53	933	43	601	562	1172	1749	To	To 1	89
97	To	Kisfenes	4	2	3	4	4	3	2	22	1167	12	260	4	50	1218	20	388	58	461	677	To	To 2	97
96	To	Hasadat	4	2	4	4	4	4	4	26	3188	14	807	7	26	1493	13	448	120	1017	1077	To	To 2	96
99	Vv	Bábony	1	2	1	1	2	1	1	9	146	11	68	2	50	137	52	127		214	234	Al	BH1	99
101	Vv	Czold	1	1	1	2	2	2	2	11	50	3	60	1	58	313	51	273	19	548	566	Al	BH1	101
102	Vv	Kiskökényes	1	1	1	1	3	2	2	11	86	8	43	2	50	138	41	195	48	376	431	Al	BH1	102
113	Vv	Zutor	2	1	1	3	2	1	1	11	165	7	68	1	66	502	47	142	2	161	225	Al	HA	113
109	Vv	Lapupatak	1	1	1	2	3	2	2	12	140	7	74	2	49	289	30	203	73	393	473	Al	HA	109
112	Vv	Vásártelke	2	3	2	1	3	1	1	13	283	23	133	6	41	225	40	83	20	187	197	Al	HA	112
103	Vv	Középlak	3	2	2	1	1	3	2	14	368	14	203	3	56	130	63	549	9	526	821	Al	BH1	103
114	Vv	Alsófüld	2	2	2	2	2	2	2	14	213	11	164	3	65	322	50	311		527	575	BH	BH1	114
107	Vv	Almásköblös	1	1	2	3	3	2	3	15	119	6	166	4	35	689	37	284	48	598	631	Al	HA	107
100	Vv	Bercse	2	2	2	3	3	2	2	16	280	9	158	3	56	509	41	300	43	459	573	Al	BH1	100
104	Vv	Nyercze	3	2																				

GYÜMÖLCSŐSÖK, KERTEK TÁJÉRTÉKELESE 8 FAKTOR SEGÍTSÉGÉVEL																																									
Rendező számsor	TÁJKARAKTER ZÓNA	Településnév	A	B	C	E	F	G	H	I	GYÜMÖLCSŐS TÁJÉRTÉKELESE	SzummA, B, C (gyüm.f.a releváns adatok)	Kert műv. ág. területe, 1897	Művelt terület %-ában, 1897	Kert műv. ág. területe, 1914	Művelt terület %-ában, 1914	Összter változás 1897-1914	Összter változás (ha 1897=100%)	Változás a % arányban (1897 100%)	Össz. termő terület változás (1897 100%)	Az összes 'kert' műv. ág jövedelme	Kert jövedelme az művelt terület jövedelmé %-ában	A kert k.holdalként jövedelmezősége, 1914	Gy.f.a db.szám-sűrűség a kerthe vetítve	Gy.f.a db. szám-sűrűség a művelt területre vetítve	Alma	Körte	Cseresznye	Meggy	Őszibarack	Kajszibarack	Szilva	Dió	Mandula	Gesztenye	Eperfa	összes fa db.	főt 1897	Az egész falu területre 1897	Ellenőrző kereső sor	
eső sz	Tájka	név1914									A ---I	A+B+C	k.hold	1897	k.hold	1914		%	%	%	Kert	Kert%	Kert		alma	körte	cser	meggy	ősz	kajsz	szilva	díó	mand	geszt	eper	összes	főt 1897	eső szám			
7	Ab	Sólyomtelke	1	1	1	1	2	2	2	2	8	3	42	2,3	37	2,0	-5	-12	-12	0	238	7	644	6	0,14	32	17			2							263	1870	7		
6	Ab	Forgácskút	1	2	2	2	2	2	3	2	11	5	36	2,5	32	2,2	-4	-11	-12	1	215	9	673	24	0,60	93	16		2	2						869	1448	6			
4	Ab	Argyas	2	3	3	2	2	2	2	2	14	8	23	2,4	22	2,2	-1	-4	-7	2	145	7	660	56	1,28	60	46			1						1 277	999	4			
2	Ab	Nagypetri	2	2	3	2	3	3	3	3	15	7	61	2,6	77	3,4	16	26	31	-4	569	9	739	38	0,98	386	238	37	20	27	14	1 555	35		1	22	2 335	2376	2		
5	Ab	Dank	3	3	4	3	2	2	3	3	18	10	47	3,6	47	3,8	0	0	4	-4	349	14	742	73	2,60	234	107	2	2				2 933	129		3 408	1312	5			
1	Ab	Almástamási	3	2	3	4	3	3	3	3	18	8	79	2,8	84	3,0	5	6	7	0	842	12	1002	34	0,91	230	155	17	16	48	59	2 117	23		6		2 671	2945	1		
3	Ab	Töttelke	3	3	4	3	3	3	4	4	20	10	79	4,3	75	4,0	-4	-5	-7	2	594	13	792	48	1,97	205	120	13	9	10		3 020	182		209		3 768	1913	3		
9	Asz	Farnas	3	3	3	2	2	2	2	3	16	9	44	2,4	47	2,5	3	7	7	0	343	6	730	71	1,63	406	92	16	49	342	6	2 142	67		7		3 127	1921	9		
13	Asz	Zsobok	3	3	4	1	3	3	3	3	17	10	64	3,8	64	3,7	0	0	-1	1	392	9	613	65	2,39	882	144	294	276	175	6	2 146	251		1		4 175	1745	13		
10	Asz	Ketesd	2	3	3	3	2	2	3	4	17	8	40	3,8	45	4,3	5	13	13	0	337	10	748	46	1,69	392	74	39	94	40	38	1 073	71		1	6	1 828	1080	10		
11	Asz	Magyarbikal	4	3	4	1	3	3	4	4	19	11	98	5,8	101	6,0	3	3	3	0	565	12	559	61	3,35	966	373	267	931	139	112	2 925	188	2	59		5 962	1778	11		
8	Asz	Kispetri	3	3	4	4	3	3	3	3	20	10	60	3,5	60	3,5	0	0	0	0	611	11	1018	67	2,28	1 577	511	152	59	102	56	1 365	69	2	6	121	4 020	1763	8		
12	Asz	Sztána	3	3	4	4	3	3	3	3	20	10	71	3,7	65	3,4	-6	-8	-8	0	630	11	968	65	2,34	561	195	169	754	115	31	2 522	275		2		4 624	1979	12		
22	Bb	Szomordok	1	1	1	1	2	2	3	3	9	3	48	3,9	47	3,9	-1	-2	-1	-2	298	13	634	7	0,26	32	12								285	2		331	1262	22	
16	Bb	Magyarszentpál	1	1	1	1	3	3	3	3	10	3	84	3,5	83	3,5	-1	-1	1	-2	457	7	550	10	0,33	134	31								633	798	2451	16			
20	Bb	Nádasszentmihály	1	1	1	2	3	3	3	3	11	3	76	2,5	74	2,5	-2	-3	-3	0	544	9	736	11	0,27	128	80	12	10	1	16	558	1		24		830	3077	20		
17	Bb	Nádasberend	2	1	2	2	3	3	3	3	13	5	70	2,8	63	2,6	-7	-10	-9	-1	419	7	665	14	0,40	40	31			2					889	39		1 001	2526	17	
21	Bb	Pusztatopa	2	2	3	3	3	3	3	4	17	7	79	3,8	85	4,1	6	8	8	0	646	13	760	24	0,89	253	262								1 370	34		1 919	2149	21	
14	Bb	Kisbács	3	3	3	4	3	3	2	2	18	9	68	2,3	71	2,4	3	4	4	0	753	7	1061	65	1,47	387	93	27	38	207	142	3 402	129		1	12	4 438	3029	14		
15	Bb	Magyarsárd	3	2	3	3	4	3	3	3	18	8	122	3,3	100	2,7	-22	-18	-17	-1	797	12	797	28	0,92	290	73	14	28	19		3 020	13		9		3 466	3758	15		
19	Bb	Nádaspapfalva	3	3	4	3	3	3	3	4	20	10	53	2,9	84	4,5	31	58	58	0	674	14	802	71	1,98	526	315	13	97	15	46	2 476	287		3	1	3 779	1913	19		
18	Bb	Nádaskóród	4	4	4	2	3	3	4	4	21	12	74	4,5	67	4,1	-7	-9	-9	0	492	10	734	80	3,51	413	86			10	1	5 292	116				5 918	1685	18		
28	Bhm	Malomszeg	1	1	2	2	3	3	4	4	13	4	70	4,5	67	4,3	-3	-4	-4	0	448	9	668	9	0,40	60	59			1					515	1		636	1603	28	
24	Bhm	Kalotabökény	2	2	3	2	2	2	3	3	14	7	30	3,6	27	3,3	-3	-10	-10	0	197	10	729	42	1,49	92	53			3				1 090	7		1 245	837	24		
27	Bhm	Magyarókerke	2	2	3	2	3	3	3	3	15	7	58	3,3	55	3,2	-3	-5	-5	0	373	10	679	31	1,01	335	193	11	12	5	5	1 144	94		6	20	1 825	1800	27		
31	Bhm	Zentelke	2	2	3	3	3	3	3	3	16	7	61	3,0	61	3,0	0	0	0	0	487	9	798	29	0,83	339	139			50			1 164	34		1	41	1 768	2139	31	
26	Bhm	Kalotaszentkirály	3	3	3	3	3	3	2	2	17	9	55	1,6	64	2,1	9	16	30	-10	531	8	830	72	1,12	739	207	1	62		23	2 850	56		6		3 944	3517	26		
30	Bhm	Sárvásár	2	3	3	4	2	2	3	3	17	8	20	2,5	21	2,7	1	5	8	-2	189	8	900	61	1,47	205	26	10	39				917	6		2	12	1 217	827	30	
25	Bhm	Kalotadámos	2	3	3	4	2	2	3	3	17	8	35	2,8	39	3,2	4	11	14	-2	375	10	962	46	1,22	186	70	10	10		15	1 322	1				1 614	1318	25		
29	Bhm	Nagykalota	3	2	4	3	3	3	4	4	19	9	77	5,5	74	5,3	-3	-4	-3	0	595	14	804	42	2,18	348	116	14	9	8		2 703	19		1		3 218	1476	29		
23	Bhm	Bánffyhungad	4	3	3	3	4	4	3	3	20	10	231	2,6	237	2,7	6	3	5	-3	1856	7	783	60	1,54	3 461	1 077	79	72	190	146	5 683	683	32	2	2 501	13 926	9019	23		
42	Ff	Kalotaujfalu	1	1	1	1	1	1	1	1	6	3	343	0,0	0	0,0	-343	-100	#####	-1	0	0	#####	1	0,22	63	31		4	1	5				184	28		316	1411	42	
43	Ff	Gyerőfalva, Pányik	1	1	1	1	1	1	1	1	6	3		0,0	0	0,0	0	#####	#####	0	0	0	#####	#####	0,19	33	14		1	2				545	1		596	3127	43		
40	Ff	Magyarvalkó	2	2	1	1	3	3	1	2	11	5	82	0,3	75	1,3	-7	-9	322	-78	444	7	592	24	0,07	387	105	12	12		14	1 380	76	1		9	1 996	27219	40		
38	Ff	Kőrösfő	2	2	2	1	2	2	2	2	11	6	38	1,8	45	2,2	7	18	22	-3	283	6	629	30	0,54	166	53	20	31				877	7		3		1 157	2137	38	
41	Ff	Nyárszó	2	2	3	1	2	2	2	2	12	7	33	2,2	37	2,4	4	12	12	0	236	8	639	44	0,95	234	113	11	137				918	27		3		1 443	1518	41	
35	Ff	Erdőfalva	1	1	3	2	2	2	4	4	13	5	35	4,6	35	4,6	0	0	0	0	248	17	708	19	0,82	55	25							551	21				653	797	35
33	Ff	Bedecs	3	4	3	2	2	2	2	1	15	10	30	1,0	29	0,9	-1	-3	-3	0	190	4	654	117	1,10	426	254	32	406	3	3	2 388	9				3 521	3215	33		
36	Ff	Jákótelke	2	2	3	2	2	2	3	4	15	7	27	3,9	29	4,2	2	7	7	0	198	14	683	43	1,62	103	26	12	8				1 018	2				1 169	722	36	
37	Ff	Kalotabikal I és II rész	3	4	3	2	2	2	2	2	16	10	34	1,3	34	1,3	0	0	0	0	251	8	739	85	0,98	311	102	5	8	2	3	2 434	21				2 886	2936	37		
34	Ff	Deréte	3	3	4	1	2	2	3	3	16	10	44	3,7	43	3,7	-1	-2	-2	0	261	11	607	59	2,14	264	113	8	36				2 122	56				2 599	1217	34	
44	Ff	Gyerővásárhely	3	3	3	3	3	2	2	2	17	9	54	1,5	47	1,3	-7	-13	-13	1	373	6	793	64	0,89	332	120	54	75		6	2 774	91				3 452	3858	44		
32	Ff																																								

	Jósikafalva	1	1	1	1	1	1	1	6	3		0,0	0	0,0	#####	#####	#####	0	0	#####	#####									n.a	51					
52	H Havasrogoz	1	1	1	1	1	1	1	6	3	7	0,1	0	0,0	-7	-100	-100	-6	0	0	#####	5	0,00	15	9	2		5	1	32	11735	52				
53	H Tarányos	1	1	1	1	1	1	1	6	3		0,0	0	0,0	0	#####	#####	0	0	0	#####	#####	0,07	50	4	5		288		347	4729	53				
54	H Viság	1	1	1	1	1	1	1	6	3		0,0	0	0,0	0	#####	#####	-4	0	0	#####	#####	0,03	136	27	7		337	1	508	15058	54				
55	H Felsőszamos	1	1	1	1	1	1	1	6	3		0,0	0	0,0	0	#####	#####	0	0	0	#####	#####	0,33	60	21		260		341	1038	55					
58	H Szamosfő	1	1	1	1	1	1	1	6	3		0,0	0	0,0	0	#####	#####	0	0	0	#####	#####	0,00	12				12	46939	58						
56	H Gyerőfidongó	1	1	2	1	1	1	1	7	4		0,0	0	0,0	0	#####	#####	-1	0	0	#####	#####	0,46	114	25	7	1	200	347	753	56					
57	H Havasnagyfalva	2	1	1	1	2	1	1	8	4	14	0,1	0	0,0	-14	-100	-100	-1	0	0	#####	98	0,10	440	60	57	3	5	801	2	1 368	13180	57			
59	Hv Harvasrekettye	1	1	1	1	1	1	1	6	3		0,0	0	0,0	0	#####	#####	-32	0	0	#####	#####	0,00					0	24265	59						
60	Hv Kissebes	1	1	1	1	1	1	1	6	3		0,0	0	0,0	0	#####	#####	0	0	0	#####	#####	0,20	61	26			287	374	1836	60					
61	Hv Nagysebes	1	1	1	1	1	1	1	6	3		0,0	0	0,0	0	#####	#####	-2	0	0	#####	#####	0,17	150	90	32	2	653	20	947	5701	61				
62	Hv Sebesvár	1	1	1	1	1	1	1	6	3		0,0	0	0,0	0	#####	#####	-2	0	0	#####	#####	0,32	103	47	13	4	6	517	6	696	2190	62			
65	Hv Melegszaamos	1	1	1	1	1	1	1	6	3	2	0,0	0	0,0	-2	-100	-100	-1	0	0	#####	443	0,11	191	113	14	4	2	1	527	34	886	7773	65		
63	Hv Székelyő	2	1	1	1	1	1	1	7	4		0,0	0	0,0	0	#####	#####	2	0	0	#####	#####	0,26	204	110	25	11		674	4	1 028	3949	63			
64	Hv Hidegszaamos	2	2	1	2	2	2	1	10	5	44	0,8	43	0,8	-1	-2	-2	0	318	5	740	35	0,26	148	151	4		1	1 212	34	1 550	5924	64			
68	K Egerbegy+Bánffydongó	1	1	1	3	1	1	1	8	3	4	0,0	3	0,0	-1	-25	-25	0	24	0	800	124	0,05	46	68	1		381		496	9409	68				
69	K Gesztrágy	1	1	2	3	2	2	3	12	4	22	3,5	19	3,0	-3	-14	-14	0	152	13	800	17	0,57	46	18	13		291	4	372	657	69				
67	K Magyariskapus	2	1	2	1	3	3	3	12	5	96	2,5	96	2,5	0	0	0	0	614	8	640	18	0,40	278	63	5	4		1 388	12		4336	67			
66	K Magyararkapus, Nagykap	3	4	3	4	2	2	2	18	10	32	1,4	33	1,5	1	3	3	0	318	3	963	97	1,30	328	93	5	17	1	3	2 615	23	10	3 095	2377	66	
71	Ka Magyarlóna	2	2	2	4	3	3	2	15	6	81	2,4	63	2,0	-18	-22	-19	-4	1006	8	1596	22	0,52	162	110		1	1	1	1 451	14	2	2	1 744	3351	71
72	Ka Szászfenes	3	2	2	4	4	3	2	17	7	110	1,6	96	1,4	-14	-13	-13	0	1175	4	1224	30	0,44	522	326	59	15	31	34	2 259	47	4	3 297	7432	72	
70	Ka Gyalu	4	3	3	4	4	4	2	20	10	168	1,9	166	1,9	-2	-1	-1	0	1888	7	1137	61	1,11	2 456	759	45	70	36	39	6 682	90	37	10 214	9169	70	
73	Nmv Bogártelke	1	1	1	2	2	2	2	9	3	39	2,2	27	1,6	-12	-31	-30	-1	196	4	726	6	0,12	23	4			195		1	223	1797	73			
82	Nmv Nádasdaróc	1	1	2	2	2	2	3	11	4	20	2,7	20	2,7	0	0	0	0	146	8	732	16	0,42	50	9			252			311	748	82			
79	Nmv Magyarvista	2	2	2	2	3	3	2	13	6	78	2,1	83	2,3	5	6	8	-1	592	7	714	31	0,63	260	31		1		2 087			2 380	3754	79		
81	Nmv Méra	2	3	2	3	2	2	2	14	7	39	1,0	41	1,1	2	5	7	-1	330	3	804	60	0,62	133	48		3		2 166	1	3	2 354	3796	81		
78	Nmv Magyaránadas	2	2	2	3	2	2	2	14	6	34	2,0	44	2,6	10	29	30	-1	357	7	811	38	0,72	316	99	8	1		864	1	8	1 297	1808	78		
84	Nmv Türe	2	2	2	3	3	3	3	15	6	90	3,2	92	3,3	2	2	3	0	686	10	746	23	0,69	239	104		1	19	2	5	1 659	2	1	2 032	2927	84
77	Nmv Magyargorbó	3	2	3	3	3	3	3	17	8	75	3,0	85	3,5	10	13	14	-1	700	11	823	34	1,02	605	74	10			1 872	6	8	2 575	2530	77		
74	Nmv Egeres	3	2	2	3	4	4	3	17	7	134	3,5	130	3,4	-4	-3	-3	0	1111	10	855	21	0,71	238	94	1	15	2	2 465	6	1	11	2 833	3975	74	
75	Nmv Inaktelke	4	4	4	2	2	2	2	18	12	42	2,2	39	2,1	-3	-7	-7	0	271	7	695	133	2,86	250	94		43	8	5 078	111	19	5 603	1959	75		
76	Nmv Jegenye	3	4	4	2	2	2	3	18	11	33	2,8	30	2,6	-3	-9	-9	0	216	10	721	119	3,08	288	83	22	45	41	3 347	83	2	3 911	1271	76		
80	Nmv Mákófalva	4	3	3	3	3	3	3	19	10	88	2,7	93	2,8	5	6	6	-1	783	11	842	58	1,50	658	257	94	203	13	22	3 761	76	3	5 087	3397	80	
83	Nmv Szucság	4	4	4	1	4	4	4	21	12	181	5,4	186	5,5	5	3	3	0	1118	14	601	105	5,46	1 588	578	72	285	92	105	#####	367	31	19 023	3487	83	
92	To Járaráros	1	1	1	1	2	2	2	8	3	39	2,4	16	1,1	-23	-59	-56	-7	86	5	538	14	0,33	62	26				443	1		532	1619	92		
96	To Hasadat	2	1	1	1	4	4	1	10	4	150	0,7	174	0,8	24	16	16	0	473	4	272	7	0,04	77	83	9			824	17		1 010	22904	96		
97	To Kisfenes	2	1	1	1	4	3	2	10	4	174	1,8	74	0,8	-100	-57	-57	-1	452	6	611	6	0,11	72	83	18			891	27	1	1 092	9589	97		
91	To Havasasszonyfalva	2	1	1	1	3	2	2	10	4	62	1,6	30	1,3	-32	-52	-15	-43	186	7	620	18	0,27	54	78	6	16	1	955	6		1 116	4082	91		
85	To Isztolna	1	2	2	2	2	2	2	11	5	31	1,5	29	1,4	-2	-6	-5	-2	204	4	703	25	0,36	93	37	2			632	4	1	769	2130	85		
88	To Alsófüle	1	1	2	1	3	3	3	11	4	57	3,3	59	3,6	2	4	6	-2	377	8	639	13	0,42	80	45				592	4		721	1732	88		
90	To Felsőfüle	1	1	3	1	2	3	4	11	5	43	4,2	55	3,4	12	28	-18	57	319	9	580	20	0,82	100	53	3			689	2		847	1037	90		
89	To Alsójára	2	3	2	1	2	2	1	12	7	45	0,9	48	2,4	3	7	168	-60	259	8	540	53	0,46	702	286	16	16	6	6	1 320	11	2	2 365	5195	89	
93	To Magyarléta	2	3	2	1	2	2	2	13	7	19	1,3	44	3,0	25	132	132	0	239	7	543	55	0,67	72	46		4		881	37		1 040	1555	93		
86	To Kolozstótfalu	2	2	3	3	2	2	2	14	7	34	2,4	34	2,4	0	0	0	0	258	5	760	35	0,83	53	22	1			1 108	10		1 194	1444	86		
95	To Tordaszentlászló	2	2	2	1	3	3	2	14	6	52	1,3	51	5,0	-1	-2	271	-74	278	9	545	31	0,41	290	128	3	2	8		1 148	6	2	19	1 606	3932	95
94	To Oláhléta	2	3	3	1	2	3	3	15	8	43	2,9	63	4,8	20	47	65	-11	339	14	538	56	1,57	261	172	7			1 942	29		2 411	1531	94		
87	To Magyarfenes	3	4	4	4	3	3	3	21	11	58	2,6	59	2,6	1	2	2	-1	531	8	900	82	2,03	1 021	410	32	64	2	31	3 107	47	27	4 741	2338	87	
116	Vv Felsőfüld	3	1	3	1	1	1	1	10	7	0	0,0	0	0,0	0	#####	#####	0	0	0	#####	#####	0,94	269	135	3	7			2 261	12	2	2 689	2856	116	
113	Vv Zutor	1	1	1	3	3	3	3	12	3	61	2,5	70	2,8	9	15	15	0	527	8	752	12	0,29	73	20	1	7	36		590	3	7	737	2556	113	
100	Vv Bercse	2	2	2	2	3	2	2	13	6	50	1,6	49	1,9	-1	-2	17	-16	329	7	671	33	0,51	179	97			2	1 350	5		1 636	3193	100		
109	Vv Lapupatak	2	2	2	3	3	2	3	14	6	53	2,5	46	2,1	-7	-13	-14	0	375	9	815	27	0,65	90	45	2	4		1 280			1 421	2172	109		
112	Vv Vásártelke	1	1	2	3	3	3	4	14	4	54	4,3	53	4,3	-1	-2																				

SZŐLŐTERÜLETEK TÁJÉRTÉKELÉSE 6 FAKTOR SEGÍTSÉGÉVEL																											
Rendező sorszám	TÁJKA ZÓNA	Településnév	Szőlő %-os aránya, 1897: 0,05/0,2/1	Szőlő összterülete, k.h, 1897 1/15/22	Keleti-féle statisztika 1860 1/12/25	Szőlő %-os aránya, 1914: 0,05/0,2/1%	Szőlő összterülete, kh, 1914, 1/15/22	Szőlő jövedelme a határ jövedelmének %-ban: 1/12/6	SZŐLŐTERÜLETEK TÁJÉRTÉKELÉSE	Keleti-féle adatsor, 1860, kh	1897 - bevetett	1897 - parlag	Összes szőlőterület, kh, 1897	Szőlő a művelt terület %-ában (együtt műv+parlag), 1897	Összes szőlőterület, kh, 1914	Szőlő a művelt terület %-ában, 1914	összter változás	összter változás (1897 100%)	változás a % arányban (1897 100%)	össztermő ter változás (1897 100%)	Szőlő	Szőlő a művelt terület jövedelme %-ában	1 kh. Szőlő értéke, 1914	Járási határ, 1897	Becslojárás, 1914	Ellenőrző kereső	
resz sz	Tájkar	név1914	A	B	C	D	E	F	A+B+C+D+E+F	k.hold	hold	hold	hold	1897	hold	1914	hold	%	%	%	%	korona	1914	fillér/hold	járás	becsl	resz szá
4	Ab	Argyas	1	1	1	1	1	1	6				0	0,00	0	0,00	0	#####	#####	2	0	0	#####	AI	HA	4	
5	Ab	Dank	1	1	1	1	1	1	6				0	0,00	0	0,00	0	#####	#####	-4	0	0	#####	AI	HA	5	
7	Ab	Sólyomtelke	1	1	1	1	1	1	6				0	0,00	0	0,00	0	#####	#####	0	0	0	#####	Nm	HA	7	
2	Ab	Nagypetri	1	3	2	1	1	1	9	2	7		7	0,00	0	0,00	-7	-100	#####	-4	0	0	#####	AI	BH1	2	
6	Ab	Forgácskút	1	1	1	3	2	2	10				0	0,00	4	0,28	4	#####	#####	1	16	1	400	AI	HA	6	
1	Ab	Almástamási	2	2	2	2	2	1	11	2	2	2	4	0,07	3	0,11	-1	-25	51	0	6	0	190	AI	BH1	1	
3	Ab	Tóttelke	1	3	2	3	3	2	14	5	6		6	0,00	6	0,32	0	0	#####	2	35	1	580	AI	BH1	3	
13	Asz	Zsobok	3	4	3	4	4	3	21	13	20	4	24	0,24	22	1,28	-2	-8	443	1	132	3	600	BH	BH1	13	
12	Asz	Sztána	4	4	3	4	4	3	22	19		22	22	1,16	22	1,16	0	0	0	0	128	2	580	BH	BH1	12	
9	Asz	Farnas	4	4	4	4	4	3	23	44	15	28	43	1,52	40	2,17	-3	-7	42	0	280	5	701	BH	BH1	9	
8	Asz	Kispetri	4	4	4	4	4	4	24	28	5	34	39	1,98	40	2,34	1	3	18	0	320	6	800	AI	BH1	8	
10	Asz	Ketesd	4	4	4	4	4	4	24	25	17	12	29	1,15	28	2,70	-1	-3	134	0	189	6	674	BH	BH1	10	
11	Asz	Magyarbikal	4	4	4	4	4	4	24	58	10	54	64	3,18	63	3,72	-1	-2	17	0	409	9	650	BH	BH1	11	
15	Bb	Magyarsárd	1	1	1	1	1	1	6				0	0,00	0	0,00	0	#####	#####	-1	0	0	#####	Nm	HA	15	
16	Bb	Magyarszentpál	1	1	1	1	1	1	6				0	0,00	0	0,00	0	#####	#####	-2	0	0	#####	Nm	HA	16	
17	Bb	Nádasberend	1	1	1	1	1	1	6				0	0,00	0	0,00	0	#####	#####	-1	0	0	#####	Nm	HA	17	
18	Bb	Nádaskóród	1	1	1	1	1	1	6				0	0,00	0	0,00	0	#####	#####	0	0	0	#####	Nm	HA	18	
19	Bb	Nádasapfalva	1	1	1	1	1	1	6				0	0,00	0	0,00	0	#####	#####	0	0	0	#####	Nm	HA	19	
20	Bb	Nádasszentmihály	1	1	1	1	1	1	6				0	0,00	0	0,00	0	#####	#####	0	0	0	#####	Nm	HA	20	
21	Bb	Pusztatopa	1	1	1	1	1	1	6				0	0,00	0	0,00	0	#####	#####	0	0	0	#####	Nm	HA	21	
22	Bb	Szomordok	1	1	1	1	1	1	6				0	0,00	0	0,00	0	#####	#####	-2	0	0	#####	Nm	HA	22	
14	Bb	Kisbács	3	3	3	2	2	1	14	12	6	6	12	0,21	3	0,10	-9	-75	-50	0	16	0	540	Nm	HA	14	
24	Bhm	Kalotabökény	1	1	1	1	1	1	6				0	0,00	0	0,00	0	#####	#####	0	0	0	#####	BH	BH2	24	
25	Bhm	Kalotadámos	1	1	1	1	1	1	6				0	0,00	0	0,00	0	#####	#####	-2	0	0	#####	BH	BH2	25	
26	Bhm	Kalotaszentkirály	1	1	1	1	1	1	6				0	0,00	0	0,00	0	#####	#####	-10	0	0	#####	BH	BH2	26	
28	Bhm	Malomszeg	1	1	1	1	1	1	6				0	0,00	0	0,00	0	#####	#####	0	0	0	#####	BH	BH2	28	
30	Bhm	Sárvásár	1	1	1	1	1	1	6				0	0,00	0	0,00	0	#####	#####	-2	0	0	#####	BH	BH2	30	
31	Bhm	Zentelke	1	1	1	1	1	1	6				0	0,00	0	0,00	0	#####	#####	0	0	0	#####	BH	BH2	31	
27	Bhm	Magyarókerke	1	2	1	1	1	1	7		1		1	0,00	0	0,00	-1	-100	#####	0	0	0	#####	BH	BH2	27	
29	Bhm	Nagykalota	1	2	1	1	1	1	7		1		1	0,00	0	0,00	-1	-100	#####	0	0	0	#####	BH	BH2	29	
23	Bhm	Bánffyhungyad	3	4	4	4	4	3	22	42	88	26	114	0,29	119	1,35	5	4	370	-3	593	2	498	BH	BH2	23	
32	Ff	Kalotanádas	1	1	1	1	1	1	6				0	0,00	0	0,00	0	#####	#####	1	0	0	#####	BH	BH1	32	
33	Ff	Bedecs	1	1	1	1	1	1	6				0	0,00	0	0,00	0	#####	#####	0	0	0	#####	BH	BH2	33	
34	Ff	Deréte	1	1	1	1	1	1	6				0	0,00	0	0,00	0	#####	#####	0	0	0	#####	BH	BH2	34	
35	Ff	Erdőfalva	1	1	1	1	1	1	6				0	0,00	0	0,00	0	#####	#####	0	0	0	#####	BH	BH2	35	
36	Ff	Jákótelke	1	1	1	1	1	1	6				0	0,00	0	0,00	0	#####	#####	0	0	0	#####	BH	BH2	36	
37	Ff	Kalotabikal I és II rész	1	1	1	1	1	1	6				0	0,00	0	0,00	0	#####	#####	0	0	0	#####	BH	BH2	37	
39	Ff	Magyar és Felsőgyerőmonó	1	1	1	1	1	1	6		0	0	0	0,00	0	0,00	0	#####	#####	-1	0	0	#####	BH	BH2	39	
40	Ff	Magyarvalkó	1	1	1	1	1	1	6				0	0,00	0	0,00	0	#####	#####	-78	0	0	#####	BH	BH2	40	
41	Ff	Nyárszó	1	1	1	1	1	1	6				0	0,00	0	0,00	0	#####	#####	0	0	0	#####	BH	BH2	41	
42	Ff	Kalotaújfalu	1	1	1	1	1	1	6				0	0,00	0	0,00	0	#####	#####	-1	0	0	#####	BH	BH3	42	
43	Ff	Gyerőfalva, Pányik	1	1	1	1	1	1	6				0	0,00	0	0,00	0	#####	#####	0	0	0	#####	Gy	BH2	43	
44	Ff	Gyerővásárhely	1	1	1	1	1	1	6				0	0,00	0	0,00	0	#####	#####	1	0	0	#####	Gy	Ko3	44	
38	Ff	Kőrösfő	1	2	1	1	1	1	7		1		1	0,00	0	0,00	-1	-100	#####	-3	0	0	#####	BH	BH2	38	
45	Fh	Bocs	1	1	1	1	1	1	6				0	0,00	0	0,00	0	#####	#####	0	0	0	#####	BH	BH2	45	
46	Fh	Incse	1	1	1	1	1	1	6				0	0,00	0	0,00	0	#####	#####	11	0	0	#####	BH	BH2	46	
47	Fh	Marótlaka	1	1	1	1	1	1	6				0	0,00	0	0,00	0	#####	#####	0	0	0	#####	BH	BH2	47	
48	Fh	Meregyó	1	1	1	1	1	1	6				0	0,00	0	0,00	0	#####	#####	-4	0	0	#####	BH	BH2	48	
49	Fh	Hodosfalva	1	1	1	1	1	1	6				0	0,00	0	0,00	0	#####	#####	0	0	0	#####	BH	BH3	49	
50	Fh	Kiskalota, Kelecel	1	1	1	1	1	1	6				0	0,00	0	0,00	0	#####	#####	-28	0	0	#####	BH	BH3	50	
51	H	Jósikafalva	1	1	1	1	1	1	6				0	#####	0	0,00	#####	#####	###	0	0	#####	BH	BH2	51		
52	H	Havasrogoz	1	1	1	1	1	1	6				0	0,00	0	0,00	0	#####	#####	-6	0	0	#####	BH	BH3	52	
53	H	Tarányos	1	1	1	1	1	1	6				0	0,00	0	0,00	0	#####	#####	0	0	0	#####	BH	BH3	53	

[illegible]

A TELEPÜLÉSEK ÉS A ZÓNÁK 1914-es ADATAIBÓL NYERT %-os MEGOSZLÁSOK																							
kereső szám	Tíjlektér	Járás	Becslőjárás		Az egész határ területe	1914 - szántó	1914 - kert	1914 - rét	1914 - szőlő	1914 - legelő	1914 - erdő	1914 - nádas	művelt határ terület	nem művelt határ terület	Átlag, amely minden falu - egy adatból	művelt terület %-ában - szántó	művelt terület %-ában - kert	művelt terület %-ában - rét	művelt terület %-ában - szőlő	művelt terület %-ában - legelő	művelt terület %-ában - erdő	művelt terület %-ában - nádas	Az egész határ területből nem műv%-ában
				név1914	hold	k.hold	k.hold	k.hold	k.hold	k.hold	k.hold	hold	1914	1914		1914	1914	1914	1914	1914	1914	1914	1914
1	Ab	Al	BH1	Almástamási	2938	978	84	410	3	334	1030	0	2839	99		34,4	3,0	14,4	0,1	11,8	36,3	0,0	3,4
2	Ab	Al	BH1	Nagypetri	2353	810	77	402	0	196	751	0	2236	117		36,2	3,4	18,0	0,0	8,8	33,6	0,0	5,0
3	Ab	Al	BH1	Totteleke	1914	779	75	244	6	264	506	0	1874	40		41,6	4,0	13,0	0,3	14,1	27,0	0,0	2,1
4	Ab	Al	HA	Argyas	1026	403	22	176	0	107	293	0	1001	25		40,3	2,2	17,6	0,0	8,8	29,3	0,0	2,4
5	Ab	Al	HA	Dank	1281	422	47	262	0	109	403	0	1243	38		34,0	3,8	21,1	0,0	8,8	32,4	0,0	3,0
6	Ab	Al	HA	Forgácskút	1464	334	32	362	4	42	667	0	1441	23		23,2	2,2	25,1	0,3	2,9	46,3	0,0	1,6
7	Ab	Nm	HA	Sólyomteleke	1872	309	37	338	0	91	1073	0	1848	24		16,7	2,0	18,3	0,0	4,9	58,1	0,0	1,3
				Zóna - Össz.terület	12848	4035	374	2194	13	1143	4723	0	12482	366	Átlag	32,3	2,9	18,2	0,1	8,8	37,6	0,0	2,7
				Összter. területileg %-os	102,9	32,3	3,0	17,6	0,1	9,2	37,8	0,0	100,0	2,9	Szórás	9,1	0,8	4,0	0,1	3,9	11,0	0,0	1,3
8	Asz	Al	BH1	Kispetri	1761	853	60	137	40	346	277	0	1713	48		49,8	3,5	8,0	2,3	20,2	16,2	0,0	2,7
9	Asz	BH	BH1	Farnas	1921	809	47	192	40	436	323	0	1847	74		43,8	2,5	10,4	2,2	23,6	17,5	0,0	3,9
10	Asz	BH	BH1	Ketesd	1078	481	45	90	28	140	254	0	1038	40		46,3	4,3	8,7	2,7	13,5	24,5	0,0	3,7
11	Asz	BH	BH1	Magyarbikfal	1779	823	101	252	63	426	30	0	1695	84		48,6	6,0	14,9	3,7	25,1	1,8	0,0	4,7
12	Asz	BH	BH1	Sztána	1982	842	65	344	22	180	444	0	1897	85		44,4	3,4	18,1	1,2	9,5	23,4	0,0	4,3
13	Asz	BH	BH1	Zsombok	1769	735	64	241	22	172	482	0	1716	53		42,8	3,7	14,0	1,3	10,0	28,1	0,0	3,0
				Zóna - Össz.terület	10290	4543	382	1256	215	1700	1810	0	9906	384	Átlag	46,0	3,9	12,4	2,2	17,0	18,6	0,0	3,7
				Összter. területileg %-os	103,9	45,9	3,9	12,7	2,2	17,2	18,3	0,0	100,0	3,9	Szórás	2,8	1,2	4,0	0,9	6,9	9,4	0,0	0,8
14	Bb	Nm	HA	Kisbács	3034	844	71	421	3	457	1113	0	2909	125		29,0	2,4	14,5	0,1	15,7	38,3	0,0	4,1
15	Bb	Nm	HA	Magyarsárd	3748	908	100	499	0	566	1582	0	3655	93		24,8	2,7	13,7	0,0	15,5	43,3	0,0	2,5
16	Bb	Nm	HA	Magyarszentpál	2443	1000	83	322	0	577	387	0	2369	74		42,2	3,5	13,6	0,0	24,4	16,3	0,0	3,0
17	Bb	Nm	HA	Nádasberend	2540	1160	63	519	0	321	380	0	2443	97		47,5	2,6	21,2	0,0	13,1	15,6	0,0	3,8
18	Bb	Nm	HA	Nádasböröd	1702	720	67	329	0	174	346	0	1636	66		44,0	4,1	20,1	0,0	10,6	21,1	0,0	3,9
19	Bb	Nm	HA	Nádasapfalva	1933	454	84	422	0	164	728	0	1852	81		24,5	4,5	22,8	0,0	8,9	39,3	0,0	4,2
20	Bb	Nm	HA	Nádaszentmihály	3075	762	74	422	0	914	816	0	2988	87		25,5	2,5	14,1	0,0	30,6	27,3	0,0	2,8
21	Bb	Nm	HA	Pusztatopa	2148	710	85	526	0	226	533	0	2080	68		34,1	4,1	25,3	0,0	10,9	25,6	0,0	3,2
22	Bb	Nm	HA	Szomordok	1243	321	47	266	0	28	553	0	1215	28		26,4	3,9	21,9	0,0	2,3	45,5	0,0	2,3
				Zóna - Össz.terület	21866	6879	674	3726	3	3427	6438	0	21147	719	Átlag	33,1	3,4	18,6	0,0	14,7	30,3	0,0	3,3
				Összter. területileg %-os	103,4	32,5	3,2	17,6	0,0	16,2	30,4	0,0	100,0	3,4	Szórás	9,2	0,8	4,6	0,0	8,4	11,6	0,0	0,7
23	Bhm	BH	BH2	Bánffyhungad	9035	2928	237	1125	119	1051	3323	0	8783	252		33,3	2,7	12,8	1,4	12,0	37,8	0,0	2,8
24	Bhm	BH	BH2	Kalotabökény	867	590	27	86	0	121	0	0	824	43		71,6	3,3	10,4	0,0	14,7	0,0	0,0	5,0
25	Bhm	BH	BH2	Kalotadámos	1324	634	39	147	0	414	0	0	1234	90		51,4	3,2	11,9	0,0	33,5	0,0	0,0	6,8
26	Bhm	BH	BH2	Kalotaszentkirály	3171	1489	64	331	0	455	711	0	3050	121		48,8	2,1	10,9	0,0	14,9	23,3	0,0	3,8
27	Bhm	BH	BH2	Magyarókeréke	1795	852	55	109	0	297	425	0	1738	57		49,0	3,2	6,3	0,0	17,1	24,5	0,0	3,2
28	Bhm	BH	BH2	Malomszeg	1604	733	67	491	0	141	121	0	1553	51		47,2	4,3	31,6	0,0	9,1	7,8	0,0	3,2
29	Bhm	BH	BH2	Nagykalota	1470	1005	74	160	0	155	0	0	1394	76		72,1	5,3	11,5	0,0	11,1	0,0	0,0	5,2
30	Bhm	BH	BH2	Sárvásár	834	427	21	99	0	126	113	0	786	48		54,3	2,7	12,6	0,0	16,0	14,4	0,0	5,8
31	Bhm	BH	BH2	Zenteleke	2132	1102	61	297	0	392	207	0	2059	73		53,5	3,0	14,4	0,0	19,0	10,1	0,0	3,4
				Zóna - Össz.terület	22232	9760	645	2845	119	3152	4900	0	21421	811	Átlag	53,5	3,3	13,6	0,2	16,4	13,1	0,0	4,3
				Összter. területileg %-os	103,8	45,6	3,0	13,3	0,6	14,7	22,9	0,0	100,0	3,8	Szórás	12,1	1,0	7,1	0,5	7,1	13,2	0,0	1,4
32	Ff	BH	BH1	Kalotánádas	2682	1002	61	350	0	495	682	0	2590	92		38,7	2,4	13,5	0,0	19,1	26,3	0,0	3,4
33	Ff	BH	BH2	Bedececs	3214	812	29	802	0	398	1058	0	3099	115		26,2	0,9	25,9	0,0	12,8	34,1	0,0	3,6
34	Ff	BH	BH2	Deréte	1218	446	43	117	0	228	342	0	1176	42		37,9	3,7	9,9	0,0	19,4	29,1	0,0	3,4
35	Ff	BH	BH2	Erdőfalva	799	430	35	51	0	252	0	0	768	31		56,0	4,6	6,6	0,0	32,8	0,0	0,0	3,9
36	Ff	BH	BH2	Jákóteleke	724	282	29	73	0	257	45	0	686	38		41,1	4,2	10,6	0,0	37,5	6,6	0,0	5,2
37	Ff	BH	BH2	Kalotabikál I és II rész	2933	499	34	1462	0	422	192	0	2609	324		19,1	1,3	56,0	0,0	16,2	7,4	0,0	11,0
38	Ff	BH	BH2	Kőrösőfő	2131	812	45	258	0	861	85	0	2061	70		39,4	2,2	12,5	0,0	41,8	4,1	0,0	3,3
39	Ff	BH	BH2	Magyar és Felsőgyerőmo	11646	2691	143	4859	0	2013	1644	0	11350	296		23,7	1,3	42,8	0,0	17,7	14,5	0,0	2,5
40	Ff	BH	BH2	Magyarvalkó	5962	1281	75	1316	0	1694	1418	0	5784	178		22,1	1,3	22,8	0,0	29,3	24,5	0,0	3,0
41	Ff	BH	BH2	Nyárszó	1563	559	37	210	0	545	170	0	1521	42		36,8	2,4	13,8	0,0	35,8	11,2	0,0	2,7
42	Ff	BH	BH3	Kalotajúfalú	1429	279	0	562	0	336	174	0	1351	78		20,7	0,0	41,6	0,0	24,9	12,9	0,0	5,5
43	Ff	Gy	BH2	Gyerőfalva	3126	625	0	657	0	604	1175	0	3061	65		20,4	0,0	21,5	0,0	19,7	38,4	0,0	2,1
44	Ff	Gy	Ko3	Gyerővásárhely	3846	1641	47	855	0	201	965	0	3709	137		44,2	1,3	23,1	0,0	5,4	26,0	0,0	3,6
				Zóna - Össz.terület	41273	11359	578	11572	0	8306	7950	0	39765	1508	Átlag	32,8	2,0	23,1	0,0	24,0	18,1	0,0	4,1
				Összter. területileg %-os	103,8	28,6	1,5	29,1	0,0	20,9	20,0	0,0	100,0	3,8	Szórás	11,5	1,5	15,0	0,0	10,7	12,3	0,0	2,3
45	Fh	BH	BH2	Bocs	2472	671	41	330	0	825	544	0	2411	61		27,8	1,7	13,7	0,0	34,2	22,6	0,0	2,5
46	Fh	BH	BH2	Incsel	3365	1167	45	358	0	984	643	0	3197	168		36,5	1,4	11,2	0,0	30,8	20,1	0,0	5,0
47	Fh	BH	BH2	Marótlaka	4435	1415	143	834	0	338	1471	0	4201	234		33,7	3,4	19,9	0,0	8,0	35,0	0,0	5,3
48	Fh	BH	BH2	Meregyő	9515	1800	54	3702	0	1617	2116	0	9289	226		19,4	0,6	39,9	0,0	17,4	22,8	0,0	2,4
49	Fh	BH	BH3	Hodosfalva	3539	971	0	589	0	246	1655	0	3461	78		28,1	0,0	17,0	0,0	7,1	47,8	0,0	2,2
50	Fh	BH	BH3	Kiskalota	4088	544	0	1089	0	529	1798	0	3960	128		13,7	0,0	27,5	0,0	13,4	45,4	0,0	3,1
				Zóna - Össz.terület	27414	6568	283	6902	0	4539	8227	0	26519	895	Átlag	26,5	1,2	21,5	0,0	18,5	32,3	0,0	3,4
				Összter. területileg %-os	103,4	24,8	1,1																

59	Hv	BH	BH3	Harvasrekettye	16532	267	0	1931	0	1705	12334	0	16237	295	1,6	0,0	11,9	0,0	10,5	76,0	0,0	1,8	
60	Hv	BH	BH3	Kissebes	1834	450	0	683	0	330	299	0	1762	72	25,5	0,0	38,8	0,0	18,7	17,0	0,0	3,9	
61	Hv	BH	BH3	Nagysebes	5670	986	0	1349	0	814	2234	0	5383	287	18,3	0,0	25,1	0,0	15,1	41,5	0,0	5,1	
62	Hv	BH	BH3	Sebesvár	2190	816	0	514	0	143	555	0	2028	162	40,2	0,0	25,3	0,0	7,1	27,4	0,0	7,4	
63	Hv	BH	BH3	Székelyó	4021	762	0	995	0	546	1528	0	3831	190	19,9	0,0	26,0	0,0	14,3	39,9	0,0	4,7	
64	Hv	Gy	Ko3	Hidegszamos	5928	382	43	795	0	162	4331	0	5713	215	6,7	0,8	13,9	0,0	2,8	75,8	0,0	3,6	
65	Hv	Gy	Ko3	Melegsamos	7738	286	0	474	0	837	5955	0	7552	186	3,8	0,0	6,3	0,0	11,1	78,9	0,0	2,4	
				Zóna - Össz.terület	43913	3949	43	6741	0	4537	27236	0	42506	1407	Átlag	16,6	0,1	21,0	0,0	11,4	50,9	0,0	4,1
				Összter. területileg %-os	103,3	9,3	0,1	15,9	0,0	10,7	64,1	0,0	100,0	3,3	Szórás	13,8	0,3	11,0	0,0	5,3	25,6	0,0	1,9
66	K	Gy	Ko1	Magyarkapus	2378	871	33	322	0	649	398	0	2273	105	38,3	1,5	14,2	0,0	28,6	17,5	0,0	4,4	
67	K	Gy	Ko1	Magyarkiskapus	4324	975	96	575	0	894	1327	0	3867	457	25,2	2,5	14,9	0,0	23,1	34,3	0,0	10,6	
68	K	Gy	Ko3	Egerbegy-Bánffydongó	9384	668	3	898	0	1287	6315	0	9171	213	7,3	0,0	9,8	0,0	14,0	68,9	0,0	2,3	
69	K	Gy	Ko3	Gesztrágy	658	304	19	25	0	259	30	0	637	21	47,7	3,0	3,9	0,0	40,7	4,7	0,0	3,2	
				Zóna - Össz.terület	16744	2818	151	1820	0	3089	8070	0	15948	796	Átlag	29,6	1,7	10,7	0,0	26,6	31,3	0,0	5,1
				Összter. területileg %-os	105,0	17,7	0,9	11,4	0,0	19,4	50,6	0,0	100,0	5,0	Szórás	17,5	1,3	5,0	0,0	11,1	27,8	0,0	3,7
70	Ka	Gy	Ko1	Gyalu	9188	2702	166	1419	0	1113	3253	0	8653	535	31,2	1,9	16,4	0,0	12,9	37,6	0,0	5,8	
71	Ka	Gy	Ko1	Magyarlóna	3322	981	63	627	0	709	805	0	3185	137	30,8	2,0	19,7	0,0	22,3	25,3	0,0	4,1	
72	Ka	Gy	Ko1	Szászfenes	7433	1920	96	1191	4	1208	2651	2	7072	361	27,1	1,4	16,8	0,1	17,1	37,5	0,0	4,9	
				Zóna - Össz.terület	19943	5603	325	3237	4	3030	6709	2	18910	1033	Átlag	29,7	1,8	17,6	0,0	17,4	33,5	0,0	4,9
				Összter. területileg %-os	105,5	29,6	1,7	17,1	0,0	16,0	35,5	0,0	100,0	5,5	Szórás	2,2	0,3	1,8	0,0	4,7	7,1	0,0	0,9
73	Nmv	Nm	HA	Bogártelke	1810	717	27	317	0	543	110	15	1729	81	41,5	1,6	18,3	0,0	31,4	6,4	0,9	4,5	
74	Nmv	Nm	HA	Egeres	3974	1621	130	529	0	698	825	5	3808	166	42,6	3,4	13,9	0,0	18,3	21,7	0,1	4,2	
75	Nmv	Nm	HA	Inaktelke	1960	843	39	519	0	329	167	0	1897	63	44,4	2,1	27,4	0,0	17,3	8,8	0,0	3,2	
76	Nmv	Nm	HA	Jegenye	1271	411	30	138	0	406	187	0	1172	99	35,1	2,6	11,8	0,0	34,6	16,0	0,0	7,8	
77	Nmv	Nm	HA	Magyarborgó	2520	1013	85	425	0	543	390	0	2456	64	41,2	3,5	17,3	0,0	22,1	15,9	0,0	2,5	
78	Nmv	Nm	HA	Magyarnádas	1816	903	44	282	0	406	73	0	1708	108	52,9	2,6	16,5	0,0	23,8	4,3	0,0	5,9	
79	Nmv	Nm	HA	Magyarvita	3712	1323	83	354	0	800	1036	0	3596	116	36,8	2,3	9,8	0,0	22,2	28,8	0,0	3,1	
80	Nmv	Nm	HA	Mákófalva	3395	1474	93	597	0	312	800	0	3276	119	45,0	2,8	18,2	0,0	9,5	24,4	0,0	3,5	
81	Nmv	Nm	HA	Méra	3814	1053	41	576	0	490	1504	3	3667	147	28,7	1,1	15,7	0,0	13,4	41,0	0,1	3,9	
82	Nmv	Nm	HA	Nádasdaróc	748	325	20	127	0	179	42	41	734	14	44,3	2,7	17,3	0,0	24,4	5,7	5,6	1,9	
83	Nmv	Nm	HA	Szucság	3499	1377	186	455	1	487	852	0	3358	141	41,0	5,5	13,5	0,0	14,5	25,4	0,0	4,0	
84	Nmv	Nm	HA	Türe	2928	1104	92	450	0	672	477	0	2795	133	39,5	3,3	16,1	0,0	24,0	17,1	0,0	4,5	
				Zóna - Össz.terület	31447	12164	870	4769	1	5865	6463	64	30196	1251	Átlag	41,1	2,8	16,3	0,0	21,3	17,9	0,6	4,1
				Összter. területileg %-os	104,1	40,3	2,9	15,8	0,0	19,4	21,4	0,2	100,0	4,1	Szórás	5,9	1,1	4,3	0,0	7,2	11,0	1,6	1,6
85	To	Gy	Ko1	Isztolna	2098	172	29	135	0	36	1686	0	2058	40	8,4	1,4	6,6	0,0	1,7	81,9	0,0	1,9	
86	To	Gy	Ko1	Kolozstótfalu	1448	476	34	237	0	318	359	0	1424	24	33,4	2,4	16,6	0,0	22,3	25,2	0,0	1,7	
87	To	Gy	Ko1	Magyarfenes	2339	986	59	89	0	277	828	0	2239	100	44,0	2,6	4,0	0,0	12,4	37,0	0,0	4,3	
88	To	To	To1	Alsófüle	1724	885	59	267	0	269	180	1	1661	63	53,3	3,6	16,1	0,0	16,2	10,8	0,1	3,7	
89	To	To	To1	Alsójárá	2115	774	48	157	0	278	775	0	2032	83	38,1	2,4	7,7	0,0	13,7	38,1	0,0	3,9	
90	To	To	To1	Felsőfüle	1636	632	55	149	0	204	568	0	1608	28	39,3	3,4	9,3	0,0	12,7	35,3	0,0	1,7	
91	To	To	To1	Havasasszonyfalva	2399	575	30	257	0	224	1187	0	2273	126	25,3	1,3	11,3	0,0	9,9	52,2	0,0	5,3	
92	To	To	To1	Járárákos	1550	582	16	137	0	113	629	0	1477	73	39,4	1,1	9,3	0,0	7,7	42,6	0,0	4,7	
93	To	To	To1	Magyarléta	1540	781	44	303	0	228	129	0	1485	55	52,6	3,0	20,4	0,0	15,4	8,7	0,0	3,6	
94	To	To	To1	Oláhléta	1339	580	63	280	0	360	30	0	1313	26	44,2	4,8	21,3	0,0	27,4	2,3	0,0	1,9	
95	To	To	To1	Tordaszéntlászó	1041	632	51	134	0	187	20	0	1024	17	61,7	5,0	13,1	0,0	18,3	2,0	0,0	1,6	
96	To	To	To2	Hasadat	22892	1117	174	1423	0	3153	16801	0	22668	224	4,9	0,8	6,3	0,0	13,9	74,1	0,0	1,0	
97	To	To	To2	Kisfenes	9507	697	74	850	0	524	7184	0	9329	178	7,5	0,8	9,1	0,0	5,6	77,0	0,0	1,9	
				Zóna - Össz.terület	51628	8889	736	4418	0	6171	30376	1	50591	1037	Átlag	34,8	2,5	11,6	0,0	13,6	37,5	0,0	2,9
				Összter. területileg %-os	102,0	17,6	1,5	8,7	0,0	12,2	60,0	0,0	100,0	2,0	Szórás	18,3	1,4	5,5	0,0	6,8	27,9	0,0	1,4
98	Vv	Al	BH1	Almásnyíres	6584	1841	128	1302	0	627	2510	0	6408	176	28,7	2,0	20,3	0,0	9,8	39,2	0,0	2,7	
99	Vv	Al	BH1	Bábony	1376	488	51	84	0	137	550	0	1310	66	37,3	3,9	6,4	0,0	10,5	42,0	0,0	4,8	
100	Vv	Al	BH1	Bercse	2695	631	49	506	0	280	1140	0	2606	89	24,2	1,9	19,4	0,0	10,7	43,7	0,0	3,3	
101	Vv	Al	BH1	Czold	1909	807	87	292	0	103	585	0	1874	35	43,1	4,6	15,6	0,0	5,5	31,2	0,0	1,8	
102	Vv	Al	BH1	Kiskökényes	1160	373	49	141	0	85	479	0	1127	33	33,1	4,3	12,5	0,0	7,5	42,5	0,0	2,8	
103	Vv	Al	BH1	Középlak	2893	973	101	166	8	361	1134	0	2743	150	35,5	3,7	6,1	0,3	13,2	41,3	0,0	5,2	
104	Vv	Al	BH1	Nyerce	3526	649	62	279	1	510	1924	0	3425	101	18,9	1,8	8,1	0,0	14,9	56,2	0,0	2,9	
105	Vv	Al	BH1	Váralmás	9452	2330	205	753	34	747	5084	0	9153	299	25,5	2,2	8,2	0,4	8,2	55,5	0,0	3,2	
106	Vv	Al	HA	Almásdál	2088	918	115	268	3	290	367	0	1961	127	46,8	5,9	13,7	0,2	14,8	18,7	0,0	6,1	
107	Vv	Al	HA	Almásköblös	2193	425	66	466	0	469	675	0	2101	92	20,2	3,1	22,2	0,0	22,3	32,1	0,0	4,2	
108	Vv	Al	HA	Hidalmás	3978	1382	129	593	1	548	1109	0	3762	216	36,7	3,4	15,8	0,0	14,6	29,5	0,0	5,4	
109	Vv	Al	HA	Lapupatak	2182	518	46	273	0	153	1157	0	2147	35	24,1	2,1	12,7	0,0	7,1	53,9	0,0	1,6	
110	Vv	Al	HA	Magyarzsombor	4147	1143	131	948	5	271	1464	0	3962	185	28,8	3,3	23,9	0,1	6,8	37,0	0,0	4,5	
111	Vv	Al	HA	Topaszentkirály	4286	1682	110	834	0	352	1030	0	4008	278	42,0	2,7	20,8	0,0	8,8	25,7	0,0	6,5	
112	Vv	Al	HA	Vásártelke	1259	383	53	251	0	325	223	0	1235	24	31,0	4,3	20,3	0,0	26,3	18,1	0,0	1,9	
113	Vv	Al	HA	Zutor	2561	610	70	540	6	104	1139	0	2469	92	24,7	2,8	21,9	0,2	4,2	46,1	0,0	3,6	
114	Vv	BH	BH1	Alsóföld	2042	647	109	314	8	252	616	0	1946	96	33,2	5,6	16,1	0,4	12,9	31,7	0,0	4,7	
115	Vv	BH	BH1	Középföld																			

KALOTASZEG TÁJKAAROK-ELEMZÉSE A FELSZÍNMOORFOLOGIA, A TÁJKAAROK-JEYGET, TÁJKAAROK-MINTÁZATOK és a TÁJKAAROK-ZÓNÁK ÖSSZEVEÉSÉNEN

TÁJKAAROKER ZÓNA BESOROLÁS	Alszezi barnkőszévn.	Alszezi szőlők	Bács-Berendi térség	Bánffyhunyadi-medence	Felszezi felföld	Felszezi havasaija	Havas	Havasi völgyek	Kapusi völgy	Kolozsv. Ail.	Nádas-menti völgy	Tordaszentlázsió vidék	Váralmási-völgyek
Településnév: feltételezészem a zónáról) Sárge: kalotaszzezi/ Világossárge: átmeneti Fehér: nem kalotaszzezi	(eredeti)												
Rendező számor	7 4 6 1 2 5 3	9 13 12 10 11 8	16 20 15 21 19 22	31 26 24 28 30 27	40 43 42 33 37 39	50 48 45 49 46 47	51 58 53 57 52 54	65 59 64 60 63 61	68 67 69 66	71 70 72	73 79 82 76 81 74	96 97 85 91 92 90	100 101 102 103 104
TÁJKAAROKER ZÓNA BESOROLÁS	Ab Ab Ab Ab Ab Ab	Asz Asz Asz Asz Asz Asz	Bb Bb Bb Bb Bb Bb	Bhr Bhr Bhr Bhr Bhr Bhr	Ff Ff Ff Ff Ff Ff	Fh Fh Fh Fh Fh Fh	H H H H H H H	Hv Hv Hv Hv Hv Hv	K K K K	Ka Ka Ka	Nm Nm Nm Nm Nm Nm	To To To To To To	Vv Vv Vv Vv Vv Vv
Tájértékélés végösszege: "kalotaszzeziesség" jellemzők	9 12 12 13 13 16	16 16 16 17 17 18	9 9 10 10 10 12	13 13 13 13 14 14	7 8 8 9 10 11	7 8 8 9 9 10	3 4 5 5 5 7	5 5 6 7 8 8 9	7 10 11 12	9 10 12	12 12 12 12 12 12	6 6 7 8 9 10	10 10 10 11 11 11
Járási besorolás (Al= Almási, BH= B Hunyadi, Nm= nádas- menti, Gy= Gyalui, To=Tordai)	Nm	Nm	Nm	Nm	Nm	Nm	Nm	Nm	Nm	Nm	Nm	Nm	Nm
Becslőjárás besorolás (HA= Hidalmási, BH= B Hunyadi 1-2- 3, KA=Kolozsvári 1,2,3, To=Tordai 1,2)	HA HA HA	BH1 BH1 BH1 BH1 BH1 BH1	HA HA HA	HA HA HA	BH2 BH2 BH2 BH2 BH2 BH2	BH2 BH2 BH2 BH2 BH2 BH2	BH2 BH2 BH2 BH2 BH2 BH2	BH2 BH2 BH2 BH2 BH2 BH2	BH2 BH2 BH2 BH2 BH2 BH2	BH2 BH2 BH2 BH2 BH2 BH2	HA HA HA	HA HA Ha	HA HA Ha
Téglás-Ercsei, 1842. (Kő= Körös fiók, Ka= Kalotafiók, Sz= Székelyjók, X= Várbercei külső oldaián)		X X X X		K K K K K K K	K K K K K K K	K K K K K K K	Sz K a K K a	X K K K K K K					X
Jankó János, 1892. (B=B.Hunyadi, A= Almási, Gy=Gyalui, N= Kolozsvári j)	A	B B B B B A	N	B B B B B B	B B B B B B	B B B B B B		G Y B	GY GY		N N N N N N N		A
Szabó T. Áttila, 1942. (K=Körös-Kalota, A= Almás, N= Nádas-m., KK= Kapus v.	A	A A A K K A	N	K K K K K K	K K K K K K	K K K K K K		KK KK KK			N N N N N N N		A
Furu Árpád, 2007. (F=Felszeg, A= Alszezi, N=Nádas- mente, KSz=Kapus-Szamos mente)	A A	A A A A A A	N	F F F F F F F	F F F F F F F	F F F F F F F	F F F F F	KSz KSz KSz KSz			N N N N N N N	KSz KSz	A
Balogh B. - Fülemile A., 2004.:Házassági körök (F=Felszeg, A= Alszezi, N=Nádas-mente, L= Magyarlórai	A	A A A A A A						N/L N/L N/L			N N N N N N N	L L L	A
Eplényi Anna besorolás (F=Felszeg, A= Alszezi, N=Nádas-mente, K= Kapus-mente)	A A A A	A A A A A A	N	F F F F F F F	F F F F F F F	F F F F F F F		K K K K			N N N N N N N		
II. FEJEZET													
Geológia jellemzők, alapközét	OLIGOCÉN RÉTEGEK	EOCÉN - FELSŐ DURVAMÉSKÖ	OLIGOCÉN RÉTEGEK	EOCÉN - FELSŐ DURVAMÉSKÖ és	EOCÉN - ALSÓ ÉS FELSŐ DURVAMÉSKÖ	ERUPTÍV KÖZETEK + MEZAPLÁTÓS SZERKEZET	ÓSPALÁK, ALSÓ TARKAAGYAG	ÓSPALÁK, ALSÓ TARKAAGYAG	ALSÓ TARKAAGYAG, FERDE MÉSzkÖPADOK	ALSÓ TARKAAGY FERDE MÉSzkÖPA	EOCÉN - FELSŐ DURVAMÉSKÖ (egyöntetűen)	VEGYES	OLIGOCÉN RÉTEGEK
Különleges morfológia alakzatok	NINCIS	MEREDEK OLDALAK	NINCIS	NINCIS	MEZAPLÁTÓS SZERKEZET DOMINÁL	MEZAPLÁTÓS SZERKEZET HEGYRÖL LEFUTÓ JÖNSZÁR	NINCIS	NINCIS	BÖVIZŰ KAPUSI VÖLGÝ	TÁG VÖLGÝ	NÁDÁS FÖVÖLGYE ÉS EGYFORMA OLDALVÖLGYEK	HEGYBÖL KIVEZETŐ SZÜK VÖLGYEK, MAJD MEGNYILNÁK: FENESI, HASADAT-I	PÁRHUZAMOS HOSSZANTI VÖLGYEK
Völgyszerkezeti jellemzők	SZÜKEBB, TÁGABB	SZÜK, TAGOLT	SZÉLESEN NYITOTT, TÁG	MEDENCE HELYZET, TÁG	TÁGOLT, RÖVID, SZÁRÁZ VÖLGYEK, NINCIS HOSSZÚ VÍZFOLYÁS, vízválaó		PLATÓK	MÉLY, SZÜK, MEREDEK, HÜVÖS, pávú					ALMÁS FÖVÖLGYE ÉS HOSSZÚ, PÁRHUZAMOS OLDALVÖLGYEK SZÉLES VÖLGÝENEKEKKEL
SÉMARAJZOK: TÉRTÍPUS-RAJZOK, ERDŐ-MORFOLOGIAI RAJZOK, AGROTERASZ-MORFOLOGIAI RAJZOK (tónusfokozat = felszínmoozmalmasság mértéke)													
III. FEJEZET													
ERDŐ INVERZI!!! Minél kevesebb annál jellemzőbb	3 12 10 10 12 13	14 11 14 14 18 14	12 12 5 12 10 9 12 7 14	15 12 18 16 14 18 16	5 8 14 6 18 9 11 11 15 18 13 18	5 9 13 5 12 9	0 0 3 1 0 2 12 8	0 0 2 14 7 8 13	0 7 18 13	11 5 6	16 9 15 16 5 13 13 13 18 14 13	0 0 2 6 8 12 16 14 15 12 11 8 17	4 10 4 7 10 8 5 9 14 11 9 15 8 7 11 10 9 12 1
ERDŐ INVERZ! Tájértékélés átlaga	10	14	10	15	13	9	3	6	10	7	14	9	9
Telepített erdők szerepe	NEM JELLEMMZŐ	NEM JELLEMMZŐ	ELVÉTVÉ JELENIK MEG, NEM JELLEMMZŐ	ELVÉTVÉ JELENIK MEG, NEM JELLEMMZŐ	JELLEMMZŐ, GYAKORI, VISSZATÉRŐ MINTÁZAT	ELVÉTVÉ JELENIK MEG,	NEM JELLEMMZŐ	NEM JELLEMMZŐ	JELLEMMZŐ,				

SZÁNTÓTERÜLETEK TÁJÉRTÉKELÉSE

SZÁNTÓTERÜLETEK TÁJÉRTÉKELÉS. ÁTLAGA

Mennyire jelentkezik az agroteraszok látványa a látképben?

9 13 11 16 15 13 14	14 15 13 15 14 17	12 8 11 10 8 13 12 14	17 15 17 13 14 16 18 14	10 10 9 10 8 13 14 14 15 12 14	8 12 10 11 11 13	4 5 7 9 5 6 13 9	6 5 7 9 8 10 11	7 12 12 14	13 13 14	15 14 14 13 13 16 14 14 12 15 15	10 10 8 10 8 13 13 13 12 12 13	11 10 12 13 12 12 14 14 12 12 15 13 15 14 14 14 15
13	15	11	16	12	11	7	8	11	13	14	11	13
NEM	ALIG	NEM	ALIG, CSAK A HAVASALJI TERASZOK LÁTSZÓDNÁK BELÉ	MARKÁNSAN ÉS ERŐTELJESEN DOMINÁL	MARKÁNSAN ÉS ERŐTELJESEN DOMINÁL	NEM	NEM	MARKÁNSAN ÉS ERŐTELJESEN DOMINÁL	KISSÉ	MARKÁNSAN ÉS ERŐTELJESEN DOMINÁL	KÖZÉPESEN DOMINÁL, VÁLTOZATOSAN	KISSÉ JELENTKEZIK, CSAK AZ OLDALVÖLGYEKBEN

BIVALYTARTÁS TÁJÉRTÉKELÉSE

BIVALYTARTÁS TÁJÉRTÉKELÉS. ÁTLAGA

LEGELTETÉS INVERZ!!!! TÁJÉRTÉKELÉSE

LEGELTETÉS INVERZI TÁJÉRTÉKELÉS. ÁTLAGA

Fás legelők gyakorisága, látványa

9 12 15 10 11 14 17	14 16 15 12 17 18	5 12 10 8 5 14 8 14 16	14 13 7 14 12 15 12 10 20	6 6 5 11 5 13 9 10 15 8 14 12 16	8 8 6 13 9 17	3 4 4 4 4 6 5 4	5 4 5 5 8 5 11	5 13 12 14	5 12 13	16 19 16 13 15 14 13 16 17 17 16 18	4 4 5 4 6 6 7 12 5 5 8 9 4	11 11 12 11 14 8 13 10 4 12 15 12 10 16 15 12 13 13 19
13	15	10	13	10	10	4	6	11	10	16	6	12
NEM JELLEMMZŐ	NEM JELLEMMZŐ	ELVÉTVÉ JELENIK MEG, NEM JELLEMMZŐ	NEM JELLEMMZŐ	RITKA (Körös-fő környékén)	NEM JELLEMMZŐ	NEM JELLEMMZŐ	NEM JELLEMMZŐ	RITKA	NEM JELLEMMZŐ	GYAKORI, DOMINÁL	RITKA	RITKA

GYÜMÖLCSŐS TÁJÉRTÉKELÉSE

GYÜMÖLCSŐS TÁJÉRTÉKELÉSÉNEK ÁTLAGA

XX. sz. gyümölcs-ültetvények

8 14 11 18 15 18 20	16 17 20 17 19 20	10 11 18 17 20 9 21 18 13	16 17 14 13 17 15 17 19 20	11 6 6 15 16 19 17 16 12 13 18 15 11	6 12 8 10 13 18	6 6 6 8 6 6 7 6	6 6 10 6 7 6 6	8 12 12 18	15 20 17	9 13 11 18 14 17 21 17 14 18 19 15	10 10 11 10 8 11 11 14 13 14 12 21 15	15 15 14 13 10 12 20 16 17 16 16 14 17 17 15 21 18 23 17
15	18	15	16	13	11	6	7	13	17	16	12	16
NEM JELLEMMZŐ	NAGY KITERJEDÉSŰ, LÁTVÁNYOSAN	KISEBB TAGOKBAN FORDUL ELŐ, DE TÁVOLRÓL IS JÓL	KISEBB TAGOKBAN FORDUL ELŐ, DE TÁVOLRÓL IS JÓL	KISEBB TAGOKBAN FORDUL ELŐ, DE TÁVOLRÓL IS JÓL LÁTHATÓ	KISEBB TAGOKBAN, ALIG ÉSZLELHETŐ	NEM JELLEMMZŐ	NEM JELLEMMZŐ	KISEBB TAGOKBAN, ALIG	KISEBB TAGOKBAN , ALIG	NAGY KITERJEDÉSBEN, LÁTVÁNYOSAN DOMINÁL	KISEBB TAGOKBAN, ALIG ÉSZLELHETŐ	KISEBB TAGOKBAN FORDUL ELŐ, DE TÁVOLRÓL IS JÓL LÁTHATÓ

SZŐLŐTERÜLETEK TÁJÉRTÉRTÉLÉSE

SZŐLŐTERÜLETEK TÁJÉRTÉRTÉLÉSÉNEK ÁTLAGA

Szőlő mintázati ereje a tájképben

6 6 10 11 9 6 14	23 21 22 24 24 24	6 6 6 6 6 6 6 14 6	6 6 6 6 6 6 7 6 7 22	6 6 6 6 6 6 6 6 6 6 6 7	6 6 6 6 6 6	6 6 6 6 6 6 6 6	6 6 6 6 6 6 6 6	6 6 6 6 6	6 6 11	6 6 6 6 6 6 9 6 6 6 7 6	6 6 6 6 6 6 6 6 6 6 6 6	13 6 8 6 6 6 14 11 12 12 10 9 6 15 6 6 6 9 13 20
9	23	7	8	6	6	6	6	6	8	6	6	10
ELVÉTVÉ	JELENTŐS, DOMINÁL	NEM	NEM	NEM	NEM	NEM	NEM	NEM	NEM	NEM	NEM	ELVÉTVÉ

Milyen a NÁDÁS látványa, jelentősége a tájgazdálkodásban?

NEM JELLEMMZŐ, NINCIS SZEREPE	NEM JELLEMMZŐ, NINCIS SZEREPE	A NÁDASKA PATAK MENTÉN CSEKÉLY KITERJEDÉSBEN	KISSÉ MEGJELENIK HUNYAD ÉS SZENTKIRÁLY KÖRNYÉKÉN	NEM JELLEMMZŐ, NINCIS SZEREPE	NEM JELLEMMZŐ, NINCIS SZEREPE	NEM JELLEMMZŐ, NINCIS SZEREPE	NEM JELLEMMZŐ, NINCIS SZEREPE	NEM JELLEMMZŐ, NINCIS SZEREPE	JELENTŐS A SZAMOS MENTÉN	KISSÉ MEGJELENIK A NÁDÁS MENTÉN, DE AZ EGERESI MEDENCÉBEN JELENTŐS	NEM JELLEMMZŐ, NINCIS SZEREPE	DOMINÁNSAN MEGJELENIK AZ ALMÁS-PATAK VÖLGYÉBEN ÉS AZ OLDALVÖLGYEKBEN

Milyen településszerkezet jellemzi a területet? ZÁRT FALUKÉP, HAVASI SZÓRT TELEP, ÁTMENTI SZÉTTELEPÜLT VÖLGY, ÁTMENTI SZÉTTELEPÜLT ELÁGAZÓ

Népi oramnetikák aránya a faluképben (X= nagyon jelentős, x= kissé jelentős)

Mennyire dominál a hagyományos templom-tornyok a tájképben?

VEGYESEN: ZÁRT UTCAKÉPŰ- ÉS ÁTMENTI, LAZÁBB SZERKEZETŰ FALVAK	ZÁRT UTCAKÉPŰ FALVAK (Farnas!) FALVAK	ZÖMÉBEN ZÁRT FALUKÉPPEL RENDELKEZŐ FALVAK (Topaszentkirály - Berend környékén bomlik meg)	ZÁRT UTCAKÉPŰ FALVAK, de mivel sík területen vannak elágazó utcaszervezetűek	ZÁRT UTCAKÉP MIND ÁTMENTETEKET MUTATNAK EGY LAZÁBB SZERKEZET FELÉ (Bedecs, Monostor, Kalotufalva, Győrővásárhely)	ZÁRT FALUKÉPŰ FALVAK és HAVASI SZÓRT TELEPEK	HAVASI SZÓRT TELEPEK	HAVASI SZÓRT TELEPEK	ZÁRT UTCAKÉPŰ FALVAK (Farnas!)	ZÁRT UTCAKÉPŰ FALVAK (Farnas!)	ZÁRT UTCAKÉPŰ FALVAK	ZÁRT UTCAKÉPŰ FALVAK és ÁTMENTI VÖLGYEKBÉ HÚZÓDOTT, SZÉTTELEPÜLT TELEKOSZTÁSÚ FALVAK	VEGYESEN: ZÁRT UTCAKÉPŰ FALVAK és ÁTMENTI- VÖLGYEKBÉ HÚZÓDOTT, SZÉTTELEPÜLT TELEKOSZTÁSÚ FALVAK és ÁTMENTI ELÁGAZÓ UTCÁS SZÉTTELEPÜLTÉBB FALVAK
X x	x	x x x x x x x	x x x x x x x x	x x x x x x x x	x x x x x x x		x x	x x	x	x x x x x x x	x x x x x x x	x x x x
ROMÁN FATORNYOK, KISEBB TERÜLETEN	MEGJELENIK, RALÁTÁST ENGED TÖBB	ROMÁN FATORNYOK, KISEBB TERÜLETEN	HATÁROZOTTAN DOMINÁL, NAGY LÁTVÁNY, MÉLYSÉGEKKEL,	HATÁROZOTTAN DOMINÁL, NAGY LÁTVÁNY-MÉLYSÉGEKKEL, TÁVOLRÓL	MEGJELENIK, RALÁTÁST ENGED TÖBB	ROMÁN FATORNYOK, KISEBB TERÜLETEN	ROMÁN FATORNYOK, KISEBB TERÜLETEN			REF. TEMPLOMOK, HARANGLÁBAK, TORONY NÉLKÜLI KÖZÉPKORI TEMPLOMOK - KIS	ROMÁN FATORNYOK, KISEBB TERÜLETEN	ROMÁN FATORNYOK, KISEBB TERÜLETEN

Mennyire erős a kisebb eróziós sebek látványa a tájképben?

Földminőség állapota A Cziráký-féle összeírás és az adókataszteri besorolás alapján

Szántó fillér/ hold értékelése

JELLEMMZŐ, GYAKORI	JELLEMMZŐ, GYAKORI	ELŐFORDUL, DE NEM ERŐTELJES	NEM JELLEMMZŐ, NINCIS SZEREPE	JELLEMMZŐ, GYAKORI	JELLEMMZŐ, GYAKORI	NEM JELLEMMZŐ, NINCIS SZEREPE	NEM JELLEMMZŐ, NINCIS SZEREPE	ELŐFORDUL, DE NEM ERŐTELJES	ELŐFORDUL, DE NEM ERŐTELJES	JELLEMMZŐ, GYAKORI	ELŐFORDUL, DE NEM ERŐTELJES	ELŐFORDUL, DE NEM ERŐTELJES
KÖZEPES MINŐSÉGŰ	KÖZEPES MINŐSÉGŰ, DE MEREDÉKSÉGE MIATT SOK ERÓZIÓS	KÖZEPES MINŐSÉGŰ (de a Cziráký-féle leírás a Nádasmenti térségnél sokkal jobbnak mondja)	KÖZEPES MINŐSÉGŰ	ROSSZ MINŐSÉGŰ, ALACSONY ÉRTEK, SZAKADÁSOS, CSUSZAMLÁSOS	NAGYON ROSSZ MINŐSÉGŰ, ALACSONY ÉRTEK, SZAKADÁSOS,	NAGYON ROSSZ MINŐSÉGŰ, ALACSONY TÁPANYAGTARTALOM	NAGYON ROSSZ MINŐSÉGŰ, ALACSONY TÁPANYAGTARTALOM	ROSSZ MINŐSÉGŰ, ALACSONY ÉRTEK	ROSSZ MINŐSÉGŰ, ALACSONY ÉRTEK	FÖLDBESOROLÁSÁT TEKINTVE JÓ MINŐSÉGŰ, JÓ JÖVEDELMŰ - DE TÖBB HELYEN TALAJSZÉRŰLÉSEKKEL	KÖZEPES, VEGETS MINŐSÉGŰ	JÓ MINŐSÉGŰ, JÓL MŰVELHETŐ, KEVESEBB FÖLDFOLYÁS, KÖVESSÉG
2 3 3 4 4 3 3	4 3 3 4 4 3 4	3 2 3 2 3 2 3 4 3	3 3 3 3 3 3 3 3 4	2 2 2 2 2 2 2 3 3 2 3 3 3	2 2 2 2 2 2	1 1 1 1 1 2 2	2 1 3 2 1 2 1	2 3 2 4	4 3 4	4 3 3 3 4 3 3 3 3 2 3 3	2 2 4 2 1 3 3 3 2 4 2 3 2	3 3 3 3 3 3 4 3 4 3 3 3 3 4 3 4 4
KISEBB MEDDÓHÁNYÓK, KISEBB IPARI LÉTESÍTMÉNYEK - BEHEGEDT	KISEBB MEDDÓHÁNYÓK, KISEBB IPARI LÉTESÍTMÉNYEK - BEHEGEDT	NINCSENEK	BÁNFFYHUNYADI SZÉTTELEPÜLÉS, LOGISZTIKAI KÖZPONTOK, RAKTÁRAK, TSZ- KÖZPONTOK	NINCSENEK (SPONTÁNUL BECSEJRJESÉDŐ KŐFÉJTŐK)	NINCSENEK	NINCSENEK	NINCSENEK	KAPUSI VASGYÁR ÉPÜLETE DOMINÁL A VÖLGYBEN	AZ EGERESI-MEDENCÉN KÍVÜL MÁSHOL NEM JELLEMMZŐ (Jegenye - Bogártelke: bányagödörök, kőfejtők, gyárak, lakótelepek, meddőhányók)	NEM JELLEMMZŐ, NINCIS SZEREPE	NEM JELLEMMZŐ, NINCIS SZEREPE	

SZÍNKÓDOK: MINÉL SÖTÉTEBB A SZÖVEG ALATTI MEZŐ, ANNÁL KALOTASZEGIESEBB ANNAK TÁJKAAROKERE (FELSZÍNMOORFOLOGIAJÁT, TÁJKAAROKER-JEGYÉT, TÁJKAAROKER-MINTÁZATÁT TEKINTVE)